Tasavvuf

“Gizli Hazineyim Bilinmektir Muradım”

Bismillahirrahmanirrahîm

Önsöz

Bu yazımı kaleme almama sebep, Abdülkerîm Kuşeyri hazretlerinin yazmış olduğu Kuşeyri Risalesidir[1].

Kuşeyri hazretleri gününe kadar gelen İslam evliyaullahın yaşam biçimleri, hâlleri ve manevi eğitimlerinde yaşadıklarını, dillendirdikleri kelamları üzeri ayet ve hadis temelli açıklamalarla ilk tasavvuf sözlüğünü oluşturan kişidir.

Risalesini zühd-ü takva üzeri biçimlendiren Kuşeyri hazretleri, anlatımındaki samimiyet ve kaynağına bağlı anlatımı ile ehline mükemmel bir kaynak kitap sunmuştur.

Kendisine hususen sevgi ve hayranlığımı belirterek, ruhaniyetlerine atfen teşekkür etmekteyim.

Bu yazımda amacım günümüze kadar gelen veliullahın (enbiya ve evliya) tasavvufi seyr-ü seferini kavramsal olarak bir sözlükçede anlamlandırabilmektir.

Bundan önceki çalışmalarımda tasavvufun makam, mertebe ve hâlleri üzeri her ne kadar açıklamalarda bulunmuş olsam da bu kitapta hepsini özlü bir ifade üzeri toparlamayı uygun gördüm.

Kitapta geçen ayet, hadis ve esmaların kullanıldıkları konu kapsamında anlamlandırılmaları söz konusudur. Kullanıldıkları anlamların dışında da birçok anlama geldiklerini de hususen belirtmek gerekir.

Bu çalışmada bazı yerlerde farklı bakış açısı oluşturmak adına felsefi kavramlar da kullanılmıştır.

Sözlükçe olarak sunulan bu kitaptan anlaşılması gereken, 1) tasavvufun yaşam biçiminin hangi temeller üzeri gerçekleştiği, 2) tasavvufta yaşananların genel anlamda hangi kavramlarla anlamlandırıldığı, 3) tasavvuf erenlerinin varoluşu anlamlandırmalarındaki ortak noktaları ve fikir farklılıkları, 4) varoluşun anlamlandırılmasında dikkat edilmesi gereken noktalar, 5) Hakk ve O'nun hakikati üzeri haklar çerçevesinde hangi ilkeler doğrultusunda yaşamamız gerektiği, 6) Cenab'ı Hakk'ın zatı ve sıfatlarının, tavırda olanın tavırları ile karıştırılmaması gerektiği, 7) haklar üzeri yaşanılması gerektiği, 8) yaşam ve ahlak kitabı olan Kur'anın hangi ahlak üzeri nasıl yaşanması ve anlaşılması gerektiğidir.

Tarihsel süreçteki olay ve olgular bize bir ibrettir.Bizler tarihteki olay ve olgulara hüsn-ü zann ile bakarak, Hakk'tan olan her şeyi haklar penceresinden, Hakk neyi murad etmiş ise hayır üzeri, o çerçevede görmek gerektiği kanaatindeyim. Bu sebepten dolayı islam tarihinde ve paralelinde gelişen tasavvuf tarihinde, ayrıca insanlık tarihi üzerinde gerçekleşen olay ve olgulara takılmadan, olay ve olaylardan ibret alarak, bizlerin hayata nasıl bakmamız gerektiği, nasıl yaşamamız gerekir. Yani olay ve olgulara, Hakk ve O'nun hakikati üzeri haklar çerçeversinde aşkın bir şekilde, ahistorik (tarihsel olmayan tarihi) bir biçimde bakmak gerekir. Bu bağlamda bu kitapta

[1] Kuseyri Risalesi zühd-ü takva üzeri biçimlenen iman durumunu anlayabilmek ve ehli olanın imanını tazelemesi adına yararlı bir kaynaktır.

olay ve olgular üzerinden anlatımlarda bulunmamaktayım, verdiğim örneklerle sadece anlatmak istediğim Hakk, O'nun hakikati ve haklar çerçevesinde bağlar kurmaya çalışmaktayım. Bu da Cenab'ı Hakk'ın Kur'an ahlakındandır. Çünkü Kur'ana bakıldığında görülecektir ki Hakk, olay ve olguların anlatımından daha çok, olay ve olgular üzerinden varlığı, varlığının hakikatin kabul edilip edilmemesi, ve varlığının hakikati doğrultusunda tavırları olarak biçimlendirdiği haklar çerçevesinde yaşanıp yaşanmaması doğrultusunda ayetlerinde kelamda bulunur ve tipoloji düzeyinde durum ve davranışlarda görülür. Bu kitab, yukarıda anlatılanlar doğrultusunda farklı bir görüş açısıyla varlık, varoluş ve hayata bakış çerçevesinde, ontolojik temelli ahlak penceresinden bakılarak anlaşılması gerekir. Kaatimce Hakk, dini olan İslam, kitabı olan Kur'an ve halifesi olan insan, ahlak çerçevesinden ontolojik temelde irdelenmediği sürece kemâlatıyla ekmel bir düzeyde anlaşılamayacaktır.

Ehlinin zevk etmesini temenni ederim.

Din

İlkelerin, emir ve yasaklarla nasihatler düzeyinde niyet ve amellerde biçimlenmesinin yaşam yoluna din denir. Her din ilkesine bağlı olarak ritüellerde sembolize edilir.

Dinler anlatılan düzeyde dünyevi din ve semavi din olarak ikiye ayrılır. Dünyevi dinde insanlar belli ilkelere iye fikir ve görüşlerini evvela idealize edip toplum veya toplum bireylerine sunumlarında sosyalize ederek, sonuçta eşya üzerinden materyale ederek yaşamda nesnel kılarlar.

Fikir ve görüşlerin idealize edilişi, ilkeye iye kavramsallaştırmada sözel anlatımda gerçekleşir. Sözel kavramlaştırma sürecinde dinin sosyalize edilmesi ise bu kültür üzerinden kültürün evriltilmesi ile ya da inkılâplarla ilkelerin biçimlendirilmesi ile yeni bir kültür oluşturulmaya çalışılması ile gerçekleştirilir. Sonuçta ise toplum ve toplum bireyleri kültür üzerinden anane veya devletle materyale olan dünyevi dinin yaşamlarında nesnelleşmesinin ritüellerinde (ilkeye iye belli şablonlarda eğitim ve önem atfedilen günlerde ibadet gibi yapılan anma ve güç gösterileri), benimsedikleri kadar kendilerinde özgünleştirmeleri ile aidiyet hissiyatı ile yaşarlar.

Böylesi din oluşumları din bireylerinin temel ve keyfi ihtiyaçlarını karşıladığı sürece ayrıca bireylerin aidiyet hissiyatı ile sorumluluklarında böylesi din oluşumunu kendilerinde özgünleştirdiklerince varoluşlarını sürdürebilirler.

Böylesi din oluşumlarında insanın asli varlığının tinselliğine dokunuş olmadığından yozlaşma, zann ve hevalarla başlangıçta gerçekleşir. Zaten insanın asliyetine ulaştırma gayreti bulunmadığından, yapıları itibarı ile Hakk'ın hakikatine kıyasen yozdurlar.

Böylesi dinler, dünyevi makam, mevki ve kariyer edinme ve keyfi iradeler üzeri harekete olanak verdiğinden dolayı insanın menfaatçi olma durumu sebebiyle materyal bir çizgide ananelere bağlı olarak pagan veya ilkesel düzeyde yasalara bağlı olarak hukukta devlet anlayışında biçimlenerek her zamanda bulunurlar.

Semavi dinde ise hak olan ilkeleri Hz. Allah insanlar için belirler. İnsanların fikir ve görüşleri Allah'ın varlığını kabul ölçüsü olan imanlarınca, ilahi bildiri olan ayet ve peygamber yaşantısına (peygamber ahlakı) göre biçimlenir. Bu biçimlenişin yaşamda gerçekleşmesi dindir.

Semavi dinler insanların menfaatçi olmaları sebebiyle keyfi heva ve zanları üzeri yozlaştırılabilinir. Mühim olan ise dinin ilahi kaideleri ile değiştirilmemesidir. Yozlaşmış din değil kaideleri ile sağlam din insanı gerçeğe, asli olan varoluş kaynağına götürür.

İslam dinine bu açıdan bakıldığında, semavi din olarak Hakk ilkesi doğrultusunda Hakk'ın iradesinin kelam üzeri ayet biçiminde idealize edilerek insanların toplumsal yaşantılarında ibadetler (hizmet) ile sosyalizasyonu sağlayan, ibadet ritüellerinde sembolize olarak aidiyet hissiyatını insanlara veren Hakk'ın ferdi ve toplum içinde hak sıfatları ile yaşanmasını erek edinen bir olguda görülür. Hakk ahlakı üzeri bu âlemde yaşamak ve O'nun varlığı üzeri biçimlenmek ise varoluşumuzun kaynağına varımdır.

Semavi din, Hakkın varlığına iman eden bir kul bulunduğu sürece yeryüzünde, mevcudiyetini korur. Lakin Hakk'ın varlığına iman etmek biterse eğer yeryüzünde herhangi bir semavi dinden de bahsedilemez.

Hakk'ın varlığını bilmek ile Hakk'ın varlığına iman etmek birbirine karıştırılmamalıdır. Hakk'ın varlığını bilmek, şüphesiz, O'nun varlığının kabul etmek anlamını taşımaz. O'na iman etmek ise, şüphesiz, O'nun varlığını kabul etmek ile alakalıdır.

Dinde ibadet düzeyinde ritüellerde biçimlenerek farklılıkta beliriş ve sembolize edilişte görünüş farz ibadetlerledir.

Din, niyetler temelinde farz ibadetlerde mevcutta sembolize edilerek biçimlenir.

Bu düzeyde İslam, kelime-i şahadet getirmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hac etmekte yapılanır. Bu ibadetler İslam olmanın şeriatının temelini oluşturur.

Görünürde İslam olmanın biçimselliği böyle olsa da Hakk Teâlâ'ya imanı olmayan bir kimsenin, ibadeti riya içerdiğinden, İslam olmasına imkân yoktur. İslam olmanın niyet ve amelinde şüphe ve riyaya yer yoktur.

İslam dini, insandan fıtratının gereğini ister. Allah insanın fıtratını kendi şahsına inanma ve varlığından emin olma imanında biçimlendirmiştir.

İnsan halk edilişi sonucunda doğası gereği (eş deyişle fıtratı gereği) Allah'ın varlığını kabul üzeri halk edilmiştir. Bu düzeyde insan, fıtratının gereği olarak Hakk'ın şahsına iman etmeye müsait yaratılış durumu üzeri Hakk'a iman etmesi sonucunda fıtratı ile barışık olması ile beraber Hakk'ın birliğini kabul etmesi ile muvahid, Hakk'ın varlığından emin olması ile Hakk'ın baki olan veçhine yönelmesi (kıble edinmesi) ile hanif olması nişanında varlığında Hakk ile selamet bulması ile İslamdır. İnsan fıtratının gereği olarak, fıtratı ile barışık, muvahid olması doğrultusunda Hakk'ın veçhesine yönelmiş olarak baki olan Hakk ile selamet bulması ile islamdır.

Bu doğrultuda İslam olanın varlığında selamet bulması, fıtratının gereğini hanif olarak biçimlendirmesi mizacında, yaratılmış olduğu esma-ı hass'ı üzeri asliyeti ile tersleşmeden, esma-i hass'ının gereğini yaşaması iledir. Böylesi bir durumda insan, içsel huzuru bulmuş olarak da kendi ile barışık, her şeyi Hakk'tan bilmesi ile de her türlü olay ve olgu karşısında her şeyi hakkı ile bilip, hakkı ile görmesi sebebi ile her şeyden razı oluşuyla, her şeyle barışık bir durumda bulunur.

Her insan ilahi bir sıfatın esma, ayet veya ayetlerin karakterinde biçimlenişi ile halk edilir. Bu da insanın maddi değil tinsel fıtrat tarafıdır. İnsan bu fıtratı gereği halk tarafına bakan bedensel ve iradi fıtrat tarafını Hakk'ın helal kıldıkları doğrultusunda ibadet ile (hizmet ile) terbiye eder ise eğer, her türlü eşyaya içkin durum üzerinden Hakk'a yol tutmuş olarak dindar olur. Bu biçimde dindar olan insan, var oluşunun arketipi de diyebileceğimiz esma-i hass'ı doğrultusunda biçimlenmiş mizacı gereği hanif olmaktadır.

Hanif olan insan bir taraftan hak istidadı olan esma-ı hass'ı üzeri Hakk'ı kendinde, yaşantısında bulmanın bir taraftan da imanı sonucu Hakk'ı eşyaya aşkın kudret durumunda fail olan varlık olarak madde üzerinden sıfat, esma ve ayet tavırlarında müşahede etmenin tevhid yaşantısındadır. Hanif olmanın gereği de budur.

"**Kâinatı yarattım sığmadım, bir mümin kulumun gönlüne sığdım**" hadis-i kutsisinin ayet karşılığı "**Allah katında din İslam'dır**" ayetidir. Çünkü Hakk'ın manevi mekanı insandır. Ve insan İslam olması ile Hakk'ı varlığında fıtraten esma-ı hass'ı

gereği tevhitsel yaşantısında mizacının açılımı olarak mizaçlanması sonucunda kendinde bulur. İnsan böylece Hakk' hanif oluşunun yaşantısal yolu ile bulur. Hanif insanın fıtratı gereği yaşantısında iman ile Hakk yolu üzeri oluşu Hakk'ı buluşuna sebeptir. Çünkü insanın fıtratı gereği Hakk insanın hanif yaşam yolu üzerindedir.

Yaşam yolunda Hakk'ı bulanlar esma-ı hass'ları üzeri Hakk'ı ilahi tavırlarında müşahede etmenin okuyuşundadırlar. Çünkü her insan ilahi sıfatının kendinde asli karakteri olarak biçimlenişinin melekesi olma sonucunda, melekesi doğrultusunda, melekesinin Rabb durumunda kendinde güç getireni olarak yönlendirmesi sonucu yaşamı okur.

Bu sebepten dolayı insanın esma-ı hass'ı nesnel bir durum olmaktan daha çok insanın yaşamını belirleyici, Rabb-ül Âlemin olan Hakk'ın insan üzerinde Rabblik tavrında olarak insana varlık verişi sonucu ilahlıkta bulunuşunun şahıssal bir durumudur. Bu durum sonucunda insan eşyaya aşkın, nesnellikte tekil ve tikel ayrışımcı olmaktan daha çok Hakk'ın şahsının varlık seyrinde, Hakk'ı müşahede etmenin sonucu sebebi ile şahıs temelli tekil ve tikel durumlara aldanmadan, ayrışımcı olmayan bütüncül bir bakışımda, bütünde bütüne aşkın bütûnda olan Hakk'ta Hakk ile kendisini bulması ile şahıs temelli tinsel bir durumda yaşar.

Hakk'ı Hakk yolu yaşantısında bulacak olan bir insan tinsel fıtratının gereğini hanif olması doğrultusunda mizac edinir ise İslamda terbiye oluşu ile beraber halka aşkın Hakk ile bulur kendini. Kendini Hakk ile Rabblik sıfatıyla bulan insan Hakk'ın sıfat, esma ve ayet tavırları ile hemhâl olarak bütüncül bir durumda yaşamda bulunur. Bu da hanif olmanın sonucu olarak sıfat, esma ve ayetleri üzeri Hakk'ın şahsına, insanın dönüşü seyridir.

Bu dönüşün kendisinde insan fıtratının dişil tarafı olan eşyaya ve eşya üzerinden iradeye dayanan durumdan eşya temelli eşyaya iye, var oluş nesnelliğinden kurtularak ilkesel yaşantıda bütüne aşkın, bütûnda olan ile hemhâl olarak değişim geçirmiş bir bilinç düzeyinde şuurlanmanın aydınlanışındadır. Bu da insanın fıtratının eril olan Hakk varlık tarafı ile var oluşunun gerçekliğinde kendini buluşudur.

Kanaatim odur ki "**Allah katında din İslam'dır**" denilirken, insan fıtratı gereği hanif olarak İslam oluşu ile Hakk'ı imanı doğrultusunda kendinde bulur denilmektedir. Bu doğrultuda İslam, haniflik anlayışı üzeri imanın şartları doğrultusunda bütün kaideleri ile beraber Hakk'ı yaşamımızda Rabb-ül Âlemin olarak bulma yoludur diyebiliriz.

Alemlerdeki Rabbi rabblik tavırlarında ilah olarak müşahede etmemiz ise bilinmelidir ki sadece iman iledir. İman ise Hakk olan Allah'ın varlığından emin olma durumudur. Biz de dahil olmak üzere her türlü olay ve olgu üzerinden Hakk'ın varlığından emin olarak ve bu eminlik doğrultusunda O'nun sıfat, esma ve ayetleri üzeri ahlakı ile ahlaklanarak yaşayabilyor isek eğer gönlünde olan Hakk ile yaşayan ve her şeyde Hakk'ı müşahede etmesi sebebi ile istidadı olan hak sınırları bilen, her şeyi hakkı ile bilen, hakkı ile ilişkide olan mümin kul oluruz.

Bu durumda din fıtratımızda ilahi sıfatları üzeri bulunan Allah'ın ahlakı ile ahlaklanarak O'nu yaşamaktan ibarettir. Allah'ın ahlakı üzeri yaşamamız sonucunda ahlak-ı hamid ayetinde, üzerinde Hakk'ın ilahi tavırlarında dışlaştığı resul olan kul

oluruz.Resulün yaşantısı yaşadığı Hakk'ın risaletidir. Risalet bu durumda kulluğa ait değil Hakk'a ait bir durumdur. Keyfiyet üzeri değil ilahiyet üzeridir.

İslam

İslam, islam olanın Hakk varlığını kabulü ile, niyetinde ihlâs ile, amelinde Hakk için, akıbetinde hayır ile karşılık gördüğü dindir. İslam olan, başlangıçta Hakk'ın varlığını kabulde, İslam'ı yaşarken Hakk'ın iradesine teslimde, sonuçta ise Hakk'ın varlığına kavuşmanın selametinde bulunur.

İslam, din olarak hanifliğin kemâle erdiği biçimsel son durumudur. Hanifliğin gereği olarak da İslam sebep ve vesileler dairesi olarak belirtilen olay ve olgular zincirinden kurtularak her şeyin Hakk ile anlamlandırıldığı ve her şey ile hakkınca hak üzeri Hakk ile yaşandığı tevhid üzeri yaşantı sonucu, kurtuluşun dinidir.

İslam, insanı doğasına uygun ferdi ve toplumsal olarak hem beşeri hem de ilahi ihtiyaçlarının gereksinimini ilahi kaidelerle ahlak temelli değişime koyarak, insanın madden ve manen yaşantısında değişime sebep vermesi ile ilahiyatın küre-i arzda tezahürüne sebeptir. Her insan küre-i arzda ilahi sıfatların tecellisini fiilinde tezahür etmesi fıtratı üzeri yaratılmış olduğundan, yaşadığı ilahi sıfatların halifesi olması fıtratı ile İslamdır. Lakin bilinç olarak İslam olduğuna örtünen insan, kendine hayat sahnesinde bir pay biçerek İslam olduğundan habersiz, fıtratı ile barışık olmaması sebebi ile hüsrandadır.

İnsan fıtratı (doğası) gereği İslam üzeri yaratılmıştır. Fıtratı gereği manen İslam olan her insan fıtratının dışında Hakk'ın hakikatinin kendisine iradi temelli maddi ve zanlı dinsel görüşleri sebebiyle yaşamda, bilinçte örtünmesinin sonucunda kalben ilahiyata açık olmasının imanı doğrultusunda İslam olur ise eğer, asli olan varlığının kendi ile barışık olmasının seyr-ü seferine başlamış olarak her şeyi Hakk'tan bilmenin anlayışı her şey ile barışık, Hakk ile selamet bulmuş olarak İslam olur. Bu da İslam olduğunun kabulü ile İslam olan insanın manen ve maddeten yaşantısında bir devrimdir.

İnsan başlangıçta fıtratı üzeri, iman ile vicdana gelişinde ise süreçte Hakk ile O'nun iradesi üzeri yaşayan, sonuçta ise Hakk'ın hak ve hakikati üzeri yaşadığından sebebiyet faniden yüzünü baki olan Hakk'a dönmüş olmanın selametinde, kurtuluşu Hakk ile bulmuş olarak İslam olur.

Yukarıda anlatılan durum üzeri "İslam fıtrat dinidir" denilebilinir. Lakin İslam, tevhid üzeri yaşamda deneyimlenmesiyle hanif dindir.

Fıtrat dini olmasının sonucunda İslam, şartlarında insanın aciz yaratılışından dolayı toplumsal yaşantıda birlik ve bütünlüğü öngörmesi sebebi ile insanın maddi ve manevi yaşantısının toplum üzerinden kemâlata taşır. Zaten ilahi sıfatlar esmalar ve ayetler düzeyinde ayrıntıları ile olmasa da genel anlamda toplumsal yaşantıda tecelli ederler.

İnsanın beşeri acziyeti sebebi ile toplum varlığı oluşu, toplumun içindeki maddi yaşantısı üzerinden toplumsal olarak ibadet ve ahlakta maneviyatını yaşaması için bir sebeptir.

İslam insanın fıtratının gereği olarak islamın şartlarında ve fıkıhın kaidelerinde toplumsallığı öncelikli kılmasıyla, toplumu Hanifilik zihniyeti üzeri milletleştirmesiyle

halk yapması sebebi ile ırk ve renk dini değil, sadece ins ve cine hitaben ümmet olarak toplum dinidir.

Hanifilik

İslam her ne kadar toplumsal düzeyde şartlar ile biçimlenerek sureten ümmet olarak toplumsallıkta fıtrat dini olsa da, insan fıtratının sireti gereği hanifik tarafı ile ferdiyet ve cemaat dinidir.

Hanifik, insan fıtratının sireten ulûhiyet ve rububiyet üzeri abdiyette Hakk ile ünsiyet buluşudur.

Her abid, islamın şartları gereği ibadetinde ve toplumsal yaşantısının ahlakında (bu ahlak fıkıhta biçimlenir) fıtratının sureti üzeri Müslim'dir (Müslüman'dır).

"**Atan İbrahim'in hanif dini üzeri ol**" (Nahl, 123) buyruğunda İslam'la hanifi olmaktayız. Din olarak İslam niceliksel ilkeleri selam, selim, sulh ilahi buyruğa teslimiyet anlamlarını kendinde bulundurur.

İlahi buyruğa teslimiyetle yani Hakk'ın varlığını kabul ile Hakk'ın iradesi üzeri yaşamak, yaratılışımızın ilahi nedenselliği doğrultusunda, fıtratımızla örtüşmektir. Hakk iradesi ile kendi irademizin birebir örtüşmesi ile varlıkta ve varlığımızda sükunet, emniyet, ve huzur bulmuş olarak sulhta (barış) yaşamak İslam olmanın kazanımıdır. Bu kazanımla beraber İslam, akla hitap eden Hakk'ın akıl üzerinde kendi varlığının kabulü (inanç) ve Hakk olan ilah olarak varlığının gerçek ve tek ilah olması gerçekliği sebebi ile, Hakk'a vardırtarak selamet bulduran selim dindir.

Bu anlatım dahilinde İslam dini haniftir. Haniflik dini, islamın niteliksel olan ilkesel durumudur.

Ayette geçen "**Atan İbrahim gibi**" denilirken, hanifiliği İbrahim (as)'nin yaşantısında aramak ve örneklemek gerektiği pek güzel işaret edilir.

Atam İbrahim'in yaşantısına bakıldığında, Hakk'ın bâkiliği ilkeselliği doğrultusunda nesneler üzerinden olumsuzlama yaparak Hakk'ı kavramaya çalışması hanifilikte tefekkürü; işaret eder. İbrahim (as)'nin Hakk uğrunda bireysel olarak keyfi, toplumsal olarak da ananelerini bırakması ile Hakk'a aidiyette feda-i nefs ve fedai can durumunda Hakk'a kendini ısmarlayışı, tevekkülü ifade eder.

Tefekkür ve tevekkül Hz İbrahim (as)'ın din olarak yoludur. Bu bakış açısı ile hanif olmanın gerekliliği olarak Hakk'ı tefekkür; ve Hakk'a tevekkül etmenin şart olduğunu belirtmek gerekir. Lakin tefekkür ve tevekkül, hanifliğin ve İslam'ın fiili olan amel nicelikleridir. Bu nicelikler bizi hanif olmamızdan murad edilen gayeye yetiştirmenin yaşamsal durumlarıdır.

Kimi mutasavvıfa göre ayette "**hanif**" denilmesi Atam İbrahim'in tevhid akidesi gereği yaşaması ile örtüştürülerek, kelime-i tevhid olan "**la ilahe ilallah**"ın gereği olarak tek

olan ilaha inanma ile anlamlandırılmaktadır. Halk arasındaki genel kabul de bu doğrultudadır.

İslam'da iman ve yaşam hanifilik üzeri biçimlenir. Hanifilik, inananlarda tevekkül ve tefekkür ile yaşantıda biçimlenirken; inananda tevhid ile ferdi hikmet düzeyinde görünüşe çıkan bir yaşam biçimi olur.

Hanifilik, kimilerince tevhid akidesi gereği sağlam din, yetkin din, gerçek din anlamlarını kendinde barındıran dinin kavramsal bir anlatım durumudur.

Hanifiliğin niteliksel anlam biçimini tevhid oluşturuyor ise eğer, ki böyledir, hanifiliği tevhidde bulmak gerekir.

Tevhidi ise atam İbrahim'in yaşantısında görmek gerekir. Kur'an'daki menkıbesinde atam İbrahim yıldıza bakar ve "**Bu benim Rabbimdir**" (Enam, 76) der. Yıldız batınca, "**Ben batanları sevmem**" (Enam, 76) der. Aynı akletme yöntemi ile Ayı ve Güneşi de Hakk'ın bakiliği (ve sürekliliği) ilkesi doğrultusunda ilahlık sıfatında olumsuzlar.

Bu hadisede atam İbrahim'in akletme biçimi felsefi olarak da irdelenebilinir. Lakin bu hadisede dikkat edilmesi gereken olgu, tevhid anlayışının ana temelleri ile biçimlendirildiğidir. Menkıbede dikkat edilmesi gereken, atam İbrahim'in Rabb'lik sıfatı ile bakışımda bulunduğu nesneleri olumsuzlamasından sonra Rabb'lik sıfatı yüklediği nesneleri bütüncül bir anlayışla, bütünde var olduklarının (parça ve çoğuldan bütüne doğru) anlayışına taşımayarak, bütüne Rabb'lik sıfatı yükleminde bulunarak yargıya varmamasıdır.Bu da bize, tevhidin nesnel fenomenlerin ilkesel bir hiyerarşide, ilkesel olarak parça parça birlenmesi ile bütünü kavramak olmadığını işaret eder.

Atam İbrahim'in bir Kur'an menkıbesinde Nemrut'a "**benim Rabb'im Güneş'i doğudan doğduruyor, sen de batıdan doğdur**" (Bakara, 258) söylevinde bulunur. Bu söyleme dikkat ettiğimizde, Nemrut'un ilahlık iddiasına karşın, atam İbrahim'in de "**sen de batıdan doğdur**" söylevinden, Hakk ilkesi doğrultusunda nesnel fenomenlere aşkın bir bakışımda bulunduğunu görüyoruz. "**Güneş'i doğudan doğduruyor**" söylevinde ise atam İbrahim'in fiilen hükmedici kuvvetin sahibi olan Hakk Teâla'yı Güneş'i yükselten ilah olarak belirtmesinde, fiilin sahibi failin Hakk olduğunu işaret etmesini görürüz ki bu da tevhid-i efal'dir.

Burada dikkat edilmesi gereken nükte, atam İbrahim'in nesnel fenomenler üzerinden bütünde bir Rabb'den bahsetmemesi, atam İbrahim'in nesnel fenomenler üzerinden parçalara ve bütüne aşkın, bütunda Rabb olan, her olgu ve olay ile bir olan şahıs bir ilahtan bahsediyor olarak, şahıs olan Rabb'i imlemesidir (Rabb-ül Âlemîn).

Bu bağlamda tevhid, şahıs olan Rabb'de olay ve olguları, O Rabb'in Hakk olma ilkesi doğrultusunda, çokluğa ve bütüne aşkın bütûnda seyir edişinin kendiliğinde esma, ayet ve sıfat tavırlarının müşaadesinde bulunmaktır. Her olgu ve olay, tevhidin prensipleri doğrultusunda O'nda bilinir, O'ndan bilinir.

Bu bağlamda hanifliğin temel niteliksel durumu olan tevhid, ontolojik bir düzeyde Hakk şahsını, bizler de dahil olmak kaydı ile, olay ve olgular üzerinde ve ilişkileri üzerinden, ilahi seyir tavırlarında müşahede etmek ve O'nu sıfat, esma ve ayet tavırları üzeri yaşadığımızın farkındalığına gelme irşadında O'nu müşahede etmektir.

Bu bağlamda tevhid ontolojikdir. Hakk'ın şahsı kıble alınarak yaşadığımız bir anlayış, kavrayış ve yaşantımızda deneyimler ile zevk ettiğimiz gerçekliğe dayanır. Bunun içindir ki tevhid, Hakk olan şahsı kıble edinmemiz "**nereye dönerseniz Allah'ın veçhi oradadır**" (Bakara, 115) ve O'nu müşahede etmemiz sebebi ile dosdoğru Hakk yoludur. Böylece belirtmek gerekir ki, atam İbrahim'in doğru olan hanif dini üzeri olmak demek, tevhidi yukarıda bir bağlamıyla anlatıldığı gibi (tevhidin prensipleri doğrultusunda) olay ve olgular üzerinde ve onların ilişkileri doğrultusunda Hakk olan şahsı sıfat, esma ve ayet tavır seyrinde fiilde müşahede edebilmektir.

Olay ve olgular üzerinden, analitik ve bütüncül düşünce yöntemleri ile, düşüncede bulunmak tevhid değildir. Tevhid, Hakk'ın şahsını iman ile kabul ile, O'nu ilahi seyrinde müşahede etmektir. Müşahedenin her türlüsü (ilm-el, ayn-el ve hak-el vb.) tevhitte seyir etmektir.

Bu bağlamda dinim İslam, Hakk şahsına iye olması ile hanif olan dosdoğru, ontolojik temellere dayalı pek sağlam, tevhid akidesi ile yaşanan hakikate dayalı gerçekler dinidir. Ne mutlu hanif olana.

Hakk'ı tefekkürde ve O'na tevekkülde hanif dinin gereği, tevhid seyrinde tenzih ve teşbih yöntem zorunluluğunda tevhid seyrinde bulunmaktır..

Tenzih, Hakk'ın şahsına kıyasen sınırlı, sonlu, parçalı olan her türlü olay ve olguyu varlık değerinin dışında ilahlaştırmamakla alakadardır. Lakin tenzihin temel ilkesi süphanlıktır. Süphanlık ise varlığı ve varlığının sıfatları ile başka bir vara ihtiyaç duymadan kendi ile kaim olmaktır. Kendi ile kaim, eş deyişle kendi ile var olan Hakk'tır. Bu sebepten dolayı, Hakk'ın şahsına ve O'nun sıfatlarına kıyasen, O'nun sıfat, esma ve ayetleri üzeri varlık tavırlarının tezahürleri olan var oluş düzeylerine, O'nun sıfatları doğrultusunda ilahlık zannında bulunulmaması, ayrıca O'nun şahsından ve şahsının ilahlık sıfatlarında şüphe ve inkarda bulunulmaması, O'nun varlığı ve varlığının sıfatları ile sübhanlığının kabulü tenzihtir. Sübhan kelimesi kavramsal içeriği ile farklı anlamlarda yorumlanır. Lakin sıfatları ile tam olmak, tamlığı ile noksansız olmak ve noksansız sıfatları ile yad edilmek sübhanlığın anlamını oluşturur.

Teşbih ise, Hakk'ın şahsını sıfat, esma ve ayet tavırlarında var oluşlar üzerinde ve var oluşların bir birleri ile olan ilişkileri üzerinden müşahede edilmesidir. Bu bağlamda, teşbihte iken var oluşların nesnelliğine aşkın bakışım ile Hakk'ı müşahede etmemiz süphanlık ilkesi ile örtüşür ki bu da her teşbih seyrimizde aslında tenzihte bulunduğumuzu da gösterir.

Atam İbrahim, güneş, ay ve yıldızları olumsuzlar iken Hakk'ın şahsının bakiliğine (sürekliliğine) kıyasen tenzihte tefekkürde idi. Atam İbrahim, "**Rabbim güneşi doğudan doğdurtmaktadır**" der iken, fiilde fail-i mutlak olan Hakk'ı var oluşlar üzerinden müşahede etmesi ile teşbihte olması dahilinde var oluşların üzerinde kudreti ile noksansız olarak işleri idare ve idame eden, süphanlıkta fail-i mutlak Hakk'ı zikredişi ile hem hamdde bulunmuş hem de Hakk'ı tenzihte de müşahede ettiğini bizlere imlemiştir.

Tenzihte süphanlık ilkesini Yunus (as)'in "**la ilâhe illâ ente süphâneke innî küntü min el zâlimîn**" mealen ("**Senden başka ilah yoktur, Seni eksiklerden tenzih**

ederim, ben kendime zulmedenlerden oldum”) (Enbiya, 87) demesinde ve bu tarzdaki ayet açılımlarında görebiliriz. Yunus (as)’nın cüz’i iradesinin külli irade tarafından kuşatıldığını başından geçen olaylar sonucunda müşahede etmesi, külli iradesi ile noksansız fail-i mutlak olan Hakk’ı noksansızlıkta (süphanlıkta) müşahede etmesidir.

Hususen belirtmek gerekir ki kişinin teşbih müşahedesi Hakk’ın sıfatları dahilinde Hakk’ın esmaları ile olur. Nesnelerin kendisini biri birleri ile birleme ile değil. Bunun içindir ki âlemlerin vücudu Hakk’ın vücudu mahiyetinde kabul edilerek teşbih edilemez. Bu sadece su-i zandır. Esmalar ve ayetler üzeri teşbih ise hüsn-ü zandır.

Kavramsal düzeyde sıfatlar dahilinde, esmalar ve ayetler düzeyinde teşbihte bulunur iken, yaşamın kendisinde Hakk’ı, bizler de dahil olmak üzere olay ve olgular üzerinde ve ilişkileri üzerinden müşahede etmek teşbih yaşantılamaktır. Teşbih müşahedede yaşanır. Anlatılan biçimde tenzih ve teşbih, hanif dinin yaşam kaideleridir. Bu bağlamda İslam özü itibariyle tevhid dinidir, ve tevhidin teşbih ve tenzihte yaşamda biçimlendiği bir dindir.

Müslüman

Hanif olarak İslam olan Müslime Müslüman denir. Müslümanlık müslimin İslam olduğunun sıfat ismidir.

Müslim

Müslim, Allah’ın iradesine ibadet ile toplumsal yaşamdaki ahlakın gerekliliklerini yaşayarak teslim olan abidin fiilde sıfat adıdır.

Her abid İslam olarak sireten şüphe etmeden Allah’ın varlığından emin ve bu eminlik üzeri Allah’ın iradesi doğrultusunda hayatına yön veren olması ile her şeyde ve her işte Hakk’ı hakkıyla müşahede etmesi sebebiyle fıtratının sireti üzeri mümindir. Mümin olması ile de haniftir.

Mümin

Hz. Allah’ın varlığından emin, O’nu sıfat, esma ve ayetleri üzeri eminlikte müşahede eden, hanif olan abidin sıfat adıdır.

Mümin, Hakk’ın varlığından emin olan olduğu gibi O’nun iradesi üzeri yaşadığından sebebiyet halkın, ahlakından emin olduğu kişidir de.

Allah’ın varlığından emin olma müminlik durumu, öğreti ile biçimlenemez. Çünkü ihlası doğrultusunda kişinin Allah’a hakkı ile iman etmesi vicdani bir kabul gerektirir. Öğreti, insanı belki bu vicdani kabule doğru taşıyarak Allah’ın varlığından şüphe etmeden, kişinin mümin olmasına yardımcı ibadet hâli olur.

Allah’ın varlığından şüphe etmeden emin olan ve O’na güvenerek bütün işlerinde O’nun ahlakı üzeri yaşamaya çalışarak, O’nun rızasını gözeten, bu doğrultuda Hakk’ın razı olduğu kulluk mertebesinde bulunan kişi mümindir.

Hanifliğin gerçek anlamını verecek olan dini kavram imandır.

İman

Allah'ın varlığından ihlâs ile emin olunan manevi hâl durumudur.

İman, iman-ı gaybi ve iman-ı şuhudi olmak üzere iki durumda İslam olanda görünür. İman-ı gaybide abid, Allah'ı görmeden, duymadan sadece sezgileri ile bir yaratıcının olduğunun vicdanına gelerek O'na, gaybına ve O'ndan olan her şeyi O'nda bilerek, O'nun varlığı ve varlık tecellisi olan yaratışından emin olma durumudur.

İman-ı şuhudide ise abid, Allah'ın (c.c.) varlığından emin olduğu gibi O'nun gaybı ve âlemlerdeki sıfat, esma ve ayet tecellisindeki tavırlarından emin olarak O'nun mevcudat üzerindeki varlık seyrinde (kendisi de dâhil olmak kaydı ile) O'nu müşahede eder. Yani O'na tavırlarında (şe'n) şahittir.

İman-ı gaybide abid için Hakk, âlemlerde gaybi ve batında olarak tenzihtedir. İman-ı şuhudide ise Hakk âlemlerde (abid in varlığı da âlemlere dâhildir), âlemler üzerinden sıfat, esma ve ayet tavırları ile fiilde aşikar olan ve böylece bilinen olarak, kulun imanı nispetince sıfat, esma ve ayet bakışımına göre teşbihtedir. Bu da abidin tevhid seyridir.

İman düzeyi olarak Müslimler iman-ı gaybide, müminler ise iman-ı şuhudide seyir ederler.

Şeriat

Şer emir ve yasaklar gibi hükümleri yerli yerine koymak, bir konuyu kendi bağlamında açmak, anlamlandırmak, başka hükümler doğrultusunda emir ve yasakların sınırlarını gösterme ve açıklama getirme anlamlarında kullanılır. Bu bağlamda şer şerh etme mahiyetinde referansını göstererek hükümlendirme ve anlamlandırma içeriğince kullanılır. Şerr ise kötü iş, kötülük anlamlarında kullanılır.

Şer ve şerr bağlamlarında şeriat, şerri (kötü) ahlakta bulunan insanlarla ve Hakk'a inanan insanların bireysel ve toplumsal yaşantılarında dinde Hakk'ın buyurduğu emir ve yasaklarla emniyet (bağlayıcı niyetler) üzeri sulhta yaşamalarını öngören, ayrıca niyetler üzeri Hakk'a haklar çerçevesinde yol tutulmasını sağlayan ahlaki ve fıkhi kurallarla biçimlenen müslümanlığın yaşam biçimi mertebesidir.

Şeriat ile şerr ahlakında bulunanlar toplum içinde terbiye edilmeye çalışılır. Hakk'a iman edenler için ise şeriat: 1) toplumsal olarak emniyette, sulhta yaşamak içindir, 2) Hakk'a ibadet etme dahilinde emir ve yasakların uygulanışı ile güzel ahlakta salih amellerde Hakk'a hizmet etmek içindir, 3) anlatılan ilk iki şıkkın dahilinde Hakk'a ilahi ahlak üzeri güzel ahlakta bulunarak vuslat etmek için ve şeriat üzerinden haklar çerçevesinde dünyevi ve bireysel olarak da manevi yaşam biçimi edinmek içindir.

İnsan fıtratın doğrultusunda bulduğu acziyeti ve nefsinin keyfiyeti gereği şerre meyilli olması sebebiyle Hz. Muhammed yukarıda anlatılanlar dahilinde Hakk'ın küre-i arzdaki hak nefesi olarak hakikate memur iken şeriate düçar (yakalanmış ve müptela olmuştur) olmuştur. Bu bağlamda şeriat insanın toplumsal düzeyde bireysel olarak Hakk'ın hakikatiyle ahlaki bağlamda uyumlu olması ve Hakk'a takva üzeri yakin gelmesi için hakikatin güzel ahlak ve diğer ibadetlerde biçimlenişidir.

Hakikatin biçimlendiği şeriate bağlı yaşam biçimi üzerinden iman edenler başta niyette kıbleleri Hakk Teâla olarak haklar üzerinden Hakk'a rücu etmekte, süreçte

şerrden korunan olarak takvada bulunmakta, sonuçta ise Hakk'a ibadet etmenin zikrinde kalbleri mutmain olarak Hakk'a tevhid-i efal ve tevhidi sıfat üzeri vuslat etmiş olurlar.

Anlatılanlar bağlamında şeriat, ilahi haklar üzeri hak din olan İslamın Hakk'a ulaştıran doğru yolu olarak müslümanların yaşamında hüsn-ü niyet ve salih amellerinde görünmesi gerekir.

Yukarıda anlatılanların dışında ehlince şeriat 1) insanın ef'al ve ahvalini haklar ve ibadetler çerçevesinde düzenleyen, Hakk'ın irade-i külliyesine bağlı kelam sıfatından gelen şeriat-ı suğradır, 2) âlemlerin varoluşunun harekette değişmezle üzeri sünnetullah ve ahlakullah adetlerinde biçimlendiren Hakk'ın nurani diriliğinde melâike tecellisi ile ilim sıfatında irade-i külliyesiyle biçimlendirdiği tavırlarının sonucu olan şeriat-ı kübradır.

Tevhid

Vahidten kinaye ile birleme mânasına gelen tevhid, bir olan Hakk'ı bütünde, bütûnda olan varlık olarak mevcudiyetindeki seyri üzeri fiilde müşahede etmektir.

Tevhid abidin kendisi de dâhil olmak üzere sebep ve vesile dairesindeki (nedenler ve sonuçlar) ilişkiler sonucunda gerçekleşen her türlü olay ve olguya aşkın, iman dolu bir bakışımla her türlü olay ve olgu üzerinden Hakk'ı fiilde beliren sıfat, esma ve ayet tavırlarında müşahede etme durumudur.

İman-ı gaybide tevhid, Allah'ın tekliğine ve birliğine yaratıcı düzeyinde tenzihte iman etme durumu üzeridir.

İman-ı şuhudide ise tevhid, Allah'ın birliği üzeri varlık seyrindeki varlık olarak şahsının ahadiyetinin tavır açılımlarında zuhurda teşbihde müşahede etme ve O'nun sıfat, esma ve ayet tecellisini teşbihde yaşama durumu üzeridir. Abid, tevhid-i şuhudide Hakk'ı müşahede eden olarak müşahittir. Müşahid olması ile de muvahhittir.

Muvahhid

Muvahhid, Hakk'ın tekliğine ve birliğine iman ederek Hakk'ı hakkıyla bilen, istidadınca Hakk'ı esma-i hassı doğrultusunda fıtratı üzeri fiillerinde ahlakınca tevhid ederek yaşayan ve yaşamıyla Hakk'ı göstererek, Hakk'ı hakkınca bildirendir.

Bu bağlamda iman, "**Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim**" hadis-i kutsisinin insanda ihlâs ile Hakk'ı müşahede ettiren meleke (yeti düzeyinde kuvvet) durumudur. Bu meleke durumunda abidin Hakkın iradesi üzeri yaşamına yön vermesi Hakk'a ibadet etmesidir. Bir yönü ile de iman, insanın Hakk Teâlâ'ya ibadet etmesi için, başka bir deyişle hizmet etmesi için yaratılmasından dolayı, ibadete yönlendirici meleke durumundadır.

İbadet

İbadet, ibadet edilenin iradesini yerine getirilmesi için, ibadet edilene sonuçta hizmet etmektir.

Hizmet Hakk'ın iradesinin yerine getirilişidir ki bu açıdan iki nüktede anlam kazanır. Bunlar, Allah'ın irade buyurduğu islamın şartlarındaki ibadetler ve Allah'ın irade buyurduğu iman şartları doğrultusunda öldükten sonra dirilmeye imanın ilkesel

bakışımı ile Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmanın dirilişinde ahlak üzeri ibadette bulunmaktır.

Allah'ın ahlakı üzeri ibadette olmak "**Ben yeryüzünde bir halife yaratırım**" (Bakara, 30) ayetinde belirtilen halifeliğe, iman melekesi ile asli varlığımız olan Hakk'ın sıfat, esma ve ayet tavırları üzeri yaşayarak yakinlik bulmamız ile devinişimizdir. Bu bağlamda hizmettir (ibadet) ki gayretimizin sonucu olarak Hakk'a yakinlik bulmamıza araçtır.

Her insan, sıfatı gereği cüzi düzeyde Hakk'ın sıfatı, esma ve ayetleri üzeri yaşayan olarak hakkınca halifetullahtır. Lakin hem islamın şartları doğrultusunda ibadette olarak hem de ahlak ibadetinde bulunarak ve bu ibadetlerimizde riyazet, edep ve erkân dâhilinde fazlası ile ibadette bulunmakla Hakk'a hususen yakin gelmemiz sonucunda küre-i arzda O'nun hususen halifesi oluruz.

Cömertlik, merhamet, iyilik, yiğitlik (feta), insanlara hizmet etmek, tevazu vb[2] manevi hâller ahlakın ibadet dairesindedir. Ahlak ibadetinde Hakk'ın ulvi sıfatlarını kendimizde yaşantılamamız sebebi ile halifetullah oluruz.

Halifetullah

Allah'ın (c.c.) ilahi sıfatlarının insanda subuti sıfatları temelinde esma ve ayetlerin kişilikte karakterize olması ile insanın O'nun varlık tavırları üzeri yaşaması sebebi ile O'nun küre-i arzda iz düşümü de diyebileceğimiz misali olması ile insana genel anlamda halifetullah denir.

İnsan, Hakk'ın kendisinin ahadiyet sırrı sebebi ile bilinmeyi murad etmesinden dolayı, Hakk'a hizmet etmenin ibadetinde bulunarak Hakk'ın halifesi olması için yaratılmış ne-için'liğinde, iman melekesi ile Hakk'ı bilmeye çalışan Hakk'a hizmet ibadetinin sonucu olarak Hakk'a yakin gelişi ile Hakk'ın ulvi sıfatları üzeri yaşayarak O'nu kendinde kendi olarak kendi ile Ben olan Benliğinde bulmanın seyr-i seferi için yaratılmıştır.

İman melekesi ile insanda iman, imanın şartlarında biçimlenir. Bunlar, Allah'a ve O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, hayır ve şerrin O'ndan olduğu bilinci ile kadere ve kazaya ve öldükten sonra dirilmeye (ba's-ü ba'd-el mevt) inanmaktır. İslamın iman şartlarının ilk beşini Allah'ın vahidiyet sıfatı dâhilinde anlarsak, öldükten sonra dirilmeye iman ile beraber imanın şartları ikidir diyebiliriz.

Vahidiyet

Allah'ın (c.c.) şahsında ahad olması sebebi ile, sıfatında bilinen, esmasında ayan olunan, fiilinde melekleri, kâinattaki kitap açılımları, peygamberleri, sebep ve vesileler üzerinden her şeye bir ölçü ilişkilendirişin (kader ve kaza) sonucunda hikmette varlık tavırları ile varoluş seyrinde görünür olan eşsiz ve benzersiz varlık oluşu sıfat durumudur.

Allah, vahidiyetiyle şahsında bakidir. Var ettikleri ise fanidir faniliği de ölümde biçimlendirmiştir.

[2] vb kısaltması "ve benzeri/ benzerleri" anlamında kullanılmıştır.

Ölüm

Ölüm, olay ve olgulardaki ilişki sonucunda mevcud olanların (yaratılanların) başka bir mevcudiyete terfi etmelerinden ibarettir. Bu da kâinattaki mekaniğin devinim ve dönüşüm olgusudur.

Ölüm, insanlığın inkâr edemediği, var olanların küre-i arzda yok oluşu ve devindikleri yeni mertebede varoluşun, yok oluş yönünü işaret eden tek gerçekliktir. Ölüm İslam dininde yok oluştan daha çok yeniden varoluşa işaret eder. Kâinatın insanda ölümü, insan olarak yeniden dirilişi, insanın ise Hakk'ın ulvi sıfatlarında ölmeden önce ibadetin (hizmetin her türlüsü) sonucunda ölümü ile Hakk ile asli tecellide dirilişini ölümün sonrası olarak görebiliriz.

Ölümün başlangıcı varoluş, süreci varoluş sıfatında yok oluşa devinişimiz, sonu ise yeniden dirilişimizdir.

Her canlı hangi hâl üzeri neşr olmuş olarak ölür ise o hâl üzeri haşr olunarak dirilir.

Buna dikkat çeken hadis gereği belirtmek gerekir ki Hakk'a feda-i can ve feda-i nefs üzeri ibadette (hizmette) ölür isek Hakk'ın canı (nur) ve Hakk'ın nefsi (şahsının iradesi) üzeri diriliriz.

"**Ben bir kulumu sever isem onu öldürürüm. Öldürdüğümün diyeti ben olurum**" hadis-i kudsisi de ölüme Hakk cephesinden anlattığımız doğrultuda bir atıftır.

> "Ölümden kastın sana varmaksa eğer,
> Bir değil binlerce ölmek dilerim.
> İlla ki dileğim,
> Aslında Sen, Sen, Sen!"

Hakikatte ölüm her varlığın, mevcudiyetinin O'nun diriliği ile diri olması sebebiyle olağan hâlidir. Mevcudiyet, ölü olarak O'nun diriliği ile diri olmasının sonucunda gerçekte yaşayanı (yani O'nu) yaşamaktadır.

Tasavvufta ölüm her an Hakk'ın bir şe'ni üzeri yeniden diriliş olarak görüldüğü gibi, bedensel, düşünsel, duygusal, sezgisel ve algısal olarak hep bir önceki yaşam durumumuzda sonlanış ve her an Hakk'ın kudret nefesi ile (enerji verişi) yeniden yeni bir yaşam durumunda dirilişimiz olarak bilinir.

Ölümden kasıt, Hakk'ın bir mertebesinde veya başka bir âleminde yeniden diriliştir. Hakk'ta yok ediş aslında yeniden var edişten ibarettir.

Bu sebepten dolayı tasavvuf geleneğinin dilinde yok oluşu işaret eden ölüm kavramının yerine Hakk'a yürüdü, don değiştirdi, ten elbisesinden kurtuldu, âlemini değiştirdi, terhis etti, şeb-i aruz (düğün gecesi), vefat etti vb tanımlamalar getirilmiştir.

Mümin olan, yeniden bir başlangıç olan ölümden, Hakka rücu etmesi sebebiyle korkmaz, bilakis sevinçtedir. Zaten ölümden korkandan korkmak gerekir; Hakk'a gafil olduğundan dolayı. Ola ki hâli bulaşır.

Ölüm müslim için, akıbeti olacak ahireti için küre-i arzda ibadet etme gayretinde bulunmasının abidlik kamçısıdır.

Abid

Kıblesi Hakk olan, Hakk'a ibadetinde gayretkar kula abid denir. Abid ibadetinde küre-i arzdaki dünyevilikten temizlenerek arınan kişidir.

İmanda ihlâs sireten, abidlik ise sureten takvanın başıdır.

İslamın şartları gereği çok ibadet etmek ile kâmil abid olunmaz. Abid odur ki yaşamının her anında Hakk'ı görür gibi O'nun huzurunda olduğunun bilinci ile hayır üzeri niyet ve amelde bulunan, ihsan üzeri olandır.

İhsan

Hz. Resul, Ahadiyet sırrı gereği Cenab'ı Hakk'ın zatının bilinemeyeceğinden değil âlemlerde afakî, insanda enfüsi olarak görülmeyeceğinden sebebiyet olsa gerek ki "**ihsan Hakk'ı görür gibi ibadet etmektir**" buyurmaktadır. İhsana eren bir abid için abiddir denilebilinir. Çünkü abid kişidir ki ibadetini ihsan üzeri yapmaktadır.

İhsana eren sireten ihlâs üzeri imanda yani samimiyet üzerine Hakk'ın varlığını kabulde, kıblesi Hakk olarak niyette O'na yönelmiştir. Bu yönelmede tefekkürü itibarı ile O'nun huzurunda olduğunun bilinci ile kendisine dışsal bir varlık gibi hüsn-ü zann üzeri sireten veçhelenmesinin karşısındaymışçasına O'na ibadet eder. Böylesi ibadet sonucunda amelde de ihsana erilir.

İhsan iman, ihlâs, niyet ile Hakk'ın huzurunda O'na ibadet hâlinde bulunmaktır; elbette ki O'nu görürcesine.

İhsana ermesi ile abid olan kul fıtratı gereği bir taraftan Hakk'ı bilmenin tevhid seyrinde tefekkürde, bir taraftan da Hakk'ı ibadetleri doğrultusunda ahlakı üzeri yaşamasının ve O'nun iradesi doğrultusunda yaşaması sebebiyle tevhidin tevekkül seyrindedir.

Tevhid, tefekkürün sonucu olarak her şeyi Hakk görmek değil, Her şeyde Hakk'ı müşahede etmektir.

Tevhid tevekkülün sonucu olarak da her şey üzerinden Hakk'ı sıfat, esma ve ayetleri üzeri yaşamaktır.

Âlemler bize Hakk'ı göstermezler, sadece Hakk'ın yaratıcı olarak var olduğunun işaretçisi ve delili olan ayetler olarak görünürler. Bu da âlemlerin Hakk olduğu anlamını değil, Hakk'ın varlığını âlemler üzerinden bileceğimiz anlamını taşır.

Âlemler üzerinden Hakk'ın var olduğunu akıl yolu ile sadece biliriz. Âlemler üzerinde Hakk'ı müşahede etmemiz sadece iman iledir. Bu da imanın, Hakk'ın varlığını müşahede ederek bilmek için zorunlu olduğunu gösterir.

İman ihsanına eren kul evvela iman-ı gaybi düzeyinde Hakk'ın varlığından emin olmanın ibadet durumunda Hakk'a yakindir.

Yakinlik (Kurbiyet)

İbadetin sonucu olarak arınmış bir kalb ile Hakk'ı, imanı doğrultusunda müşahede etmenin ve O'na ermenin ve manevi yakinliğin hâl durumlarıdır.

Arınma

Arınma kulu, Hakk'a örtük kılan aşırı bedensel ihtiyaçlardan riyazet ile kin, öfke, nefret, hırs, şehvet vb gibi duygu hâllerinden, ilahi aşk ve sevgi ile, düşüncelerimizdeki su-i zann, vesvese (şüphe) vb durumlardan Hakk'ın hakikat bilgisi ile nefsimizin keyfi iradelerinden ilahi iradenin murad ettiği emir ve yasaklara uyarak takvada yaşam süreci ile gerçekleşen terbiye sürecidir.

Terbiye sürecinde mümin kulun yaşadığı hâllerin tamamı ilahi aşk ve Allah'tan korkma hâlleri ile biçimlenir.

Terbiye

Kulun beden, duygu, düşünce ve nefsani hâllerinin tamamında Hakk'ın muradı üzeri fıtratıyla uyumlu, ahlakta hakkınca yaşama tavırlarında bulunmasıdır. Bu da takvanın temelini oluşturur.

Takva

Takva, kulu Hakk'a örten her türlü olay ve olgunun masiva oluşundan dolayı, masivadan ve günahlardan korunmaya çalışmasıdır.

Masiva

Masiva, sivadan kinaye, Hakk'tan gayri olan her şey demektir. Lakin Hakk'ın vahidiyeti sebebiyle hiç bir şey Hakk'tan gayri değildir. Bu bağlamda masivadan kasıt olay ve olguların ahadiyete kıyasen Hakk'a perde teşkil etmesi ve ayrıca kulun nefsini ilah edinmesi sonucu nefsinde kendini Hakk'a örten her türlü şerli durumdur. Bu şerrli durum ise şeytanlık ahlakıdır. Masiva, şeytanlık ahlakında seyir eden kişinin Hakk'a örtük oluşunun kalbi hastalık durumudur.

Şeytanlık

Hakk'ın varlığını veya iradesini kabul etmeyerek, Hakk'ın olay ve olguları yaratışının hikmetine şımarma, inat ve yalanlama ile örtünme ahlakıdır. Şeytanlık bu durumda ins ve cinde görülebilecek hikmete örtünme ahlakıdır.

Kişi şeytanlığında Hakk'tan varlığını da kabul etmeyip kendi nefsine zulümde olarak, kendi nefsini ilahlaştırma şımarıklığında, Hakk'ın mahlûkatına zalim ise eğer iblistir.

İblis

İblis, Hakk'ın varlığına tamamen örtük, kendi nefsine zulüm edendir. Yalan libası (elbisesi) giyene iblis denildiği de olmuştur.

Şeytanlık ahlaken üç temel üzeridir. Bunlar yalan, şımarıklık ve inattır. Hırs, kin nefret, haset, öfke vb diğer şeytanlık ahlakı bu üç temel hususiyet üzeri kişilerde belirir.

Yalan

Hakk'ın varlığını inkâr etmek veya Hakk'a ortaklar, kızlar, çocuklar atfederek O'na iftira etmek veya O'nu gaybında ait buyurduğu olacakları inkâr etmek yalana girer.

Ayrıca âlemde zuhur etmemiş bir şeyi zuhur etmiş gibi söylemek ve göstermeye çalışmak iftira düzeyinde, âlemde zuhur etmiş bir şeyi zuhur etmemiş gibi söylemek

ve göstermeye çalışmak inkâr düzeyinde, olay ve olguların faili Hakk olduğundan, Hakk'ı yalanlamaktır. Olay ve olgulara haklarının dışında hak atfetmek de hem onları yalanlama olduğu gibi hem de Hakk'ı yalanlamadır. Yalan kişiyi masivaya sürükler. İnsan üzerinde masivanın başlangıcının temeli de yalandır.

İnat

Hak, hakikat bilgisine ve Hakk'ın hususi iradesine direnmek ve kabul etmemek inattır. Bu durum (yani inat) Azamet-i Kibriya'ya dokunan bir masiva durumudur ki kişinin Hakk'tan cüda (ayrı) kalmasına sebeptir.

Ayrıca kişinin varsa ilahiyattan yana bir zevki veya neşesi, ondan yoksun kalmasına da sebeptir. Bu durumda inat lanetlenmenin sebebidir.

Şımarıklık

Hakk'ın varlık verdiği herhangi bir durum üzeri (güzellik, mal, mülk, mevki, şöhret, ilim, kudret vb) kişinin Hakk'tan cüda, kendine ben-merkeziyetçi olarak Hakk'tan gayrı bir varlıkmışçasına kendi nefsi ile varlık bulduğunun zannında oluşunun masiva hâline şımarıklık denir.

Şımarıklık, Hakk'ın rahmet tecellisi bereketinin kesilmesine ve Hakk'ın verdiğini geri almasına sebeptir.

İnat imanın, şımarıklık şükrün, yalan ise doğruluğun zıddıdır. İnat ve şımarıklık şeytanlığın benliğini oluşturur, yalan ise şeytanlığın hilesinden ibarettir.

Kişinin masivadan kurtuluşu takva iledir. Takva sirette iman ile, surette Hakk ahlakı ile örtüşen, doğrulukta salih ameller ile her şeyi Hakk'tan bilmenin ve O'na rücu etmenin şükrü ile şeytanlık ahlakından abidin kurtulmasıdır.

Takva (korunma) sireten iman, sureten ibadetler ile sağlanır.

Hakk katında üstün olanların takvadaki durumlarına göre üstün olmaları, din yolunun gerçeğidir.

Takva sahipleri bir taraftan ibadet ile arınmanın korunuşunda iken bir taraftan da kötülüklerden tövbe etmenin hâli üzeri bir daha kötülükte bulunmamak kaydı ile kötülüklerden uzak kalmak, kötülüklerle imtihan edildiğinde tövbesinde kararlı olması ile korunmada bulunur.

Kötülük (Şerr)

İnsanın kendisini Hakk'a örten her türlü masivaya düşüş hâli, kendine zulüm etmek mahiyetinde, kendine yaptığı kötülüktür. Kötülük anlatılan doğrultuda şerrin kendisidir.

Hakk Teâlâ hayr-ı mutlak olduğundan dolayıdır ki âlemde şerr yoktur. İnsanın masivaya düşerek kendisini Hakk'a örtüşü şerrdir.

Şerrli kişi, Hakk'ın hayırlı bir hikmetinin açığa çıkmasının aracısı olması sebebi ile, kendi için şerrde iken, umumi dairede hayır üzeridir.

Kötülük, kötülük edenin kendini Hakk'a örtüşünün kötülüğüdür ki bu, kişinin kendine zulmüdür. Kişi bu hâl ile başkasına kötülükte bulunmaz. Kişi kendi kendine kötülük eden olarak varlığının hak sınırında bulunur. Kötülük denilen olgu, ilahi rahmetin, iyiliğin, güzelliğin ve doğruluğun belirmesi için, ayrıca iyilerin Hakk'a ulaşmasına bir

araç olması sebebi ile var ise, kötülüğe nedenselliği doğrultusunda nasıl kötülük denilebilinir ki? O Hakk Teâla ki kötülük üzerinden Hakk olan varlığının esma, sıfat, ve ayet tavırlarında bulunuyor. Durum bu iken, nasıl olur da varoluşunun hikmeti gereği ve fiilerle varlık bulan kötülük olgusunu, kötü olarak görebiliriz?

Hakk hayırdan ibarettir. O kötülük değil, rahmet ihsan ediyorken ve her şey O'nun varlığından iken, kötülüğü kötü bilmek ve görmek Hakk'a tenzihten uzak bir bakışımla kör olmak değil midir? Kötülük sıfat itibarı ile elbet vardır. Lakin hakikat itibarı ile bir hile-i rabbaniden ibaret olan hak cilveden ibarettir.

Hayır

İyilik de diyebileceğimiz hayır, Hayır-ı Mutlak olan Hakk'ın ulvi sıfatları ile örtüştüren ihlâs temelli niyet ve amellerimizin tamamında beliren, Hakk'ın rahim olarak hususen murad ettiği, sonucunda kuluna sevgi ve yaşam sevinci verdiği fiillerimizdir.

Hayırlı kişi iman dolu hak nefesleri sebebi ile hikmete nail olacak ve hikmet üzeri yaşayacak kişilerdir de.

Tövbe ile kötülükten kaçınma (öfke, nefret, kin, haset, vb durumlar kötülüğe dâhildir) takvanın başıdır. Vicdan, vera, istikamet, mücahede vb hâller ile kötülüğü savma takvanın zorunluluğudur. Hayır işlerinde yarışarak, salih niyet ve amellerde bulunmak ise (her türlü ibadet durumu) takvanın sonucu olarak Hakk'a yakinliğin ve yakinlikte üstün olmanın gereğidir.

Kötülük ayrıca ilahi emir ve yasakların sınırlarını aşmak olduğundan günahtır da.

Günah

Günah, başlangıcında ilahi emir ve yasaklara aykırı hareket etme fiilinde kişinin, kendine veya çevresine zarar verdiği sonuçta ise yaptığı kötü işin kefareti olan bir ceza ile ilahi adalette karşılığı olan, kalbi Hakk'a karartarak kişinin kendisine zulüm ettiği her türlü imansızlık durumudur.

Günah işleyenlerde (zina, fuhuş, bozgunculuk, fitne, dedikodu, aç gözlülük vb) iman melekesi kaybedilir. Kişinin tövbesi sonucu ola ki bir daha iman ihsanı ile müşerref ola.

Günah işlemenin temel kaynağı nefsimizin dünya üzerinden varlık bularak ihtiyacının dışında keyfi iradelerde var olma iradesi güderek varoluş tavırlarında bulunmasıdır.

Lakin günaha sevk eden temel ve asli kaynak sadece nefsimiz değil, nefsimiz üzerinden küre-i arzda halife olacak insanın üzerinde sıfatları, esmaları ve ayetleri ile tecelli eden Hakk'ın melekeleridirde.

Hakk'ın bize verdiği bu melekeler içinde bizi günaha sevk eden en büyük meleke malik-ül mülk melekesidir. Malik-ül mülk esma tecellisinin meleke durumu üzeri insan, iradede sahiplenme üzeri sahip olduğunu zannettiği olgular üzerinden şımarıklık, inat, kibir, haset, yalan, öfke, kin, nefret, haksız yere cana kıyma vb gibi günahlara sebebiyet verecek fiillerde masivaya düşebilir. Ve masiva olan günahlarda bulunabilir.

Bazı fiiller vardır ki şerr olması ile günaha sebeptir ama günah değildir. Mesela öfke şeriaten günah değildir. Lakin kişi öfkelenerek kalb kırar ise eğer, bu günahtır.

Şeriaten hırs masiva olsa da günah değildir ama hırs buğz ve bozgunculuğa sebep vermesi ile günah olur.

İkinci en büyük günaha sebebiyet veren melekemiz mürid esmasının tecellisine sebep olan irade melekemizdir. Bizler, malik-ül mülk esması doğrultusunda bizde oluşan sahiplik de diyebileceğimiz rabblık melekemizin temelinde irade melekemiz ile keyfi noktada şehvet ve tamah (aç gözlülük) ile zina, fuhuş, oburluk, şöhret perestlik, hırs vb gibi içinde günah bulunan masivalara düşeriz.

Bu anlatır olduğum meleke düzeyindeki esma tecellisi, eski deyimle söylersek eğer zılli yani gölge, başka bir deyişle de bu esmaların aynadaki iz düşümleri gibi ters simetri tecellileridir.

Bu esmaların kulda terzahür eden asli tecellileri, malik-ül mülkte cömertlik ve mülke servet düzeyinde tasarruf etmede görünür. Mürid esması ise Hakk'ın irade-i külliyesi üzeri, hayır üzeri irade etmekte kendini gösterir. Bu da hayır emellere kişiyi sevk eder.

Bu anlatır olduğum hadise imanın şartlarından olan kader ve kazaya imanda hayır ve şerrin Hakk'tan olduğuna iman etmekle alakalıdır.

"**Şerr Hakk'tandır**" derken aslında Hakk'ın fail-i mutlak olarak fiilinde sübhan olması sebebi ile sebep ve vesileler sonucunda şerrin olay ve olgulardan kaynaklanmadığını, Hakk'ın hikmet tecellisi olarak Hakk'tan kaynaklandığının tenzihinde bulunmaktayım. Şerr dediğimiz olay ve olgular üzerinden de fiilen teşbihte Hakk'ı müşahede ederek teşbihte bulunmaktayım. Böylece şerr diye bildiğimiz olay ve olgular üzerinden hem fiilde hem sıfatta hem esmada hem de ayette tecelli eden Hakk'ı tevhitte müşahede etmekteyim.

Bu doğrultuda bizim şerr diye bildiğimiz olay ve olgular dikkatli incelendiğinde:

1) İlim ve bilim Hakk'ın bilinme iradesine iye insan ilişkilerindeki şerr üzerinden çoğalır ve ilerler.
2) Şerrin batıllığı üzerinden, bilinmeyi isteyen Rabb-ül Âlem'in hayır üzeri haklığını ispata taşır. "**Hak geldi batıl zail oldu**" (İsra, 81) ayetini bu bağlamda belirtmek gerekir.
3) Hakk, şerr ve hayırda seyir eden kullarının maddi ve manevi ilişkileri üzerinden sıfat, esma ve ayet tecellilerinde bulunarak "**halife yaratırım**" kelamının ereğinde insandan tecelli eder. Peygamber kıssalarında bu net bir biçimde görülür.
4) Hakk, şerre karşı hayır tavrı ile ilah olarak Hakk olma tavrında bulunur.
5) Şerre düşen bizler, şerr üzerinden hayır öğreniriz.
6) Şerre düşen bizler, şerrden tövbe ile Hakk'a rücu etmiş oluruz.
7) Şerr ile karşı karşıya kalan bizler, şerrin imtihanında Hakk'a kul oluruz.
8) Şerr ile karşı karşıya kalan bizler, şerrin zahmeti ile Hakk'a yükseliriz.

Yukarıda anlatılanlardan dolayı anlamak gerekir ki şerr diye bildiğimiz Hakk katında hikmet üzeri, hikmete iye hayırdan ibarettir. Bu da şerre dahi hüsn-ü zann üzeri bakışımda bulunmaktır.

Hakk her işinde hayır üzeri olduğundan İslam dininde mümin kişi su-i zann üzeri değil hüsn-ü zann üzeri hareket eder.

Su-i Zann

Olay ve olgulardaki ilişkilerde şüphe üzeri kötü niyette olarak, genelde olumsuzlama durumunda bulunduğumuz hâle su-i zann denir. Kişi su-i zann üzeri olur ise eğer ilişkilerinde hayırı aramak yerine şerri arar. Şerr de ise ilişkilerinde Hakk'ı müşahede etmek yerine tevhitten uzak, sebep ve vesileleri olaylar, olgular ve kişilerden bilir. Bu doğrultuda su-i zann, muhabbetullaha ermeye engel, kişinin kendisini cehenneme sevkettiği bir kapı misalidir.

Hüsn-ü Zann

Olay ve olgulardaki ilişkilerde Hakk'tan emin olarak, iyi niyette bulunarak genelde hak üzerine olumlama durumunda bulunduğumuz hâle hüsn-ü zann denir. Kişi hüsn-ü zann üzeri olur ise eğer, ilişkilerinde şerri aramaz hayırı arar. Hayır üzeri oluşundan sebebiyet Hakk'ın hikmet deryasında Hakk'ı müşahede ederek tevhidde bakışımda bulunarak sebep ve vesileleri olaylar, olgular ve kişilerden değil Hakk'tan bilerek okur. Bu da muhabbetullaha ermeye sebeptir.

Her şeyi Hakk'tan biliyorsak eğer, her şeyde bir hayır vardır anlayışı üzeri her işi hayrında görerek sebep ve vesileler üzerinden Hakk'ın hayır tecellisini hikmette okumak gerekir. Bu da Hakk'ın vahidiyeti sebebi tevhidin zorunluluğudur.

Düşünce temelli Hakk'ı anlama, tevhidin prensipleri ile biçimlenir.

Tevhidin Düşünce Prensipleri

Tevhidin düşünce prensipler, Hakk'a olan inancımız doğrultusunda ilkesel düşünmemizin zorunluluğudur. Bunlar:

1) Allah
2) Allah'ta
3) Allah'tan
4) Allah'la
5) Allah'ın
6) Allah için
7) Allah'a dır.

Allah'a iman ederek bütün olay ve olguları tevhidin prensipleri doğrultusunda Hakk ilkesi ile okumak vahidiyetin zorunluluğudur.

Kelime-i tevhid olan "**la ilahe illallah**" cümlesi, yukarıda anlatılan prensiplerin müşahedede kul tarafından söylev biçimidir.

Ayrıca tevhidin düşünce prensipleri ve kelime-i tevhid bir müminin yaşamında yaşam prensipleridir.

Kelime-i tevhidden murad el-ilah olan Allah'ın ilahlığının mutlakiyetinden sebebiyet kulun masivaya düştüğü, zannıyla nefsinin ilah edindiği ve hevasıyla da nefsini ilah edindiği her türlü gerçekliği olmayan ilahlık durumlarından kurtularak Hakk'ın varlığını kabul etmesi ve O'nu müşahede etmesi uyarısıdır.

Kelime-i tevhidi kullarına hediye eden Hakk, kelime-i tevhidle kullarını kendisinden başka ilah olmadığının uyarısı ile iman seyrine davettir.

Vahidiyeti sebebiyle kendisinden başka ilah bulunmayan Hakk, kelime-i tevhid ile "**ilahlığı ve ilah edindiklerinizi ilahlıktan yana bırakınız, ilah yalnızca Benim**" uyarısında bulunmuştur.

Bu uyarı üzeri kulun kendi enaniyet ilahlığı veya hakkının dışında ilahlık yükleminde değer verdiği zanni ilahlarından "**la ilahe**" anlayışı ile kurtuluşu "**illallah**" anlayışıyla Hakk Teâlaya rücu edişi tasavvufta irfan düzeyinde öğreti olarak verilir. Bu da "**La'dan illallah'a gelene kadar hâlince nice yol kesici vardır**" er sözü doğrultusunda kişinin seyr-ü seferinde ahlaklanma ve yakinlik bulma seyrinde eğitim olarak kelime-i tevhidin yaşantılanmasıdır.

Rücu

Yöneliş de diyebileceğimiz rücu, iman ile Hakk'a yöneliştir. Bu yöneliş bir nevi aslına dönüş olarak tövbedir.

Kulun başına gelen yaşadığı her türlü olay ve olgu üzerinden Hakk'a iman ile yönelişi tenzihte Hakk'ı kıble edinişidir.

Kıble

Kulun yaşamında murad ettiği, akıbeti olacak ereğidir. Ereği Hakk olan, Hakk'a yaşamında rücu eden kul, niyeti Hakk'a varmak, O'nun ulvi sıfatları üzeri yaşamak gayretinde istikamet edinmiş olur.

Hakk, kulun tenzihte kıblesidir. Mürşid-i kâmil ve Kâbe (Mescid-i Haram) teşbihte kulun kıblesidir. Kıblesi Hakk olan Hakk'a varır. Hakk'ın dışında kıble edinin ise kıblesi na hak olarak Hakk'tan gayrıya varır (masivaya düşer).

İstikamet

Kıblesi Hakk olan kulun Hakk'a varmak ve O'nun ulvi sıfatlarını yaşamak gayreti üzerine niyette bulunmasıdır. İstikamet edinişte niyet söz konusudur.

Niyet

Kulun kıble edindiği Hakk'a, bütün amellerinde Hakk için olması fikri ile sireten yöneliş durumudur.

Amel

Niyetin, gayret üzeri kulun fiilinde belirmesi işine amel denir. Kulun niyeti ihlâs üzeri güzel ise niyetinin akıbeti olan ameli de güzel olur.

Dinimiz iman ve ihlâs temelli yaşamda irade ve fikirde niyette, bedensel olarak da amelde biçimlenir.

Niyetlenmenin temelinde niyet etmemizin bilgisi yatar. Bir şeyin bilgisine ermek güzeldir. Bilmek, bilmek edimselliğimizin sonucu olarak sadece bilgi edinmiş olmamız durumudur. Bildiğimizin amelde işlenişi, bizde yaşama ait bir şekilde biçimlenişi, niyet iledir.

Niyetimizin sonucu ameldir. Ayrıca niyetimiz, amel sonucunda akıbetimizi belirler. Amellerimiz ise niyetimizin ihlâs düzeyindeki güzelliğine göre anlam kazanırlar.

Hakk katında ilahiyata göre esas olan amelden daha çok niyetlerimizdir.

Amellerimizin akıbetinin hayır oluşu niyetlerimizdeki ihlâsımız ve gayretimiledir. İlahiyatta Hakk'a amellerimiz değil amellerimizde biçimlenen niyetlerimizin melâike yoğunluğu ulaşır. Hakk katında ameller niyetlerimize göre ölçülendirilirken, niyetlerimiz ise ihlâsımız ve gayret melekemizin coşkunluğuna göre ölçülendirilir.

Kötülükte ise niyetler kin, nefret, öfke şehvet vb hâllerin melâike yoğunluğu ve bu doğrultudaki gayret melekemizin ameldeki faaliyet şiddetine (hışım) göre biçimlendirilir.

İman yakinliğin başlangıcı ve temelidir. Niyet yakinliğin amelde ölçülendirilmesidir. Amel yakinlikte yaşamamızın sonucudur. İlim ise sadece Hakk’ı bilme, O’na yönelme ve O’nu müşahede etmenin ve ahlakı üzeri yaşamamızın aracıdır.

Gayret

İlim doğrultusunda iradi olarak niyetlenenin bildiğini irade etmesi melekesi sonucunda amele taşıyan niyetini, amele taşıyan meleke durumuna gayret denir. Ayrıca gayret çalıştığından başka nasibi olmayan kulun, faaliyetini motive edici meleke durumudur.

İstikamet edinmiş bir kulun Hakk’a yakin gelmesinin tek aracı bir taraftan masivadan tövbe ile uzaklaşması gayreti bir taraftan da Hakk’a ibadet etmesinin gayretidir.

Gayretin sonucu olarak, kulda iki ihsan durumu oluşur. Bunlar muhâdara ve mükâşefedir.

Muhâdara (Muhâzara)

Kulun hem şeytanlık ahlakından yana kalbinde sükûna erişi hem de özellikle zikir ibadeti ve diğer ibadetlerin sonucu kalbin huzur buluşu durumudur.

Mükâşefe

Kul muhâdarada bulunuşu sonucunda iradi olarak tefekkürde bulunur ise, “**kulum düşündüğünde mânasını veren Ben olurum**” hadis-i kutsisinin hükmü gereği ilhamatlarda doğuşat bulur. Bazen de kulun iradesinin dışında muhâdaranın sonucunda, kulun Hakk huzurunda tevekkül hâli ile sükûnundan dolayı gerçekleşir. Bu durum Hakk’ın ilhamatları üzeri veya direkt doğuşatlar üzeri kuluna kelam edişidir. Hakk’ın kuluna böylesi kelamı, kulun sıfat, esma ve ayetlerindeki tavırlarını keşfederek gözetletmesidir. Buna mükâşefe denir. Mükaşefe, kulun ibadetindeki gayretinin sonucudur.

Mükâşefe, Hakk’ı hikmeti üzeri keşfetme hâli üzeri müşahede etmektir. Mükâşefede kul, Hakk nurunun üzerindeki tecellisi ile tecelli-i berkide Hakk’ın müşahedesindedir. Bununla beraber mükâşefe, murakabede bulunan sufinin dalınçlarla keşfte iç görü, iç sesleniş ve öngörü düzeyinde müşahedelerde bulunmasına da denir.

Tecelli-i Berki

Kulun, maddenin olay ve olgular zincirindeki karanlığında Hakk'ın ilham, doğuşat, hatır, mucize, keramet vb durumlar üzerinden Hakk'ı keşif ile müşahede etmesidir. Bu müşahedenin en büyük özelliği karanlıkta çakan şimşek gibi geçici oluşu ve kulun çaresiz kaldığı noktada aydınlanmasını sağlamasıdır.

İlham

Kulun kalbinde nurların tecellisi sebebi ile kendinde bulduğu, gerçekliği olan bilgilenimlerdir.

Doğuşat

Kulun kalbinde nurların tecellisi sebebi ile kulun kendi dili üzeri dışlaşan bilgilenim durumudur.

Hâtır

Kulun kalbinde veya rûyetinde Cebnab-ı Hakk'ın nuruyla, melâike tecellisi ile kelam edişi ve bu kelam edişinde kulunu bilgilendirişidir.

Mucize

Kerametin peygamberlerde, Hakk'a ve O'na iman etmeye davet için gösterildiği sünnetullaha aşkın maddeye tesir kuvveti ve her türlü telepatik[3] hassasiyet durumudur.

Keramet

İlm-i irfan ve ilm-i kudret nefesine ibadetler sonunda Hakk'ın da ihsan etmesi sonucunda gayretin karşılığı olarak verilen cennet nimetlerindendir. İlm-i irfan nefesine sahip veliler gönüllere tesir ve tasarruf etme, ilm-i kudret nefesine sahip veliler ise madde ve maddenin sünnetine tesir ve tasarruf etme kerametlerine sahiptirler.

Mucize ve kerametler kulun iradesi dâhilinde veya iradesi dışında da görünebilinir.

Mükâşefe ehli telepatik hassasiyete gelmiş kişiler olduğundan olay ve olguların neden-sonuç ilişkilerinde öngörü olarak keramet düzeyinde keşiflerde bulunabilirler.

Mükâşefe ehlinde murakabe sonucu dalınçla bilgilenim de söz konusudur.

Mucizeler acziyetten kinaye mucizeye tanık olanların aciz kalmaları sonucunda inananların imanının artmasına, inanmayanların ise küfrüne sebeptir. Kerametler ise keremden kinaye velinin Hakk'ın vergisi ile imanı sonucunda nefsinde bulduğu öz

[3] Telepatiden kastımız, tasarruf ve feraset melekelerinin edinilmesidir. Veliullah dışında telepatik hassasiyetleri olan pek çok insan olabilir, bu onların veli olduğu anlamımı taşımaz. Velilik Hakk'ın ulvi sıfatları ve ahlakı üzeri niyet ve tavırlarda bulunmaktır. Ayrıca da belirtmek gerekir ki telepati derken uzaktan bir etkileşim ile psişik bir hususiyeti kastedmiyoruz, kuantum düzeyindeki yakinlik ile bizde melâike yoğunluğumuz dahilinde beliren psişik bir hususiyetten bahsediyoruz.

güven ile muhabbetinin artmasına ve keramete tanık olanların imanının artmasına, inanmayanların ise küfrüne sebeptir.

Murâkabe

Kulun ibadetinin sonucu olarak muhâdaradaki sükûn ve huzur hâli ile iradi olarak dilediği bir mevzuda veya gayri iradi olarak Hakk'ı ve Hakk'ı gözlemesinin meditasyon durumundaki trans hâlinde dalınçta bulunduğu gözcü olan bir avcı gibi keşifte seyir etme durumuna murâkabe denir.

Murâkabe, veli kulun Hakk'ın verdiği melâike kuvveti üzeri, iradi olarak âlemlerde tasarruf etme hâl durumunu da sağlar.

Kulun iradesi dışında Hakk'ın kulu üzerinden âlemlere tecelli etmesi de kimi zaman murâkabe hâli üzeri tecelli eder. Murâkabe tefekkürden daha çok tevekkül hâlinin bir seyir düzeyidir.

Tecelli-i Zat

Hz. Allah'ın bilinmeyi murad etmesi sonucunda kendisini bilmesi için murad ettiği kuluna iman vermesi ve ibadette gayret ihsanında bulunmasıyla tecelli-i berkide nuru ile kulunun kalbine kesintisiz olarak tecelli etmesine, Zatının bakiliği sebebi ile tecelli-i zat denir. Kulun Hakk'ı zuhurda müşahede etmesine de denir.

Müşahede

Tecelli-i zatide nasiplenen veli kul için imanı doğrultusunda Hakk'a tavırlarında devamlı bir biçimde şahid olma hâli gerçekleşir. Bir filmin karelerinin kesintisiz hareketi sonucu oluşan filimi izleme durumu gibi kesintisiz tecellide oluşan Hakk'a şahid olma durumu oluşur. Bu bağlamda kulun, Hakk'ın varlığını Rabb-ül Âlemin olarak âlemler üzerinden ve kendisi üzerinden eşyaya aşkın bakışımda fiilde şahit olduğu O'nun ilahi tavırları üzeri, eşyaya aşkın varlık oluşunu bütün varlığı ile yokluk durumunda kendisinin fenâ hâli üzeri ilahi varlık seyrini gözlemlemesine müşahede denir.

Muhabbetullah

Tecelli-i berki ve bütün yakinlik makamlarında kul, Hakk'ın varlık seyrini her hangi bir ilahi tavrı üzeri müşahede edebilir. Lakin tecelli-i zati üzeri devamlı, Hakk'ı âlemlere Aliyy olarak müşahede eden bir kul imanının zirvesinde (aşk-ı ilahi) Hakk'ın muhabbetinde bulunarak O'nunla daim hikmet sohbetindedir. Bu da muhabbetullaha ermektir.

Kıblesi Hakk olan kulun, Allah'ı niyette istikamet edinerek O'nun bilinme iradesi, halife yaratma iradesi ve kendisine hizmet edilmesi iradelerinin yerini bulması için O'na hizmet için, O'nu bilmek için, O'na kavuşarak O'nu yaşamak için ve sadece O'nun için ihlâs ile amelde bulunarak, O'na aidiyette hep O'na rücu ederek O'nunla, O'ndan olarak, O'nun varlığında O'na ermek seyrinin sonucudur muhabbetullaha ermek. Bu da tevhidin düşünce prensiplerinin yaşamda ilkesel düzeyde deneyimde yaşanmasıdır.

Tevhid, Hakk'ın bilinme iradesinin sonucu olarak Hakk'ı bilmek yönü ile aklen tefekkürde, Hakk'a ibadet (hizmet) etme iradesinin sonucu olarak iradede ilkesel

bakışımda tevekkülde, insanın halifetullah olması iradesinin sonucu olarak da, insandan Hakk'ın sıfat, esma ve ayet tecellisi ile de yaşamda gerçekleşir.

Tefekkür

Kulun, bilinmeyi isteyen Hakk'ı şevk veya aşk ile derin düşüncede düşünmesi eylemine tefekkür denir.

Tefekkür, Hakk'a şevk ile âşık kulun, Hakk'ın varlığını ve kendi nedenselliğinin hikmetini bilmek için varlıksal sorgulanmasının zorunlu biçimidir.

Tefekkürde, tefekkürün oluşmasını sağlayan, Hakk'a olan şevk ve aşktır. Şevkte kul, Hakk'a odaklanmış bir durumda Hakk'a yönlendirilmiştir. Aşkta ise kul duygular düzeyinde, her ne kadar Hakk'a odaklansa da, kendi kulluğu üzerinde bulunduğu bir hâldedir. Bu da şevkin şiddetli irade (arzu) ile, aşkın ise saf sevgi temeli ile meleke düzeyinde kulda belirişindendir. Aşkın şiddeti sekre sebeptir. Şevk ile aşkın sonucu ise savha sebeptir.

Aşk

Aşk, kulun Hakk'ı, hikmeti üzeri ayet, sıfat, esmalar, hadis ve hadis-i kudsiler üzeri anlayabilmenin kavrayış kolaylığını sağlayan bir kuvvet açılımımız olarak, kulun manen Hakk'a yakinliğine araç melekesidir.

Aşk kimin nasibi ise o kişi Hakk'ı düşünmeye mecburdur. Çünkü aşk melekesi yalnızca Hakk'ın veçhelerinde zikrini bulur ve kulu huzura taşır. Kulun Hakk'a miraç etmesini sağlayan aracı melekedir.

Aşk, miraça yükselmenin; ciraçta ise Hakk'ı âlemlerde, hikmette müşahede etmenin de aracı melekesidir.

Bilinmek iradesinde bulunan Hakk'ın kuluna bilme iradesini verdiği bilmek melekesidir.

Aşk bir taraftan da kişinin Hakk'a tevekkülde râm olmasının sağlayan, insanın kul olmasının emir tecellisidir. Aşkı olmayanın Hakk'a hizmet düzeyinde ibadeti olamaz.

İlahi aşk imanın zirvesidir. İman aşk ile kemâlatını bulur. Ve aşk tasavvuftaki birçok iman ve müşahede hâlinin oluşmasını sağlar. Aşk birini buldu mu, aşığı sevdiğini bilmek cihetinde deha düzeyinde düşünceye sevk eder.

Hakk'ı kadri kıymetinde bilmek de aşk iledir.

Aşk miracın kimilerine göre Burak atı , kimilerine göre is Refref bineği olan melâikenin kulda meleke düzeyinde tecellisidir. Kimilerine göre de ciraçta Hakk'ı müşahede etmenin binek melekesidir.

Aşk ile tefekkürde olan kul, Hakk'ın kürsi-i âlâ'da tecellisi ile katından mâna vererek anlam bulmasının ilahi kelamına erer.

Kürsi-i Âlâ

Algı düzeyinde yerleri, kuantum düzeyinde gökleri kucaklayan insanın Hakk'ın varlık mekânı olmasına sebep veren en temel Hakk kapısı olan beynimize kürsi-i âlâ denir ve "**O'nun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kucaklamıştır**" (Bakara 255).

Kürs-i âlâdaki Hakk'ın muhabbet (sevgi ve müşahede) tecellisine eren bir kul, tefekkür, mükâşefe ve murakabenin sonucunda Allah katından ilim edinerek irfan öğretisinde bulunur. Kürsi-i âla, feraset ve tasarruf lütüf venimetlerinin tecelli merkezidir.

İrfan

İrfan, kulun kalbinde Hakk'ın nurani tecellisi sonucu bulduğu gerçeklik bilgisinde (hikmet bilgisi) bilmenin zevkinde olduğu hikmete vakıf olma kadim bilgisidir.

İrfan bilgisi zevki bilgidir. Zevki bilgi hakikat bilgisine dayanır. Ve Hakk'ın kuluna sırlarının kavrayışını bağışladığı ledûni bilgidir.

İrfan bir taraftan Hakk nurunun tecellisi sonucu kula ihsan edilen hakikat bilgisidir, bir taraftan da kulun hakikat bilgisi üzeri hikmette bilmeyi zevk edişi hâlidir.

Zevk

Kulun irfanda Hakk'ın bildirmesi ile bilmesinin huzurunda bulunuşudur. Bu bağlamda zevk, mânada kavrayış olarak bilmenin neş'esidir.

Neş'e

Hikmet üzeri kulun Hakk'ı irfanı ile müşahede etmesinin huzur hâlinden sonraki sevinç hâlidir.

İrfan sonucunda hakikat bilgisi üzeri hikmette bilmek, başka bir değişle hikmette kavrayış olduğundan, irfan hikmette kavrayış durumudur da denilebilinir.

İrfan, ilmi hikmette kavrayış zevkinde, Hakk'ın nuru ile Hakk'ın varlık seyrini müşahede ediş durumudur da denilebilinir. Çünkü kavrayış sonucunda müşahededen bahsedilebilinir, bu da Hakk'ın nurunun tecellisi ile gerçekleşir. Kavrayış üzeri müşahedede bulunmak, Hakk'ın kuluna verdiği kavrayış melekesidir. Kavrayış melekesi ile Hakk'ı müşahedede kavrayan kul, kavradığı mâna hâli üzeri ilimde zevkte oluşu ile Hakk'tan nefeslenir. Ve bu nurani nefesleniş ile ruhlanır, şuurlanır, Hakk ile perdelerinden soyunur.

İlim, ilm-i irfan nefesi ile ruh bulur. İrfansız ilim ruhsuz bilgiden ibarettir.

Perde

Kulun yaratılışı icabı kulluk örtüsünde Hakk ile arasında nurdan ve zulmetten Hakk'a örtünmesine sebep çokluk seyrinin tamamına perde denir. Perdeler kulun kulluk perdesinde hakikate örtük, kesrette (çokluk) masivaya düşme durumlarıdır.

Kul her şeye Hakk'ın vahidiyeti dışında, sebep ve vesileler üzerinden kesretten bakınıyor ise perdelerde Hakk'a örtük masivada O'ndan cüdadır (ayrıdır).

Kulun iman ile nurani tecelliler sonucunda Hakk'ı sıfat, esma ve ayet tecellilerindeki varlıksal tavırları üzeri müşahede edişi de kulun kulluk perdesinde Hakk'ı sıfat, esma ve ayet perdelenişinde yakinlikte müşahede edişidir.

Yakinlik, ahadiyet sırrına muhalefeten kulun Hakk'a her ne kadar yakin olsa da uzak olduğunun işaretidir.

Ahadiyet

Hakk'ın şahsı ile vücud olarak tek varlık oluşudur. Bu sebepten dolayı Hakk şahsı ile vücudta mutlak varlıktır. Bu da yanında kimse bulunmadan, varlığı ile kaim ve daim olan Hakk'ın varlık olarak hakikat bilgisidir.

Eşya üzerinde, eşyanın birebir bütünselliğine şahadet ederek, kuvvetler üzerinden her türlü oluşun bütünsel durumuna ilahlık sıfatları yükleyerek teklik düşüncesine ulaşmak akli olarak putperestlik ile ilişkilendirilebilinir. Tasavvufta teklik kavramı (ahadiyet) yukarıda tanımlanan Hakk'ın şahsi sıfatı için kullanılır. Cenab'ı Hakk'ın şahsı üzerinden anlamlandırılarak, eşya üzerinde Tek olanın seyri (vahidiyet) müşahede edilmeye çalışılınır. Böylesi bir seyirde eşyaya ilahlık atfedilmez. Eşyaya aşkın bir bakışımla, eşya üzerinde tek olan Allah müşahede edilmeye çalışılır. Bu da hanif dinde tevhidin gerekliliğidir.

Eşya üzerinden teklik kavramının anlamlandırılışı ile Cenab'ı Hakk'ın şahsının tekliği üzerinden teklik kavramının vahidiyet düzeyinde anlamlandırılışı karıştırılmamalıdır. Eşya ve eşyanın kuvvetleri üzerinden teklik anlayışı bizleri materyalist bir yaklaşımda ateist ve panteist çizgilerde düşüncelere götürür.

Bize düşen, iman ile Cenab'ı Hakk'ın şahsının eşya üzerindeki varlık seyrini eşyaya ilahlık yüklemeden müşahede etmektir. Eşya ve eşya üzerindeki kuvvetler üzerinden bütüne varmak nesnel bir düşünce olup, tinsel düzeyde bize manevi bir zevk ve olgunluk vermeyecektir. Böylesi yaklaşımlar, tinsellik ile kıyasda, ilkesi mutlak şahsa dayanmadığı için "ne için" ontolojik sorusuna cevap veremezler. İman eden bizler, Hakk'a olan imanımız doğrultusunda tinselliğimizi Hakk'ın şahsında buluruz.

Tinsellik Hakk'ın şahsı ile anlam kazanır, eşya ile değil. Eşya, Hakk'ın şahsına varım için araçtır. Hakk'ın şahsı üzeri edindiğimiz teklik anlayışı doğrultusunda nesnel olarak çokluktan bütûna varmak değil. Tinsel olarak bütûndan bakışımda, Hakk'ın eşya üzerindeki tavırlardaki bütünsel seyrine şahit oluruz.

Hakikat

Şahsının ahadiyeti sebebi ile Hakk'ın kendinde kendi ile var ettiği mevcudat üzerinden Tek ve bir olarak aşkın varlık oluşunun bilgisidir. Bu da Aliyy ve Cami esmaları ile Hakk'ı vahidiyette bilmektir.

Hakikat her şeye şahsı ile aşkın (Aliyy) her şeyde nuru ile hazır, her şeyde birlik (cem') seyrinde bir olan eşsiz ve benzersiz Hakk Teâlayı vahidiyetinde bilmektir.

Aşkın

Aşkın kavramı felsefede kullanılan, tasavvufta kulanılmayan bir kavramdır. Lakin tasavvufta tanzih ve teşbih görüşünün temel taşı esma düzeyinde Hakk'ı işarettir. Esma ise şahıs düzeyinde mümkinata aşkın Hakk'ı imlerler. Bu sebepten dolayı aşkın kavramının mantıksal olarak tasavvufi düzeyde ele alınması ve irdelenmesi gerekir.

Aşkınlık, kuşatmak, içine almak anlamlarına gelen ihata etmeden kinaye mutlak üstünlük ve yücelik anlamında HakkTeâla'nın şahsı için kullanılabilinir. Hakk'ın El Aliyy ismi bu kavramın anlam içeriğini karşılar.

Hakk Taâla âlemlere içkin öz mahiyetinde âlemlerde hazır ve âlemler üzerinde kudret açılımı olan melâikeleri (kuvvetleri) ile sıfat, esma ve ayet tavırlarında bulunması doğrultusunda, âlemlerdeki suretlerde değil âlemlerdeki fiillerde müşahede edilir. Bu müşahedede Hakk aşkın varlık olarak müşahede edilmiş olunur.

Suretlerde biri birilerine aşkınlık belki estetik niceliğine göre değişebilen bir durum olabilir. Lakin bir varlığın diğer varlara aşkın oluşu varlardan dışsal olarak ayrı oluşu ile varlara üstün gelen varlık oluşu ile değildir. Bu dahi üstünlük düzeyinde bir aşkınlık durumu olabilir. Ama böylesi bir aşkınlık niceliksel bir aşkınlık durumudur, niteliksel değil. Varların bir birlerine üstünlük düzeyinde aşkın oluşu biri birilerine göre tekil ve tikel niceliklerine göre değil bütünün sonucu olarak bütününde bir dışlaşma farkındalığı yaratması iledir.

Niteliksel aşkınlık varlara içkin, varlar üzerinde, varların fiillerinde kudret sıfatı gereği kudret açılımı ile fiilde bulunmak durumudur. Böylesi bir aşkınlık durumunda gözlemlenen, varlar ve fiilleri değil varlara içkin durumu ile gizil olan, varlarda iradesi ve varlıksal tavırlarını ilahlık düzeyinde fiilde gösteren mutlak varlık olarak Hakk Teâla'nın kendisidir.

Bu anlatır olduğum aşkınlık özün, özü olduğu varlara, varlar üzerinde kudret açılımı doğrultusunda varlıksal tavırları ile aşkın oluşuyla hem varlara öz olması doğrultusunda sureten hem de varlara varlıksal tavırları ile varlıklarına anlam katan aşkınlıkta bulunarak varlık vermesi ile töz olunması aşkınsallığıdır.

Bu durumda Hakk Taâla için her şeyin özü olması doğrultusunda sureten ve manen varlık verişi ile her şeyin var oluşu sonucunda, her şeyin tözü olarak mutlak aşkın varlık oluşundan bahsediyoruzdur.

Gözlem düzeyinde (müşahede demek daha doğru olabilir) aşkınlık fiilde belirdiği için, aşkın varlığı gözlemlemek varların bütünsel ilişkilerindeki fiillerde gerçekleşebilir. Tabii olarak bu da böylesi anlatır olduğum Hakk Taâla'nın varlığına iman etme ile mümkündür.

Vahidiyet - Şey-i Vahid

Hakk'ın hakikatte varlığının mevcudatla olan birlik seyrinde Rabb-ül Âlemin oluşunun hakikat sıfatına vahidiyet denir. Hakk, Rabb-ül Âlemin olarak ise şey-i vahittir.

Marifetullah

Kulun, Hakk'ın ahadiyet sırrı üzeri O'nun şahsının varlık bilgisine ermesine yani kulun kulluk perdesinden soyunarak Hakk'ın şahsı ile kaim ve daim oluşunun sırrına ererek "**şahsını şahsı bilir**" hükmünce Hakk'ın varlık bilgisine erişine marifetullah denir. Marifetullaha vakıf olan bir kulun, Hakk'ın varlık bilgisi üzerine marifetullahta Hakk'ı müşahede edişi, hakkıyla hakikat seyrinde bulunmasıdır.

Müşahede ve yakinlik makamlarında muhabbetullahta seyir etmenin tamamı fenâ makamlarında seyir etmektir. Hakk ile varlık bulmanın makamlarında seyir etmek ise bekâ makamlarında seyir etmektir.

Fenâ Seyri

Fenâ seyrinde kul, kulluk perdesinde Rabb-ül Âlemin'in vahidiyet seyri üzeri hakikati, kendisi ve âlemlerde müşahedededir. Ehlince fenâ seyri, kötü ahlaktan yana mahva ererek takva üzeri hakikatte seyir etmektir anlamında da kullanılmıştır.

Bekâ Seyri

Bekâ seyrinde ise kul, kulluk perdesinin örtüsünden soyunmuş olarak marifetullah üzeri Hakk'ı hakkınca esma-i hassı üzeri yaşayandır. Ehlince bekâ seyri ilahi ahlak üzeri yaşamak ve bekâ âlemlerinde de müşahedelerde bulunmak anlamında da kullanılmıştır.

Fenâ seyri ariflerin, bekâ seyri ise arif-i billahların varlık seyridir.

Arif

Hakk'ın inayeti ile nurunun tecellisi sonucunda Hakk'ı Hakk ile bilen lakin her şeyi Hakk'tan bilen iken kendini Hakk'ın tecellisine yakıştırmayan, kulluk perdesinde Hakk'tan kaçak, Hakk ile arasına kendini koyan, hakikat bilgisine vakıf, irfan sahibi kişiye Arif denir. Arifler, yakinlikte seyir eden vuslat ehlidir.

Arif-i Billâh

Marifetullah bilgisine eren bir arifin, Hakk'ın şahsı ile ahadiyet seyrinde bulunuşunun neticesi olarak kulluk perdesinden soyunarak şahsında, Hakk'ın şahsını bulması sonucunda Hakk'ın hususen üzerinde kendisine varlık verdiği zata insan-ı kâmil olarak arif-i billâh denir.

Arif-i billâh, kendine Hakk'ın tecellisi sonucunda varlık vermemeye çalışırken, kullukları ile kendilerine varlık vermiş olan arifler gibi Hakk'a kaçak değil, kulluğuna aşkın Hakk ile barışıktır.

Vuslat

Kavuşma da diyebileceğimiz vuslat, kulun her müşahede durumunda Hakk'a yakinlik bulması ve yakinliğin sonucunda O'na ermesidir. Vuslat edene vasil denir. Vuslat bilmek, bulmak, yakin gelmek ve ermek (olmak) süreçlerinde velayet bulmaktır.

Vuslatın temeli iman, sonucu ise huzur, zevk ve neş'edir. Vuslat Hakk'ın tecellisi ve zuhuruna şahit olma ve O'nun tecelli ve zuhur tavırlarına erme kurbiyetinde seyir etmektir.

Kul, Hakk'ın tecelli ve zuhur tavırlarının (şe'n) sınırsızlığı sebebi ile bir ömür boyu vuslat durumları olan hâl, makam ve mertebelerinde seyir eder.

Kulun vuslatı kurbiyetten (yakinlik) başka bir şey değildir. Kul vuslatta sevabı, iman sonucunda ibadetine karşılık veya rıza üzeri karşılıksız verilen kurbiyet olarak bulur.

Sevap

İbadette gayretkar kulun çalışmasına karşılık ihsan edilen ilahi nimet ve lütuflardır.

Mükâfat

Gayret ve mücahede sonucu kulun çalışmasına karşılık ihsan edilen nimet ve lütuflardır.

Nimet

Kulun gayreti ve mücahedesi sonucu müşahede ettiği ve erdiği ilahi sıfat, esma ve ayet tecellisinin hâl, makam ve mertebelerinden nasiplendiği durumlara nimet denir.

Lütuf

Kulun gayret ve mücahedesi sonucunda çalışmalarının karşılığı dışında Hakk'ın kuluna hususen nimette ikramlarda bulunmasıdır.

Nimet ve lütuf arasındaki en büyük fark: nimet sorgu suale tabidir, lütuf ise sorgu suale tabi değildir.

Nimette kulun gayret ve mücahedesindeki çalışmanın karşılığı olan rızkı vermeyi Hakk kendine borç görür. Bu sebepten Hakk hayır üzeri çalışmaların karşılığını zayii etmez. Lütufta ise Hakk rızası üzeri kulun gayretini gözetmeden kurbiyet ikramlarında bulunur.

Mücahede

Kulun Hakk ve dinine gayreti melekesinin kulda coşkunluk oluşturması, kulu amele sevk edişi ile alakadardır. Kulun gayreti sonucu Hakk ve dinine hizmet etmenin ibadetinde karşılaştığı zorluklara sebat ederek hizmetinde devamlı olmasına mücahede denir.

Gayret hâlinde devamlılık olmayabilir lakin gayretin sonucunda mücahede var ise devamlılıktan bahsedilir.

Hicaz'a gitmek isteyen karıncanın "**belki Hicaz'a varamam ama yolunda ölürüm ya**" cevabı gayreti ve gayretteki aşkı anlatmak için güzel bir örnektir. Erenlerin "**dönen dönsün, ben dönmezem yolumdan**" kelamı ve "**sağ elime güneşi, sol elime de ayı verseniz ben davamdan vazgeçmem**" hadis-i şerifi mücahedeyi anlamlandırmak için iki güzel örnektir.

Kulun mücahedesi cihadın temelidir.

Cihad

Savaş da diyebileceğimiz cihad, kulun mücahedesinde feda-i nefs ve feda-i can düzeyinde, Hakk'a kavuşmak için ve dinine hizmet etmek için mücadele etmesine denir.

Cihad, cihad-ı sagir ve cihad-ı ekber olarak iki durumda görünür.

Cihad-ı sagir kulun hakka ve dinine düşman olanlarla yaptığı mücadeledir; cihad-ı ekber ise Hakk'a vuslat için kulun masivadan kurtulmak için kendi nefsi ile, nefsinin keyfi heva ve zann durumları ile mücadelesidir. Kulun Hakk'a vuslat için perdelerden kurtulması mücahedesinde bulunması da cihad-ı ekberdendir. Aslında bu iki durumda feda-i nefste kulun nefsinden feragat etmesi söz konusudur.

Cihad-ı ekberde kul ölmeden önce ölmekle feda-i nefste şehid olur. Cihad-ı sagirde ise kul ten elbisesinden kurtulmak ile feda-i canda şehid olur.

Âlimlerin kelamları ve kalemleri Hakk'ın hakikatini işaret eden kılıç misalidirler. Âlimlerin Hakk ve dinine kelam ve kalemleri ile, söz ve yazı ile mücahedede hizmet etmeleri de cihad-ı ekberdendir.

Bir hadiste “**âlimlerin mürekkebi şehidlerin kanından efdaldir**” denildiğini de hatırlatmak yerinde olur.

Feda-i Nefs

Kulun mümin olarak ben merkeziyetçi doğrultuda menfaatçi olmadan Hakk için, O’nun dini ve O’nun sevdiği mümin kardeşleri için kendi nefsinin heva ve zannlarından feragat ederek nefsi ile mücadelesinin mücahedesi sonucunda nefsini boşamış olmasına feda-i nefs denir.

Feda-i Can

Kulun Hakk için, O’nun dini ve sevdikleri için kendi canından muhabbetle feragat edişine feda-i can denir. Feda-i nefs ve feda-i candaki temel durum feragat etme hâlidir. Aslında feda-i canda, canda ölmeyiz, ten elbisemiz olan cinsiyetimizden soyunuruz. Çünkü can ruhtur ve ölmez.

Şehidlik

Kulun feda-i nefs ve feda-i canda nefsinden ve canından feragat edişinin sonucunda Hakk’ın kulunu kendi nurani katında (kuantum düzeyi) kendi nuru ile diri kılması ve kulun bu dirilikte Hakk’ın vaat ettiği öldükten sonra dirilmeye ve nimetlenmeye nurani yaşayışında şahid oluşu dirilik durumuna şehitlik denir.

Feda-i nefs ve feda-i can sebep ve vesileler dairesinden kurtularak Hakk ile diri ve baki olarak hür yaşamanın zorunlu kaidesidir.

Nefsi ve canı ile sebep ve vesileler dairesine mahkûm olanlar için dünyevi yaşamda hürlükten bahsetmek gerçek hürlükten habersiz olduğunun işaretidir.

Beceri, tende ölüp şehid olmak değil; tende ölmeden önce ölüp can olan ruhta Hakk’ın nurani diriliği ve şuuru ile diri ve şuurlu olarak vuslatın sonucu olan nimet ve lütufların tecellisinde ve O’nun zuhurunun huzurunda yaşamaktır. Böylesi yaşamın sonucunda ten elbisesini terk etmek ise kafesten ve dünya hapishanesinden terhis olmaktır.

Tecelli

Kalblere iman veren Hakk’tır. Hakk bir kalbe iman verir ise eğer, iman verdiği kalbe sahip kuluna, âlemlerin ve kulunun Hakk’ın kendisinin kendi varlığının sıfat, esma ve ayet tavırlarında görünüş biçimleri olduğunu müşahede ettirdiği varlık seyrine tecelli denir.

Zuhur

Zuhur kavramı genel anlamda görünürler (olay ve olgular) için kullanılır.

İman verilmiş kalbin sahibi olan Hakk, iman verdiği kuluna tecelli-i zati ile tecelli ederse (varlık tavrında bulunursa); kulun, muhabbetullaha ermenin müşahede durumlarında, varlık seyrinde sıfat, esma ve ayet tavırlarında bulunan Hakk’ı fillerinde, kendisine zahir (aşikâr) olmuş bir durumda müşahede etmesine zuhur denir.

Kul tecellide hayrette, zuhurda ise hayranlıkta Hakk’ı müşahede ettiği kurbiyettedir.

Hayret

Hakk'ın tecelli seyrinde kulunun aklen hikmette O'nu ulûhiyeti ve rububiyeti seyirlerinin tavırlarında, şaşkınlık içinde muhabbetle müşahede edişine hayret denir. Hayrette bulunan, aklen kıyasta düşünmekten yana mat olmuştur. Çünkü hayrette bulunana Hakk, kendisini ilmen hâl ve kâlde anlaşılmasının ve müşahede edilmesinin irfanını nurani tecellisi ile verir.

Hayranlık

Kulun hayret seyri sonucu şaşkınlığına aşkın muhabbet ile Hakk'ı kadir kıymeti ile müşahede edişine hayranlık denir.

Hayranlık hâlinde kul, şaşkınlığının kalkması ile kalbinde de mat olmuştur. Hayret ve hayranlıkta aklı ve kalbi ile fenâ bulan kulun benlik dağına Hakk tecelli ettiğinden, kul yokluk hâlinde saf ve arı ayna misali Hakk'ı Hakk'ın kendisi ile kendisinde nuru ile tecelli etmesinin aksinde kendine dışsal müşahede eder.

Hayrette kul, kendisine dışsal olarak Hakk'ı Hakk ile tecellisinde müşahede eder.

Hayranlıkta ise kul, kendi saf ve arı hâli üzeri Hakk'ı kendinden başlayarak zuhurda müşahede eder.

Kul Hakk'ı ulûhiyeti üzeri hayret ve hayranlıkta müşahede edecek ise evvela korkuda (havf) hâl bulur. Eğer Hakk'ı rububiyeti üzeri hayret ve hayranlıkta müşahede edecek ise evvela aşkta hâl bulur.

Aslına olan seyr-ü sefer boyunca kulun bütün hâllerini belirleyen iki meleke korku ve aşktır.

Seyr-ü Sefer

Cihad-ı ekberde kulun bir taraftan masivadaki nefsi ile mücadelesi bir taraftan da Hakk'a kavuşmanın ibadet mücahedesi ile tecelli ve zuhurda tevhidin müşahede ve erme seyirlerinde hâlden hâle, makamdan makama, mertebeden mertebeye geçerek Hakk'a vuslat etme seyrine seyr-ü sefer denir. Seyr-ü sefer kulun Hakk'ın nuru ile şuurlanışının ruhlanış seyridir. Kul seyr-ü seferde her şuurlanışında hak ve hakikat bilgisi ile nefeslenir.

Temaşa

Salikin hayret ve hayranlık hâllerinde Hakk'ı mertebe, makam ve hâller üzeri muhabbetullahta müşahede etmesine temaşa denir.

Sâlik

Yolcu da diyebileceğimiz salik, Hakk'ı istikamet edinerek Hakk'a hizmeti gayret edinerek mücadele ve mücahede ile vuslata yol tutan kula denir.

Tâlib

Salik kula, Hakk'ı talep etmesi sebebiyle talib veya mürid denir. Talibten kinaye ders gören müride ise talebe denir.

Derviş

Terk-i dünya, terk-i ukba ile her türlü menfaat düzeyinde beklentiden uzak yalnız Hakk için hizmet eden zahid kişiye derviş denir.

Dervişlik mücadele ve mücahede üzeri hizmette abid olan sufinin siret hâlidir.

Sufi

Yünden elbise giyen derviş kişiye sufi denir. Lakin yünden elbise kalın ve koruyucu olması remziyeti ile çağdaş sufilerin, dünyada zühd ile korunmaya ve şöhretten uzak, veliliğin setr edilmesi ile insanlara farş olmamak için örtünmesine işaret eder.

Çağdaş sufiler genel anlamda her ne kadar yünden elbise giymeseler de yün elbisenin işaret ettiği hâl elbisesinde sufidirler. Sufilere sofi de denir.

Lakin günümüzde her hangi bir cemaate bağlı olan, her cübbe giyen ve sakal bırakan kişiye de sufi denilir olmuştur. Bu durum sufi kavramının içeriğini boşaltmıştır.

Tasavvufta sufi hâle bağlı hâl ehli, mürid talip olduğu doğrultusunda vakte bağlı vakt ehli, vasil ise Hakk'a eren nişan ehlidir.

Zahid

Zühd üzerine dünyadan menfaatlenme ciheti ile uzaklaşmış, Hakk'a yakınlaşmak için riyazette bulunan dervişe zahid denir.

Telvin

Sufinin seyr-ü seferde Hakk'ın tecelli ve zuhuratı ve sebep ve vesile dairesinde karşılaştığı durumlara göre hâllerinin değişmesine telvin denir.

Temkin

Sufinin seyr-ü seferinde vuslat sonucu kendisinde oluşan mutmainlik ve zühd-ü takvası sebebi ile sebep ve vesile dairesinde karşılaştığı olay ve olgulara karşı vakur olarak, müşahedeki görüş ve hâllerinde değişmemesine temkin denir.

Temkinde bulunan sufinin bu durumu maddi ve manevi her türlü olay karşısında şımarmaması sükûnet üzeri vakur olmasının sonucudur.

Temkinde sufinin vakarı devrededir. mevcudiyet, yokluk, övülme, alay edilme vb durumlar karşısında sufinin Hakk'tan ve Hakk'ın dininden sebat ile vazgeçmemesi de temkindendir.

Temkin hâli vuslat sonucu oluşan mutmainlik hâlinin oluşturduğu kamalat ile de alakalıdır.

Temkin hâlinde kalıcı olan sufi vuslat mertebelerindeki seyir hâllerinde de vakurdur. Bu noktada vuslata dönersek; vuslat, Hakk ile kulun ikilikteki birlik seyridir de denilebilinir.

Vuslatta Hakk'ın tecelli ve zuhur tavırlarının müşahedesinde bulunulur. Lakin müşahede düzeyinde Hakk'ın zatına yakinlikten bahsedilmez. Hakk'ın zatı, Hakk'ın şahsının ahadiyeti sebebi ile, kulun kulluk perdesinden kula dışsal olarak müşahede edilemez.

Hakk'ın zatına müşahede düzeyinde vuslat olmaz. Hakk'ın zatına vuslat, erme düzeyinde kulun şahsında O'nun zatını bulması ile gerçekleşir.

Bu düzeydeki vuslatta Hakk'ın zatını sadece yaşamın diriliğindeki şuurunda yaşarız. O'na dışsal olarak O'nu müşahede edemeyiz, O'nu sadece yaşarız.

Menkıbe (Mit)

Hakk'ı müşahedenin başı tefekkürdür. Tasavvufta tefekkürün temelini kıssalar ve menkıbeler (mitler) oluşturur.

Mitlerin talip kulun anlayışına yardımcı olması, düşüncesinde, zekâsında kavrayışını güçlendirmesi, hayat dersleri çıkartarak ahlaki temeller oluşturması; mitlerdeki kahramanların da taliplerin özenti ile idolleri olması sonucunda yaşamlarına yön vermesi ve buna benzer birçok yararları vardır. Mitler bu bağlamda kendi başına bir tarik biçimidirler.

Mitsel anlatımlı öğretimlerde ezbere dayalı bilgi naklinden daha çok dinleyicinin keşfine dayalı, katılımcı olduğu öğretim gerçekleştirilir.

Asıl olarak mitlerden murad edilen gaye ise anlatılan mitlerin yardımı ile dinleyenin bilinçaltında var olan, Hakk'ın varlığına iman etmeyi tetiklemek veya anlatılan mitlerle taliplerin imanın kuvvetlendirmektir. Bu anlatılan sebeplerden dolayı mitlere öncelikli önem atfetmek gerekir. Aslında mitler, ilkelerin betimlenerek biçimlendirilmesidir. Ve mitler, ilkelerin yaşamda duygular üzerinden belirmesinin, geçmişin de yaşamda kültür düzeyinde diri tutulmasının, kültürde aidiyet hissiyatının geliştirilmesinin aracıdırlar.

Ayrıca hususen belirtmek gerekir ki, tasavvufta din temelli ve dinsel karakterler üzeri anlatılan mitler sayesinde, muhatab alınan kişilerin bellekleri iman içkinliğinde yapılandırılır. Bu da iman içkinliğinde kişinin vicdanlı ve ahlaklı oluşuna sebebiyet verir.

Dini öğrenim değil, dini eğitim sebebiyle mitler üzerinde çalışmak gerekir. Özellikle çocuklara manevi kültürümüze ait mitlerimizi çizgi filim, sinema vb animasyonlarla aktarmak gerekir.

Özellikle cemaat ve tariklerde mitler hikâyeler olarak, boş anlatımlar olarak görülmemeli, peygamber ve evliyaullah menkıbeleri özellikle konu anlatımlarında kullanılmalıdırlar.

Çünkü İslam dini, fıtrat dini olması sebebi ile, her yaştan ve kesimden insan ilkeler düzeyinde yaşamaya müsait yaratılışında arketipler olarak ilkeleri fıtratında bulundurması sebebi ile, ilkelerin biçimlendiği mitlerden kendilerine birer hisse çıkartacaktır. Başka bir deyişle de her insan ilkelerin öznel olarak kendinde bulunması sebebi ile, mitlerde nesnel ve evrensel olarak biçimlenen ilkeleri, yaşamında benimseyerek özgünleşmesi sonucu içselleştirmesi ile tinini bulur. Bu sebepten dolayı mitler kendi başına bir anlamlandırma ve kavrayış yoludur.

***

İslam dini, islamın şartları ve fıkıhın kaideleri doğrultusunda ümmet olarak toplum dinidir. Her insanın ferdiyetine hitap etmesi doğrultusunda insanların kültürel birikimi

ve fıtratların biçimlendiği ilkelerin kendilerine özgün içsel durumlarının meşrebleri olması sebebi ile, meşreblerine ve kültürlerine yakın mezhep ve tariklerde gruplaşmaları sebebiyle İslam mezhep ve cemaatler dini olarak meşrebler dinidir.

İslam'da müslimlerin haklarını korumak adına fıkıhın gereği olarak toplum dini olması sebebiyle siyaset meşrudur. Lakin kişilerin hırs ve menfaatleri sebebiyle dini araç ederek siyaset yapmaları Emevi zihniyeti olarak nitelendirilmiştir. Bu da gayri meşru olarak kişilerin fıtratlarına ihanetleri olarak, insan ayetinin ve dini hükümlerin fani olan dünya hayatına tercih edildiği, akıbeti kötü olan bir alış verişten ibarettir.

Siyaset "**halka hizmet Hakk'a hizmettir**" anlayışı üzeri Müslimlerin maddi ve manevi haklarını korumak ve onlara hizmet ibadetinde bulunmak için dinde zorunludur. Bu sebepten dolayı müslim olan siyasetçilerin ahlakı, "**Seyid halkın hizmetçisidir**" anlayışı üzeri halka hizmet ederken halifetullah olan insana hizmet etmenin halka hizmet etmek olduğunun bilincinde olarak hizmette biçimlenmelidir.

Siyaset, İslam dininin ferdi hikmet sebebiyle müminlerin ve mümin gruplar olan cemaatlerin işi değildir. Çünkü müminler ilmen ve ahlaken peygamber mirasçılarıdır. Peygamberin mirasçıları ise peygamberin ehl-i beyt'indendir.

Ehl-i beyt'e ise dünya kirinin yığıldığı siyasete bulaşmak Allah'ın ehil-i beyt'i temiz kılmak istemesi sebebiyle yasaktır. Bu yasak Hz. Muhammed ve hulefâ-i râşidînden sonra ayet hükmü gereği başlamıştır.

Müminler ahlaken arı olduklarından, yalnızca Hakk'a aidiyette Hakk için yaşarlar. Lakin dünya hayatının siyaset temelli yapılanması ve işleyişi sebebiyle müminler kendi menfaatleri için olmasa da Hakk dinine ve haksızlığa uğrayan insanlara hizmet etmek niyetinde olarak siyasete duyarsız olmamalıdırlar.

Müminlerin, "**zulüm önünde sessiz olan dilsiz şeytan gibidir**" hadisi gereği siyasetteki zulme karşı koymaları gerekir. Bu da siyasete bulaşmadan siyasi olarak tavır göstermenin tek yönetim biçimi olan demokrasi ile mümkündür. Bu sebepten dolayı müminler demokrasiyi, seslerini reyleri ile duyurdukları yönetim biçimi olarak önemsemelidirler.

İnsanlar, zaafları ile insandırlar. Zaafları olmayan insanlar kâmil insanlardır. Kâmil insanların ise Hakk emri olmadıkça siyasette yerleri yoktur. Bu sebepten dolayı Müslimlerin kendilerini dinde yönetecek, iradelerini mükemmel bir biçimde hizmete dökecek birisini siyasette Hakk'ın halifesi olarak bulmaları, siyasetin hırs içermesi, yalanla yürümesi, menfaatler üzeri temellenmesi sebebi ile mümkün değildir.

Müslimler sadece demokratik bir anlayış üzeri reyleri (oyları) ile seçtikleri halkın halifesi ve sesi olarak halka Hakk için hizmet edecek, güven veren birini lider olarak seçebilirler.

Müslimler bunun dışında Hz. Mehdi gibi bir kurtarıcıyı halife olarak beklerlerse eğer, Hz. Mehdi küre-i arzda hususen halifetullah olarak hüküm verecekse eğer; bu melâikenin hükmü ile beraber tasarruf kuvveti ile Hakk'ın hüküm kılması ile mümkündür. Bunun dışında günümün insanlığının siyasetteki deccallığını bitirecek insanların maneviyata açlığı sebebiyle akın akın İslam olmaları yani yaşamalarında fıtratları ile barışık, düşüncelerinde de Hakk ile barışık Müslim ve yaşamlarında da

Hakk ile barışık mümin olmalarıyla mümkündür. Bu da şerr üzerinden Hakk'a yürünmesi sebebiyle mümkün görünmeyen bir temenniden ibarettir.

Bunun içindir ki Müslimler sessiz çoğunluk olarak demokrasiye önem vermeli, seslerini de demokraside reyleri ile dile getirmelidirler. Bu da onların küre-i arzda Hakk'ın halifeleri olarak Hakk'ın sesi olmalarıdır.

Evvela Hakk'ın sesi ile yol bulunur. Hakk'ın sesi sonucunda ise yol yürünür olduğundan dolayı Müslimler Hakk'ın doğruluk ve iyilik sesleniși olarak siyasete yol vermeli ve iradelerinin taleplerini siyasetten bekleyerek, siyasete istikamet vermelidirler. Bu da tevhid-i efalde Hakk'ı yaşamaya ait bir tavır olur.

Müslimler yukarıda anlatılanlardan hareket ederlerse eğer, bir birleri ile istişarede bulunmaları gerekir.

İstişare

Dinde Hakk'ın iradesi doğrultusunda hak üzere hareket etmek ve hüküm vermek için, ayrıca verilecek hüküm sonucunda neden ve sonuç ilişkilerinin sebep vereceği olay ve olguların akıllıca tahlil edilmesi için Müslimlerin biri birine aklen ve ahlaken danışmalarına istişare denir.

İstişare sadece yaşadığımız an için danışmalarımız değil yaşadığımız anda vereceğimiz hüküm ve yapacağımız fiillerin sonucunda gelecek için hayırlı olacağı temennisinde bulunacağımız fikir alış verişlerimiz olmalıdırlar.

Bir İslam savaşı sonucunda, savaş esirlerine nasıl muamele yapılması gerektiği üzerine, Hz. Muhammed efendimizin ashabı ile istişare etmesi sebebi ile Hz. Ömer'in esirlerin gelecekte bir daha Hakk'a ve dinine muhalefeten mücadele edecekleri ihtimaline karşı öldürülmeleri gerektiğinin hükmünde bulunmasının Hakk tarafından doğru bir hüküm olduğunun tasdik edilmesi vakasını hatırlatmak, istişareyi anlamak adına iyi bir örnektir.

İstişare, "**iki kişi konuşurken üçüncüsü Allah'tır**" (Mücadele, 7) ayeti hükmü sebebi ile istişare edenlerin fıtratları doğrultusunda istidadlarına göre ilahi sıfat tecellisinde Hakk'ın yol gösteren olarak zuhur etmesiyle yol gösterdiği anlamın yoğunluğunu da taşır. Lakin istişare sonucunda insanların heva ve zanları doğrultusunda doğru hükümler üzeri hareket etmesi söz konusu olmayabilir de. Böylesi istişarede Hakk'ın hadi esmasından daha çok mudil esması tecelli eder. Ve Hakk böylece mudil esması üzeri görünür olur.

İnsanlar her zaman ferdi hikmette hak üzeri hareket edemeyeceklerinden dolayı ve geleceğe dair olay ve olguların neden ve sonuçlarını bilmekten aciz olduklarını kabul ederek istişarede bulunmaları insanlıklarında olgunlaştığını işaret eder. İstişare için bir nevi diyalogdur da denilebilinir. İstişare, insanların ilişkilerinde biri birilerine değer vererek saygı duyduklarının işaretidir de. Lakin her diyalogda bunu görmek mümkün olmayabilir.

Doğru hükümler üzeri istişarede Hakk tecelli ettiğinden, istişare tevhidin yaşama ait görünür olgularındandır. "**Onlarla istişare et.**" (Al'i İmran,159) ayeti herkesin üzerinde tecelli eden Hakk'ın, kesrette farklı meşreblere sahip insanların hak olan istidadları üzerinden vahdet tecellisinde bulunması sebebiyle herkesin mutabık ve razı olacağı

görüş üzeri hakların gözetilmesi ve her görüş sahibinin görüşünde vechelenen Hakk'ı müşahede etmemiz gerektiği anlamını taşır. Ayrıca "**İçinizden ehli olanları imam seçiniz.**" kelamı birbiriniz ile istişare ediniz anlamını kendinde barındırır. Toplumsal olarak da genel anlamda istişare demokrasilerde toplumun yönetimde hak sahibi olmaları sebebiyle kendilerine sunulan yönetim programını reyleriyle değerlendirdikleri haklarını ifade etme biçiminde görünür. Bu bağlamda demokrasi insanın bireysel olarak bulunduğu hak sıfatı üzeri istişare edilen seçimde görüşünü reyiyle beyan ettiği yönetim biçimidir. Ve böylesi yönetimde her insan bulunduğu hak sıfat üzeri yaptığı seçimin sonucu olarak yaşadığı ilahi sıfatın zikrinde Hakk'ın sesi olur. Böylesi durumda toplum ya mudill ya da hadi sıfatı üzeri temsilcisi olduğu ilahi sıfatın yaşam zikrinde Hakk'ın fiiliyatında tecellide göründüğü istişarede bulunur.

Burada not olarak hususen belirtmek gerekir ki İslam özü itibariyle, insanın Hakk'ın halifesi olması sebebiyle haklarını dile getirdiği istişarede, haklarının gözetildiği yönetim anlayışını koşullandırır. Bu da kısmi olarak demokraside görünür. Lakin islamdaki demokratik anlayış ilahi olan ilkelerle çerçevelendirmiş ilahi yasaların değişmezliğinde kendini gösterir. Olağan olan demokratik anlayış ise zamanın koşullarına ve insanların toplumsal beklentilerine göre toplumsal yasaların değiştirilebilinmesinde kendini gösterir.

İstihare

Ferdi hikmet üzeri müminlerin karşılaştıkları olaylar ve olgular karşısında, hayır üzeri nasıl hareket etmelerinin gerektiğini ve olay ve olguların hayır üzeri doğruluğunun bilinmesi için müminlerin sual sorup Hakk'tan cevap beklemeleri istişaresine de istihare denir.

İçtihad

Müslimlerin ferdiyette hayır bildikleri doğrultuda yapacakları işlerde istişare ve istihareleri sonucunda yapacakları işlerde doğru hükümler üzeri gayret etmeleri veya kuvvet birliğinde çalışmalarına içtihad denir.

Müslimler demokrasi için içtihatta bulunur, kuvvet birliği yaparlarsa demokraside de içtihatta bulunur, seslerini Hakk'ın sesi olarak duyururlarsa eğer bu zamanların koşullarında daha rahat bir şekilde dinlerini yaşarlar. Böylece hiç ölmeyecek gibi dünya için, her an ölecek gibi ahiret için küre-i arzda çalışarak tevhidde yaşamış olurlar.

Müminler ise Hakk'a ait ve Hakk için yaşayan müslimler olarak her an, her fiilinde Hakk'a dönen yaşamda mücahedede yaşarlar. Dünya için değil Hakk için vardırlar.

Hakk'ı ve yarattıklarının nedenselliğini, ne için'liğini ve nasıl'lığını bilme derdi ile tefekkür eden bir mümin, kulluğunun ilk nedenselliği olan Hakk'ın bilinme iradesi ile örtüşür.

Kulun tefekkürüne sebep korkudan önce ilahi aşktır.

Korku (Havf)

Korku tefekkürden daha çok tevekkül hâllerine sebeptir. Lakin salik bir müminin tevekkülü de aşk ile ekmelleşir.

İlahi aşkı veya şevki olmayanın bu dünyada Hakk'tan nasibi olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü miraç edecek bir kulun, dünyada ahiretini yaşaması, iç dünyasını ahiretine çevirerek mahşeri, sırâtı, cehennemi, cenneti, melekleri, ruhanileri (valiler) ve Hakk'ı kitabı üzeri müşahedesi ve yaşaması sadece aşk iledir. Ayrıca küre-i arzda sebep ve vesileler dairesinde Hakk'ın aşkın varlık olarak mevcudat üzerinden müşahedesi, ciraç seyrinde yalnızca aşk ile mümkündür.

Miraç

Kulun, gece hükmündeki eşyanın tabiatına ve özdekçi bakışımdan, hüzün ve aşk ile Hakk'a yukarıda anlatılan mertebeler (mahşer, sırât, cehennem, cennet vb) üzeri seyr-ü sefer edilen, aydınlanmaya çalışılan uruç seyridir.

Uruç

Yükseliş de diyebileceğimiz uruç, salikin iradesi veya iradesi dışında ilham, hatır, dalınç, keşf hâlleri üzeri Hakk'a yakin kılındığı manevi hâl seyirleridir. Ciraç da bu babta bir uruç sayılır.

Ciraç

Seyr-ü seferde salikin ahiretini yaşadığı miraç sonucunda sebep ve vesileler dairesi olan eşyanın tabiatı üzeri neden ve sonuç ilişkilerinde Hakk'ı sıfat, esma ve ayetler üzeri müşahede etmesi seyrine ciraç denir.

Ciraç seyrinde salik, eşyanın neden-sonuç ilişkilerindeki hikmetine vakıf olarak Hakk'ı müşahede etmenin feraset seyrinde gündüzün aydınlığında bulunur.

Miraç ve ciraç mertebelerinin seyri aşk ile olur. Aşk Kur'anda kuramsal olarak geçmeyebilir. Lakin aşk Kur'anda "**her kim bu dünyada kördür, ahirette de kördür**" (İsra 72) ayetinin tevil hükmünce işaret edilir.

Kur'an Hakk'ın varlık seyrinin hâl, makam ve mertebe tavırlarının O'nun rabb diliyle karakterize olmuş betimlenmesinin biçimlenmiş kitabıdır.

Kitap olarak Kur'an mushaftır (sayfalardır). İlahi aşk ile tahir olanların anlaması ile Kur'an (okunan) olur. İlahi aşk ile tahir olanların O'nu yaşaması ile Kur'an, yaşamda deneyimlenmesi ile doğruluğu ispat edilen Furkan olur.

İlahi aşkı olmayanın Kur'andan meşrebi dahilinde nasibi kadar nasipleneceğinin dışında nasiplenmesi mümkün değildir.

İlahi aşk ile temiz olmak, Kur'anı anlamanın şeriat zorunluluğu olmasa da ferdi hikmet dahilinde tasavvufi olarak zorunludur. İlahi aşk ile bir damla göz yaşı döken için Kur'an, katre katre (damla damla) yaşanacak bir umman (büyük mâna deniz) olur.

Furkan

Hayır ve şerrin, hak ile batılın ayırd edilebilmesini sağlayan ve doğruluğa sevk eden kitap olması sebebi ile Kur'ana Furkan da denilir.

Sufiler, anlayış zevkleri ile kâinattaki sünnetullah tecellisi sebebiyle Hakk'ın yasalarda doğruluk tavrında bulunmasından dolayı kâinat kitabına da furkan demişlerdir. Kâinat

kitabına Furkan denilmesinin bir sebebi de Hakk'ın sünnetullah üzeri ahlakullahda seyirde bulunmasıdır.

Farukiyet

Anlatılanlar dahilinde sünnetullahta ahlakullah üzeri Kur'anı yaşayarak, yaşamında hayrı ve şerri, hak ile batılı ayırd etmiş olarak gösteren doğruluk kitabı olan insan kitabına da sufiler Furkan demişlerdir.

Furkan olan insana ise haklar üzeri yaşaması, hak ile batılı, hayrı ve şerri biri birinden ayırd etmesi sebebi ile Faruk denir. Faruklar, sebep ve vesileler sonucunda öncelikli olan haklar üzeri bakışımları ve hükümleri sebebi ile ferasetlerinde ilkesel olarak âlemlere bakışımlarında yetkin oldukları için Hakk'ın el Adl isim sıfatı üzeri tavırlarda bulunurlar. Farukiyet makam olarak Hz. Süleyman ve Hz. Ömer'de yetkin bir şekilde biçimlenir.

Kitab-ı Mübin

Kur'an, hakları ve hakikatleri beyan eden kitap olması ile Kitab-ı Mübindir.

Sufilerin zevki fikirlerine göre hakikatleri ve hakikatlere varmanın yollarını anlatan, gösteren ve tasarrufları ile yaşatan Mürşid-i Kâmillere de Kitab-ı Mübin denir.

Ferâset (Firâset)

Feres at, kısrak anlamına gelir. Feresten kinaye feraset at yetiştiriciliği, binicilik, süvarilik anlamlarına gelse de zeka atına binmeden kinaye zihin açıklığına, bir şeyi çabucak zeka ile kavrayış kabiliyetine denir.

İlahi aşkın getirdiği ihlas üzeri tahir olan bir kalbe tecelli eden Hakk nurları sebebi ile mümin kulun telepatik bir hassasiyet olarak Hakk'ın sezgide ilham ve hatırla kuluna biliş, kavrayış ve müşahede ediş yetisi vermesine feraset denir.

Mümin ferasetinde, Hakk ile Hakk'ı bilmesi ile bildirmesi, O'nunla görmesi ile göstermesi, O'nunla duyması ile duyurması sonucu O'nun kavratması ile kavramasıyla Hakk'ı müşahede edebilir.

Feraseti olan mümin sebep ve vesileler dairesinde, olay ve olguların ilişkilerini, ilişkilerin sonuçlarını, kişilerin özlerinde hangi niyet ve düşüncede olduklarını vb bir çok hadiseyi, özleri ve gaybı bilen Hakk olduğu için, özlere ve gayba bakabilen ve görebilen olarak bilir. Feraset sahibine basiret sahibi de denilir.

Sezgi

Sezgi olmuşa, olana ve olacağa dair hususiyetlerden gayri iradi olarak içsel algılama düzeyinde feyz-i mukaddesten veya feyz-i akdesten gelen bilgi düzeyinde bulunanı his düzeyinde algıladığımız melâike yoğunluğumuzdaki algılama melekemize denir. Bu bağlamda sezgi telepatik hassasiyetin başlangıç mertebesidir.

İlhamlar cihetiyle ferasette bulunmak sezgi melekemizle feyz-i mukaddes veya feyz-i akdesten algılamalarımızın sonucuyladır. Zekada kavayışlarımız cihetiyle ferasette bulunmak ise feyz-i mukaddesten veya feyz-i akdesten bilgilenirken, sezgi melekemiz

temeli ile düşüncede mâna melekeleri ile kavrayış farkındalığına gelişimizin sonucuyladır. Her iki bağlamda feraset sezgi temelli edindiğimiz bir melekemizdir demek yerinde olur.

Kimilerine göre Hakk'ı âlemler üzerinden tavırlarında müşahede etmek sezgi melekemizledir. Bu sebepten dolayı özellikle batıda tasavvuf, sezgiye dayalı bir öğreti biçimi olarak anlamlandırılır. Bu tesbit, doğruluğu inkar edilemez bir gerçektir.

Alemleri var oluş biçimleriyle duyularımızla algılarız. Hakk'ı ise âlemler üzerinden ulvi tavırlarında melâike yoğunluğumuz ile imanımız doğrultusunda bilinçli olarak sezgi melekemiz temeli ile ferasette müşahede ederiz. Zaten melâike yoğunluğumuzda nuru ile hazır olan Hakk'tır. Bu sebepten kul olma melâike yoğunluğunda var oluşta olan sufiler için sezgi melekesini fıtratlarında melâikede canlı olmanın zorunluluğu olarak bulmalarından dolayı Hakk, Hakk'ın kendisini müşahede ettirmesi ile imanla bilinir ve tavırları ile müşahede edilir.

Tasavvufta nafile ibadetler sonucunda Hakk'ın nuru ile nurlanmak, sezgi melekesi temeli ile ferasette Hakk'ı müşahede etmek ve irade melekesi temeli ile de tasarruf kuvvetinde Hakk'ı sıfatları üzeri fiilde yaşamak içindir.

Anlatılanlar bağlamında sezgi, sadece sufiler için değil insanlar için de insan olarak varoluşun temel melekelerindendir. Sezgi üzeri bilgilenimlerimiz tahkiksiz bilmelerimizden ibarettir. Hususen de belirtmek de gerekir ki tasavvufta bilme sadece sezgiye dayalı bilme yöntemiyle değil ayrıca tefekkür ve deneyim üzeri tahkike dayalı aklen kani olarak tatmin olma bilme yöntemi ile de gerçekleşir.

Anlatılanlar bağlamında belirtmek de gerekir ki sezgi, melâike yoğunluğumuzdaki algılama melekemiz olarak duygu ve düşüncelerimizden de ayrı bir sıfatımız değildir. Duygu ve düşüncelerimiz üzerinden her türlü kavrayışımız sezgi melekemizledir. Ve sezgi bilinçli veya bilinçsiz olarak tavırlarda bulunmamızın temel yönlendirici melekesidir.

Vicdan dediğimiz melekemiz ise temelde sezgi melekemiz ile varlık bulur.

Duygu

Olgular ve olaylardaki ilişkilerimiz sonucunda sezgilenimlerimiz ve akletmelerimizle etkilenişlerimizde oluşan, tepkisel olarak bize sezgi ve akletmelerimize yön veren kuvveler düzeyinde yönlendirici hâl melekelerimize duygu denir.

Duyu melekelerimizle nesne ile doğrudan ilişkideyizdir; duygu melekelerimizle ise nesne ile kendi üzerimizden ilişkideyizdir; düşünce (akletme) melekelerimizle ise sezgi ve duygu temelli, kavramsallaştırılmış ve hayale taşınmış nesne üzerinden kendimizde ilişkideyizdir.

Tasavvufta duygu, hâllerden olmalarıyla yer edinmiş olsa da ehli tasavvuf tarafında mantıksal düzeyde tanımlanmasına şahid olmadım. Lakin bu acizin şahid olmaması duygunun mantıksal düzeyde tasavvufta tanımlanmadığı anlamına gelmez.

Hususen belirtmek gerekirki tasavvuf ehli büyük erenler hâllerden olan haya, aşk, şirk, şirb, zevk, neşe, öfke, şehvet, hased, hırs vb duygulara, hikmet cihetiyle ve tasarruf edebilme cihetiyle vakıftırlar. Yarıca belirtmek gerekir ki duygular Kur'anda tipoloji düzeyinde ayetlerde yer edinir.

Düşünce

Akletmek mânası ile düşünce, olay ve olguları ve ilişkilerini, irade ve mânaya iye ve içkin olarak ilişkilendirerek farklılıkları üzerinden kavradığımız melekemizin genel adıdır. Düşünce insanda sezgi dahilinde edinilen duygular dahilinde yön bulan bir durumda bulunur. Duygu dahilinde düşünce genelde irade melekemiz önde olarak hayal sultanımız üzerinde gerçekleşir. Kavramsal düzeyde düşüncemiz ise genelde mâna melekemiz önde olarak mantıksal gereksinimler üzerinden irade bularak gerçekleşir.

Düşünce felsefede diyalektik üzerinden, tasavvufta ise tevhid üzerinden kemâlatını bulur[4]. Her hâl-ü kârda düşünce Hakk'ın kelam sıfatı üzeri olay ve olguların dillendirilişi ile kulunu dil ile manen diriltmesi olarak "**ona ruhumuzdan üfledik**" (Enbiya, 91) ayetinin tecellisi ile kelim esmasında manen var kılışının aracısıdır. Bu bağlamda bizler, Hz. Meryem tecellisi olan saf zihin ve saf nefs sahibi olursak eğer ruhundan üfleyen Hakk'ın melâike tecellisi ile Hz. İsa'nın kendi nefsinde bulduğu hak bilgi üzeri Hakk'ın hakikati üzeri yaşarız.

Ayan Olmak

Hakk'ın gaybına ait bilgi, olay ve olguların, müminin feraseti sebebi ile Hakk'ın kendisi ile yani nuru ile göstermesi, duyurması hadisesine "ayan oldu" denir.

Ayan oluşun sezgisel gerçekleşmesi söz konusu olduğu gibi iç görü ve iç sesleniş olarak da gerçekleşmesi mümkündür.

Lakin iç görü ve iç sesleniş ayan olmanın keşf hâlidir. Öngörü ise ayan olmanın ilham hâli üzeri gerçekleşir.

Ferasetli mümin kullar gözcüler ve gezgincilerdir.

Gözcü ve Gezginci

Feraseti ile mümin kul, Hakk ile âlemleri murakabe ediyorsa gözcüdür. Murakabe ettiği âlemleri gözleyişinde, kavrayarak manevi hâller ile hâlleniyorsa eğer gezgincidir.

Feraset sahibi, insanların niyet ve düşüncelerini, cemallerindeki hâllerini, varsa eğer gözlerindeki hain bakışı, Hakk'ın göstermesi ile görebilir ve bilebilir. Hakk göstermez ise eğer ne görebilir ne de bilebilir.

Feraset sahibi, kendi iç âleminde Hakk'ın nurani tecellisi sonucu Kur'anın işaret ettiği hâl, makam ve mertebeleri murakabe etmesinin sonucunda kavrayış üzeri müşahedede gezme olanağına da sahiptir.

---

[4] Diyalektik ile tevhid temel itibarıyla anlamın kavrayış düzeyimde birlenmesi sonucu aynı makaniğe sahiptirler. Lakin aralarındaki temel fark 1) diyalektik, karşıtlar üzerinden öncelikli olarak olumsuzlama temelinde ilkesel düzeyde kavramlar üzerinden derin düşünme ile gerçekleşir, tevhid ise ilkesi Hakk ve Hakk'ın takdir ettiği haklar olarak Hakk'ı esma ve ayetleri üzeri O'nun varlığını, öncelikli olarak olumlama üzerinden gerçekleşir. 2) Diyalektikte bilmenin nesnesi düşünülürken nesnel bir yaklaşım vardır, tevhidde ise bilmenin nesnesine bakılmadan sadece Hakk bilinmeye ve müşahede edilmeye çalışılır. Bu da öznel bir yaklaşımdır.Bu bağlamda felsefede sorgulama nesnesi üzerinden sorgulayarak cevap aranır, tasavvufta ise Hakk üzerinden, Hakk'ın sıfat, esma ve ayetleri üzeri sorgulamanın nesnesi anlamlandırılmaya çalışılır ve Hakk'ın sıfat, esma ve ayetleri üzeri Hakk müşahede edilir.

Mümin kulun feraseti Hakk nurunun tecellisi yoğunluğu ve murad biçimine göre değişebilir.

Anlatılan bağlamlarda feraset, Hakk'ın nurani varlığı ile mümin kulunun kalbine tecelli ederek, gözcü, duyucu ve gezici olmasının lütfunda bulunarak nimetlendirdiği kuluna bağışı olan meleke durumudur.

Bu meleke durumu müminin, Hakk'ın semi, basar ve alim esmalarının tecellisi ile gözcü ve duyuculuğu ile kavrayışında gezgin olmasının bineğidir. Ferasette bulunan basar, semi ve alim esmalarında tevhid-i sıfat seyrindedir. Ferasette mümin kul, Hakk'ın nurlarının tecellisi ile ruhun kavrayış ve gözcü bineği olan zeka melekesinde seyir eder. Ferasette mühim olan zekanın Hakk nurlarının tecellisi ile tezkiyesi sonucu yetkinleşmesidir.

Feraset sahipleri bilmelidirler ki her gözcüyü gördüğü ile gözleyen, duyduğu ile duyan, bildiği ile bilen gezgincileri gezen müşahede ehli vardır.

Bizleri gören, gezerek yoklayanlar olur da bizlerin onların gördüğünü gördüğümüzü, bildiğini bildiğimizi, duyduğunu duyduğumuzu; bizde gezdiğini kendisinde gezerek müşahede ettiğimizi bilen pek olmaz. Lakin bizleri hakikatimizle gören ve yoklayanlarda pek bulunmaz.

"**Müminin ferasetlisinden korkunuz çünkü o Allah'ın nuru ile bakar**" hadis-i şerifinin feraseti anlamak adına yad etmek yerinde bir anış olur.

Sünnetullah

Cenab'ı Hakk'ın kâinatı bir ölçü üzeri (kader) yaratarak, kâinattaki melâikeler (kuvvetler) ile yasalarda nizam ve mizanda noksansız bir biçimde ikame, idare ve idame edişine sünnetullah denir. Kâinat yasaları, Hakk'ın varoluşta var ediş yasalarıdır. Sünnetullah kâinatın melanik yönünü, Hakk'ın sünnetleri (yasaları) üzeri melâike açılımı bağlamında anlamlandırmak için kullanılır.

Ahlakullah

Cenab'ı Hakk'ın kâinatta sünneti (yasaları) üzeri sıfat, esma ve ayet seyrinde tavırlarda bulunması ahlakı varlık seyrine ahlakullah denir. Ahlakullah adetler bağlamında adetullah mahiyetinde sünnetullaha dahildir. Sünnetullah ise Hakk'ın yasaları mahiyetinde adetleri olarak ahlakullaha dahildir.

***

Allah yasaları üzeri sebep ve vesilelerde, neden sonuç ilişkileri sonucu var ettiği olaylar ve olguların mekanik seyrinde kuluna gaybtır, yani bilinmeyendir.

Gayb

Yukarıda anlatılan doğrultuda Allah'ın gayb oluşunu anlamlandırırsak, algı düzeyinde sünnetullah sebebi ile eşya ve eşyanın tabiatına şahid olduğumuzdan dolayı Hakk'ı müşahede edemediğimizden Hakk âlemlerde gaybtır.

Gayb-ül Gayb

Alemde gizil olan Hakk'ın kuluna iman vermesi ile Hakk, ahlakullahta müşahede edilebilinir veya varlığın sünnetullahtaki noksansız seyir sebebi ile aklen bilinebilinir. Lakin kulun kulluk perdesinde şahsının ahadiyeti ile kendisinde bulunan Hakk'a örtük oluşu sebebi ile insanda Allah gayb-ül gaybtadır.

Yani insan için Hakk şahsı ile âlemlerde değil insanın kendisinde bilinmesliğin gizilliğindedir.

Tasavvuftan murad edilen ise bu bilmezliklerden kurtulmaktır.

Tasavvuf

İman dolu bir kalbe sahip kişinin ilahi aşk ve şevk ile arınma süreciyle beraber miraç ve ciraçta Hakk'a vuslat ettiği, bir ömür boyu seyr-ü seferde bulunarak seyrullahta Hakk'ı yaşadığı arınma ve vuslat yoluna tasavvuf denir.

Tasavvufta başta istenilen arınma, seyr-ü sefer sürecinde istenilen edep ve mücahede, sonuçta istenilen vuslattır.

Arınmadan vuslata kadar ve vuslat sonrası istenilen ise her daim hizmette bulunmaktır.

"**Tasavvuf, başlangıcından sonuna kadar hizmetten (ibadet) ibarettir**" demek tasavvufdaki fiili durumu anlatır. "**Tasavvuf vuslattan ibarettir**" denilirse eğer tasavvuftaki çalışmalar sonucu ilahi sıfatlarda seyir anlatılır.

Dinin Cenab'ı Hakk'ın ilahi sıfatlarının esma ve ayetlerde mümin tarafından ihlas, niyet ve ameller üzeri iman ile fiilen hâlde içselleştirilerek makam ve mertebelerde tevhid üzeri yaşanmasına tasavvuf denir de diyebiliriz. Bu tanımdan anlaşılacağı gibi tasavvuf dinin tevhid üzeri içselleştirilerek mümin tarafından özgün bir durumda yaşanmasıdır. Hanif olmak da zaten böyle gerçekleşir. Bu bağlamda haniflik kişinin ferdi hikmette fırtatı üzeri tevhidi, fıtratının meşrebi doğrultusunda yaşamında içselleştirerek özgün bir durumda yaşamasıdır.

Toplumsal olarak dinde millet ise haniflik üzeri müslimlerin müminler olarak din kardeşliğinde muhabbet üzeri yaşamalarıdır. Ayrıca her mümin, hanifliği üzeri yaşaması sonucu Hakk'ı ahlaken fıtratı üzeri yaşamasının tevhid dilinde oluşan yaşam zihniyeti ile tek başına bir millettir. Çünkü böylesi yaşamda hanif, bütün yaratılmışları kendinden dışlamadan her türlü olay ve olguya Hakk'ın tecellisinin hikmeti olarak yaklaşan bir bütünsellikte yaşaması sebebi ile her şeyde Hakk'ı müşahede eden olarak Hakk'a millet olmanın aidiyet hissiyatında tek başına bir millettir.

Hanif kul, müminliğinin başlangıcı olan iman-i gaybi düzeyindeki müslimliğinde, masivada olduğu her türlü durumu bırakmanın takva hâlinde mücadeleleri ve mücahedesi üzerine fetadır.

Mücadele

Salikin kendi nefsinin heva ve zanları üzeri Hakk'a tevhid üzeri yaşaması ile vuslatına engel, imtahan teşkil eden her türlü olay ve olguyu bırakma, savma ve onlarla

savaşabilme gayretine mücadele denir. Mücadele ve mücahedede olan müminler hayr üzeri yarışmış olurlar.

Fetâ

Genç ve delikanlı anlamlarında da kullanılan fetâ, tasavvufta mücadeleci ve mücahedeci olan, Hakk için yarışarak, Hakk için nefsinin heva, zan ve kötü huylarını bırakan, ayrıca Hakk'a vuslata engel imtahan mahiyetindeki olay ve olguları savma veya gerekiyorsa savaşma cesaretinde olan yiğit mümine fetâ denir. Fetâ Hakk için yiğit olana denir. Hakk için her şeyin hakkını gözetene denir.

Fetâ hanif olmanın zorunluluklarındandır. Fetâ olmayan bir kişinin tasavvufta ilerlemesi söz konusu değildir.

Hanif fetâlığı ile Hakk'a olan korkunun dışında, vicdani değil nesnel olan her türlü korkusunu savarak bırakan korkuya aşkın yiğitliktir de.

Nesnel olan korkular, fakirlik, ölüm, evhamlanmak vb korkulardır. Fetâ (yiğit) olanda bu korkular bulunmaz.

Korkularına aşkın, Hakk için Hakk'a feda-i nefs, feda-i can manevi hâlleri ile hizmet eden hanif bir kul için Hakk'ın varlık hazinesine yani ulvi sıfatlarının tecellisine vuslat mümkündür. Bu da fetâ olan kulu Hakk hazinelerinin fetihcisi kılar. Fetâdır ki hep fatihlikte manevi fetihlerde bulunur.

Fütûhat

Fütûhat fetihler anlamına gelir.

Ehlince ise fütûhat, Hakk'ın mertebe ve makamlarında, Hakk'ın yardımıyla mana deryasında fetihlerde bulunmak, muhabbette Hakk kelamıyla gönüllere iman ve sevgi aşılayarak gönül fetihlerinde bulunmak ve insanı Hakk'tan beri bırakacak olan her türlü günah ve masivadan kurtularak Hakk'a yakin gelme fetihleri için kullanılır.

Salik, seyr-ü seferde kendisini kurtarmanın nefsi ve halk ile mücadelesinde fetalığıyla bir taraftan da Hakk'ın mertebe ve makamlarında, imanının verdiği korkusuzlukta fetalığıyla seyr-ü sefer edişinde fütuhat seyrindedir. Ayrıca bir insanı irşad etme, Hakk'a vasil etme de mürşid ve mürşid-i kamillerin hizmetleri doğrultusunda gönülleri fethedişleri olarak fütuhattandır. Böylesi fütuhat ehli erenlere gönül sultanları da denir.

Fütüvvet

Fetâ olanların, ölüm ve fakirlikten dolayı mal ve mülkünü yitirme korkusu olan cimrilikten uzak, Allah yolunda kazandıkları Allah'ın kendilerine verdiklerinden Allah yolunda harcamalarının ibadet hizmetine fütüvvet denir. Fütüvvet üzeri hizmette olanlar Hakk'a yakin olma makamlarının fetihçileridirler. Hizmeti olan Hakk iledir, Hakk'a hizmeti sonucunda yakinlik bulur. Hakk'a hizmeti olmayan ise Hakk'tan yana gafildir.

Fütüvvet ehli yolda kalmışlara, açlara, ilme talip cahillere, mümin kullara vb ilimleri, malları ve canları ile cömerlikte hürmetkar ve hizmetkar ayrıca af edici ve gönül genişliklerinde kucaklayıcı olmaları ile fütüvvet mertebesinde bulunurlar.

Fütüvvet ehli hizmet ve gönül ehlidir. Lakin fütüvvet ehli gönül kırmadan, horlamadan, alay etmeden, sol eli ile verdiğini sağ eli, sağ eliyle verdiğini sol eli görmeden, yaptığı hayrı hayır yaptığı kişinin başına kakmadan hizmet ehlidir. Kendi nefisleri için değil Hakk için hizmet ederler.

Böylesi hizmetin karşılığında kişilerin Hakk'tan bir talebi varsa, maneviyatlarını taleplerine karşı satmış olurlar. Hakk için yapılan Hakk'a aittir. Karşılığında da bir beklentide bulunulmamalıdır.

Seyr-ü seferde yaşanan hâller sıfat, esma ve ayet tecellisinin tevhid seyiridirler.

Mesela;

Firaset	alim, basar, semi, rakıb, vb
Fütüvvet	cömert, cevad, nasir, nasır, malik-ül mülk, vb
Feta	fettah, kahir, azim, vb
Telvin	kabz, bast, şe'n, vb
Temkim	sabr, azam, azim, kebir, vb
Mürşid	hüda, hadi, mübin, vb
Mürşid-i kâmil	hüda, hadi, rabb, mürebbi, mevla, vb
Miraç	zül celal-i vel ikram, nur rahim, vb
Tövbe	Afivv, rahim, mevla, gafur, gaffar, vb
Hamd	hamid, mecid, vb
Vicdan	hak, adl, vb

Konumuz adına bu kadar örneğin yeterli olduğu kanaatindeyim.

Özümüzde ve kaderimizde Hakk'a vuslat gayretimiz ve niyetimiz varsa eğer, tasavvuf yoluna giriş ya dünyalık korkularımız sebebiyle himmet için gittiğimiz bir mürşidin merhamet nazarıyla ya ilahi aşka tutulduğumuzdan Hakk'ı aramamız sebebiyle ya da nedenselliğimizi sorgulamamızın bilgilerinde cevapsız kalmanın acziyeti sebebiyle gerçekleşir.

Aslında Hakk murad ederse bir kulunu, kendisine erenler yani lütuf ve nimete erenler yolu olan tasavvufla bir şekilde şereflendirir. Kulunu murad eden Hakk için bahane çoktur.

Tasavvuf yoluna girmemize sebep olan en büyük bahanelerden biri duadır. Duası makbul olan bir kulun duası vesilesiyle veya kulun Hakk'ı ve yaratıştaki nedenselliğin "ne içinliğini" anlamak adına aşk ile yaptığı bir dua kulu erenler yoluna götürür.

Dua

Hakk'ın iradesi sonucunda, kulun Hakk'tan, aciz olduğu bir meselede yardımını ve ihtiyaçlı olduğu şeyi kâlde murad etmesi durumuna dua denir.

Dua, kulunun Hakk'ın kendisinden irade edilmesi iradesi üzeri, kulunu aciz bıraktığı durum üzerinden kendisine rücu ettirişidir.

Duada Hakk'ın üç iradesi ereğini bulur. Bunlar, Hakk irade etmeden kulun irade edememesi sebebiyle Hakk'ın kuluna vermek istediğini kulundan irade etmesi ve Hakk'ın kulunun kendisinden talep etmesi, talebinin iradesinde bulunmasıdır. Üçüncü irade ise Hakk Teâla'nın "**bilinmeyi murad etmesi**" iradesinin sonuçlarından olarak dua üzerinden şahsı ile değil manen tanınmak üzeri var kılınmayı murad etmesidir.

Duada Hakk, kendisinden istediğimiz Rabbimiz, sığındığımız mevlamız olarak bize dışsal bir varlıkmışcasına huzurunda olmanın ihsanı üzeri kendisi ile konuştuğumuz ve arzu hâlimizi kendisine sunduğumuz manen O'nu var kıldığımız noktada, kendisinin "**bilinmeyi murad ettim**" iradesi ereğindedir.

Böylesi, Hakk'ı var kılış durumu tövbe, şükür, hamd, fikir ve zikirde de farklı hâller üzeri gerçekleşir.

Duası kabul olan kulun dilinden, aslında Hakk'tır "**ol**" ayetinin tecellisinde emrini veren. Hakk'ın "**ol**" dediği olduğu içindir ki duanın kabulü ile sonuçlanması "**ol**" emrinin tevil mânası itibarıyla tecellisidir. Kulun duasındaki ricası, Hakk'ın "**ol**" emrinin ayet tevhidi olarak kuldan tecellisidir.

Yukarıdaki anlatımlar duanın gerçekleşmesine sebeptir. Duanın kabulüne sebep ise kulun yakararak Hakk'a dua edişidir. Çünkü yakarna, kulun acziyetini ihlas ile Hakk'a sunuşu olduğu gibi kulun melekelerini harekete geçirerek, Allah'ın izni ile duanın kabulüne hizmet edecek kâinattaki melâikeyi harekete geçirir.

Mümin kulun ihlas ile yakararak Hakk'a duası, Hakk'ın mümin kulunda duanın neticesi için "**ol**" deyişidir.

Lakin sadece yakarmak duanın kabulünü mümkün kılmaz. Duanın kabulünü mümkün kılmak için:

1) Dua eden kişinin helal rızık üzeri daim iş görmesi gerekir. Bir lokma haram yemek yiyenin duasının kırk yıl kabul olmayacağı hususiyetinde rivayetler vardır.
2) Dua eden, dua ederken emr-i vaki bir üslupta değil rica üzeri dua etmelidir.
3) Kulun duada edepli olması gerekir. Oruç veya abdestli olması da bazen duanın kabulüne sebeptir.
4) Kul duada Allah katında sevgili olan ruhanilerin yüzü suyu hürmetine isteyerek ruhanileri duanın kabulüne sebep kılabilir. Duanın başlangıcında ve sonunda salavat-ı şerif okumak da bu durumdandır.
5) Mazlum olmak gerekir
6) Duanın kabul edilmesinin recasıyla, ricada hitab ile duanın kabul edileceğinin imanıyla dua edilmelidir.
7) Dua eden, dua ettiği muradı için amelde gayret göstermesi iledir.

Duanın sonucunda duanın kabulü Hakk'ın şanındandır. Duanın kabul edilişi ise kulun duada murad ettiğine kavuşmasıdır.

Nasıl ki dua kulun Hakk ile konuşmasıdır, duanın kabulü sonucunda kulun duada murad ettiğini bulması Hakk'ın kula kelam edişidir.

Duası kabul edilen kula, Hakk Teâla da, hikmet dili ile "**yanındayım**", duanın karşılığını vermekle de "**sana kelam etmekteyim**" buyurmuş olur.

Kulun kendi nefsi için değil başkaları için yaptığı hayır dualar, kabulü erken olan ve dua eden için de kabul edilmiş olan dualardır.

Reca

Reca umut etmek anlamını taşır. Kul her ne kadar duanın kabul edilmesi recasında bulunsa da kimi velayet ehli veliler için dua edenin kendi nefsi için taleplerde bulunmasının recaya muhalefet olduğunun kanısı vardır. Çünkü Hakk biliyor ve görüyor iken kulun Hakk'a yalvararak reca ile duada bulunması O'na acziyet hâlini hatırlatmasının, unutmayan Hakk'a edepsizlik olması doğrultusunda umutsuzluktan kaynaklandığını işaret ediyordur. Çünkü umud eden sebattadır, acelecilikte değil.

Bu anlatılan hadise, hâlde latifleşmenin zevki olsa da kulun dua etmesi Hakk'ın emri olduğundan dolayı farzdır. Zevk nafile ibadet hâli olup, farzın yerine geçmez.

Bu zevkten farklı olarak Hakk emir verdiği için dua etmek niyetinde bulunarak Hakk'a acziyetimizi sunma hâli üzeri kulluğumuzu göstermek ile daha kâmil bir zevkte bulunabiliriz.

Reca hâli sadece duada oluşan bir hâl değildir; kulun tövbesinin kabulü recasında bulunması, dara düştüğünde Hakk'ın yardım edeceğinin recasında bulunması, Hakk'a vuslat edeceğinin recasında bulunması ibadetlerinin kabulü recasında bulunması, seyr-ü seferinde acziyet ve mazlumiyet hâli üzeri yaşadığı reca hâlleridir. Recada bulunan mümine raci denir.

Sebat ve Sabır

Müminin, imtahan edilirken karşılaştığı zorluklara telaş ve feryad etmeden tahammül etmesine sabır denilir. Müminin, Hakk'a vuslat ve hizmet için ayrıca sabrında sabit ve devamlı olmasına da sebat denir.

Sebat, sabır edenin mücadele ve mücahedesindeki kararlılığının manevi hâline de işaret eder.

Sabır ehlinde Hakk'a sitem olmaz. Sabır ehli sireten sebatta, sebatının sonucunda ise beklentilerinde recadadır.

Sebatında recası biten sitemdedir. Sitemde bulunan bir kişi ise sabır elbisesi hâlinden soyunmuştur. Böylesi kişiler mazlum veya naz ehli değiller ise eğer sitemleri ile Hakk'a küfürdedirler.

Rücu

Geri dönme mânasına gelen rücu, sufilerin günah ve masivadan tövbe ederek Hakk'a yönelişleri için kullandıkları bir kavramdır. Rücu tövbenin niyet hâlidir.

Tövbe (Tevbe)

Kulun işlediği günah ve yaşadığı masiva durumlarından, pişmanlık üzeri niyette Hakk'a rücu etmesi amelde işlediği günah ve masivalara dönmemek için azm etmesine tövbe denir.

Sufiler tövbeyi tasavvuf yoluna girmek olarak anlamlandırırlar. Çünkü avam ehli olan kişinin havas ehli olan erenler meclisine girişi ve azmidir ki kişiyi ahlaken günahtan ve masivadan kurtarır.

İnsanın terbiyesi insanladır. İnsan iyilerin, sıddiklerin, fetâların, kudret aynası olan insan-ı kâmillerin meclisinde ahlaken günahlarının kefaretini vererek masivadan uzaklaşarak tövbede bulunabilir. Lakin insan terbiye olmadan günah ve masivaya dönerek tövbesini de bozabilir. Sufiler için, her tövbe bozuşunun sonucunda pişmanlıkta tövbe ile Hakk'a sığınarak O'na rücu şarttır.

Her tövbe Allah katında kabul edilebilir. Lakin tövbenin kabulü, tövbe edenin tövbesini bozmayacağı anlamını taşımaz.

Tasavvuf, bir ömür boyu günah ve masivadan tövbe ederek, kulun tövbesinin azminde takva üzeri yaşamasıdır.

Tövbeye sebep Hakk'tan korkmak ve Hakk'ı sevmektir. Kimi zaman toplumsal sorumluluklar sebebi ile de günah hükmündeki amellere tövbe edilebilinir.

Tövbenin kabulü pişmanlık ve nasuh hâller üzeri Hakk'a reca ile yönelmekle mümkündür. Nasuh bir kalb ile yani pak ve temiz niyetle ihlas ile kararlı olmak tövbenin kabulü, pişmanlıktaki yanış günahın kefareti olarak günah ve masivadan arınmak ve reca ile tövbede azmetmek, Hakk'a esma-i hassımız üzeri vuslat için gereklidir.

Tövbeden maksat, kulun Hakk'a şerrden pişman olarak yükselmesidir. Tevbe Hakk'a dönüştür. Bu dönüşte kul, Hakk'ı sığındığı mevlası olarak manen var kılmanın dönüşündedir.

Kul için tövbe hata ve günahlarından yana Hakk Teâla'ya yönelişi olarak dönüşüdür. Hakk için ise tövbe kendine tövbe ve dua ile yönelerek dönen kullarına Rabb, Mevla, Afüvv, Gaffar, Gafir vb. esmalarının tavırları üzeri yönelen anlamını taşır.

Ahh

Kulun pişmanlığındaki tövbe edişinin dile gelişine sufiler "ahh" demişleridir. Ahh etmek sufinin hatasına dikkat ettiği anlamına da gelir. Sufi ahhında hem pişmanlığını dile getirir hem de nasuh bir hâl üzeri azmini dile getirir.

Korku (Havf, Haşiyet, Heybet)

İnsanın mevcudiyetine zarar geleceği çekincesine korku denir. Refleks olarak korku hariç, bu korku tanımına girecek olan her türlü korku durumu (ölüm, fakirlik, evhamlanmak, cehenneme gitmek vb) sufilerin kalblerini meşgul edecek bir önem taşımaz.

Lakin müslimler için, Allah'ın inanmayanları cehennem ile korkutması haricinde inananlar olarak cehennemden korkmaları Allah'a ve gaybına imandır. Böylesi bir biçimde Allah'tan korkmaya sufiler havf derler.

Allah'ı varlık seyrinde müşahede etme imanına varmış alimlerin Allah'tan, O'nun uluhiyet sıfatlarının tecellisi sebebi ile korkmalarına haşiyet denmiştir.

Müminlerin, Allah'ı varlık seyrinde müşahede ederken O'nun azamet-i kibriyası karşısında nefsinden korkmaları korku durumuna heybet denilmiştir.

Havf hariç haşiyet ve heybet korku durumlarında müminin Allah'tan korkması mevcudiyetine bir zarar geleceğinin bir çekincesi üzeri değil, Allah'ın uluhiyetinde müşahede edilmesinin hâli gerekliği olan muhabbetin sonucu oluşan bir durumdur.

Müminlerin Hakk'ı haşiyet ve heybet korkuları üzeri müşahede edişi uluhiyette Hakk'ı müşahede etmenin ekmelliğini sağlar.

Müminlerin Hakk'ı hayret, hayranlık, sekr, cezbe vb muhabbetleri üzeri aşk-ı ilahide müşahede etmeleri, rububiyette Hakk'ı müşahede etmenin ekmeliyetini sağlar.

Hakk'a aşkı ve korkusu tam olanın seyr-ü seferi de ekmel olur.

Haşiyet ve heybeti anlamak adına bir örnek verirsek: Hz. Resulullah efendimizin ilk vahiy aldığı ve vahiy sonrası korkusu tecelli gereği haşiyettendir; Hz. Resulullah efendimizin mir'açta Hakk'ı müşahedesindeki korkusu zuhur gereği heybettendir.

Haşiyette kişi kendi üzerinde, heybette ise kişi korkusunun nesnesi üzerindedir. Heybette kişi Hakk'ın zuhûrundan, haşiyette ise tecellisinden korkar.

Korku, aşk, tövbe, dua, müşahede vb seyir durumları ile kulunda tecelli ederek, kuluna verdiği iman hâli üzerinden kendini kuluna dışsal bir varlıkmışcasına (kuluna dışkın olarak) müşahede ettiren Allah'tır. Bunlar ve bunlara benzer seyirler (feta, temkin, telvin, sabır vb) üzeri kulun kulluk perdesinde müşahede seyri tevhidi özgün bir biçimde içselleştirmenin yaşam seyridir.

Yukarıda anlatılan korku hâllerinin dışında, salikin ilahi aşk üzeri yaşadığı korkular da vardır. Bunlar, 1) Allah'a vasıl olamama korkusu, 2) Allah'a layık olamama korkusu ve 3) masivaya ve günaha düşerek şeytanlaşma korkusu.

Böylesi korkular, takvanın temelini oluştururlar. Takva, Allah'tan böylesi korku üzeri korkarak günah ve masivadan ibadetin hizmeti ile korunmaktır.

Böylesi korkularda salikler takva üzeri Allah'ın rahmetini reca ederek, Allah'tan korkarlar. Bu korkular, müminin geleceğine dair korkulardır. Böylesi korkuların sonucunda müminin korkusu, reca ile Allah'ın rahmetini ummasının takva hâli üzeri duasında da biçimlenir. Bu da Fatiha, Felak ve Nas surelerinde net bir şekilde görülür.

Fatiha suresinde kul kendi üzerinden Hakk'a duacı olarak yoldan çıkmışların yolu üzeri olmamayı murad eder. Felak ve Nas surelerinde ise kul, yoldan çıkmış şeytan ahlakında bulunanların, kendisini Hakk yolundan çıkarmak istemelerinin şerrinden, Allah'tan korkarak Allah'a recada bulunurlar.

"**Kimden korkar isen rabbin odur**." Bu kelam üzeri anlamak gerekir ki korku bizi korktuğumuza yönelten bir meleke hâlidir. Bu sebepten dolayı Allah'tan korkarak, korkunun bizi Allah'a yönlendirmesi ile de Allah'a yol tutmak gerekir. Allah'tan korkumuz ile Allah ile yüzleşiriz. Bu yüzleşme müşahede yüzleşmesidir.

Bu babda "**korku hikmetin başıdır.**" (Hz. Ali) sözünü de hususen belirtmek gerekir.

Şükür

Hakk'ın kuluna verdiği minetlere karşı kulun memnunluk hâli üzeri Hakk'a minnet hissiyatı ile şükranda bulunması şükürdür.

Şükür, Hakk'ın verdiği maddi ve manevi her türlü rızkın Hakk'tan olduğunun bilinci ile El-Rezzak esması üzerinden Hakk'a minnette olarak tevhidde bulunmaktır.

Rızık Hakk'tandır. Rızkımızı verenin Hakk olduğunu bilmek, şükrün başıdır. Rızkın verilmesine karşı sirette minnet duymak şükrün gereğidir. Verilen rızkı, Hakk'ın razı olduğu doğrultuda hayır üzeri ihtiyaçlı olanlarla paylaşmak, şükrün amelde ibadet olarak görülmesidir. Kulun, verilen rızka minnetini dilde sunuşu şükrün dilde gösterilmesidir.

Şükür, kulun rızkının Rabb tarafından verildiğini tasdik etmesi olduğu içindir ki tevhid seyridir.

Sufiler için şükür, Hakk'ın verdiğini O'nun için, O'nun uğrunda, mal ve servet ise hayırda harcayarak, ilim ise hayırda kullanarak, beden ise bir ömür boyu ibadette (hizmette) bulunarak, dert ise sebat ile sabır ederek, feda-i nefs ve feda-i can ile hayır ve cömertlikte yaşamaktır. Böylesi şükür fütüvvet ehlinin şükrüdür.

Müslimlere "**siz nekadar az şükrediyorsunuz**" (Mülk, 23) ayetindeki uyarı hitabını, dilde minnet etmenin şükrüde yeterli olmadığının söylevi olarak anlamak gerekir. Şükür ehli hizmet ehlidir. Hakk'a hizmetleri ile bir ömür boyu şükürdedirler.

Minnet ile kalbte, dil ile kâlde, hizmet ile amelde şükür eden bir kulun rızkına Hakk kefildir.

Sufiler dünya nimetlerinden daha çok islam olarak tasavvuf yolunda verilen manevi hâl, mertebe ve makamlara şükür ederler. Bu şükür hâlin ise Dünya nimetini Allah için hizmette harcamaları ile bulurlar. Dünyalığından Hakk için harcamayan, şükrün manevi minnet tadından nasiplenemez. Tasavvuf yolunun nimetlerinden de habersizdir. Şükür, Hakk'ın kullarına verdiği hayırlara karşı kulun ahd-ü vefasıdır.

Rahman suresinde Rabb-ül Âlemin'in verdiği rızıkları anlatışında ve mealen "**Rabbinizin hangi nimetini inkar edeceksiniz**" (Rahman, 59) söylevi ile aslında sizler Rabbinizin size nimet verdiğini şükür ile tasdik etmeyecekmisiniz, size verene şükür ederek ahd-ü vefada bulunmayacakmısınızın söylevindedir.

Hakk'ın bizden beklediği bir ahd-ü vefadır.

Yok idik, var edildik, şu an da Hakk ile varız. Varlıkta mevcud oluşumuza şükr etmenin ölçüsü yoktur. Hiçbir şükür Rabb'in bizi mevcud kılışına karşılık gelemez. Hakk'a şükürde aciz düşmek de şükürdendir. Şükürde aciz kalışımız hakkı ile şükredişimiz olur. İnşallah.

Ahd-ü Vefa

Dervişin tövbe ahdinden sonra Hakk'a olan muhabbetinde sebat ile devam etmesine ahd-ü vefa denilebilinir.

Lakin ahd-ü vefa, cennete Cenab'ı Hakk'ın ruhlara "**Ben sizin rabbiniz değil miyim**" (elestü bi rabbiküm) (Araf, 172) diye buyurduğunda ruhların "**evet**" (belâ) demeleri (kâlu) ile ruhlardan onların Rabbi olduğunun ahdini alışı sebebiyle, küre-i arzda kulun Hakk'a olan ahdine vefa göstererek O'nun Rabb'i olduğunu iman ve muhabbet ile kabul etmesidir. Böylece "**evet Rabbimizsin**" (Araf, 172) diyerek kul, "**Kâlu bela**"yı yani "evet" demesini küre-i arzda yaşamış olur.

Kulun imanın şartlarında imanı, bela (evet) diyerek ahdini yerine getirişidir. Kulun islamın şartlarında ihsan üzeri muhabbette yaşayışı vefadandır. İslam ve imanın şartlarında ihlas ile yaşayan her müslim ahd-ü vefadadır.

Lakin sufiler için bu ahd-ü vefa yeterli gelmez. Sufiler Hakk'ın verdiği iman ve bu imanın sonucunda tasavvufta yaşadıkları hâl seyirleri üzeri, tevhid ile âlemler ve O'nun veli kullarında sıfat, esma ve ayet tecellisinde buluşunun fiilde zuhûrunda muhabbet üzeri sebat ile müşahede edişleri "**evet şahidiz sen bizim Rabbimizsin**" demeleridir. Bu da salikin yaşamında salâtta olarak ahd-ü vefasıdır. Ahd-ü vefa, taliplerin pirlerine biat edişlerinin ahdinde kararlı olarak, onlara muhabbet üzeri dostlukta sebat edişlerinin seyir hâline de denir.

Pirine ahd-ü vefası olmayan talibin hâli Azazi'lin hâline benzer. Azazil de Hakk'ı tanır idi. "belâ" derdi ama vefası hiç yok idi. Zaten ahd-ü vefası olmayan bir kişiye talip de denmez.

Ahd-ü vefa ehline sıddıklar da diyebiliriz.

Vefa

Vefa, kulun vicdanen minnet hissiyatı ile muhabbet ve dostlukta sebat etmesidir. Vefada kul, vicdanen Hakk'a ve O'nun sevdiklerine meyillidir.

Sıddîkıyet

Allah'ın iradesi doğrultusunda, Allah'ın iradesine muhabbetle teslim olarak yaşayan, tevekkülde bulunan, Allah'a sadık, sadakat ve doğruluk ehlinin mertebe hâline sıddîkıyet denir.

Sıddîkıyet ehline sıddik denir. Sıddikler, Allah'a, resulüne ve biat ettikleri pirlerine sadık, sadakat ehli olarak vefâkar olmaları ile ahd-ü vefa ehlidirler.

Sıddikler, ilahi iradenin emir ve yasaklarında resullerin ahlakında içtihad, mücadele, mücahede ve cihatta bütün mevcudiyetlerini feda ederek her şeyi Hakk rızası için yapan velayet hâlinde Hakk'a rücudadırlar.

Sıddiklerin hâlini anlayabilmek için sufilerin hâl mertebelerinden olan velayette seyir eden velilerin hâli ile karşılaştırmak gerekir.

Sıddikler de velayet ehli gibi velilerdir. Lakin velayet ehli Hakk'a vuslat niyetinde amellerdedirler; sıddikler ise Hakk için Hakk razı olsun yani Hakk mevcudiyetlerinden değil Hakk kendinde hoşnut olsun niyeti ile ameldedirler.

Velayet ehli, Hakk'a bakan yakinlik ehli olmaları ile sekr, şirb, cûş, cezbe ehli olmaları ile tek kanatlı gibidirler. Sıddikler ise sekr ve şirbde bulunsalar da idrakin sahv hâlinde Hakk'a hizmette iki kanatlı kuş gibidirler. Sıddiklerde cûş ve cezbe hâli aşklarında settar olmaları sebebi ile içsel coşkunlukta yaşanır. Sekr ve şirbde bulunuşlarında ise sahv üzeri amellerde bulunmaları sebebi ile sekr ve şirbde değilmişlercesine görünürler.

Sıddikler, peygamberlerin ahlakı üzeri sahvda onların şuuru üzeri devamlıdırlar. Velayet ehli ise sıddiklerin yaşam amellerindeki sahv hâlini hatm-i meratiplerini bitirdikten sonra kazanırlar.

Velayet ehli yokluk ehli olarak müşahedede yakinleri ile seyir bulurlar. Bu sebepten keramet şahikalarında seyir ederler. Sıddikler ise yokluk hâlini sahv ile peygamber şuurunda yaşadıkları için müşahede ve yakinliklerinde sebep ve vesilelere göre Hakk ahlakı üzeri hareket ederek fazla keramet göstermezler. Lakin müşahedeleri idrakte sahv hâli sebebi ile velayet ehlinden üstündür. Sıddikler idrakin sahvında ferasetleri ile kavrayış müşahedelerinde bulunurlar. Velayet ehlinde ise feraset sekr, gaybet hâlleri sebebi ile yoklukta telepatik hassasiyetler olarak görünür. Sıddikler velayet ehlinin feraset hâlinde de bulunabilirler.

Sıddikler, mücadele ve mücahedelerinde emir ve yasaklarda doğruluk üzeri sebat ve tâatkâr olurlarsa eğer, sıddik-i ekber makamında Hz. Resulullah efendimizin ruhundan feyizlenirler. Hz. Sıddik-i ekber Eba Bekir bu makamın sureten biçimlenişidir. Hz. Ali de bu makamda bulunur.

Velayet ehli ise sekr, gaybet ve muhabbetlerinde mücadelerince mücahedelerinde tâatkâr olurlarsa eğer şah-ı velayet makamından Hz Resulullah efendimizin velayetinden nasiplenebilirler. Velayet ehli sahv hâlini Hz. Fatma (r.a.) ve Hz Hasan (r.a.) kaynaklı olarak elde ederler.

Her veli aslında bir nevi sıddiktir. Lakin velayet ve sıddîkıyet mertebelerinde seyir eden velilerin sıddîkıyetleri farlkı hâller üzeri gerçekleşir. Her veli sıddîkıyetten nasibince velilik makamında bulunur.

Sıddîkıyet mertebesinin velayet mertebesinden üstünlüğü yukarıda anlatılanlar sebebi iledir.

Sıddik doğru olan anlamını taşır. Doğruluk ise sebep ve vesileler dairesinde idrakin sahv hâli üzeri olur. Sıddiklerin sıddîkıyetini temellendirici manevi hâl sahv hâlidir.

Sahv hâlinde seyir eden kâmil bir sıddik, sükûtu üzeri hikmette, tâatı üzeri ihsanda ilahi tecellilerin müşahedesindedir.

Sıddiklerin seyr-ü seferinde ilahi aşk doğrultusunda, sükût ve tâat hâlleri sebebi ile sıddik olduklarını da belirtmek yerinde olur.

Sıddiklerde Hakk'a sitem görünmez. Velayet ehlinde ise sekr ve naz hâlinde iken sitem görülebilir. Velayet ehlinde yakinden sonra ibadeti terk görülebilir, Sıddikler ise bu hâlden uzaktırlar.

Sitem

Sitem her şeyi Hakk'tan bilen salikin, Hakk'tan geldiğinin imanı ile karşılaştığı imtahanlardaki müsibet ve belalara karşı yakarma ve yalvarma ile Hakk'a rücu hâlidir.

Bu hâli anlayabilmek adına Anadolu'daki Hakk erenlerin türkü adında toparlanmış deyişlerine bakmak yerinde olur.

Naz

Kulun Hakk'a olan muhabbeti sebebi ile Hakk'ın tecellileri karşısında muhabbetindeki samimiyet ile aksi tavır sergilemesine naz denir. Naz, salikin kendini beğenmişliğinden ve şımarıklığından değil Hakk'a olan muhabbetinin samimiyetinden kaynaklanır.

Naz, saliklerin bazen muhabbetin coşkunluğu sebebi ile üzerlerinde tecelli eden bir hâldir. Kimi müminin ise devamlı kaldığı bir tecelli hâli olarak makamdır.

Bu makamda bulunanlar, Hakk'ın gönül dergahı izzet-i şerifinde Hakk'ın her türlü tecellisini, kulun Hakk'a varmasının cilvesi olarak görürler ve bu cilve onlarda aşklarına sebeptir. Bazen de olur ki bu ehil sitem ve gına üzeri nazda bulunur.

Naz ehli erenler, Hakk'ın muhabbeti ile hareket ettiklerinden âlemlerde sebep ve vesilelere bağlı olay ve olgulara (tecelli olan hadiseler) yani sünnetullaha aykırı iradede, ve kâlde aksi tavır sergileseler, sergiledikleri tavır üzeri Hakk tecellide bulunur. Bu sebepten dolayı naz ehlinin nazıdır (şımarıklığıdır) ki Hakk katında kabul görür.

Tâat

Tâat, Hakk'ın iradesine itâat etme durumudur. Tâat ehli sebat ve sabır ehlidir. Bu ehil Hakk'ın her türlü emir ve yasaklarına takva ile uyar.

Tâat ehlinin hususi hâli sükut ve sabat üzeri sabırlı oluşlarıdır. Sükutu, sebatı ve sabrı olmayanın Hakk'a tâatı olmaz. Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) hayatına bakıldığında evvela tâatı sebebi ile kendisine sıddik denilmiş olduğunu belirtmek gerekir.

Bir hadis-i şerifte "**Tâat üçtür. İbadetlere tâat; hastalık ve fakirliğe tâat ve horlanma, alay edilme, hakîr görülmelere tâat**" olarak buyurulmaktadır.

İbadetlerde tâat, Hakk'ın emrine itâat etmektir; hastalık ve fakirliğe tâat, her işin Hakk'ın emri ile gerçekleşmesi sebebiyle kader ve kazadaki takdire itâat etmektir; horlanma, alay edilme, hakir görülme diğer musibetlere tâat da takdire itâat etmekle alakadardır.

İbadetlere tâat amel ile; hastalık ve fakiriğe tâat sebat ve muhabbet ile; horlama, hakir görülme ve alay edilmelere tâat ise hüzünde sabır iledir.

Sükût (Samt)

Susma, konuşmama anlamına gelen sükût, sufiler için sıdkiyetin bir hâli olup ilahi emir ve yasaklara karşı itâat etme, haramlardan ve masivadan uzaklaşarak, azalarda ve kalbte sükûnete varma hâlidir.

Sükûtun sonucu mühâdaradır (muhâzara/ huzur).

Her bir insan azasının ayrı bir günahta kullanılması ve masivada bulunması durumu vardır. Mideye oburluk ve haram lokmanın girişi, gözün hakkı dışında şehvet, açgözlülük (tamah) ve haince bakışlarda, elin ve dilin küfür ve öfke sonucunda bozgunculukta, elin kişinin hakkı dışında olan malı gasp etmesinde kullanılması vb örnek gösterilebilinir.

Her bir insan azasının nefs terbiyesi sonucunda gereğinin dışında kullanılmaması, günah ve masivadan yana sükûta erilmesidir. Bu da insan azalarının hâli olan işlevsel kelamlarında hakları üzeri işleyişlerinde sükût etmeleridir.

Sükût, aklen feraset ile Hakk'ı müşahede etmenin de zorunluğudur.

Sükûtu Hakk huzurunda kâmil olmayanın Hakk'ı müşahede etmesi söz konusu değildir. Sükût Hakk huzurunda bulunmanın yani muhâdarada bulunmanın edep hâlidir.

Hakk huzurunda bulunan veya Hakk'ın huzurunda bulunmayı bir mürşid-i kâmil yanında bulması ile edinen bir derviş için sükût, kendi iradesi ve akli zanlarından soyunarak, Hakk'ın iradesi veya iradesi mürşid-i kâmilin iradesinde tecelli eden Hakk'ın iradesinde sonlanmasına ayrıca Hakk'ın hakikat beyanları ve mürşid-i kâmilin üzerinde dili olduğu veli kulundan beyanlarında düşünce zanlarının kalbine ağır gelmeden sonlanmasına denir.

Dervişin ibadet ve riyazat ile azalarını ahlakında sükût ettirişi muhâdara için gereklidir. Böylesi sükûtun sonucu tecellide değil zuhûrda Hakk'ı müşahedeye sebeptir. Dervişin her türlü muhâdara hâli, sükût ile günah ve masivaya örtünerek huzurda bulunuşudur.

Dervişin ibadet ve riyazat ile azalarını ahlakında sükût ettirişi mühâdara için gereklidir. Lakin böylesi sükût, kulun azalarının nur kapıları olması sebebi ile Hakk'ın nuru ile kulun azalarından tecelli etmesi için gereklidir.

Kapı

Kapı, Hakk'a varmak için ve Hakk'ın tecellisinde zuhûruna vesile olan her türlü berzah durumudur.

Berzah

İki durum arası geçit olan tecellilere denir. Kapı hükmünce bütün âlemler ve mertebeler Hakk'a varmanın ve Hakk'ı müşahede etmenin nesneleridirler.

Eşya

Hakk'ın kendi nuru ile tecellisi sonucu (sünnetullah üzeri) var ettiği mahlukatının bir birlerinin varoluşunun nesnesi olmaları ve Hakk ile var olan mahlukattan Hakk'ın varlık seyrinde (ahlakullah seyri) tecelli etmesinin nesnesi olmaları durumuna eşya denir.

Ayrıca kulun Hakk'ı iman doğrultusunda, mahlukatın mevcudiyeti üzerinden müşahede etmesi ve O'na ermesine araç, vesile edilmesi sebebi ile mahlukat eşya seyrindedir.

Bütün kâinat insana binek olmuşi yeter ki Hakk'a varsın diye. Bu babta "**Kâinatı insan için, insanı kendim için yarattım**" hadis-i kudsisini belirtmek gerekir.

***

Kapı mahiyetinde insan berzah-ı kebirdir. Eşya tabiatı ile insan, eşref-i mahlukattır. Hakk'ın bilinmeklik, halifelik, ibadet iradesinin ereğinde bulunan insan, Hakk'ı iradesi üzeri hizmette bulunarak O'nun tecellisi ve zuhûrunda müşahedesinin ve yaşanmasının kıvamında halk edilişinin fıtratı ile ahsen-i takvimdir.

Bütün kâinat insanın Hakk'a varmasına araç olduğu gibi, insan üzerinden, insanda Hakk'ın sıfat, esma ve ayetleriyle tafsilatı ile cem'de tecelli ederek küre-i arzda zuhûr etmekte olması sebebiyle Hakk'a rücu etmesi mahiyetinde aslı olan Hakk'a döner ve yükselir.

Bunun içindir ki kâinatın miracı insana, insanın miracı ise Hakk'adır. Her şey bu âlemde insan olabildiği kadarı ile Hakk olan aslına döner.

Kapı olan insanın azaları dahilinde üç yüz altmış altı adet nur tecellisi olan merkeze de kapı denlmiştir. Başka bir deyişle insanda üç yüz altmış altı tane enerji merkezi bulunur da diyebiliriz.

İbadet (zikir dahilinde) ve riyazat ile azalarda sükût, azalarda Hakk'ın nurunun tecellisi içindir. Hakk nurunun tecelli ettiği bu kapılar; beyin, kalb (et olan azamız anlamında), el ayaları, ayak ayaları, gözler, ense, başın üstü vb diğer azalarımızdır. Hakk nurunun azalarımızda hususen tecelli etmesi için azalarımızın sükutu şarttır.

Velayet ehli, Hakk nurunun azalarında tecelli ettiği kadar meşrebleri gereği velayet hâllerinde (feraset, tasarruf, müşahede vb) seyir ederler.

Nur

Hakk'ın dirilik ve şuur özdeşliğindeki yek vücud olan ve yek vücud hareket eden nokta-i melâike varlık hâline nur denir. Başka bir deyişle, kuantum düzeyinde her enerji durumu nurdur.

"**Allah yerlerin ve göklerin nurudur**" (Nur, 35). Yani Hakk'ın nuru yerlerin, göklerin ve aradakilerin mevcud oluş kaynakları, varoluş canları, ikame, idare ve idame eden kuvvetleridir. Başka bir deyişle de nur enerjidir.

Seyr-ü sefer, Allah'ın nurani varlık hâli ile, kendi nur varlığında, nuru ile âlemleri var edişinin örtünüşündeki ayrılık hikayesinin küre-i arzda cemattan itibaren nebat, hayvan, cin ve insana kadar gelen bir yükseliş ile insanın vuslat hikayesidir. Ve her insan, mümin oluşu ile seyr-ü seferinde kendi vuslat hikayesini okur.

Nur tecelli etmeyen bir kalbin vuslatından bahis edilemez. Kul, Hakk'ın nur tecellisi ile Hakk'ı imanı doğrultusunda müşahede eder. Ve O'nun nur deryasında O'nunla, dünya hayatının uykuda olunan yaşamında ölerek, O'nun varlık hakikatinde dirilerek uyanmanın aydınlanışında bulunur.

Ayrılık

İnsanın Hakk'tan gelerek küre-i arzda Hakk'a bilinçte örtünüşüne ayrılık denir.

Her türlü masiva ve günah hâlleri, kulun Hakk'a olan ayrılığındaki, kul ile Hakk arasındaki keyfi ve zanni olan zihni algı ve vehimlerinden ibarettir.

Kulun tevhitte değil olay ve olguların neden-sonuç ilişkileri sonucunda masivada, sebep ve vesilelerden (hadiselerden) algılayışta olarak hissiyatta vehimlenmesi (zihni düşünce) zanları ve nefsinin keyfi ihtiyaçları olan hevalarıyla aldanışta olması ayrılık hâlleridir.

Ayrılık Hakk'tan geliş, vuslat ise Hakk'a dönüştür. Her şey aslı olana rücu eder. Bu sebepten dolayı insanın Hakk'tan ayrılığının sonrasında O'na vuslatı her hâl-ü kârda, küre-i arzda veya mahşerde meşrebi ve nasibi doğrultusunda haktır.

Lakin kimisi O’na şaki olarak döner, kimisi de said olarak döner. Hakk’a ister şaki, ister said olarak dönülmüş olunsun, esma tecellisi gereği herkes vuslatta bulunur ve hususen herkes ahiretinde vuslatta bulunacaktır.

Vuslat, hususen la keyfi ve la misli bir durumda Hakk’ı müşahede etme ve O’na erme şuurlanışının seyri olduğundan saidlerin ve şakilerin vuslatı karıştırılmamalıdır. Hakk’ın hakikatine müminler burada ererler ve nasiplerince müşahededirler. Hakikate örtülü şakiler ise mahşerde hakikat ile yani Hakk’ın varlığı ile yüzleşirler. Lakin zevkte müşahedeleri olmaz.

Riyâzat

Bedende Hakk nurunun tecellisi, nefsin Allah’ın ahlakı ile ahlaklanması, aklın daha rahat tefekkür edebilmesi, nefsin riyada kırılarak Hakk’a rücu etmesi için beden ve nefsin helal olan zorunlu ihtiyaçları dışında bütün zararlı ve keyfi gereksinimlerini karşılamayarak yapılan perhiz hâline riyâzat denir.

Nefsinin keyfi iradeleri üzeri hevada bulunan insanın tefekkür etmesi, obur bir insanın Hakk nurunun tecellisi ile şereflenmesi -istisnalar hariç- mümkün değildir.

Riyazat oburluk ve her türlü eğlence ile vakit geçirme hastalığına çaredir ve insanın duygusallaşmasına yardımcı olur.

Riyazat bedeni ve nefsi arınmanın başıdır. Kalben duygularda arınmak ise ilahi aşk, pişmanlık ve hüzün ile gerçekleşir. Aklen zanlardan arınmak ise kişinin itikatta kendini sınırlamaması ile mümkündür. Belli bir itikatta kendini sınırlamak kişinin, hakikat sınırsızca yaşanıyorken, kendisini hakikate sınırlandırmasıdır. Riyazat halk içinde de yapılabilinir. Saliğin kendisi riyazatında ve ibadetlerinde devamlı olmalıdır.

İ’tikâf

İ’tikâf, sufilerin yalnız kalacakları her hangi bir yerde riyazat ile Kur’an okumasına, zikir etmesine ve farzları dahilinde diğer nafile ibadetlerde bulunmasına denir. İ’tikâfta devamlı ibadet üzeri olunur. Sufiler i’tikâfta tefekkürde de bulunurlar.

Riyazatın temeli açlık ve eğlenceden uzaklaşmak, i’tikâfın temeli yalnız ibadete çekilmektir.

Riyazat ve i’tikâfta ibadet ile gün geçiren salik, günahlarının kefaretini ödemekte bulunur. Riyazat ve i’tikâf ile salik, işlediği günah ve masiva hâllerinin bedeninde oluşturduğu, kendisini Hakk’a örtük kılan olumsuz enerji yoğunlaşmalarından arınır.

Bu arınışın sonucu da günahtan arı salik, yaptığı riyazat ve i’tikâf ile oluşan Hakk melâikelerinin meleke olması ile velayet seyrine başlar.

Bu da “**Âdem’e ruhumdan üflediğimde**” (Hiç, 29) ayetinin tevilen mânası itibarıyla tecellisidir. Bu ayetin tecellisine yöntemsel olarak riyazat ve i’tikâf ibadet biçimdelerinde ulaşılacağı gibi riyazat ile Hakk’ı her an tefekkür etmek ile de ulaşılır.

Bu yöntem sıddiklerin nafile ibadet biçimidir. Lakin ilahi aşk olmaz ise eğer emellerimizin neticesine ulaşmak çok zordur.

Hakk'ın nurani tecellisi sonunda melâike temelli meleke edinilen bir aşk ve şevkle, melâikelere buyurulan "**secde ediniz**" (Bakara 34) ayetinin tecellisinde seyir etmiş olunur.

Riyazat, i'tikâf ve tefekkür sonucunda kulun Hakk ile nefeslenmesinin en büyük sebebi, kulun Hakk aşkı ile yanışı ile gözyaşı dökerek, kalben abdest alıp ihlasında arı ve duru oluşu sebebi iledir.

Kulun Allah'a şevki, Allah'ın kuluna şevkindendir.

Nafile ibadetten olan riyazat, i'tikâf necasetten (bedende) taharettir (tahirlenmek, temizlenmek). "**Akletmezmisiniz**" (Kassas, 60) ayetinin tefsiren aklediniz emrini içermesi sebebi ile farz ibadet olan tefekkür de hadesten (idrakte, fikretmede) taharettir. Bu da kevser suresinin tevil anlamı itibarıyla tecellisidir.

"**Akletmezmisiniz**" ayeti kerîmesi, "**Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim**" hadis-i kudsisinin Kur'an ayeti olarak biçimlenmiş şeklidir. Zaten Kur'an bütünü ile Hakk'ın hakikatini tavırlarda anlattığı ilahi kitap olarak yukarıda zikredilen hadis-i kudsisinin tafsilatı değilmidir! Zaten tasavvufun anlayış ekolünü biçimlendiren ve saliklerin seyr-ü sefer etmelerine yön veren yukarıda belirtilen hadis-i kudsinin samimiyet üzeri aşk ve meraktan sebebiyet bilme ihtiyacı, vb tecellilerde biçimlenişi değilmidir!

"**Âdem'e ruhumdan üflediğimde**" ayeti ve melâikeye "**Secde ediniz**" emir ayeti de "**Kulum nafile ibadetlerle Bana o kadar yakinleşir ki Ben onu severim; sevdiğim kulumun gören gözü, duyan kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı, konuşan dili, düşündüğünde ise mânasını veren Ben olurum**" hadis-i kudsisinin biçimlendiği ayetlerdir. Bu hadis-i kudsi "**Yakin gelene kadar Rabbine ibadet et**" (Hicr, 99) ayetinde de ayet tecellisinde biçimlenmiştir.

Nafile İbadet

Nafile, nafi (menfaatli, yararlı, faydalı) kökünden kinaye mecburiyet olmadığı hâlde fazladan yapılan işe denir.

Bu bağlamda nafile ibadet ise farzlar haricinde kulun aşk ve şevk veya nefsine muhalefet gereği cebr ile yaptığı tevekkül ve tefekkür hâlleri üzeri gerçekleşen riyazet, itikaf, zikir, muhabbette bulunma, sadaka verme vb her türlü salih amelde Hakk'a hizmet ettiği ibadet durumlarına denir. Bu bağlamda gülümseme dahi nafile ibadettendir.

Farz İbadetler

Bir kimsenin yapmaya memur olduğu vazifeye veya vazifelere farz denir. Bu bağlamda dinde farz ibadetler Hakk'a hizmet olması dahilinde Hakk'ın kullarını yapmakla mükellef kıldığı, dinin gereği olarak yapılması zorunlu olan emir ve yasaklara denir.

Dindeki bütün emir ve yasakların amacı ise ibadetler dahilinde arınmayla insanın güzel ahlaka sahip olması içindir.

Farzlar, farz-ı ayn, farz-ı kifaye ve farz-ı nebevi olmak üzere genel anlamda üç düzeyde toparlanırlar.

Farz-ı ayn: her müslümanın islamın şartları doğrultusunda yapması, imanın şartları doğrultusunda imanınca yaşaması gereken farzlara denir. Ayrıca belirtmek gerekir ki yalan söylememek, haksız yere cana kıymamak, zina ve fuhuş yapmamak vb yasaklar da farz-ı ayndandır.

Farz- kifaye: kifaye kafi kökünden kinaye yeterli gelen anlamında kullanılır. Bu bağlamda farz-ı kifaye, yapılması gerekli olmakla beraber müslümanların bir bölümünün yapması ile öteki müslümanları sorumluluktan kurtardıkları görev düzeyindeki farzlara denir. Bunlar yılda kalmışa yardım etme, ihtiyaçlının ihtiyacını giderme, cenaze namazını kılma, selam verme, selam alma vb farzlardır.

Farz-ı nebevi: peygamber sünnetine her ne kadar farz-ı nebevi denilmiş olsa da farz-ı nebevi Hz. Peygamberin hüsn-ü zann, Hakk ve halka hizmet ve fakr peygamber ahlakının, peygamberin İslam ahlakı gereği sünnetinin İslami yükümlülüklerden olan farzlara ve onun dinde terk-i zarar, yapılması yararlı olan emir ve tavırlarına denir.

Ayrıca dinde vacib düzeyinde bireysel ve toplumsal olarak yapılan, farz-ı ayndan olan ibadetler vardır ki bazı mezhepler ve cemaatler düzeyinde meşreblerce farzlardan bilinirler. Bunlar kurban kesmek, teheccüd namazı, zikir, dua, hamd, tevbe etmek, iyiliği emretmek ve kötülüğü men etmek vb farzlardır.

Çile

Çile kelimesi Farsça'da kırk anlamına gelir. Sufilerin Hakk'a vuslat için günahlarında arınmasının kefareti olan zühd, fakirlik ve melamet üzeri horlandıkları ve hakir görüldükleri eziyetli ve sıkıntılı yaşam biçimlerine çile denir.

Çile tarike yeni girmiş kişinin riyazat ile i'tikâfta en az kırk en fazla mürşidin uygun gördüğü gün sayısında geçirdiği vakite denir. Müridin çile zamanına çile çıkarma, çile çıkardığı yere çilehane denir. Müridin en az kırk gün çilehanede çile çıkartması "**Kırk gün ihlas ile Hakk'a ibadet edenin kalbinde hikmet pınarları fışkırır**" hadisinde işaret edilen kırk gün sebebi iledir. Anlatılanlar bağlamında "**kırk günü geçmez ki bir mümine bir sıkıntı ve zahmet ulaşmasın**" hadis-i şerifini yad etmek yerinde olur.

***

Tasavvufta taharet yukarıda anlatıldığı gibi olsa da kulun gerçek tahareti abdest mahiyetinde bir defa alınır. Bu da kulun hayâ' ile yanışının edebinde, ilahi aşk ile döktüğü gözyaşının dökülüşünde Hakk'ın aşikar nur tecellisi ile kulunu şeytanlıktan cüda kılışı ile kendine kabul edişi abdesti iledir. Bu biçimde abdest bir defa alınır. Bundan sonra alınan her türlü abdest kulun taharetlenmek için aldığı muhabbet ile abdestini tazelemesidir.

Abdestin tazelenmesi gibi kişinin imanında tazelenmesi ve kalbte tazelenmesi de vardır.

İmanda Tazelenme

İmanda tazelenmei kulun kabz hâli sırasında gınâ'da iken Cenab'ı Hakk'ın kuluna himmet vermesi iledir.

Kalbte Tazelenme

Kalbte tazelenme, kulun kalben buğzda (gönül soğukluğu) bulunuşundan Cenab'ı Hakk'ın hususi bir tecellisi sonucunda kuluna himmet vermesi ile muhabbetteki coşkunluk ve cezbe iledir. Her iki tazelenme samimiyet üzeri olan kulun sevgi ve aşk hâllerinde gerçekleşir.

Gınâ'

Gınâ', çilede bulunan kulun muhabbetinin bitmesi sonucunda kalbinde tecelli eden bıkkınlık ve yorgunluk hâlidir. Bu hâl Hakk'ın rahmetinin bereketinden, kuluna ganîlik (zenginlik) ikram edişinin sonucunda kaynaklanır. Gınâ' ile buğz sıddilklerde tecelli etmez.

Himmet

Kulun eziyet ve sıkıntılarında gına veya buğz ve kabz hâllerinde kendinden iradi olarak veya ilahi bir tecelli sonucunda bütün kuvveti ile Hakk'a yönelmesine yardım edilmesine himmet denir. İmanda ve kalbte tazelenme de himmettendir.

Himmet, talibin pirinin tasarruf kuvveti dahilinde de dervişlerine yardım edişi lütfudur. Himmet, hizmet etmenin sonucunda yardımcı bir meleke olarak dervişlerin kalbinde belirir.

Hayâ'

Hayâ' utanma ile çekinme anlamına gelir. Sufilerin dilinde ise hayâ', imanın bir cüzü olarak iman eden mümin dervişin, Hakkın her yerde olduğunun anlayışı üzeri O'ndan ve O'nun tecellisi olan her türlü mahlukatından ve kendi nefsinden bile utanarak kendini setr ettiği; siretinde yanış, suretinde kızarma, amelinde ise ahlaken çekingen olduğu iman elbisesidir.

Zevken biliyorum ki hayâ' örtüsü içinde setr olmuş müminler Allah'ın sevgi elbisesini giymiştirler.

Hayâ' müminin Hakk'ın huzurunda bulunmasını sağlar. Günahkar, masivada bulunan bir kul, tarike girmesi sonucunda hayâ'ya ulaşırsa, hayâ' ile yanışı da günahlarının ve masivada bulunuşunun ölçüsünce kuvvetli olur. Hayâ'daki yanışının sebebi, kulun günahları ve masivada bulunduğu durumlar ile Hakk'ın huzurunda bulunma hâlidir.

Kim ki hayâ'nın yanış elbisesini giyer, bilsin ki nefsinde ölmüş, beden kabrinde toprağı ile örtünmüş ve yeniden diriltilmiş vicdan meydanı olan mahşer meydanındadır. Böylece "**yer başka bir yer olmuştur**".

Mahşerin her yerinde Hakk, azameti ile tecelli ederek görünür. Salikin, mahşer meydanında her yerde azameti ile tecelli eden Hakk'ın huzurunda olmanın hâli üzeri geçmişinde yaptığı iyi ve kötü her şeyle yüzleşmesi gerçekleşir. Bu da "**oku kitabını,**

hesap görücü olarak nefsin yeter” (İsra, 14) ayetinin tevil anlamı itibarıyla, salikte tecellisidir.

Hakk’ı her yerde müşahede etmenin sonucunda kaçacak yeri olmayan salik, kötülükleri sebebi ile iyi olan hiçbir hâlini görmez. Sadece vicdan hâli üzeri adalet sıfatında El Adl esması ile tecelli eden Hakk’ın, kendisinde El Hakîm esmasi ile hakim olarak tecellisi ile belirişindeki kulluğunda kendi muhasebesini kendisi görerek hesabının cezası olan hayâ’ yanışında, kötülüklerinin sebebi ile yanar.

Hayâ’, aşk, pişmanlık, fakirlik (yoksulluk) ve kendi mevcudiyetini Hakk’a layık görememe sebebi ile yetersizlik ve kendi mevcudiyetini kabul edememenin hâlleri hep içsel bir cehennem yanışıdır. Bu da Kur’anın cehennem ayetlerini ve kulun akibeti olan cehennemi küre-i arzda yaşamasıdır. Bu hâller cehennem tecellisinin kahr tecellisinde kulun yanış durumudur.

Allah sevdiği kuluna küre-i arzda seyr-ü seferin başında kahr sıfatı ile tecelli eder.

Cehennemin üşüten ve donduran tecellisi ise hüzün, gınâ, melamet, yoksunluk, çile vb hâller üzerinden insanda görünür.

Gönül, madalyonun iki yüzü gibi bir tarafı ile yukarıdaki hâller ile cehennemde, bir tarafı ile de cehennemin sonucu olarak Hakk’a vuslat ile cennetin selamet hâli üzeri huzurda bulunduğumuz varlık mertebemizdir. Bizler bedenen yaşlanırız ama gönül kalıcı irade ve hâllerde devamlılık arzetmesi ve ilkeler üzeri biçimlenmiş veçheler seyriyle, bazı istisnalar (yaşlılık sonucu hastalıklar, bunaklık vb) dışında yaşlanmaz.

Hayâ, huzurda bulunmamız ile bizi muhasebeye sevk eden yanış melekemizdir. Bu meleke ile vicdanda kendi kendimizi edebte irşad ederiz.

Hayâ’nın cennet tarafı ise kulun, Hakk’ın huzurundaki vuslat hâlinde hayâ’ melekesi sebebi ile bulunmasıdır.

Hususen de belirtmek gerekir ki “**her nefs cehennemden geçecektir**” hadis-i şerifinin tevil mânasını da bu bağlamda anlamak gerekir.

Hüzün

Hüzün, müminin çileli yaşam döneminde beden kabuğunda, sebat ve sabır hâli üzeri kederli ve sıkıntılı olduğu kabz hâlidir. Aşık kulun, Hakk’tan ayrılığı sebebi ile sebat ve sabır hâli üzeri kederli ve sıkıntılı olduğu kabz hâline de hüzün denir.

Hüzün ehli, sireten yâri olan Hakk’tan ayrı olmaları sebebi ile sureten ise çileli yaşamları sebebi ile Hakk’a eşyanın karanlığında uruç ederler. Hüzün, Hakk’a yükselten bir melekemizdir. Zaten miraç dahi hüzün senesinde gerçekleşmemişmidir!

Edep

Edep, Hakk’a muhabbetimiz sebebi ile O’ndan korkma ve hayâ’ etme melekelerimizin sonucunda oluşan, kendimizi kontrol ve disiplin altına alma melekemizle, Hakk’ın huzurunda sireten dünyevi ve nefsani iradelerimiz (heva) ve akla gelen vesveseleri kontrol ile savmamızla, amelen ise bedenimizi keyfi hareketlerden yana disiplin altına alarak kontrol ediş amellerimizin ahlak biçimine denir. Bu velayette edep hâlidir.

Edebin zıddı olan hâl şımarıklık ve küstahlıktır. Edepte esas olan, kişinin kendisine varlık vermemesi hâllerinde incelmesidir. Kişinin fütüvvetinde tevazu, nezaket ve letafetle lütufkar oluşu ve kavl-i leyyinde (tatlı dille) belagatla konuşma da peygamber ahlakı olarak nübüvetin hizmet edebindendir.

Velayette edebin kemâlatı sükûttadır; nübüvette ise tevazu, merhamet, nezaket ile lütufkar olarak kulları muhatap almak ile hizmet etmektir. Başta edep olmak üzere hayâ, sükût, tevazu, huzur, Hakk'a bakan iman yönümüz olarak Hakk'ın, üzerinde zuhûra geldiği mürşid-i kâmil huzurunda, O'nun ahlak seyrindeki nazarı ile kemâlatını bulan hâllerdir.

Çünkü talip olan tenzihteki Hakk inanışı ile kendine uzak Rabb'ine, her ne kadar O'nun kendisini gördüğüne ve bildiğine iman etmenin itikatı hâlinde bulunsa da nefsinin kötü hâllerine sınır vurarak helallerde edep ile fiilde bulunamaz. Talip Hakk'ın ilahi tecellisi üzeri yaşayan veli bir kul olan mürşid-i kâmilin muhabbet nefesinde Hakk'ın zuhûruna şahid olur. Böylece teşbihte Hakk'ı müşahede eden kul olarak, şahadet şerbetini içerek manevi hâllerinde olgunlaşır. Çünkü mürşid-i kâmile biatından önce kul Rabb'inin kendisini gördüğünü, duyduğunu, bildiğini ilm-el yakin bilir. Lakin mürşid-i kâmilin biatından sonra Hakk'a talip olan kul, Hakk'ı mürşid-i kâmilin muhabbet nefesinde zuhûrda müşahede eder. Ve talip, mürşid-i kâmilin muhabbet nefesinde feraset seyrinde ayn-el yakin olarak kendisini gören, duyan ve bilen Hakk'a, huzurunda olmanın yakinliğinde iman ederek günah ve masivadan uzak edepte bulunur. Kul muhabbette görüldüğünü gördüğü, duyulduğunu duyduğu, bilindiğini bildiği ferasete varır ise eğer, yakin geldiği Hakk'a şımarmadan, tevazu ile edeplenerek, ahlakında olgunlaşır (kemâle erer). Bu sebepten dolayı "**mürşidi olmayanın mürşidi şeytandır**" denilmiştir.

Mürşid-i kâmilin muhabbet nefesi, "**Âdeme ruhumdan üflediğimde**" ayetinin tevil mânası itibarıyla bekâ tecellilerindendir; muhabbette bulunan salik ise bu ayetin fenâ tecellisinde seyreder.

Pirsiz bir tasavvuf düşünülemez. Mürşid-i kâmile biat "**Resule itâat, Allah'a itâattir**"(Nisa, 80) ayetinin tevil mânası itibarıyla ilahi emirlerdendir. Allah'a bu düzeyde itâat eden kul ise pek zor bulunur. Bir mürşid-i kâmilin hak nefesi ve bir hüsn-ü nazarıdır ki kulu Hakk'a vasıl eyler; O'nun kahrda bir nazarı ise kulu Hakk'a cüda eyler.

Vasıl

Ulaşan, kavuşan mânası doğrultusunda Hakk'a varan kula denir.

Biat

Hakk'a olan iman bağlılığı doğrultusunda, bir mürşid-i kâmile tabî olmaya biat denir. Biat talibin mürşid-i kâmile ikrarıdır. Biat etmeye "**Allah'ın eli onların eli üzerindedir**" (Fetih, 10) ayetinin tevil mânasıı itibarıyla el tutma da denir. Çünkü mürşid-i kâmil yedullahtır (Allah'ın eli). Yani Allah'ın dünyada insanların içinde insanlara uzanan elidir.

Anlatır olduğum pir, mürşid-i kâmil olan pirdir, mürşid değil.

Mürşid

Hakk'ın varlığını, esma-ı hassının fenâ seyrinde bildiren, öğretici olan, doğru yol olarak ahlak yoluna sevk eden irşad ehline mürşid denir.

Mürşid-i Kâmil

Esma-i hassının bekâ seyrinde Hakk'ın üzerinde ilahi sıfatları ile tecelli ettiği, peygamber varisi olan, muhabbet ve hizmetinde ferasetinin yetkinliği ve tasarruf melekeleri ile salikleri irşad eden pirlere mürşid-i kâmil denir.

Her zaman bir yada birkaç tane bulunurlar. Mürşid-i kâmiller tasavvuf edebi ile söylemek gerekirse naib-i resuldürler.

Mürşid ve mürşid-i kâmili bir birinden ayıran en büyük özellik; mürşid, meşrebi doğrultusunda bulunan talipleri irşad eder, mürşid-i kâmil ise meşrebleri doğrultusunda farklı meşreblerde bulunan her türlü talibi irşad edebilirler. Bu da "**dönüşünüz banadır**" (Hac, 48) ayetinin tevil mânası tecellilerindendir. Salikleri hem irşad eder hem de Hakk'a vasıl eder. Mürşidlerin kendi mertebeleri dışında bulunan Hakk taliplerini irşad ettikleri de olur, ama onları Hakk'a vasıl edemezler.

Mürşidlik velayet ile birlikte veli kulun, peygamber mesleği olan nübüvetin velayet hâllerinden nasiplenmesine sebeptir. Lakin her veli mürşid, her mürşid de mürşid-i kâmil olma özelliğinde halk edilmemiştir.

İrşad

Taliplerin, Hakk'ın varlığından yana hakikatten haberdar edilmesinin, Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmasının doğru yolunda yaşamaya sevk edilmelerine irşad denir.

Eş deyişle Hakk'tan gafil olan talibin Hakk'ın varlığının farkındalığına gelişine ve bu doğrultuda ahlaklanmasına irşad denir. Bu bağlamda irşad, mürşid veya mürşid-i kâmillerin kadim bilgeliklerindeki zevklerinde talipleri hakikatin farkındalığa getirmeleri ile gerçekleşir.

İrşad iki basamakta gerçekleşir. İrşadın birinci basamağı, talibin Hakk'ın hakikatinin farkındalığına gelişiyle gerçekleşir; ikinci basamağı ise talibin Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmasını, mitler, ibadetler, nasihatler ve mürşidin ahlaki yaşam biçiminin nasihat olan mesajı ile doğruluğa sevk edilmesi doğrultusunda Hakk'a vasıl olmasını sağlamak ile gerçekleşir.

Pir

Üstad mânasına gelen pir, seyr-ü seferi sonucu hatm-i meratip etmiş, Hakk'a yetiştirebilme kabiliyeti bulunan Hakk yolu üstadına denir. Pir, mürşid ve mürşid-i kâmillere tarik üstadı olarak verilen ortak isimdir. Özellikle tarik kurucu Mürşid-i kâmiller için kullanılması uygundur. Mürşid-i kâmil olarak pir, Hakk'la bir, yaşamı ve varlığı ile talibin ereği olan yaşam yoludur.

Yörelere kültürlere ve hâle bağlı olarak pirlere şeyh, hayran, efendi, canan, kurban denildiği de görülür.

Bu yaşam yolunda pir, müridlerin kendilerinde doğurdukları, muradların ise kendisinden doğdukları muhabbet erenleridirler.

Tarik

Tarik yoldur. Yol ise Hakk'a piri ile istikamet edinen talibin ibadet ve ahlak ile tevhid üzeri çalışmasının amellerinde bulunmasıdır. Tarikten murad edilen ise talibin pirinden tecelli eden Hakk'a meşrebi üzeri varmasıdır.

Pirin yaşamının örnek alınarak yaşanması sonucunda pirde, nuru ve o nurunun tecellisi ile esma, ve ayet tavırlarında bulunan Hakk'a pir muhabbeti ile varılmasına tarik denir. Tasavvufta yol tutmak, pirde tecelli eden Hakk'a yol tutmak olarak pirin fikren, ahlaken, ve velayet hâlleri üzeri yaşanmasıdır. Pirden Hakk tecelli ettiği içindir ki pirler kadim bilgelerdir.

Kadim

Lügat tanımı ile kadim; eski, eski zaman, öncelikli olan, başlangıcı bilinmeyen anlamlarında kullanılır.

Kadim kavramı içeriği aynı harf kökenlerinden türemiş olan kadem ve kıdem sözcüklerinin anlam içerikleri doğrultusunda bir anlam ifade eder.

Kadem; ayak, adım anlamına gelir. Bu anlam doğrultusunda kadem varoluşun başlangıcı anlamında kullanılır. Bu bağlamda kadem kavramını erenler varoluşun başlangıcı olan ilkeler ve ilkelerin biçimlendiği mertebeler düzeyindeki meşrebler için kullanmışlardır. Mesela erenlerin birbirleri için sıkça kullandığı hangi peygamberin kademe altında oldukları söylevini örnekleyebiliriz. Hangi peygamberin kademi altında bulunmak ayağı altında bulunmak anlamında değil kinayen erenin hangi peygamberin ilkesel olarak varoluş sıfatı ve ahlakı üzeri bulunduğu belirtilerek, arketipal olarak varoluşuna sebep veren, varoluşunun başlangıcı olan ilkesel meşreb durumunun ne olduğu kastedilir.

Lügat anlamı itibariyle kıdem; öncelik ve eskilik anlamına gelir. Bu bağlamda eskilik anlamında değil öncelik anlamı doğrultusunda kıdem Hakk Teâla için varlığının evveliyatı olmayan ezeli olan olarak mevcudiyete kıyasen varoluşun başlangıcı olması anlamlarında kullanılır. Yani mevcudiyetin varoluşuna kıyasen varlık olarak öncelikli var olan Hakk Teâla olduğundan dolayı O'nun varlığının varlıksal olarak başlangıç dayanağı ve zamansal olarakta varoluşunun başlangıcının olmaması sebebiyle önceliğini kendi şahsında bulan olmasından sebebiyet Hakk Teâla için sıfat kavram olarak kullanılır. O, kendi varlığının evvel mahiyetinde önceliği kendisi olması sebebiyle kıdem sıfatında bulunur. Bu bağlamda Hakk Teâla için kıdem kavramının anlam içeriğinin betimlenişi her şeyin evveli ve varlığının varoluşunun başlangıcı olmayan olarak ezel oluşu sebebiyle evvel ve ezel kavramlarıyla yapılır. Ayrıca Hakk Teâla varlığının varoluşu nedenini başkasından değil kendinden bulduğundan dolayı eksilmeyen ve noksanlaşmayan yani varlığından bir şey kaybetme aziyetinde bulunmadığından dolayı ebedidir. Bu bağlamda kıdem sıfatı anlam sonucu olarak bize ebedinin anlamını da verir.

Kadem ve kıdem için anlatır olduğumuz anlamlar bağlamında kadim kavramı anlam kazanır. Bu doğrultuda kadim kavramsal olarak sıfat düzeyinde Hakk Teâla için kullanılmaktan daha çok varoluşun başlangıcı anlamında kademi Hakk'a dayanan Hakk'tan Hakk'ın varlık hareketi sonucu varolan ve varoluşunun başlangıcının asli kaynağını kendinde bulan ilkelerle biçimlenen hakikatlerdir.

Başka bir deyişle kadim olan nakil edilen değil, kaynak olarak asıla dayanması sonucu ebedi olan başlangıcını kendimizde bulduğumuz ilkeler olan hakikatlerdir. Bu bağlamda ilkeler üzeri tavırlarda bulunan Hakk Teâla'dan hareketle ilkelerle düşünmek ilkelerle varlık bulmak ilkelerle yaşamak kaynağından varlık bulmak olarak kadim olmamıza sebeptir. Buna örnek verirsek, ilmi nakil ile bilmek kadimlik içermez. Hakk Teâla'nın katından ilim verdiği birisi olarak ilmi dolayımsız bilme ile varlığımızdan akan olarak bulmakla bilgide öncelikli olan olarak kadim oluruz ve kadim bilgi üzeri yaşarız. Diriliği gıda nakli ile dolayımlı olarak bulmamız kadimlikle alakadar değildir. Lakin diriliği Hakk'ın nurundan Hakk'ın bize başlangıcı bizden olarak varlık verişinde bulmamız kadim hayatı buluşumuz olur. Bu irade ve kelam ve benzeri sıfatlar içinde böyledir. İradeyi ve kelamı da başlangıcı Hakk olarak başlangıcını kendi üzerimizde bulmak ve yaşamak gerekir. Hususen belirtmek gerekirki şahsımızı dahi varoluşumuza sebep zannettiğimiz eşya, beden ve bedeni sıfatlarımızda bulmak kadimlikten uzaktır. Varlığımızın başlangıcı olan şahsımızın başlangıcını Hakk'tan Hakk olarak bulmak, sıfat ve tavırlarımızın başlangıcını kendiliğimizden olarak şahsımızdan bulmak ve dirilik üzeri şahısta yaşamak kadimlikle alakadardır.

Bizlerin kadim oluşu her türlü ilkeler düzeyinde sıfat ve tavırlarımızı Hakk'tan Hakk oalrak buluşumuzla alakadardır.

Anlatılanlar bağlamında belirtmek gerekir ki kadim olmak demek başlangıcı ilahi olan, belirişinde rabbani olan, sonucunda ise haklar üzeri etkileyici, işleyici, yönlendirici olarak gerçekliğinde hakimiyet gösteren hüküm olarak başlangıç olan rahmet hakikatleridir. Bu da kadim olmanın ilahi olmayla alakadar olduğunun anlamlandırılışıdır. Bu doğrultuda "**Habibim evliyanın ahvali bendendir.**" hadisi kutsisinde işaret edilen evliyanın ilahi ve rabbani sıfatlarda gerçeklik üzeri ilkeler olan haklarda haklarınca hükümde insanlık yaşantısının halifetullahları olarak kadimler olduğunu belirtmek yerinde olur. Hususende belirtmek gerekir ki kıdem sıfatı sebebiyle kadim olan ebedi olanın ilkeleri üzeri ebediyet taşıdığı için her zamanda hüküm ve nasihatler olarak gerçekliğini arzetmesi sebebiyle korur ve nakil ile değil ilahiyattan nuzul ile bulunur. Bu sebepten dolayı kadim olan olguları bizler nakil ile öğrenerek değil kadimlik üzeri yaşayan bir pire bağlı oluşumuzla yaşayarak kendi asli varlığımız olan Hakk'a varımımız sonucunda kadim oluşumuzla bulabiliriz. Yani varoluşumuzun sıfatlarının ilahi düzeye taşınması sonucunda başlangıcı dışsal değil, kendi üzerimizde içsel ve aşkın olan bir düzeyde varlığımızı asliyetimizle buluşumuz bizleri kadim eder.

Kadimlik sıfatı üzeri bulunan kişiler geçmişte bu sıfat üzeri bulunan karakterlerden ilahi kaynaktan başlangıcı kendilerinden olmak üzere ilkeler düzeyinde beslenmeleri sebebiyle birbirlerinden habersiz olarak aynı şeyleri farklı tarza söyleyebilir, irade edebilir ve yaşayabilirler. Çünkü beslendikleri kaynak olarak varlığın şahsı ilkeler düzeyinde hep aynı tavırlar ve bilgi açılımı üzeridir. Bu bağlamda tarihsel karakterler değişebilir ama kadimlik değişmez.

Kadim olmaklık başlangıcı kendinden olarak ilkeler üzeri gerçeklilikte varoluş bulurken varolan her şeyin başlangıç nedeni de olmaktır.

Kadim Bilgelik

Kadim bilgelik tasavvufta kullanılan bir kavram olmasa da erenlerin irfan düzeyindeki bilgeliklerini anlamlandırmak adına irdelemek gerekir.

Hakk nuru ile nurlanmanın sonucunda hakikat bilgisine erenlerin Hakk katından beslenerek edindikleri ilmi yaşam öğretisinde zevkleri doğrultusunda farklılıklar arz ederek ahlak ve keşf usulü ile sunuşları bilgeliğinde bulunmalarına kadim bilgelik denir.

Aslında ise kadim bilgelik, pirin kendisinde tecelli eden Hakk'ın ezeli bilgisinde bilen olarak kuluna, halk ettiği meşrebi üzerinden kendisinin hakikat bilgisini her zamanda farklı usuller üzeri sunarken kuluna verdiği zevkin bilgelik olarak görünmesi sonucu, kulun kadim bilgi üzeri bilge oluşu seyridir.

Kadim bilgelikte bilgenin bilgeliği, kadim bilgiyi zevk edişi ve kadim bilgi üzeri deneyimlerde bulunarak, bilgiyi sunuşundadır.

Kadim bilgelikte esas olan kadim bilgi kaynağından beslenilmesi ve edinilen bilginin zevk üzeri sunuluşudur. Nakil üzeri değil, Allah katından olarak kişinin bilgiyi dolayımsız, başlangıcı kendi özünden olmak üzere buluşu kadim bilgeliğin temel belirleyici sıfatıdır. Kadim bilgeliğin tariki celvet ve halvet olmak üzere ikidir.

Halvet - Celvet

Salikin halktan uzaklaşarak tek başına yalnızlıkta Hakk ile olması doğrultusunda riyazat ve i'tikâfta ihlas ile mücahede etmesi sonucunda Hakk nurunun tecellisi ile bilgi edindiği Hakk'a varma yoluna halvet denir.

Salikin halvetten sonra veya halkın içinde iken Hakk ile olmasına ilahi aşkta tefekkür ile halktan ayrı halvette bulunmasının sonucunda halka dönüşünde sahv hâlinde feraseti ile âlemleri ciraç mertebesinde müşahede edişi ve Hakk'a, âlemlerdeki fiilleri üzeri vuslat edişinin deneyiminde bilgi edinişinin yoluna celvet denir.

Genel anlamda dikkat edildiğinde, Hakk'a vardıran yaşam biçimi tarzında yollar iki noktada toplanırlar. 1) halvete çekilerek Hakk'a varım, 2) celvette Hakk'a varım.

Halvete çekilerek Hakk'a varım yolunda, taliplerin halktan uzaklaşarak tekke, dergah gibi yerlerde farz ibadetler dahilinde riyazat, zikir ve benzeri nafile ibadetler aracılığı ile arınarak, kendi üzerlerinde Hakk'a varımı gerçekleşir.

Celvette Hakk'a varımda ise talipler halk içinde, kendi nefslerinin keyfi durumlarından, farz ibadetler dahilinde, hak olan toplumsal sorumluluklarını hakkaniyetle yerine getirmek sureti ile arınarak muhabbetullah'a ermeleri ile Hakk'a varımları gerçekleşir.

Celvet, yerini yurdunu terk etmektir. Kişinin nefis temelli varlığını terk etmesi, böylece asli varlığına kavuşması tasavvufta celvet kavramı ile karşılanır.

Celvette kişi, halk içinden ayrılarak halvete girmeden halk içinde kendi varlığında halvet bulur.

Celvette olan halk içinde Hakk ahlakı üzeri yaşar. Bu da Hakk ile olmaktır.

Toplum içinde Hakk'ın buyruğu üzeri helallerde yaşamaya çalışan derviş, yaşamında hak olan sorumlulukları yerine getirmenin kulluğunda ilahi sıfat ve esmaların tecelli mahalli olması ile Hakk'ı kendinde bulur.

Tasavvuf geleneğinde genelde bir çok tarik, halvet üzeri Hakk'a varımdadır. Nakişbendiye ise celvet üzeri Hakk'a varımdadır.

Ehli olana da ayandır ki, günümde Nakşibendi ve Kadiri tarikatlarının kutup pirlerinin ruhani vazifelerinden emekli olmaları sebebi ile tarik hükümleri kalmamıştır. Böyle olmasına rağmen, bu tarikatlara mensup şeyhlerin bundan gafil olmaları da pek acı bir gerçektir.

Celvet yolu, Hakk'ı halk içinde yaşama yoludur. Hakk'ı ilahi sıfat ve esmaları doğrultusunda ayet hükmünde yaşayan halk içinde kulluğu üzerinden yaşayan birisi resullük mertebeleri lütuflarında gezinir. Bu sebepten dolayı celvet, nübüvetin faziletleri üzeri biçimlenmiştir.

Dört Kapı Kırk Makam

Erenlerin dört kapıdan kasıtları şeriat, tarikat, hakikat ve marifet mertebeleridir. Kırk makamdan kasıtları ise bu dört mertebede edinilecek olan ahlaki hâl makamları ve Hakk, hakikat bilgisidir. Dört kapı kırk makam Bektaşi tarikinin bir söylevi olarak tasavvufta zevk edilir olmuştur. Bu sebepten dolayı Bektaşi geleneğine bağlı olarak dört kapıdaki kırk makamı yorum yapmadan beyan etmek yerinde olur. Ehli olan dört kapı kırk makamı hakklarınca daha farklı bir şekilde de zevk edebilir.

Şeriattaki on makam; 1)iman getirmek 2)ilim öğrenmek 3)islamın şartlarını yerine getirmek 4)helal kazanmak ve faizi haram bilmek 5)nikah kıymak 6)hayız ve lohusalık hâllerine riayet etmek 7)cemaat sünnetine riayet etmek 8)şefkatli olmak 9)temiz yemek ve temiz giyinmek 10)iyiliği emredip kötülüğü men etmektir.

Tarikattaki on makam; 1)tövbe etmek 2)mürid olmak 3)saç kesmek 4)nefsi olgunlaştırmak için mücahede etmek 5)hizmet etmek 6)Hakk'tan korkmak ve ümidvar olmak 7)tarikatın gereği olan zikir ve sohbet meclislerinde bulunarak ibret almak ve imtihan üzeri olduğunu bilerek hidayete ermek 8)nasihat ve muhabbet sahibi olmak 9)aşk ve şevk hâliyle fakir olmak, zühtü takva üzeri bulunmak 10)şevk üzeri Hakk'a meyil etmek, pir ile can bulmak

Marifetteki on makam; 1)edep 2)korku 3)perhizkarlık 4)sabır 5)utanmak 6)cömertlik 7)Hakk'tan yana ilm sahibi olmak 8)miskinlik (dervişin dünyaya meyilinin kesilmesi Hakk'a rücu etmesi) 9)Hakk'ı Hakk ile bilmek marifet sahibi olmak 10)kişinin kendini bilmesidir.

Hakikatteki on makam; 1)turab olmak 2)Hakk'tan olduğu için herkese aynı gözle bakıp ayıplamamak 3)iyilikte bulunmak iyilikte gayretkar olmak 4)vahdet deryasında seyrettiğini bilerek Hakk ile ve O'nun yarattığı bütün mahlukat ile muhabbet bulmak 5)her şeyin faniliğinden ve zararından yana selamet bularak özgüven ve sulh bulmak 6)sohbet etmek ve hakikat sırlarını taliplere beyan etmek 7)seyrü sulukta hatm-i meratip etmek 9)acizliğini bilip hakikat sahibine rücu ederek duada bulunmak, her şeyi O'ndan beklemek ve O'ndan bilmek 10)Allah'ın varlığını müşahede etmek ve O'na ulaşmaktır.

Hatm-i Meratip

Tasavvuf hâl, makam ve mertebe basamaklarında (miraç ve ciraç) salikin seyr-ü seferini, meşrebi üzeri kendine özgün biçimde bitirmesine (hatim etmesine) hatm-i meratip denir. Hatm-i meratip, sonucunda hatim edilen hâl, makam ve mertebeler salikte sonlanması ile ekmel (tam) olur. Böylesi hatm-i meratip sonucunda saliğe kâmil denir.

Kur'an hâl, makam ve mertebelerin tamamının cem'i olduğundan yani makamlar makamı, mertebeler mertebesi ve hâlleri beyan eden kitab olduğundan dolayı tasavvuf Kur'anı hatm-i meratip etme yoludur.

Kur'anı yaşamında hatm-i meratip edende Kur'an hıfz edilmiş (muhafaza edilmiş anlamında) ve Kur'an sonlandırılmıştır.

Kur'anın sonlandırıldığı bir kâmilin, Kur'andaki makamlar makamıdır, mertebeler mertebesidir, hâller de hâlidir. Aslında hatmedilmesi gereken de Hakk'ın böylesine tecelli ettiği bir kâmilin hatm-i meratip edilmesidir. Mürşid-i kâmilin pir olması ile yol edinilmesi de bu sebeptendir. Lakin yaşam yolunda ifrit, cin ve insan şeklinde bulunan şeytanlar vardır. Ve imtihan için o şeytanların musallat olmalarından korunmanın bir yolu da mürşid-i kâmilin himmet nazarı altında rabıtadan kopmamaktır.

Rabıta

Ribattan kinaye rabıta bağlılık ve yakinlikte bağ kurmak anlamını taşır.

Sufi dilinde rabıta iman, Hakk'a tefekkür ve tevekkül etmek ve ilahi aşkta bulunmaktır.

Rabıtanın temeli muhabbettir, ilahi aşktır. Hakk'a aşkı ve muhabbeti olmayanın rabıtası olmaz. Rabb'e aşk ve muhabbetle rabıtası olan tarik ehlidir.

Tarik, aşk ve muhabbetteki rabıta ile Hakk'a vardırtan yol olma özelliğini taşır. Aşkı ve muhabbeti olmayanın hususen Hakk'a yol tutmasından bahsedilemez.

Tariklerde pire, aşk ve muhabbetle olan bağlılığa da rabıta denir. Tariklerde pirin ruhaniyeti ile iletişimde olmak için pirin hayaline odaklanarak murakabede bulunma yöntemine de rabıta denir.

Rabıtadan murad, Hakk'ın nurani tecellisinden beslenmektir. Pire yapılan rabıtadan murad edilen, pirin ruhaniyetinin rahmet bereketinden muhabbet ile beslenmektir. Çünkü sevgi düzeyinde muhabbet, seven ile sevilen arasında telepatik bir bağ kurulmasına sebeptir. Bu sebepten dolayı mealen "**rabıta ediniz**" (Al-i İmran, 200) emri ilahisine uymak farzdır. Bu da ayetin tevil mânası itibarıyla Hakk'a muhabbet duymanın farz olduğuna işaretir.

Bu ayet indiğinde ashabın "ribat nedir" diye sorması üzerine Hz. Resul "**zor ve sıkıntılı zamanlarda güzelce abdest almak, kalbin mescidlere bağlı olması, ibadet yerlerine çokca gidip gelme ve bir namazı kıldıktan sonra diğer namaz vaktini gözlemek var ya işte sizin ribat budur**" hadisi ile cevap verir, bu da tefsiren ibadetler üzerinden Hakk ile bağ kurulması anlamını taşır. Bu doğrultuda Hakk'ı muhabbetle tefekkür etmek de rabıtadan olup bu ayetin anlamlarındandır.

Aşk ise farz hükmünde bulunan muhabbetin şiddetli hâli olarak nafile ibadet hâlidir. Hakk'ın buğz edenleri sevmemesi sebebiyle yani Hakk'ı, sevdikleri dahilinde

sevmemek sevilmemeye sebeptir. Bu doğrultuda Hakk'ın muhabbeti üzeri veli kulları olan mürşid-i kâmillere buğz etmeyerek mühabbetlerinde bulunmak rabıtanın gereğidir. Bizim buğzumuz kudret aynası olan kâmilin gönlüne sirayet eder ise onun buğzuna sebebiyet verir. "**Kâmile hoşça nazar eyle, gördüğün rahman olur**" (Lütfi Filiz) er sözünü de bu bağlamda belirtmek yerinde olur. Kâmile rabıta, kâmilin sohbetinde muhabbetten ibarettir. Sevgi rabıtası ile olan muhabbette murabıt olduğumuz Hakk Teâla'dır ki böylesi muhabbette Hakk'ı zuhurda müşahede edebiliriz.

Muhabbet

Sevgi, sevmek mânalarına gelen muhabbet sufinin özü itibarıyla Hakk'a meyletmesi ve sohbetinde bulunması anlamını taşır.

Muhabbet iki hâl üzeridir. Bunlar: 1) Hakk sevgisi ile kulun Hakk sohbetinde bulunuşu, 2) sufinin Hakk'a olan muhabbetinin şiddeti sonucunda Hakk'ın kendisinde tecelli etmesi kadar, sufinin coşkunlukta konuşurken, konuşanın Hakk olması sebebi ile O'nun sohbetinde bulunmasıdır.

Birinci muhabbette kişi muhabbetteki sevgisi kadar nasiplenir. İkinci muhabbette ise sufi kendisinde tecelli eden Hakk'ın muhabbetinin bereketinden nasiplenir.

Sufinin Hakk'a olan muhabbetinin çokluğu, şiddeti ilahi aşktır. İlahi aşka eren sufi Hakk'ı zuhûrda müşahede etme bereketine erişmesi ile muhabbetullaha ermiş olur. Pir muhabbetinde, muhabbetteki sevginin şiddeti kadar sevenin, sevilen ile arasında telepatik bir bağ kurulur. Bu ferasette seyir etmektir. Böylesi muhabbette talip, muhabbeti kadar pirinin sohbet muhabbetinde kendi nefsi ile yüzleşir. Pirin muhabbetinin ayna olmasında, kendi ile kendisinde yüzleşen talip, varsa kusuru, pişmanlık veya hayâ yanışı ile düzelir. Talip muhabbette samimi değil ise eğer kudret aynası olan pir muhabbetinin ayna oluşuna tahammül edemez.

İnsana bu yolda en zor gelen hadiselerden bir tanesi de, muhabbeti yoksa eğer kendi nefsi ile yüzleşmeye tahammül edememesidir.

Pir, muhabbetinde sahv hâli üzeridir. Salik ise Hakk'ı müşahedenin sekrinde yada kendi hâli üzeri cüş ve cezbededir. Bazı pirlerde gaybet hâli üzeri doğuşatların vuku bulması ile sohbet mahiyetinde muhabbet etmeleri de vakidir.

Muhabbet dediğimiz yerlerin ve göklerin bir olduğu, göklerde olanın yerde zuhurda aşikar bulunduğu, veli kulun dilinden Hakk Teâla'nın kelam buyurduğu bir andan ibarettir ki; bu anda Hakk Teâla'ya talip olan kullar, kişiliklerine ve bütün iradi beklenti durumlarına aşkın, ruhaniyetlerine içkin bütûnsal varlık durumları ile sakinede var iken, Hakk Teâla'yı ilahi kavrayışta müşahede ederler. Bu durum surette kılınan namazın hâli olmasa da salâttan murad edilen gaye olarak salât hâlidir.

Talip kişi ilahi müşahedede Hakk'ı, varlığının üzerindeki hak sıfatınca müşahede eder. Böylesi muhabbette tecelli eden ilahi nur, ilimde ve hâl dediğimiz ilahi nişan ve mânalarda talip olan kula, talep ettiği Hakk ile yüzleşmesini nasip ettirir. Bu da talip kulun sakinede, varlığının asli, ilahi ve pek yüce olan varlığı yani Hakk Teâla'yı suretlere aşkın mâna ve müşahede hâl nişanları üzeri zevk edişi olup; bu biçimde Hakk katı olan kâmil insandan edinilen ilm-i ledûn bilgisi, talip kulun irfan bilgisi olur. Ve bizim muhabbet dediğimiz, böylesi biçimde irfan bilgisi edinilen iman, aşk ve sevgi

temelli sohbet edilen durumlardır. Erenler Hakk'ın veli kulunun dilinden tecelli ettiği muhabbet sohbeti için kazası olmayan namazdır derler.

Sekr

Salikin Hakk'a olan muhabbetinin şiddeti kadar, Hakk'ın müşahede edilmesi sarhoşluğunda bulunuşuna sekr hâli denir. Sekir hâlinde bulunan sekire, serhoş denir.

Cûş

Salikin kimi zaman muhabbet hâli sebebi ile kimi zaman ise cehri (sesli) yapılan zikirler sebebi ile içi içine sığamıyormuşcasına coşkunluk göstermesi hâllerine cûş denir. Cûşta edebe aykırı (elbise yırtmak, dövünmek vb) hareketlerde bulunulmasına taşkınlık denir. Bu sekr hâli üzeri gerçekleşiyorsa eğer cezbeden sayılır. Sekr hâli üzeri gerçekleşmiyorsa eğer şımarıklıktan sayılır.

Vecd

Salikin gaybet hâline gelmeden önceki ilahi aşkta kendini kaybedecek muhabbet hâlinde bulunuşuna vecd denir.

Cezbe

Sekr ve muhabbetin sonucunda, kulun zikr esnasında veya kulun Hakk'ı bir tecellisinde tefekkür ve müşahede edişi hâli üzeri kendinde Hakk'a çekildiği, sükûnet veya cûş ile kendinden geçme hâline cezbe denir.

Hâl-i İstiğrak

Cezbe hâli sonucunda hâl-i istiğrâk oluşur. Bu da Hakk'ın cezbe ile kulunu kendine çekişi ile kendi tecellisine gark edişinin sonucunda sükunette kulunun gözlerinde nazar edişi hâlidir.

Salik,cûşta kendi üzerindedir, cezbede ise Hakk'ın tecellisi salikin üzerindedir.

Gaybet

Sekrin fazlalığı, muhabbetin fazlalığındandır. Sekr hâlinde bulunan salikin ya sekrin cûşlarında ya da müşahede cezbesinde iken eşyanın kendisinden gayb oluşu, olay ve olguların hissiyatından soyunuşu hâline gaybet denir.

Gaybet, sekirdeki sufinin muhabbetinin cûşlarında ve müşahedenin cezbe hâlinde Hakk nurunun tecellisi sonucunda, eşyanın algısından soyunarak, eşyanın değil kendinde algının gayb oluşunda gerçekleşir. Sufinin müşahededeki cezbesinde, eşyaya aşkın bir bakışım hâli olan Hakk'ın tecellileri ve zuhûru seyirleri de gaybettendir.

Böylesi gaybette eşya unutulmuş, ve algılanmaz olduğundan fenâ bulmuştur.

Böylesi gaybet hâlinde bulunan sufinin halk arasındaki ismi mecnundur.

Gaybette bulunan sufi, "**O'nun veçhinden başka her şey helak olucudur**" (Kassas, 88) ayetinin tevil mânası tecellilerinden ve "**her nereye dönerseniz Allah'ın veçhi oradadır**" ayetinin tefsir mânası tecellisinde seyir ediyordur.

Gaybet iki hâl üzeridir. Bunlar sufinin cezbe sonucunda eşyadan yana gaybda oluşu ve eşyadan yana gaybda oluşu ile beraber Hakk'ın huzurunda bulunuşu hâlleridir. Zaten ayn-el yakin ve hak-el yakin müşahede Hakk'ın huzurunda kulun bulunuş hâlleridir. Böylesi Hakk'ın huzurunda bulunan kul, Hakk'ın tecelli ve zuhûr veçhelerinin seyrindedir. Gaybetin şiddetli oluşu Hakk'ın veçhelerinde seyir etme muhabbetinin ekmel olmasını sağlar.

Gaybet hâlinde bulunan kulun müşahede seyri iki iman hâli üzeri gerçekleşir.

Sufi, kendisi ve üstadı da dahil olmak üzere âlemler üzerinden (eşya üzerinden de denilebilir) sıfat, ayet ve esma tecellisinde seyreden Hakk'ın tavırlarını, eşyanın üzerinden tecelli eden Hakk olarak müşahedesi gaybetteki birinci iman seyridir. Sufinin, Hakk'ın âlemlerdeki ulvi varlıksal seyrinin kendisinde, eşyanın vehmedilmesinden uzak eşya üzerindeki aşkın oluşunun fiili hâli üzeri, tavırlarda fail olan Hakk'ı zuhur hâlinde aşikâr müşahede edişi, gaybetteki ikinci iman seyridir.

Birinci tevhid seyrinde salik tecellinin, ikinci tevhid seyrinde ise zuhura gelişin hâl müşahedesindedir. Birincide salik kendisi, üstadı ve eşyadan tecelli eden Hakk'a iman ile şahittir, ikincide ise salik eşyanın değil sadece Hakk'ın zuhuruna iman ile şahittir.

Birinci seyirde salik, iman etmenin tevhid seyrinde teşbihtedir, ikinci seyirde ise salik, iman etmenin tevhid seyrinde tenzihtedir.

Teşbih

Teşbih, Hakk'ın şahsını değil, Hakk'ı sıfat, esma ve ayet tecellilerindeki fiillerinde tavırda bulunan şahıs varlık olarak müşahede etme seyrine denir. Teşbih esmalar ve ayetler üzeri bakışım edinen salikin eşyaya aşkın, eşya üzerinden tecelli eden Hakk'ın müşahedesidir.

Tenzih

Başta iman-ı gaybi düzeyinde Hakk'ı âlemlere aşkın bilerek O'na noksan bir sıfat yakıştırmama hâline tenzih denir. Lakin hakikatte ise âlemlere aşkın olan Hakk'ı, esma ve ayet üzeri bakışım edinilmesi sonucunda eşyaya gaybet hâlinde iken Hakk'ın zuhura gelişinin iman seyir (müşahede) hâlleridir. Çünkü âlemlerden cüda olma noksanlığında bulunmayan Hakk'ı, âlemlerden gayb oluşumuz ile âlemler ve âlemlerdeki olay ve olguları sınırlı varlık oluşları sebebiyle O'nun varlığına yakıştırmadan, zuhurda O'nu müşahede etmek tenzihtir.

Alemleri ve âlemlerdeki olay ve olguları mevcud durumlarına göre Hakk görmek şirkten olup, onları haklarının dışında görmenin, mecudiyetlerini yalanlamak olduğunu da belirtmek gerekir.

Esmalar ve ayetler, hem Hakk'ın şahsını işaret etmeleri sebebi ile tenzih seyrinde hem de Hakk'ın âlemler üzerinden tecellisini işaret etmeleri ve kavrayışta ilahlık tavırlarında müşahede edilmesinin aracı olmaları sebebiyle teşbihte bulunmanın zorunlu ilkeleridir.

Esmasız, ayetsiz ve sıfatsız teşbih ve tenzih seyrinden, gaybetin cezbe hâli hariç, bahsedilemez. Sıfatlar, esmalar ve ayetler dildeki tevhidin zorunlu ilkeleri olup, iman ile de tevhidin müşahede ilkeleridir.

Anlatılanlar doğrultusunda Hakk, şahsı ile sıfat, ayet ve esmadan münezzeh, lakin sıfat, esma ve ayet tavırları seyrinde sıfat, esma ve ayet ile tenzih ve teşbihte müşahede edilir demek de gerekir.

Sıfatlar, esmalar ve ayetler, Hakk'ı bilmenin epistemolojik (bilim bilgisi) ilkeleri; tevhitte iman ile Hakk'ı müşahede etmek de yaşamanın ontolojik (varlık bilgisi) illkeleridir.

Bu bağlamda sıfat, esma ve ayetler, mevcudatın varoluş nedenselliğinin, melâike düzeyinde fiilde belirişinin ilk örnekleri (arketip) ve mevcudatın varoluşu ile ne-için'liğinin meleke düzeyinde fiilde devindikleri ve yaşayacakları sonuç örnekleridirler.

Bu doğrultuda sıfatlar, esmalar ve ayetler, varoluşun başlangıcının ve sonucunun ilkeleri olarak, yaşamda ise ereğinde seyir edildiği evrensellerdirler.

Hakk bu düzeyde ilkeler üzeri varlık seyrinde mevcudata aşkın varlık olarak vahittir lakin tevhitte bulunmaz. Çünkü tevhid, kesrette bulunan (ikilikte, analitik bakışımda düşünen) kulun birleme düzeyinde, her şeyle bir olan vahidi tavırlarında müşahede etmesidir. Bu da kulun kulluk perdesi üzerinden gerçekleşir.

Kâmil bir tevhid seyri ise kulun kulluğundan düşüncede gayboluşunun yani Hakk-kul ikiliğinde fenâ bularak ikiliğin yokluk buluşu üzeri gerçekleşir.

Vech

Salikin, Hakk'ı sıfat, esma ve ayette biçimlendiği tavırlarında ferasetinin yetkinliği ile müşahede edişinde beliren ilahi tavırlarının zuhur hâline vech denir. Bu bağlamda vech ile suret bir birleri ile karıştırılmamalıdır. Suret, mümkinatın görünüşleri ile alakadar bir kavramdır, vech ise Hakk'ın suretler üzerinden ulvi tavırlarda bulunuşuyla fiilde manen biçimlenişi tavırlarına denir.

Vechte seyir eden salik, ihsanın nihayetindedir. Çünkü vechte müşahede hâli, salikin melekeleri üzerinden Hakk'ı görür gibi olmanın ihsan hâlinde seyir etmesi değil meleklerin melâikeler olarak, Hakk'ın sıfat, esma ve ayet tavırlarında karakterize olan biçimlenişlerine yani vechelenişlerine ayn-el yakin ve hak-el yakin şahid olması ihsan hâlinde seyir etmesidir.

Böylesi ihsanda sufi, melekeleri ile Hakk'ı sıfat, ayet ve esma tavırlarında melâike durumunda müşahede eder. Bu da Hakk'ın mümin kulun müşahedesinde sıfat, ayet ve esmada hüküm veren ilahlık tavrında bulunuşudur.

Kulun başta imanı olmak üzere aşk, korku, hayâ vb melekeleri ile Hakk'ı, sıfat esma ve ayette vechelenişinin melâike tavırında olarak müşahede etmesi, ahadiyeti sebebi ile Hakk şahsının müşahede edilmemesi, bundan dolayı da O'nun bilinmek için melâike tavırlarında bulunması zorunluluğu sebebiyledir.

Salik kul, Hakk'ı müşahede edişi durumlarında O'nu, melâike tavırlarında vechhelenişinin zuhurunda bulur.

Hakk'ın baki olan vechi ise, kulun Hakk'ı her vechesinde müşahede edişinde sıfat, esma, ayet ve melâikenin farkındalığında olmadan onlara gaybette bulunuşu ile, Hakk'ı tavırlarında değişmeyen varlık oluşunda müşahede edişidir.

Vecheler ve vechelerin melâike durumu değişir, ama Hakk vechelerinde, değişmeyen varlık olarak bâki olandır.

Veçhelerine ve vechelerini oluşturan melâikelerine aşkın olan veche sahibine suretsiz, hissiyatı ile kalbi yalanlamadan, göz kaymadan iman ile bakabilmek gerekir. Böylesi bakışta Hakk vechede melâike tavrı olarak müşahede edilemez. Hakk kulun böylesi hâl-i istğirâk bakışında kendisini, kulunun bakış melâikesi üzeri vechelendirir.

Şe’n (Tavır)

Her şey Hakk’ın tecellisindeki varlık seyri biçimleridir. Hakkın varlık seyrinde melâikeleri üzeri sıfat, esma ve ayet biçimlenişlerinde tavırlarda Her şey Hakk’ın tecellisindeki varlık seyri biçimleridir. Hakkın varlık seyrinde melâikeleri üzeri sıfat, esma ve ayet biçimlenişlerinde tavırlarda bulunuşuna şe’n denir.

Kulun muhabbeti sonucunda Hakk, kabz ve bast esmalarında tavırda olarak, kulunun telvin hâli üzeri hâlden hâle geçmesi ile kendisini ulvi sıfatlarının tavır biçimlerinde müşahede etmesini sağlar.

Telvinde salik, Hakk’ın her an yeni bir şe’nde bulunması ile O’nu müşahedededir.

Huzur

İmanı ile salikin aşk, korku, hayâ, edep, gaybet vb hâller üzeri Hakk’ın varlığı karşısında bulunduğu duruma huzur denir.

Huzurda olan müşahedededir. Müşahedede bulunan ise haşiyet, heybet, hayâ, muhabbet, gaybet, sekr, şirb, sahv vb hâllerde celali veya cemali vech seyirindedir.

Hakk’ın huzurunda bulunmak, O’nu müşahede etmenin hoşnutluğu sebebi ile huzurlu olmaya da sebeptir. Bu sebepten huzur gönül rahatlığı anlamında da kullanılır.

Şirb

İçmek anlamına gelen şirb, salikin her an Hakk’ın muhabbetinde, ilahi aşk ile bulunmasının göz yaşı döküşü hâlinde aşk ile serhoş oluşuna denir. İrfan zevkinde bulunmanın sonucunda da şirb oluşur.

Aşık kulun aşkı şirbidir. Yani aşkı içer. Şirb ehli tefekküründe zevktedir, tevekkülünde ise rızadadır. Şirb ehline aşk ve irfanın zevki, kendilerine yeterli gördükleri içecekleridir.

Bevâdih

Kulun kalbini ilham ve hâtır üzeri hadiseler veya hakikat bilgisi üzeri istila eden manâlara bevâdih denir. Bevâdihin kalbte vuku bulan, salikin her türlü kabzı dolayısı ile üzüntü, hüzün vb veya bastına sebep sevinç ve muhabbet vb hâllerdir.

Salikin kalbinde bevâhid fazla durmaz. Bevâdih telvinde, fiilde yaşayış durumudur.

Hücûm

Salikin kalbini istila eden mânalar dışında kâinatta tasavvur eden hadiselerin sonucunda kalbte beliren mânadır. Hücûm, bevâhidi giderici kalıcı hâllerdendir.

Bevâdihe örnek olarak bulunduğumuz hâle göre olay ve olguların ilişkileri ve sonuçlarının ayan olmasını, hücûma örnek olarak da mevsimlere göre insan hâlinin değişmesini ve ibadetlere göre her ibadetin nişanı doğrultusunda kulun hâlinin değişmesini gösterebiliriz.

Bevâdihte salik, kendi nefsi hâli üzeri; hücûmda ise üzerinde vuku bulan hâlde bulunur.

Mahv

Kulun kötü huylarının kalkmasına, harab olmuş anlamında mahv denir. Bu duruma mahv denilmesinin sebebi, kötü huyların bırakılmasının acı ve sıkıntılı bir süreç sonucunda gerçekleşmesi sebebi ile olduğu zevkindeyim.

İsbât

Mahv sonucunda salikin doğru yolda olduğunun isbatı olarak, kötü huylarının yerine güzel ahlak ve diğer ibadetler üzeri oluşuna denir. Kulun isbâtı, güzel ahlakında edebinde; ibadetlerindeki samimiyetinde ise gayretinde görünür.

Mahv kötü huylarından pişman olan nefsin gayreti, isbât ise Hakk'ın hakikat farkındalığına gelerek nefsini kınaması doğrultusunda Hakk'ı istikamet edinmiş nefsin gayreti sonucunda oluşur.

Setr

Avam ehlinin Hakk'a masiva ile perdeli oluşuna örtülü, örtünen anlamında setr denir.

Setr sufiler için ise başkalarının günah ve kusurlarını onlara ve dedikodu mahiyetinde üçüncü şahıslara horlayarak söylemenmemesi, ayrıca Hakk'ın hakikat sırlarını hakikate direnerek kendini örten (setr) avama anlatmaması anlamlarını taşır. Bu da El Settar esmasının tecellisindendir.

Sufinin kendi manevi hâllerini avama ve havasa saklamasına da setr etme denir. Böylesi sufiler ferasetleri ile her doğruyu her yerde söylememe hâlleri ile de tartışmadan uzaktırlar.

Avam

Hakk'a örtülü, tarike karşı olan, iman-ı gaybi düzeyinde imanı olan veya imanı bulunmayan sıradan veya irfandan yoksun halk ehline avam denir.

Havas

Tecelliye eren zevk ehline havas denir. Bunlar ariflerdir. Havas ehli Hakk'ın seçkin olan, irşad ve ahlak ehlidir.

Havas-ül Havas

Zuhur makamına gelen ve marifetullah üzeri mevcudiyetlerinde yaşayan arif bi-llahlara denir.

Huşû

Korkudan oluşan çekinme ile edepte, muhabbetten kaynaklanan rağbetin sonucunda sakinede Hakk'ın huzurunda O'nu gözlemenin hâline huşû denir. Huşû edebin bir cüzü, edep ise takvânın bir cüzüdür. İbadet etmenin temeli de huşûdur. İbadette huşû, ibadette sebatkâr olmayı sağlar.

Tevazu

Huşu sahibi sufinin amellerinde edepli olarak kendine varlık vermemesine tevazu denir. Tevazu ehli, alçak gönüllü ve kibirsizdir. Sufinin mahvdan sonra kavuştuğu huşû siret hâlidir, tevazu ise huşû sonucu amellerinin suretteki hâlidir.

Edep tevazu ve huşûda makbuldür. Kişinin ibadetlerinde, halkla ilişkilerinde alçak gönüllü olarak şımarmadan ve kibirlenmeden amellerde bulunuşu tevazuyu gösterir.

Tevazu salikin tarikte yürümesinin himmet hâlidir. Salik aşkı ile tariktedir, tevazusu ile de himmet bulmuş olarak tariktedir. Salik aşkı ile Hakk üzerinden varlık bulan olarak Hakk'ı gözler. Tevazusunda ise halka, Hakk'a olan sevgisi sebebiyle mütevazi olması ile varlık bularak amellerdedir.

Tevazu ehli tâat ehlidirler. Allah'a ibadette (hizmet) itâatkardırlar. İtâatkar olmak ise kibirlenmeye engel olarak tevazuya sebeptir. Derviş itâatkar bir hâlde pir muhabbetinde tevazudadır. Talibin itâatkarlığı tevazusunda görülür.

Hususen belirtmek gerekir ki tâat ehlinin bir hâli de imtahan edildikleri hâl üzeri karşılaştıkları olay ve olguları değerlendirmeleridir. Tâat ehli imtihan edildiğinin hâli üzeri yaşamına tevazu ile yön verir. Tevazu ehlinin en güzel hâllerinden bir tanesi de hakikat karşısında mahvlarını sağlayacak her türlü ameli tereddütsüz yapmalarıdır.

Salikin karşılaştığı musibetler karşısında tevazusunu koruyarak Hakk'tan razı oluşu gönül genişliğine işaret eder. Tevazu gönül genişliğinin de işaretçisidir.

Musibet

Belâ, felaket, hastalık, dert mânasına gelen musibet, bedenen ve aklen yaşamımızı zorlaştıran nefsimizin hevalarını kıran, nefsimizin karşı karşıya kaldığı zorluklardır. Musibetler yaşamımızda yaşamak zorunda kaldığımız, aşmamız gereken hayat yokuşlarıdır. Ve sonuçta yaşanan acılardır.

Acı (Elim)

Kalbe ve bedene ağır gelen, yanış içeren sıkıntılı duruma acı denir. Acı beden ve kalbte, acziyetimiz ve çaresizliğimiz ile yüzleştiren, varoluşumızı hissettiren, geçici olan Hakk'ın şevk tokadıdır. İman ehli için acılar, Hakk'a çaresizliğimizle dönmemizin yönlendirici melekesidirler.

Hususen belirtmek gerekir ki Hakk ve hakikat bilgisi üzeri kişinin zanni bilgisi ile yüzleşmesi sıkıntı ve acıya sebeptir. Zaten insana kalben acı veren şeyler iradesi ve zanni bilgisi ile örtüşmeyen hak ve hakikat bilgisidir. Acı "**Hak geldi batıl zail oldu**" ayetinin tevil mânası itibarıyla tecellisinin kulda, kulun hak olmayan keyfi irade ve zanlarının zail oluşunun acı üzerinden gerçekleşmesi sonucu vuku bulur.

Salik musibetler karşısında sireten dert insanıdır.

Dert

Musibetlerin saliğin kalbinde oluşturduğu keder, kaygı ve tasa hâllerinin sıkıntıda kabz olmuşluğunun hâli üzeri acı, çaresizlik ve acziyet hâllerine sebep olan musibetleri dert kılar.

Sireten yaşam koşulları ve musibetler karşısında dertli oluşu sufiyi tarikten alıkoyar. Çünkü kaygı ve tasa, recâ hâlinin zıdları olarak recâ hâlini kırarlar. Recâsız kişinin kaygı, tasa üzeri Hakk'tan razı olması beklenemez. Tarikte bir amaç ise Hakk'ın rızasını kazanmaktır.

Bu anlatım üzeri dertler için belirtiriz ki sufinin imtahanı dertleridir. Geçmişin salihleri gibi dertlerde denenen ve cennet karşılığında dert ateşlerine atılan sufi pek de kolay gidilecek bir yolda değildir.

Lakin sufinin, yolu kolaylaştıran feraset bakışı ile Hakk'ın, dertleri kendisine lütuf mahiyetinde, hikmet üzeri takdir etmesi anlayışına varışıyla dertler dert olmaktan çıkarlar.

Bir salik dertleri sebebi ile kederlenme hakkına sahiptir, lakin dertleri sebebi ile tasalanma ve kaygılanma hakkı yoktur.

Dertlerin salike veriliş nedeni şunlardır:

1) İmtahan edilmesi,
2) Günahlarının kefareti olması,
3) Masivadan kurtuluş,
4) Cennet denilen ilahi lütuf ve nimet seyrine erilmesi,
5) Hakk'a uruç edilmesi,
6) Hakkın rızasının kazanılması
7) Bedende Hakk'ın tecelli ettiği nur kapılarının açılması
8) Dua edilmesi,
9) Verilen nimetlere şükür edilmesi,
10) Hakk'tan başka dost olmadığının farkına varılması,
11) Dost olan Hakk'a yönelinmesi ve O'na rağbet edilmesi,
12) Hakk'a vuslatın sağlanılması,
13) Kulun acziyetini kavrayarak edebi gözetmesi,
14) Nefsin kulluğunun ikrarında bulunması,
15) Anlatılan sebeplerle beraber derdin dert değil, Hakk'ın muhabbetinin şevki ile kulunu zulmetten kurtarma merhameti ile tecellisi olduğunun öğrenilmesi,
16) Kendisi için seçtiği kulunu Hakk'ın kendi ile şehid kılması için rahmet olduğunun anlaşılması,
17) Kulun rahmet olan dertlerinde şükretmesi,
18) Kulun Hakk'a hüzün ve aşkta gözyaşları ile muhabbetinin artması,
19) Kulun dertler sebebi ile günah işlemeye fırsat bulamaması ile takvasına sebep olması,

Anlatılan sebeplerden dolayı sufi, derdi dert olarak görmez. Sufi için musibet ve musibet sonucu dert, günaların ve masivanın musibet oluşu, bu musibet sebebiyle Hakk'tan ayrı ve O'na yetişememesinden dolayı keder, tasa ve kaygılanmalarının

acziyetinde bulunuşunun dert oluşudur. Bundan dolayı sufi, manevi dertlerine dünyevi dertlerini çare olarak görür.

“**Kulum benden yana bir derde tutulursa bilsin ki Ben onun yanındayım.**” Hadis-i kudsisinde belirtilen derdin manevi dert, kulun yanında Hakk’ın hazır bulunuşu ise dünyevi dert iledir.

Dünyevi dert tasalanma, kaygılanma, sitem ve küfre varmalara sebep olması ile kişiyi yoldan çıkarır. Kişinin manevi derdi sebebi ile dünyevi derdi, manevi derdinin dermanı olması mahiyetinde hidayetine sebeptir.

Zaten her şeyi Hakk’tan bildikten sonra Hakk’tan ikram edilen derdi iman ve edeple kabul etmemek edepsizliktendir.

Dünya derdi bulursa eğer bir kişiyi iman, edep ve hayır üzeri sabır ile gayret kişinin Hakk’a varımı olan kurtuluşuna sebeptir. Bu doğrultuda horlanmalar, hakir görülmeler gibi melamet hâlleri de derde sebep dünyevi dertlerdendir.

Dert yolu, tevekkül ve tevekkülün sonucunda kavuşulan himmet yoludur. Dertler ayrıca feyz-i mukaddesten bereketlenmemize sebeptir.

Yardım etme anlamını taşıyan himmet, Hakk’ın salike kendisine yönelme ve vuslat melekelerini vermesi, manevi dertlerinden dünyevi dertler ile kurtarması lütuflarında bulunarak huzuru ihsan edişidir de denilebilinir.

Tevekkül

Tevekkül, her şeyi Hakk’tan bilen sufinin Hakk iradesine, ilahi emir ve yasaklar doğrultusunda salih ameller üzeri yaşamına yön vererek, teslim oluşu ile Hakk’a beklentilerini değil, kendini O’na adayışı ile kendini O’na ısmarlayışıdır.

Tevekkül ehli sufiler, Hakk’a adanmışlıkları ile yaşamda karşılaştıkları dünyevi ve manevi dertlerinden kendilerini Hakk’a ısmarlarlar. Dertlerinden dolayı dünyevi ve uhrevi beklentilerde bulunmazlar. Onlar sadece Hakk’a ait ve Hakk’a aidiyetin adanmışlıkta biçimlenmesi ile Hakk’a dönme gayretinde bulunurlar.

Vakfetmek

Kulun Hakk’a kendisini adaması ve tevekkülü ile Hakk’a hizmette (ibadet) gayret, mücadele, mücahede ve cihad etmesiyle kendisini, karşılığını beklemeden Hakk’a ısmarlayışı bağışlamasına vakfetme denir.

Vakf

Karşılığını beklemeden yalnızca Hakk’a hizmet için servetini hayır yolunda bağış edilmesine denir.

Vâkıf

Canı ve serveti ile Hakk’a beklentisiz olarak kendisini adayan tevekkül ehline denir. Vakıf, sıddiklerin yaşam biçimlerindeki ahlaklarına işaret eden manevi ünvanlarıdır.

Vakıf bilen, kavrayan, teferruatı ile meseleleri bilen anlamları doğrultusunda; Hakk’ı Hakk nurunun tecellisi sonucunda Hakk ile bilen müşahede ehli olan ariflere de denir. Böylesi vâkıflık tefekkürde bulunan ariflerin manevi ünvanlarıdır.

Sufinin Hakk'a tevekkülde bulunarak dertli yaşantısında Hakk'tan razı oluşu muhabbetin sonucudur.

Zaten aşksız gerçekleşecek bir tefekkürden ve tevekkülden bahsedilemez. Tefekkür (derin düşünce hâli) ve yukarıda anlatılan mânada tevekkül Hakk muhabbeti olmayanlarda görünmez.

İmanı, ilahi aşkta şiddetli ve kuvvetli olanın tefekkürü geniş ve derin anlamlar üzeri sonsuzu seyir etmenin temaşa kapısı, tevekkül ise feda-i nefs ve feda-i can üzeri vuslata sebep sonsuzu deneyimde yaşamanın gerçek hayat kapısıdır.

Zi'n Nureyn

Burada hususen sıddikiyet ve velayetin farklı hâlleri üzeri cem' edildiği zi'n nureyn mertebesine deyineceğim.

Can ve mallarını Hakk'a hizmet için Hakk'a muhabbetleri sonunda vakfeden vakıf ehli bu hâlleri üzeri sıddikiyet mertebesinde sıddik makamında bulunurlar.

Bu ehil, edep ve hayâ üzeri olan muhabbetlerinin sonucunda ahlakullahta yaşamalarının vuslat seyrinde velayet mertebesinin velilik makamında bulunurlar. Sıddık ve veli makamlarında bulunmaları sebebiyle bu ehile zi'n nureyn yani çift nurlu denir. Bu mertebenin islamda başlangıcı Hz. Osman (r.a.) iledir. Bu mertebenin makam olarak başlangıcı ise Hz. Nuh iledir.

İmtihan

İmtihan denemek ve tecrübe etmek anlamındadır.

Sufi dilinde imtihan Hakk'a iman eden kulun, iman etmesi sebebiyle imanındaki kararlılığın dertler ve hile-i rabbaniler ile denenmesidir.

Hile-i Rabbani

Hile, kişinin hayrı için bir şey üzerinden tedbir alması ve tedbir aldığı şey üzerinden aldatmada bulunması anlamına gelir. Yani maksad üzeri kişinin maksadını örtüğü ve maksadına ulaşmasını sağlayan eylemlerine hile denir.

Hile-i rabbani ise Hakk'ın bilinmeklik iradesi temeli ile halk edişinde sebep ve vesile dairesinde sünnetullahta örtünüşü ile sünnetullahı üzerinden bilinişi ve sünnetullahı üzeri ahlakullah seyrinde müşahede edilerek bilinmesi tavır seyirleri hikmetidir.

Sufilerin hile-i rabbaniye cilve dedikleri de olmuştur. İman eden kulun Hakk'ın hakikat bilgisine ulaşarak hakikat bilgisi üzeri O'na vuslatı ve vuslatı üzeri O'nu yaşayışı hep hile-i rabbani ile gerçerkleşir.

Şöyleki, sebep ve vesilelerin neden sonuç ilişkisinde olay ve olgular üzeri halk edilmiş insan, Hakk'a, halk edildiği olay ve olgular üzerinden masiva ve günahta örtünür. İnsan varlığına iman ettiği Hakk'a örtündüğü geçmiş sürecindeki bütün olay ve olgular üzerinden Hakk'a rücu eder, ve O'nu örtündüğü her türlü olay ve olgu üzerinden müşahede eder. Sonuçta ise insan Hakk'a rücusu ile O'nu, üzerinden müşahede ettiği her türlü durum (sıfat, esma ve ayet seyri dahil) üzerinden varoluşu ile yaşar. Bu da hile-i rabbani seyridir. Dertler seyirde hile-i rabbanidendir. Dertlerde dertler ile

örtünen Hakk'tır. Lakin dertler üzerinden iman eden kulunu maksadına iye kendine çeken, örtülerinden soyunduran da Hakk'tır.

En büyük iki hile-i rabbani ise kulluk ve imandır. Hakk kuluna kulluk perdesinde örtünür, Hakk kuluna kulluk perdesi üzerinden görünür. İman kulun ahadiyete örtündüğü lakin ahadiyete ermesine vesile olan hile-i rabbanidir. Hakk'ın ahadiyetine varan için iman seyri bitmiştir. Lakin ahadiyete eren kul, marifetulaha ermesinin sonucunda kulluk perdesinde halka yönlendirilirse eğer iman ile eminlikte bekâbillah seyirlerinde bulunur.

Cenab'ı Hakk, hadis-i kudside "**Kulum şahsıma varana kadar hileme aldanmasın**" buyurmaktadır.

İmtihanlar, Hakk'ın kuluna sebep ve vesile dairesindeki gerçekleşen her türlü olay ve olgu üzerinden (dertler dahildir, pirin kendisi dahildir) örtünerek, örtündüğü olay ve olgular üzerinden kulunun imanını denediği ve deneme sonucunda örtündüğü olay ve olgular üzerinden bilinmeyi ve müşahede edilmeyi murad ettiği, müşahedeye tecrübe denemeleri mahiyetinde hile-i rabbanilerdir.

Yukarıda anlatılanlar dahilinde bakıldığında görülecektir ki hile-i rabbanideki seyir işleyişinin mekaniği sibernetiktir. Böylesi sibernetik işleyişteki dönüşüm iradi olarak tinseldir.

Tâat ehli, karşılaştıkları hadiselerde imtahan edildiklerinin hâli üzeri tevazu ile Hakk'ı gözlerler.

Gaflet

Tâat ehlinin, imtahan ehli olarak karşılaştıkları hadiselerde Hakk'ı gözlerken, Hakk'a gafil olup (dikkat etmemek, farkındalığa gelmemek anlamında kullanılmıştır) sebep ve vesilelerde masivaya düşmesine gaflet denir. Gaflette olana gafil denir.

Rıza

Memnun kılmak, memnun edilmek anlamlarını taşır. Sufiler için rıza, Hakk'ın memnuniyetini gözlemek ve Hakk'ın kendilerinden memnuniyeti ile memnun olmak anlamını taşır. Aslında ise Hakk'ın iradesini yerine getirerek hoşnutluğunu ve kendilerinden memnuniyeti için ihlasla niyet ve salih amellerde bulunmalarıyla edindikleri bir makamdır.

Bu da mealen "**inanıp salih ameller işleyenler için rahman bir sevgi (muhabbet) halkedecektir**" (Meryem, 96) ayetinin tevil mânası itibarıyla tecellisine sebeptir. Çünkü salih amellerde bulunan kulundan Hakk razıdır (memnundur). Ve razı olması ile de kulunda kendisine karşı veya yaptığı ameli yapmasının sevinci olarak bir muhabbet hâli var eder.

Rıza hayır işlerinde çalışmak ve yarışmak ile elde edilir, gına ve sitem ile yitirilir.

Razı

Hoşnut olmak ve hoşnutluğunda itâat etmek anlamını taşır. Tasavvufta razı olmak Hakk'tan razı olmak ve Hakk'ın kulundan azı olması için kullanılır. Kulun Hakk'ın iradesi doğrultusunda şevkle O'ndan hoşnut olarak O'na itaat edişi Hakk'tan razı olması anlamını taşır.

Kulun Hak’tan razı olduğunu göstermesi şu hâller üzeri gerçekleşir.

1) Kulun mevcudiyetinin her hâlinden memnun olması,
2) Kulun yaşamında karşılaştığı her türlü dert hâlini Hakk’tan bilerek razı oluşu,
3) Kulun dünyevi nimetlerden kanaat, uhrevi nimetlerden ise tevazu ile Hakk’a teslim olarak Hakk’ın rızasını arayışı, rızasında Hakk’tan razı oluşu,
4) Kulun anlatılan rıza hâlleri üzeri Hakk’ın varlığından razı oluşu.

Bu da kulun seyr-ü sefer yaşantısında çilenin kendisinde iken, Hakk’ın “**sen Ben’den razı mısın?**” kelamının Kur’andaki karşılığı olarak “**onlar Allah’tan razı olmuşlardır**” (Maide, 119) ayetinin tevil mânası itibarıyla tecellisidir. Bu mertebe nefs-i raziye mertebesidir.

Hakk’ın kulundan razılığı ise Hakk’ın kulun,u rıza hâline kalblere hükmeden olarak getirişi sonucunda; kulunun muhabbet ile yukarıda anlatılan O’nun varlığında ve tecelli durumları üzerinden, tecellisinden razı oluşundan razı oluşudur. Bu da “**Kulum, Ben de senden razıyım**” kelamının Kur’andaki karşılığı olarak “**Allah da onlardan razı olmuştur**” (Maide, 119) ayetinin tevil mânası itibarıyla tecellisidir. Bu mertebe nefs-i marziye mertebesidir.

Karşılıklı hoşnutluk (rıza) sebebi ile sulh olur. Bu sulh, Hakk’ın sulhu değil kulun kendi yaşamı ve kendisinden razı oluşu sebebiyle kulda beliren bir hâldir.

Sulh (Barış)

İradelerin bir biri ile örtüşmesi sonucunda karşılıklı anlaşmaya sulh denir.

Tasavvufta sulh, kulun kendi iradelerinde ilkeli oluşu (Hakk’a iman hâli) ile Hakk’ı istikamet edinişinde ahlaklanması sonucunda kâmil oluşu (irade bütünselliği) hâli ve kulun kâmil oluşunda Hakk’ın iradesi ile örtüşen bir ahlak üzeri bulunuşu (Hakk ile irade bütünselliği) hâlinde, öz güveni ile eminlikte (mümin), korkudan uzak sükûnet bulduğu selamet hâline denir. Sulh, temkin hâlinde ekmelleşerek kalıcılık arz eder.

***

Aslında “**sen Ben’den razı mısın?**”, “**razıyım ya Rabb**”, “**öyle ise Ben de senden razıyım**” diyaloğu kul ile Hakk’ın irade bütünselliğinde, Hakk’ın kuluna selamet, sükûnet ve Hakk’ın varlığından eminlik hâlleri ihsanında bulunuşu sonucunda yaptığı selamet ahidleşmesidir. Bu da “**onlara korku da yoktur**” (Bakara, 62) ayetinin tevil mânasında tecellisidir.

Zaten Hakk’ın muradı, kulunun kendisini bilmesi ve kendisine kavuşmasıdır. Hakk’ın tecellisine varan bir kul Hakk’ın böylesi iradesinin ereğine varmasında bulunduğundan dolayı Hakk’ın rızası üzeredir. Hakk bir kulundan razı değil ise eğeri kul O’ndan günah ve masivalarla uzaklaşmıştır. Hakk’ın kulundan razı oluşunun başlangıç işareti ise kulun günah ve masivadan kurtulma gayretinde mahv oluşudur.

Hakk kulundan üç türlü razıdır.

1) Kulundan, kulunun mevcudiyeti üzerinde Hakk’ın kendi ulvi sıfatları tecelli ettiğinden dolayı kulunun tecellisinden razı oluşu.

Hakkı’ın böylesi razılığı tecellideki iradesini yerine getirme olarak kendinden razı oluşu sebebi ile bütün mahlukat için geçerlidir. Bu razılık Hakk’ın rahman sıfatında

esma tecellisinde bulunarak her şeyi kendisi ile ikame, idare ve idame edişinde görünür.

2) Kulun Hakk'a iman etmesi ihsanına ermesi ile Hakk'ı bilmesi ve O'na vuslat şevkinde bulunmasından dolayı Hakk'ın kulundan razı oluşu.

Bu rızada Hakk'ın bilinmeyi murad etmesi iradesinin sonuçlanması sebebi ile Hakk'ın tecelli ettiği kulundan, kulunun kendi iradesi ile örtüşen hâllerinden razı oluşu görünür.

Bu rızalıkta kul, seven olarak Hakk'ın kendisinden razılığını bulunur. Bu rıza mertebesinde bulunan kullar müridtir. Hakk'ın razı olması sonucunda mürid olan kullar Hakk'a hâlil olan veliler olurlar.

Müridlik Hz. İbrahim'in Hakk'ı talep ettiği hâller üzeri biçimlenir. Hakk'ın rızası için her türlü günah ve masivadan nefsine muhalefet ederek, mahv olmak müridliğin ahlakıdır. Bu da "**bıraktığınız kadar erersiniz**" dersinin tecellisindedir.

Hakk'a mürid olmak, hanif olmanın gerekliğidir. Hakk'a mürid olmayan kul Hakk'ı bulamaz

Anlatılan sebepten dolayı müridlik bir pire tabi olanın sıfat ismi olmasından daha çok kulların Hakk'ı talep etmesinin ve bu doğrultuda şevk ile Hakk'ın rızasına varmanın çalışmalarında bulunma ahlakının sıfat ismi olmalıdır.

Müridlikte kul, günah ve masivadan kurtulmanın iradesinde amellerdedir. Anlatır olduğumuz Hakk'ın bu rıza hâli rahim sıfatında, El Rahim esması ile tecelli edişidir.

3) Hakk'ın kulundan, kuluna olan muhabbeti ölçüsünde razı oluşudur.

Bu rızalıkta Hakk, kulun hâli üzeri, kulundan razı oluşu hâlinde değil kendi varlığı üzerinden kuluna olan muhabbeti ile kulundan razıdır. Bu da kulun Hakk'a murad olmasını sağlar.

Murad

Hakk'ın kendi hususi muhabbeti ile kendine dilediği kullarına denir.

Müridler de Hakk'ın muhabbeti sebebi ile Hakk'a muhabbet etmelerinden dolayı bir nevi muradtırlar. Mürid Hakk'ı talep edene, murad ise Hakk'ın kendisine talep ettiğine denir. Murad olan kullar, Hakk'ın rızası sonucunda Hakk'ın habibi olan veliler olurlar.

Dilde ise murad, Hakk'ın muhabbeti doğrultusundaki irade hâllerine denir.

Muradlık islamiyette, Hakk Teâlâ'nın Hz. Muhammed'e olan muhabbeti sebebi ile O'na vardiği ahlak, hikmet, mir'aç ve ciraç seyrindeki ferdi hikmet kemâlatında görünür. İslam olan muradlar, Hz. Muhammed Mustafa ahlakı üzeri yaşayışları ile habiblik makamında bulunurlar.

Halîl

Dost anlamına gelir. Evliyaullahın Hakk'a muhabbet ve gayretleri sonucunda vardıkları velilik makamıdır.

Habîb

Sevgili anlamına gelir. Hakk'ın hususi muhabbeti sonucunda kulun, gayreti ve gayreti dışında vardığı velilik makamıdır.

Yaşamında Hakk'a halil, siretinde ise Hakk'ın habîbi olmak her velinin arzusu olmalıdır. Bu da sıddîkıyetin gerekliğindendir. Bu bağlamda sıddiyet, her en kadar Hz. Ebu Bekir'in yaşamı doğrultusunda biçimlenen bir mertebe olsa da, Hz. Musa'nın mertebesidir. Çünkü "**ben sana acele ettim ki Rabbim hoşnut olasın**" (Taha, 84) diyen Hz. Musa Hakk'ın rızası için iş görürken, Hakk'ı da talep eden olarak müriddir, "**Ben seni kendim için yetiştirdim**" (Taha, 41) ayetinin işaret ettiği anlatımdan anlaşılır ki o muradlık makamında da bulunur. Hususen de belirtmek gerekir ki, Hz Sıddık, Hz. Harun gibi sıddîkıyet mertebesinin cemali, Hz Musa ise celali tarafındadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki Hz. Musa'nın Hz. Hızır ile tersleşmesi de Hz. Hakk'a olan, cebr üzeri kendinde karakterize olmuş sıddikıyetindendir.

Anlatılanlar doğrultusunda rıza, iradenin ereğinde bulunduğu durumlarda sonuçlandığı ve bu sonucun oluşturduğu Hakk'ta melâike, kulda ise meleke olan hoşnutluk tecellisidir.

İrade

İrade istek ve istenç anlamına gelir.

Hakk'ta irade, Hakk'ın zatını işareten istenç temelli nefs hâline bürünüşünün (vechelenişinin) melâike tavrıdır. Kulda ise irade, kulun şahıs olarak ben düzeyinde, istenç temelli nefs hâlinde varoluşuna sebep meleke durumudur.

İrade-i Külliye

Hakk'ın nefsinde irade ettiği ve halk edişi ile mevcuda getirdiği, her an iradesinin ereğinde bulunduğu, bütün mevcudatın varoluşuna sebep, her an mekanikte devindikleri varoluşlarının gayesi olan ilkelerde ve yasalarda biçimlenmiş evrensellere irade-i külliye denir.

İrade-i külliye seyri, Hakk'ın hikmet seyridir.

İrade-i Cüz'iye

Mevcudatın kendi varoluşu sınırlarında gerçekleşen istenç meleke durumuna irade-i cüz'iye denir. Cüz'i irade, Hakk'ın külli iradesine iye, irade-i külliyenin dahilinde olarak, irade-i külliyenin mevcudattan hile-i rabbani olarak görünüşüdür. Bu da "**Allah irade etmeden siz irade edemezsiniz**" (Tekvil, 29) ve "**yerlerde ve göklerde bulunan canlılar ve melekler Allah'a secde ederler**" (Nahl, 49) ayetlerinin tefsir mânasıdır.

İrade-i cüz'iye, Hakk'ın mahlukatı üzerinde irade-i külliyesini örttüğü ve bu örtme sonucunda irade-i külliyesiyle hem mevcudata varlık verdiği (ikame) hem de mevcudatı irade-i külliyesi doğrultusunda yaşattığı (idare ve idame), irade-i külliyesinin tecelli ettiği (dışlaşma da denilebilinir) hile-i rabbanidir.

Kul için hile-i rabbanide mühim olan hileyi değil Rabb'i müşahede etmektir. Zaten tevhid de bundan ibarettir.

Bu mânada tevhid, Hakk'a yakin buldurtan, yakinlikte ise kul-Hakk ikiliğindeki uzaklık sebebiyle kulun kul oluşunun hile-i rabbanisinde seyir ettiği kavrayış ve yaşam durumlarıdır.

Anlatılanlar doğrultusunda belirtmek gerekir ki hile-i rabbani Hakk'ın hikmet seyridir.

Hikmet

"**oyun olsun diye yaratmadık**" (Embiya, 16) ayeti tefsiren Hakk'ın her şeyi olay ve olgular düzeyinde nedenler üzeri halk ettiğine işaret eder.

Bilinmenin nesnesi olan ne-olmak'lığında olgu ve olayların mevcudiyetlerinin varoluşunun tözsel nedenselliği (cevher üzeri halk edişi) varoluşlarının mümkinatta (aklen ve vicdanen kabul edilebilinecek imkan dahilinde olabilmesi durumu) nasıl gerçekleştiği, varoluşlarının iradi bağlamda ne-içinliği'nin bilinmesinin sorgulayışı üzeri düşüncede oluşan varlıksal nedenselliğine bakışım sebebi ile olay ve olguların varoluşsal durumlarına hikmet denir.

Bu bağlamda hikmet, olay ve olgular üzerinden oluşan bilme durumudur da. Çünkü bilen ve kavrayan, hikmetini bildiği olay ve olgunun bilinmesi hikmetinde bulunur.

Bu düzeyde hikmet, bilmenin nesnesi olan olay ve olgular üzerinden edinilen bilginin de nesnellik içermesi sebebi ile bilim ve felsefe insanlarının meşguliyet alanıdır. Bu meşguliyette insan, varlık-bilimsel ve bilgi-bilimsel olarak olay ve olguların varoluşunun nedensellik sorgulamalarında bulur.

Bu düzeyde varoluşsal nedenselliği sorgulanan olay ve olguların hikmeti evrensel yasalarda bulunur ve anlamlandırılır.

Bu yasasını bulma hikmet seyri, bilim adamlarında fiziğin, kimyanın, sosyolojinin, siyasetin vb bilimlerin ilkelerinde ve mantıksal gereksinimi olan mekaniklerinde (değişim, dönüşüm işleyiş) bulma, bilme ve mekaniği üzeri eşyada materyalize etme dönüştürülmesinde bulunma seyridir.

Bu bağlamda hikmet seyri, doğa felsefesinin bilimde biçimlenişidir. Bu da insan hayatının fizik ve kimyanın sonucu olarak sanayi ve teknolojide, sanayi ve teknolojinin sonucu olarak, modernizmde biçimlenerek sosyalize ve konfor düzeyinde eşyada materyalize edilmesi sonucunu doğurmuştur.

İnsan hayatı siyaset ile sosyalize, modernizmin sonucu olan konfor ile de materyalize olmamaktır. Bu da iktisat bilimi çerçevesinde ticaretle ekonomik işleyişin mekaniği ile sağlanmaktadır.

İnsanlığın evrenseller olarak bildiklerini madde üzerinden materyalize etmesi sonucu sosyalizasyonu, insanın tinsel nedenselliğinin hikmetinden fazlası ile koparmıştır. Bu da insanlığın tinselliğinde dibe vuruşudur.

Kanaatim şudur ki insan tinsel nedenselliğine, bu dibe vuruş sonucunda aç kaldığı içindir ki dibe vuruşunda bireysel olarak kurtulma feryadı ile kurtuluş aramaktadır. Bu da hikmetin mekanik cihetinde kalınmasında sebebiyettir.

İnsan zenginlik sonucu menfaatlarda materyalize olmuş yani dünyevileşmiş (sekülerize) yoz dinlerde bu kurtuluşu bulamadığından, dilin ve ritüellerin sembolizmasında cazibe arz eden mistik öğretilere yönelmektedirler.

Bu yüzdendir ki kurtuluş arayan insanlar için islamın menfaatler doğrultusunda siyasette araç edilmesi ile dünyevileştirilmesine dikkat etmek gerekir. (islami milliyetçlik akımları, radikal islam, ılımlı islam, islami kapitalist menfaatçi akımlar, islami terör vb)

İslam olanlar bilmelidirler ki İslam dini, siyasi menfaatler sebebiyle dünyevileştirilemez. Çünkü iman temelli islam ibadetin ve imanın şartları doğrultusunda sosyalize olmayı öngörerek dünyada insanları maddi ve manevi ihtiyaçlarına yönelten, iman ve salih ameller ile sosyal yaşamda kişinin ahiretinde kurtuluşunu sağlar. Bu da insanın halk ve Hakk yönleri ile dünyada tinsel nedenselliğinde yaşamasını sağlar.

Bunun içindir ki bid'atlara dikkat etmemiz gerekir.

Bid'at

Sonradan icad edilen adetlere bid'at denir. Dinde ise Kur'an ve sünnete aykırı farz gibi gösterilen nafile ibadetlerin önerilmesi değil, dikte edilmesine ve dine aykırı adet ve görüşlerin icad edilmesine denir.

***

İnsanın modernizm ile dibe vuruşundan toplumsal olarak kurtuluşu ise insanların ekonomi aracı ile birbirleriyle sulhu sonucunda tanışmalarıyla mümkündür. Çünkü ticaret sulhta yapılır ve ticaret sonucunda insanlar ilişkilerinde güven edinerek başkasılaşmaktan kurtulur. Böylece kendinde eksikliğini gördüğü diğer kültürleri yaşama kolaylığını bulur. Bu da büyük sermaye sahiplerinin önderliğinde devletlerin küreselleşme projesi ile daha rahat gerçekleşir.

Aksi bir gelişmeyle milliyetçilik ve ulusalcılık zihniyetlerinin yükselmesi olmaz ise eğer sermaye sahiplerinin menfaatleri, insanlık ufkunun açılmasına hizmet eder. Lakin küreselleşmenin insanı, sermaye sahiplerinin tekelleşmesi ile çağdaş toplumsal kölelere çevirmemesine de dikkat edilmelidir.

Bizler islamın şartları ve imanın şartları ile Hakk'a ahd-ü vefa ederek küreselleşen dünyada Hakk için yaşayışımızın mesajı ile kurtuluş arayan insanlara islamı, hakikatleri ışığında tinselliğimizin nedensellikleri doğrultusunda ekonomi, ırk ve ruhbancılık ile materyale olmayan, herkesin manevi dini olduğunu anlatmalıyız.

Bazı alp erenlerin emevi zihniyeti dediği de hırs ile menfaatler, ruhbancılık (halifelik iddiası) ve ırk üzeri dinin materyale edilmeye çalışılmasıdır. Bu sebepten dolayı bizler ihlas ve salih ameller ile Kur'an ve sünnet ışığında olay ve olguları değerlendirerek yaşamımıza zamandaki ahkâm üzeri yön vermeliyiz.

Alp Erenler

Zulüme karşı kâli ve hâli mücadele ve cihad eden, bu sebeple de hicret eden savaşçı erenlere denir. Bu ehile Ebu Zer Gıffari (r.a.) ve Horasan erenleri güzel bir örnektir.

Yukarıdaki anlatım sonucunda belirtelim ki anlatır olduğum üslubun dışında olay ve olguları, nesnel ilişkileri sonucunda felsefenin kendi dili üzeri aklın yasaları dahilinde yasalarla neden-sonuç ilişkilerini anlamlandırmak felsefenin işi olmuştur.

Bilim hikmeti ölçüde arar, felsefe ise ilişkilerinde arar. Bu bağlamda felsefe, çocuğu olan bilim ile ayrılmaz bir ikilidir.

Dini özü itibarıyla yaşama sanatı olan tasavvufta ise hikmet, öznel değil nesnel bir düzeyde hikmetin öznesi olan Hakk'ın şahsını kıyas alarak O'nun mevcuda getirdiği olay ve olgular üzerinden O'nu bilmek, O'nu müşahede etmek ve O'nun hayırda oluşumuzla bizde tecelli eden nuru ile olay ve olguların ahvalini, ayetler hükmünde okuyarak nedensellik, nasıllık ve "ne için"liğin Hakk ile anlamlandırılmasıdır. Bu da Hakk'ı sıfat, esma ve ayet tavırları üzeri ilkesellikte müşahede edişimizin hikmet oluşudur.

Dinde hikmet sahibi, hayır verilmiş olan, hayırda iş gören kişilerdir de.

Zaten hayır, Hakk'ın iradesi ile örtüşen amellerimiz olarak Hakk'ın rızasına eren kulunda Hakk'ın nuru ile tecelli etmesi sonucunda edinilen irfan ve ahlak bilgisine sebeptir. Bu da Hakk'ı hikmeti ile bilmeye ve müşahedeye sebeptir. Bu da akli olarak nesnel olmaktan daha çok yaşamın kendisinde deneyim bilgisi ile hayatın ve varoluşun, kulun öznel katılışı ile anlamlandırılmasıdır.

Bu bağlamda hikmet, nedeninde Hakk'ın bulunduğu nasıllığında meliakenin tavırlarının bulunduğu "ne için"liğinde ise irade-i külliyenin ereğinde seyir ettiği olay ve olguları, irade-i külliye dahilinde melâikesinin melekemiz olarak bize yön vermesi ile feraset bakışında Hakk'ı bilmek, bulmak, kavuşmak ve olmak düzeyinde yaşamak ve bu yaşamın oluşturduğu bakışım ile anlamlandırmaktır.

Bilim ehline alim, felsefe ehline filozof, tasavvufla ilgilenen tasavvuf ehline mutasavvıf, Hakk ile hikmete vakıf mutasavvıfa da arif denir.

Filozofların ve ariflerin bilgeliklerini bir birlerinden ayıran; filozofların bilme konusunu nesne temelli irdelemeleri ile yasalarla anlamlandırmaları, ariflerin ise bilme konusunu Hakk ile şahıs düzeyinde katılımcı olarak özne temelli irdelemeleri ve Hakk'ın sıfat, esma ve ayetleri üzeri anlamlandırmalarıdır.

Arif ve filozofların ortak özellikleri ise bilmenin kavrayış zevki ve sevincidir. Çünkü bilmek kavrayışın sevincinde tinsellik içerir. Bu da ilahiyatın kürsü-i alâdan mâna tecellisi sonucu kalbi melekelerde coşkunlukta sevinç melekesinin oluşmasına sebep bilginin hıfz edilmesi ve içselleştirilmesi ile kişinin meşrebi üzerinden bilgiyi özgünleştirmesi içindir.

Zaten bilmenin sonucunda oluşan sevinç melekemiz ile kavrayış zevkine devam ederiz.

Duygulara hitap etmeyen bilginin zevkinden bahis edilmez.

Zevkî olan bilgi sonucunda yaşamımız bilgi ışığında anlamlanır. Zevkî olmayan, bizde sevinç melekesi oluşturmayan bilgi, yaşamımızda yaşama anlamımızı yitirmemize sebep olabilir.

Bilme sevinci Hakk'ın kulun kalbinde "**sevgi halk ederiz**" ayetinin tecellisindendir. Hikmet hayrın sonucunda arifin kalbinde arifin sıfatları üzeri özgünleşmesinde karakterize olan irfan bilgisi olarak, Allah'ın katından verdiği Hakk ile bilme ilimidir.

İlm-i Ledûn

Allah’ın esrar-ı gaybisinde her şeyin ilmini bilen alim olarak, bilgisini istediği kadar ve istediği biçimde nurani tecelli ile kulunun kalbinde vuku ettirmesi sonucunda, kulun edindiği hikmet bilgisine ilm-i ledûn denir. İnsan mevcudiyeti ile “**kaniatı yarattım sığmadım, mümin kulumun kalbine sığdım**” kelamında bulunan Hakk’ın küre-i arzda tecelli ettiği varlık katıdır.

Hakk katı olan insan, Hakk’ın kendisinde nurani tecellisi sonucu hikmete ulaşır. Hikmet sahibi mümin, hikmette feraset sahibi olan irfan ehlidir.

İnsan, Allah katı olması ile fıtratı gereği islam oluşunun hayır, niyet ve amelleri doğrultusunda Hakk’a kendi mevcudiyetinde ulaşır. Hakk’ı âlemler üzeri bilebilir veya müşahede edebiliriz. Lakin Hakk’ı âlemler üzerinden bilmemiz ve müşahede edişimiz, bizde bize nuru ile tecelli eden Hakk iledir. Madden ve manen varoluşumuzun kaynağı olan Hakk’ı mümin olarak kendimizde bulmamız ve O’na vuslatımız bizde cereyan eden vakitte O’nunla kıyam edişimizdir.

Dehr

Dehr zaman, devir, çağ anlamlarına gelir.

Ehli için dehr, insan ile vakit farkındalığı oluştuğundan dolayı insanın zaman varlığı olduğu anlamında kullanılır. Bu sebepten dolayı dehr insandır. İnsan ise vaktin koşulları doğrultusunda vakit (zaman) ile biçimlenen yaşantısı ise suret-i dehrdir. Çünkü nefsi ile irade ve akli temelli kalbi ile de ilimden ibaret olan insan irade ve ilmin kendindeki biçimlenişini ve açılımını kendinde bulur. Bunun içindir ki suret-i dehrdir. Dehr ile vakit arasındaki fark, vakitin irade doğrultusunda belirlenen içinde bulunulan zaman süreci anlamını; dehrin ise daha kapsamlı olarak devir anlamı itibarıyla kapsayıcı zaman anlamını taşımasıdır. Vakir dehrin hareket süreçlerinde yaşanmasıdır. Dehr ise vakitin genel olarak bağlı olduğu külli hareketin zaman olarak anlamlandırılmasıdır. Bu bağlamda her vakitte bulumuşumuz dehre iyedir.

Dehr, olay ve olguların sebep ve sonuç ilişkileri üzerinden fiilde beliren vakit sürekliliğine (anın zamlanması nüktesi olarak zaman) denir. Bu bağlamda Hakk için dehr, kudreti ile vakit sürekliliğinde devr-i daimde tavırlarda bulunması sebebi ile Hakk’ın tavırları olan olay ve olguların sebep ve sonuç ilişkileri üzerinden kader-i mutlak ve kader-i muğlakta takdirde bulunduğu sıfat durumudur. Yani Hakk için dehr, külli hareketlilikte vaktin sürekliliğinde tavırlarda bulunduğu sıfat durumudur. Zaten olgu düzeyinde harekette mevcudiyet bulan dehr, hareketin bir varlığın fiili üzeri meydana gelmesinden dolayı mevcudiyetini kendinde bulmayan yokluk hükmündeki bir olgu olmaktan ibarettir. Hareketin kendi varlığı yoktur, bir varlığın hareketi vardır. Bu sebepten dolayı varlığı yokluktan ibaret olan dehr, bir varlığın fiilde külli hareketlilikte tavırlarının sürekliliğinde mevcudiyet bulan bir olgu olarak aslında Hakk’ın varlık olarak fiilde tavırlarında vakit sürekliliğinde kudretinde külli hareketlilikte aşkın varlık olarak belirişinin sıfat durumudur. Yani vakitin devr-i daim üzeri sürekliliği külli hareketin dehr oluşunda bizlere devamlı varlık tavırlarında bulunan Hakk Teâla’yı işaret eder. Bu bağlamda dehr, külli hareketlilik olarak zaman bağlamında Hakk’ın sıfat tavrıdır.

Anlatılanlar doğrultusunda belirtmek gerekir ki vakit olgusu üzeri mekansallıkta beliren her türlü olay ve olgu üzerinden insanların beklentilerini bulamaması ve

iradesi ile örtüşmeyen hadiseler sebebiyle dehre küfürde bulunmasından dolayı Hakk Teâla insanlığa "**ademoğlu dehre küfür etmekle beni ezalandırır, halbuki dehr Benim, her emir Benim elimdendir, geceyi gündüzü Ben idare ederim**" hadisi kudsisinde sıfat tavrı olan dehre sövülmemesi gerektiğini buyurur.

Hz. Resul ise bir hadisinde "**dehre sövmeyin çünkü Allah dehrdir**" buyurur. Çünkü dehre küfür etmek, vücud olarak varlığı olmayan bir olguya küfür etmek olduğundan dolayı dehr sıfatında kudreti ile külli hareketlilikte tavırlarda bulunan Hakk'a küfür etme durumunda bulunulmuş olunur. İnsanoğlu dehre küfürde iken külli hareketlilikte, vakit sürekliliğinde takdirde bulunan Hakk'a dolaylı yoldan küfür etmiş olur. Bu sebepten dolayı mevcudiyeti kendinden olmayan dehre küfür zımnen Hakk'a küfür olduğundan dolayı Hakk'tan razı olarak dehre küfür etmeyerek, Hakk'ın uluhiyetine karşı edepli olmak gerekir. Dehre küfürle Hakk'a eza etmek, uluhiyetle tersleşmek ve tevhid üzeri Hakk'ı müşahede edememek, sıfatlarda sebepler dairesinde takılmak olarak masivaya düşmek sebebiyle Hakk'ı hakkıyla bilemeyişimiz ve müşahede edemeyişimizin azamete dokunulmuş olması anlamını taşır. Ayrıca dehre varlık vererek uluhiyet ile tersleşmek ise rahmate muhalefet olarak insanı gaflet ve delalete sürükler. Herşeyin sebebini dehrden bilmek de tevhide aykırı olarak Hakk'a dehri şirk koşmak olduğundan dolayı Hakk'a küfürdür. Yani Hakk'ın varlığına insanın örtünüşüdür. Bu da gaflet ve delalette bulunmaktır.

Vakt

İçinde bulunduğumuz an'a vakt denir. Olay ve olguların oluşum zamanlarının sürecine de vakit denir[5].

Vakit varlığı ile soyut, eşyanın varlığı ile mümkün olan mevcudiyetinin üzerine galip Hakk'ın melâike tavırlarıdır da denilebilinir. Bu bağlamda vakit melâikenin varoluşunun cereyanında mevcudatın devamlı var edilişinin varoluş anlarıdır (süre). Bütün mevcudat varoluşunun vaktini yaşar. Mevcudatın bulunduğu durum, mevcudatın vaktidir. Vakit genel anlamda dehrin bireysellikte ifade edilişidir.

Sufiler için vakt, eşyanın tabiatı üzerinden belirlenen andır. Vakt kulun var olduğu anda Hakk'ı gözlediği, müşahede ettiği, yaşadığı durumdur.

Bunlarla beraber vakt, kıyametin olacağı an'a da denir.

Sufiler için salik iki vakitte bulunur. Bunlar ibn-i vakt ve eba vakttır.

İbn-i Vakt

[5] Günümüzde vakit olarak daha doğru bir ifade ile dehr olarak zaman boyut olarak ele alındığı için, hususen zaman adına beyanda bulunmak gerekir. Hakk'ın takdiri ile beyan etmek gerekir ki zaman, mekan içimdeki hareketten ibarettir, zamanı boyut olarak düşünmemek gerekir. Cenab-ı Hakk, vücud olarak zatında şahıs düzeyinde anda noktalıktadır. Şahıs düzeyinde Hakk, iradi bağlamda şahsına kendi varlığında bir çizgi (vektör, yön, vb) vermiştir. Çizgi düzeyinde Hakk, melâike tavırları ile veçhe ve suretlerde (geometrik biçimler) yüzey var eder. Zaman ise yüzeyler üzeri var olan mekansallıkta hareketten ibarettir. Bu sebepten dolayı her nerede suret ve veçheleniş üzeri tavır vardır, orada zaman vardır. Bu sebepten dolayı zaman, varlığını mekansallıkta bulan ve bu mekansallıktaki farklılıklar (hareket oranları) üzeri anlamlandırılan seyrin olgusal durumudur. Bunun dışında hareket (akış) düzeyinde, varlığı olmayan zamanı boyut olarak ele almak bir zorlamadan ibarettir. Çünkü hareket bir varlığın tavrı olarak vardır, varlığı kendinden olan bir olgu değildir. Varlığı kendinden olmayan, soyut düzeyde vücud olarak varlığı bulunmayan, hareketin belirleniminden ibaret olan zaman olgusunu biçimsel olarak geometrik düzeyde boyut olarak kabul etmemek gerekir.

Zamanın çocuğu anlamına gelen ibn-i vakt, zamanın kaideleri ile belirlenimlerde bulunan salikin hâlidir.

Eba Vakt

Zamanın babası anlamına gelen eba vakt, zamanın koşullarından etkilenmeden Hakk'ın iradesi üzeri sufilerin vakti yaşamalarına denir. Ayrıca âlemlerde tecelli edecek vakti belirleyen mâna açılımlarının doğuş yeri eba vakt olarak velidir. Zamanda (vakit) oluşacak hadisenin evvela velide mâna ve hâl olarak tecelli etmesi sonucunda ise zaman içerisinde görünüre çıkması sebebi ile veli, eba vakttır.

Sıddik bir sufi, zamanın koşullarının Hakk tecellisi olmasından dolayı siretinde Hakk ile eba vakt iken amelen zamanın koşullarına ayak uydurması sebebi ile ibn-i vakttır. Sufi ilm-i vakt hâllerinde feyz-i mukaddesten, ab vakt hâllerinde ise feyz-i akdesten feyzlenir.

Feyz (Füyûz)

Feyz bereket, bolluk, kerem, ikram, ihsan anlamına gelir. Sufile için feyz, Hakk'ın ihsan ettiği ilim, irfan bereketidir.

Kul Hakk'ın nurani tecellisi ile ancak Hakk'tan feyizlenir. Bu bağlamda feyz, Hakk'ın tecellisi ile kulun ilim ve irfan edinişine denir.

Bereket

Bereket bolluk, çokluk anlamına gelir.

Tasavvuf ehli bereket silsilesi üzeri el tutma ile silsileden gelen feyz bolluğunun pirden, pirin muhabbeti coşkunluğunda taşmasına ve bu taşmasından taliplerin nasiplenmesine derler. Her durumda bereket kulun, Hakk'ın tecellisine gark oluşuna denir.

Feyz-i Mukaddes

Sufilerin, kâinattaki feleklerin döngüsü üzerinden Hakk'ın sebep ve vesileler dairesinde tecellisi seyrinin ilm-i huzuride belirmesi ile ciraç seyrinde bulunuşlarına denir. Bevahid ve hücûm feyz-i mukaddesin hâllerindendir. Hakk'ın üzerinden nuru ile tecelli ettiği mürşid-i kâmilden feyizlenişi de sufiler feyz-i mukaddes olarak bilirler.

Bu feyz sonucunda salik âlemleri, Hakk tecelli ettiği için kudsi bilir. Ve âlemlere mukaddes olduklarının hâli üzeri bakar.

Sufilerin dünyeviyetten kaynaklanan dertlerin kendilerini masiva ve günahtan yana temizlemesi (arındırması) sebebi ile de tevekkül seyirlerinde, âlemler üzerinden maneviyatlarında bereketlenmeleri de feyz-i mukaddestendir. Bu bağlamda feyz-i mukaddes, sufinin arınışına ve Hakk'a varımına sebep dert tecellileridir.

Feyz-i mukaddes Hakk'ı afaktan gelen feyz üzeri iman ile müşahede ediş ve O'ndan bilgileniş seyridir.

Feyz-i Akdes

Akdes pak, arı, saf olarak kudsi olmaktır. Feyz-i akdes bu bağlamda sufiler tarafından, sufilerin arı olan nefsleriyle günahtan temiz olmaları sonucu noksandan münezzeh kuddüs olan Hakk'ın, kalblerinde nuru ile tecelli edişinin feyzinde bulunmalarına denir. Bu da "**ona (kitaba) ancak temizler dokunur**" (Vakıa, 79) ayetinin tecellisindendir. İlham, hâtır ve varidatlar (doğuşatlar) feyz-i akdestendir. Bu da enfüsten gelen feyzden doğruluğu yönünde emin olarak imande bilgileniş seyridir. Feyz-i mukaddes ve feyz-i akdes seyirleri "**ayetlerimizi afakta ve enfüste göstereceğiz**" (Fussilet, 52) ayeti tecellisinde seyretmektir. Kul imanı doğrultusunda afakta âlemler ve piri üzeri feyizlenişinde ayrıca nefsi üzerinde enfüsten gelen feyizler ile imanı doğrultusunda füyuzat seyrinde bulunur.

Feyz-i akdeste varidatlar (doğuşatlar) ya kulda kâlde tecelli eder ya da kalemde yazımda zuhur eder. Varidatların dilde zahir olmaması durumu ise sufinin sakinede karar kılmasındandır.

Varidatlar, üslup olarak dildeki zevk üzeri şiir, ilahi, türkü tarzında ya da sohbet ve beyan etme tarzında doğuşatlar olarak görünürler.

Doğuşat

Kalbe nuru ile tecelli eden Hakk'ın, hikmet bilgisi olarak kulundan feyz vermesi sonucunda, feyz verdiği kulu ve feyzden nasiplenenleri irşad edişi varidatlarına doğuşat denir.

Doğuşat ile doğan kul cennete giren kuldur. Böylesi kul, beden toprağı ile tuva vadisi olan, zihninin günah ve masivadan temizlenmiş oluşu ile de Hz. Meryem tecellisinde bulunan, Hakk'ın nurani nefesi ile mevcuda gelen mâna akışı ile dirilmesinin sonucunda mâna kuşu olan Hz. İsa'ya benzer. Kendinde doğan mâna kuşu ile de feraseti bulur. Cennet böylesi kulun sohbetinde yakin getirilir.

***

Rızadan sonra "**haydi gir cennetime**" (Fecr, 30) ayeti veya "**sizden razı oluşum sebebi ile girin evime, isteyin Ben'den**" hadis-i kudsisinin tecellisinde sufi cenneti, kalbi cennet olan ariflerin sohbetinde ve kendi gönlü olarak bulunur.

Şirb, zevk, feyz, aşk, ilm-i ledûn sahv, feraset ve tasarruf dahilinde gösterilen her türlü keramet, Hakk'ın zuhurda müşahedesi, cennet nimetlerindendir.

Cennete gitmenin yolu sırat-ı müstakimdir.

Sırât-ı Müstakim

Pek doğru, temiz yol anlamına gelen sırât-ı müstakim, itâat, takva, tevazu, edep, rıza, ibadet ile Hakk'a hayır ameller üzeri gayrette olduğumuz yaşamı yol edindiğimiz Hakk yoludur.

Sırât-ı müstakim anlatılan bağlamda bir yaşam biçimidir. Bu yaşam biçimi ise tasavvufta görünür. Takva, edep, hayâ, tevazu, nezaket, letafet vb hâller sırât-ı müstakim üzeri yaşayan kulun, cennet elbiselerinin ahlak elbiseleri olarak kendisinde sireten huy ve amelen güzellik olarak görünüşüdür. Sırat-ı Müstakim haklar üzeri biçimlenen akıl, ahlak ve vicdan yoludur.

Sahv

Sahv, ayılma, ayıklık ve uyanıklık anlamlarını taşır.

Kimi sufiler için sahv, gaybetten sonra algıya geliş anlamına gelse de kimi sufiler için de sufinin müşahedenin sekr, gaybet, şirb zevk hâllerinde Hakk'ı müşahede etmenin ayıklığıdır. Böylesi sahvda bulunan sufi, gaflet uykusu olan masivadan uyanmış, vicdana gelerek farkta O'nu müşahede etmenin ayıklığındadır. Sufi bu durumda Hakk ile serhoş, kendinden boş olan bir hâlde Hakk ile ayık ve zevktedir.

Sufinin ayıklığı ise feraseti ile farkta oluşuyladır.

Fark

Fark kulun değerlendirme, kıyas etme akli melekesidir. Kulun fark melekesi ile feraset melekesinde kavradıklarını değerlendirmesi ayıklığıdır (sahv).

Fark-ı Evvel

Kulun bir pire biat etmeden önceki iman-ı gaybi düzeyindeki imanı ile ilmen yakin Hakk'ın varlığına iman edişi hâline denir.

Böylesi bir durumda kul doğrudadır. Lakin kul, tarike girmesi ile muhabbetinin sekrinde her şeyi Hakk zanneder. Her gördüğünü Hızır zannedenler de olur. Kulun, yol katetmesi için muhabbetten dolayı hüsn-ü zan olarak beliren bu hâline mecnunluk denir.

Mecnun

İnsanların anlayışı, huy ve tabiatı dışında hareket edene mecnun denir.

Mecnun tarike yeni girmiş, her şeyi Hakk bilen salikin hâllerindendir. Lakin asıl mecnun sekr, gaybet, şirb, zevk, cezbe, cûş hâllerinde kendinden boş olmuş, insanların hâline anlam veremediği Hakk'ın veli kuluna denir. Bu sebepten dolayı erenler "**deli olmadan veli olunmaz**" demişlerdir. Böylesi mecnunun, aklı kendisini bırakmış delilerle karıştırılmaması gerekir.

Meczub

Sufi dilinde meczup, yalnız yaşayan, dünyadan gaib Hakk'ın veli kullarına denir. Bu anlamda her mecnun meczup değildir.

Mecnunlar ve meczublar, iman-ı gaybide hüsn-ü zan üzeri Rabblerini diledikleri biçimde düşünürler. Bu kullar iman ehlidirler, aklından boş deliler ile karıştırılmamaları gerekir. "**Ben kulumun zannı üzeriyim**" diyen Hakk Teâla'nın bu kullarının zannı üzeri tavır sergilediği de bilinir.

Fark-ı Sânî

Sânî ikinci anlamına gelir. Fark-ı sânî talibin iman-ı şuhudide Hakk'ı ayn-el yakin ve Hakk-el yakin müşahede edişine denir.

Vicdan

Kişinin fark melekesi ile iyiyi, kötüyü, doğruyu, yanlışı, hakkı, batılı ayırd ettirten ve bu ayırd etme farkındalığında iyide, doğruda, hak olanda karar kıldırtan kalbi melekesine vicdan denir.

Sufiler için vicdan yukarıdaki tanımının haricinde, aklen Hakk'ın varlığını kabul etme durumuna gelen kulun, Hakk'ın kendisi üzerindeki kulluk hakkını Hakk'a iman edişi ile fark melekesi ile hüküm verme melekesidir. Anlatılanlar bağlamında vicdan fark melekesi ve hüküm melekesi ile oluşan bir melekemiizdir. Ehli için belirtmek gerekir ki fark melekemiz algı ve zeka malekelerimiz ile oluşan bir melekemizdir. Vicdan kişide değerler üzeri oluşan, hak kefesi ağır basması ile kendisi üzerinde aslı olan Hakk'a yönlendiren ve döndürten asliyete dönüşü sağlayan, her şeyi hak ölçüsünce değerler doğrultusunda değerlendirebilme meleke kuvvetimizdir. Bu bağlamda vicdan kişinin kendi öznelliği üzerinden kendini sorgulatmasına sebep olan "**oku kitabını hesap görücü olarak nefsin yeter.**" ayetiyle işaret edilen hakkıyla değerler üzeri kişinin kendi üzerine dönerek kendini okumasına sebep melekesidir. Böylesi durumda "**kendini levm eden nefse andolsun ki**" ayeti tecellisinde vicdan Hakk'a kıyasen kişiyi kendi varlığında aciz bırakan, Hakk'ı müşahedesine sebep veren, imanın haklar üzeri karakterize olduğu melekemiz olarak görünür.

Vicdan takvanın başıdır. Vicdanı olmayanın takvası da olmaz. Çünkü vicdan melekesi üzerinden tecelli ederek kulunu takvaya sevk ederek irşad eden Hakk'tır. Vicdanı olmayanın kalbinde Hakk'ın adalet ve merhamet sıfatları tecelli etmez.

Vicdanı olanın kalbinde Hakk, kuluna verdiği hüküm melekesi ile kulunun kulluk perdesinde kuluna örtülü bir biçimde tecelli eder.

Vicdan Hakk'a kulluk perdesinde örtündüğümüz, Hakk'ın hadi, hüda sıfatları tecellisi ile kulunu doğruluğa sevk ederek irşad ettiği adl ve merhamet sıfatları tecellisi ile de hükümde kulunu hayra sevkettiği hikmet kapısıdır.

Vicdanı olmayanın hikmete varımı, fark ve hüküm melekelerinin zayıflığı sebebi ile gerçekleşmez. Hakk, vicdan melekesi ile kulluk perdesinde örtünmüş kuluna, kulundan daha yakin bulunduğu kalb tahtında bulunur.

Bu sebepten dolayı herkes evvela Hakk'ı kendinde vicdan melekesinden tecelli edişinde, vicdan melekesi ile de kendisine sevk ettiği irşadda bulmalı ve tecellisinde yaşamalıdır.

Vera

Vera, fark melekesinin kuvveti oranında sufinin vicdan melekesi neticesinde Hakk'a ulaşmaya engel her türlü şüpheli ve bilmediği olay ve olgudan çekinmesine sebep olan, uzaklaşmasını ve bırakmasını sağlayan şüphe ve çekinme melekeleri ile oluşan koruma melekesidir. Bu korunma melekesinde sufi, şüphede feraseti ile çekinmede ise iradesi ile bulunur.

Vera takvanın günahlardan korunma tarafının ileri iman seviyesidir. Vera ehlinin kendilerine helal olan ve helal olduğundan yana Hakk ile arasına masiva getireceğinden korktukları, helallerden de uzak kaldıkları vakidir. Hz. Sıddik'in "**şüpheli olan yetmiş helalimizi daha bıraktık**" kelamını hususen belirtmek gerekir. Lakin vera hâlinde iken "**Allah'ın helal kıldığını nefsine haram kılma**" (Tahrim, 1) ve "**ey iman edenler, Allah'ın size helal kıldığı hoş ve temiz şeyleri kendinize haram kılmayın ve haddi aşmayın**" (Maide, 87) ayetlerine muhalefet olacak tavırlardan kaçınarak bu ayetlerin tecellisinde emir edilen doğrultuda yaşamak gerekir. Hz. Resulullah'ın, zühd-ü takvada bulunan, kendisini hadım ettirecek bir ashabına "**ben**

senin için güzel bir örnek değil miyim, evlenirim, güzel kokular sürünürüm, ...” hadis-i şerifini bu bağlamda yad etmek gerekir.

Burada hususen belirtmek gerekir ki Hz. Muhammed efendimiz sünneti (adet) ahlakıyla nübüveti gereği Hakk’a ve halka bakan hizmetinde orta yolu (tarik) tercih etmiştir.Bunun dışında tariklerde peygamber meşreblerinde seyir eden velilerin bağlı oldukları peygamberin meşrebi üzeri dünyadan halvette olarak mücerret kavramıyla yad ettikleri ahlakta bulundukları da olmuştur.

Şeriaten yapılmasında kusur olmayan mubahlardan vera hâli ile uzaklaşmak da takvadandır. Az uyumak, az yemek, az konuşmak vb olayları örnekleyebiliriz.

Vera ehli haram olmasında şüpheli ve bilinmeyen şeyler içinden en çok kul hakkından korkarlar.

Mücerredlik

Halis, saf ve katışıksız olmaktan kinaye tek başına, soyutlanarak yalnız olmaya mücerredlik denir.

Bazı sufiler mücerredliği Hakk’ın tekliği sebebi ile teklikte Hakk’ın bulunacağı anlayışı üzeri benimsedikleri bir yol olarak görürler. Bu sebepten dolayı nefsleri ile mücerred olan sufiler dünya hayatlarında evlenmezler. Bu bir tarik anlayışı olarak zevkidir, dini bağlamaz; lakin insan doğası gereği sünnetullaha ve peygamber sünnetine muhalefet gibi görünün mücerredlik küfür olarak görülmemelidir.

Mücerredlik için şunuda hususen belitmek gerekir ki haya hâlinde seyreden bir sufi zaten hâli olarak, Hakk’tan haya etmesi sebebi ile dünyalıktan cuda olarak mücerredtir. Ayrıca belirtmek gerekir ki mücerretlik Hakk’ın haram kıldıklarından el, etek çekmektir, helal kıldıklarından değil.

Meşreb olarak mücerretliğe örnek mahiyetinde bakar isek isevi meşrebde evlenmemek mücerretlik olsa da mühammedi meşrebde evlenmek haktır, evlilik üzerinden varlığımızın bir hakkını vererek haramlardan kaçınmak mücerretliğin hakkıdır.

Kul Hakkı

Allah’ın kuluna verdiği varoluş hakkı ihtiyaçlarının, mülkünden emeğinin karşılığı olarak kula vermesi ve Hakk’ın mülkünün kulun rızkı oluşu servetine kul hakkı denir.

Kulun hakkı ikidir. Bunlar, Allah’ın bahşettiği ve kulun emeği doğrultusunda emeğinin neticesi olarak Allah’ın vermesi ile kazandığı hayırlardır.

Allah’ın kuluna bahşettiği kul hakkı, kulun mevcudiyeti ve mevcudiyetini sağlayan kâinat bahçesinde varoluşu sebebi ile kâinattaki bütün olay ve olgulardır. Emeğin neticesi olarak kula verilen rızık ve rızkın fazlası olan servet, sevince sebep olan kul hakkıdır.

Alay etme, dedikodu, hırsızlık, fitne, zina vb durumlar ya Allah’ın kuluna bahşettiği hakkına gıyaben tecavüz olduğundan ya da kulun emeği karşılığında kendisine verilen rızık ve rızkının serveti oluşunu gasp ile sahiplenmede kulun hakkına tecavüz olarak günahtır. Bu günahlar adalet sıfatında Hakk’ın El Adl esması ile dünyada ya fıkıhen (hukuk) ya aynı şeyi O’nun üzerinden yaşatarak ya da günahının kefareti olan

hastalık, fakirlik vb dertlerle temizleme tecellisinde bulunması ile giderilir. Bazıları da hakkına tecavüz edilmiş kulun helalliğinin alınmaması yani rızasının alınmamasından dolayı ahirette hesabı görülmek üzere mahşere bırakılır.

Kulun beraber yaşadığı anne, baba, çocukları, komşuları ve yakın akrabalarının üzerinde sorumluluklar düzeyinde hakları bulunması sebebi ile onlarla ilişkilerindeki, onların hakları ve kulun onlar üzerindeki hakları da kul hakkındandır. Müminlerin, mümin kardeşleri üzerindeki din hakları da kul hakkındandır. Bu sebepten dolayı dinde sorumluluklar düzeyinde üzerimizde hakları olan insanların haklarını onlara saygı, hoşgörü, tevazu ile hizmette yerine getirmek, sufilerin toplum içinde öncelikli olarak önemsedikleri bir mevzudur.

Kulun hakkına tecavüz, Hakk'ın manevi rahmet bereketinin kesilmesine sebeptir. Kul hakkına tecavüz, Allah'ın kuluna takdirinden razı olmamak, Allah'ın takdirine bozgunculuk etmek olarak kulun Allah'a muhalefet etme şirkinde bulunuşudur. Çünkü mülk Allah'ındır. Allah'ın mülkünde kulun hased, tamah, şehvet vb hâller ile kendisine varlık vererek, hakkının dışında olana buğz etmesi veya sahiplenmesi ile mukadderata muhalefetinden dolayı bulunduğu enaniyet durumu şirk-i hafidendir.

Şirk

Ortak anlamına gelen şirk, servetin aynı menfaatler üzeri iki veya daha fazla kişi ile kullanılmasına denir. Lakin dinde şirk, mülkünde ortağı (şeriki) olmayan irade-i külliyesi ile malik-ül mülk olan Rabb-ül Âlemin'in dışında, zanni kanaatler sonucu mülk sahibi kabul edilen ve medet umulan ilahlar icad edilerek Rabb-ül Âlemine ortaklar (şerikler) koşulmasına denir.

Şirk ehli Allah'a inanırlar lakin Allah'a mülkünde ortaklar koşarlar.

Allah'a mülkünde ortak koşmak ile tevhitte her şeyi Hakk'tan bilerek başkalarından bir şey istemeyi karıştırmamak gerekir. Çünkü tevhid ehli istediklerini ve istekte bulundukları kişileri Allah'a ortak koşmazlar. Mülkü değil, mülk sahibi olan Allah'ın fiilini gözlerler.

Şirk-i Hafi

Gizli şirk anlamına gelen şirk-i hafi, kulun Allah'ın ahlakı dışında kendi nefsine kibir, şımarıklık, inad, haset, vb hâlleri üzeri masivada kendine enaniyet vermesine denir.

Şirk-i hafinin, gece karanlığında, kara bir taş üzerindeki kara bir karıncadan dahi daha görünmez oluşu benzetmesinde bulunulur. Bu benzetmeyi yapan efendimiz Resul-ü Ekrem "**Ümmetim için aşikar şirk bitmiştir, gizli şirk başlamıştır.**" hadisinde de bulunur.

Şirk-i hafi kişinin kulluk perdesinde kendisine edep, tevazu vb hâller üzeri kulluğunda varlık verişi değildir. Kul Allah'ın mülküne ortak değildir ki Allah'a kendini ortak etsin. Kulun kullukta kendine varlık verişi ahadiyette muhalefeten değil ahadiyete kıyasen şirk olsa da Allah katında kulun kulluğunun gereği olarak kabul gören şirk-i hafidir.

Peygamber efendimizin ümmeti için korktuğu, Allah katında kabul görmeyen şirk-i hafi ise kulun Allah'a inanmasına rağmen O'nun iradesine muhalefeten kendi nefsine kötü

huylarla varlık isnad ederek enaniyette bulunmasıdır. Böylesi enaniyette kul, Allah'a gafil oluşunun hâli üzeri masivada bulunuşu ile şirk-i hafidedir.

Gizli şirk, insanın keyfiyetleri doğrultusunda Cenab'ı Hakk'ın varlığına kıyasen kendine, nefis merkezli bir durumda benlik vermesidir. Böylesi bir durumda kişi, varlığını Hakk'tan bulmuş olsa da mevcudiyeti üzeri kendine dışsal, sahiplendiği her türlü olay ve olgu üzerinden varlık bulur. Bu da Allah'ın varlığına ve varlık tavırlarına kıyasen insan için maddi yaşantısında olağan bir durum olsa da manen bir hastalıktır.

Kişi, böylesi bir durumda varlık bulması sonucunda, bu şirk durumunun neticesi olarak, olay ve olguları Hakk'tan değil de mahlukatın ilişkileri sonucunda mahlukattan bilmesi ve mahlukata varlık değerinin üzerinde nazar etmesi sebebi ile şirktedir.

Bu şirk hastalığından kurtulmanın şifası ise Hakk'a dua ile tövbe ederek şükür ve hamd-ü senada bulunmaktır.

İnsanoğluna tarihi boyunca dünya yaşantısında yön veren, arketip olarak genel esması Malik-ül Mülk'tür. İnsan Malik-ül Mülk esmasının genel açılımı olarak kendisine varlık vereceği her türlü olguyu mülk edinme ihtiyaçlılığı ve hırsı ile sahiplenmeye çalışan ve sahiplendiğinde de mülkün yegane rabbi (sahibi) Cenab'ı Hakk'a rağmen mülke sahip olduğu zannında yaşar.

Bütün günahların başı, mülke malik olma hırsıdır. Azazil'in, Cenab'ı Hakk'ın mülkünde, varlığını sahiplenerek, Adem'e secde etmemesi sebebi ile Hakk'a karşı gelmesi, iblis olmasına sebep olmamışmıdır!

Ahlaken gönülün ilk ilacı, mutlak Malik-ül Mülk olan Hakk'ın mülkünde bedenimiz dahil, bize dışsal olarak üzerinde varlık bulduğumuz her türlü olguyu ve her türlü varlık tavrımızı sahiplenmememizdir.

Her şeyi Hakk'ın bilip, Hakk'tan bilip, hiçbir şeye sahip olmadığımızın bilinci ile aciz ve fakir olduğumuzu kabulleneceğiz. Böylece acizlik ve fakirliğimizin sonucu olarak hakkıyla her şeye Malik-ül Mülk, bizim de rabbimiz (sahibimiz) olan Cenab'ı Hakk'a duada bulunacağız. Dua, istemenin sonucu olarak acizlik ve fakirliğin delilidir. Cenab'ı Hakk'ın istemediği ve bizim yapıyor olduğumuz fiilen olgulardan, dua ile tövbe ederek Hakk'a sığınmamız, vicdani bir huzur getirmesi sebebi ile gönlün ikinci ilacıdır.

Lakin bir kul, dua ve tövbe etse de gizli şirkten kurtulmuş değildir. Mümin kişinin hiçbir şeyi sahiplenmeden her şeyi Hakk'tan bilmesi sebebi ile rahmet deryasında Hakk'ın her türlü nimet ve lütfuna şükretmesi, Hakk'a fiillerinde mahlukatı şirk (ortak) koşmamasının ilacıdır.

Mümin kişinin yaptığı işlerde de her türlü iyiliğin kendisinden değil de Hakk'tan olduğunun bilincinde olması ile kendisini iyiliklerde yaşatan Hakk'a şükür etmesi, Hakk'a kendini fiillerde şirk koşmasının ilacıdır.

Mümin kişinin yaşadığı ilahi sıfat ve esmalar üzeri, kendine ve mahlukata varlık vermeden, ilahi sıfatlarda ve esmalarda Hakk'ı müşahede etmesi, Hakk'ı hakkıyla bilmesidir ki bu da hamd etmek anlamını içerir. Müminin hamdi, şükründe, gerçek sıfat ve esma sahibini bilerek, O'nun sıfat ve esmaları üzeri zannı ve hevâsınca kendine varlık vermeyişi ve bu doğrultuda mahlukata da bu biçimde varlık vermeyişi iledir. Mesela insan için toprak, vasıfları ile topraktır. Topraktan gelen rızkımızı toprak

bize vermez, Hakk, kudreti ile bize rızkımızı topraktan verir. Bu sebepten toprağa el-rezzak denilemez. Rızkımızı topraktan veren Rabb-ül Âlemin'e el-Rezzak denir. Yaptğımız iyilikler, cömertlikler vb. gibi olgularda da iyilik ve cömertlik sıfatlarının sahibi Rabb-ül Âlemin'dir. Bizler ise yaptığımız iyilikler ve cömertlikler vb. gibi sıfatlarla kendimize "ben iyi ve cömert bir insanım" gibi varlık verme hakkına da sahip değilizdir. Bizler de dahil olmak kaydı ile mahlukatı hakkıyla bilmek ve üzerlerinde şahsı ile aşkın, melâikesi ile de sıfat ve esma tavırlarında bulunan Rabb-ül Âlemin'i müşahede etmek, Hamd dairesinde bulunmak olur. Hamd bu durumda sıfat ve esmadan yana kendimizi ve mahlukatı Hakk'a şirk koşmamızın ilacıdır.

Şükür ve hamdla fiilen, sıfat ve esmalar düzeyinde şirkten kurtulsak da, şükür ve hamd eden kul olarak asli varlığımız olan Hakk'a kendi varlığımızı bilmeyerek şirk koşarız. Hakk'ın şahsına, şahsımız ile ikilikte bulunduğumuz için şirk durumunda bulunuruz. Kendine hamd ve şükür ettiren de O'dur. Hamd ve şükür kulluğumuzun bu düzeyde hakkıdır. Bu sebepten, bu şirkte bulunmaktan dolayı günah ve hatada bulunulmuş olunmaz.

Lakin bu şirkten de kurtulmanın şifası hamdi ve şükürü ahlak edinmiş bir durumda şahsen sükuta ermektir. Bu durumda nefsinin sükutu sonucu Zat-ı Ahad'dır sana aşkın, sende bulunan, yanında bir ortağı da bulunmayan. Bu bağlamda dua, tövbe, şükür ve hamd fakra ermenin ibadet biçimleridir.

Abid - Kul

Abid hürlüğün zıddı olarak hizmet edene denir. Hizmet edene buyurulduğu içindir ki hizmet eden abide kul yani buyurulan olarak buyurulduğuna yönlendirilene denir.

Sufiler için abid iki türlüdür. Birinci abid irade-i külliye dairesinde, irade-i külliyeye iye; bilmiyerek irade-i cüziyesi ile amelde iken Hakk'a hizmet eden secde ehline denir. İkinci abid ise irade-i cüziyesi ile Hakk'ın irade-i külliyesini, ilahi emirler ve yasaklarda kabul ederek ibadette hizmet eden, bilerek Hakk'a secde ehline denir.

Birinci abd ehli, irade-i cüzziyesi ile nefs-i natıkada buyrukta bulunanlar olarak nefslerinin kuludurlar. İkinci abd ehli ise Hakk'ın emir ve yasaklarını gözeterek nefislerine hayrı buyuran, nefislerini hayra yönelten, nefislerine şerri men eden buyuruşu ile de şerrden uzak etmeye çalışan nasihat ahlakında Hakk'ın kuludurlar.

Nasihat

Nasihat, tavsiye ve ihtar anlamına gelen kelama denir.

Dinde ise Hakk'ın buyruğu üzeri, Hakk'ın buyurduğunu hayra yönelten, şerrden men eden olarak nefislerine ve abidlere buyurarak, dindeki varoluş sınırlarının gösterilmesine nasihat denir. Bu bağlamda din nasihatten ibarettir.

Hakk'a ibadetleri ile O'nun iradesini yerine getirmenin hizmetinde nefsine ibadeti buyuran kişi kul olarak abiddir.

Ubûdiyet

Abidler ibadet ile Rabb'leri olan Allah'ın rızasının gözeten niyetle amele yönelen kullar olarak ubûdiyette bulunurlar.

Ubûdiyet, nefsine hayrı ve hakikati buyuran, şerr ve batılı men eden vicdan hâli ile sireten Allah'ın rızasını kazanmak için, sureten ibadet amellerinde olan tarik ehlinin bulunduğu kulluk mertebesidir. Ubûdiyette esas olan abidin vicdana gelerek tefekkür ve tevekkül ile nefsine Hakk'ın iradesi ve hakikatini telkinde bulunarak aşılması ve bu doğrultuda nefsinin köleliğinden soyunup Hakk'ın kölesi olmasıdır. Böylesi telkin buyuruşu ile kişi nefsini, buyurulan (kul) olarak Hakk'ın hizmetine yönlendirir.

Bu da hususen belirtmek gerekir ki Kur'andaki "**Kul**" (buyur ki, de ki) ile başlayan ayet ve surelerin, salikin nefsine telkin edişi ile ayet tecellisi seyridir.

Kulun hizmette oluşu muhabbet ve şevk melekeleri ile mümkündür. Bu sebepten dolayı ubûdiyet mertebesinde bulunmanın hâli, cebr melekesinden daha çok muhabbet ve şevk melekeleriyle ile hizmette bulunulmasıyladır.

Kişi nefsine muhalefet mertebesinde cebr melekesi ile yol gider. Ubûdiyetteki telkin ile cebr karıştırılmamalıdır. Lakin ubûdiyette muhabbet ve şevk melekeleri ile bulunan bir kul için nefsinde beliren, rıza üzeri kulluğuna mani kötü hâllere (oburluk, şehvet, tamah, hased vb) cebr melekesi ile muhalefet etmesi vicdan melekesi sebebi ile zorunludur.

Şevk

Şiddetli arzu, iradedeki irad etme kuvveti anlamına gelen şevk, aşık kulun Hakk'a olan vuslat arzusu ve bu arzusundaki irade etme melekesidir.

Şevk melekesine, irade melekesine içkin ve aşkın olan aşk melekesi yön verir. Kulun şevk melekesi hâlinde iken Hakk'a rücusu, Hakk'ın kulunu murad edişi şevkinden gelir. Cenab'ı Hakk Kur'anda buyurur ki "**Kim Allah'a kavuşmayı arzu ederse (şevk), şüphe yok ki Allah'ın tayin ettiği o vakt her hâlde gelecektir.**" (Ankebut, 5)

Şevk ehli kulları için hadis-i kudside Cenab'ı Hakk "**Kullarımın şevki bana artmıştır. Benim şevkim ise onlarınkinden daha fazladır.**" buyurmaktadır.

Hakk'ın kullarının kendisine vuslat etmesi şevkinden dolayı Hakk, kullarının şevkinin neticesinde kendisine vasıl olacaklarını "**o vakt her hâl-ü kârda gelecektir**" (Ankebut 29/5) ayetiyle müjdeler. Şevkin başı aşk, süreci kulun fenâsı, sonucu ise vuslattır.

Bazı mutasavvuflar ayette geçen "**o vakt her hâl-ü kârda gelecektir**" ayetini tefsiren kıyamet vaktine ve kıyametin her hâl-ü kârda, Allah sözü olduğundan dolayı gerçekleşeceğine işaret ettiği mânası üzeri okurlar.

Kıyamet

Kıyam ayağa kalkma, ayakta durma anlamlarına gelir. Lügat mânası ile kıyamet büyük bela, yok oluş anlamlarını taşısa da kıyamdan kinaye eşyanın yok oluşu ile Hakk'ın kendi nefsinde kendi ile kaim olduğu vakte (an mânasında) denir. Lakin Hakk zaten eşyaya aşkın, kendi nurani katında (hahud) kendi nefsinde kendi ile kaimdir.

Bu sebepten dolayı kıyamet, kendi nefsinde kulun kulluk perdesinden ilahi aşk ve dertlerde Hakk'ın el Kahrı esması sebebi ile fenâ buluşu ve bu fenâ buluş sonucunda Hakk'ın nefsi ile O'nun nur deryasında, O'nunla kıyam edişi sonucu olarak kaim oluşudur.

Kıyamet iki hâl üzeri gerçekleşir:

1) Kulun kulluk perdesinde fenâ buluşu,

2) Kulun, kul olarak değil Hakk ile kaim oluşu

Kıyamete vakt dersek eğer, Vakt "**Ben bir kulumu seversem eğer onu öldürürüm ve öldürdüğüm kulumun diyeti Ben olurum**" hadis-i kudsisinde buyurulan Hakk'ın kulunun fenâsına karşılık diyeti olduğu andır. Bu da "**o vakt her hâl-ü kârda gelecektir**" ayetinin aşk, şevk ve dert sonucunda kulun geleceği olan ahirini küre-i arzda iken Hakk ile kıyam edişinde, ayetin bekâ seyrinde yaşayışıdır. Bu da bu ayetin tevili mahiyetinde yaşam zevki ile gerçekliği bilinmiş büyük velilerin uğradığı nur ve ahadiyet makamının bahsidir.

Bu doğrultuda "bu vakt ne vakittir" diye sorulacak olunursa eğer, vakt kulun beytullah olan bedeninin göklere yani kendisinde bulunan ruhani âlemlerin tecellisine yükseltildiği ve kulun bu tecellideyken ilahi aşkta, niyetinin yalınlığında, mânadaki tevhidinde, kulluğunun perdesinde Allah için ağladığı zamandadır.

"Dünya için vakt ne vakittir" denilecek olursa eğer, dünyanın şerr ile örtünmesi, insanlığın şerrini dünyanın kaldıramayıp da fenâ bulması zamanıdır diyebiliriz. Böylesi dünyada vakti yaşayacak bir tek kul bulunur; ehli olan arif-i billahlar bu konuya yabancı değillerdir.

Kıyamet için buyurulan ayet ve hadislerin er dilinde "**kıyamet başına kopsun**" kelamı doğrultusunda Hakk'ın şahsına kavuşmanın habercisi olan manevi seyire işaret ettiğini belirtmek gerekir. Kıyamet işaretlerinin beyanı olan ayet ve hadislerin tevil mânası itibarıyla tasavvufta yer edindiğini de belirtmek gerekir.

Kıyamet Alametleri

Alamet nişan, işaret anlamlarına gelir. Bu bağlamda kıyamet alametleri kıyametin yani vaktın habercisi olan işaretler anlamında kullanılır.

Deccal

Kıyametin başlangıç alametlerinin en büyüğü deccalın çıkışıdır.

Deccal, decl sıfat kavramının mubalagalı faili olarak dindeki kıyamet alametlerinden olarak işaret edilmiştir. Decl karıştırmak, yalan söylemek hakkı batıl, batılı hak diye göstermek anlamlarında kullanılır. Deccal ise hadislerde geçen "**o büyük bir fitnedir**" anlamı doğrultusunda insanı kalben ve aklen Hakk, hakikat ve hak olan durumlardan saptıracak fısk ehli fasıklara denir.

Fasık

Fasık, fısk üzeri yani günah, hadde tecavüz, haktan ayrılma durumları üzeri Hakk'a nefsiyle isyanda bulunan, nefsini ilah edinen kimselere denir.

Münafık

Dindar olduğunu söyleyip sireten niyette, sureten gizli amellerinde müşrik veya fasık olan riyakarlara denir.

Kafir

Örten anlamı içkinliğinde Hakk'ı ve O'nun varlık hakikatini kabul etmeyerek kendini Hakk ve hakikate örten kişiye kafir denir. Bu bağlamda kafirlik insanın fıtratına aykırı tavrı olarak kendine zulmedişidir.

Münkir

Münkir inkar eden, kabul etmeyen, hakikati tasdik etmeyen anlamlarında kullanılır.

Münkir olan Hakk'ın hakikatini ve iradesini kabul etmeyen kişidir. Münkir hakikat itibariyle asli varlığını inkar eden O'na inanmaya direnen kişidir.

Müşrik

Hakk'a ve O'nun hakikatine muhalefeten O'na kendi nefsinin beceri ve fiilleri üzeri nefsini, her hangi bir kâinat olgusunu, meleği, cinleri veya kendi elleri ile yaptıkları heykelleri Hakk'ın sıfatı ve fiillerine ortak koşan kişilere denir.; çünkü müşrik şirkten (ortak) kinaye Hakk'a şirk koşana denir.

Deccal müşrik ve münafık olmaktan daha çok fasıktır. Fasık olması sebebi ile aşikar kıyamet alameti olarak görülür.

Toplumsal olarak deccal, bulunduğu bu çağın kapitalist, modernist, ateist ve materyalist insanının eğlence, ulus, ırk, millet vb durumlar üzerinden popülist olarak karakterize olan yaşam biçimidir. Bu bağlamda deccal, yukarıda anlatılan nükteden hareketle batı toplumu ve bu toplumun yaşamının biçimlendiği doğu toplumuna kadar uzanmış bir yaşam biçimidir. Bu yaşam biçimi ve zihniyetin "**Mescid-i Haram'a kadar uzanacaktır**" hadis-i şerifi doğrultusunda Kabe'nin çevresine kadar uzanmış olduğu aşikardır.

Seyr-ü seferde bulunan salik deccalı iki türlü yaşamında bulur; bunlardan birincisi halk ile ilişkilerinde fasıklarla karşılaşması sonucunda, onların kendisini horlaması, kendileri gibi yaşamaya davet etmeleridir; ikincisi ise genelde fasıkların negatif düzeyde kötü olan enerjilerinin yansıması veya cinlerin musallat olması sonucu gerçekleşir. Bu da Hakk'ın varlığı ile mevcudiyetinin bulunmadığı, her şeyin kendi kendine, tesadüfi ve madde üzerinden gerçekleştiği anlayışı fitnesini, salikin imtihanda bulunarak anlık olarak yaşamasıdır. Bu düzeyde deccallık ile karşı karşıya kalan salik "**Ben islamım, muvahhid olarak müminim**" anlayışı üzeri Hakk'ın himmeti ile kulun kuvvet buluşuyla, böylesi zihniyet olarak fitneyi kabul etmeyişiyle deccallığı savar. Bu da deccala direnen yaşlı ve ihtiyar adamın seyr-ü seferde karakterize olmuş hâlidir.

Deccal fitnesini yenmek ise kulun Hz. İsa'nın mâna melekesinin, tefekkür sonucu kürsi-ü alâsında tecelli etmesi ile hakikat bilgisine ermesi ve Hz. Nebi (asv) ahlakı olan hüsn-ü zann, hizmet ve fakrın karakterize olduğu, ilm-i huzuriyre de vakıf olunan

Hz. Mehdi hâlinin kalbinde tecelli etmesiyle Hakk'ın ulvi sıfatlarının meleke tavırlarını kendisinde ahlak olarak buluşuyladır.

Deccalın zihniyetini Hz. İsa melekesi ile, deccalın yaşam fitnesini ise Hz. Nebi ahlakıyla ferdiyetimizde yenebiliriz. Toplumsal olarak ise deccal zihniyeti ve yaşam biçiminden bıkmış insanların hakikat ve ulvi ahlak bilgisi üzeri deccallığın erklerindeki görevlerinde hakkıyla değişim ve dönüşüme sebep vermeleri ile mümkündür.

Şerrin yeryüzünde kalkmaması hikmetinin ilkeselliği sebebiyle hakikat ve ilahi ahlak bazı toplumlarda sosyalizasyon sonucu yaşanacaktır. Bu fikir bir zevktir; akibeti bağlayacak bir keşf durumu değildir.

Keşfi olarak da belirtirsek eğer; Hz. İsa, Muhammed Mustafa ahlakı üzeri gökten atla veya uçan meleklerle inerek değil de sünnetullah gereği iç göklerden ruhaniyeti ile anne rahmine düşerek, sureten değil sireten Ahmed esması ile küre-i arza iner. Hz. İsa hakikat ve ulvi ahlak bilgisini kendinde cem'de bulması üzeri bütün tinsel nedensellikleri hem ilm-i huzuri hem de ilm-i ledüna vakıf olması ile anamlandırarak; Hz. Muhammed'in (asv) dini, cem'inde kemâlata getirişi doğrultusunda dini tafsilatında kemâlata getirerek insanlığı aşikar değil manen ve ruhen tasarruf melekesi ile melâikede dine yönlendirişi ile deccal fitnesini gösterir ve islamı ihya eder.

Bu da O'nun hem hakken mesih hem de ulvi ahlaken mehdi oluşundandır.

Mesih

Mesih, bir şey üzerinden el yürüterek mesh eden, bir şeyden bulunduğu durumu gideren anlamına gelir.

Hz. İsa'nın mesih oluşu ise 1) eşyanın tabiatına Allah'ın izni ile tasarruf etmesidir, 2) Allah'ın izni ile küre-i arza ikinci inişinde, hakikat bilgisi hikmeti üzeri İslamı hakikat ile akla ve kalbe hitap etmesinin bilgisini sunarak ihya etmesidir.

Mehdi

Mehdi hidayete eren veya hidayete vesile olan, kurtuluşa eren veya kurtarıcı olana denir.

Hz. İsa yukarıda anlatılan mesih oluşunun hususiyeti üzeri zaten kurtuluşta bulunan ve kurtuluşunun ahlakı ile de insanları hakikat bilgisi üzeri Muhammed Mustafa (sav) ahlakına manen davet edişi ve melâike yoğunluğuyla da kalben ahlaka sevk edişi ile mehdidir.

Lakin onun mehdiliğinde cebriyet olmamasından dolayı zuhur edeceği yerde huzur ve barış olsa da, zuhur etmediği yerde deccalın ayak izleri sonucu ortaya çıkacak yecüc, mecüce zemin oluşur.

Hususen de belirtmek gerekir ki taliplerin biat ettikleri mürşid-i kâmilleri irşadta şefaatçi olarak kurtuluş vermeleri ile mehdidirler, füyuzat bereketi ile ölü gönülleri diriltmeleri sebebi ile mesihdirler. Ayrıca her zamanda insanlık için maneviyatın temsilcisi olan büyük veliler, mehdi hükmündedirler.

Yecüc - Mecüc

Salik, deccalın fitnesi sonucu Hz. mesih ve mehdi hâlleri üzeri yaşamaya devam ederken, hayatındaki maddi sıkıntılarda mecüc, bozguncu hâllerle karşı karşıya kalması sonucu anlayışsız ve yoz insanlarca horlanışı ve hakir görülüşü sebebiyle kabz hâlinde yecüc istilasına uğrar. Salikin kalbî ve maddi olarak sıkıntıya düşmesi, yecüc ve mecüc üzerinde karakterize edilişi ve şerr kaldırmayacak dünyasının vakte yakinleşmesinin habercisidir.

Toplumsal olarak insanlığa, maddiyat ve maneviyat üzeri tecavüz edilişi de anarşi olarak yecüc ve mecüce işaret eder. Hakk'ı ve O'nun hakikatini anlayamayanların, insanlığın maddiyat ve maneviyat özgürlüklerine fitne ve bozgunculukla anarşi üzeri tecavüz edişi yecüc ve mecüc vakitidir.

Yecüc ve mecücün deccaldan farkı, deccalın Hakk ve hakikat bilgisini biliyor olmasıdır; zaten yecüc ve mecücün kısa boylu oluşları, onların Hakk ve hakikat bilgisine örtük oluşları sonucundaki anlayışsızlıkları anlamına da gelir.

Dabbet-ül Arz

Yecüc ve mecüc anarşisinin sonucu dabbet-ül arz oluşur. Dabbe yürüyen mahluk, debelenen anlamına gelir.

Dabbet-ül arz ise küre-i arzda debelenen en büyük mahluk anlamındadır. Bu ise anarşi ve bozgunculukta, yeryüzünde küfürde yek vücud olan insanlığın hâline işarettir. Lakin böylesi vakitte vicdana gelecek, haksızlığa tahammül edemeyen insanların ve hased, hırs ile bozgunculuğa devam eden insanların diyarında helak oluşu başlar; işte bu dabbet-ül arz'dır.

Kötü noktada hareket edenler, insanlıklarını yitirmenin küfür debelenmelerinde; iyi noktada hareket edenler ise dünyaya ve şerre tahammül edememenin debelenmesinde kendilerini bulurlar.

Bu hâl salikte 1) sebat ve sabır üzeri her şeyi Hakk'tan bilirken haksızlıklara karşı çaresizliği sebebiyle içten içe kendini kemirişinde, 2) bedenindeki acziyetler sebebiyle kendini Hakk'a layık göremeyişinin hâli üzeri beden hapisanesinde kalışının acısında kendisinin içten içe kavruluşu hâllerinde karakterize olarak biçimlenir. Böylesi vakitte mümin ile kafir aşikar bellidir.

Fırat'ta Altın Dağın Çıkışı

Salik, yukarıda anlatılan kıyamet alametlerinin sonucunda nefsinde keramet-vaki hadiselerle karşılaşır. Bu da nefsin irade ırmağı olan sembolü üzeri Fırat ırmağında altından bir dağın çıkması alametidir. Hz. Resul "**ümmetimden kim o vakite erişir ise eğer, o dağa tenezzül etmesin**" der.

Toplumsal olarak ise bu hadise insanlığın zaman içerisinde nefsinde maddeye tasarruf etme gücünü teknik ile bulacağı ve bunu maddiyat üzeri genelleştirmeye çalışacağına işaret eder.

Güneşin Batıdan Doğuşu

Bundan sonra ise güneşin batıdan doğuşu tecelli eder; yani batı toplumları Hakk ve hakikat bilgisi ile yasalar üzeri toparlanırlar. Lakin bu toparlanış sürecinde insanlığın

dünyevi tarafı ağır basacağından dolayı “**yüklü kadın, yükünü düşürdüğünde**” (Hac, 2) hadisesi vuku bulur. Çünkü manen insanlık ulviyeti tam toplumsallaştıracak iken dünyeviliği işaret eden dişil hâlleri üzeri bu yeni oluşumu gerçekleştiremeyecek ve insan toplumsal değil ferdi olarak Hakk’a, O’nun hakikati üzeri ahlakta yol tutacaktır.

Bu da insanların toplumsal olarak Hakk’ı ve O’nun hakikatini bilseler de O’nun emirlerini, yasaklarını ve ahlakını yasalarda biçimleyerek yaşayamayacakları anlamına gelir. Böylesi bir durumda ise insanlık, samimiyetini yitirmiş olarak Hakk’ın varlığının hakikati aşikar bilindiğinden dolayı tövbesi kabul olmayan, Hakk’a dönülmez yaşam biçimindedir. Bu da tövbe kapısının kapanışıdır.

Salikte ise bu hâl ters simetride vuku bulur. Güneşin batıdan doğuşu “**battığın yerden doğ**” emri üzeri salikin ruhunun bedende, masivaya battığı hâli üzerinden, Hakk nurunun (güneşin doğuşuna işareten) tecelli edişi ile yeniden doğuşuna işaret eder. Böylece salik, Hakk’ın nur tecellisi sonucu ruhaniyetinde kuvvet bularak Hakk’ın rububiyet sıfatları tecellisi ile beden yükünden kurtulur; yani bedende iken bedenin dünyevi kayıtlarından yana kurtularak bedenden yana boş olur.

Beytullah’ın Göğe Yükselişi

Yukarıda anlatılan hâli üzeri salik, kendisini dünyanın günah ve masiva hâllerinden temizleyen pir ve pirlerinin himmeti ile bedeni beytullah olmuş kudsiyette Hakk’a ve göklere uruç eder.

Bu durum toplumsal olarak insanlığın teknik ile feleklere (gezegenlere) yükselişine işaret eder. Lakin bu seviyeye kadar gelen insan dünyayı bitirmiş olduğundan, dünya ise insanlığın şerrini kaldıramayacak duruma gelmiş olduğundan, dağları savrulan, zenginliği bitirilen, göğü dürülen dünya için vakt yakındır.

Salikte ise bu, kendisinde karakterize olan meşreblerinden aşkla savruluşu ile, kulluğunun fakrına erişi ile, vuslat ettiği ulvi hâller ve mânalarda dürülüşü ile gerçekleşir. Ve salik için vakt, her an gerçekleşecek bir andan ibarettir.

Kıyamet alametleri doğrultusunda yaptığımız açıklamalar zevkidir. İnsanların Hakk’a iman etmeleri ve geleceğin akibeti ile alakadar Hakk’a tevekkül etmeleri uygundur. Bu sebepten dolayı zevki görüşlerle din, insanları bağlayıcı olarak sınırlandırılmamalıdır. Falanca ve filancaların söylevleri dini oluşturmaz. Zevki olan durumlar dindeki hususiyetleri farklı biçimde yaşamak veya anlamlandırmak ile alakadardır. Bu sebepten dolayı kıyamet alametleri zevkimiz, geleceğin akibeti ile alakadar bağlayıcı bir durum değildir.

Herkes gökten indirilecek bir İsa’ya, güneşin batıdan doğacağına, Kabe’nin göğe yükseltileceğine vb hadiselere iman-ı gayb düzeyinde inanmakta serbesttir. Allah’ın insanların bu biçimdeki inanışları üzerinden kudreti ile tecelli etmesi de hiç şaşılacak bir şey değildir; çünkü O kudreti ile her şeye kadirdir.

Bütün bu anlatımdan, tasavvuf yaşam ilkesinin insanın Hakk’a varması olduğunu ve evvela Allah diyerek insan merkezli, Allah’a hizmet ile insanın kendi asli varlığında seyr-ü sefer etmesi anlaşılmalıdır.

İnsana hizmet etmesini bilmeyen Allah’a varamaz. Bu yolun yolcuları, Allah için insana hizmet eden, üzerinde Allah’ın tecelli ettiği, marifetullah bilgisine sahip bir kula, Allah için hizmet etmedikçe Hakk’ı gerçek mânası ile bilemez ve hikmette O’nu müşahede edemezler.

Bu sebepten naib-i resul olan mürşid-i kâmile “**Resule itâat Allah’a itâattir**” (Nisa, 80) ayetinin tevil mânası doğrultusunda biat şarttır. Üzerinde gerçek mürşid olan Hakk’ın ahlakı ve dili olduğu mürşid-i kâmilden tecelli etmesi sebebi ile mürşid-i kâmile itâatin Allah’a itâat olduğunu tevil mânası ile belirtiriz.

Mürşid-i kâmili ruhbanlarla karıştırmamak gerekir.

Ruhban

Hakk adına, Hakk’ın manevi ruhsat vermediği, kendi nefsi üzerinde din işlerine bakan kişilere ruhban denir.

Mürşid-i kâmil “**O kendi nefsinde (hevasından) konuşmaz**” (Necm, 3) ayeti tecellisinde Hakk’ın kendisinden iş gördüğü, muhabbet ile insanları irşad eden, maneviyattan Hakk’ın tecellisi ile ruhsat sahibi olan mubarek kişidir.

Ruhban kendi nefsi üzeri insanları kendine bağlar. Mürşid-i kâmil ise iman edenleri kendi nefisleri ile hesaplaştırarak, kişileri kendi nefsileri üzerinden Hakk’a bağlayan, Hakk’ın mevcudatta bulunan varlık aynasıdır.

Mürşid-i kâmil nefsi üzeri hizmette bulunmaz. Nefsinde arı, Hakk’ın nefsinden tecelli ettiği, nefsi bu âlemde Hakk’ın nefsinin de iz düşümü olan kişidir.

Mürşid-i kâmilin terbiyesinde şevk ile vakte yetişen kul, nur mertebesinde, şuurda hayy makamında bulunduğundan dolayı ahadiyet makamında Hakk’ın şahsı için “**şahsını şahsı tanır**” dedikleri hâl üzeridir.

Şahsını Şahsı Tanır (Zatını Zatı Tanır)

Hz. Ali’ye (kvc) Hz. Peygamber hakkında “**Nasıldı?**” diye sorarlar. Hz. Ali “**Şahsını şahsı tanır**” diyerek cevap verir. Hz. Ali’nin bu mükemmel sözü sufilerin dil zenginliğine girmiştir.

Kişi kendi şahsı üzeri yaşar. Şahsının tavırlarında veya kendi üzerinde yaşadıklarında sadece kendisinin bileceği hâller üzeridir.

Kişinin iç bütünlüğünde yaşadıklarını bilmeye çalışmak, eski dil ile söylersek “onu yoklamak”, günümüz diliyle söylersek eğer “empati yapmaya çalışmak”tır. Yoklamak, empati yapmaktan biraz daha farklı olarak veli kulların “**O sinelerin özünü bilir**” (Teğabün, 4) ayetinin tevil ve bekâ tecellisinde Hakk ile görme, duyma ve bilmenin ferasetinde, kişinin iç hâllerine nazar ederek onu hâllerinde keşfetmektir. Empati ise kişiyi yaşadığı hâller üzeri düşüncede anlamaya çalışmaktır.

Kişinin iç hâllerini ve fıtratı üzeri ruh mertebesini şahıs düzeyinde bilmek ise kişinin kendisi ile “hem-hâl olmak” ile alakadardır. Kişi ile hem-hâl olmak ise o kişi ile olan rabıtanın sonucunda kendimizde sükûtla fenâ bulmamızda, kişinin melâike yoğunluğunda biçimlenen hâlinin ruhani tecellisiyle üzerimizde vuku bulması (kopyalanması/ aynalaşmak) neticesinde o kişinin hâlinin yaşanması ile mümkündür.

Fenâ fil şeyh, fenâ fil resul, fenâ fillah dediğimiz, salikin tasavvuf mertebelerinde seyiri de bu biçimde yaşamın kendisinde gerçekleşir. Bu da salik mürşidinde, bağlı olduğu resul mertebesinde ve Hakk'ın şahsında fenâ bularak seyir bulmasıdır.

Hakk'ın şahsı hariç, kişilerin şahsını onlara dışsal olmamızla, onlarla içsel bağ (telepati) kurmamız sonucunda yaşayabiliriz. Onlarda bulunan can ile bizde bulunan can ruh düzeyinde Hakk'ın nuru olduğundan, nur ile nuru ve nur ile nurun kişilerdeki tavırlarını bilmek feraset ile kaynağından hareket edilmesi sebebi ile mümkündür.

Hakk'ın ahadiyeti ve vahidiyeti sebebiyle kişinin Hakk ile hem-hâl olması dışsal bir düzeyde mümkün değildir.

Hakk ile hem-hâl olmak, kişinin kendinde asıl varlığı olan Hakk'ta fenâ bulması sonucunda kulluk perdesinden kurtulması ile mümkündür. Bu da kişinin kendinde, kendisi olan Hakk'a seyr-ü sefer edişi ile gerçekleşir.

Hakk'ta fenâ bulmak ile Hakk ile hem-hâl olmak bir biriyle karıştırılmaması gereken iki durumdur. Hakk'ta fenâ bulan kul saf, arı olan nefsi üzerinden nuraniyetiyle nurda feraset bulması sonucu ruhu ile Hakk'ı, her şeyde her şey ile birliğindeki tavırları zuhurunda bulur. Bu da ruhun "**kâlû belâ**" (belli demesi) ahdini küre-i arzda tazeleyişidir (yenileyişidir).

Kişi gerçek şahsı olan ruhuna varmasının bir lütfunu da şöyle bulur: ruhta feraset bulan kişi, ruhun Hakk nuru ile var olmasından dolayı, her şeyde de Hakk nurunun bulunması sebebiyle her şeyde her şey ile her şey olmanın bütünsel seyrinde Hakk'ın tavırları ile hem-hâl olur. Lakin böylesi hem-hâl olmak Hakk'ın her şeydeki melâike tavırları ile hem-hâl olmaktır.

Bu iki seyir yani Hakk'ı melâike tavırlarında zuhur edişinde bulmak ve melâike tavırları ile hem-hâl olmak vaktin habercisidir. Bu seyir vahidiyet mertebesinde vahid makamının seyridir.

Zaten Hakk bir kuluna görünmek isterse eğer ahadiyeti sebebiyle melâike tavrında bulunmanın zorunluğundan dolayı melâike tavrında , esma tecellisini melâikede biçimlendirerek karakterize etmesi sonucunda görünür. Yani kulun Hakk'ı müşahedesi demek O'nu, O'nun kuvvette esma sıfatında karakterize olan tavırlarında fiilde bulması demektir.

Hakk'ın zatı ile hem-hâl olmak kişinin ruhunda fenâ buluş hâlidir. Ruh (psişe ile karıştırılmasın) yaratılandır. Yaratıldığı nurun melâike (kuvvet) oranı kadar mevcudiyete sahiptir. Ruhun yaratıldığı melâike oranında, ilahi aşk sebebiyle Hakk'ın Zat-ı Kibriya nurlarının tecellisi sonucunda fenâ bulması (kıyamet anlamında) vakttir.

Vakte eren, şevkinin mükafatı mahiyetinde sonucunu bulmuştur. Vaktte ise sadece Hakk vardır kul değil. Kulun vaktte var olması ahadiyete terstir.

Belirtmek gerekir ki Hakk'ın mahlukatı yaratması ahadiyetine zeval vermez çünkü Hakk mevcudat üzerinde şahsının nur-u kibriyasında değişmeden sadece kuvvet oranlarında tavırda (melâike tavırları) bulunarak hazırdır. Hakk'ın kuvvet oranlarında değişimlerde bulunması (tavırlar) O'nun kuvvetlerindeki şahsının varlığına zeval vermez. Yani O, Şahsının nurunda değişmeyen olarak

nuru ile var ettiği her nurani durumda değişmeyen şahsının tavırlarındadır. Kâinattaki her değişim O'nun değişmeyen şahsının tavırlarıdır.

Vakte yetişende aşk sükun bulur. Eren olmak, vuslat düzeyinde Hakk ile, O'nun nur deryası coşkunluğunda varlık bulmaktır. Vakt bekâ seyrinin doruk mertebesidir. Böylesi bir vuslatın sonucunda ekmel marifetullah seyri gerçekleşir.

Erenler, "**şahsını şahsı bilir**"i her ne kadar peygamber efendimiz için söylemiş olsalar da anlatılanlar doğrultusunda Hakk'a yol tutmaya ve O'nu O'nunla bilmek gerektiği anlamında kullanırlar.

Ruh

Ruh, bilgisi Allah katında olan hakkında Allah'ın bildiğinin dışında, mevcudiyetinin bilgisini bilenin bulunmadığı Hakk hazinesinin sırlı mücevheridir.

Bilinmediği içindir ki soyut bir düzeyde irdelenen ruh, genel anlamda insan kişiliğine işareten, insanın kendinde yaşadığı hâller çerçevesinde anlamlandırılır (psişe, kişilik). Lakin ruh kişiliğin temeli olsa da kişilik değil kişidir.

Varlığımızın asıl temeli olan ruh "**Âdeme ruhumdan üflediğimde**" ayetinde "**ruhum**"la işaret olunan Hakk'ın kendi canıdır. Can olarak ruh, enerji düzeyinde mevcuttur. Yani ruh, nur ile melâike düzeyinde yaratılmış bir melek hükmündedir.

Çünkü Hakk nurundaki hareketlilik melâike açılımı, melâike açılımı melek, melek açılımı ise meleke olarak bizde biçimlenmiş olur. Bu da Hz. İsa'nın yaratılış kıssasında Hakk Teâlâ tarafından Kur'anda mitsel bir düzeyde biçimlendirilmiş olarak anlatılır. Yani Hz. İsa'nın yaratılış kıssası buna da işaret eder.

Hz. İsa varlığı itibarıyla manâ melekesidir. Yer yüzüne gelen her peygamber ruhaniyeti ile, bağlı olduğu bir meleğin iz düşümü olan melekesi hükmündedir. Her insan, bu melekelerin kendisinde hâl melekeleri olarak tecellisi ile insan olur.

Ruh aslı itibarıyla nurdur. Nur oluşu sebebi ile dirilikte varoluştadır. Kendisini kendimize dışsal göremeyiz. Çünkü kendisiyiz. Kişi ruhunu sadece hâl-i istiğrakta kendisi olarak yaşar. Ya da ruyetlerde mevcudiyeti görünmeyen lakin mevcud bulunan bedensiz, nurani düzeyde varoluşu üzerinden müşahede edebilir.

Ruh, nur olması sebebi ile aslında Hakk; nurun belli bir melâike durumu tecellisi olduğundan dolayı mahluktur. Ruh, Allah katında olması sebebi ile de Allah'a yakin kılındığımız varoluş mertebemizdir.

Melâike

Kuvvetler anlamına gelen melâike, Hakk nurunun kuvvet tecellileri olarak bilinir.

Melek

Hakk, nurunun kuvvet açılımını belli sıfatlar ile biçimlendirdiğinden dolayı var edilmiş nurani saf ve arı mevcudatlara melek denir. Meleklerin başlangıcı Hakk'ın melâike tavrıdır. Meleklerin bütünsel hareketi ise mülk âleminin varoluşuna neden olan melâike durumu olur. Bu bağlamda melekler, Hakk'ın kuvveti üzeri melâikelerdir.

Melâike Cenab'ı Hakk'ın kudretinin görünüre gelişidir. Melâike ile edinilen velayette Hakk'ın belli bir sıfatının veya sıfatı temelli esmasının dışlaşması ile ünsiyette

bulunulur. Başka bir deyişle de melâikede tevhidin gereği olarak Hakk'ı müşahede etmek gerekir. Melâike, Hakk'ın kudretinin dışlaşmasında varlık buldukları durum üzeri, mertebe mertebe, saf saf Hakk'ın kudreti sebebi ile bütünsel bir ahenk ile hareket ederler. Bu ahenkteki yek vücutluğu melâike Kur'an'da "**biz**" birinci çoğul sıfatı ile belirtir.

Bu belirttiğim nüktelerde melâike, Hakk'ın yanında ilahlarmış gibi anlaşılmamalıdır. Melâike Hakk'ın nur kuvvetinin sıfat ve esmalar üzeri var oluş dışlaşması olarak müşahede edilmelidir. Bu müşahedede melâikenin biçim olarak kendisi değil, şahsen üzerinde kudretinin açılımı durumunda hazır olan Hakk, tevhidin gereği olarak müşahede edilmelidir.

Hakk bir kuluna görünmek ister ise, hem bir melâike durumunda hem de bir ruhani durumunda tecelli ederek görünebilir. Bu görünüşünde Hakk evvela kuluna iman verir. Kul Hakk'a olan iman ile Hakk'ın kendine tecellide surette görünüşünü surete aşkın olarak iman ile zuhur müşahede düzeyinde kalbi yalanlamadan müşahede eder.

İman dolu bir kul ise Hakk'ı her veçhesi ile var ettiği bütün var oluş mertebe düzeylerinde fiillerde müşahede edebilir. Hakk'ın var oluşlar üzerindeki her türlü fiili ise sıfat ve esmaların seyridir ki kulun müşahedesi de sıfat ve esma tavır seyrinin müşahedesidir.

Melekler Hakk'ın kendindeki kudret dışlaşmasında ilkesel olarak Hakk'ın esmalarının kudret açılımıdırlar. Varlıkları Hakk'ın nuru olan melâikeler ilkesel olarak ilişkilerinde esmadan ibaret varlık tavrında bulunurlar. Onların ilişkisi muhabbetullahtır. Keşfen melâike seyrinde melâike suretlerini Hakk'ın kendisi olarak bilmemek gerekir.

Tevhidin gereği her şeyi Hakk olarak görmek değil, her şeyde iman ile tavırlarda Hakk'ı görebilmektir. Bu da Hakk'ın şahsının değil tavırlarının fiilde müşahede edilebilmesindendir.

Melâikenin yaşadığı Hakk katına melekut denir. Melekut âlemi olan nur deryası (kuantum âlemi), nurun ilahi sıfatlarda esma düzeyinde biçimlenmiş melekler deryasıdır.

Melâikenin bulundukları makamlar vazifeleri doğrultusunda, bazı istisnai durumlar hariç olmak kaydı ile, sabittir. Hepsi ulvi olması doğrultusunda illiyûndan sufliyete doğru bir hiyerarşide vazifelerini yapmanın coşkunluğunda muhabbettedirler. âlem-i mülk ve âlem-i misal de bu muhabbetin sonucunda oluşan, onların yaşamının bir alt âlemi olarak biçimlenişidir.

Zaten âlemler, bir birlerinden var edilmeleri sebebi ile bir birlerine içkin var edilmelerinin sonucunda bir birlerine dışkın bir durumda vardırlar.

Yaşadığımız âleme kıyasen bu âlemin varoluşuna sebep melâike olan melekler, aslında yaşadıklarının sonucunda yaşadığımız mevcudatlardır (ayan-ı sabiteler). Kur'anda "**biz**" lafzı ile saf saf dizildiklerini küre-i arz ve kâinatın ikame, idare ve idame ettiklerini aşikar bir dille beyan edenler onlardır.

Onlar, Allah'tan ayrı ilahlar değil velayet-i kübra ve valayet-i ulya makamlarında bulunan, Hakk'ın üzerlerinde tecellisi ile muhabbet hâlinde iş gören, Hakk'ın esma

seyrinin asli temsilcileridir. Çünkü Hakk bir sıfat halkettiğinde, o sıfat bir melek biçiminde suretlenir.

Eğer melekut âlemine kavil âlemi dışında bir isim verilecek olsa, bu “ilkeler evreni” (idealar evreni) olurdu her hâlde.

Kavil Âlemi

Melekut âlemine, melâikenin Rabb-ül Âlemin’in kudreti üzeri kuvvette olmaları ve esmalar tecellisinin sonucu bir birleri ile muhabbette olmaları sebebi ile kavil âlemi de denir. Bu âlem hayal sultanı âlemidir.

Meleke

Tecrübe sonucu edindiğimiz kabiliyet olarak kullanabildiğimiz bilgi ve bunun haricinde bizde oluşan veya önceden varolan yetilerimize ve bizi yönlendirici hâllere sahip kuvvelerimiz olan kuvvetlerimize meleke denir.

Zat

Şahıs anlamında kullanılan zat, sufilerin Hakk’ın şahsı için kullandıkları bir kavramdır. Zat kavram olması ile Hakk’ın şahsını işareten kullanılır.

Nefs

Nefs, zat kavramı gibi şahıs anlamında kullanılsa da Zat’ın iradeye içkin tavır üzerinden fail olduğu şahsi durumunu anlatır. Şahıs olarak zat kendinde varlıktır. Zat iradi olarak fail oluşu ile nefs olur. Bu sebepten nefs iradede fail olan zattır. Zat iradede fail değil ise eğer sadece zattır.

Lakin tasavvuf dilinde nefs, anlatılanın dışında kimilerine göre insanın şahıs hâlini ifade eden kimilerine göre ise insanda ruh gibi bir latife olan insan unsurudur.

Bu fakihin zevkine göre ise nefs, ruh meleğimiz dışında, Mikail meleğinin kutbu altında iş gören, irade düzeyinde mevcudiyet bulan melekemizdir. Ruh melek, nefs ise bir çok melekemizden bir tanesidir. Bu melekemiz melek tabiatlı olmadığından ruh ile karşılaştırılmamalıdır. Ruh ise melek tabiatlıdır. Kur’anda “**nefsim bana böylesini hoş gösterdi**”(Taha, 96), “**nefsinin ona neler fısıldadığını da biliriz**”(Kaf, 16) “**nefsiniz size kötülüğü emreder**” ayetleriyle kastedilen nefs durumumuz da budur. Ayrıca kalb düzeyinde şahıs olarak varoluşumuz nefs hâlimiz ise “**içlerinde nefslerine zulmedenler var**” (Fatr, 32) ayeti ve benzer ayetlerle işaret edilen şahıs düzeyindeki nefs mertebemiz işaret edilir. Ehlinin bu doğrultuda nefsi anlaması uygundur.

Ruh meleğimizle Hakk ile ünsiyet buluruz, nefs melekemiz ile de halk ile ünsiyet buluruz. Halk ile ünsiyette iken nefs melekemiz keyfiyetler düzeyinde güçlenir bu da ruh meleğimizin Hakk ile ünsiyetini keser ve Hakk’a örtünmemize sebep olur. Hz. Adem’de olduğu gibi Hakk’ın ruh nefesi Hz. Adem’de can meleği olunca Hz. Adem canlanıverdi. Hz. Adem ne vakit ki kendisinden olan suret üzeri bulunan Havva’ya, suretler üzerinden hevasına yöneldi yani irade melekesi sonucu oluşan keyfiyete yöneldi, ruh meleğinin arılığından soyundu, heva ile Hakk’a örtündü.

Bu sebepten dolayı her nefs heva melekesine döner; heva melekesi ile insanda ruh meleğinin tabiatına aykırı irade melekesi olarak ayrı bir düzeyde var olur.

Bu sebepten dolayıdır ki Hakk Teâlâ “**Kim ki nefsine düşman olur, Bana dost olur, kim ki Bana dost olur, nefsine düşman olur**” buyurmuştur.

Hususen belirtmek gerekir ki Hz. Adem masumiyet melekesidir. Lakin nefsin açığa çıkışına sebep ilk heva suretler üzerinden varlık bulmasındandır.

Nefse Muhalefet

Salik hevaya yönelmesi ile eşyanın verdiği hevanın sonucunda gayri iradi hareket ettiğinden ruh meleğine örtünürken masumiyet melekesi ile Hakk’a yönelir. Hakk’a yönelişiyle de hayâ melekesinde yanış hâli ile hatasının çıplaklığında varlığının acziyetinde ilahiyata yavaş yavaş örtünen olarak küre-i arza inmiş mahiyetinde eşyaya yönelir.

Eşyanın verdiği sıkıntı sebebiyle insan, varoluşunun sebebi yüzü suyu hürmetine varoluşunun nedenselliğini sorgularsa ve bu doğrultuda Hakk’a yönelirse eğer, yaptığı hatalardan hayâ ederek mahsuniyet melekesini edinmek zorundadır.

Mahsuniyet Şîd nebinin hâlidir. Adem nebi her ne kadar masumiyet melekesi üzerinde bulunsa da mahsuniyete geçemeyip, suretlerde kaldığından dolayı mahsuniyet Şid nebiye nasib olmuştur. Ademiyete mahsuniyet Şid nebi ile ikram edilmiştir. Böylece insanlık suretler üzerinden iş görmeye başlamıştır; ve doğaya hakimiyet Şid nebinin yüzü suyu hürmetine gerçekleşir. Mahsuniyet melekesi ile insan, küre-i arzda gayret melekesini edinir. Böylece küre-i arza inmesine, eşyanın tabiatında kaybolmasına sebep melekeleri ile cihad ederek masumiyetinin ispatında ve hatasının kefareti olan dünya dertleri ile Hakk’a yönelir.

Ademiyette beliren ilk hata hevaya uymaktır; ilk günah hevası doğrultusunda sahiplenme güdüsü ile inad etmektir; ilk cinnet ise ademiyetinin saflığını hased ile öldürmesidir. Bu da ademiyetin iblis libasına bürünüşüdür. Hased kibire, kibir de öfke kabalığına sebeptir. Kibir vesveseye, vesvese şımarıklığa, şımarıklık ise her türlü oğlancılık, bozgunculuk, alay etme vb günaha sebeptir.

Kulun Hakk’a rücusunda seyr-ü sefer edişi, Şid nebinin himmet melekesi olan mahsuniyet melekesi ile bir taraftan hata ve günahlarının kefareti olan dünya dertleri ile bir taraftan da masumiyetini mahv hâli üzeri ispatta göstermesi ile mümkündür.

Seyr-ü seferde salik, hasedi Hz Habil’in hâli olan ihlas ile hayrı dileyişiyle; kibire[6] Hz. Şid’in tevazu hâli ile; öfkeye Hz. İdris’in hâli olan korkuyla yutkunmak ile; anlayışsızlığa Hz. Nuh’un hâli olan gayret ve aşk melekesi ile; vesveseye Hz. İbrahim’in hâli olan mücahede melekesi ile; şımarıklığa Hz. Musa’nın hâli olan cebr melekesi ile; keyfiyete Hz. İsa’nın hâli olan hakikat bilgisinin nasihatı ile; cehalete ise Hz. Muhammed efendimizin hâli olan merhamet hâli ile nefse muhalefet ederek yol almalıdır.

Nefse muhalefet haricinde yukarıdaki anlatmak istediğim, tasavvufta her şeyin insanın varoluş süreçleri olduğu anlayışı ile ve bu varoluş süreçlerinde bereket ile Hakk’a yol tuttuğudur.

[6] Kibir, ademiyetin mahsuniyet melekesi edinmesi ile beraber nefsi ile hareket etmesi sonucunda ortaya çıkar.

Nefse muhalefet, kişinin nefsine merhametinden olmalıdır. Nefsine merhamet eden, kendisini Hakk'ın varlığına örten nefsinin meleke hâllerine muhalefet eder. Bu muhalefetin başı ise bütün peygamberlerin ortak özelliği olan Hakk'ı ve hakikati insanlığa telkin etmeleridir.

Kişi Hakk ve hakikat bilgisinin muhabbet telkininde pişman olmuş nefsin kendisini kınaması ahli üzeri keyfiyetleri bırakıp Hakk'a dönmeye çalışmalıdır.

Nefsimiz ilahi aşk ile mat olur. Mat olan nefs, cebr melekesi ile mücadele ve mücahedenin sonucunda arı ve saf olmasyla Hakk'ın ruh meleği üzerinden ve feyz-i akdesten tecellisi ile manâ tecellisinin zevkini bulur.

Nefs, yaratılışının ilk hâli üzerinden eşya ile keyfiyet bulan lakin seyr-ü sefer sonucunda Hakk'ın nuryla manâ melekesi ile zevk bulan bir hâle kavuşur. Bu hâl, Hz. Selman-ı Pâk mertebesidir.

Nefsini görmek isteyen, nefsine muhalefet etmelidir. Hased, şehvet, öfke, kibir vb melekeleri vakitlerinde kişi, bu melekelerin zıddı olan rahmani melekelerle nefsine muhallefet ederse eğer sükut bulduğu bir anda can gözünün feraseti ile (ruhu ile) nefs melekesini kendinde görür. Bu görüşte iken dikkat edilmesi gereken rahmani melekelerden sonra nefs melekesi, acı melekesi ile türlü türlü sıkıntı ile cehennemini yaşar.

Bu da rivayet odur ki Hz Allah nefslerin ayan-ı sabitesi olan nefsi yarattığında "**Ben kimim?**" sorusuna, nefsin "**Sen sensin, ben de benim**" cevabını vermesine karşılık, nefsi üç bin sene ateşte yakmasının insanda tecellisidir. Lakin bu durum nefsin Hakk'tan gayrı kendine varlık vermesine de çare olmaz. Bu sebepten Hz. Allah "**üç gün aç bırakın**" emrini verir. Yani mevcudiyetine sebep varlık bulduğu ne ise, nefsin ondan mahrum bırakılmasını emretmiştir. Üçüncü günün sonunda nefs, "**Ben kimim?**" sualine karşılık "**Sen benim rabbimsin, ben ise senin kulunum**"der.

Bundan dolayı nefse muhalefet sonucu acı çeken nefs, dünya ile beslendiğinden dolayı, dünyanın terki ile terbiye edilebilinir. Yani kendine dünyada ne ile varlık veriyorsa, ondan mahrum ederek terbiyesi sonuçlanır.

Bu da başta Hakk'a mahv ve ispatta gayret ile, süreçte aşk ile nefsin mat edilişi, sonuçta ise dünyadaki ihtiyaçlarını da keyfiyetlerden uzak, helallerle yaşayan terbiye olmuş bir nefse kavuşmamız demektir.

Nefsini Bilen Rabbini Bilir

Hz. Resulün "**Nefsini bilen Rabbini bilir**" hadis-i şerifinden kastedilen mâna için erenler iki fırka olurlar.

Bir fırka, bu sözden murad, nefsin her zaman kötülüğü emretmesi sebebi ile nefsinin kötülüğünü bilenin nefsine muhalefet ile rabbini rabbi ile bileceğidir dediler. Diğer fırka ise nefs kişinin şahsıdır, şahıs ise mevcudiyeti ile Hakk'tır, öyleyse nefsini bilen rabbini nefsi olarak bilir dediler.

Aslında birinci fırka yukarıda anlatılan nefs melekesini işaret etmiştir; ikinci fırka ise terbiye olmuş ruh ile ruhlanmış, Hakk'ın nurani tecellisi ile insanın kalbte "Ben" olduğu küre-i arzda nefsi Hakk'ın nefsi olan bir nefsi (şahsı) kast etmiştir. Bu da Hz. Allah'ın

Hz. Musa'ya "**Söyle onlara Ben olan benden geliyorum**" kelamında belirtilen "**Ben olan ben**" söylevinde işaret edilen nefstir.

Kur'anda "**Attığında sen atmadın**" (Enfal, 17) , "**O kendi hevasından (nefsinden) söylemez**", "**Allah'ın eli onların eli üzerindedir**", "**Resule itâat Allah'a itâattir**" ayetlerinde işaret edilen mir'atı (ayna) Hakk olan Hz. Resul nefsi Hakk'ın küre-i arzda iz düşümü olan nefs hâlidir. Zaten "**Sen üstün ahlak üzerisin**" (Kalem, 4) ayeti de tefsiren bu mânadadır.

Kişinin nefsini Hakk'ın nefsi olarak buluşu ile vakt iledir. Çünkü Hakk'ın nefsini nefsi olarak bulmak kişinin zati tecelli ile ahadiyet sırrına ermesiyle mümkündür. Bu seyrin dışında yukarıda anlatılan nefs mertebelerinde kul-Hakk ikiliği olduğundan, kulun nefs hâli hile-i Rabbaniden ibarettir.

Nefsinin hile oluşundan, terbiye sonucu kurtulup Hakk'ın kuddüs olan nefsine vasıl olmak gerekir.

Hususen belirtelim ki nefs insanın, insan olarak varoluşunun zorunlu mevcudiyet mertebelerindendir. Böylesi eşyaya düşkün bir nefsimiz olmasaydı eğer ya ruhta melek olurduk ya da bedende bitki veya hayvan.

Hakk Teâlâ her neyi var ederse, ona kendi nefsi ile var ettiği bir nefs hâli verir. Bu da halk edilenin halk edildiği biçimde kul olmasına sebeptir.

Bizler de bize verilen ruhtan ayrı ruh ile bedende, bedenin bütünselliğinde var olan nefsimizin irade melekemiz olması ile eşyaya rabet eden bu rabet sonucunda küre-i arzda Hakk'ın halifesi olmaktayız. Meleklerin **"Ya Rabbi, orada bozgunculuk edecek, kan dökecek birini mi halkedersin?**" (Bakara, 30)ayetindeki sözleri insan nefsinin eşyaya bakan ve eşya ile varlık bulan tarafına işaret eder.

Fizyolojik olarak nefs latifesini, hücre organeli olan mitakondrialar üzerinden araştırmak yerinde olur.

Algıda lezzat hissiyatı, algıda seçicilik mahiyetinde, nefsin irade melekesi olarak kişilikte karakt"erize olmasına sebeptir.

Psikolojide ruh hastalıkları denilen şey, aslında nefs hastalıklarıdır, çünkü ruh bedende olmasına rağmen kudsidir. Tasavvufdaki terbiye nefs terbiyesidir, ruh terbiyesi değildir; nefs terbiyesi ile, ruhta var olma terbiyesidir.

Nefs Mertebeleri

Kulun tarike girmeden önceki nefs durumu ile girdikten sonraki nefs durumlarını erenler meretebe olarak sınıflandırırlar.

1) Nefs-i emmare: emmare emreden, zorlayan ve cebr eden anlamına gelir. Bu bağlamda nefs-i emmare tarike girmemiş salikin nefsine hakim olamadığı, nefsinin kötü huylarını zorlayıcı bir irade hâli üzeri kendinde bulduğu ve bu doğrultuda nefsinin kötü huylarının boyunduruğu altında kaldığı nefs mertebesine denir. Kur'anda "**nefsim bana böylesini hoş gösterdi**" (Taha, 96), "**nefsinin ona neler fısıldadığını da biliriz**" (Kaf, 16) ayetleri ile işaret edilen nefs ve nefs mertebememizdeki nefsimiz de budur.

Bu mertebede nefsini ilah edinen insan, nefsinin ilahlığında asliyetinden uzak, ademiyetini görmeyen kendi varlığına köledir.

2) Nefs-i Levvame: levvam levm eden, zemmedenden kinaye çekiştiren, paylamak, kınamak vb anlamlara gelir. Nefs-i levvame günah ve masivada kulun, hatalarının vicdan ile farkındalığına gelerek kendini kınayan nefs mertebesine nefs-i levvame denir.

Nefs-i lavvame pişmanlıkla tövbeye varan nefsin mertebesidir. Bu mertebe için Cenab'ı Hakk Kur'anda "**Kendine levm eden nefse andolsun ki**" (Kıyam, 2) demektedir. Bu nefs hâli üzerine yemin eden Hakk, nefsin bu hâlinin kıymetine işaret eder. Bu sebepten, herkes kendi nefsinin muhasebesini yaparak, nefsine öz eleştiri ile hadini göstererek, hak ve doğrulukta karar kılarak hakikat üzeri olmalıdır.

3) Nefs-i Mülhime: mülhem kalbe doğmuş, Allah'ın ilhamı ile kalbe bildirdiği mâna anlamında kullanılır. Nefs-i mülhime, kendini levm ederek, nefsinin günah ve masiva hâllerine muhalefet eden, mahv ve isbat hâllerinde iken kalbine Hakk nurlarının tecellisi ile hak ve hakikat bilgisi gelen nefs hâlinin mertebe düzeyidir.

Bu mertebede nefs, haklar ile alakadar ilhamlar ile doğru olan amellerde bulunmanın huzurunu bulur. Ayrıca hakikat ile alakadar olan ilhamlar ile de gerçekleri bilmenin zevkini kendinde bulur.

Bu mertebede nefs, hayırda bulunmanın sonucunda bulduğu huzur ve zevk ile kendinde yaşam sevinci bulmasıyla "**Kalbinde muhabbet halkedeceğim**" ayetinin nimet tecellisinde seyir etmiş olur. Feraset ve tasarruf hâllerinin mümin kulda başlangıç mertebesi de bu nefs mertebesidir.

4) Nefs-i Mutmaine: mutmain içi rahat, müsterih, şüphesi kalmamış ve emin anlamlarında kullanılan bir kavramdır.

Nefs-i mutmaine, mülhimede bulunan salikin gönlüne, hakikate ait bilgilerin doğması sonucu Hakk Teâlanın varlığından emin olması ve doğrulukta hareket etmesinin sonucu huzurda bulunmasının hâliyle, hak ve hakikat üzeri yaşaması ile vicdanında kalben rahat olduğu nefs mertebesine denir.

Hakk Teâla Kur'anda, nefs-i mülhimede yaşam sevinci bulan kuluna "**mutmain olarak rabbine dön**" emri ile kendine davet eder. Çünkü nefs, hakk'ın varlığından emin, yaşamında Hakk ile kalb rahatlığı bulmanın selametinde, Hakk için olan kulluğunun nedenselliğini nefs-i mutmainede bulacaktır. Nefs-i mutmaine, nefsin peşin sıra seyir edeceği nefs mertebelerinin de temelidir.

5) Nefs-i Raziye: raziye razı, hoşnut olma anlamına gelir.

Nefs-i raziye, Hakk'ın varlığından nefs-i mutmainede bulunarak emin olan nefsin, her an ilahi huzurda bulunuşunun hâli üzeri her şeyi Hakk'tan bilişi ile mevcudiyeti ve yaşamının kazasında yaşadıklarından, ayrıca muhabbetullahta bulunması üzeri Hakk'tan razı olması nefs mertebesine denir.

Kur'anda bu mertebe "**onlar Allah'tan razıdır**" ayeti ile işaret edilir.

6) Nefs-i Marziye: marziye rıza gösterilmiş, hoşnut olunmuş, memnun olunmuş anlamına gelir.

Nefs-i marziye Hakk Teâla'nın her hâlukârda kendisinden razı olan kulunun mevcudiyetinden memnun olarak ondan hoşnut olması nefs mertebesine denir. Bu mertebe "**Allah onlardan razıdır**" ayeti ile Hakk'ın işaret ettiği, kulun razı olunduğu nefs mertebesidir. Hususen belirtmek gerekir ki bu mertebede nefs, Hakk'ın razı olduğu, razı olunan kul mertebesindedir.

7) Nefs-i Safiye: safiye temiz, katışıksız, arı, riyasız olan anlamına gelir.

Nefs-i safiye, Hakk'tan mutmain olarak ihlasla ibadette bulunurken, yaşadığı dertlerde ihlası bozulmadan ve Hakk nurunun kalbinde tecellisi sebebiyle Hakk'ın mir'atı (aynası) olacak saflık seviyesine gelmiş nefs metebesine denir.

Bu nefs mertebesinde kul "**Hadi gir cennetime**" ayetinin tecellisinde, nefsinde Hakk'ın ulvi sıfat, esma ve ayet tecellilerini bekâ seyrinde yaşamında bulduğu gibi, feraset ve tasarruf melekeleri ile de cennet nimetlerini kendinde bulmanın seyrindedir.

Bu da kulun cennet mertebesini Hakk'ın muizz (izzet ve ikram eden) esma tecellisi ile kendinde buluşu seyridir. Hususen belirtmek gerekir ki cennet ehli olmayanların yaşadıkları mudill (yoldan çıkarıcı) ve muzill (zelil kılan, zillete düşüren) esması tecellilerine bağlıdır.

8) Nefs-i Kemâliye: Kemâl olgunluk, erginlik anlamlarına gelir.

Nefs-i kemâliye, cennet nimetleri ile nasiplenen nefs, Hakk'tan yana mutmain olsa da ulvi tecellilere kendini layık görmez bir hâl seyrine tutulur. Bu hâlde bulunan, kul olan nefs, ulvi tecellileri Hakk'ın lütfu ihsanı olduğunu görür ve kendisine varlık vermeden bu hâlden memnun olarak varlığında mutmain olur ise nefs-i kemâliye mertebesine varır.

Bu mertebede nefs, kendine varlık vermeden kendisi üzerinde, kendisine varlık veren Hakk'ı ulvi tavırlarında yaşar.

Bu mertebe arif-i billahların nefs mertebesidir. Hakk'ın, kendisine kul üzerinden asli tavırlarıyla varlık verişi seyrinde bulunma mertebesidir.

9) Nefs-i Envare: Envare, nurlardan, aydınlıklardan kinaye nur ile hikmet bilgisinde aydınlatanlar anlamında kullanılır. Haklar ve hakikat bilgisinde bilmezliğin karanlığından kurtulmuş, feraset ve tasarrufta seyir eden irşada memur ve örnek alınacak nefs mertebesine nefs-i envare denir.

Hususen bu nefs mertebesine nurlanmış, aydınlanmış nefs mertebesi de diyenler olmuştur.

Zühd

Dünya işleri ve menfaatlerinden uzaklaşarak sufilerin nefsani arzu ve isteklerinden kurtulmaya çalışmaları ve kendilerini ibadete vermelerine zühd denir.

Bu bağlamda zühd, genelde halktan uzaklaşılarak yapılmaya çalışılır. Halk içindeyken zühdte bulunmak fakirlik ve ibadetle gerçekleşir.

Zühdü tarif için er sözlerine baş vurursak eğer, "**Bir lokma bir hırka yeter**", "**Ha aba, ha çuha**" kelamları güzel örneklerdendir. Zühd ehli çileye talip, çile ile Hz. Resulün

fakirlik yaşantısını sünnet olarak yaşayan kişilerdir. Zühd dünyanın içinde dünyadan mahrumiyet durumudur.

Çileye, derde talip zühd ehli, nefsinin masivada olduğu hâllerden arınma niyeti veya Hakk'a olan muhabbetleri sebebi ile, muhabbetin şevkinde dünyalık iş veya menfaatlerden uzak olarak çileye ve derde, Zül celal-i vel ikram esmasının tecellisine Rabb'in kuluna muhabbeti sebebinden, Rabb'in muhabbetine nail olma niyeti ile zühdte bulunmaya gayret göstermişlerdir.

Birinci zühd, müridlerin ikinci zühd ise muradların zühd hâlinin niyet hâlidir. Muradların zühd hâline örnek bir duaları vardır "**Ya Rabb, bin derdim varsa eğer bin dert eyle**". Ayrıca şahsen duyduğum bir hikayede: ilahi aşkla yanan bir sufinin derdinin ve sıkıntısının olmadığı bir günde "**Ya Rabb, bir kusur mu işledim ki bu gün derdim, sıkıntım yok**"kelamını örnekleyebiliriz.

Dinde her şey niyete göre biçimlendiği için niyete dikkat çekmek gerekir. İlk sufilerden itibaren günümüzden yüz sene öncesine kadar takvanın bir mertebesi olan zühd, günümüzdeki toplumsal yaşantıda ihtiyaçların arttığı dünya yaşantısında, niyet üzeri yaşanmasından daha çok zorunlu yaşanan fakirlikte taliplere yaşatılır olmuştur.

Zühd, hangi niyetle yapılırsa yapılsın, Hakk'a ulaşmanın nafile ibadet yöntemlerindendir. Zaten her türlü ibadet, Hakk'a varmanın yöntemi olarak yollardır.

Zühdte esas olan, ibadet dahilinde fakirlikte yaşamak, şöhretten uzak olmaktır. Lakin bu velayet erenlerinin seyridir. Mühim olan zühd hâli ise fakirlikte veya zenginlikte kalb hâlinin Hakk ilkesinde bulunması ile değişmemesi, dünyanın kalbte yer edinmemesidir. Şöhretten kaçınmak ise insanların veliye rağbeti sebebi ile velinin nefsinin kendine kibirde varlık vermemesi için şarttır.

Lakin nübüvetin varisleri olan pirler, taliplere hizmete memur olduklarından, hizmetteki tevazu ve nezaket ile kendi nefisleri için değil Hakk için hizmet etmeleriyle gönüllerinde şöhrete yer vermemelidirler.

Zühd, terk-i dünya, terk-i ukba ve terk-i terk fenâ seyirlerinde bulunmaktan ibarettir.

Şöhret

Daha fazla itibar edinme ihtirasında bulunan kişinin, halk içinde nam, ün, şan sahibi oluşuna şöhret denir. Şöhret sadece ihtiras sebebi ile edinilebilinen bir durum değildir. Deha ve yetenek sahibi olan insanların istekleri dışında halk içinde nam, ün, şan bulmaları da şöhrettendir.

Şöhret halkın negatif enerjisini kişinin üzerine almasına sebep olduğundan dolayı tehlikelidir. Pirlerde ise bu durum tam tersidir çünkü pirler halkın kendisine iman etmeleri sebebi ile halkın pozitif enerjisi doğrultusunda muhabbetlerinde kuvvet bulurlar. Lakin bu pirlerin, halkın günah ve masivadaki negatif enerji yoğunluklarını üzerine almayacakları veya bundan etkilenmeyecekleri anlamına gelmez. Bu sebepten dolayı pirler, talipleri ile meşgul olmalı, halktan kaynaklanan negatif enerjiyi muhabbet ve ibadet ile topraklayarak nötürleştirmelidirler.

Şöhret olma niyetinde bulunanlara er nasihati verirsek eğer; bir veliden nasihat istenir, sorarlar "**Allah sizi tanıyor mu?**", cevap "**evet**", "**öyleyse başkasının seni**

tanımasına gerek yok". Bir nasihat daha istenir, sorarlar "**sen Allah'ı tanıyor musun?**", "cavap "**evet**", "**öyleyse başkasını tanımana gerek yok**".

Fakirlik

Dünya nimetlerinden yoksun, zaruri ihtiyaçlarını yerine getirmekte zorlanan insanlara fakir denir. Fakirlik halk tabiri ile "**fakirlik ateşten gömlektir, giyene aşk olsun**" sözü ile anlatılır. Zühd ve takva ehli ise fakirliği, halkın içinde celvette halvet seyrinin bir parçası olarak görürler. Zühdün bir parçası olan fakirlik yoksunluk değil, ihtiyacı olduğu kadarı ile yaşama yoksulluğudur. Ve yaşama biçimi olarak tercih edilir. Bu da "**şeytan sizi fakirlikle korkutur**" (Bakara, 268) ayetindeki şeytanın korkutmasına gerek kalmadan kişinin, terbiye olmamış kendi nefsinin şeytanlığına muhalefetinin tecellisidir. Ayrıca fakirlik Hz. Muhammed Mustafa sünneti olarak tercih edilen kulu, Hakk'a yakin kılan acziyet ve çaresizlik yoludur.

Fakr

Fakr, ihtiyaçlılık, muhtaçlık anlamlarına gelir.

Kimilerince fakr, kulun acziyetinde ve çaresizliklerinde Hakk'a olan ihtiyaçlılığının farkındalığına gelişidir. Böylesi fakr mertebesi anlayışı "**Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır**" (Bakara, 107) ayetinin tecellilerindendir.

Sufiler için ise fakr, beytullah olan insanın, Allah evini her türlü günah ve masivadan mahv ile temizlemesiyle kendisinden boş olarak sahibine terk edişidir. Yani sufinin kendisine Allah'tan gayri bir hâlde ırkı, serveti, şöhreti, tariki, makamı ve mevkisi vb ile varlık vermekten soyunmasıdır (gizli şirki terk). Ve böylece kendine varlık vermediği tevazuda, karşılığını beklemeden ve kendini vakf ederek hizmete talip olmasıdır. Bu da terk-i davadır.

Hususen belirtmek gerekir ki tevazûnun fazladan insanlar içinde gösterisi de şirk-i hafidir.

Fakr ehli, Hakk'a itikatleri dışında hiçbir itikatla kendilerini sınırlamazlar. Çünkü kişinin kendini sınırlaması itikatı ile kendine varlık vermesi olur. Bu da fakra ters üşer.

Acziyet

Acz, beceriksizlik, iktidarsızlık, kuvvetsizlik, güçsüzlük, yapamamak anlamları doğrultusunda belli bir kuvvet karşısında güç ve melekeleri ile yetersiz kalmak anlamına gelir.

Ehlince acziyet, Hakk'ın şahsı, sıfatları, esma ve ayet tavırlarının külli olan sınırsızlığı karşısında kulun cüz'iliğinde kulluk perdesinde haddini bilmesine ve kulluğundan razı oluşu kulluk mertebesi makamına denir.

Kul bekâ seyirleri de dahil olmak üzere, hangi seyirde bulunursa bulunsun sonuç olarak kulluk perdesinde varoluşa sevk edilir. Böylece Allah, Allah'lığında kul ise kulluğunda bulunur olur. Kulun kulluğu Hz. Allah'a kıyasen ademiyeti sebebiyle acziyetten ibaret olup, kul kulluğunda fakra erişi ile aciz kaldığı durumlar üzerinden sınırlı mevcudiyeti üzerinde Hakk'ın varlık tavırlarını ahlak olarak kendinde bulur. Bu sebepten dolayı acziyet fakr ile kemâlatını bulur. Sadece acziyette kalmak ise kulun kulluk perdesinde kendisini Halkk'a sınırlayışından ibarettir. Bu sebepten dolayı

erenlerin “**acziyet en büyük makam imiş**” kelamına katılmamakla beraber bu sözün sadece arifler için söylenmesi doğrultusunda doğru olduğunu beyan etmek te yerinde olur. Çünkü arifler kulluk perdesinde Hakk’ın hakikatine ve hak tavırlarına vakıf olmanın getirdiği acziyette arifliğin kemâlatını bulurlar.

Anlatır olduğumuz acziyetin, avam ehlinin maddi ve manevi acziyet hâlleri ile karıştırılmaması gerekir. Çünkü havas acziyeti Hakk üzerinden bulur. Avam ise acziyeti eşyanın tabiatı üzerinden bulur.

Haddini bilmek

Had hudud, sınır, çizgi, cürmün sınırı anlamlarında kullanılır.

Erenler tarafından haddini bilmek ise, kulun ademiyeti gereği acziyetini bilip mevcudiyetinin hak sınırlarında cürümde bulunmadan güzel ahlak üzeri tavırlarda bulunması için kullanılır. Haddini bilmek edepli olmanın gerekliliğidir. Edebince erkan bulmak da haddini bilmekledir. Kim ki ademiyeti gereği acziyetinde hak sınırlarını bilmez, hak sınırlarını aşar kendi nefsine zulüm eder.

Melami

Fakr ehli, iradesi dahilinde fakir, hor ve hakir bir durumda iken kendisine halk içinde varlık vermeden kınanmış bir hâlde bulunuşu ile melamidir.

Buna örnek olarak, -rivayet olunur ki- Hace Bayram Veli’nin dilendiği veya içki içtiğini gören Akşemseddin hazretleri, efendiye talip olacak iken O’nu kınayarak başka bir velinin ocağına yol tutmuştur; Nesimi hazretleri Ramazan ayında dergah önünde pilav ile oruç bozmuştur. Konuya ilişkin olarak bunlara benzer pek çok örnek verebiliriz.

Bu ehil için de “tarik-i küfr” denilen hâle sahip erlerinde çıktığı olmuştur.

Tarik-i Küfr

Küfür örtme mânasına gelir. Tarik-i küfr hakikate ait bazı bilgilerin, ehli olmayanların anlamaması, ehli olanların ise hem biatındaki imanlarının sınanması hem de anlatılmak istenenin keşf ile anlaşılması için melami ehli tarafından sohbetlerinde, sıkça kullandıkları hakikatleri küfürle örttükleri bir anlatım dilidir. Du dilde kullanılan bir çok küfür, rüya tabirlerinin içeriğine de işaret eder. Edeben örnekleme yapmayacağım bu dil kullanımı için ehline ayandır demek yeterlidir. Hususen de belirtmek gerekir ki bir hadiste “**Allah kötü sözü ve kötü söz söylemeyi sevmez**” buyurulmaktadır. Bunun içindir ki Hakk ve hakikat anlatımını tarik-i küfre baş vurmadan da anlatmak kavlin güzelliğindendir. Kavlin güzelliği ise peygamber ahlakındandır.

Melami olan belli bir görüşe sabitlenmişliğe ve tarikte yöntem şekilciliğine, fakr hâli sebebi ile sıcak bakmazlar.

Fakrı tefekkürde özgünleştirmiş melamilerin görüşlerine katılmamak islam olmanın özüne aykırıdır; çünkü islam insanın ırkı, cinsiyeti, serveti, ilmi, mevki veya makamı vb ile kendisine varlık vermesine ve böylece insanların bir birlerine üstünlük taslamaları ve sonuçta bozgunculuk etmelerine özü itibarıyla müsade etmez. İslam’da ırk, cinsiyet, servet, ilim, mevki üstünlüğü iş görmez. İslam’da, hakkıyla islam olan herkes bir birinin din kardeşi olarak ümmet olan millettirler.

Bu sebepten dolayı imanıyla islam olan herkes gönül genişliği ile kendine varlık vermemenin fakr hâlinde hiçbir meşreb gözetmeksizin Hakk ile müminleri kucaklayıcı olarak islamdır. İslamın özünde melamilerin düşüncede biçimlendirdikleri fakr anlayışı vardır. Lakin herkes İslam olduğu kadar fakrı yaşar veya yaşamaz. Bu da Hakk'ın takdiridir.

Melamiliğin fakr ile böyle kucaklayıcı anlayışına katılsam da İslam'ın şeriat tarafının ve tariklerdeki zevk hâllerinin Hakk'tan olduğu bilinci ile edebi ve erkanı bırakmamanın gerektiğini de vurgulamak gerekir.

Bu sözümüz yanlış anlaşılmasın. Son sözümüz ile melamilerin kendilerini levm ettirdikleri hâllerini kınamıyorum. Onlar Hakk'a olan imanları ile ile mümin velilerdir. Velilikleri ile yaşadıkları zevk, onlarla Hakk arasındadır. Bizim, onların şahsi hayatını çeliştirmemiz söz konusu olamaz. Biz de nasibimizce kendi zevkimize bakarız.

Zaten her hakikat ehli, marifet yaşantısında Hakk'ı ve hakikatini zevklerinde söyleyişleri ile, kendilerini anlamayanlar tarafından kınanmış olmanın melamiliğinde bulunmazlar mı?

Fakr ehli, Hz. Peygamberin fakriyetini örnek alır ve almalıdır çünkü o, peygamberliği, habibliği, Ebu Muttalibin yetim torunu olması ile, hiçbir zaman kendine bir şan atfederek varlık vermemiştir. Kendisine bu sebepten Fahr-u Fakr denmiştir.

Fahr-u Fakr

Fahr-u Fakr, genelde "**fakrı övüncü olan**" veya "**fakrların övüncü olan**" anlamlarında kullanılır.

Fakr olmanın bir özelliği de Allah için yaptıkları her türlü ibadet hâlinde de kendilerine bir menfaat düşünmemeleridir. Bu da "**de ki, benim hayatım, salâtım, hayır amellerim ve ölümüm yalnızca âlemlerin Rabb'i olan Allah içindir**" (En'am 162) ayetinin tecellisidir.

Fakr üç mertebede toparlanır.

1) Dünyada fakr: Müminin ırk cinsiyet, servet vb şeylerle kendine varlık vermemesi
2) Allah'ın verdiği manevi nimet ve lütuflarda fakr: Müminin Hakk'ın verdiği nur, yakinlik, tasarruf vb hâller üzerinden kendine varlık vermemesi
3) Müminin kendisinden fakrı: Müminin kendinden boş olarak kulluğunda fenâ buluşudur.

Hz. Resulün "**Fakrım övüncümdür**" dediği fakr, hem böylesi bir fakrdır hem de dünya fakiri olduğu fakr hâlidir.

Dünya fakiri olmak, imanı varsa eğer kişiyi ahirete yakın kılar. Allah için dünya hayatında fakrda ölen şehid muamelesi görür. Bunu da zevk olarak belirtelim. Dünya hayatında fakir olan müminlerin mazlumiyetinde Allah, kulun kulluk perdesinde kendini saklar. Dünya fakiri olan mümin kul, gönül olan ahiretinde Hakk ile zengindir. Fakr mertebeleri aslında kulun zühd ve takvasının neticesidir.

Fakr, islam olmanın, hanifliğin ahlakıdır, gönül evine Hakk'tan gayri bir şey koymayıp da her şeyi Hakk'a ait görüp, kendine varlık verecek bir şeyi olmayanın üzerinde Hakk'ın kendisine varlık verdiği islam olmanın hâlidir.

Kabz

Kabz tutma, sıkma anlamına gelir.

Kulun dünyevi ve manevi dertlerinden dolayı acı, eziyet sonucu sıkıntıda göğsünün daralması hâline kabz denir. Kabz ayrıca hâtır, ilham veya hâle sebep olan nurun tecellisi sonucu bedenin tamamındaymışcasına oluşan göğüsteki şiddetli daralmaya denir. Ayrıca kulun anlayışsızlığı da kabz hâline sebeptir.

Kabz Hakk'ın kulunun, tecellisini kaldırabilmesi için zulmet perdelerinden olan dertleri ile ve nur perdelerinden olan nurani tecellileri ile göğüsünü genişletmesinin (sonuçta rahatlaması için) aracı olan tecellisidir.

Bast

Bast açma, yayma, gemişletme anlamlarına gelir.

Kulun dünyevi ve manevi dertlerinden yana ferahlaması, nurani tecelli sonucunda ise şevk, aşk, zevk, irfan, feraset buluşuyla göğsündeki kabz hâlinin kalkması ile yaşam sevinci bulması hâline denir.

Nefes

Kabz ve bast tecellilerinde, kulun Hakk ile varlık bulmasına sebep her türlü tecelliye nefes denir.

Nefes iki hâl üzeri gerçekleşir. Bunlar; Hakk bir taraftan kuluna tecelli etmenin nefesini verir iken bir taraftan da kulundan, daha önce verdiği, kendisine örten mevcut hâllerini kaldırmasıdır. Yani Hakk bir taraftan ilahi nefes verirken bir taraftan da mevcudiyet nefesini geri alır.

Nefes insan için iki mertebede gerçekleşir.

1) Kulun mevcut bulunduğu ortamda, ortamın varoluş döngüsünde tabiatına ait unsurlarla var edişi ve aynı unsurlarla yok edişi nefesi (rahman nefesi)

2) Kulun bilinçli bir varlık olması için algı düzeyinde kendisine aktarılan sezgi, duygu ve düşünceye sebep bilgi nefesi ile oluşan, kulun Hakk'a örtük masiva ve zanlarının ilahiyatın nur tecellisi nefesi ile geri alınışı nefesi (rahim nefesi)

Hakk'ın her nefesi kul üzerinde kabz ve bast hâlleri ile gerçekleşir. Bu da "**iki elimle yarattım**" (Sad, 75) ayetinin insanın varoluş sürecindeki tecellisidir çünkü Hakk, insanı halk nefesi ile ve nurunun Hakk nefesi üzerine yaratmıştır.

Haşr, Neşr, Mahşer

Zâten Hakk'ın varlığından mevcud ederek halk etmesi ve mevcud kıldığını mevcud kıldığı ortam şartlarında yok etmesi, halk ettiklerine mevcudiyet nefesi verişi ve alışıdır. Bu da her an Hakk'ın Rabb-ül Âlemin olarak ilahi kuvveti ile mevcudatı haşr (toplama) ve neşr (yayması veya dağıtması) edişi seyridir. Bu anlam bağlamında bakılırsa eğer, mevcudat her an haşr ve neşr edilmeleri ile bir mahşer

ortamındadırlar; sadece böylesi bir mahşer ortamında olduklarının bilincinde değildirler.

Salik korkuya, vicdana, hayâya aşk-ı ilahi ile geldiğinde ise kudret-i Azim-üş-şan'ın müşahedesinde kendi ile hesaplaşmanın toplanma yerinde (mahşer) bulur kendini.

"**Yer değişti başka bir yer oldu.**" (İbrahim, 48)

Böylece mevcudiyet kitabını Hakk'tan almanın iman hâli üzeri, "**Kitabı sağdan verilenler**" (Hakka, 19) olarak, Hakk'tan gafil olanların ise mevcudiyet kitaplarını "**soldan**" alanlar olarak seyirde bulunulur. Bir acaip seyirdir ki, salik bu hâlde iken fakir olması sebebi ile ebeveynlerini, çocuklarını, ihvanı olan diğer müminleri ne tanır ne de kitap alışlarını görür. Her şey kendisine garip (yabancı, kimsesiz olan) Hakk ise kendisine karibdir (yakindir). Hakk'a karib olan zaten halka garib bakar, kendisi de onlara garibtir.

Garib

Gurbette olup da kimsesiz olan yabancıya garib denir.

Gariblik saliğin, ruhani ve nurani tecelliler sebebi ile kabz hâllerinde iken ruhaniyeti ile bakışında bedenini ve çevresindekileri kendine yabancı hissettiği ve yabancı gördüğü, fakrın oluşmasına sebep bir hâldir.

Ünsiyet

Ünsiyet, ilişki kurmak, arkadaşlık, dostluk mânalarına gelir.

Sufiler için ise ünsiyet, kulun Hakk ile olan iman karibliğinde Hakk'ı, kulluğunun perdesi üzeri kendine dışsal tecellilerde müşahede etmesidir. Ünsiyette kul, Hakk'ın dostluk tecellisinde kendinde nefsi ile ayık, Hakk'ı müşahede etmenin feraseti hâlindedir.

İhvan

İhvan, dost, sadık arkadaş mânasına gelir. Bir pire bağlı olan tarik arkadaşlarının gönül birliğinde muhabbetin kaynaştırmasıyla bir birlerine kardeş olmalarına denir. Bu bağlamda "**Mümin müminin kardeşidir**" hadisini de hususen yad etmek yerindedir.

Musâhib

Birlikte bulunan sohbet eden arkadaşlara musâhib denir. Musâhiblik sahiplenmeden kinayedir. Bu sebepten dolayı musâhip, ihvan olan, bir birlerinin kardeşi olan, bir birlerini Hakk için sahiplenen ve bu sahiplenişlerinde bir birlerine yardım eden ihvanlara denir.

Müsâhiplik peygamber ve ashab sünnetidir. Medineye hicretten sonra ensar ve muhacirin "**Mümin, müminin kardeşidir**" hadisi ile bir birlerine muhabbetlerinin artması ve yardımcı olmaları için yapılan kardeşlik seçiminin sonucunda başlamıştır. Bu da cûd ile ensar ve muhacirinin kaynaşmasına sebep olmuştur. Bu olayın önemli bir hususiyeti, fakrın oluşmasının nedenlerinden oluşudur. Çünkü kardeşin kardeşi Hakk için sevmesinin sonucundaki sahiplenmede cömertliğin temeli olan fedakârlık vardır.

Cûd (Cömertlik)

Cûd eli açık, ihtiyaçlı olanlara yardım etme anlamını taşır.

Cûd, açlık, yoksulluk ve her türlü yoksunluk gibi durumlarda olana, ihtiyaçlı olanın ihtiyacını ondan saklamadan yapılan yardımla gerçekleşir.

Cömertlik ise cûd olan müminin kendisi ihtiyaçlı iken nefsine muhalefet ile kendisinden daha ihtiyaçlı olanlara yardım etmenin doğruluğunda açlık ve fakirlikten korkmadan, mert olduğu fetalığın hâllerindendir. Cûd ve cömertlik fütüvvetin ahlakındandır.

Cûd servet ve ilimle kendine varlık vermemekle fakrın oluşumuna sebeptir. Cömertlik ise kulun fakrındandır. Servet ve ilimle kendine varlık vermeyişin fetalığında bulunuşudur.

Cömert olan kerem sahibidir. İhtiyaçlı birinin Hz. Ali'den (kav) istekte bulunması üzerine, yanında bulunan devesini ve devenin yükü olan malları bağışlamasını buna örnek gösterebiliriz. Kölesi Kanber'in "**beni de vermenizden korktum**" sözü onun cömertliğine ve bize misal olması noktasında güzel bir örnektir.

Cömertliği anlatacak en güzel ayet ise "**O müminlerdir ki mümin kardeşlerinin nefsini kendi nefislerine tercih ederler**" (Haşr, 9) ayetidir. Bu ayetin tenziline sebep ise Eba Hureye'nin (rd) açlığı sebebi ile ensardan bir güzelin, evinde eşi ile Hz. Hureye'yi (rd) misafir edişleri; kendileri ihtiyaçlı oldukları hâlde yemeklerinin hepsini Hz. Hureye'ye (rd) yedirmeleridir. Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun.

Cömertliği cûddan ayıran en büyük özellik sakınma hâlidir. Cûd ehli sakınarak malından veya ilminden paylaşır; cömert olan ise ihtiyaçlı olduğu hâlde yardımını sakınmayandır. Genel anlamda cûd, bu ümmetin zenginlerinin; cömertlik ise fakirlerinin hâlidir.

Cûd cennete götürür, cömertlik ise cennetin kuldan tecellisine sebeptir. Cömert olan kalbinde cennet kapıları açılandır. Yaptıkları cömertliğin sevinci ise buna işarettir.

Cûd ve cömertlik ehline sahî denir. Sahî, yaptığı hayrı ihlas ile başa kakmadan yapıyorsa eğer cûd veya cömerttir. Ayrıca servetine kıyabilme cesaretinden dolayı her türlü cûd da cömertliktendir demek de gerekir.

Riya yada başa kakarak yapılan yardım, yardım değil kişinin kendi nefsine zulümdür.

Fakr ehli sahî olmalarının yanında kanaatkardırlar da.

Kanâat

Kanâat bir şeye kani olma yani inanma ve tatmin olma hâlidir.

Düşüncede kanâat böyle iken yaşamda kanâat, kişinin rızkına razı oluşudur, yani kişinin rızkından hoşnut olarak rızkını yeterli görüşüdür. Düşüncede ve yaşamda kanâatın temeli yeterliliktir.

Kanâat, hırsın zıddı olarak her türlü maddi ve manevi rızıklanışta Hakk'tan hoşnut olmak mânasında kullanılır. Rızkı yeterli görmek kanâat etmektir. Hz. Resul "**Kanâat**

en büyük zenginliktir” diye buyurmuştur. Çünkü imanın gereği olarak Hakk’ın verdiğinden hoşnut olmak iman zenginliğidir.

Ayrıca kişi kanâatte iken, rızkı fazla olan birinin rızkı ile kendi rızkını kıyaslaması sebebi ile hased veya hırs melekelerinin oluşturduğu sıkıntıya düşmesi ve yoksunluğunu görmesi dünya yoksulu olmasına sebeptir. Bu da yoksulluğun niyete göre ölçülendirme üzeri göreceli olduğunun işaretidir. Anlatılanlardan sebep kanâat, maddi ve manevi büyük zenginliktir.

Allah’ın verdiği rızka razı olmayan, ya hasette ya da hırsta olarak masivaya düşer; masivaya düşüşte ise hasedin sonucu öfke, gıybet, tahammülsüzlük vb; hırsın sonucu hırsızlık, tamah vb hâllerinde yaşar.

Kanâat ehli kârdan kinaye kanâatlerinin kârında bulunan kanâatkarlardırlar.

Anlatılanlardan, kanâat elinin tevekkülde bütün işlerini Allah’a ısmarlamış tembeller olduklarının kanâatini edinmemek gerekir çünkü tevekkül kişinin kendini ve yaptığı iş sonucu işinin neticesini Hakk’tan bilerek Hakk’a ısmarlayışı hâli üzerinedir. Bu sebepten dolayı kanâat, müminin niyeti ve çalışması sonucunda edindiği manevi veya dünyevi rızkından, hased ve hırstan uzak olarak “**vardır bir hayır**” diyerek hoşnut oluşudur.

Kul hüsn-ü zan üzeri rızkını Hakk’ın hayrından bilirse eğer rızkı ona hoş görünür. Rızkı kendisine hoş görünen ise Hakk’a, verdiği rızk için şükreder. Bu sebepten kanâat ehli, kanâtinin sonucunda kanâat ettikleri her şey için Hakk’a şükreden bir hâl üzeri kanâatte yaşar.

Kanâatin devamlılığı, hırs ve hadetten uzak olmak ve kişinin rızkını kendisinden daha az rızkı olanların rızkı ile kıyas etmesi, cûd ve cömertlikte buluması ile mümkündür.

Ehlince kanaat, iman zenginliği olarak sufinin kendi mevcudiyetinden razı olarak kendi mevcudiyetindeki Hakk’ın varlığından hoşnut olarak kişinin kendi nefsinin iradelerinde sulh bularak sükunet bulması için yetişilmesi gereken sulh köşkü olan bir makamdır. Bu makama eren her şeyde Hakk’ı bulur, Hakk’ı müşahede eder. Bu sebepten dolayı kanaat ehli, her şeyi hakkınca yerli yerinde görerek, hikmet ile tatmin ve Hakk ile mutmain olan olarak kanaat makamında bulunur.

Sa’y

Sa’y çalışma, çabalama, iş üzerinde bulunma anlamına gelir.

Kişinin maksadı dahilinde, maksadına ermek için elinden geleni yapması sa’y yani çalışmak denilmesi de uygundur. Bu bağlamda çalışmak irade üzeri çaba harcandığı için emektir. Emek kişinin iradesine iye çabalamasıdır. Ve çabalaması sonucu elde ettiği artı değer de Hakk tarafından verilen mükafattır.

Gayet ve çalışmayı bir birinden ayıran ise gayretin çabalamadaki devamlılık ile alakadar olan bir anlam içermesidir. Bir ayette “**İnsana çalıştığından başka birşey yoktur.**” (Necm, 39) buyurulur. Bu da bize işaret ediyor ki hem dünyevi rızkımız hem de manevi rızkımız için “**Hiç ölmeyecek gibi dünya için, her an ölecek gibi ahiret için çalışınız**” hadis-i şerifinin işaret ettiği mâna üzeri çalışmak gerekir. Çalışmamızın emeği olan, yani emelden kinaye amelimiz ile çabamızın sonucunun karşılığını ise Hakk takdir buyurur.

Yukarıdaki anlatımdan şöyle yanlış bir kanıya varılmamalıdır: Kişi dünya için çalışır ise bu masivaya sebep olmaz mı? Dünya için çalışmak hırs, hased, tamah sebebi ile değil niyette Hakk için olarak:

1) Bizlerin üzerinden sorumluluklar düzeyinde hakları olan kişiler için,

2) Dünya rızkı üzerinden helal kazanç ile Hakk'a varabileceğimiz için,

3) Çalışmanın kendisindeki iş ile ilgilenmenin sonucunda muhâdaraya varılabilineceği için (psikolojik huzur, meditaston),

4) Çalışmak küre-i arzda kulun emeği üzerinden sebep ve vesile dairesinde veren el olan Hakk'ın bu sıfatının ahlakını yaşamak için,

5) Zaruri olan bazı ihtiyaçlarımızı kimseye muhtaç olmadan çalışmamızın karşılığı olarak Hakk'ın bize vermesi için,

6) İnsanın emeğinin karşılığı başarının sonucu olarak insana huzur verdiği için,

7) İnsanın kazandığı olan Hakk'ın verdiğini Hakk adına hayır işlerinde tevhid-i ef'alde kullanılabilindiği için,

8) İnsanın çalışması üzerinden ve emeğinin karşılığını paylaşması üzerinden rububiyet sıfatları ile tevhid-i sıfatta Hakk tecelli ettiği için,

9) Çalışmak toplumsal yaşantıda emniyet hususiyetinde huzura ve sulha sebep verdiği için,

10) Anlatılanlar dışında bir çok sebepten dolayı ve çalışmak ibadet olduğu için

çalışmak gerekir.

Bu bağlamda "**alnımın teri ile kazandığımı isterim**" diyen Resul-ü Ekrem efendimizi salât ve selam ile yad ederek anmak gerekir.

Böylesi çalışma sebepleri dahilinde müminin dünyada çalışması, dünyalık için değil maneviyatı için olduğundan zaruridir. Mümin için çalışmada mühim olan dünyalık edinme niyetinde bulunmadan ahireti için yukarıda anlatılanlar doğrultusunda niyetlenerek çalışmasıdır. Zaten gözünü dünyalık ve dünya şöhreti bürümüş insanın müslim olduğundan da şüphe ederim.

Anlatılanlar doğrultusunda imanlarının kuvveti sebebi ile zühd ve takvada dünya fakirliğini tercih etmiş Hakk'a vuslat etmek için çalışan müminlerin horlanmaması temennimdir. Zaten öylesi feta olan müminlerin yüzü suyu hürmetine şu küre-i arz şerre tahammüldedir. Bu da Hakk'ın sabrındandır.

Mümin düzeyinde islam olmak, kişinin imanı doğrultusunda üç temel durumda gerçekleşir. Bumlar 1) Hüsn-ü zann, 2) Sa'y, 3) Fakr durumlarıdır.

Başta hüsn-ü zan, Hakk'ın tecellisi hikmetine açık olma, süreçte sa'y ibadet olarak bilinmeyi, halifeliği ve hizmet edilmeyi isteyen Hakk'a iradesi üzeri vuslat için, sonuçta fakr ile kendine varlık vermeden kulun Hakk'ı bu dünyada istidatınca yaşaması içindir.

İslamın yaşamdaki temsili örneği olan Hz. Muhammed efendimizin hayatına bakılırsa eğer bu üç temel üzeri karakterize olan ahlak, Ahlak-ı Hamidtir.

Ahlak

Ahlak, hulkiyetle alakadar olarak, varlıkların fıtratları doğrultusunda varoluşları ve varoluşlarının fıtratları doğrultusunda mevcudiyetleri oranında varoluşsal tavırlarda bulunuşlarının halkiyetleridir.

Allah için ahlak, O'nun şahsının sıfat, esma ve ayetleri doğrultusunda hakikati üzeri adet edindiği tavırlarda bulunuşudur. İnsalar için ise ahlak mevcudiyetlerinin var olduğu sıfatları üzeri varoluşları ve bulundukları sıfatları üzeri meşrebleri doğrıltusunda huylarda, tavırlarda bulunuşlardır.

Yani insanın bedensel halkiyetinin sıfatları ve bu sıfatları doğrultusunda yaratıldığı meşreb üzeri (fıtratı) edindiği huyları doğrultusunda tavırda bulunuşuna ahlak denir.

Bu bağlamda her halk edilen mevcud bir ahlak üzeridir de denilebilinir. Mevcudların ahlakı onların kaderi ve kaderlerini kazada yaşayışlarıdır.

Kötü Ahlak

İnsanın fıtratının gayesi dışında kendisini Hakk'a örten, kendisine zulüm ettiği her türlü günah ve masiva hâllerine inad, şımarlıklık ve yalan vb üzeri tavırlarda bulunuşuna kötü ahlak denir.

Kötü ahlak sahibi insanların insanlıklarını yitirdiklerini belirtmek gerekir. Bu da "**Kalpleri katılaştı taş gibi, taş gibidirler, taş gibi de olamazlar, nice taşlar vardır ki üzerlerinden su fışkırır, taş vardır ki yarılır da içinden sular çıkar, taş da vardır ki Allah korkusu ile düşer**" (Bakara, 74) ayetinde "**taş gibidirler**" işareti ile tefsiren beyan edilebilinir. Hususen de belirtmek gerekir ki kalb irade ve mâna bağlamında bizde oluşan veçheler üzerinden her an bir şende varlık bulur. Bu da kalb kökünden kinaye "takallub" (değişen, yenilenen) eden olarak kalbin varoluşu sebebiyledir.

Ayete dikkatli bakıldığında insanın, fıtratlarını yaşayan mevcudiyetin ahlakından farklı olarak yaratılışının gayesi doğrultusunda hareket etmemesidir.

Bu yorum kötü ahlak sahibi insanların nefsleri üzerinden yapılan bir yorumdur. Bunun dışında irade-i külliyeye iye hikmet üzeri, daha önce belirttiğimiz nedenlerden dolayı kötülük çerçevesinde gerçekleşen kötü ahlak, hüsn-ü zannımız üzeri Hakk'ın hayr-ı mutlak tecellisinden dolayı hayra sebep hayırdandır. Bu da tenzihtendir. Çünkü kötülüğün olduğunu söylemek ahadiyet sırrı gereği Fail-i Hakk'ın hayr-ı mutlak oluşuna muhalefettir.

Kötü ahlak sahibi insanlar su-i zann üzeridirler.

Güzel Ahlak

İnsanın, fıtratının gayesi doğrultusunda kendisi Hakk'ın ahlakı ile örtüştüren, Hakk'a vuslatına sebep veren hüsn-ü zann, sa'y ve fakrda takva üzeri tavırlarda bulunmasına güzel ahlak denir.

İnsan için ibadetlerden murad edilen gaye, güzel ahlaka vardırmasıdır.

Din güzel ahlaktan ibaret olup, Hz. Peygamberin güzel ahlakı tamamlamak için gönderildiğinin beyanı bu mevzu adına yeterlidir. Güzel ahlakın Kur'anda tarifi de müminlerin sıfatları olarak zikredilmiştir. Zaten tasavvuf güzel ahlak edinme yoludur.

Ahlak-ı Hamid

Ahlak-ı Hamid "**Sen üstün ahlak üzerisin**" ayetinde belirtilen resulullah ahlakına denir.

Resuller Allah'ın ahlakı üzeri O'nun iradesi doğrultusunda yaşadıkları tavırları ile beşeriyetleri üzerinden Hakk'ın sıfat, esma ve ayetlerini yaşayan, hulkiyetleri gereği böylesi güzel ahlakta insanlar olarak ahlak-ı hamid sahibidirler. Yani Hakk'ın ayeti ile, üstünlük atfetmesi ile övdüğü ahlaka, ahlak-ı hamid denir.

Ahlak-ı hamidin üç hasleti vardır. Bunlar hüsn-ü zan, sa'y (ibadet dahilinde) ve fakrdır. Kim ki bu üç hasleti üzerindedir, ahlak-ı hamid sahibidir.

Ayrıca ahlak-ı hamidte resulün, Hakk ve halk cihetlerine ait bütün varlık hâlleri üzeri beşeriyeti (halk tarafının açılımları) üzerinden Hakk'ın nurani tecellisi ile nurun melâike yoğunluğu tavrında O'nun sıfat, esma ve ayetleri üzeri yaşaması şarttır.

Resul

Haberci, elçi kitap ve şeriat sahibi peygamberin sıfat hâline resul denir.

Resul kavramı her ne kadar yukarıda anlatılan mânada kullanılsa da, ilahi esmasının (esma-i hass) bekâsında Hakk'ı hakkınca şahsı sıfatları, esma ve ayetleri üzeri yaşayan kişiye resul denir. Bu bağlamda resul, yaşamı üzerinden Hakk'ı ahlakında tebliğ etmenin risalinde bulunan Hakk elçisine denir.

Resul bedeni ve beşeriyeti ile Hakk mektubudur (risale). Özü itibarıyla yaşantısında Hakk'ı hakkıyla yaşayarak mübin eden ulvi insandır.

Hakk tarafı ile resulü anlamlandırırsak eğer, kullarının kendisini görmesi için Hakk'ın, üzerinde tecelli ederek kendini zuhura getirdiği kudret aynasına resul denir. Resuller küre-i arzda Hakk'ın iz düşümü gibidirler. Onlara iman ile tabi olanlar sonuçta küre-i arzda Hakk'ı onların yaşantısında bulur. Hz. Sıddik'in "**Ya resulullah! Allah'ı sende görmekteyim**" sözü anlatılanlar için kafidir.

İman ehli talipler resulleri ya Hakk'ın tecelli ettiği mübarek insanlar olarak görürler ya da Hakk'ı onlarda feraset ile müşahede ederler de onların insanlığını görmez olurlar.

Her peygamber getirdiği ilahi nimet kapısını ümmetine açık bırakmıştır. Bu sebepten dolayı resullük bu ümmetin büyük velilerine miras olan bir mertebedir. Resul mertebesinin tecellisinde Hakk'ı müşahede etmek her talibin hakkıdır. Resulde Hakk'ı müşahede eden talip için cennet, küre-i arzda yakınlaştırılmış, Hakk ise kuluna elini (yedullah) uzatmış olmanın sarkmışlığında zuhurda bulunur.

Bu da ümmet için miracın küre-i arzda gerçekleşmesidir. Çünkü bu mertebe seyrinde talip "**gözü ile gördüğünü kalbi yalanlamadı**" (Necm, 11) ayetinin tevilen bekâ seyri mânasının yaşantılanmasında, zuhurda Hakk'ı, Hakk'ın kendisini müşahede ettirmesi sebebi ile müşahede eder. Bu hâl seyri için "**yer gökde, gök de yerde bir oldu**" denir.

Lakin hususen belirtelim ki bu iman seyridir. Beşeriyet yönü sebebiyle, resule Alah'tır diyebilmek meczubiyetin işaretidir ve şirktir; çünkü sınırsız olan Hakk Teâlâ, insanla sınırlanamaz. Sadece her şeyde olduğu gibi insandan da tecelli etmesi sonucu müşahede edilebilinir. Bu hususta Kur'anda geçen Hakk ile Hz. İsa'nın diyaloğu çok iyi bilinmelidir.

Tarik çocuklarının mürşidlerini bilmeleri de bu anlam üzeridir. Mürşidlerin dikkat etmesi gereken önem arzeden bir hususiyet de budur. Mürşid Hakk değildir, lakin Hakk dilerse mürşidden tecelli ederek muhabbette feraset ve tasarrufta zuhur eder. Böylece mürşid irşad eden olarak mürşid olur..

Sınırsız olan Hakk'ı sınırlı olan mevcud ile sınırlamamak ve sınırlı olan mevcudun sınırsız olan Hakk olduğunun iddiasında bulunmamak gerekir.

Bu anlatılanlar doğrultusunda peygamber efendimiz için "**Onun Muhammed ismi bedenine ve beşeriyetine işaret eder, Resullüğü ise Hakk ile hem-hâl olduğu yaşamına işaret eder**" denir. Onun ümmetindeki varislerine bıraktığı bir ahlak mertebesi de onun gölgesinin olmamasıdır. Gölgesizlik tasavvufta fazla kullanılan bir kavram değildir. Lakin bu ahlakı anlamak için hususen incelemek gerekir.

Gölgesiz

Gölgesiz hikmet lisanınca uzantısı olmamak demektir. Yani her şeyi Hakk'tan bilip hüsn-ü zann üzeri bakışımızla, olumsuzlamadan hadiseleri hikmetiyle görme ve kendine ırk, meşreb, cinsiyet, mevki, servet, ilim vb durumlarla varlık vermeden, nazar-ı rahman ile her şeyi, her şeye eşit mesafede olarak kucaklayabilme fakrına gölgesizlik denir.

Gölgesi olmayan merhameti ile her şeyi kucaklar lakin Hakk nazarı ile baktığından Hakk'a yakin olanlara daha merhametli ve şevkatli olarak onlara Arşın gölgesi mahiyetinde gölge olur. Gölge olur demekteyim, gölgesi ile kucaklar dememekteyim çünkü gölgenin gölgesi olmaz. O sadece Hakk ile Hakk nasıl nazar ederse hem-hâl olarak öyle nazar etmiş olur.

Hz. Peygamberin gölgesizliği sebebiyle İslam dini sadece bir kavime değil bütün insanlığa açık ve Hakk'a davette olan bir din olmuştur. Bu bağlamda, bütün insanlık onun davetine icabet eden ve davetine icabet etmeyen olarak ümmetidir; buna cinler de dahildir.

Abduhu ve Resulu

Cenab'ı Hakk, Hz. Muhammed Mustafa efendimize miraçta "**Malikliği ve nebiliği mi istersin, resullüğü ve kulluğu mu istersin?**" teklifinde bulunur. Bu teklif sonucu Hz. Muhammed efendimiz Hz. Cebrail'in manevi yardımı ile beraber resullüğü ve kulluğu istemiştir. "Abduhu ve resulu" anlayışını anlamlandırmak adına "malikliği ve nebiliği" de bilmek gerekir. İnsanın yer yüzündeki malikliği, Cenab'ı Hakk'ın mülkü üzeri mülkün saltanatta sahiplenişi ile olunur. Nebilik ise bu saltanatta Hakk'ın habercisi olmakla alakadardır. "Abduhu ve resulu" de ise abdiyette hizmet buyurulan olarak kulun Hakk'ın ilahi sıfatları ve iradesi üzeri Hakk'a ve halka hizmet ile alakadardır. Zaten böylesi abdiyetin üzerinden kul, resullüğü bulur. Bu bağlamda resullük Hakk'a ilahi sıfatları ve iradesi üzeri hizmet eder iken kulun, kulluğu üzerinde Cenab'ı Hakk'ı ilahi sıfatları ile yakinlikte bulmasına sebeptir. Anlatılan doğrultuda resullük, kulun

yaşamında ilahi sıfatlar üzeri ahlak edinişinin sonucunda Hakk'ı yaşamında nebilik düzeyinde haber vermesidir.

Bu konuyu daha iyi anlayabilmek adına peygamberlerden ve peygamber ümmetlerinden örnek verir isek: yer yüzünde maliklik ve nebilikte bulunan peygamberlere ve onların yaşamlarının örneklenişinin uzantısı olan ümmetlerine bakıldığında, Hakk'ın seçkinleri olarak dünyada maliklik yaşam ahlaklarıdır. Abdiyet ve resul ahlakı üzeri peygamber olan ve onların yaşamlarının uzantısı olan ümmetlerine bakıldığında sadece Hakk'a gayretkar olarak, Hakk'ın iradesi ve ilahi sıfatları üzeri yaşam ahlakı edindikleri görülür.

Anlatmak istediğimiz noktada maliklik ile resullük arasındaki farkın referansı dünyanın mülkiyeti üzerinden maliklik ve dünyaya rağbet etmeden Hakk'a hizmete rağbet ederek, Hakk'a hizmet üzerinden de Hakk'a hizmet için dünyaya rağbet etmek söz konusudur. Bu bağlamda Hz. Muhammed efendimizin nebiliğindeki resullüğü diğer resullere kıyasen önem arzeder. Çünkü Hz. Resul, dünyalığı Hakk'a varmanın bir aracı olarak yaşamında göstermiş ve kulluğundaki hizmet üzerinden abdiyet bularak, abdiyeti ve adbiyetinin resullük ahlakı üzerinden ilahi sıfatların tecelli mahalli olan yaşantısında resuldür. Bu bağlamda Hz. Resul kulluğu üzerinden Hakk'ı yaşamasıyla resuldür. Ve O'nun kulluk ahlakı sureten sünneti ve sireten sünneti olmak üzere ikiye ayrılır. Sireten sünneti onun resullük mertebesinin kulluk ahlakını belirler.

Sünnet

Sünnet yasalar, adetler anlamına gelir.

Hakk için sünnet Hakk'ın yasaları (sünnetullah) anlamında kullanılır, Hz. Resul için sünnet ise adetler anlamında kullanılır.

Sureten Sünnet

Sureten sünnet, Hz. Resulullahın gündelik yaşamında adet edindiği saç uzatma, sakal bırakma, güzel kokular sürünme, güzel ve temiz giyinme, misfak kullanma, nafile ibadetler vb davranışlarıdır.

Hz. Resulün bu biçimdeki sünneti zaman ve ahkamın durumuna göre uygulanan veya uygulanmayan bir biçimde ümmeti tarafından mezheb, tarik ve cemaatlerin sureten yaşam ve ibadet biçimlerini belirler.

Sireten Sünnet

Sireten sünnet, Hz. Resulullahın ilahi sıfatlar, emir ve yasaklar üzeri Allah'ın iradesi doğrultusunda biçimlenen yaşam ve davranış ahlakıdır. Bu ahlakın tamamı, kulluğunun abdiyetindeki hüsn-ü zann, hizmet ve fakr ahlakında biçimlenir. Zaten böylesi ahlak üzeri miraçta seçmiş olduğu abduhu ve resulu yaşam mertebesinin faziletlerinde resullük makamlarında seyir etmiştir. Çünkü yukarıda belirtilen üç erdem üzeri kişi yaşamında Hakk'ı ilahi sıfat tecellileri ve iradesi üzeri nefsinin tavırları üzerinden bulur. Bu da Hz. Resulun ferdi hikmet üzeri Hakk'ı nefsi üzerinden buluşu resulluk seyridir. Bu da onun akl-ı küll mertebesinin küre-i arzda temsilcisi olması ile, küre-i arzda üstad-ı sani makamının, yaşamında sireten sünnet ahlakının tavırları üzeri belirmesinin sonucudur.

Maliklik ve nebilik ahlakında bulunan peygamberler temsilcileri oldukları ilahi sıfatların resulleri olsalar da tasarruf ve ferasetleri doğrultusunda dünyaya maliklik üzerinden nebilikte bulunurlar. Hz. Resul ise sireten sünnet ahlakı üzeri kulluk ve resullükte bulunmuştur. Bu sebepten dolayı her ne kadar dünya maliki gibi görünmese de nurani tecelli üzeri ruhaniyetiyle halifetullah olarak insanlığa, dünyalıklarına ve maneviyatlarına yön verici olarak halifetullahtır. Bu bağlamda Hz. Davut ve Hz. Süleyman'dan farkı, Hz. Davut ve Hz. Süleymanın dünya malikliği üzerinden nebiliklerini buluşları Hz. Muhammedin ise abdiyetinin sireten ahlakı üzeri resullüğünde nebiliği buluşu söz konusudur.

Terk-i Dava

Her türlü keyfi, felsefi, bilimsel ve dini noktada, kendisini belli bir itikat üzeri sınırlamış olanın iddialarını hüsn-ü zann üzeri kalb açıklığı ile bırakmasına terk-i dava denir.

Belli bir itikatta insanlığını sınırlamak, itikatının iddiasını gütmek, cebren itikat ettiğine itikat edilmesini istemek dava gütmektir. Erenler "**Dinde zorlama yoktur**" (Bakara, 256) ayeti doğrultusunda dinin kalbî kabul üzeri yaşanması sebebi ile Hakk olan itikatlerini zevkte yaşarlar. İman sebebiyle zevkin iddiası olmaz. Herkes imanı gereği dinini, imanı ve ameli kadar yaşar.

Dava gütmekte ise iddia vardır. İddiası olan ise ilimde kalmış, ilmi ile kendini sınırlamış olur. Bu sebeten dolayı erenler, talip olanları davayı terk etmeleri hususiyetinde uyarır çünkü iddiası olan ilmi düzeyinde, itikatı ile kendini hikmete örtmüş olarak su-i zana düşer. Talipliğinde samimi birisi ise hüsn-ü zann üzeri hiçbir itikat ile kendini sınırlamadan davayı terk eder. Bu da Hakk'a sınır vurulamayacağından sebebiyet, kulun itikatları ile kendine sınır vurmayarak masivaya düşmemesine sebeptir.

Terk-i dava iddiaları terktir. Terk-i davanın sonucu ise dava-ı Hakktır.

Dava-ı Hakk

Terk-i davada bulunan kulun fakra, gölgesizliğe varması sonucu Hakk'ın bilinmeyi murad etmesi iradesi sebebi ile, bu irade üzerine ihlas ile hiçbir dava gütmeden Hakk'ın hizmetine soyunmasıdır. Bu da fenâda bulunan salikin ihlası üzerinden Hakk'ın tecelli ederek kulunu irşada memur kılmasıdır.

Bu durumda salik değildir irşada soyunan, Hakk saliği irşadına memur kılar. İrşad ehli memuriyetlerinde zevklerini talip canlar ile paylaşırlar. İddiaları yoktur. Çünkü Hakk'ı, hakikati ile zevk etmişlerin iddiası olmaz. Bu da 1) yukarıda anlatıldığı gibi zevk imanidir, iddia edilemez, 2) Hakk ve hakikatini iddia etmeye çalışmak zevk ehlinin zevkine terstir yani iddia bilinmeyenler için iddiadır. Bilen bildiğinin iddiasında bulunmaz; zevkinde olduğu durumu sadece paylaşır. İddiada bulunması iddiasına muhalif olanlarla tartışması demek olur. Zevk ehli zevkini beyan etmenin zevkinde bulundukça Hakk ondan ilahi muhabbetini açar. Eğer zevk ehli tartışmada bulunursa zevki kesilir. Hakk'ı inkar edenin Hakk'tan nasibi olmadığından dolayı Hakk muhabbette tecelli etmez.

Bunun içindir ki "**Her doğru her yerde söylenmez**" hadis-i şerifi gereği, pirler feraseti ile tartışmaya sebep olacak bir biçimde doğruları söylememeli ve herkesin anlayacağı ve reddetmeyeceği bir biçimde koşullara göre zevkini paylaşmalıdır.

Terk-i dava, dava-ı Hakk’a bürünmektir.

İhlas

İhlas (hulûs), halis samimiyet üzeri riyasız olarak içten olmak hâlidir.

İhlas varlığı itibarıyla Hakk’ın kulunda kendisi ile arasında sır kıldığı melekedir. Bu melekedeki sır, mümin saf ve arı bir hâl üzeri bulunduğundan, Hakk kuddüs sıfatı ile tecelli ederek kulundan, kulunu iman melekesi ile kendine rücu ettirmesidir. İman ihlas ile kâmildir. İhlası olmayanın imanından bahsedilemez. İhlassız iman ettiğini söyleyen ya yalancı ya riyakar ya da münafıktır.

Kul, Hakk’a olan imanında ihlas ile ihsan ve irşad bulur. İhlas, Hakk’ın el Kuddüs esmasının kuldaki tecellisi olarak, kulun Hakk tarafından hayırda bulunmasına sebeptir. Mükemmel ihlası olan bir mümin ile Hakk arasında kulun kulluk perdesinden başka birşey yoktur.

Hakk’ın nuru, iman ve ihlas dolu bir kalbe tecelli eder. İman ve ihlasın sonucu ihsandır. İhsanın sonucu ise kul olmaktır.

Kader - Kaza

Mevcudatın halk edildikleri mertebelerinde, değişmez hâllerinde değişen varoluş ölçülerine kader denir. Yani her var, varolduğu nitelik ve nicelik durumuna göre bulunduğu kategorideki varoluş durumunda değişmez, niceliğine göre ise değişen ölçülerde bulunmasına kader denir. Örneğin, insanın kaderi insan olmaktır, insan olduğu kadar değişebilmektedir. Dağ, dağ kaderinde, dağlığını diğer kaderlerle ilişkisi kadar değişen kaderinde bulur.

Kaza, kaderi doğrultusunda mevcudatın bir birleri ile olan ilişkilerinin neticesinde devindikleri akıbetlerini yaşamalarıdır.

Sufiler kader ve kazayı iki temel durumda görürler. Bunlar 1) kader-i mutlak, 2) kader-i muğlak.

Kader-i mutlak, kaderin kendisidir. Kader-i muğlak ise kazanın mevcudat tarafından bilinmemesi sebebiyle, kazanın da Hakk’ın hikmeti üzeri bir ölçüde var edilmesi sebebiyle kazaya verdikleri kavramsal sıfat durumudur.

Kader-i mutlak ve kader-i muğlaka tam anlamı ile anlaşılması için şöyle bir örnek verebiliriz. Halil olarak bu fakir mevcudiyetim ile kader-i mutlakımı yaşamaktayım. Halil olarak ise Hakk için belirli ama benim için belirsiz olan yaşayacaklarımın kazasında akıbetime doğru yaşıyorum. Bu da benim kader-i muğlakımdır.

Kader-i muğlak ve kader-i mutlak Hakk katında levh-i mahfuz denilen levhalarda kayıtlı kılınmşıtır. Ve herkes geleceğine çekilen olarak kaderinin kazasını yaşar.

Kimilerine göre kader, yaşanıyorken kaza edilmesi ile kurgulanıyordur; kimine göre kader Hakk’tandır, kaza ise kuldandır. Kimilerine göre ise olan herşey tesadüfidir; kimilerine göre hiçbir şekilde ilahi bir irade olmaksızın sınırsız ihtimaller üzeri yasalarda, yasaların mekaniğinde herşey olup bitmektedir. Kimilerinin bir fikir beyan etmesi, biz müminlerin müşahede zevki ile keşfte bildiklerini etkilemez.

Kader ve kaza Hakk'tandır. Ve Hakk'tan oluşu ile belirlenmiştir. Bunu kabul edip etmemek, buna fikren muhalif olmak olsa da bu durumu değiştirmez.

Levh-i Mahfuz

Levh-i mahfuz korunmuş levhalar anlamına gelir.

Bütün mevcudatın kader ve kazasının belirlenmiş olduğu korunmuş levhalar hakkında da bir çok görüş oluşmuştur. Bu görüşler felekler levh-i mahfuzdur, kromozonlarımız levh-i mahfuzdur, beyin hücreleri levh-i mahfuzdur demeye kadar uzar gider.

Levh-i mahfuz, kâinattaki en küçük çip mahiyetinde, Rabb-ül Âlemin olan Allah'ın zat-ı kibriya nurları ile yarattığı ve bütün mevcudatın varoluşlarının kader ve kazasının kendileri üzerindeki bu çipe kaydettiği kuark düzeyinde protonda bulunan nur taneciğidir. Bu nur taneciği, Hz. Muhammed efendimizin nurudur. Bütün âlemler bu nur üzerinden melâikenin ilişkisi sonucu ikame, idare ve belli olan akibetlerine doğru idame edilişleri ile bir kaderde belirlenmiş olan akibetlerine devinerek kazalarını yaşarlar.

"**Habibim, seni halk etmeseydim, âlemleri yaratmazdım**" hadis-i kudsisini de bu doğrultuda anlamak lazım.

Takdir

Kıymet vermek anlamına gelen takdir, kulun kaderi, yaşayacağı veya yaşadığı kazasını Hakk'tan bilerek, "**Hakkın lütfudur**" hâli üzeri görmesidir.

Her şeyin takdir-i ilahi olduğunu bilen bir kul, mevcudiyetinin kaderinden ve kazasından dolayı şikayet ve sitem etmez, küfürde bulunmaz. "Madem ki her şey belirlenmiştir öyle ise çalışmak niye" denilirse eğer; çalışmak kaderimizde kazamız olacak akibete, melâikenin kuvvet cebri sebebi ile zorunlu devinişimizdir.

"Bu kadar insanın suçu ne?" denilecek olunursa eğer; insanların suçu yok sadece Hakk'ın irade-i külliyesi üzeri herkes sıfat, esma ve ayet seyrinde istidadınca O'nu yaşıyor. Bize düşen duygusal olarak Hakk'ı suçlamak değil Hakk seyrini meşahede etmektir. Çünkü Hakk'ı suçlamak küfürden olup, kişinin kendisini Hakk'a örtmesi olduğu gibi, Azamet-i Kibriya'ya da dokunur. Bu babta "**Azametimle uyraşmayın. Kim ki azametimle uğraşır, ahvaline bakmam**" hadis-i kudsisini hatırlatmak gerekir.

Allah'ın merhamet sıfatının tecellisi sonucu insanlığa acıyorsak eğer bu küfre varmamıza sebep olmamalı bilakis bizi Hakk'a yönelten, O'na kavuşmamız için sebep olan tecelliler olarak görmeliyiz. Böylece ola ki Hakk'ın lütf-u ihsanı ile onlara şefaat edebilelim.

İstidad

İstidad bir şeyin kabulune ve kazanılmasına olan fıtri meyil, kabiliyet, akıllılık, anlayışlılık ölçüsüdür.

Bu bağlamda istidad bir şeyi alabilmeden, edinebilmeden, anlayabilmeden kinaye kulun Hakk'ı fıtratı gereği takdir hususiyetince kendinde bulduğu sıfatları itibarıyla anlayabilmesi, ahlakı üzeri yaşayabilmesi, O'nun nurani ve sıfat tecellilerini kaldırabilme yeterliliği için kullanılır. Bu sebepten dolayı yol ehli istidadı kadar Hakk'tan nasiplenir. Lakin bu söylevden gına, kabz vb tecelliler sırasında zora düşen

salikin “istidadım bu kadarmış” diye düşünerek sıkıntıları sebebi ile Hakk yolunda Hakk’ın takdirine sınır vurmaması gerekir. Hüsn-ü zann üzeri hizmette çalışarak gayretli oluşu ile reca ile Hakk’tan şevk ile himmet ve ihsan talep etmelidir. Böylece sireten özünde Hakk’a sınır vurmamalıdır.

“**De ki Ya Rabbim ilmimi arttır**” (Taha, 114) ayeti, “**Ya Rabbi bana eşyanın sırrını öğret**” ve “**Ya Rabb hayret ve hayranlığımı arttır**” hadisleri istidadımızda gayretkar olmamız gerektiğinin işaretçisi olan dualardır. Bu sebepten dolayı kader-i mutlakımız olan esma-i hassımız ve mevcudiyetimiz doğrultusunda Hakk’tan razı olarak yılmadan reca ile kader-i muğlakımızda istidadımızın artması talebinde bulunmalıyız. Böylece Hakk’tan nasibimizin melekelerimizde kuvvetlenişimiz ile artırılmasını istemiş oluruz.

Şefaat

Af için vesile olmaya şefaat denir. Lakin şefaat kulun şevkat ve merhametinden dolayı Hakk’ın kuluna bağışlama hakkı vermesidir. Bu da kulun Hakk’tan aldığı nuru şefaat edileceklere bahşetmesidir. Böylesi şefaat iki türlüdür. Bunlar 1) dünyada şefaat etmek, 2) ahirette şefaat etmek.

Dünyada şefaat, irşada memur olmuşların Hakk nefesi ile irşadları sonucu gerçekleşir. Ahirette şefaat ise Hakk’ın dilediği kişilerin şefaate muhtaçlara Hakk’ın nur nefesi ile şefaatidir.

Hakk’a varma ve şefaat hürriyete sebeptir.

Hürriyet

Hürriyet hakların özgürce yaşanmasıdır. Bu bağlamda hürriyete özgürlük der isek eğer “Özgürlük, kazanılan hakların yaşanmasıdır”. Böyle tanımlanır ise eğer özgürlük, bencil bir bilincin bencilliğini besleyici bir hak talebinden başka bir şey değildir. Böylesi bir özgürlükte kişilerin bencil olması sebebi ile özveri ve fedakarlıktan bahsedemeyiz.

İlkesel düzeyde özgürlüğe şahsen inanmayan birisi olarak, yukarıdaki tanım çerçevesinde yaşamda özgür olduklarını söyleyen birey, toplum ve halkların nefislerini ilah edinmiş olarak keyfi iradelerinin esirleri olduklarını rahatlıkla görmekteyim. Böylesi bir özgürlüğün sonucunda birey, toplum veya halklar var oluş haklarının devamlılığı için başka birey, toplum ve halkların var oluş haklarına tecavüz ederler. Bu sebepten dolayı özgürlük, nefsin ve zulmün boyunduruğundan kurtulup, ilkeler düzeyinde evrensellerde ahlak üzeri yaşamaktır diyebiliriz.

İnsanlık hakların kazanımından önce, hakların verilişini ilke edinmelidir. Hakların verilişi “**var et ki var olasın**” ilkesel tutumu ile örtüşür.

Özveri veya fedakarlık gibi kavramlar içerik olarak hakların verilişi ile anlam kazanırlar. Önceliklerimizde hakların alınışından daha çok hakların verilişini gözetmemiz gerekir. Bu da sorumluluklar düzeyinde kişilik edinmemize sebeptir.

İnsanlar kendi nefislerinden önce başkalarının nefislerini gözettikleri zaman ve başkalarının nefislerinin var oluş haklarını verdikleri zaman iyilik yapmış olmanın güzelliğinde doğru hareket etmiş olurlar. Bu da hayr-ı mutlak ilkeselliği sebebi ile tanrısal irade ile örtüştüğünden, Hakk Teâla gönlümüzde mükafat mahiyetinde bir

sevgi yaratır. Biz bu sevgiyi iyilik yapmanın bize verdiği içsel huzur ve yaşam sevinci olarak kendimizde buluruz.

Evvela hakların verilişi tutumu, hakların kazanılış tutumunu fiil düzeyinde ortadan kaldırır. Lakin insanın açgözlülüğü sebebi ile böylesi bir durumun bütün insanlık için gereklilik arz etmesi beklenemez.

Öyle ise bizler de, varsa eğer başkalarının var oluş hakları onları vermeye çalışacağız. Ayrıca var ise eğer bir yerde var oluş haklarına tecavüz etme zulmü, ona karşı duracağız. Gerekir ise söz, yazı ile gerekir ise hakkın yerini bulması adına can gayreti ile ne yapılması gerekir ise onu yapacağız. Gücümüzün yettiği ölçüde. Bu da vahşilik değil, insanca insan olarak var olmamızın hakkıdır. Kötülüğün önünde sükutumuz, insan olmamızın hakkını vermeyişimiz olarak, insanlığımızı yitirişimiz ve Resulullah'ın (sav) bir hadisinde işaret ettiği gibi haksızlığa onay vermiş olarak şeytanlığa başlayışımızdır. "**Zulmün önünde susan dilsiz şeytan gibidir**"

Madem ki "**zulmün önünde susan dilsiz şeytandır gibidir**" öyleyse evvela kendi nefsimizin hevası doğrultusunda yaptığımız günah ve masiva hâllerimizin zulmünden kurtulmaya çalışacağız.

Tasavvufta bir özgürlükten bahsediliyorsa eğer bu kulun kendi nefsinin boyunduruğundan kurtuluşu ve Hakk ile varlık buluşu olan bir özgürlüktür. Bu bağlamda özgürlük takva yolu olan velayet mertebesinin seyri ile mümkündür.

Hür

Varoluş hakları doğrultusunda özgürce yaşayan kişiye hür denir.

Lakin hür, sufiler için nefsinin keyfi irade hâllerinin esaretinden, sebep ve vesile dairesindeki hadiselerin kuvvet bağlarından kurtulmuş, velayetin sonucu olarak Hakk'ın nurani varlığı ile varlık bulmuş, "**ol dediğinde olur**" (En'am, 73) ayetinin tevil mânasını bekâ seyrinde "**ol**" dediği olan fakrın kendisine denir.

"**Dünya müminin zindanıdır**" demekte Hz. Resul. Bu bağlamda küre-i arzda, küre-i arzın bizde beden ve bedenin ihtiyaçlılıkları üzerinden dünya oluşundan sebebiyet, küre-i arza tutsağızdır. Dünyada kurtuluş bedenin terki ile mümkündür ki bu da ölümdür. Ölüm ise tasavvufta "**ölmeden önce ölünüz**" hadis-i şerifi gereği kendi dünyamızda nefsimizin boyunduruğundan kurtularak gerçekleşir. Öyle ise bizi Hakk'a örten ve uzak kılan her türlü hâlden öleceğiz ki Hakk'ın nur nefesi ile varlık bulalım. Ve mevcudiyetimizde varoluşumuzun mutlak hakkı olan Hakk ile O'nun nuru ile yaşayalım.

İşte bu kurtuluş yolu, cennete Hakk'ın nuru ile mevcudiyet bulanların, Hakk nefesi ile yaşarken "**ol dediklerinin olduğu",** cennetin dünyada gönül bahçesi olarak tecelli ettiği sîrat-ı müstakîm yoludur.

Sîrat-ı müstakîmde yol tutmak kulun imanı doğrultusunda gayreti, içtihatı, mücadele ve mücahede ile çalışmasıyladır (sa'y).

Bunun dışında Hakk'ın kulundan değil, kulun Hakk'tan günah ve masiva ile uzaklaşması yoldan çıktığına işarettir. Bu da kulun nefsinin heva boyunduruğuna girişidir.

Bûd

Uzaklaşma anlamına gelen bûd, kulun evvela nefsine muhalefeti bırakması, süreçte ibadetleri bırakması ve sonuçta da Hakk'ın tecelli hikmetine Hakk'a muhalefet ederek örtünmesi ile günah ve masivaya düşmesidir.

Lakin müminin seyr-i seferinde Hakk'a muhalefet ettiği bir tavrı da bûd'a sebeptir. Bu ya kulun bulunduğu mertebenin seyir hâlinden daha düşük bir mertebeye düşürülmesi ya da kulun bulunduğu mertebede seyr-i seferinin sonlandırılması ile gerçekleşir.

Bûd'a en büyük sebep, mürşid-i kâmilin halk sohpetlerinde hak kelamına kalben veya kâlen muhalefet etmek veya öylesi mubarek temâsîle (örnek kişilere) buğz ve edepsizlik etmektir. Bu edepsizliğin uyarısı da "**Resule itaat Allah'a itaatir**" ve "**Ey iman edenler, Allah'ın ve resulünün önüne geçmeyin ve Allah'tan korkun, çünkü Allah işitir, bilir, Ey İman edenler, seslerinizi peygamberin sesinden üstün kaldırmayın ve ona birbirinize bağırır gibi yüksek sesle konuşmayın, haberiniz olmadan amelleriniz hiçe iniverir**" (Hucurat, 1-2) ayetlerinin tevil mânasında işaret edilir.

Tasavvufta halktan uzaklaşma düzeyinde uzlet bûdun tam tersidir.

Uzlet

Uzlet, yalnızlık, yalnız kalma anlamlarına gelir.

Tasavvufta ise kulun,

1) yaşadığı dertler sonucu hüznü,
2) Hakk'a yakin gelmek isterken halktan uzaklaşma iradesi,
3) yaşadığı manevi hâllerin muhasebesini yapmak istemesi,
4) halktan uzaklaşarak Hakk'a ibadet ve tâatte bulunmak iradesi,
5) Hakk'ı müşahede zevkinde bulunmuş bir salikin bûdda bulunması sonucu tövbe, af dileme hâli üzeri

yalnızlığa çekilmesine uzlet denir.

Uzlet bu yolun erenleri için bir dinlenme ve Hakk'a sığınarak O'nun ihsanında O'nunla olma durumudur. Başka bir deyişle de halktan uzaklaşmanın yalnızlığında Hakk ile olma durumuna uzlet denir. Uzlet yolun erenleri için devamlı bir hâl değil, bazen baş vurdukları bir durumdur.

Şunu da belirtmek gerekir ki kulun seyr-ü seferde halka garib oluşu ve Hakk'a karib oluşu hâli de halk içinde halktan uzak olması sebebi ile bir uzlet hâlidir.

Velayeti ilerideki sayfalarda anlamlandırmak üzere, konu akışında zikrettiğimiz lakin konu akışı sebebi ile yazamadığımız hamd, nefs-i natıka, ben, kalb, meşreb, vb mertebe hâllerini irdeleyelim.

Hamd

Hamd övme anlamına gelir.

Kulun Hakk'a imanı sonucu, Hakk'ı hakikatiyle bilişi ve hakikati ile bildiği Hakk'ı hakkıyla kadir kıymette yâd edişine hamd denir. Hamd edebilmesi için kulun, Hakk'ı hakikati doğrultusunda bilmesi şarttır. Bu da hamd edilenin bilinmesi sonucunda, bilindiği kadar övülebilinir olmasındandır.

Hakk'ı bilmeyen Hakk'ı ululayamaz.Hakk'ı bilenler ise O'nu bildikleri kadar, bildiklerinin kendilerinde oluşturduğu aşk, hayret, hayranlık ve edepleri kadar, kadir kıymette eda edişleri kadar hamd etmiş olurlar.

Dua, şükür, tövbe ve zikir Hakk'a hakkıyla yönelme ve bu yönelişte O'nun varlığının imanda kabul edilişi ile O'nun kadir kıymette ululamanın mertebeleri olarak hamdtendir.

Duada kul O'nun uluhiyetine avuç açmanın acziyetini sunuşu ile hamddedir. Şükürde kul O'nu, O'ndan olduğunun bilinci ile her şeyin kendisine rızık oluşunu tasdik edişi ve O'nun için yaptığı hayır amellere karşılık verişinde O'na yönelişinin hamdındadır. Tövbede kul, O'nun rububiyetine yönelişi ile Hakk'tan başka sığınılacak merci olmadığının hâli üzeri hamddedir. Zikirde ise kul, O'nu fikir ve esmalarıile uluamanın hamdindedir.

Dua, şükür, tövbe ve hamd gizli şirkten kurtulmanın ilaçlarıdırlar.

Zikir

Zikir anmak, hatırlamak, yad etmek anlamlarına gelir.

Erenler için zikir, O'nu fikretmenin sonucunda ihsan ile hatırlamak, veçhelerinde müşahede etmek anlamına geldiği gibi, O'nun muhabbetinde bulunmanın sonucunda O'nu hakikati ile yad etmek ve bilmeyenlere O'nu hakikati ile anlatma anlamına gelir.

"**Akletmezmisiniz**" ayetinin tefsir mânası doğrultusundaki tecellisinden murad edilen de yukarıdaki tanım üzeri yapılan zikirdir. Bu bağlamda her şey Hakk'ı hatırlatmanın bir aracısı olarak Hakk'ı hatırlamanıza sebep zikirdir. Bu zikir, her şey üzerinden O'nu akletmemiz zikridir.

"**Bir saatlik tefekkür, bin senelik ibadetten eftaldir**." hadis-i şerifi de bu noktada bize akletme ile Hakk'ı zikretmemizin önemini arz eder. Çünkü böylesi zikirde, kulda Hakk kendini hatırlatmanın mâna açılımında kulu üzerinde kendini vechelerde müşahede ettirerek, kuluna kendisini yâd ettirir.

İrşada memur kullarda ise Hakk, kulunun dili üzeri tecelli ederek talip canlara kendisini hatrılatmanın ihsanında, kendisini hakikatinde müşahede etmelerinin yâd edişinde zikri yaptırandır. Böylesi zikirde irşada memur kul da Hakk'ın kendisinden tecelli etmesi ile feyzden nasiplenmiş olur. Bu noktada zikir, tefekkür ve muhabbet zikirleri olarak hamdetmenin tecellisi zorunluğudur.

Bunun dışında zikir, irşada memur tarikat pirlerinin Hakk'a yetiştirmek amacı ile yöntem olarak kullandıkları bir ibadet biçimidir. Bu ibadet biçiminde zikir, cehri ve hafi olmak üzere iki türlü yapılır.

Kulun Hakk Teâla'yı zikredişi, Hakk Teâla'nın kulunu zikredişidir; çünkü Hakk Teâla'nın zikredişi hususen var kılışıdır. Kendisini zikreden kulunu Hakk Teâla hususen manevi nimetleri ile var kılar."**Kulum Beni zikredersen, Ben de seni zikrederim ....**" hadis-i kudsisi ve bir de "**zikir mühim işlerdendir**" (Ankebut, 45) ayeti zikrin önemini arz etmek için yeterlidir. Zaten zikirsiz bir tarikten dahsedilemez.

Cehri Zikir

Hakk'ın esma-ül hüsnasının veya belli ayetlerinin sesli olarak yad edilişi zikrine cehri zikir denir.

Bu zikirden murad, talip kulların 1) negatif enerjilerinden arınmaları, 2) Hakk'ı zikretme ile oluşan pozitif enerjiyi melekleri olarak kullanmaları, 3) yaptıkları zikirin sonucunda Hakk'ın melâike açılımı olan meleği davet etmeleri, 4) arınan salikin zikir ile Hakk nurunun tecellisine gark olması 5) talip kulların bir muradı varsa eğer zikir sonucu arınmış olmaları doğrultusunda pozitif enerji ile muradlarını Hakk'a sunmalarıdır.

Bu zikir yönteminde en büyük amaç talibin kalb (et parçası olarak kalb) ve beden ritminde imâna içkin pozitif enerji salınımına ermesidir. Bu da Hakk nurunun iman üzeri kullarından küre-i arzda tecellisidir. Bu zikirde kâmil olanlarda keramet tecellileri çok görünür.

Sidret-ül Münteha

Yedinci gök katında kevni âlemlerin son perdesine sidret-ül münteha denir.

Muhabbet ve böylesi zikir, ağız tecellisi olan sidret-ül müntehadaki Hakk tecellisinin küre-i arzda kulunda belirmesidir. Çünkü sidret-ül münteha Hakk'ın âlemlerde dil kuvveti ile tecelli ettiği son mertebedir. Kulun sidret-ül müntehaya varışı, Hakk'ı her şeyde dil ile müşahede edişi cennet zevkine varışıdır.

Bu sebepten dolayı her şeyi Hakk'ın muhabbet ikramı olarak gören kul bu mertebede ikramın cennet lezzatındadır. Bu da bu âlemde Hakk'ı zikir eden kulundan dili (lisanı) üzerinde tecellisi ile kuluna dil üzerinden görünüşü zevkini verişidir. Mürşid kelam ağacı olarak sidredir. Onun kelamı ise Hakk'ın kulunu kendisine yetiştirmenin son perdesi olarak müntehadır (nihayettir).

Cehri zikir yapanlar ise zikir sonucunda vecde varırlar ise ağız kuvvetinin yani sesin nurani etkileşiminin pozitif enerjisi ile arınmış olarak mevcudiyetlerinin sidretinden zikirdeki kelamın müntehalığından Hakk'a yükselmiş olarak ruh gözü ile nur tecellisinde hâl-i istiğrakta bulunurlar.

Hafî Zikir

Ağız melekesini (konuşma kuvvesi) kullanmadan sadece düşünce melekesi ile yapılan sessiz zikre zikr-i hafî denir.

Zikr-i hafiden amaç; 1) kulun düşünce melekesini kuvvetlendirmek, 2) düşünce melekesi kuvvetlenen kulun, zikir sonucu beyin enerji dalgalarında kuvvetli, imâna

içkin pozitif enerji salınımında bulunması, 3) kuldun Hakk nurlarının tecelli etmesi ile düşüncede mâna bularak ilham, hâtır ve doğuşatlar ile irfan bulması, 4) beyinin, bedenin diğer uzuvlarından daha kuvvetli ve latif enerji salınımında bulunduğundan dolayı kulun beyin melekesi ile daha kuvvetli bir biçimde tasarrufta bulunması, 5) kulun ferasetinin daha yetkin olabilmesidir.

Zikr-i cehride kâmil olanlarda cennet nimetleri kerametler olarak tecelli ettirilir; zikr-i hafide kâmil olanlarda ise Arş'ın nurlarının tecellisi veya zat-ı kibriya nurlarının tecellisinde Arş'ın melek minetleri keramet olarak tecelli eder.

Aslında her iki zikir pir terbiyesinde yaptırılmalıdır. Gündüzleri hafî, geceleri ise cehrî zikir yapılması uygundur çünkü gündüzleri zikr-i hafide kul, gündüz melekelerini sükuna getirmiş olarak huzura varır. Geceleri ise gecenin insan ve cinlerin fesadçılarına gündüz olması sebebi ile onların imandan yoksun negatif enerjilerinden ve musallat olacak cinlerin musallat olmalarından kurtulmak için zikrin cehri yapılması uygundur. Çünkü hafî zikirde kâmil olmamış bir insan için cehri zikir, kulun koruyucu pozitif enerji oluşturmasına yardım eder.

Cehri zikir kulu imanda motive etmesi sebebiyle hem rahatlatır hem de korkularından yana cesaret bulmasına sebep olur. Yalnız kalan korkak insanlara rahatlıkla tavsiye edilebilinir. Hafi zikir ise rahat uyuyamayanlara rahmetin bereketinden dolayı tevsiye edilebilinir.

Lakin zikirden amaç Hakk'ın nuru ile tecellisine varmaktır. Kendi menfaatlerimiz için zikir edilmemesi uygundur.

Melekler ki karşılık beklemeden Hakk'ı zikirdeler; biz insanlar olarak niyetimizde Hakk'ın rızasını gözeterek melekler kadar olamayacakmıyız.

Havass İlmi

Havass hassalar, keyfiyetler ve hususiyetler anlamına gelir.

Tasavvufta ilim olarak havass, manevi tesir için uzlet, riyazat veya i'tikafta okunan esma, ayet ve dualara denir.

Esma ve ayetlerin virdler edinilerek okunması sonucu, kulun nurani tecelli ile cennet meleklerini, melekeler edinişi (feraset ve tasarruf) veya bir iradesi niyeti ile iradesine memur bir meleği davet etmesi ve iradesine kulun ahlakı üzeri memur olan meleğin hizmet etmesi gerçekleşir.

Havass İlminde mühim olan niyettir. Kişi virdlerini irade ettiği hâl üzeri yapınca, Hakk'ın esma ve ayetlerine hizmet zikrinde bulunan melekeleri uyandırmış olur. melekleri ise harekete geçirmiş olarak davet eder. Kişinin niyeti iyi ise Hakk katındaki akibeti iyi olur. eğer kişinin niyeti kötü ise, cinlerle de uğraşan cinci olarak Hakk katındaki akibeti kendisi adına kötü olur. Çünkü böylesi insanlar duanın faziletini bırakmış olarak recadan uzak, cinlerle iş görmüş olurlar. Bu bağlamda akibetlerine dair bir ayette "**birbirimizden yararlanıyorduk**" (En'am, 128) diyecekleri, Hakk'ın da onlara "**öyle ise tadın azabı**" (En'am, 128) diyeceği net bir ifade ile belirtilmiştir.

Belli bir irade üzeri bu ilimi kullanmamak gerekir. Sadece Hakk rızası için melekler gibi kulun ibadet etmesi uygundur. Bu ibadet hâli sonucunda Hakk'ın bağışlarda bulunması, kulun güzel ahlakında feraset, tasarruf ve emir makamlarında bulunmasına sebep olur.

Kerribiyyun ve Huddem

Bu ilim uygulaması sonucunda kula hizmet eden melekler kerribiyyun melekleri olarak kulda, kulun feraset ve tasarruf meleklerinde hizmet ederek biçimlenirler. Havass ilminin uygulanmasında davet var ise eğer kula gelen melekler huddem olarak kula hizmet ederler. Huddem melekleri kerribiyyun meleklerinin işçi melekleri gibidir. Kulun bu seyri Hakk'ın kuluna Hakk nefesi ikram edişidir.

Kerribiyyun melekleri Hakk'ın emri dışında fiilde bulunamazlar. Onların fiili Hakk'ın tecellisidir. Huddemler ise kerribiyyunun gözetiminde iş görürler. Hz. Cebrailin Burak meleğini Hz. Muhammed efendimize getirişini bu konu için anlamlandırabiliriz.

Her halk edilen mevcud halk etmenin temel prensibi olan "suretsiz olmaz" ilkesi sebebiyle kendi âleminde bir suret üzeri yaratılmıştır. Bu sebepten dolayı melekler de kuantum deryası olan Hakk'ın nur deryasında belli bir suret üzeri halk edilmişlerdir (ayan-ı sabite). Zaten küre-i arzda bulunan mahlukatlar melâikelerinin suret biçimleri üzeri burada tezahürdedirler. Bu bağlamda aslan meleği, horoz meleği, ejderha meleğini örnek olarak verebiliriz. Ehline bu kadarı kafidir.

Fikir

Fikir kulun mâna melekesi ve irade melekesi ile belli bir görüşe sahip olmasına denir.

Kulun Hakk'ı fikretmesi ise kulun bilme iradesi doğrultusunda manâ melekesi ile bildikleri üzerinden veya Hakk'ın tecellide, nuruyla bildirdiği manâ melekeleri ile O'nu bilmenin heyecanında düşünmesidir. Kulun düşüncesinin sonucunda edindiği görüşünün beyanı ise fikrini yani görüşünü bildirişidir.

Akıl

Aklı bağ kurma veya ilişkilendirme mânasına gelir.

Farklı hususiyetleri, farklılıkları üzerinden ilişkilendirme sonucu fikir edinme veya görüş edinme eylem melekemize akıl denir.

Bilimde akıl, farklılıkları ayrıştırıcı olarak ayırt etme biçiminde bulmaya dayalı analitik olarak işler (parçalayıcı ve parçacı). Felsefede akıl, filozofun düşünce ilkesi doğrultusunda şüpheciliğiyle ayırt edici olumsuzlama üzeri ilkesinde olumlama

biçiminde fikretmesinden işler. Tasavvufta akıl ise iman üzeri Hakk ilkesi ile sufinin Hakk'ı olumlaması üzeri müşahedesinde fikretmesi ile işler.

Başka bir deyişle akıl kişinin fikir ederken düşüncesinin nesnesini ayırd edici özellikleri ile görüşü ve bu görüş üzerinden düşünce nesnesinin irdelenişi yetisidir.

Aklın mevcudiyetinin sebebi ise Hakk'ı bilmek için ve Hakk'ın ilminin, insanın melekelerinde ibadet üzere özgünleşmesi ile biçimlenerek insanın küre-i arzda halife olması içindir. Hakk'ı aklı ile fikretmeyen kişi Hakk'ın hakikat ve hikmetine örtüktür.

Ehl-i tasavvuf aklı, en aşağıdan en yukarıya kadar mertebelendirmiştir.

1) Akl-ı maaş, kulun nefsani ve bedeni ihtiyaçları doğrultusunda düşünmesi düzeyi,
2) Akl-ı maad, vicdana gelen insanın iman edip Hakk'a dönüşüyle ilim ve irfan üzeri düşünmesi düzeyi,
3) Akl-ı selim, Hakk'a iman eden kulun haklar çerçevesinde iyi ve kötüyü ayırt ettiği düşüncesinde akıl ediş düzeyi,
4) Akl-ı nur, kulun kalbinde tecelli eden nurların feyzi üzeri akıl etmesi düzeyi,
5) Akl-ı ruh, kulun ruhaniyetindeki Hakk ve hakikat bilgisinin tecellisi ile hakikat bilgisi doğrultusunda düşünmesi düzeyi,
6) Akl-ı sultan, kulun feraset ve tasavvuf gücü edinmesi ile ferasetindeki kavrayışla hikmet bilgisi edinişi, hadiselerin iç yüzünü bilmesi akıl düzeyidir. Akl-ı sultana sahip olan bir kulun düşünce melekesi avam ve havasa kıyasen Hakk nuru tecellisi sebebi ile kıyaslanmayacak kadar hızlı gerçekleşir.
7) Akl-ı Küll, bütünsel akıl da diyebileceğimiz akl-ı küll kulun, bütün mevcudata fakr hâli üzeri yek vücud olarak hareket ettiği, farklılıklara aşkın bakışımda bütün mevcudatı bütünde kavradığı akıl düzeyidir. Bu düzeyde akıl düşüncede sükut etmiş, evrendeki akıl ile yani akl-ı kül ile uyumda varoluşun nedeninin ereğinde sulhdadır.

Bunların haricinde insanın tecrübe ve bilgi ile gelişerek akıl etmesine akl-ı mesmu denir.

Akl-ı Küll

Hakk'ın irade-i külliyesi doğrultusunda, melâikesinin bütünsel muhabbeti sonucu beliren ikame, idare ve idame tecellisinin evrensel bilinç olması durumuna akl-ı küll denir. Akl-ı küll, melâikenin bütünsel olan örgünsel ve organik ilişkisinin sonucu olarak Hakk'ın hikmette varlık tavırları seyridir.

Meşreb

Meşreb, yaratılıştan gelen ahlak ve huylara denir.

Ehl-i tasavvuf için meşreb, insanın halk edilişinin unsurları ve ilkeleri üzeri tabiyatıyla bağlı olduğu unsurlar ve ilkelerin fıtratı (doğası) olarak ahlakında karakterize olması sonucunda beliren unsur ve ilkelerin hâl ve tavırlarda görünüşüne denir.

İnsan ahlak ve huylarında, fıtratı gereği bağlı olduğu unsur ve ilkelerin tabiatı üzeri bir meşrebe sahiptir. Ve her insan bağlı olduğu tabiatın meşrebi üzeri huy ve ahlakında ona döner. Bu bağlamda meşreb bir taraftan bağlı olduğumuz tabiat üzeri biçimlenişimiz bir taraftan da bağlı olduğumuz tabiatı ahlak ve huylarımızda yaşayışımızdır.

Anlatılanlar doğrultusunda meşrebler anasır-ı erba ve Hakk'ın sıfat ve esmalarının bizde melâike ve melekeler olarak biçimlenişinin sonucu oluşurlar. Ve bizler bu doğrultuda ahlak ve huylarımızda bağlı olduğumuz meşreblerimizin karakterize oluşu sonucu meşreb edinmiş olarak yaşarız.

Meşreb için başka bir bağlamda şöyle bir tanım getirebiliriz. Arketiplerimizin ilkeler olarak yaşantımızda ahlakımız düzeyinde evrenseller mahiyetinde biçimlenmesine meşreb denir. Halk edilişimizin arketipleri halk ve Hakk yönlerimizdir. Bu iki arketipal yönlerimiz aynı anda ahlakımızda devindiğimiz ilkelerdir. Bu bağlamda ilkeler 1) kategorik devindiğimiz kâinat sıfatları 2) tinsel devindiğimiz Hakk sıfatlarıdır.

Halk âleminin sabiteleri olan anasır-ı erbaa bitkiler, hayvanlar ve cinler insanlarda çok farklı açılarda biçimlenirler.

Anasır-ı Erbaa

Tezahürler düzeyinde küre-i arzdaki mümkinatı biçimlerdiren dört unsura (toprak, hava, su ve ateş) anasır-ı erbaa denir.

Toprak: Pozitif tarafı ile sebat, sabır, hüzün, tevazu vb değişmez karakterlerde biçimlenir. Negatif yanı ile de zor, kapalı, ketum vb değişmez karakterlerde biçimlenir.

Su: pozitif tarafı ile uyumlu, samimi, herkese ayak uyduran, değişken karakterlerde biçimlenir. Negatif tarafı ile de kararsız, yüzsüz, küsen vb değişken karakterlerde belimlenir.

Hava: pozitif tarafı ile kucaklayıcı, şeffaf olarak açık, mütevazı, merhametli, metin vb değişmez karakterlerde biçimlenir. Negatif tarafı ise kibir, öfke, buğz, kendini göstermeye düşkünlük vb değişmez karakterlerde biçimlenir. Bu meşrebin kendini hep göstermeye çalışması, havanın görünmemesinden olsa gerek. Bu meşreb ehli, halk arasında "hava atmak" denilen hâllerini, tevazu ile görünmez olarak da dengede tutar.

Ateş: Pozitif tarafı ile sıcak kanlılık, samimi, sevecen, coşkun, hareketli vb değişken karakterlerle biçmlenir; negatif tarafı ile de kıskançlık, öfke, nefret, hırs, hiperaktivite vb değişken karakterlerde biçimlenir.

Bu meşreblerin ortak ahlak tavırları meşreblerin karakterize oldukları değişken ve değişmez durumlarına göre değişir.

Mesela toprak sevgide değişmez bir karakter arz eder ama sevgide değişmez iken sevdiklerinde değişkenlik arz eder. Hava sevgide değişmezdir, sevdiklerinde de değişmezlikler arz eder. Su sevgide değişkendir lakin sevdiğinde değişmezlik arz

eder. Ateş sevdiğinde değişkendir, sevdiklerinde de kırıcı ve yakıcı olarak hep değişkendir. Bu anlatım dahilinde diğer insanlık huylarını ehli rahatlıkla inceleyebilir.

Bitkiler ve Hayvanlar

Bitkiler ve hayvanlar kâinatta yaratılmış bir çok mahlukun burada örneklenmesinin haricinde nurdan yaratılan cennet ve cehennem meleklerinin küre-i arzda biçim olarak iz düşümüdürler.

Bitki meşrebi olan insanlar alıcı olmaktan çok vericidirler. Bitkiler halim, selim, merhamet sahibi, içleri dışları bir olan saf bir hâlde değişmez özelliklere sahip karakterlerde biçimlendirilmişlerdir. Bitki meşrebi olan insanların en büyük özelliği, beden enerjilerinin pozitif olarak salınımda akış arzetmesidir. Bu meşreb ehli negatif enerjileri de, kendilerinde saflık nüktesince pozitif olan enerjilerinde ya pozitife çevirirler ya da nötürleştrirler. Pozitif enerjileri sebebiyle rahatlatıcı ve şifacı olma özelliğine sahiptirler.

Hayvan meşrebi olan insanlar verici olmaktan çok alıcıdırlar. Hayvanların her türlü hâlini, maymunluktan tutun da kurt, çakal, tavus kuşu, çiyan, aslan vb, hayvanlara kadar, onların enerjiden biçimlenen melekelerini, meleke düzeyinde enerji yoğınluğu olarak yaşarlar. Ehli olanlar bu hususiyeti seyr-ü seferlerinde müşahede ederler.

İnsanlık mertebesinde insanın insanlığına en uzak hayvanın karakterize hâli domuz, en yakın hayvanın karakterize hâli attır.

Cin

Domansız ateş olan moleküler düzeyde radyoaktiviteden yaratılmış, küre-i arzın ilk düşünen yaratıkları cinlerdir. İnsanlık öncesi yer yüzü halifeleri onlardır. Madde boyutundan moleküler düzeydeki yaşamlarına geçene kadar büyük çilelerden geçmişlerdir.

Gündüzleri bizim gecemiz, geleri bizim gündüzümüz olmuştur. Cinlerin en temel karakterleri, hızlı düşünerek fikir edinmeleri, lakin fikirlerini marifete taşıyamamalarıdır. Dünyada yaşadıkları gibi dünya dışı feleklerde (gezegenler) de yaşamaktadırlar.

Cinlerin yaşadıkları ahlakın insanlarda karakterize oluş biçimi, hızlı fikir üretebilmek ama fikirlerini cem'e taşımakta zorlanmak, keyfi hareket etmek, boyunduruğunda köle bulundurma iradesinde bulunmak, tahammülsüzlük vb hâllerdir.

***

Bunlar dışında süfli olan, mikrobiolojik yapıda, bütünsel hareket etmeleri ile bir bilinçte hareket bulan iyi ve kötü huylu nice mevcud yaratılmıştır. Bunların hâlleri dahi Cenab'ı Hakk tarafından insan melekelerinde karakteize edilmiştir. Ve bunlar gibi bizim normal gözümüzle göremeyeceğimiz nice yaratık halk edilmiştir. Ve anlatılan yöntemle onlar da insanın ahlakında yaşanırlar. Bu düzeyde sufli olanların insanlarla ortak yaşam biçiminde yaşayışları da vardır.

Peygamberler ve Melekeler

Küre-i arzda cemaddan cinlere kadar ne varsa insan ahlakında insanın halkiyetinde cem' edilmiştir. İnsan bu cem' edilişin halk tarafının dahilinde ulvi tarafı olan

melâikelerin sıfat, esma, ayetler üzeri melekelerin ve koruyucu meleke olan karakterize oluşlarının cem'iyetine de sahip bir halk edilış üzeridir. Ve insanın bu meşreb tarafı bağlı olduğu ulvi tarafıdır.

İnsanın Hakk tarafı olan bu ulvi meşreb hâlinin açılımı peygamberlerle başlar.

Peygamberler

Peygamberler, bulundukları mertebenin melâikelerinin kendi üzerlerinde meleke oluşlarının ve bu meleke hâli üzeri insanın Hakk'a yükselişinin basamakları olarak her insanda örtük arketipleri, seyr-i sefer sonucu açılan sıfat, huy ve ahlak yaşantısının ilkeleridir. Bu düzeyde ilkelerin biçimlenişleri insanlığın peygamberler meşreblerini oluşturur.

Peygamberler sadece Hakk ve hakikatin habercileri değil melâikenin ilkeler üzeri tavırlarının insanda, ulvi sıfatlar olarak karakterize oluşu biçimlenişinin yaşam temsilcileridir.

Her insan, Cenab'ı Hakk'ın kendi nurundan var ettiği ruhu ile Hakk'a yakındır. Lakin her insan meşrebi olan peygamber veya peygamberlerin ilahiyatın biçimlendiği ahlakı üzeri Hakk'a yükselir ve istidadınca O'nu müşahede eder. Bu o peygamberin veya peygamberlerin bağlı olduğu melâikenin meleke tecellisinde Hakk'ı müşahede etmektir.

Peygamberlerin ana hatları ile öncelikli olarak bağlı olduğu ve yaşadığı sıfat ve esma tecellisinin meleke durumlarını anlatırsak; insanın uzuvlarında karakterize olan Hakk'ın subuti sıfatları doğrultusunda bu konuyu genişletiriz.

İlim sıfatı, fikretme melekesi, feraset ve tasarruf melekeleri Hz. İbrahim, Hz. Nuh ve Hz. Muhammed (sav) efendimizde kâmil olmuşlardır.

İlim sıfatının şahsına Alim denir. Hz. İbrahim ve Hz. Nuh âlemler üzerinden bilgi edinme cihetinin meleke tecellisinde Hakk'ın Alim esmasının tecellisindedirler. İkisi de eşya üzerinden hareketle hakikat bilgisi edinmeleri ile ilimin tafsilatındadırlar. Hz. Muhammed efendimiz ise Hakk üzerinden bilgi edinerek eşyaya bakan bakışımda Hakk nazarı ile baktığı için ilmin cem'i dedikleri tecellinin Alim esmasının tecellisidir.

İrade: Hz. Davud ve Hz. Süleyman nebinin ilahi sıfatları olup, ikisi de iradelerini arzda irade melekeleri doğrultusunda irade ettikleri biçimde bulmaları ile Mürid, Melik, Malik-ül Mülk, Adalet vb esmaların saltanat sultanlığında temsilcileridirler. Süleyman nebi ayrıca hadiselerdeki hikmetin kavrayıcısı olarak vicdan ve hüküm melekeleri ile tasarrufuyla beraber ferasette adl sıfatının da temsilcisidir.

Basar: Hz. Yusuf'un temsil ettiği sıfat olup, zeka melekesinde kavrayışta görme özelliğinin tecellisidir. Bu doğrultuda Hz. Yusuf Basir ve Râkıb esmalarının temsilcisidir. Olay ve olguları hakları üzeri değerlendirme feraseti de Hz. Yusufun sıfatlarındandır.

Semi: Hz. Süleyman ve Hz. Musa'nın sıfat tecellilerindendir. Bu iki peygamberden Hz. Süleyman Hakk ile mevcudatı duyma, Hz. Musa ise Hakk'ın kelamını Hakk ile duyma yönleri ile semi esmasının temsilcileridirler.

Kelam: her ne kadar Hakk'ın kelamına mazhar olması sebebi ile bu sıfat Hz. Musa'nın temsilcisi olduğu sıfat olsa da fenâ seyri ile bu sıfatın muhatabı Hz. Musa'dır. Bu sıfatın bekâ tecellisi ise Hz. İsa'dır. Hz. Musa kelamullahtır, Hz.İsa ise mâna melekesi ile kelimullahtır.

Kudret: Bu sıfatın şahıs esması Kâdîrdir. Kudret Hakk kelamının açılımıdır. Hz. İsa ruhullah olarak bu sıfatta, bu sıfatın cem'inde; Hz. Musa ise bu sıfatın âlemlerde tecellisinin tafsilat seyrindedir.

Tekvin: Hakk'ın halk edişe getirme sıfatı olan tekvin, Hz Adem'in sıfatıdır. Ademiyet ile beraber bütün insanlık mevcud oluşuyla bu sıfat üzeri Hakk'ın ilahi nefes tecellisi ile varoluş mertebe makamlarını seyr-ü sefer eder. Hz. Adem'de Hakk'ın esmalarını halk ederek talim ettirişi ve ademiyetin kendisini tanıması için yer yüzünde esmalar ile kendisine doğru yükselişi Hz Adem (as) halkiyeti ile zuhur eder.

Bütün sıfatlar içkinliğinde belirtelim ki Hakk Teâlâ, Adem'in algı hissiyatında bütün âlemleri görünür olarak halk etmiş olur. Bu sebepten dolayı Hz Adem Halık, esmasının fenâ seyrinde Halık esmasının temsilcisidir.

Hayat: Diri olan Hakk'ın Rabb-ül Âlemin sıfatıdır. Bu sıfat ile HakkTeâlâ diğer sıfatlarında seyir eder, sıfat ve esmalar tavrında bulunarak sıfat ve esmalarını halk eder. Ademiyet, diğer subuti sıfatlar dahilinde bu sıfatın tecellisi olan Hayy (diri) esmasının "**Ruhumdan üflediğimde**" (Sad, 72) ayeti tecellisinin temsilcisidir. "**Habibim, evliyanın ahvali Ben'dendir**" hadis-i kudsisi de işaret eder ki bu esmanın temsilcileri Hakk'ın büyük velileridir. Bu sıfat, Rabbler Rabb'i olan Hz. Hakk Teâlâ'nın sıfatı olup, Hz. Allah bu sıfat üzeri Rabb-ül Âlemin olarak Rabbler Rabb'idir. Bu sıfatın şahsı işaret eden hayy esması ism-i azamdandır.

Rab-ül Âlemin

Alemlerin Rabbi anlamına gelir. Aslında ise her şeye nuru ile aşkın, diri olan Allah'ın varları var ederek melâikesi ile ikame, idame ve idare edişi sıfatına denir.

Rabb-ül Erbab

Rabbler Rabbi anlamına gelen Rabb-ül Erbab, Cenab'ı Allah'ın bütün subuti sıfatlarında melâike tavırlarında varlar üzerinde hüküm verdiği, melâikesine aşkın diriliğindeki şahıs hâline işareten kullanılır. Kur'andaki karşılığı "**O Hakem-ül Hakim'dir**" (Tin,8) ayetidir.

Rabb-ül Âlemin sıfatında Allah'ın (cc), mevcudat üzerindeki ilahlık tavırlarında fiilde aşkınsallığı işaret edilir. Rabb-ül Erbab'ta ise sıfatlarına aşkın şahsı işaret edilir.

Rabb-ül Erbab, kavramsal olarak bütün mahlukat üzerinde rububiyeti ile tecelli ederek her şey üzerinde her şeye Rabb oluşu için de kullanılır. Lakin bu Rabb-ül Âlemin sıfatıdır. Hakk Teâlâ, Rabb-ül Âlemin olarak şey-i vahiddir.

Şey-i Vahid

Hakk Teâlâ'nın her şey üzerinde melâikesi ile nazır, varlığının nuru ile hazır oluşunda varlığına zeval gelmeden, şahsında tek, sıfat seyrinde ise mahlukata aşkın mahlukat ile bir oluşuna şey-i vahid denir.

***

Peygamber tabiatının melekelerimiz üzerinden fıtratımızda tecellisi ile insan peygamberleri ya onların asli tecellisi yada onların karşıtı olan esmalarının zılli tecellilerinde yaşar.

Şöyle ki Hz. Musa azamet üzeridir. Lakin Hz. Musa Cebbar ve Azameti, Hakk'ın asli tecellisi olarak yaşarken, Firavun da Cebbar ve Azameti, Hakk'a örtük olarak kendi nefsinen bularak Hakk'ın esmasının zılli tecellisinde yaşıyordu.

Hz. Musa, Firvunu kendisinde olduğu gibi sıfatını Hakk'tan bilmeye ve yaşamaya davet etmiştir. Hz. Habil'in sıfatı haktır, Kabil'inki de haktır. Lakin Hz. Habil hak sıfatının asliyetinde Kabil'e hak sıfatının zılliyetine karşılık vermemiştir. Hz. Yusuf, basar ve râkıb sıfatlarının tecellisinde, kardeşlerinin bu sıfatın zılli tecellisini râkıb sıfatı ile helak etmiştir.

Lakin, bilinmesi gereken, hangi sıfat üzeri bakarsak, Hakk Teâlâ bize o sıfatı üzeri görünecektir. Bu da kulun hüsn-ü zannı üzeri Hakk'ın kulunu kabulüdür.

Mesela Hz. Süleyman saltanat sıfatları üzeridir. Buna mukabil Hakk Teâlâ, hadiselerin hikmetini verdiği Hz. Süleyman'a saltanatı ile görünmüştür. Hz. Resul merhamet üzeri bakmış ve Hakk'ı merhamet üzeri bilmiştir, Hakk Teâlâ da onu merhamet üzeri kendine yükseltmiştir, ona ve ümmetine merhamet buyurmuştur.

Hangi peygamberin meşrebi üzeri isek o peygamberin meşreb hâli üzeri Hakk'ı bilir, müşahede eder ve yaşarız.

Bu da Hakk'ı bilmek, müşahede etmek ve yaşamak seyrinin peygamber meşreblerine bağlı olarak onları yaşamımızda yaşayışımızdır. Bu bağlamda peygamber seyri, seyr-i seferde insanlığın Hakk'ı bilme, müşahede etme ve yaşama seyri olarak insanlığın kemâlat seyridir. Lakin bu seyir insanlığın kemâlat seyrinin sonu değildir. İnsanlığın kemâlat seyri Hakk Teâlâ'nın kendisinde biter, insanlıkta değil.

Anlatılanlar doğrultusunda meşreblere devam edersek, her insan subuti sıfatlarında Hakk'ın sureti üzeri yaratılmıştır. Lakin her insanın subuti sıfatları üzeri esma seyrinde bulunmasına sebep, iki temel ulvi sıfatla vechelenerek esma seyrinde, Hakk'ın seyrinde bulunuşudur. Bunlar celal ve cemal sıfatlarıdır. Her insan bu iki sıfatın hususi tecellilerinin meleke tavrında karakterize oluşları ile esmalarda seyreder.

Her insan ya sureti ile celal, sireti ile cemal ya da sureti ile celal, sireti ile cemal olmanın hâli üzeri bu iki sıfatın melekesinde tavırlarda bulunur. İnsanların bu iki sıfatı üzeri halk edilişleri kişiliklerini dengelemeleri ve hayatta daha rahatta yaşayabilmeleri içindir. Bu doğrultuda da insanın, ilahi sıfatları, bu iki sıfat üzeri karakterize oluşu ile yaşaması sağlanır.

Celâl ve Cemâl

Hakk'ın celal sıfatı, insanda uluhiyet sıfatının tecellisine sebep azamet, kahr, kahir, kebir, kadir vb esmalarının irade ve güç melekelerinin kuvvet üzeri nihai derecede açılımı ile karakterize olarak biçimlenir.

Hakk'ın cemal sıfatı ise insanda rububiyet sıfatlarının tecellisine sebep merhamet, cömertlik, üzeri rahman, rahim, rabb, mürebbi, halim, mevla vb esmalarının irade ve güç melekelerinin kuvvet üzeri ihsan ve lütuf hâlinde hüsniyette açılımı ile karakterize olarak biçimlenir.

Bu iki sıfat doğrultusunda, insanın esma-i hassı temeli ile diğer esmalarda da vecheler seyrinde bulunduğu olur.

Esmalar kavil âleminde Hakk'ın celal veya cemal tavrına göre melâike tavırlarında biçimlenir. Bu da melâike tavrının kuvvet açılımının insanda melekeler olarak biçimlenişi ve karakterize edilişine sebeptir.

Varoluşumuzun halk sabiteleri ve varoluşumuzun Hakk sabiteleri ile bizler varızdır. Esmalar da Hakk sabitelerimizdendir.

Cemal ve celal sıfatları Hakk'ın uluhiyet ve rububiyet sıfatlarını belirleyici melâike tavrı olarak temel veçhelerdendir. Esma ve ayet veçheleri tavırlar olarak celel ve cemal tavırları üzeri biçimlenirler. Buna örnek 1) kibir sıfatında uluhiyet temellendirmesi ile kibir sıfatında hışımla celalli olunacağı gibi beğenmeme, yeterli görmeme ile de kibir sıfatında cemalli tavırlarda bulunulabillinir, 2) Rububiyet temellendirmesi ile mürebbi sıfatında muhabbet ile cemalli olunacağı gibi, hışım ile celalli tavırlarda da bulunulabilinir. Veliullahın musibet seyrini bu bağlamda örnekleyebileceğimiz gibi bir öğretmenin hışım veya muhabbet ile öğreticiliğini de örnekleyebiliriz.

Bunlar haricinde Kur'anda helak edildikleri belirtilen kavimler kıssaları ayetlerine bakıldığında uluhiyet temelli celal sıfatında tavırlar ile Hakk'ın kendisini veçhelendirdiği görünür. Lakin uluhiyet temelli olarak Hakk'ın kendisini, örnekleme yaparak irşad ettiği kullarına rububiyet sıfatında cemalde veçhelendiğini de müşahede etmek gerekir. Bu bize gösteriyor ki üzerimizde belirleyici sıfatlarımıza göre rabb sıfatı doğrultusunda bakışımda bulunduğumuz bakış açısına göre celeli ya da cemali tavırlarda uluhuyet ve rububiyet durumlarına göre veçhelenişlerinde Hakk müşahede edilir.

Esma-i Hass

İnsanın üzerindeki melâike açılımında (ki bu ruh meleği veya Hakk'ın nurani tecellisidir) oluşan nurdaki kuvvet akışının salınımında melâikenin (enerji veya kuvvet biçimi) belli bir sıfat üzeri meleke biçimlenişinde ve bu sıfat üzeri diğer meleke açılımlarında yaşadığı yönlendirici Rabb esması olan sıfata esma-i hass denir.

Esma-i hass başta kişinin yönlendirici kuvvet sıfatıdır; süreçte tavırlarda beliren yaşadığı sıfatıdır; sonuçta ise yaşadığı sıfat üzeri hükümde olduğu için Hakk'ın âlemler üzerinden kendisine, bulunduğu sıfat üzeri tavır hükmünde bulunuşuna sebeptir. Bu babta peygamberler konusunda örneklemeler yapmıştık.

Esma-i hass insan meşrebinin en belirleyici hususiyetidir çünkü melâikenin meleke tavrıdır. Bu sebepten dolayı diğer meşreb hâllerine galip bir tecellidir. İnsanın bağlı olduğu ulvi âlemler de (emir ve melekut âlemi) bu meşreb üzeri küre-i arzda tecelli etmiş olurlar. Küre-i arzda sufli ve bir üst meleklerin, ayrıca hadiselerde hadis olan mevcudatın insana hizmet secdesine sebep de budur çünkü kişinin esma-i hassı üzeri Hakk, şahının tavrında tecelli etmektedir. Bu da "**secde ediniz**" (Sad, 72) ayetinin ve "**onları isimleri ile haber ver**" (Bakara, 33) ayetinin tevil mânalarıdır.

Kişi yaratıldığı ve yaşantıladığı ilahi esmanın kuvvet açılımı gereği yaşar. Kişinin bu yaşantısında esma-ı hass'ı umumi değil kişiye has olarak ferdi hikmet zevkince ism-i azamdır. Umumi olarak ism-i azam ehlince zevk edilir.

Emir Âlemi

Hakk'ın hüküm ve icra emrinde melâike tavrında bulunarak mevcudatı ikame, idare ve idame ettiği nurani tecelli bütününe emir âlemi denir.

Emir âlemi arş-ı alâ, sır, hâfi ve ahfâ nurlarının tamamının seyri olan âlemdir. Bu âlemin nurlarına melâike-i nokta veya melâike-i âliyûn da denilebilinir. Bu âlemin nurlarının rengi siyah, beyaz, yeşil, mavi, sarı, kırmızı şeffaf gri vb dir.

Arş-ı Alâ

Maddenin oluşumuna sebep ikame, idare ve idame edildiği İsrafil, Cebrail, Mikail ve Azrail meleklerinin bulunduğu gök katı ve bu gök katına içkin, bize dışsal ve içkin olan toprak, su, hava ve ateş melekeleri ile de sekiz melekle varolan gök katına Arş-ı alâ denir.

Bu gök katında "**Rabbinin arşını sekiz melek taşır**" (Hakk, 17) ayetinde geçen Yersebut, Feyz, Yasef, Soguul, Semi, Ursul, Yaft, Zamir melekleri iş görür.

Bunlar sırası ile:

Yersebut	Hz. İsrafil'in meleke canı olan melek protonlardır.
Feyz	Hz. Cebrail'in meleke canı olan melek nötronlardır.
Yasef	Hz. Mikail'in meleke canı olan melek elektronlardır.
Soguul	Hz. Azrail'in meleke canı olan melek atomlardır.
Semi	Havanın melekeleridir.
Ursul	Ateşin melekeleridir.
Yaft	Suyun melekeleridir.
Zamir	Toprağın melekeleridir.

Allah'ın arşında biz bu âlemde Zamir, Semi, Ursul, Yaft tarafı ile yaşarız. Ahiretimizde ise Yersebut, Feyz, Yasef ve Soguul ile ilişkilerimizin sonucu olan feraset, tasarruf, keramet nimetleri ile nasipleniriz.

Ehline malumdur ki bu meleklerin, meleklerimiz olarak tecellisi imanla yapılacak zikir ve ölmeye yakın derecede yapılan riyazat sonucunda mümkündür. Böylesi zikir ve riyazat sonucunda ruhaniyetimiz ile ilişkide olarak bağlı olduğumuz bu meleklerin ilmi ve gücünden istifade ederiz.

Azrail meleği meşrebinde olanlarda düşünce kuvveti ile madde oluşturma, maddeye hükmetme, hayat alma ve tah-i mekanda bulunabilme görünür. Mikail meleği meşrebinden olanlarda ilm-i kimyaya vakıf olmak görülür. İsrafil meleği meşrebinde olanlarda mekan ve zaman bilgisi, hadiselerin neden-sonuç iliişkilerine vakıf olma hikmetleri tecelli eder. Cebrail meleği meşrebinde olanlarda ise Hakk'ın varlık bilgisine erme, hayat verebilme vb bilgiler ile her şeye hakkıyla bakabilme bilgisine vakıf olma görülür.

Her meleğin tecelli hususiyetine göre insan farklı feraset ve tasarruf hâllerine sahip olabilir. Bu melekler dahilinde huddem meleklerinin kuvvet ve ilimlerinden de istifade edilir.

Arş-ı alâ insanda başa, göğüs cennete, göbek kısmı cehenneme, ayaklar da dünyaya işaret eder; en çok etkileşim gösterdikleri beden bölgesi ile remzedilmişlerdir.

İnsan bağlı olduğu bu meşrebleri dahilinde iç gökler ve dış göklerle bütünsellik arz eden bir halkiyete sahiptir.

Kalb

Bütünsellik arz eden halkiyetinde iç ve dış gökler insanın kalb oluşunda cem' olurlar. Aslında insan denilen mevcud, halk edildiği bütün meşreblere içkin karakterize oluşuyla, bütün meşreblere aşkın kalb oluşuyla noktalanan "Ben" olmaklığında insandır.

Kalb, insanın bağlı olduğu mertebeler dahilinde ruh meleği temeli ile nefs, beden ve akıl melekelerinin bütünselliğinde oluşan melâike yoğunluğundaki (enerji yoğunluğu veya kuvvet yoğunluğu) algı ile görülemediği için mevcudatta değil ama insanın bizatihi kendisi olduğu şekilsizlikteki[7] bilinç hâline denir. Bu bilinç hâlinde insan, bağlı olduğu meşreb hâli ile kader ve kazasında sıfat, esma ve ayet tecellisi ile karakterize olan bilinçte kavrayış hâlince şekilsizliğinde vechelenerek var olur.

Kalb mertebesi her ne kadar yukarıda anlatılanlardan ibaret olsa da, İmam-ı Rabbani hazretleri kalb mertebesinden kast edilenin et parçası olan kalb olduğundan kani olmuş ve bunu dile getirmiştir. Et parçası olan kalb anlatır olduğumuz kalb mertebesinin oluşumuna, ruhun ikamet ettiği ve nur kapısı olması dolayısı ile üzerinden gerçekleşen meliake yoğunluğu sebebi ile vesile olan unsurlardandır. Et parçası olan kalb, meleke tecellilerinin başlangıcına da sebep sayısız ulvi nimet kapısıdır, öyle ki et parçası kalb altıncı cennetin nimet kapısı olsa da Kabe'nin ayan-ı sabitesi olan yedinci gökteki beyt-ül mamurun kendisinin de ayan-ı sabitesi olması sebebi ile meleklerin tavaf ettiği, melâike kuvveti yoğunluğu olan ruhani bir tecelli merkezidir. Cenab'ı Hakk dahi bu et parçası olan kalbteki hususi bir noktada zat-ı kibriya nurları ile tecelli ederek oluşturduğu melâike yoğunluğu ile kelam tavrında bulunarak kuluna hâtır eder. Bu mertebede hâtır, tur-i sina'da Hz. Musa ile hâtırlaşmanın remziyeti olsa da, bu mertebenin asıl makam sahibi Hz. Hızır'dır, Hz. İsa'nın dahi bu mertebe seyrinden zevki vardır. Hz. İbrahim de bu mertebeden melekler seyri ile nasiplenir.

Rabbani, her ne kadar "**mümin kulumun kalbine sığdım**" hadis-i kudsisinde belirtilen kalbin et parçası olduğunu beyan etse de "kalbler verdik ki anlayasınız" ayetinde işaret edilen, kalbten kastedilen kürsü-i ala olan beyin ve diğer vücud organlarının melâike yoğunluğu sonucu oluşan insanın nurani hâlidir. Böylesi kalb oluşta Hakk'ın melâike tavırları sonucu oluşan melekelerimiz ile anlayışımız gerçekleşir.

---

[7] İnsan her ne kadar algılanamadığı için şekilsizlikte tanımlansa da melekut âleminde, haşr olduğu durum üzeri belli bir şekilde bulunur.

Gönül

İnsan, kalb oluşu mertebesinde şekilsiz olan melâike hâli ile bağlı olduğu meşreb tecellisinde vechelendiği hâl üzeri gönüldür.

İnsan kalb mertebesi üzeri gönül olur. Bunun haricinde gönül erenler tarafından Hakk'ın vücud mertebesinde halk ettiklerini kendinde var kıldığı muhabbetinin varlık deryasına denir. Bu bağlamda bizler Hakk'ın gönül deryasında var olan ve O'nun gönül deryasındaki varlık tavırları olan varoluşlar seyrindeyizdir. Başla bir deyişle O'nun gönlünden geçenleriz biz.

Nefs-i Natıka

Nefs-i natıka, gönül olan insanın irade üzeri vechelenmesinin tavır hâllerinden dolayı kendisine verilen kavramsal bir sıfattır.

İnsan bağlı olduğu meşreblerin hâllerini irade melekesi üzeri biçimlenişleri ile kendinde bulur ve onları iradesi üzeri kendisi olarak yaşamında yaşayarak dillendirmiş olur (içselleştirme ve özgünleştirme). Böylesi "**dillen dirilen**" yaşamda iradenin "**dillendirildiği**" şahıs tavrı ile insana nefs-i natıka denir. Yani konuşan şahıs denir.

İnsan varolduğu meşreblerin hâli üzeri varolduğu için kendi varlığı ile var olamamanın acziyetinde yokluktadır çünkü bir varın varlığı başka bir varın varlığı ile ise, var edici varlık onun asliyetidir. Kendisi de onun zılli (gölgesi) olarak bir iz düşümünden ibaret yokluktadır.

Lakin gölgeye nasıl insan denilemez ise insana da asli varlığı olan Hakk'tır denilemez. Bu sebepten dolayı insanın nefs-i natıka olarak varlığına adem (yokluk) denir. İnsan nefs-i natıka oluşunda kendini dilde ve hâlde ben olma noktasında bulunarak tavırlarda tanıtlar. Tasavvuftaki temel amaç ise nefsimizin bu yokluk hâlinden kurtulup Hakk'ın varlığı ile marifetullahta varlık bulmaktır.

Hakk'ın varlığı ile varlık bulmak da biz kendi iradelerimizin ve fikirlerimizin dillendirilmesinde bulunmayız. "**O nefsinden söylemez**" ayetinin tevil mânası tecellisi hükmü ile Hakk'tır bizden iradesini şahsının tavırlarında dillendiren. Böylece kul, Hakk ile Hakk'ın irade ve ulvi sıfatlarının tavırları ile dillen dirilmiş olarak ikinci bir yaratılış olarak gönülde Hakk'ın nuru ile dirilerek yeniden doğar. Yanlış anlaşılmaması adına belirtmek gerekir ki Hakk'ın nuru ile iradesi doğrultusunda sıfatları tavrında dirilen kul üzerinden Hakk'ın doğurma sıfatının olduğu anlaşılmamalıdır. Bu Hakk'ın gönül üzerinden kulunu kendisi ile dillendirişiyle halk etmesidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki kişinin kendi iradesi doğrultusunda nefs-i natıka oluşu dahi yukarıda anlatır olduğumuz gönülde yaratılışın zılli bir tecelli biçimidir.

Ben

Bütün amellerin insanda anlatılan doğrultuda cem' edilişi sonucu, insanın nefs-i natıka olarak hepsine aşkın bulunduğu varoluş durumu, ben olmaklığıdır. İnsan ben

olmaklığı ile herşeye aşkın bir durumda, her şeyin miraç ettiği ve sonuçta her şeyin üzerinde ben olması hâli üzeri dillendiği benliğe sahiptir.

Bu babta "**iki elimle yarattım**" ayetini ve Hz. Ali'nin "**İnsan âlemlerin dürülmüşüdür**" kelamını hususen yad etmek ahd-ü vefanın gereğidir.

İnsan ben olmaklığında eşyaya tabi ise Hakk'a cudadir. Bu düzeyde insan Hakk'ın melâikesi ile ulvi sıfatları tavırlarının iz düşümü (gölgesi de denilebilinir) olan mevcudatı ile kendini var bilmesinin zannındadır.

Alemler Hakk'ın ilim sıfatının tecellisidir. Bir mevcudiyetten bahsediliyorsa, mevcudun varoluş bilgisi olan ilimden bahsediyoruzdur. İnsan da halk edilişin mevcudiyetinde bütünsel bir akıl oluşunun sezgi, duygu ve düşünce melekelerinin irade melekesine içkin dışlaşmasında "Ben"dir ve insan benliği ile sadece ilimden ibarettir. Öğrendiğimiz her şey, iradeye ve meşreblerimize içkin olarak özgünleşmesi sonucu benliğimizde noktalanır.

Böylesi ben olmaklığımızda ademlerizdir (yokluk). Ve bu ben olmaklığımızda zıll iken, Hakk'ı kendimizde dirilikte, hayy sıfatı ile benliğimizde ulvi tavırlarda bulunuşu ile buluruz. Bu da "**Ben olan Ben**"den gelişimizdir. Bu kelamda dikkat edilmesi gereken Hakk'ın Hz. Musa'ya "**Ben Senim**" dememiş olmasıdır çünkü Hz. Musa kulluk mertebesinin ben olmaklığında Hakk'ın ulvi sıfatlarının temsilcisi olarak, "Ben" olanın benliğini ikilikte yaşamaktadır, bütün kullar gibi.

Benden kurtulup "**Ben olan Ben**"de var olmak ise vuslat mertebesinin sonucu olan vakt ile mümkündür. Gölgeler vadisinde isek eğer, Hakk'ı "**Ben olan Ben**" olarak O'nu benliğimizde ulvi sıfatları üzeri yaşayacağız.

Ben olmamızın sonucunda insan olarak bizler, Hakk'ın bütün varlık sıfatlarının bizde karakterize olmasının iz düşümünde, O'nun sureti üzeri yaratılmışızdır. Bu babda "**İnsanı kendi suretim üzeri halk ettim**" hadis-i kudsisi ve "**Allah insanı kendi sureti üzeri yaratmıştır**" hadis-i şerifini yad etmek gerekir.

Benliklerini Hakk'ın şahsı zannedenlere, anlatılanlar doğrultusunda önce benliklerinin yokluğunu görmelerini, böylece şahsında nuru ile "Ben" olan Hakk'a vuslat etmeleri gerektiğini vurgulamak gerekir. Eşya ile ben olan, eşyadır, nasıl Hakk olsun! Firavunlar ve Nemrutlar da eşya ile ben olmanın ilahlık davasındadırlar; akibetleri de eşyanın fani olan akibeti ile aynı oldu.

Kalb olan insanın iç ve dış göklerde bütünsellikte halk edildiğini söylemiştik.

Dış Gökler

1) Uzay
2) Kâinat
3) Kara delikler
4) Galaksiler ve özellikle samanyolu felekleri (yıldızlar)
5) Güneş ve Güneş felekleri (gezegenler)
6) Ay
7) Dünya göğü
8) İnsan bilinci (kalb)

Uzay hariç, insanda kâinattaki elektromanyetik etkileşimin (melâike ilişkisinin) kalb mertebesinde sonuçlanması ara mertebeleri olan Ay, Dünya göğü vb oluşumlara felek denir.

Felek

Her an devir eden gezici gök âlemlerine felek denir. Felekler, feyz-i mukaddesin açılımına sebep insanın feyz-i mukaddes düzeyindeki etkileşimlerinin berzah kaynağıdırlar.

Her insan feleklere içkin, ayrıca halk edilişinin en çok etkilendirildiği yıldız dizgesinin etkileşimlerinin sonuçlarını da meşrebi olarak yaşar. Günüm astroloji bilgisi yetkin olmaması ile beraber felek ilminin icrasındadır.

Kâinat düzeyinde felekler kitab-ül mübin yazgısıdır. Bu da "**İmam-ül mübin**" (Yasin, 12) ayetinin tefsiri mahiyetindedir. "**İmam-ül mübin**" ayetinin tevili ise, insan bedeninde bütün kâinat kitabının kader ve kaza mahiyetinde yazgılandırılmasıdır. Ayrıca bu ayette, üstad-ı sani mertebesinde Hz. Resulullahın nurani mertebesi de zikredilir.

İçsel Gök Katları

Lahud	Uzayın içsel oluşu durumu.
Hahud	Uzayda, uzaya içkin Hakk nurunun vücud okduğu mertebe.
Emir	Melâike-i İlliyun âlemi. Ceberut âlemi de denildiği olmuştur.
Maksud	Hak iradesinin ilk sıfatlarda biçimlendirildiği refik-i alâ (kuarklar) ve insan ruhunun âlemidir. Emir âlemi içkinliğinde âlem-i ceberuttur denildiği de olmuştur.
Melekut	Arş-ı alâ melâikelerinin ve diğer sufli melâikenin âlemidir. Arşın melekleri olan Yersebut, Feyz, Soguul, Yasef de Refik-i Alâ melekutu ile beraber melâike-i illiyundandır.
Mülk	Melâikenin suflisi olan meleklerin maddenin melekesi oldukları âlemdir. Semi, Ursul, Yaft ve Zamir arşın melekleri de olarak bu âlemin melekleridir.
Sıfat	Sıfatlar âlemi mevcudlar âlemidir. Bekâ âlemleri bu âlemde misallendirildiği için bu âleme âlem-i misal[8] veya ulviyetin izdüşümü olarak gölgeler vadisi de denir. Sıfatlar âlemine, cebren varoluşu sebebi ile âlem-i ceberut dendiği de olmuştur.
İnsan	İnsan kalb mertebesinde hepsine içkin ve dışkın oluşu ile Hakk'ın tecelli mekanıdır.

Mekaike dizgesiyle bu âlemleri günümüz fizik diliyle boyutlar olarak örneklersek;

1) Nötrinolar gök boyutu Biiznillahi Teâlâ kitabında belirtilen ön

[8] âlem-i misal her ne kadar şahadet âlemi de denilen görünen âlem için kullanılmış olsa da kavil âlemi (hayal sultanı) için de kullanılır. Ve bu doğrultuda Hakk'ın el Musavvir esması doğrultusunda bakılarak her şeyin ayan-ı sabiteler düzeyinde evveliyatında hayal sultanında tasvir edilerek biçimlendirilmesi sebebiyle kavil âlemine âlem-i misal demek uygundur. Bir çok eren de âlem-i misali anlatılan anlam doğrultusunda kullanır.

(ilk) nötrinolar ile beraber, Rabb-ül Âlemin nuru olan nötrinolardır.

2)	Kuarklar gök boyutu	Refik-i Alâ nurları
3)	Atom çekirdeğinin gök boyutu	Melâike-i alâ
4)	Elektronları gök bıyutu	Melâike-i alâ
5)	Atomların gök boyutu	Melâike-i Alâ
6)	Moleküllerin gök boyutu	Melâike-i sufli
7)	Görünen âlem boyutu	Madde âlemi
8)	İnsanın kalb oluşu	melâike yoğunluğunda bilinç âlemi

İç gök katlarındaki etkileşim durumuna göre insan feyz-i akdesten besleniştedir.

Yukarıda anlatılan gök katlarından farklı olarak, içsel gök katlarından itibaren şu şekilde anlamlandırmalarda da bulunulmuştur.

1) Alem-i lahud ve hahud
2) Alem-i maksud ve ceberud
3) Alem-i melekud
4) Alem-i mülk
5) Alem-i misal

Nokta-i Kübra

Bütün âlemlerin insanda sonuçlanması ile, Hakk'ın küre-i arzda en mükemmel biçimde insanda tecelli etmesi sebebiyle insana nokta-i kübra denir. Hakk'ın nuru ile sıfat, esma ve ayet tecellisinde insanda tezahür etmesi sebebiyle ayrıca mevcudiyetinde karakterize edilen âlemlere aşkın oluşundan dolayı insana, âlemlerin zatıdır da denilmiştir.

Alem-i Kebir

Bütün mahlukatın kendi ahlakında karakterize olması, Hakk şahsının nuruyla ve nurdan halk ettiği ruh üzerinden tecelli etmesi, Hakk'ın ilahi sıfatlar ile tecelli etmesi ve Hakk'ın irade-i külliyesinin ereğine erdiği mertebesi olması sebebiyle insana âlem-i kebir denilmiştir.

Bu sıfatla insanı tanımlayan ilk kişi Hz. Ali'dir. Bir kelamnda "**Şaşarım o insana ki kendisini âlem-i sagir (küçük alme) zanneder, bilmez ki insan âlem-i kebirdir**" Ayrıca bu kelam, kanaatim odur ki insanın incir misali, külliyatın kendisinde cem' edilişi ve Hakk'ın nuru ile ferdiyette varoluşunun zeytin misali oluşunda, küre-i arzda seyr-ü sefer sonucu Hakk nurunun tecellisi ile "**Dünya kâmilin yanında bir damla**" denilen nurani ve ruhani vücud hâline sahip oluşundan dolayı söylenmiştir. Bu anlatır olduğum hak kelam ehline malum olup, tin suresinin tevil mânasındandır.

Ayet-ül Kübra

İnsan, yukarıda anlatılanlar doğrultusunda söylenecek olursa eğer, Hakk'ın bu âlemde tecelli ederek zuhura (görünüre) geldiği kudretinin icad aynasıdır.

Kudret sahibi Hakk'ın sıfat, esma ve ayetlerinin yaşamında işaretçisi ve işaret etmesinin delili olarak insana ayet-ül kübra denir. İnsanın kendi varlığı Hakk'ın varlığına en büyük delildir.

Rububiyet

Hakk Teâlâ'nın melâike tecellisi ile halk ettiklerini muhabbet sıfatları olan rabb, mevla, mürebbi, afv, adalet vb sıfatları ile ikame, idare ve idame edişine rububiyet seyri denir.

Uluhiyet

Hakk Teâlâ'nın melâike tecellisi ile halk ettiklerine aşkın Azam, Azim, Kahhar, Kahir, Kebir Kadir vb sıfalarıyla kendinde varlık oluşunun tavır seyrine uluhiyet seyri denir.

Bu her iki seyirde de kulun, Hakk'ı sıfatları üzeri bilişi ile müşahede edişi sonucunda ubudiyette kâmil olması söz konusudur. Hakk'ın uluhiyet seyrinde, rububiyet seyrinde de bulunması mahlukatına muhabbetinin adalet sıfatında karakterize oluşu sebebiyledir.

Bu bağlamda adalet, Hakk'ın halkettiği mahlukatının varoluş hakları olan rızıklarını onlara, varlığından tecelli ile onları idare, idame ve ikame edişiyle verilişidir. Bu sebepten dolayı Hakk, uluhiyeti üzeri mahluklarına adalet sıfatıyla tecelli buyurması ile rububiyet seyrindedir. Lakin bu, rahman (genel merhamet) sıfatı üzeri Hakk'ın adalet sıfatında tecellisidir.

Hakk'ın rahim (özel merhamet) sıfatında adalet sıfatıyla tecellisi ise kulun vicdana gelişinde Hakk'ın rububiyet tecellisi ile O'nun varlığını kabul etmesi ve her şeyin varoluş hakkını gözetmesinde tecelli eder. Ayrıca bu sıfat üzeri kul ya küre-i arzda mahşeri yaşamasıyla ya da akibeti olacak mahşere varması ile Hakk'ın uluhiyetine şahid olacaktır.

Bu dünyada ise "eden bulur", "ne ekersen onu biçersin" ve "etme bulma dünyası" gibi deyişlerin işaret ettiği adalet sıfatı ile, Hakk Teâlâ da kullarına yaptıkları fillerin (çalışmalar) karşılığı olarak hükümde tavırlarda bulunması ile uluhiyet seyrinde bulunur. Ayrıca insanın toplumsal yaşantısında hakların verilişi ve hakların yasalarla işletilişi Hakk'ın adalet sıfatının hukukta biçimlenişi ile değil midir! Devlet ve ailede ebeveynler uluhiyet ve rububiyet seyrinin insan yaşantısında biçimlenişleri değil midir?

Hakk'ın uluhiyet ve rububiyet seyri, adalet sıfatında icra olur. Şöyleki, uluhiyeti ile hakim veçhelenişinde hakem oluşuyla rububiyet tavrında âlemleri ikame, idare ve idame etme adalet tavrında bulunan Hakk Teâla, hakem oluşu ile ilahlık tavırları olan ayet ve esma seyrinde hükmeden olarak adalet sıfatı gereği hükümlerde tezahür etmesiyle uluhiyet veya rububiyet sıfatlarında müşahede edilir. Bunu anlamak adına insan yaşamında ilahi sıfatlar doğrultusunda biçimlenen devlet örneklenirse; devlet zımni varoluşu ile uluhiyetin karakterize oluşu ve yasalar üzeri işleyişi ile haklar ve hizmetin taksiminde rububiyetin karakterize oluşu seyrinde yargı üzeri biçimlenişinde adalet üzeri hüküm ve hizmet icraatında uluhiyet ve rububiyet seyirlerindeki tavırlarda gerçeklik kazanır. Hususen belirtmek gerekir ki adalet sıfatı ile devlet işleyişi icra edilmez ise eğer böylesi devlet icrasında rububiyetin karakterize olduğu haklar ve hizmet açılımlarından bahsedilemez. Zaten rububiyet sıfatları ile Hakk Teâlâ, veren ve bağışlayan olma yüceliğinde bulunması sebebiyle de uluhiyet seyrindedir. Bu sebepten rububiyet uluhiyete içkindir.

Her şey bu seyir gereği bir suret üzeri halk edilmiştir.

Suret

Suret biçim, görünüş, dıştaki görünüş şekli vb mânalara gelir.

Aslında ise suret, belli sıfatlar (nitekil, nicelik) üzeri mevcudatın görünüş biçimleridir. Bu bağlamda suret varoluşu ile beraber mekansallığa sebep olarak mekanda biçimleniş ve bu biçimlenişin sonunda sıfatlarda algılanışı ile görünürde olan mevcudiyet biçimine denir.

Erenler için suret Hakk'ın adalet üzeri Hak sıfatı ile varları varlığında halk edişi ile ikame edişi biçimlerine denir. Her mahlukun bulunduğu suret onun varoluş hakkı olan biçimidir (kader-i mutlak). "Suretler Hakk'ın görünüş biçimleridir" diyen erenler olsa da, suretler Hakk'ı değil kendilerini gösterdiklerinden dolayı Hakk Teâlâ'nın müşahede edilmesine manidirler.

Hakk Teâlâ'yı suretler olarak değil suretlerde suretlerin ilişki bütünündeki fiiller üzerinden müşahede edebiliriz. Bu da Hakk Teâlâ'nın bizlere iman vermesi ile mümkündür. İmanımız yoksa eğer suretler içinde bir suret olarak küre-i arzda görür ve sonuçta bir kayıt gibi siliniriz.

Suretlerin değişken ve sonlu olması zorunludur. Eğer bu zorunluluk olmasa idi yaşam ve devretmeden bahsedemezdik. Çünkü görünür âlemlerde mahlukat, suretleri üzeri bağlı oldukları meşreblerine, aslına rücu etme düzeyinde devinir. Böylece her suret kâinattaki devri daim ile başka suretlerin varoluşunun başlangıcı olur. Ve yok oluşu ile başka varlıkların suretleniş düzeyinde varoluşlarına sebep olur. Suretlerdeki değişim üzerinden Hakk Teâlâ rububiyet ve uluhiyet seyrinde bulunur.

Suret verme Hakk Teâlâ'nın vücud sıfatında sonsuz, ve nurunun şahsında ahad oluşu ile şekilsiz olması sebebi ile nurunun kendinden coşkunlukla melâike tavrında bulunmasının sonucudur. Hakk Teâlâ bu zorunluluk sebebi ile suretsizliğinin ilkeselliğinde halk etmenin "**suretsiz olmaz**" ilkeselliğinde varlık tavırlarında bulunur. Suretler Hakk'ın şahsi değil Hakk'ın varlık tavırları olarak görünüş biçimleridir.

Şunu da hususen belirtmek gerekir ki melekler var edildikleri ortamda suretlerinde sabit lakin bulundukları suretlerde melâike tavırlarında Hakk'ın takdiri ile değişkendirler. Cennette insan yaşamı da bu biçimde gerçekleşir.

Adalet

Anlatılanlar doğrultusunda genel anlamda adalet, başta mahlukatın varoluş hakkı olarak onların ikame ve idare haklarının verilişi, süreçte mahlukatın idame haklarının verilişinin sonuçta ise mahlukatın ikame, idare ve idame haklarının verilişinin yaşantısal sonucu yaşadıklarının hükmünün verilişidir. Bu da varın varoluşuna sebep her şeyin hakkını iade edişidir. Bu da "**her şey aslına rücu eder**" ilkesi gereği mealen "**her şey Bize döndürülür**" (Enbiya, 35) ayetinin tecellisinin sonucu olarak "**her nefs ölümü tadacaktır**" (Enbiya, 35) ayetinin hüküm tecellisidir. Böylece adalet hüküm itibarıyla bu âlemde ölümde sonuçlanır; eş deyişle ölüm adaletin sonucudur. Bu da sünnetullahtaki adalet seyrini rahman (kapsayıcı olan genel merhamet) sıfatına bağlı olarak tezahürüdür. Ölümün kendisi varoluş hakkının iadesi mahiyetinde vefadan kinaye erenler tarafından vefad (vefad etti) kavramı ile de zikredilmiştir.

Rahim sıfatına bağlı olarak adalet sıfatının tecellisinde ise ahlakullah tavırları görünür. Herkes bağlı olduğu esma-i hassının hüküm seyri ne ise, bu seyrin sonucu olarak Hakk'ın esma ve sıfat tecellisinin hükmüyle karşı karşıya kalır. Adalet ile yaşayan

adalet ile muamele görür. Merhametle yaşayan merhametle muamele görür. Kahr sıfatı ile yaşayan kahr sıfatı doğrultusunda muamele görür.

Aslında adalet Hakk Teâla'nın sünneti ve ahlaki tavırlarının oluşumunun bağlayıcı tavır biçimidir. Halkiyet ve yaşam, adalet sıfatında biçimlenerek gerçekleşir. Bu sebepten dolayı halifetullah olan insanlığın halkiyeti adalet sıfatında biçimlenir. Bütün maddi ve manevi yaşantısı ise adalet sıfatında sonuçlanır.

Bu sebepten dolayı insan ilahi adalette karşılığı olan, lakin dünya yaşantısında karşılığı yokmuş gibi görünen adaletsizliğin sonucu olarak bireysel olarak vicdanen toplumsal olarak da hukuken yasalar üzeri tavırlarda olarak haklar üzeri yaşamını biçimler. Eğer insanlık için adaletin olmadığı bir zaman olursa, insanlık kendine zulmü ile şerri yaşar ve sonuçta ilahi adaletle yüzleşeceği başlangıcı olan vakt ile karşı karşıya kalır. Bu da Kur'anda helak edilen kavimlerle örneklendirilmiştir. İnsanlık kötülüğün karşıtı olan iyiliği, sadece kötü davranışlarda bulunuşuyla yitirdiğinde manevi nedenselliğini de yitirmiş olduğundan dolayı helak olmanın vaktiyle yüzleşmek zorunda kalır.

Esmâ

Esmâ isimler, adlar anlamına gelir.

Kur'anda "**ister Allah ister Rahman diye çağırın, en güzel isimler O'nundur**" (İsra, 110) ayetinde belirtilen isimler ve "**en güzel isimler**", esmâ-ül hüsna yani güzel isimler olarak Allah'ın şahsının ulvi sıfat ve tavırlarını işaret ederler.

Allah'ın (cc) esma-ül hüsnasında isimler Allah'ın (cc) şahsını işareten tenzih ve O'nun sıfatlarını işareten teşbihde bakışım biçimleridirler. Bu da tevhidin zorunluluğudur. Bu bağlamda Hakk'ın isimleri zatının zati sıfatlarını, zatının subuti sıfatlarını, zatının uluhiyet sıfatlarını zatnın rububiyet sıfatlarını, zatının ef'al sıfatlarını ve zatını âlemlerde O'nu anlayabilmenin bağlaç sıfatlarını işareten sınıflandırılabilinirler.

Zati Sıfatları	Hayy, Kayyum, Ahad, Nur, Vahid, Baki, vb
Subuti Sıfatları	Hayy, Alim, Mürid, Basar, Semi, Kadir, Kelim, Halik
Uluhiyet sıfatları	Kebir, Azam, Azim, Kahhir, Kahhar, vb
Rububiyet Sıfatları	Rabb, Mürebbi, Mevla, Gaffar, Kerîm, Cevad, Gaffar, Afüvv, vb
Ef'al sıfatları	Seri-ül hisab, Rezzak, Muiz, Muzil, vb
Bağlaç sıfatları	Evvel, Ahir, Zahir, Batın, vb

Esma-ül Hüsna bizler için tevhidin prensipleri olarak müşahedenin ve tenzihte ve teşbihte yaşamımızda, yaşamımızın tinsel ilkeleridirler.

Her ne kadar yukarıda sınıflandırmış olsak da, esma Hakk'ın şahsı değil şahsının melâike tavırlarında karakterize edilmiş sıfat biçimleri yani esma Hakk'ın halk ettiği sıfat tavırlarıdır. Bu da Hakk'ın kendi sıfatalarını tavırlarda icadıdır.

Nasıl ki insan şahsında değişmezdir lakin ahlakında tavırlar icad eder, Allah (cc) da şahsının ahlak tavırlarını icad etmiştir. Bu sebepten dolayı esma Allah'ın şahsı değil Allah'ın şahsının melâike tavırları olarak kendinde adet edindiği ahlak tavırlarıdır.

Bu bağlamda esma hem Hakk'ın ahlak tavırları hem de Hakk'ın mahlukatına melâike tavırları olarak ilahlık tavırlarıdır. Bizim için esma, Hakk'ı ilahlık tavırlarındaki ahlakını müşahede etmemizin zorunluluğudur. Bu zati esma için de geçerlidir çünkü Zat sıfatlarında esmanın işaret ettiği gibi olsa da esma o sıfatlarda O'nu müşahede etmemizin halk edilmiş melâike tavırlarıdır.

Bu doğrultuda belirtmek gerekir ki sıfat ve ayet tavırları da Hakk'ın kendinde icad ettiği ahlak tavırlarıdır. Tavırda bulunan Hakk'ın şahsını, Hakk'ın tavırları ile karıştırmamak gerekir.

Esma, sıfatlar ve ayetler Hakk'ın ilahi tavırları olarak kulluk perdesindeki kula, Hakk'ın vuslat kokusu gibidirler ve en büyük hile-i rabbanidirler.

Salikler, esmalarda Hakk'ın varlık tavırlarını maddi âlemde imanları doğrultusunda fiili bir durum üzeri müşahede ederler (bu sezgisel bir bakışım düzeyidir). Bu anlatımda farklı olarak, tefekkür ve zikir ehli salikler Cenab'ı Hakk'ı esmaları üzeri maddi olarak bildiğimiz âlemde değil, manevi âlemde dalınçta bulunarak keşifte müşahede ederler ise eğer, Cenabı- Hakk'ı, her esmasının anlamı içeriğince veçhelerde varlık tavırlarında bulacaklardır.

Cenab'ı Hakk esmaları ile kavil âleminde kendini veçhelerde gösterir. Kayyumda sonsuz bir dinginlik, hayyda ise kendindeki coşkunluğu ile şuurda varlık oluşu, kadir'de kudreti üzeri veçhelerde oluşunu örnekleyebiliriz. Ve hep sanki insana benzercesine kendini veçhelendirir.

Her veçhede Hakk, dalınç sonucu olan keşifte müşahede olunur. Lakin esmalar üzeri her veçhesi ile Hakk müşahede edilse de varlık tavrı ile gerçeklikte, kulunun müşahedesi üzeri kuluna hilededir. Kul, Hakk'ın şahsını değil, O'nu esmaları üzeri veçhelerinde müşahede ettiğini bilmelidir.

Kabe, bedensel ibadette kıblemizdir. İmanımız doğrultusunda ihlas, iyi niyet, samimiyet, doğruluk ve iyilikte bulunmak, ilkesel olarak gönülde Hakk'ı hâli olarak kıble edinmemizi sağlar. Hakk'ın esmaları ise Cenab'ı Hakk'ı kalbin akıl cihetiyle akli nüktede fikirsel olarak kıble edinmemizi sağlarlar. Esmalar kendimizde Hakk'ı, kendimize dışsal biçimde, esmanın anlam içeriğince veçhelenmesi üzerine kıble edinmemizi sağlarlar. Esmalar bu ciheti ile anlam içeriğince işaret ettikleri Hakk'a yönlendirirlerken ve müşahede ettirirlerken, Hakk'ı kendimize dışsal olarak imlerler. Bizlere Hakk'ın şahsına kıyasen perdedirler. O esmalar üzerinden tavırlara bürünürken, tavrı itibari ile Hakk'tır. Lakin şahsı ile esmadan münezzeh olarak bizde, bize varlık verişi ile kendini örter. Esmalar, O'nun sadece tavırlarda sıfat dışlaşmalarıdır. Ve bizde olan Hakk'a en büyük ve en çetin perdelerdendirler. Böyle ise bizde olup da esmadan münezzeh olana varmak, esmadan soyutlanarak gerçekleştirilebilinir ki o da sadece murakabede sükun ile veya vaktte gerçekleşir.

Esmalar Hz. Allah'ın ilahlık tavırlarıdırlar. Başka bir deyişle Hakk Teâla bizlerin müşahedesi üzerinden esma tavrında olarak kendini zatı ile değil tinsel düzeyde var kılar; eş deyişle Hakkk Teâla kulunu müşahedede kulluk perdesinde var kılarken kendisini tavırlarda müşahede edilen olarak tinsel düzeyde halk eder.

İslam olmanın en büyük kazanımlarının biri de Hakk'ı bir çok esması ile müşahede edebilmektir. Esmanın çokluğu, O'nu daha iyi anlamamızı sağlar, İslam bu yönü ile kendinden önce gelen semavi dinlerden fazlası ile avantajlıdır.

Her ne kadar, sıfatlar, esma ve ayetler hakikat seyri olsalar da Hakk'ın zatının ahadiyetine kıyasen kula perdedirler. Bu babta "**kulum şahsıma ermeden hileme aldanmasın**" hadis-i kudsisini yad etmek gerekir. Ve iyi bilmek gerekir ki Hakk tavırlarında, tavırlarında bulunduğu gibidir. Zaten hakikat seyri denilen de esma ve ayet tavırları seyrinden ibaretir.

Her insan esma-i hassının temsilcisi olarak esmalarda seyir eder. Ve bu seyrinde yaşadığı esmalar ile bilerek veya bilmeyerek yaşamda esma zikrindedir. Bu yaşamda ayet zikri içinde geçerli bir prensiptir. Şöyleki firavun yaşamında mal, servet ve tebası ile kendine varlık verirken eşya üzerinden Malikül Mülk esmasının yaşamında zikrini yapıyordu. Ve bu zikir üzeri Mudill ve Muzill esmaları üzeri yaşarken yaşamında bu esmaların zikrinde de bulunmuştur. Hz Musa ise Kahhar, Kahir esmalarının tecellisinde Malikül Mülk esmasının gösterdiği tasarruf kuvvetinde bu esmaları yaşamında zikr edendi. Bu bitki hayvan ve Kuran vb ayetleri üzeri yaşarken yaşamda ayet zikrinde bulunmaklada alakadardır. Ayrıca gören, duyan, bilen ,diri olan isteyen vb sıfatlarımız ile bu sıfatlar üzeri yaşarken her an Hakk'ı sıfat zikrinde de tavırlarında yaşarız. Her şey var olduğu seyirde Hakk'ın sıfat, esma ve ayet tecellisinin yaşamında dışlaşmasıyle esma,sıfat ve ayet zikrinde bulunur. Hakk'ın varlığını işaret eden bir delil olarak ayet hükmünde zikirde seyreder. Zaten her ne yaşıyorsak bu âlemde Hakk'ın ulvi tavırlarını ve yarattığı var oluş meretebelerinin zikrinden başka bir şey değildir. Yani her ne varsa varlıkta zikir düzeyinde bu âlemde mevcudiyet bulur.

İdealar

İdealar her ne kadar felsefi bir konu olsa da Plato'nun idealar görüşü mutasavvıfların ilgi konusu olmuştur. Zaten idealar bahsi sebebiyle ehli keşif mutasavvıflar Plato'ya Eflatun demişlerdir; çünkü maneviyatta eflatun, sünnetullahtaki sünnetler (adetler ve yasalar) üzeri hikmete vakıf olma ilminin rengidir. Beyaz ise ilm-i ledün üzeri tevhid ilminin rengidir.

Felsefi olarak ideaların, görünürlerin (fenomen) varoluşunun tinsel nedenselliği ilkeleri olarak anlamlandırılması uygundur. Lakin felsefede idea bir çok filozofun farklı görüşü sebebiyle bir çok farklı durum için kullanılır. Mesela Plato için idealar iyilik, doğruluk ve güzellik; Hegel için ise arı kavramlardır. Bu düzeyde idealar görünürde somut olmayıp akli olarak somutluğu olan varoluşun tinsel gerçeklikleridir. Bu bağlamda idealar kişiliğin oluşumunun ilk örnekleri olarak psikolojide arketipler adı altında irdelenirler.

Plato'nun idealar görüşü iradeye iye bir görüştür. Hegel'in görüşü ise mantığa yani aklın mekaniğine ait olarak düşüncede kavrayışa iye bir görüştür.

Mutasavvıflar için Eflatun'un idealar gürüşü hayr-ı mutlak (mutlak iyi), sıdk-ı mutlak (mutlak doğru), hüsn-ü mutlak (mutlak güzel) olan Hakk sıfatları olarak önem arz eder; ve Hakk bu sıfatlar üzeri halkiyette varlık tavırlarında bulunur. Bu bağlamda idealar, Hakk Teâla'nın vahidiyet ve vahdet sıfatları sebebiyle mahlukatın irade

bağlamında halkiyetinin tinsel ilkeler olarak arketipleridir. Ayrıca mahlukatın varoluş ahlakını yaşayarak devindiği evrenselleri olarak idealar, ilkeleridirler.

Bu bağlamda idealar mahlukatın ve hususen insanın tinsel olan iradi meşreb durumlarıdır. Meşreb itibarıyla idealar, insan kişiliğinin kendi için iyi, kendi için güzel ve kendi için doğru olan düzeyde iradi doğrultuda biçimlenişine sebeptirler. Lakin insan Hakk'ın murad ettiği iyilik, güzellik ve doğruluk düzeyinde evrensel olarak herkes için iyi, herkes için güzel ve herkes için doğru olana devinmediği sürece idealar arketipler olsalar da ilkeler olmaktan uzaktırlar. İlkeler düzeyinde idealara devinmeyen insanın, batıl olan tavırları üzerinden Hakk Teâla hak olan idealarda tavırlarda olarak hakikatini ilkeler düzeyinde tezahür ettirir. Bu da ilkeler düzeyinde ferdi olarak hareket etmeyenlerin evrenseller olarak ilkeler ile yüzleşeceği anlamına gelir.

Kavramsal düzeyde idealar, tasavvufta her ne kadar Hegel'in oluş tabiriyle kastettiği arı kavramsallık olarak yer edinmese de esmalar düzeyinde yer edinir. Esmalar ise insanın varoluşunu biçimlendiren ilkesel nedensellikleri olarak arketiplerdir. Ve esma, insanın Hakk'ı anlayabilmek için düşüncenin nesnel ilkeleridir. Ve esma, insanın Hakk'a ahlak tavırlarında vasıl olması ile hâl ve amellerde yaşayabilmek için devinmesi gereken evrenseller olarak ilkelerdirler.

Halkiyetleri gereği her insan bilerek veya bilmeyerek esma tecellisinde ilkeler üzeri yaşar.

İrade ve esmalar düzeyinde kavramsal olan idealar insanın tinsel ahlak meşrebinin yani fıtratının temelidirler.

İrade ve esma düzeyinde idealar görünürde soyut, akli olarak ise somut gerçeklikleri olan olgulardır; ve akli müşahede sonucu mahlukatın üzerinden fiilde görünür olurlar. Çünkü idealar Hakk'ın melâike yoğunluklarında fiil tavırlarından ibarettirler ve mevcudiyetleri Hakk'ın kendisini tavırlarda var kılışının sonucu olarak melâike oranlarında coşkunluk seyridir. Hakk'ın tavrı olan idealar Hakk'ın şahsı değildirler. İdeaları mutlak şahıs olan Hakk'ın kendini tinsel düzeyde var kılışının varlık tavırları olarak görmek gerekir.

Hakk'ın melâike yoğunluğu oranları üzeri idealarda seyri melekeler düzeyinde tavırlar olarak insanda, insanın meşrebleri olarak karakterize olur; örneğin 1) iyi, doğru ve güzel olma irade melekesi veya iyiyi, doğruyu ve güzeli seçme, onlara devinme iradesi melekesi gibi, 2) görme, duyma, bilme, hissetme sıfat melekeleri gibi, 3) merhamet, cömertlik, adil olma melekelerimizin vicdan melekemiz üzeri görünüşü gibi.

Sonuç olarak idealar melâike yoğunluğu oranlarında fiillerden ibarettirler; yani Hakk'ın tavırları olarak Hakk tarafından halk edilmişlerdir.

Tasavvufi mânada idealara akli düzeyde karşılık gelen kavramsal tamın ayan-ı sabitelerdir.

A'yân-ı Sabite

Ayân aşikar, beli, görülebilen anlamlarına gelir.

Ayan-ı sabite ise görünür olan mahlukatın varoluşunun asli nedeni olan, ulvi âlemdeki sabit (duran değişmez olan) hazret mertebelerindeki mevcudiyeti olan görünürlere denir.

Tabir itibarıyla ayan-ı sabite bu mânada olsa da tasavvufta mevcudiyeti meçhul tartışılagelen bir bir konu olmuştur.

Bu konunun ilk söylevcisi Hz. Muhiddin Arabi'dir. Arabi için ayan-ı sabite, madde âleminde görünenlerin ulvi âlemlerde hazretler olarak mevcudiyeti olan melâike yoğunluklarının (melekler) gölgesi mahiyetinde bulunmalarıdır; yani her ne görünüyorsa bu âlemde bekâ âlemlerinde, onların iz düşümü gibi görünüre gelişidir. Bu bağlamda Muhiddin Arabi'ye fikren katılmak doğru olur; çünkü nesli tükenmiş ve hâla hazırda bulunan bitki ve hayvanlar cennet ve cehennem meleklerinin görünüşüne sahiptirler. İnsan dahi aslı olarak ruhu her he kadar şuurdaki diriliği itibarıyla şekilsiz olsa da halk edildiği melâike yoğunluğu itibarıyla insan şeklinde oluşunun bu âlemdeki tezahürüdür[9].

İmam-ı Rabbani de ise, ayan-ı sabite şerrin ve noksanlığın başlangıcı olan mümkinatlardır. Bu zevki fikre hüsn-ü zann ile bakmakla beraber, bu fikre katılmamaktayım. Evet adem (yokluk) mahiyetinde mümkinler noksanlık üzeridir. Lakin mümkinler kendi fıtratlarının gereğinde varlarken şerre sebep değildirler. Şerre sebep olan, insan nefsinin kendisidir. İnsanın nefsi ise şerrin başlangıcı olarak şerri, mümkinler üzerinden edindiği heva, keyif ve zanları üzeri kendinde bulur. Bu sebepten dolayı şerrin başlangıcı mümkinlere atfedilmemelidir.

Şerrin başlangıcı insan nefsidir. Nefsi ile insan mümkinlerle ilişkisi sonucunda şerri kendinde bulur. Mümkinlerin insanın şerrinden dahi haberi olmayabilir. Bu bağlamda Kur'anda Cenab'ı Hakk mümkinler dairesinde ademler mahiyetindeki mahlukatı şerre illet tutmaz. Şerre illet insan nefsini işaret ederek "**İnsanlar kendi nefslerine zulüm edicilerdir**" (Yunus, 44) duyurur. Bu sebepten dolayı Hakk'a ve O'nun hakikatine itikat ve ahlak bağlamında örtük olan insanın nefsini terbiyeye davet ederek Hakk, insanı ve cinleri cehennemle korkutur; diğer mahlukatı değil. Mümkinat, Hakk'ın şahsına perde olan masivadan ibarettir. İnsan için kendilerini yansıttıklarından dolayı masivanın başlangıcı olarak mümkinatın suretleri belki ayan-ı sabite olarak kavramsal düzeyde kabul edilebilirler.

Bu anlatımın dışında Rabbani, ayan-ı sabiteye mesafeli durur. Şuhudcular yukarıda anlatılan hadiseyi, her şeyin hayal sultanı hazretinde hazır bulunduğu anlamında ele alarak, ayan-ı sabiteleri anlamlandırırlarsa eğer insanın hayal sultanı (hayal gücü) melekesinde melâike yoğunluğu olarak görürler ise, zaten ayan-ı sabiteler bilinç altında hayal sultanında hıfz edilmişlerdir.

Bu bağlamda iki görüş te baktıkları konum itibarıyla doğrudur; çünkü bekâ âlemlerinde bulunanlar küre-i arzda tezahür mahiyetinde mevcuda gelirler. Mevcuda gelen her şey insanın hayal melekesinde zikir mahiyetinde toparlanmıştır.

Bu durumda küre-i arzda temaşa edilen her şey asli mevcudiyetlerinin bir zikri olduğu gibi hayal sultanında, bizde asli mevcudiyetlerinin hatıra gelişi ile de zikredilirler. Bu

---

[9] Bu anlatılan nesli tükenen bitki ve hayvanların ulvi âlemde de yok oldukları anlaşılmamalıdır. İnsanda melâikeler ve hizmetçi hüddemler olarak meşreblerde tecelli ederler.

sebepten dolayı insan görmediği bir çok âlemin mevcudiyet durumlarını hayalinde zikirde bulabilir. Çünkü vardır ki hayale geliyordur, Hakk Teâla olmayan bir şeyi hayale getirmez. Zaten her görünür kavil âleminin burada biçimlenişi değilmidir. Bu bağlamda kavil âlemi külli olan hayal sultanıdır.

Günümde Muhiddin Arabi söylevi olarak ayan-ı sabiteleri yukarıdaki idealar anlatımı üzeri zorlayıcı tarzda anlamlandıran mutasavvıflar olsa da Arabi'nin ayan-ı sabitelerden kastı anlatılanın dışında değildir.

Lakin ayan-ı sabite günümde ehli tasavvufun da kullandığı mânada genişletilerek kullanılırsa eğer; ayan-ı sabiteler, görünürlerin var oluşunun tinsel (manevi) nedenselliğinin arketipal ve ilkesel düzeyde sabitleri (duran, değişmez olan, kategorik) olan idealardırlar.

Bu bağlamda ayan-ı sabiteler Hakk'ın halkiyet tavırları olarak kavil âleminin (hayal sultanı) hem sureti içeren hem de irade ve kavramsal düzeyde esmaları içeren tecellisinde meşreblerdendirler. Zaten suretler idealar düzeyinde irade ve esmaya iye olarak biçimlenirler.

Bu doğrultuda kanaatim o ki Muhiddin Arabi için ayan-ı sabiteler 1) Hakk'ın nurunun melâike yoğunluğu ile eşyanın evveliyatı olan levh-i mahfuzda biçimlendirdiği mümkinatın suretleridir, 2) bu suretler üzerinden melâike-i alâ (nokta melâikeleri) tarafından esma-i ilahiyenin sıfatlar üzeri surete gelişi olan ulvi melekler, 3) ulvi meleklerin melâike yoğunlukları ile biçimlendikleri suretleri itibarıyla Halık-ı Ahad'ın kudreti dahilinde idealar düzeyinde varoluş tavırlarında bulunuşlarıdır; ve böylesi tavırlarında süfli melekelerin görünüş biçimleridir.

Bunların dışında Arabi'nin ayan-ı sabite suretlerini Hakk'ın aynı olarak görmek fikrine tavırlar olarak icad olan ile şahsı karıştırmak, şahsı tavırları ile sınırlamak olur ki bu görüşü ile Arabi'ye katılmak mümkün değildir[10]. Çünkü suretler kendilerini gösterirlerken Hakk'ın şahsına perdedirler, imanımız var ise eğer Hakk'ı esma, sıfat ve ayet tavırlarını perdeler üzerinden fiilde müşahede ederiz. İmanımız yok ise eğer perdeler sadece mevcut oldukları biçim üzeri varoluşlardan (mümkinat) ibarettirler. Zaten perdeler olan suretler üzerinde Hakk'ın melâike tavrında bulunması ile esma, sıfat ve ayetler seyri oluşur. Ve böylece Hakk'ı işaret eden deliller olan suretlere (ayetlere) aşkın iman bakışımı ile Hakk'ı ayet, esma ve sıfatlarında müşahede ederiz. Bunun haricinde esma ve sıfatlar, ulvi âlemde meleklerde Hakk'ın melâike tavrıyla manen karakterize olarak biçimlenirler. Yani melekler subuti sıfatlar üzeri esmalarda

[10] Arabi'ye, suretlerin ayan-ı sabitelerin ayn'ı (görünen, fenomen) olarak katılmak mümkündür. Lakin mertebe mertebe suretleri ilahi tavırlarda halk eden Hakk'ın şahsının ayn'ıdır görüşüne katılmak söz konusu olamaz. Suretler Hakk'ın şahsının ayn'ı değil Hakk'ın şahsının tavırlarının ayn'ıdırlar. Bu görüşümüzden önceki bir çok fikirlerimizde Hz. Arabi ile her şey bir varlığın görünüş biçimleridir anlatımı üzeri hem fikir olmuş olsam da suretler ile Hakk'ın şahsını aynlar olarak ele almamak gerekir. Seyr-ü seferde Hz. Süleyman mertebesinin tecellilerinden olan âlemlerdeki suretlere, imanın vermiş olduğu müşahede hali üzeri salik, suretler üzerinden Hakk'ın zuhur düzeyinde, başlangıcı kendisi olarak veçhelenişine şahid olur. Bu seyirde suretler Hakk'ın ayn'ı değil Hakk kuluna verdiği iman doğrultusunda suretler üzerinden kendini melâike tavrında veçhelendirerek zuhurda müşahede ettirir. Kanaatim o ki bu seyire gelenler, bu seyrin sonucunda suretleri Hakk'ın ayn'ı olduğunun zannında bulunmuşlardır. Bunun dışında suretleri Hakkın kendisi olarak aynısı gibi görenlere ise Hz. İbrahin kıssasını okumalarını tavsiye etmek yerindedir. Anlatılanlar doğrultusunda suretleri Hakk'ın tavırları olarak görmek gerekir. Suretleri Hakk bilmektense Hakk'ı ilahlık tavırlarının tecellisinden ve süleymani hikmetin sonucu olan tasarruf melekesi üzeri kendimizde bulup suretlere hüküm verebilmeliyiz. Belki böylece suretlerin Hakk olmasından daha çok kendimizde ilahlık tavırlarında müşahede edebiliriz. Ve böylece suretleri varların varoluş hakkı olarak müşahede edebiliriz.

halk edilirler, esmalar üzeri ise mizaç edinmiş olarak velayet-i kübrada fiilde bulunurlar. Meleklerin arı ve saf nefsleri üzerinde Hakk'ın kudreti bulunduğundan, fiilleri Hakk'ın emri mahiyetinde, Hakk'ın esma tavırları olarak fiillinden başka bir şey değildir. Bunun içindir ki Hakk Teâla Kur'anda bu varlık tavrı sebebi ile melekleri dahilinde meleklere içkin olarak "**Biz**" lafsı ile hitapta bulunur.

Ayan-ı sabiteler için Hakk'ın şahsı değil, ama Hakk şahsının subuti sıfatlarında fiilen esma tavrında, tavırlarının biçime geldiği Hakk'ın ayet tavırlarıdırlar denilebilinir.

Bu bağlamda ayan-ı sabiteler üzerinden Hakk'ı sıfat, esma ve ayet tavırlarında fiilde müşahede edebiliriz. Lakin "onlar Hakk'ın şahsıdır" diyemeyiz çünkü ahadiyet sebebi ile Hakk'a dışsal, Hakk'ın şahsını müşahede edemeyiz. Sadece zuhur mertebesinde imanımız doğrultusunda müşahedemiz söz konusudur.

Anlatılanlar dahilinde Arabi ve Rabbani görüşleri arasındaki tartışıla gelen hususiyet mümkinatın, sıfat ve esmaların Hakk'ın aynı olduğu ya da olmadığı noktadadır. Mümkinat sıfat, esma ve ayetlerden bakıldığında bunlar için Hakk'ın aynı denilemez. Lakin Hakk'ın tavırlarıdırlar denilebilinir. Ve Hakk'ın tavırları ile şahsı müşahedede karıştırılmamalıdırlar. Ayrıca suretler üzerinden tartışmaktansa sıfat, esma, ayet ve mümkinat tavırlarında olan Hakk'ı fiilde müşahede etmek gerektiğinin anlayışına ermek yerinde olur. Yani suretlerde değil suretler üzerinden fiilde Hakk'ı müşahede etmek söz konusu olduğundan dolayı harekette tavırda olan Hakk'ı anlamak yerinde olur. Suretler dahi melâike hareketi ile vardır. Bu sebepten suretleri dahi tavırlar olarak görmek gerekir.

Rabbani, levh-i mahfuz ve miraç hadisesi yönü ile ayan-ı sabitelere bakmış olsa idi Arab'ye ayan-ı sabitelerin varoluşu noktasında eleştiride bulunmayacaktı. Sadece Arabi'nin ayan-ı sabiteleri Hakk'ın aynısı gibi görmesi doğrultusunda eleştirilerde bulunacaktı. Allah bizi fikirleri ile irşad eden her iki mubarekten de razıdır inşallah.

Hazret

Huzurdan kinaye kurbiyet bulmuş, hürmet maksadı ile büyüklere hitaben söylenen veya verilen ünvandır.Lakin hazret hazırdan kinaye Hakk'ın kalıcı bir melâike tavrını kendinde huddem mahiyetinde melek veya meleke olarak kendinde hazır bulan hazıruna verilen ünvandır.

Her şeyde, her mekan ve her zamanda hazır olan Cenab'ı Hakk'ın şahsı sebebi ile ekber olarak rabb olan hazret, Hz. Allah'tır. Hz. Allah'ın hazret oluşu, Rabb-ül Âlemin sıfatında bulunuşudur. Melek ve nurani olan ruhanilere hazret denilmesinin sebebi de onların Allah ile hazır, O'nun ulvi sıfatlarını makam olarak kendilerinde bulmaları ve O'nun hizmetinde huzur bulmalarından dolayıdır.

Kimi mutasavvıfların değişmez Hakk mertebelerine de hazretler dediği olmuştur.

Mertebe, melek ve ruhaniler mevcudiyet buldukları ilahi varlık sıfatlar üzeri devamlılık ve bulundukları mekan üzeri kalıcılık arz etmeleri sebebiyle hazrettirler.

Hazret-i Hamse

Ehil olan erenler, Cenab'ı Hakk'ın alemler düzeyinde tecellisini beş hazrette sınıflandırmışlardır. Bunlar:

1) Gayb-ı Mutlak: hahud ve lahud katları olarak Cenab'ı Hakk'ın zati alemi (indillah),

2) Ceberrut alemi: Melâike-i illiyun (mela-i nokta)

3) Melekut alemi: sureten nurdan biçim bulmuş melâike alemi (kavil alemi de denilir). Hususen belirtmek gerekir ki bu alem ayan-ı sabiteler alemidir

4) Mülk alemi: kimi erene göre mülk alemi bulunduğumuz görüntüler alemidir, kimine göre ise melâikenin melekeler düzeyinde tavırlar sergilediği kuvvetler alemidir,

5) İnsan-ı Kamil: Bütün alemlerin cemi ve Cenab'ı Hakk'ın zatı üzeri varlık bulması sebebi ile bütün alemlerin zatı olunan varlık mertebesi.

Erenler her ne kadar alemleri hazretler düzeyinde beş şıkta toplamış olsalar da, alemleri beş şıkta toplamanın yeterli olmadığı kanaatindeyim. Bu kitapta alemleri sekiz başlık altında sınıflandırdığımızı da hususen belirtmek yerinde olur. Ayrıca belirtmek gerekir ki ehli olmayan kişiler, yukarıda belirtilen hazretler için yanlış tanımlamalarda bile bulunmuşlardır. Örnek olarak ayanı-ı sabiterin ceberrut aleminde olduğunu beyan edenleri gösterebiliriz. Belirtmek gerekir ki görünen alemlerin yasalar üzeri cebriyette varolması sebebiyle görünen alemlere ceberrut alemi diyenler de vardır. Bu da hususen ehil olanların zevkleri dolayısıyla oluşan farklı görüşleri sebebiyledir.

Mizaç

Mizaç huy, tabiyat anlamına gelir. Hakiki mânası ise meşreblerin karakterize olmuş form ve ahlak biçimine mizaç denir.

Mizaç gereği her şey bağlı olduğu sıfatlar üzeri tabiattındadır.

İllet

İllet esas sebep, vesile, hastalık, maraz anlamlarına gelir.

Genelde mutasavvıflar illet kavramını, hikmetine bağlı olarak olay ve olguların sebep ve vesileler yerine kullanırlar.

Esmalar, emir âleminde Hakk Teâla'nın subuti sıfatlarında melâike yoğunluğu tavrında bulunarak melekut âleminde oluşmuş oranın melek olarak görünüşünün (esma üzeri meleklerin halk edilişi) ayân-ı sabitesinin, insan kalbinde kavrayış melâikesiyle kavrandığı mâna melekeleridir. Bizler, sureten melek olan esmaların mâna melekeleri olarak bizde tezahürü sonucunda Hakk'ı esma veçheleri ile kendimizde bulmamızla beraber, O'nu tavırlarında zuhur düzeyinde kavrayış melekelerimizle müşahede ederiz. Yani her esmanın ind-i ilahide melekler düzeyinde (ayan-ı sabiteler) suretleri vardır. Ve biz enerji yoğunluğu olarak biçimlenmiş meleklerin melekelerimiz olmalarıyla Hakk'ın esma veçhelerini kendimizde buluruz. Kavrayış melekesi ile de kavramsal düzeyde müşahedede Hakk'ı melek tavırlarında zuhurda olarak veçhelenişinde müşahede ederiz. Burada anlaşılması gereken, Hakk'ın şahsıyla değil şahsının esma tavırlarında müşahede edildiğidir. Hakk'ın şahsını ahadiyeti sebebiyle kulluk perdesinde bulunurken müşahede etmemiz söz konusu değildir. Bu babta şöyle söyleyebiliriz: her nerede gördü isem Hakk'ı, O'nu

görmediğimi gördüm, her gördüğüm bir hile-i rabbani olarak O'nun bir tavrından ibaretti. Kendimize dışsal olarak O'nu görüşlerimiz, O'nun melâike tavırlarından ibarettir. Hususen de belirtmek de gerekir ki Cenab'ı Hakk'ın nur-u kibriyası ile melâike yoğunluğu olarak her tavrı, oranlarda melekut âlemininde melekler suretinde görülür. Bu bağlamda konumuza dönersek, esmaların kavil âleminde (misal veya hayal âlemi de denilebilinir) keşf ile müşahedede melekler olarak görünmesi şaşılacak bir durum değildir. Çünkü zaten öyledirler.

Bizler için esmalar mevcudiyetleri itibarıyla soyut, fakat ilahi âlemdeki (nurani âlem) melek biçimleri ile melekelerimiz olarak bizde hem sıfatlarımız (görme, duyma bilme, esma-i hassımız vb) hem de kavrayışımızda mâna melekelerimiz olmaları ile yaşadığımız somut olgulardır. Bu bağlamda esmaların ayan-ı sabiteleri asılları olan esma melekleridir demek yerinde olur. irade ideaları olan iyilik, doğruluk ve güzelliğin de aynı doğrultuda asılları olan melekler düzeyinde ayan-ı sabiteleri vardır. Onları dahi bizler melekelerimiz mahiyetinde karakterize edilmeleri ile kendimizde mizacımızda tabiatımız olarak buluruz. Bu babta "**O her türlü yaratmayı bilir**" ayetini yad etmek gerekir.

"Alemler dürülmüş insanda,
İnsan âlemlerde dürülmüşlüğünü bulmakta,
Cümlesi hep insanda"

Ayan-ı sabiteler, melek suretleri itibarıyla soğurtmaçlardır.

Soğurtmaç

Soğurtmaç, kavramsal olarak tasavvufta kullanılan bir sözcük olmasa da Hakk'ın hâtır mahiyetinde, ayan-ı sabitelerin mevcudiyetinin mekaniğini işareten buyurduğu bir kavram olduğundan dolayı anlamlandırmaya gerek duymaktayım.

Soğurma soğurmak eylemine yani emme eylemine denir. Soğurtmaç ise emme eylemi sonucunda işlevsel olan nesnel olgulara denir. Lakin bu terim melâike-i ala olan (illiyun) nokta-i kibriya melekutunun nurları ile var kılınan suret meleklerinin ve ruhanilerin melâike-i alâ olan melekutun melâike yoğunlukları ile beslenişleri sebebiyle aklen mekanikte kendilerine verilen sıfat isimdir. Yani kuantum enerji düzeyinde soğurma ile mevcudiyetleri ikame, idare ve idame olan melekler ve ruhanilere soğurtmaç denir. Soğurtmaç olan melekler ve ruhaniler ilkesel olarak değişmez suretler olarak ayan-ı sabite sıfatı ile Arabi tarafında isimlendirilişlerdir. Lakin ayan-ı sabiteleri melek ve ruhani suretler olmanın dahilinde 1) dış felekleri ve feleklerin etkileşim alanı olarak mevcudiyet buldukları alan oranındaki melek biçimlerini, 2) varlık mertebelerini de (cennet, cehennem, külli akıl, nefs, vb) soğurtmaçlar olarak geniş bir yelpazede görmek uygundur kanaatindeyim.

Küre-i arzda mevcudiyet bir birleri ile beslenerek varlık bulur. Soğurtmaçlar ise bir birleri ile beslenerek değil öncelikli olarak Hakk'ın nurlarından halk edildikleri için Hakk'ın nurlarından beslenerek mevcudiyet bulurlar. Ve birbirleri ile beraberlikte bütünde seyir ederler. Soğurtmaçlar olarak ayan-ı sabiteler varoluşun ilk suretleri olarak küre-i arzda biçimsel olarak karakterize edilirler. İnsanda ise meşrebler olarak beden ve ahlakta mizaçta karakterize oluşlarının sonucunda biçimlenişleri ile tezahür

edilirler. Her insan meşreb olarak ayan-ı sabitesinin küre-i arzda iz düşümü görünümü olarak yaşam bulur.

Anlatılanlar bağlamında ayan-ı sabite âlemi felsefede Eflatun'un işaret ettiği idealar evrenidir de diyebiliriz. Ayrıca Hz Muhammed (sav) efendimizin miraç seyri, anlatılanlar bağlamında ayan-ı sabitelerde beden ve ruhen gerçekleşen müşahede seyridir.

Göklerde insan nurani olarak ruh yaratılışı ile ayan-ı sabite âlemine aittir. Lakin bu hâli ile insan bir soğurtmaç olarak ahiretinde akibeti olarak selamet ve huzur ayan-ı sabitesi olan cennette varlık bulur ise zevk, neşe ve lezzat olarak bu âlemin ayan-ı sabitelerinden beslenir. Böylece gökler cennet olmuş olur. Hz Muhammed (sav) efendimizin miraç seyrini bu âlemin asılları olan ayan-ı sabitelerdeki seyri olarak ele alırsak eğer, göklerdeki ruhaniler ve meleklerle sohbetleri, ilahi mertebeler olan felekler, cennet, arş, kürsü seyirlerini daha net anlarız. Bu bağlamda "**ayetlerini göstermek için kulunu bir gece mescid-i haramdan çevresini bereketlendirdiğimiz mescid-i aksaya götüren Allah'ın şanı yücedir.**" (İsra, 1) ve "**Andolsun ki Rabb'inin en büyük ayetlerinden bir kısmını gördü**" (Necm, 18) ayetlerinde işaret edilen Hakk'ın varlığına delil olan işaretler mahiyetindeki "**ayetlerini**" ayan-ı sabiteler olduğunu tevilen belirtmek gerekir. Ayrıca ayan-ı sabitesi ile cennete ait olan insan akibeti olabilecek cehennem ayan-ı sabitesi temeliyle mevcudiyet bulur ise eğer, akibeti olacak cehennem mertebesi ve o mertebenin soğurtmaçları olan meleklerin malik ve kahr esması ile karakterize olan mizaçları dahilinde muzill esmasının tecellisinde acı ve sıkıntılara maruz kalır. Yani küre-i arzda her ne yaşanıyorsa, her türlü yaratmayı bilen Cenab'ı Hakk'ın esma ve sıfat tavırları üzeri halk ettiği, levh-i mahfuz ayan-ı sabiteleri üzerinden melâike-i ala melâikeleri ile mevcut kıldığı ayan-ı sabitelerin iz düşümü olarak yaşanıyordur.

Yaşadığımız her şeyin karşılığı da akibet olarak bir ayan-ı sabitenin yaşanması ile sonuçlanır. Hususen belirtmek gerekir ki ayan-ı sabiteler zat-ı ahada perde, O'nun şe'nleridirler (tavırlarıdırlar). O'nun şahsı ile O'nun icadı olan tavırları müşahedede karıştırılmamalıdır, kıyaslanmamalıdır ve O'nun şahsı olarak görülmemelidirler. Çünkü her nerede görünüş vardır orada hile-i rabbani vardır.

Bu bağlamda ayet seyri olan miraçta, ayan-ı sabitelerde müşahedede bulunan Nebi efendimizin saf erilliğe işaret edilen kuddüs olan horoz meleği ve Âdem (as) ayan-ı sabitesini görüşü peşisıra diğer gök katları seyrinde beynin ayan-ı sabitesi olan kürsüyü, ilm-i ledunun süt ırmağı, duygu ve hazların şarap ırmağı, mâna zevkinin bal ırmağı oluşu, dilin kürsünün kapısı oluşu sitre-i müntehanın ağız kuvveti oluşu ayan-ı sabitelerinde ve nice melekler ve ruhanilerin müşahedesinde bulunuşunu ehli olanların miraç içerikli hadis ve hadis-i kudsiler doğrultusunda ayan-ı sabiteler bağlamında irdelemesi yerinde olur.

Rivayet olunur ki bir hadis-i şerifte Hz. Nebi Hz. Allah'ı "**on dörtlük delikanlı gibi gördüm**" buyurur. Bu hadisede Hz. Nebinin kab-ı kavseyn makamında gözü ile gördüğünü kalbi yalanlamadan bulunduğu kulluk mertebesinde Hakk Teâla'yı imanı doğrultusunda zuhur makamı[11] hâlinde ayn-el yakin mertebesinde, insan tavrında

[11] Zuhur makamından kast edilen suretler üzerinde fiilde tavırlarda bulunan Hakk'ın müşahede edilmesidir. Zuhur makamında suretlerin Hakk olarak görüldüğü zannında bulunulmamalıdır.

bulunuşu üzeri tavırda müşahede edişi söz konusudur. Bu dahi perdede Hakk'ı müşahededir. Peşi sıra daha yakin makamında Hakk Teâla'yı hakk-el yakin mertebesinde kendisinden bakan olarak müşahede edişi gerçekleşir. Bu dahi kulluk perdesinde Hakk'ı müşahede etmektir. Bu mertebe ve makam seyrine ise sadece muhammediler varır. Çünkü Hakk'ın katında Hakk'ın huzurunda kulluk perdesinde yokluk bulmadan Hakk'ı müşahede etmek en büyük kulluk makamı olan muhammediyette gerçekleşir. Ahadiyet makamında ise kulluk olmaz. Bu makamda Hakk'ın şahsının kendisi vardır Bunun içindir ki miraçta Hakk'ı suret perdesinde müşahede etmek ve O'nunla kelam etmek hile-i rabbanide kulluk perdesinde gerçekleşmiştir. Bu da suretler üzerinden tavırda olan Hakk Teâla'nın müşahede edilmesinin zorunluluğundandır. Bu sebepten dolayı "bilinmeyi istedim" iradesi doğrultusunda suretsiz olmaz ilkesi üzeri halk edişi sözkonusudur.

Konumuz olan soğurtmaçlar düzeyinde ayan-ı sabitelere dönersek eğer, ayan-ı sabiteler, Hakk Te'ala'nın sıfat ve esma tavırlarının sonucu olarak 1) Lehv-i mahfuz sabiteleri, 2) Levh-i mahfuz sabiteleri doğrultusunda var olan varlık mertebeleri sabiteleri, 3) varlık mertebelerinin oluşumuna sebep ulvi melek sabiteleri ve varlık mertebelerinde mevcudiyet bulan süfli melek sabiteleri, 4) melek sabitelerinden olan felek sabiteleri, 5) anlatılan sabitelerin esma ve sıfat tavırları doğrultusunda meşrebler olarak karakterize olunan mizaçta bulunan ruhani sabiteler olmak üzere anlamlandırılabilinir. Bu bağlamda ayan-ı sabiteleri hayal sultanında kavil âleminde müşahede eden evliyaullahın seyirleri tekamül mertebeleri seyri olarak önem arzeder. Zaten ayan-ı sabiteler arketipal olarak bilinç altında hıfz edilmişlerdir, hayal sultanında ise ruyet seyirlerinde müşahede edilirler.

Varlık mertebelerinin ayan-ı sabitelerine de örnek verirsek eğer, akl-ı küll Hz. Resulullahın ayan-ı sabitesidir, "Ben" olmaklık Hz. Ali'nin, mâna melekesi Hz. İsa'nın, nefs Selman-ı Pak hazretlerinin, Platon'un işaret ettiği idealar Ashab-ı Kehf'in, zeka melekesi Hz. Yusuf'un, hüküm melekesi Hz. Süleyman'ın ayan-ı sabiteleridir. Bu örnekler daha da çoğaltılabilinir. Lakin yukarıda belirtilen hazretler, yukarıda belirtilen ayan-ı sabitelerin kutup düzeyinde surete gelişidirler. Bu hazretler aynı zamanda insanlığın ayan-ı sabiteleri olarak ilkesel düzeyde evrenselleridir, ve bu evrenseller yukarıda anlatılan hazretlerin yaşamında biçimlenerek mitselleşirler.

İdealar, arketipler, soğurtmaçlar, melâike-i kiram ve ayan-ı sabiteler alemi, boyutu veya evreni de diyebileceğimiz varoluş olgusuna bulunduğumuz alemin asıllarını barındırmaları sebebiyle hakikatler alemi de denilebilinir. Bulunduğumuz alemin ve varoluşumuzun hakikatleri olan ayan-ı sabiteler hakikat-i asliye olarak da anlamdırılabilinirler. Lakin ayan-ı sabitelerin de aslı insan-ı kamil olan tasavvufta üstad-ı sani olarak da belirtilen hakikat-i Muhammediyedir. Zaten miraç hadisesinde Hz. Muhammed(sav) efendimiz kendi varlık nuruyla halk edilen kendi varlığının sıfat açılımları olan bu alemin hakikati asliyeleri olan ayan-ı sabiteleri müşahede zevkinde bulunmuştur. Bu da Hz. Muhammed' in (sav) evrensel bilinç de diyebileceğimiz külli akıldaki ayet tecellisinin müşahedesinde bulunuşudur. Bu bağlamda nasıl ki insanın bilinci üst bilinç ve alt bilinç olarak iki noktada irdeleniyorsa evrensel bilinç de alt bilinç ve üst bilinç olarak iki noktada irdelenebilinir. Anlatılanlar sebebiyle erenler hakikati Muhammediye ye hakikatler hakikati de demişlerdir.

Bizlerin üst bilinci beyin korteksi aracılığıyla bellek düzeyinde biçimlenmiş yönümüzdür. Alt bilincimiz ise beyin dahilinde oluşan bütün meleke yetilerimizin oluşturduğu varlık yönümüzdür. Kavramsal olarak aslında alt bilincimize üst bilinç üst bilincimize ise alt bilinç demek doğru olur. Çünkü alt bilinç dediğimiz meleke kuvvetlerimizin oluşturduğu bilinç düzeyi ile üst bilincimiz oluşur. Alt bilincimizin sonucu olarak üst bilinçte varoluruz. Asıl olan alt bilinçtir. Üst bilinç dediğimiz bellek yönümüz hayat ağacı olan alt bilincimizin bilgi açılımı olarak meyvesi gibidir. Asıl olan alt bilinç olduğundan dolayı alt bilincimiz üst olan bilincimizdir. Üst bilinç dediğimiz ise aslolan bilinç yönümüze örtündüğümüz benlik tarafımızı oluşturur. Bu anlatılanların psikolojideki insanın yetiştirilme süreci sonunda edindiği deneyim birikimlerinin meleke düzeyinde insanda açığa çıktığı ve böylece fiiliyatlarımıza yön veren insanın alt bilincinden farklı olarak anlatıldığına dikkat çekmek yerinde olur. Üst bilinç olarak kastettiğimiz alt bilincimiz kâinattaki küll-i akılda ayan-ı sabiteler olan meleklerin melekelerimiz olarak bizlerde karakterize edilmiş olan dışlaşma biçimleridir. Ve bizler bütün melekelerimizle kâinattaki küll-i akılda bütünsel bir biçimde varlık bulan bir yaşamda bulunuruz. Melekelerimiz, asılları olan ayan-ı sabiteler melekutu ile bütünsel yaşamımızın araçlarıdır. Üst belleğimiz dediğimiz alt belleğimiz kâinatın alt belleği olarak söyleyebileceğimiz görünen alemler ile ilişkideyken varlık bulmamızın nedeni olur. Eğer bizler bizlerin ve bütün varoluşların asılları olan melekler seyrine seyrü sefer edersek ve asıllarımızla

asli düzeyde varlık bulursak alt bilincimiz dediğimiz üst bilincimiz ile bütundan bakışımla bellekte kendimizi alemlerden ayırmadan insan-ı kamil dediğimiz mertebeden, bulunduğumuz alemleri seyretmeye başlar ve anlamlandırırız. Böylece üst belleğimiz, asıllarının iz düşümü gibi olan görünen mahlukatın varlığıyla değil onların asıllarıyla asıllarının kuvvetleri üzeri varlık bulur. Böylece üst bilinç dediğimiz alt bilincimiz için asıllarıyla varoluşta asıllarıyla varlık bulduğunudan üst bilinç diyebiliriz.

Görünen kâinatın küll-i aklının alem-i safilin de denilen duyularla algıda belirleyebildiğimiz alt bilinç tarafı ile duyularla algıda belirleyemediğimiz üst bilinç tarafı kuantum düzeyinde boyutsal olarak madalyonun iki yüzü gibidir. Bu sebepten dolayı alt bilinç dediğimiz üst bilincimizi kuantum düzeyinde ayan-ı sabiteler aleminde melek varoluşlarının bütünsel iş görüşünde irdelememiz gerekir. Ayan-ı sabiteler alemini gerçekliğiyle anlayabilmek adına melâike alemi olan ayan-ı sabite aleminin görünen alemin üst bilinç alemi olduğunu belirtmek yerinde olur. Ve üst bilinç alemi olarak o alemde yaşananların sonucu olarak bu alemde her şey yaşanmış olur. Her ne yaşıyorsak ve her ne var ise o alemin sonucu olarak bu alemde varlık bulur.

Ayan-ı sabiteler alemi dolayımsız olarak Allah' u Teâla' nın nurunun diriliğiyle varolduğu için bulunduğumuz alemin asıllarının bulunduğu gerçek yaşam alemidir. Ve bizler yerleri ve gökleri başka bir deyişle kâinatın alt bilincini ve üst bilincini kucaklamış olan kürs-i ala da denilen beyin aracılığıyla yapılan birçok ibadetin sonucunda ayan-ı sabiteler olan melâikelerle muhabbet ilişkisinde bulunabiliriz.

Asıl olan duyularla algıda ve büyüme sürecinde edindiğimiz bellek olgumuzla varlık bulmak değil asıllarımız olan melâikeyle bellekte kamil bir yaradılışta varlık bulmaktır. Bu da Adem 'e secde ediniz emri gereği bütün ayan-ı sabite meleklerinin insanda kuvveleriyle meleke düzeyinde karakterize olarak dışlaşmasıyla varlık bulmaktır. Bu

anlatımın dahilinde belirtmek gerekir ki hakikatte asıl olan ise Cenab'ı Hakk'ın asli tavırları olan ayan-ı sabite melekleriyle varlık bulmaktan daha çok Cenab'ı Hakk'ın varlık diriliğiyle varlık bulmaktır. Bunu da Cenab'ı Hakk'ın bize verdiği ruhumuzun nur oluşundaki dirilikte bulabiliriz. Mühim olan Cenab'ı Hakk'ın şahsının diriliğine vararak O'nunla varoluşumuzdur.

Hem ayan-ı sabiteleri anlamak adına hem de kader ve kazayı anlamak adına farklı bir misallendirme yapmak yerinde olur. Kimilerine göre rüyada gördüklerimizi yaşayacağız, rüyada gördüklerimiz üzeri yaşamımız biçimlenir anlayışı üzeri alem de bir rüyadır ve alemde gördüklerimiz üzeri yaşarız anlayışı hakimdir. Yani görgülediklerimiz üzeri yaşayacaklarımıza devinirek kaderimiz ve kaderimizin kazasını böylece yaşamış oluruz. İlk bakışta bu söylev ne kadar doğru görünsede aslında rüyamızda gördüklerimiz yaşayacaklarımızı görmemizden ibarettir. Yani alemler adı altında gördüğümüz rüya, asılları itibariyle ahirde yaşayacaklarımızın bu alemde görünmesi ve yaşanmasından ibarettir. Yani yaşamda ve görgülediklerimizde önemli olan gelecek olarak yaşayacaklarımızın, görgülediğimiz ve yaşayacaklarımızın nedenselliği olduğudur. Elbetteki rüyada gördüklerimizi sonuç itibariyle yaşarız. Ama gördüklerimiz yaşamımızın akışında belirleyici değil yaşayacaklarımızı işaret edici deliller olarak ayetler hükmündedir. Yani bu alemde her neyi görüyor ve yaşıyorsak yaşayacaklarımızın işaretçisi olan deliller olarak yaşayacaklarımızı bize gösterir. Ve gelecek olan yaşayacağımız ahiretimizdir ki burada yaşadıklarımızı belirler. Başka bir deyişle kader ve kaderimizin kazasını yaşamamızda belirleyici olan burada yaşadıklarımızın evveli asılları olan hakikatlere ahirimiz olarak devinişimizdir. Gördüklerimiz, ahirimiz olan asıllarına bağlı olarak yaşadıklarımızdan ibarettir.Ve geleceğimizdir ki bulunduğumuz alemdeki yaşayacaklarımızı belirler.

Madem ki böyledir: Nasıl ki yaşayacaklarımız rüyamızda görünür ahiretimizde yaşadıklarımızla bize bu alemde görünür. Gördüklerimiz ve yaşadıklarımızda belirleyici olan ise asıllar itibariyle yaşayacaklarımızın kendileridir. Kaderimizin kazasını belirleyen kendimiz olmaktan daha çok bağlı olduğumuz, izdüşümü düzeyinde yaşadığımız, ahirimiz olan asıllardır(hakikat ve hakikatlerdir).

Geleceğin yaşamımızda yaşadıklarımızın belirleyici unsuru oluşu varoluşumuzun evveli olan asıllara dönme zorunluluğundandır. Asıllara dönülmesi zorunluluğu sebebiyle mevcudiyet bulan bütün varoluşlar asılları itibariyle asıllarına rücuda ve asıllarına dönüşümde olarak asıllarının bu alemdeki mevcuda geliş biçimleridir. İnsanın bedenen aslı olan görünen alem, varlığı itibariyle aslı olan ise hakikat ve hakikatler alemine rücusuyla dönüşü varoluşunun zorunluluğudur. Kaderimiz asıllara rücuyla asıllara dönüşümüzde asılların varoluşumuzda karakterize olan bize dönüşümümüzün kazasında asıllarımızı yaşamaktır. Asıllar ahir olan gelecek olarak yaşanacakları belirler. Bu da onlara deviniş zorunluluğunda mevcudiyetin varolduğunu gösterir. Zaten devinim demek zorunlu olarak asıllar ve yasalar üzeri döngüde bulunmak demektir. Gördüklerimiz ve yaşadıklarımız döngü sürecinde asıllara zorunlu dönüşümüzden ibarettir.

Marifet

Marifet, bildiği şeye vakıf olma, hüner, ustalık mânalarına gelir.

Mutasavvıflar hakikati bilmeye marifet demiş olsalar da hakikat zaten bilinmesi ile hakikattir, marifet ise hakikati yaşamakla alakalıdır. Bu bağlamda marifet Hakk'ı hakikati doğrultusunda üstün ahlak üzeri yaşamaktır.

Tasavvufta şeriat Hz. Musa'nın, tarikat Hz. Davud'un, Hakikat Hz. İsa'nın ve marifet Hz. Muhammed efendimizin yaşam mertebesi olarak yad edilmiştir. Bu mertebeler İslam dininin kemâlat mertebeler seyri olduğundan dolayı, iman eden kulun seyr-i sefer mertebeleridir de.

Kul şeriatta ispatta, tarikatta mahvda, hakikatte müşahedede, marifette ise müşahede ettiği gerçeği hayatında vuslat bularak yaşamasıyla kemâlatını bulur.

Şeriat ve tarik, hakikate ulaşmanın yöntemleridir; hakikat ise marifette yaşamanın ilkeselliğini belirler.

Vahdet-i Kusud

Kasıd kasd eden, niyet eden ve isteyen anlamlarına gelir. Kasıddan kinaye kusud niyetler, ayrıştırmalar mânasında kullanılır.

Vahdet-i Kusud, Hakk Teâla'nın mahlukat ve mahlukatındaki birlik seyrinde neyi murad ettiği noktasında âlemlerin bir ilahi niyet ve maksada tabi olduğunun anlayışı üzeri mutasavvıfların hikmete tabi olma seyrine denir. Bu bağlamda bu ehil karşılaştıkları hadis ve hadiselerden (olay ve olgular) kasd olunan Hakk'ın muradını hikmet cephesi ile görmeye çalışırlar. Bu hâl her şeyi Hakk'tan bilen sufilerin, her şeyi Hakk'tan bilmeleri sebebi ile seyr-ü seferde yaşadıkları bir durumdur da. Özellikle bu ehil Hakk'ın iradesine iradelerini teslim etmiş Hakk'ın iradesi doğrultusunda yaşayan şeriat ehlidir.

Bu ehil genelde museviyet mertebesinin tecellileri üzeri bulunur.

Vahded-i Vücud

Vahdet-i vücud varlık birliği anlamına gelir. Hakk'ın mevcudat üzerinde varlığı ile tecelli ederek zuhura geldiği anlamı üzeri kullanılır.

Vahdet-i vücud ehli, âlemlerde bir olan şey-i Vahid'i, âlemlerdeki birliği üzeri, sıfat, esma ve ayet tecellisinde suretler üzerinden müşahede ederler. Bu bağlamda ehli vücud Hakk'ın sıfat, esma ve ayet tecellilerinde O'nu El Zahir esması üzeri müşahede ederler yani ehli vücud Hakk'ı mevcudat üzerinden, kula aşikar oluşunda müşahede ederler. Bu doğrultuda insanı da Hakk'ın zuhura gelişi tecellisi olarak görürler.

Vahdet-i vücud ehli, vahdet-i vücud nazariyesinin (görüşünün), âlemlerde Hakk'ı El Batın esması ile müşahedeye işaret ettiğini söylerlerse eğer; Hakk mahlukatta zahir değildir ki mahlukatın mevcudiyetinde müşahede edilsin fikrini beyan ederiz. Hakk iman verdiği kuluna mahlukat üzerinde fiilleri üzeri aşikar olur. Bu da O'nun kendini kuluna verdiği iman müşahedesi üzerinden mahlukattaki fiillerinde sıfat, esma ve ayet

tavırlarının icadında kendisini ahlak seyrinde zahir edişidir. Yani mümkinatta Hakk'ı suretlerde değil imanımız doğrultusunda fiiller üzeri müşahede edebiliriz.

Hakk Teâlâ şahsının nuruna zeval gelmeden mahlukatına içkin birliğinde hazır, melâike tavırlarıyla da mahlukatına nazır ahlak seyrinde varlık birliğinde bulunur. Mahlukattaki suretler üzeri Hakk kendini sırlamış ve âlemlerde batın olarak ahlak seyirindedir.

Kuluna iman verirse eğer kendini ahlak seyrinde zahir (aşikar) eder. Bu da kula ahlak seyrinde batın iken iman vermesi ile zahir oluşudur.

Hz. Ali'nin (kvc) "**Biz bu gözlerle Hakk'ı göremeyiz, iman dolu gözlerle görürüz**" ve "**O'nun şahsı hiç bir şeyle misallendirilemez**" kelamlarını bu hususiyet için belirtmek gerekir. "**Misallendirilemez**" kelimesinden Hakk'ın şahıs tavırları olan esma, sıfat ve ayet teşbih misallendirmeleri değil Hakk'ın şahsına atfedilerek suretlerin Hakk şahsı ile aynılıkta misallendirilmemeleri anlaşılmalıdır. Zaten esma, sıfat ve ayet tavırları Hakk'ın şahsı değil Hakk'ın şahsının tavırları olarak müşahede edilir. Bu bağlamda "**Rahman insanı kendi suretinde halketti**" hadis-i şerifinden ise "**halketti**" sözünden hareketle halketmenin Hakk'ın tavrı olması sebebi ile insanı Hakk'ın sıfat, esma ve ayet veçhelerinin karakterize olarak biçimlendiği tavrı olarak görmek gerekir. Bu hadisi insanın bedensel sureti ile Hakk'ın şahsına benzediği anlamında anlamamak gerekir. Bu bağlamda zaten insan Hakk'ın küre-i arzda misalidir. Lakin bu misal oluştan Hakk'ın şahsı ile sureten aynı olduğu anlaşılmamalıdır. Çünkü Hakk, şahsının ahadiyetinde suretsizlik ilkesi sebebiyle oluşlar düzeyindeki ayet tavırları olan halkettiği suretlere şahsı ile benzemez. İnsanı Hakk'a benzetmek müşahede gereği olarak Hakk'ın ilahi ahlak tavırlarının insanda cem' edilmesi sebebiyledir. Bundan dolayı insan Hakk'ın şahsının sureti değil O'nun tavırlarının veçhelendiği suret olarak mir'at-ı Hakk'tır. Yani Hakk insan aynasında bilinir. Zaten ayna kendimizi görmenin, bilmenin, kime benzetildiğimizin, neye benzediğimizin aksini yansıtmaz mı!

Bazı ehli vücud da mevcudatı ve mevcudatın suretlerini Hakk'tan bilmenin hakikati üzeri mevcudatı Hakk'ın vücudu zanneder, suretleri de O'nun zuhuru bilir.

Bu ya sekrin çokluğundan yana ya da Hakk'ın şahsi nurunun kendisinden haberdar olmamaktan kaynaklanan fikirlerinden ibarettir. Böylesi görüşte su-i zann ile ısrar edilirse eğer, bu ehle Hz. İbrahim'in Kur'anda anlatılan Hakk'ı arama kıssalarını tavsiye ederiz.

Bu görüşte bulunanlar Hakk'ın şahsı ile Hakk'ın şahsının tavırlarını karıştırırlar. Tavırlar şahıs değil şahsının icadlarıdırlar. Böylesi bir iddiada bulunanların Hakk'ın şahsının nurunu ve bu nurun değişmezliğinde melâike açılımı ile tavırlarda boyut boyut değişkenlikte bulunduğunu iyi bilmeleri gerekir. Eş deyişle, Hakk nurunda değişmez, nurunun tavırlarında değişkenlik arz eder. Değişken icadlar ile icadlarda seyir eden nuru bir birine karıştırmamak gerekir.

Günümüz fizik dili ile söylersek, zat-ı kibriya nurları olan kuantum tanecikleri bozunuma uğramadan bir birleri ile elektromanyetik etkileşim sonucunda kuvvet yoğunluklarında etkileşim biçimleri oluştuturlar. Bozunuma uğramayan nurlar ile onların etkileşimi sonucu oluşan biçimsel tavırlar bir birine karıştırılmamalıdırlar.

Bu doğrultuda Hz. Ali'nin "**O hiçbir şeyle misallendirilemez**" sözü ile kastettiği mâna doğrultusunda O'nun şahsı hiçbir şeye benzemez, suretlerle de sınırlandırılamaz olarak anlamak gerekir. Tavırlarda hakikat müşahede edilir, Hakk'ın şahsı değil. Bu bağlamda hakikat, her şeyin Hakk'ın tavırları olduğu müşahedesine ermektir.

Vahdet-i Şuhud

Vahdet-i Şuhud birliğe şahid olma anlamına gelir.

Aslında ise mevcudattaki vahdette Hakk'ın varlık tavırlarına şahid olma anlamında kullanılır. Bu bağlamda şuhud ehlinin nazariyesi vücud ehlinin nazariyesine benzer. Yani El Zahir esmasında müşahdede bulunurlar. Lakin onlardan farklı olarak Hakk'ın esma , sıfat ve ayet tavır icadlarını Hakk'ın şahsı ile karıştırmamaya dikkat ederler. Bu görüşü "**O ötelerin ötesindedir**" sözü ile Hz. İmam-ı Rabbani çok güzel açıklar. Bu sözün mânası, hiçbir mahluk, sıfat, esma ve ayet Hakk'ın şahsı olarak görülemez, Hakk'ın varlık tavırları olarak görülebilinir.

Bu sözü ve birçok beyanı ile efendi hazretleri Hakk şahsının ahadiyeti sebebiyle afaki olarak müşahede edilemeyeceğini de zımnen beyan etmişlerdir. Bu ehil, bu bağlamda Hakk'ın âlemlerdeki suret, sıfat, esma ve ayet tavırlarında halk edişinde örtünmesi ile şahsında ve sıfat seyrinde batın olduğunun seyrindedirler. Yani şuhud ehli nazariyesi müşahedenin el Batın sıfatı üzeri karakterize edilmesi görüşüdür..

Hz.Rabbani, anlatılanlar bağlamında şunu da beyan etmiştir ki, Hakk sıfatları ile iş görmez, Hakk şahsı ile sıfatlarında tavırdadır. Özellikle belirttiği hususiyet ise Hakk'ın sıfatları ile değil şahsı ile bildiğidir. Ek olarak da belirtmek gerekir ki Hakk sıfatlar ile var değil, sıfatları şahsının tavırları olarak vardır.

Bu ehlin gerçek erbabları için "ötelerin ötesi" insanda biter. Hz. İmam-ı Rabbani bunu "Padişah çalarsa koca karının kapısını, şaşırmasın" mısrası ile işaret eder.

Şuhud ehli afakta sıfat, esma ve ayet tecellisinde El Zahir seyrinde, Hakk'ın şahsı için ise Hakk'ın ahadiyeti sebebi ile dışsal olarak müşahede edilemediğinden dolayı El Batın seyrinde bulunurlar. Lakin Hakk'ın şahsını ahadiyeti sebebiyle insanda bekâ seyrinde El Zahir olarak yaşarlar.

Allah, Hz İmam'dan razı olsun. Kendisini bu bağlamda, şuhudcu olduğunu söyleyen kişiler dahi anlamamışlardır. Lakin efendi hazretlerinin bazı tarihi şahıslara kıyas bağlamında üstünlük atfettiği ve ayrıca birçok görüşüne katılmamakla beraber, bizim onu yukarıda anlatılan fikri nazarisi ile takdir etmememiz mümkün değil.

Vücud ehli fikren kıble olarak kâinattan daha çok Hakk'ın insanda tecelli etmesi sebebi ile insana yönelmişlerdir. Şuhud ehli de fikren insan üzerinden kâinatta tecelli eden ahadiyet yönü ile Hakk'ın şahsını kıble edinmişlerdir.

Ehl-i vücud genel anlamda tenzihte bulunsalar da ayrıntılarda teşbih seyrinde, ehl-i şuhud ise genel anlamda teşbihte bulunsalar da tenzih seyrinde görünürler. Bu doğrultuda ehl-i vücud cem'e, ehli şuhud ise hz. Cem'e bakar. Zaten tenzih bakışımı batın esmasına, teşbih bakışımı ise zahir esmasına bağlı olarak biçim kazanır. Yani Hakk'ı tenzihen müşahede etmek batın esmasının gereği, O'nu teşbihen müşahede etmek ise zahir esmasının gereği olarak müşahedenin zorunlu iki durumudur.

Ehl-i vücudun görüşü sloganlaşmış olarak şu cümlede betimlenir “**la mevcude illallah**”. Kimisi bu sözü “**Allah’tan başka mevcud yoktur**” anlamında, bütün mevcudatın Allah’ın vücudu olduğuna yorumlasa da biz bu cümleyi, dinin gereği olan hüsn-ü zann üzeri Hakk’ın şahsının mevcudat olduğuna yormadan; mevcudat, Hakk’ın varlığı ile varolduğundan dolayı varoluşu ile yokluktadır; Cenab’ı Hakk ise mevcudata aşkın varlık tavırları seyri ile mevcudatta tecelli etmektedir olarak anlarız.

Ehl-i şuhudun görüşü ise sloganlaşmış olarak şu cümlede anlam bulur “**O değil, O’ndan ayrı gayrı değil**” Bu cümlede sıfat, esma, ayet ve mahlukat seyrinin Hakk’ın varlık tavırları olduğu lakin Hakk’ın şahsı olmadığı anlam bulur.

Allah, onların tartışmalarının bizlere fikren rahmet olması sebebiyle her iki ehilden de razı olsun.

Bizler onların tartışmaları üzerinden Hakk’ın şahsının ahadiyetini vaktte ererek ve vakti ahadiyet-ül cem’ seyrinde de bularak, bekânın nihayeti üzerinden, vuslat sonucu Hakk’ın sıfat, esma, ayet ve mahlukat tavırlarını bizde karakterize olmuş biçimlerinin bekâ seyrinde yaşamda yaşanacağını görmekteyiz. Böylesi bir tecellide kul değil, kuldan kendine Hakk, varlık tavırlarında bulunarak varlık verir.

Vahdet-i vücud ve vahdet-i şuhud görüşleri sonuçta bize, birer fikir olduklarından dolayı, ilm-el yakin bir zevk verirler. Lakin Hakk’ı bekâ seyrinde yaşamda kendimizde bulmadıkca her iki seyirin fikirlerini sadece zevk etmiş oluruz. Çünkü ilim müşahedede bulunmamıza araçtır. Müşahedede ise kulun kulluk perdesinde Hakk’ın şahsını değil Hakk’ın tavırlarını müşahede etmesi söz konusudur. Bu bağlamda “**her nerede Rabbimi gördüm ise, O’nun şahsının ahadiyetine kıyasen, O’nu görmediğimi gördüm. Gördüğüm ise O’nun muhabbet tavırlar oldu**” deriz.

Hakk’ı, yaşamda ahadiyetin ferdi olması sebebi ile, kişi kendi ferdiyetinde bulması değil, yaşaması gerekir. Bu da tevhidin bittiği, Hakk’ı Hakk ile hem-hâl olarak yaşadığımız seyirdir. Böylece Allah’ın ahlakı ile ahlaklanmanın sonucu olarak Hakk’ı, nurunun diriliğine vararak boyası ile boyanmış olmanın sonucunda yaşarız. Ve seyr-ü seferde tavırlar olarak yaşadıklarımız söylevimiz olur ise eğer, ilim olur. İlimde ise ikilikte bulunarak O’nu, O’nunla yaşadığımız tavırlarında ikilikte müşahede ederiz.

Yaşamın diriliğine ise kendimiz ile sınır vuramayız. Herkes istidadınca Hakk’ı yaşar. Bu sebepten Hakk’ı istidatlarınca yaşamın diriliğindeki tavırlarında yaşayan her şeye sıfatlarının hakkının dışında haklar atfetmeden onları haklarınca görüp Hakk’a rıza göstermemiz gerekir.

İki ehil içinde erenlerin buyurduğu “**Yalan söyleme hakkımız yoktur, yanılma hakkımız vardır**” (Metin Bobaroğlu) sözü gereği herkes zevkinde yanılabilir deriz. Lakin yanılgılarımız bizde itikat düzeyinde inad oluşturmamalıdır. Çünkü inad hikmet bereketini bize kesmesi ile, Hakk’ı tavırlarında hakkı ile müşahede edemememize sebeptir. Bunu da şeytanlığın Azazilde dile gelişi ayetinde görebiliriz: “**Rabb’im, beni azdırmana kasem ederim ederim ki”** (Hicr, 39). Ayetten anlaşılacağı gibi, “**beni azdırmana kasem ederim**” derken şeytan hikmet üzeri hareket ettirildiğinin bilincindedir; ama hangi hikmet sebebiyle tavırlarda bulunduğunun farkındalığı ve hangi hikmet ile karşı karşıya kaldığının farkındalığı bilincinde değildir.

Üstünlük veya Büyüklük

Herkesin kendi ilkeleri, ananeleri, temel ihtiyaçları (idare ve idame dahilinde) çıkarları doğrultusunda büyükleri var.

Bir var diğer varlara varlık verdiği yönü ile üstünlükte bulunur. Üstünlük bu doğrultuda şahıs düzeyinde büyüklük sözcüğü ile büyüğümüz hitabı ile anlam bulur.

Görüyorum ki kişiler kendi ilkeleri, ananeleri, temel ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda büyükler edinmiş.

Kişilerin edindiği büyükleri onların kanaat önderleridir. Kanaat önderleri ise kişilerin bireysel yönden idolleri de olabilirler. Hepimizin idolü olan kanaat önderleri elbetteki olabilir. Lakin kanaat önderlerimizi ulaşılmaz, sorgulanmaz, yetişilmez olarak ve bu doğrultuda eleştirilemez idollerimiz olarak bilincimizde biçimlendirir isek, onlar büyükler içerisinde bizler için en büyük olurlar.

Lakin bizler için öznel olarak en büyük olan büyüklerimiz, istenç ve ilke farklılıkları sebebiyle başkalarının da büyükleri olacak değillerdir. Bu sebepten dolayı büyüğümüz bizim için büyüktür. Aynı doğrultuda bilinçlenmediğimiz kişiler için büyüklük anlamı taşımazlar.

Kanaatimce, evrensel düzeyde bütün insanlık için büyüklük, kişilerin keyfi ve duygusal yaklaşımlarına göre değil de insanlığa hizmet etmek derecesine göre belirlenmelidir.

İnsan, insan ve çevresine hizmet ile varlık verdikçe, insan olmanın kemâlatını bularak yücelir. Eğer büyüklerimizi düşüncemizde en üstün, en yüce, ulaşılmaz, dokunulamaz derecede görüyor isek, büyüklerimiz Hakk ilkesi kıyasınca idolümüz olmaktan daha çok ikonlarımız olan putlar olurlar.

Hakk ilkesi üzeri büyüklük, Hakk'ın sıfatı olarak O'na ait bir sıfattır. Şahsında Hakk olarak Ahad olması sebebi ile de imanımızın gereği olarak ondan büyüğümüzün olmaması gerekir. O şahıs olarak küçüğü olmayan büyüktür, Ekberdir.

Büyüğüm O'dur, ve O hiçbir zaman ilah olarak bilincimin bir putu değildir. Bilincimde suret verdiğim bir varlık olsa idi, bilincimin putu olurdu. Lakin O şahıs olarak bilincimi oluşturup, şahıs olarak kendisini biçimlendiremediğim, yaşadığım varlık olarak Hakk'tır. Bu anlatıma kıyasen, ben O'nun küçüğü olarak değil,O'nu yaşayan olarak benim.

İnsanlar için de büyüklük, bu doğrultuda Hakk'a, hakları istidatlarınca takva ehli olarak yakîn olanlar ve yakînlikleri düzeyince Hakk'ı haklarınca yaşayarak hizmet etmelerincedir. Ayrıca Hakk'ın varlık birliği sebebiyle, velilerin üzerinde şahsı ile büyük olan Hakk'tır deriz. Ve hak velilerin biri birilerinden üstünlüğüne Hakk'a iye olan sıfat açılımlarına göre değerlendirebiliriz. Bunu da yaparken dikkat etmeliyiz ki, her bir veli, sıfatları gereği insanlığa hizmetlerinde biri birilerini tasdik edici ve biri birilerini tamamlayıcı yönleri ile biri birilerinden üstündürler.

Böyle ise velilerin göreceli büyüklüğünü, velileri yad ettiğimiz sıfat açılımlarına göre değerlendiririz. Zaten böyle de yapmaktayızdır.

Bu anlamda keyfi ve öznel olarak taraflı bir biçimde maniple olmuş, duygusal olarak şu büyük, bu küçük demek hiçbir anlam ifade etmez. Bu sadece psikolojik durumumuzu tavırlarımız olarak bize işaret eder. Hz. İmam-ı Rabbani'nin zati tecelli

sebebi ile Hz. Muhammed efendimizin muhabbetini kıyas alarak Muaviye ile Veysel Karani hazretlerini üstünlük bağlamında kıyaslamasını da anlatılan bağlamda düşünmek gerekir. Hz. Resulullahın yanında bulunmak demek ondan füyuzatı ile nasiplenmek anlamına gelmez. İnsanların istidatlarını görmeden böyle kıyaslara girmemek gerekir. Hz. Veysel Karani ise mekansal olarak uzak olsa da ruhaniyeti ile nurani düzeyde (kuantum) Hz. Resule ashabındaki bir çok kişiden daha yakindir. İmam-ı Rabbani'nin söylemi zevkidir, dinen bağlayıcı bir hususiyet değildir.

Hususen bilmemiz gereken ise, öznellikte bakış açımıza göre büyüklük belirlemelerinde bulunuşumuzdur. Bu dahi benim için bir anlam ifade etmez. Çünkü büyük olarak gördüklerimiz, benim veya bizlerin doğru yargılarımız kıyasları doğrultusunda belirlenmiş olsa da; insanlık için büyüklük, Allah'ın sevgisi kıyasınca değerlendirilmelidir. Kanaatim o ki, Allah sevdi ise birisini peygamberlerden de çok, o peygamberlerden de üstündür ve büyüktür. Çünkü Hakk varlık katında sevdiğini üstün kılar, büyük eyler. Bu durumda Hz: Resul habibullaha salât ve selam olsun diyerek onun habibullah sıfatını da yad etmek yerinde olur.

Sıbgatullah

Sıbga boya, renk anlamına gelir. Sıbgatullah ise Allah'ın boyası anlamında kullanılır. "**Biz Allah'ın boyası ile boyanmışızdır, boyası Allah'ınkinden güzel olan kimdir**" (Bakara, 138) ayeti gereği mutasavvıflar sıbgatullah kavramını "**Allah'ın boyası ile boyanınız**" hadis-i şerifi gereği 1) Allah'ın sıfat, esma ve ayet tavırlarının, O'nun ahlakı oluşu doğrultusunda O'nun ahlakı ile ahlaklanılmasına yorumlar, 2) Allah'ın nuru ile nurlanmak gerektiğine yorumlarlar.

Allah'ın nur deryası rengarenktir, ve Allah'ın ahlak tavırlarının farklılıklar olarak remziyette renk arzetmesi sebebi ile sıbgatullah her iki anlam için de kullanılabilinir. Bu doğrultuda sıbgatullahı müşahedede bulmak, hayatta da yaşamak gerekir.

Vahdet

Vahdet birlik anlamına gelir. Ehl-i mutasavvuf için vahdet, Hakk'ın âlemlerdeki varlık seyrinde mahlukat ile bir olduğuna yorumlanır. Lakin Hakk'ın, şahsında ahad oluşu sebebi ile eşsiz ve benzersiz olan bir oluşuna da Vahid denildiğinden vahidiyetini vahdet sıfatında anlamlandırmışlardır.

Vahdet esma değil sıfattır; Hakk'ın vahdet sıfatının şahıs esması ise Vahidtir.

Kesret

Kesret çokluk anlamına gelir. Çokluk ise farklılıklarda belirmedir. Bu bağlamda kesret, Ahad olan Hakk'ın kendi varlığında belirmesi için halk ediş olarak tavırlarda bulunuşunun sonucudur.

Suretlerde kesret Hakk'ı göstermez; suretlerin fiilleri üzerinden kesret, Hakk'ın varlığını işaret eder.

Vahdette Kesret

Vahdette kesret, Hakk'ın birliğindeki çokluğun sünnetullah üzeri müşahede edilişi hâli için kullanılır.

Kesrette Vahdet

Kesrette vahdet, çokluğu cem’-ül ezdad olarak bütünde, Hakk’ın kendi varlığı ile ikame, idare ve idame edilişi hâlinin tevhidde ahlakullah üzeri müşahedesi için kullanılır.

Aslında her iki müşahede bakış seyri hâlinde de belirleyici durum fiillerde örgünsel olan birliktir.

Tenasuh

Tenasuh, ruhun başka bir bedene girmesi anlamında kullanılır.

Ulema, “**dünyaya bir dönüşümüz olsaydı da onların bizden uzaklaştığı gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık derler, onlar ateşten çıkacaklar da değillerdir (onlara bir dönüş de yoktur)**” (Bakara, 167) ayetini, küre-i arzda yeni bir bedende gelişin söz konusu olmayacağı şeklinde tefsir ederler. Bu bağlamda tenasuhu kabul etmezler. Lakin ayetin masivada kalmış günahkarları muhatap aldığının hikmetine vakıf olmazlar.

Bazen de ulema ruhun, ruhu olan bir bedene giremeyeceğini söyleyerek tenasuhu reddederler, bunda da haklıdırlar.

Ayrıca ulema tenasuhu, Hakk’ın halk ettiği bir mahlukatı bir daha aynı ruh üzeri halk etmesinin bedi sıfatına muhalefet olduğundan dolayı kabul etmezler. Yani Allah eşsiz ve benzersizdir. Eşsiz ve benzersiz yaratır. Yarattığını bir daha tekrarlamaz demektedirler. Ulema bunda da haklıdırlar, lakin göklere yükselmiş İsa nebinin küre-i arza inişi herkesce bilinir. Hz. İsa’nın küre-i arza felek göklerinde indirileceğine inanılır. Ama Hz. İsa’nın sünnetullah gereği iç gök katları olan ulvi âlemlerden anne rahmine düşerek yeni bir beden ile yeryüzüne ineceğini bilmedikleri için söyleyemezler.

Anlatmak istediğim, Allah’ın günahkar kulları değil kendi nuru ile nurlandırdığı melâike sahibi ruhanilere yeniden bedenlenme hakkı verdiğidir. Ve bu yeniden bedenlenişte ruh, yeni bedenin bedi esması tecellisinde halk edilmesinde Hakk’ı, farklı bir suret üzerinden bedenin yapılandırıldığı fazilet biçimine göre temaşada seyir eder. Bu da peygamberlerin “**Ya Rabbi, bizi O’nun ümmetinden et**” duası üzeri işaret edilir.

Şunu da ehli olana hususen belirteyim ki şehitlerin, din mücahitlerinin, büyük kutupların bir defa daha küre-i arza geliş hakları vardır. Bu bağlamda şehadet nimetini bilen şehitlerin “**Ya Rabbi, bizi bir daha yeryüzüne gönder de bir defa daha şehid olalım**” dualarını da hususen belirtmek gerekir.

Hakk’ın ahlakının gereğidir ki sevdiği kullarına vermeyeceği şeyi istetmez.

Ayrıca gelecek zamanlar olan ve geldiğimiz yer olan cennetlerden cennetlere geçiş olmaz. Bir cenneten başka bir cennete intikal etmek yalnızca küre-i arzda, intikal edilecek cennetin iz düşümü olan kapısı hükmündeki bir velinin muhabbetine erip gönlüne girmek ile mümkündür. Peygamberlerin yukarıda zikredilen duası da bu bağlamda anlaşılmalıdır. Hz. Resulün “**bin üçyüzü geçerim bin dört yüz’e kalmam**“ hadis-i şerifinin de bu doğrultuda anlaşılması uygundur.

İnsanlığın kemâlat seyri olan seyr-ü seferde salik, bağlı olduğu peygamber ve evliya meşrebleri ve ayrıca insanlıkta ahlaken, fikren çığır açmış insan meşreblerine göre ruhani düzeyde zevk edişi seyrinde iken bağlı olduğu meşrebin ruhani hâlini hem-hâl

olarak kendisi gibi görür. Bu sebepten dolayı bazı alimler, seyr-ü seferde bulunan kişilerin tekamül seyrinde iken kendilerini insanlık tarihinde gelmiş ve geçmiş kişiler olarak görmeleri seyrin doğası gereğidir derler. Ve bunda da haklıdırlar. Çünkü salikin seyr-ü seferde, meşrebi gereği bağlı olduğu geçmiş mertebe süreçlerini hem-hâl olarak yaşaması sonucu ruyetlerinde kendisini o mertebelerin asli suretleri üzeri görüşü kendi esma-i hassı doğrultusunda insanlığının kemâlâtını bulmasının zorunluluğudur. Böylesi seyirde bulunanlar için erenler eski dil usulüyle "filanca peygamberin, velinin, kişinin kademi altındadır" derler. Lakin bu hadise sebebiyle özel insanların bir daha gelip gitmediği anlaşılmamalıdır, yeryüzüne gelme-gitme yukarıda anlatıldığı gibi vardır, tenasuhun anlatılan şekilde kabul görmesi yerinde olur. Kişinin geçmiş mertebesinde kim yada kimler olduğu kendisine hatır ve keşf ile bildirilir. Kişinin geçmiş mertebesinde kim yada kimler olduğu sezinlemelerine itibar edilmemelidir. Belirtmek de gerekir ki salik, geçmişte bulunduğu varlık mertebesine aşkın olarak yeni bir meşreb hâli üzeri daha ekmel bir kemâlat seyrine geçmiş mertebesi üzeri geçer. Yeniden bedenlenen şahıs, ruh olarak geçmiş kimliği ile aynı kişidir lakin meşreb olarak yepyeni bir kimlik (hüviyet) edinmiştir. Bu sebepten dolayı mahşerde her bir bedenlenişe göre diriltilme gerçekleşir lakin ruh düzeyinde kişi aynı kişidir.

Re-enkarnasyon (yeniden hayat bulma) için de şunu belirtmek gerekir ki bitki ve hayvan olarak gelip gitmekten daha çok insanın bağlı olduğu meşrebler üzeri beden bulduğu hâlinde, her an geçmiş meşrebleri tavırlarda kendisinde canlanışının anlaşılması gerekir. Yani cemat, bitki, hayvan ve geçmiş ins ve cin meşreb hâllerinin bizde karakterimizde tavırlarda canlanışı ile, canlanmış olan bu hâllerimiz üzeri bireysel olarak ferdiyette yeniden insanlığımızı buluşumuz re-enkarnasyon olarak anlaşılması gerekir. Bunun haricinde doğadaki re-enkarnasyon, devr-i daimden ibaret olup insan üzerinden yeniden canlanış olarak hayvan biçiminde geliş gidiş söylevleri gayretkâr bir zorlamadan ibaretttir. Çünkü alemde bir re-enkarnasyon olarak bir devir-daim vardır. bunu kalkıp insan üzerinden zorlamalarla anlamlandırmak pek anlam ifade etmez.

Kişilerin hangi mertebelerde tekamül sürecinde bululundukları veya geçmişte kim olup olmadıkları mühim değildir, mühim olan Cenab'ı Hakk'ın varlığına kıyasen O'na yetişip yetişemediğimizdir. Her şey ile her şey olan, her zamanın dirisi olan Hakk'a varmak asıl meseledir. Çünkü Hakk'a diriliğinde vardığımız zaman her şey ile her şey ve ver zamanın dirisi ile herkes ile herkes oluruz; bu da zati tecellide tekamülün sonucudur. Belirtmek gerekir ki tekamül mertebeleri ve kimliğimizle, Hakk'a kendimizde ve kendimizle sınır vurmamamız gerekir. Her şey Hakk'ta sonlanır ve Hakk'ta sonlandırılması gerekir, mertebelerde ve kişilerde değil.

Mücahid

Mücahid mücadeleyle cihad edene denir.

Fıkıhen, din düşmanları ile savaşanlara denir. Lakin mutasavvıflar için mücahid "**Her yüz senede bir Allah dinine hizmet eden birini gönderir**" hadis-i şerifinde kast

edilen, dini zamanının ahkamına göre yorumlayan ve bu doğrultuda Hakk'a hizmet eden velilere denir. Hz. Muhiddin Arabi, Hz. Mevlana Halid-i Bağdadi, Hz. İmam Gazali bu ehildendir.

Bu mücahidlere müceddid de denir.

Müceddid

Müceddid yenileyen, yenileyici anlamına gelir.

Her yüz senede bir gelen mücahidlere de müceddid denilse de müceddidler, Hakk'ın takdiri ile her dört yüz senede ve bin senede bir gelirler.

Müceddidler, dinde yenileyici oldukları zaman süresinde, dinde görünecek her türlü manevi hayrın özeti olan yaşantılarında geleceği zamanlarında yaşar ve insanları geleceğe doğru yönlendirici melâikenin sahibidirler.

Bu ehil, maneviyatın zuhuru için bütün insanlığın geleceğe devinişlerini, Hakk'ın bahşettiği melâike ile yaşamlarındaki tasarruf gücü ile kader-kaza çizgisi doğrultusunda biçimlendirirler. Özellikle bin sene müceddidleri maneviyatta köklü değişimlere sebep olurlar. Hz. Abdulkadir Geylani dört yüz sene müceddidlerinden görünse de velayetin bin sene müceddidlerindendir. İmam-ı Rabbani ise nübüvetin dört yüz sene müceddidlerindendir.

Müceddidler ruhaniyetleri ile göklerde takdir edilenin küre-i arzda işleyişinin yönlendirici melâikeleridirler. Bu bağlamda tevil mânası itibarıyla "**gökten yere kadar bütün işleri Allah yürütür, sonra bu işler süresi sizin hesabınızla bin yıl olan bir günde ona yükselir**" (Secde, 5) ayetini hususen belirtmek gerekir.

Bu konuyu farklı bir açıdan anlatırsak; Cenab'ı Hakk, bizim saydıklarımızdan bin sene gibi bir zaman diliminde göklerden yere murad ettiği hadiseleri takdir buyurur. Mealen, Kur'an'da böyle buyurulur. Bu ayette tevilen Cenab'ı Hakk'ın her bin senede bir halifetullah düzeyinde din ve zamanda insanlık tarihini yönlendirecek bir velide zuhurda tecelli ettiği anlamı da işaret edilir. Böylesi veliler, hem Hakk dininin (burada dinden kastedilen yoldur) hem zamanının pirleri oldukları gibi hem gelecek bin sene boyunca Hakk dinini biçimlendiren hem de insanlık tarihini biçimlendiren nurani tecelli üzeridirler.

Bu konunun anlaşılması adına birkaç örnek verirsek, Nuh zamanı barbarlık zamanıdır ve Nuh duyguların kutbu olarak insanlık tarihini duygularda biçimlendirmiştir. Nuh (as) madde ve mânada ayrışımcı olduğu için ondan sonra gelen insanlık madde ve mânada ayrışımcı bir zihniyet üzeri olmuşlardır. İbrahim (as) zamanı da ilahlığı eşyada bulma zamanıdır. İbrahim (as) ise insanlık tarihini her şeye hakkı ölçüsünde bakma cihetiyle biçimlendirdiği gibi ayrışımcı değil farklılıkları bütünde hakkı ile görme düzeyinde de zamana yön vermiştir. Ayrıca fikirlerini gezginci olması nedeni ile toplumlara aşılamıştır. Böylece kendisinden sonra gelen insanlığa bakıldığında, daima seferlerde olan kültürlerini de aşılayıcı olarak taşıyan milletler görülecektir. Musa (as) zamanında meliklik ve sistemi ile halka zulüm eden yasalar ile iş gören zihniyetler mevcuttur. Musa (as) ile beraber, Hakk iradesi doğrultusunda insanın toplumsal olarak insanca yaşayacağı yasalaşma söz konusu olmuştur. Musa (as) iradesi insanlığın ilkeler doğrultusunda yasalaşma iradesidir. Ve bu irade insanlık tarihe yön vermiştir. Biçim olarak Musa (as)'nın şeriatının kabul edilip edilmemesi söz

konusu değildir, asıl olan bu iradenin biçimlendirdiği anlayışın insanlık üzerinde egemen oluşudur.

Verilen örneklerden anlaşılması gereken de budur. Verdiğim örneklerde gösterdiğim hususiyetler “daha önce yok mu idi” diye bir soru sorulur ise; evet vardı, lakin kültürlere sirayet edecek erk düzeyinde tinin, insanlık üzerinde egemen irade olarak açılımı söz konusu değildi. Böylesi erk düzeyinde irade açılımları insanlık tarihini biçimlendirmeye başladığı anda insanlık artık bu irade üzeri yaşar. Isa (as) zamanı yasaların içlerinin boşaltılarak hiçe sayıldığı, ilkesellikten uzak nefsin keyfiyet ve azgınlık zamanıdır. İnsanlar keyfiyetleri ve azgınlıkları üzeri, toplumda kendilerini gösterirlerdi. İsa (as) ile birlikte insanlık keyfiyetlerden daha çok maneviyatında varlık bulmaya çalışmış ve manevi hassasiyetleri üzeri kendilerine varlık vermeye başlamışlardır. İsa nebi, bir nevi insanlardaki idealarla (Platon’un ideaları) irade bulmalarının tinin sunmuştur. Bu da aslında insanlık tarihindeki yasaların uygulanışına vicdan getiriştir, yasalara vicdan getirmekten kastım, yasadaki tini göstermektir. İsa (as) ile beraber, insanlık keyfiyetlerden daha çok maneviyatında varlık bulmaya çalışmış ve manevi hassasiyetler üzeri kendilerine varlık vermeye başlamışlardır. Ayrıca insanlık, Hakk’ın, insana dışsal bir varlık değil insana içsel bir varlık olduğunun, bilincine evrilmeye başlamıştır.

Hz. Muhammed zamanı cehalet ve Hakk’ın inkar edilişi zamanıdır. İnsanlar kendilerine malları, eşleri ve soyları ile varlık veriyorlardı. Hz. Muhammed (as) ile beraber, Hakk’ın insanın güzel ahlakında belirdiği anlayışına insanlar taşınmış, her şeyin insan ile anlam kazandığı bilincine evrilinmiş, malı ve soyları ile varlık bulma devri bitirilmiştir. İnsanın kendisi ile, kendisinde asli varlığını bulma devri başlamıştır. Hz İsa (as) da ahlak ilkeler düzeyinde, ideaların açılımı olarak görülür. Hz. Muhammed (as) in kendisinde ise ahlak hem yasalar düzeyinde hem ilkeler düzeyinde hem de yaşamın kendisindeki ilişkilerde her şeyin hakkı Hakk’tandır niyeti üzeri görülerek, bütün varlık unsurlarının hakkı verilerek biçimledirilmiştir.

Avrupadaki filozoflar ile beraber gelen düşüncedeki reform sürecide de bunun bir uzantısıdır.

İslam olarak bizler ise Haçlı seferlerinde Bedir, birinci ve ikinci cihan harplerinde Uhud, günümde ise her taraftan iftiralar ve yanlış yorumlar ile kuşatılmış ilmin şehri olan İslam dinini hem ilm-i ledun hem de ilm-i huzuride hakikatleri ile anlatır olmak ile korumaya çalışarak Hendek harbinde bulunmaklığımızla efendimizi yaşamaktayızdır.

Rü’yet

Rü’yet, görmek ve bakmak anlamına gelir.

Bu anlamla beraber rü’yet mevcuda gelen her duruma akli ve kalbi düzeyde şahid olmaktır. Görünen rü’yettir, sureten görünmeyenin rü’yeti olmaz.

Mutassavvıflarda ise rü’yet, Hakk’ın hikmetini akli veya kalbi düzeyde görmeye denildiği gibi yakazadaki, berzahdaki, murakabedeki keşifler ve düşlerde görünenler için kullanılan gördüklerimizin betimleyici kavramıdır. Bu bağlamda “rü’yetin ne” sorusu ile talipler hep karşılaşırlar.

Rü’yetler düzeyinde rüyalar aşık olan talip kulların Hakk ile aralarındaki vahiy kapısı olarak, uyanması acı olan mâna kapılarıdır.

Yakaza

Yakaza, uyanıklık ve bilinçli olma anlamına gelir.

Erenler ise uyanık ve bilinçli iken gördükleri ruhanileri, melâikeleri, geçmişi, gelecek olayları ve olguları ayrıca görmedikleri mekanları, melâikenin yakınlaştırması dediğimiz rü'yete gözlerler. Bu seyir durumuna yakaza denir.

Derya Kurmak

Erenlerin kâinattaki ay, ateş, su, resim veya parlak ve düz objeler üzerinden ilm-i havassta zikirleri üzeri irade ettiklerinin kader ve kazasını görmeye çalışmalarına denir. Lakin bu çalışma cinci ve büyücüler tarafından da kötü niyet üzeri yapılır (kara büyü).

Berzah

Berzah geçit anlamına gelir. Lakin rü'yet dilinde berzah, kişinin vücudu derin uykudan uyanırken, uykuda bilinci açıkken ruhaniyeti ile gördüğü rü'yetlere denir. Bu tür rü'yetler müjdeci ve bilgi verici olarak tecelli eder.

Murakabe

Rü'yet dilinde murakabe, daha önce murakabeyi anlamlandırdığımızın dışında bedenin uyanık, üst bilincin ise uyku ile uyanıklık arası bir hâlde olması üzerinden ruhaniyetimizle keşfettiğimiz dalınçlardaki rü'yetlere denir.

Böyle denilmiş olsa da murakabe sükût üzeri, meditasyon olarak keşif ve tasarruf hâlleriyle yapılan bir nafile ibadet biçimidir.

Sükut Üzeri Murakabe

Sükut üzeri murakabe etmek üç durumda gerçekleşir. Bunlar:

1) Kişinin beklentisi üzeri murakabe edişi ki bu bir eylemsizlik durumudur. Bu biçimde murakabede, murakabe eden kişi, murakabedeki beklentisinin, eylem durumunda gerçekleşmesi sükutunda odaklanıştadır (pasif murakabe hâli).

2) İkinci murakabe durumunda bulunan bir kişi, murakabe hâlinde iken, birinci murakabe durumundaki beklentisi üzeri sükuna ermekten farklı bir sükuna erer; bütûnda bir bakışımla bedenine dışsal gibi görünen olaylara yön verir. Bu da murakabede eylemde bulunmaktır (aktif murakabe hâli).

Hatırlatmak gerekir ki, birinci murakabe durumunda da murakabe eden kişi sükuta erişinde bütûndan bakışımdadır. Her iki murakabe durumunda da tasarruf etme gerçekleşir. Ayrıca bu murakabelerde, âlemlerde seyirler ve ilm-i ledûndan feyizlenme de gerçekleşir.

3) Rıza üzeri ilahi huzurda bulunmak için yapılan murakabe: bu murakabede, murakabe eden kişi, her hangi bir irade ve eyleme bağlı olmaksızın, sakinede, bütûndan bakışımda bulunurken, varlığı da bütûnda yek vücud bir durumda bulunur. Bu murakabede bulunan kişi ilahi huzurdadır.

Murakabe üç nefeslik bir durumda gerçekleşir. Bunlar;

1) Murakabe eden kişinin, bütün varlığı ile sükuna ermesi (bu çok zordur)

2) Kişinin sükuna ermesi ile kişiliğinde yokluk bulması ve kişiliğine aşkın Hakk'la bağlı olduğu ruhaniyeti ile ruhaniyeti üzerinde Hakk ile velayette hem-hâl olup bütûndan bakışımı.

3) Bütûndan bakışımda bulunması üzeri yukarıda anlatılan üç murakabe durumundan her hangi birisinde bulunma nefesi.

Murakabede yetkin ulvi şahsiyetler, birinci nefese takılmadan ikinci nefesten itibaren murakabe edebilirler. Ve murakabede rü'yet seyri ve tasarruf edebilme durumları gerçekleşir.

Düş - Rüya

Derin uykuda yaşadığımız rü'yetlere düş denir.

Aslında düş keşif, berzah ve yakaza hâllerinide görülen, tamamı rüyalar yani görüntüler (vizyonlar) olarak isimlendirilir. Sahih rüyaların, vahiyin kırk altıda biri olduğu hadisle rivayet edilmiştir. Bu bağlamda ehli olan bilir ki rü'yetlerle vahiy kapısı hâla açıktır.

Bazı mutasavvıflar rüya için, âlemlerde Hakk'ın bir hayy-elli olarak "hayyeli"dirler derler. Böylece âlemleri Hakk'ı uyuklama ve uyku tutmadığı için Hakk'ın gösterdiği, bizim de gördümüz bir rüya olarak görmek gerekir. Bu hususiyet üzeri Hakk'ın göstermesi ile gördüğümüz şu rüyanın uykusundan ölümle uyanacağımızı Hz. Resul "**İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman dirilirler**" hadisinde belirtmektedir.

Nasıl ki bu âlemin varoluş biçimleri üzeri rüya görürüz; yerin döşek, göğün yorgan olduğu dünya uykusunda gördüğümüz rü'yetler de ulvi ve süfli âlemlerin bu uykuda karakterize olmuş olarak görünüş biçimleridir.

Vahiy

Hakikate ve varoluşa ait söylevlerin, yaşama ait şerri kaidelerin ilahi düzeyde beyan edildiği Hakk Teâla'nın kelamına vahiy denir.

Vahyin ilahi olmasının üç temel özelliği vardır. Bunlar: 1)Vahyin melek ve peygamber düzeyinde aracılı veya direkt Hakk Teâla tarafından aracısız olarak kula inzal ile beyan edilmesidir. 2)Beyan niteliğinde olan vahyin halık esması doğrultusunda hikmet üzeri, inzal edilmiş olan kulları manevi düzeyde kalben Hakk'a yönlendirici, ilahi düzeyde değiştirici ve manen dönüştürücü özelliğe sahip olmasıdır. 3)Vahyin ilk anlatır olunan iki şık doğrultusunda yaşamda tecelli edişiyle kulu Hakk'a yakin kılmasıyla velayete ermesine sebep olmasıdır. Bu bağlamda vahiy, kulun hakikate ve varoluşa ait bilgilerin beyanından yana hikmete ermesine ve yaşamda tecellisiyle de Hakk'a vasil olmasına sebep olan dil ile manevi dirilik veren ilahi kelamdır.

Vahyin gerçekliliği yaşamın kendisinde tecelliyle deneyimlenmesi sonucu ispat olunur. Bu sebepten vahiyle öngörülen yaşam biçiminde ilahiyatça belirlenmiş haklar üzeri yaşamak, Hakk ve hakikate varmamızın gerekliliğidir.

Vahiy sıfatları itibariyle birçok kavram doğrultusunda anlamlandırılmıştır:

Vahy-i mahz: İçinde Allah'ın bildirdiğinden başka bir şey bulunmayan, vahiy olduğundan şüphe edilmeyen vahye denir.

Vahy-i sarihi: Vahyi tebliğ edenin müdahalesi ve eklemesi olmadan sadece Hakk'ın bildirdiği ayetler ve kutsi hadislere denir.

Vahy-i semavi: Allah tarafından meleklerle gönderilen semavattan inzal edilen vahiye denir.

Vahy-i zımni: Tasvirat ve tafsilatı peygambere ait olan özü itibariyle ilham ve vahiy kaynaklı beyan edilen kelama denir.

İlahi kelam olarak vahiy peygamber efendimizle her ne kadar son bulmuş olsa da: 1) Vahyedilmiş olunan Kur'anın anlam içeriğince temiz kalplere ilham ile vahyedilmesi 2) İlahi kelamın ilham ve hatır düzeyinde tecelli etmesi 3) Rüyetlerde ilahi bilginin kalbe indirilmesi 4) Muhabbetullaha eren bir kulun Hakk'ın muhabbetine gark olmasıyla feyzi mukaddes düzeyinde Hakk'ın kelamına hâl lisanınca vakıf olması 5) Muhabbetullaha eren kulun tefekkürdeyken düşüncesinde manasını verenin Hakk Teâla olmasından sebebiyet feyzi akdesten doğuşat düzeyinde ilahi kelama ermesi düzeylerinde kesintisiz devam eder. Böylesi vahyin inzali umumi olmayıp ferdi olarak muhabbetullaha eren kullar için geçerlidir ve gerçeklik arz eder.

Hususen belirtmek gerekir ki ilham düzeyinde gelen vahiy, vahy-i zımnidir. İlahi düzeyde gelen kelama vahiy denilir. Nefsimizden evham ile cinler ve insanların şeytanları sebebiyle telepatik olarak kalbimizde beliren ilhamatlara ise vesvese denilir. Vesvese ile hak olan ilahi kelam birbirinden Kur'anla, hadislerle ve sünnetullahla örtüşüp örtüşmediklerine göre ayırt edilebilinir. Ayrıca manen doğruluğuna itikat ettiğimiz her türlü bildiri düzeyindeki kelama, gerçekliliğini yaşamımızda deneyimleyerek görmeden itibar etmemek yerinde olur.

Beyan

Belli bir maksad ve fikri belli bir söz ve fiille açığa çıkarmaya beyan etme denir. Her beyan içerdiği maksad ve fikrin yorum düzeyinde betimlenmesidir.

Bürhan

Bürhan kanıt, hüccet, delil anlamlarına gelir.

Hakk'ı batıldan, gerçek olanı gerçek olmayandan ayıran akli delile bürhan denir. Bürhan akli olarak kalbi mutmain eden gerçeklik arz eder. Bürhanı iki başlık altında incelersek:

Bürhanı inni: Hadiselerin kanunlara, neticelerin sebeplere ve eserlerin müessire işaret ettiği delile denir.

Bürhanı limmi: Kanunların hadiselere, sebeplerin neticelere ve müessirin esere işaret ettiği delile denir.

Vücud

Vücud var olanın niteliksel ve niceliksel bulunduğu duruma denir. Var olanın varoluş sıfatları sebebi ile vücud durumuna varlık da denir.

Varlıkların bulunduğu vücud durumu, kaderleri olarak kendilerini beyan edişleridir. Varların vücudları, vücud sıfatları ve ilişkilerinin dillendirilişi de dilin başlangıcıdır. Zaten dil, olan bir şeyin dillendirilişinden ibarettir. Olmayan bir şeyi dilde biçimlemek ise inkar ve iftira düzeyinde yalandır. Bu bağlamda dil bilgi-bilimin temeli olsa da varlık-bilimsel olarak insanda biçimlenir.

Böylece vücud kavramsal olarak bilgi bilimin bir hususiyeti olarak varlık biliminin temeli olan dilde varlığın, vücud ve ilişkilerinde tanıtlanışıdır. Varlık-bilim ile bilgi-bilim dilde örtüşen, dilin sonucu olarak doğayı ve mekaniği anlamlandırmanın temeli olurlar. Bu da bilgi-bilimin dilde varlığı bilmenin yöntemleri olması, varlık-bilimin ise bilgi-bilim ile varlığı bilmek veya bilmeye çalışılmasıdır.

Bu bağlamda tasavvuf teolojisinde varlık-bilim Hakk'ın varlığını bilme, bilgi-bilim ise sıfat ve esmaların kavramsal düzeyi ile deneyim sonucunda Hakk'ı bilme anlamına gelir.

Tasavvufta varlık Hakk'ın şahsıdır; Hakk'ın şahsının vücud oluşu ise sonsuz ve nur olmasıdır.

Vücud olarak sonsuz nur, şahıs olarak varlık olan Cenab'ı Hakk'ın başlangıcı (evvel) ve sonu (ahir) yoktur; başlangıcı ve sonu olmaması ile sonsuz nur oluşunda eksilme olmadığından ezeli bakidir; ezeli baki olduğundan dolayı vahiddir; vahid olan sonsuz nur varlık oluşu ile diriliğinin şuurunda başkası ile beraber değil sadece kendisi ile kaim olan kayyumiyetinde hiçbir şeye benzemeden, kendinde varlık olarak Ahaddır; ahadiyeti ise mutlakiyetidir; mutlak Hakk varlığında ahaddır.

"Bunu nasıl biliyorsunuz?" denilecek olursa yani delil istenirse, bunu vahiy, hâtır, keşf ve yaşayarak deneyimlemenin sonucunda biliyoruz. Bu da ferdi zevktendir; kişilerin iman doğrultusunda kabul görür.

O'nun varlık sıfatlarını alimler altı sıfat üzeri sıralandırmışlardır.

1)	Vücud	Hakk'ın sonsuz ve sonsuzluğunda nur olması
2)	Bekâ	Sonu olmayan olarak kalıcı olması
3)	Kıdem	Evveli olmayan olarak her an hazır olması
4)	Vahdet	Vahidiyeti
5)	Muhalefetün lil havadis	Halk ettiği hiçbir şeye benzememesi
6)	Kıyam bi zatihi	Kendi varlığı ile kaim olması

Önceki sayfalarda anlatılan şahıs ve şahsın tavırlarını karıştırmamak gerektiğini belirtmiştik. Aynı bağlamda Hakk'ın vücudu ile, mevcud olanları bir birlerine karıştırmamak gerekir.

Vacib-ül Vücud

Cenab'ı Hakk'ın varlık sıfatları ile mutlaka öyle olduğu, yokluğu mümkün olmayan vücud oluşu ile varlık oluşuna Vacib-ül Vücud denir. Böylesi bir tanımın mantıksal gereksinimi ise mahlukatın böylesi bir mutlakiyet temeli ile var olması zorunluluğundandır.

Bu bağlamda Zat-ı Ahad, kendisinin melâike açılımı ile mahlukatının evveli, mahlukatının ilkeler düzeyinde devindiği ahiridir. Bu sebepten dolayı HakkTeâala kuşatıcı oluşuyla da muahhirdir.

Hakk Teâla mahlukatında nuru ile hazır olması ile evvelleri oluşu ve melâikesi ile onlarda onlara nazır olması ile malukatına aşkın ahir oluşuyla onları ikame, idare ve idame eden varlığının mahlukatı için zorunlu olması sebebiyle Vacib-ül Vücuddur. Bu da O'nun El Samed esmasında anlam kazanır; yani hiçbir şeye ihtiyacı olmadan her şeyin O'na ihtiyaçlı olduğu varlık; mevcudatın tözsel ve tinsel varoluşunun zorunluluğu olan varlık.

O şahsı ile her şeyin mutlak tinsel ilkesidir; nurunun mahlukata cevher oluşu ile mahlukatın halk edilişinin sonucunda mutlak tözdür.

Varlığı zorunlu olan anlamında vacib-ül vücud, Hakk şahsının varlık sıfatını işaret eder. Hakk vücud olarak varlığında yokluk bulmayan, değişmez olandır. Değişmez varlık oluşu ile de mümkinatın mevcudiyeti için ihtiyaçlı olduğu sünneti ve ahlakı olan varlık tavırlarında da ilkeler düzeyinde değişmezlik arz etmesi sebebi ile Hakk vacib-ül vücud olarak şahıs düzeyinde ilahtır.

Bu sebepten dolayı kelime-i tevhid olan "**la ilahe illallah**" vücud olarak zeval bulmayan değişmezlikte, ilkeler düzeyindeki ilahi tavırlarında da adet olarak değişmezlerde tavırlarda olarak nesnel olmayan, mümkinatı varlığına delil kıldığı nesnellik üzerinden ilah olan şahsı işaret eder. Yani kelime-i tevhid ile yukarıda anlatılan bağlamda zatında, sıfat ve fiillerinde değişmezler üzeri olan Hakk Teâla'nın vacib-ül vücud olduğu işaret edilir. Zaten "**la ilahe illallah**" daki "**illallah**" tan işareten murad edilen değişmez varlık olarak Hakk'ın şahsıdır.

Bazı ehil, vacib-ül vücuda kıyasen şuhudi görüş tarzında mümkin-i vücud görüşünde de fikir beyan etmişlerdir.

Mümkin-i Vücud

Mevcudiyeti ile sınırlı ve varlığı ile kalıcı olmayan, kaderde var oluşu ile mümkin olan varoluşlara surette vücud sıfatlarını işareten mümkin-i vücud denilmiştir.

Mümkin-i vücudta varolan her şey ezeli ve ebedi olmadıkları gibi varoluşları ile vacib-ül vücud sahibi Hakk Teâla'nın şahsı ve O'nun varlık tavırları ile var olduklarından dolayı adem (yokluk) olmaktan ibaret olan Hakk'ın ayetleridirler.

Kelime-i tevhid olan "**la ilahe illallah**" daki "**la ilahe**" den işaret ile murad edilen ise insanlığın mümkinat düzeyinde bulunan her şeye haklarının dışında ilahlık ve ilahlık sıfat tavırlarında atıfta bulunulmamasıdır. Bu da "**ilahlar yoktur**" anlamında Hakk'tan kullarına bir uyarıdır. Bu bağlamda ilahlık sıfatlarından beri olan mümkinat, Hakk'ın halk ettikleri mahiyetinde icadıdır.

İcad

İcad mevcuda getirme, bir şey oluşturma sonucunda meydana getirme anlamlarına gelir.

Ehlince icad, Hakk Teâla'nın zatı ile sıfat ve esma tavırlarını ve bu tavırları üzeri mümkinatı ayet tavırları olarak zorunluluklar düzeyinde halk edişi için kullanılır. Bu bağlamda icad, ahlakullahın sünnetullah yönü ile mekanik tarafını işaret eden Hakk'ın sıfat, esma ve mümkinler düzeyindeki ayet tavırlarını hikmetsel düzeyde akli

tanıtlaması olan betimleyici kavramdır. Hususen belirtmek gerekir ki, Hakk'ın ulvi sıfat ve esma tavırları da O'nun zatına kıyasen halk ettiği icatlar olarak mümkinlerdirler.

Halkiyet

Halık, evveliyatında mevcudiyeti bulunmayan, varlığı yokluk (adem) hükmünde olan yani evveliyatı olmayan varları mevcuda mümkinler olarak getiren yaratıcı anlamına gelir. Halıktan kinaye halkiyet ise yaratma, icad etme anlamları doğrultusunda mevcud etme olarak halk etme anlamında kullanılır.

Tasavvuf ehli için halketme, herşeyi kudretinden halk eden Hakk'ın varlığında kendi nuru ile halkettiği ilahi sıfatları üzeri tavırları ve bu tavırlar üzeri halkettiği, varoluşları ile mümkin kılınan mahlukat için kullanılır.

Mahlukat kavramı da zaten halk (yaratılmış, icad olunmuş) kavramına içkindir. Bu bağlamda Arabça temelli tasavvuf dili bir sözcüğün kök harfleri doğrultusunda kök sözcükten kinaye etme biçimi ile birbirinden türetilerek (halk edilerek) oluşmuş ontolojik düzeyde örgünsel bir lisandır.

Tasavvuf ehlince halketme, Hakk'ın kendi nurani varlığında nurundan coşkunluk göstererek "**kün**" ("ol") emri ile kudretinde coştuğu, yanında kendinden başka bir varlık bulunmadığından dolayı kendinden, kendi ile, kendi için bir tecelli etme durumudur. Anlatılan bağlamda dışlaşma da diyebileceğimiz böylesi bir tecellide Hakk'ın nurani varlığındaki zaman genişliği sebebiyle an (vakt) hükmünde halkedilenler, halkedilmeleri ile beraber gelecekleri ile Hakk'ın varlığında bir olmuş bitmişten ibarettirler.

Bu bağlamda ehli için mahlukat, olmuş ve bitmiş olanı kader ve kaza hükmünde Hakk'ın diriliği üzerine yaşamaktadırlar. Anlatılanlar bağlamında halk etme Hakk'ın bilinmeyi murad etmesi iradesi doğrultusunda kendisi için, kendi varlığında, kendinden varlık verişi ile gerçekleşen bir dışlaşmadır. Bunun içindir ki tasavvuf ehli için halkedilen her türlü olay ve olgu Hakk'ın varlığının dışında O'ndan ayrı olarak düşünülemez. Bu doğrultuda tasavvuf ehlinde, Hakk'ın sıfatları ve mümkinatın mevcudiyeti, Hakk'ın şahsı kıyasınca Hakk'ın aynı mıdır, değil midir? doğrultusunda yapılan eleştiri düzeyinde tartışmalar görülür (Vücudcular ve Şuhudcular). Eleştirel düzeyde tartışmalar ehil olan tasavvuf erbabında görünür olsa da bu ehil temelde Hakk'ın varlığından bağımsız ve ayrı olan bir mümkinattan bahsetmezler. Çünkü Hakk'tan bağımsız bir mümkinattan bahsetmek Hakk'ın nuraniyetinde vücudunun ahadiyetine muhalefet olarak Hakk'ın varlığının yanında başka bir mekansallık ve vücud düzeyinde mevcudiyet varmış anlayışı sebebi ile Hakk'ın varlık olarak süphanlığına mutlakiyeti sebebi ile aykırıdır.

Hakk'ın nuru ile nurlanmaları sonucu leduni bilgi üzerine irfan bulmaları sebebiyle erenler, marifetullah sebebiyle Hakk'tan ayrı bir mümkinattan bahsedemezler. Ehil olmayanın, Hakk'tan ayrı bir mümkinattan bahsetmesi hem marifetullah düzeyinde edinilen hakikat bilgisine aykırıdır hem de hakikat bilgisine nuhalefeten tevhide aykırıdır.

Anlatılanlar doğrultusunda erenler, halkı halkedilenler olarak şahıs düzeyinde varlık-bilimsel bağlamda, Hakk'ın tecellileri mahiyetinde dışlaşma durumu üzeri görürler demek doğru olur.

Mümkin

Mümkin, olabilen ya da olmayabilen ihtimaller için kullanılan bir kavram olsa da imkan dahilinde olan anlamı doğrultusunda kullanılır. İmkan ise mekandan kinaye hudus düzeyinde mevcudat bulan her türlü olay ve olgunun ilkeler bağlamında mümkinatı için kullanılır. Yani hadis ve hadiseler düzeyinde her türlü mümkin, ilkeler düzeyinde sonradan oluş mahiyetinde imkanlardan ibarettir.

Hususen belirtmek gerekir ki tasavvufta mümkin, ihtimaller bağlamında kullanılmaz çünkü itimaller tesadüfü çağrıştıran olabilirlikler mahiyetinde kullanılırlar. Her şey Hakk'ın takdiri üzeri mevcud buluyorken, ihtimal ve tesadüften bahsetmek imâna muhalefettir. İhtimal sadece bizler için ilkelerde hikmetine bağlı olarak fikir beyan etmekten ibarettir. Ama Hakk için ihtimallerde yani olabilirliklerde tavırlarda bulunduğundan bahsedilemez.

Tasavvuf Dili

Sıfat, esma ve ayetler Hakk'ı tevhid ile bilmemizin araçlarıdırlar. Tasavvuf dili ise, tevhid ile bildiğimiz Hakk'ın ayet, esma ve sıfatları üzerinden iman ile anlatıldığı, anlaşıldığı ve iman ile yaşama yönlendirmenin aracıdır. Bu bağlamda tasavvuf dili tevhidde biçimlenen imanın dillendirildiği ve Hakk'ın sıfatları üzeri dillendirildiği (zikredildiği) bir dildir.

Bu sebepten dolayı tasavvuf, imanın tevhid dilinde karakterize olduğu sezgiye, duyguya ve sonuçta da akla hitap eden bir dile sahiptir. Yani tasavvufun dili imanın dilidir. Bu yüzden tasavvufa girenler evvela imanları doğrultusunda keşfetme yöntemi ile sezgilenimde, süreçte sezgilenimlerinin tecelli-i berkisinde duygulanımda ve duygulanımın sonucunda ise O'nu bilme ve O'na yetişmenin akledişinde bulunurlar.

Tasavvuf dili şeriatte emir ve yasaklar, tarikatte mitler, hakikatte sıfat, esma ve ayetler, marifette ise üçünün birlikteliğinde hâl, mertebe ve makamları kendinde cem' etmiştir. Bu sebepten tasavvuf dili için Kur'an dili ile bire bir örtüşen, Kur'anı hayatta yaşama dilidir de diyebiliriz. Dil açısından bu kitap söylediğimize örnektir.

İlkeye iye bütün oluşumlarda, biat etme yöntemleri ile ders görme, kişinin ilkeye iye dil edinip, yaşamının yeniden dil üzeri biçimlenmesi anlamını taşır.

Tasavvufa bu açıdan bakarsak, seyrü seferde olan kişi için tevhidin prensipleri doğrultusunda her şey Hakk'tan biliniyor ise eğer, halk için bela olan kendisi için rahmet olacaktır, halk için ölüm olan kendisi için diriliş olacaktır. Halk için bitiş olan kendisi için yeniden başlangıç olacaktır, halk için anlamsız olan Hakk ile anlamlı olacaktır. Derviş kişi için bela eşittir rahmet, rahmet eşittir Cenab'ı Hakk'ın kulunu sevişi, Cenab'ı Hakk'ın kulunu sevmesi ise O'nun lütfu olacaktır. Bu anlayışa gelen bir derviş elbette "daha yok mu?" diyerek O'nun kendisini sevmesini murad edecektir. Yalnızlık, ölüm, çaresizlik, fakirlik gelecekteki beklentilerinin olamayacağı korkuları vb maddeye dayalı korkular, derviş kulun akıl lügatinden silinecektir Korku yerine derviş kulun Cenab'ı Hakk'ın azameti karşısında heybet ve haşiyette râm oluşu söz konusu olacaktır. Bu hususiyet için pek çok örnek verilebilinir.

Erenlerin “**muhabbettir canın mayası**” kelâmını bu hususiyette yad etmek yerinde olur. Bu durumda tasavvufta, tasavvuf öğretisi üzerinden yaşamın kendisi, muhabbetteki tasavvuf dili ile biçimlenir. Seyrü sefer eden kişinin akıl lügatinde bela rahmete dönüşür, maddiyata ait her nevi korku yerini huzur ve selamete bırakır, ölüm vuslata, bitiş yeniden başlangıca, sevgi zahmetlerdeki zevke, zahmetler huzura dönüşür iken şikayet sabır ve sükunete yerini bırakır. Ayrıca kişinin ameli, niyeti ibadeti olur; her şeyi Hakk’tan bilen kul için her şey hayıra bürünür.

Dilin kendisi insanlık tarihinin us düzeyinde dil cihetinde gelişimidir. Yani us dil ile gerçekliğini kazanır. İnsanlık tarihi dilin kültür ve medeniyet düzeyinde biçimlenişinden ibarettir. Dilin yaşama ait tarafı kültür tarafıdır, kurumsal ve yapısal tarafı ise medeniyet tarafıdır. Yani dil insanlık tarihinde kültür ve medeniyette biçimlenir. Bu da insanın ilişkide olduğu olay ve olguların tamamını kendinde dil ile dillendirmesi üzerinden evvela kendinde bütüne taşıyarak insanlığını us düzeyinde var kılışı, süreçte ise dillendirdiği olay ve olguların kendisine dil üzerinden bakışımı ile onlarla ilişkide olması ve onları bu ilişkinin sonucunda biçimlendirmesi ile gerçekleşir. İnsanlar arasındaki dillerin farklılığı meşreb olarak bağlı oldukları sıfatlar üzeri [12]doğa ile olan ilişkilerinin ve inanca düzeyinde edindikleri değerlerin[13] kültleri oluşu ve kültleri üzerinden, kültlerinin evvela kültürde biçimlenişi, kültür üzerinden de medeniyetlerinde biçimlenir. Dil için anlatılanlar doğrultusunda tasavvuf dili yaşama ait, yaşamda imâna dayanan değerler üzeri biçimlenen bir kültür dilidir.

Harf, Kelime, Cümle, Kelam

Harf ağızdan çıkan her bir sese ait sese verilen yazı ile de çizgilerle biçimlendirilen işaretlere denir. Harflerin çoğulu huruftur.

Kelam bir mânayı ifade eden, bir maksadı anlatan sözlü veya yazılı anlatıma denir. Kelamdan kinaye kelim kelam eden, kelam edilen, konuşan, hitab edilen olarak konuşulan anlamlarına gelir.

---

[12] İnsanın bağlı olduğu meşrebler bu kitabın genel anlatımında mevcuttur. Lakin meşrebler doğrultusunda kitabdaki anlatım doğrultulyusunda belirtmek gerekir ki savaşçı doğası gereği, gezginci doğası ile göçebeliğin gereği, duysusal tarafı ile sanatçı doğası gereği inançlar tarafı ile iman doğası gereği bulunan insanların toplumsal olarak yaşantılarında dilleri de farklılık arz eder . Dillerinin de alt yapıları doğaları doğrultusunda meşrebleri üzerinden edindiği kültten sebebiyet farklılıklar arzeder. Kült ise insanların doğa ve toplumun içindeki ilişkilerinin sonucunda toplumların ortak değerlerde ortak anlayış biçimlerinde kültür ve medeniyetlerinde biçimlenen usunu belirler. Kültür ve medeniyet usun uzantısıdır dilin insan hayatında biçimlenişidir. Kültür ve medeniyetteki ilişkiler dilin biçimlenişi, kültür ve medeniyetin mevcudiyeti ise usun biçimlenişidir. Her toplumda, toplumun bağlı olduğu meşreb üzeri doğalarının gereği ilişkilerinde vurgulu, kinayeli, celalli, cemalli tavırlarda, kısa, uzun kelime ve cümlelelerden ibaret kültleri doğrultusunda gelişen konuşma biçimleri oluşur. Ayrıca belirtmek gerekir ki her toplum kült düzeyinde değerler oluşturan bireylerin fikir, görüş ve yaşam ahlakları biçiminde kültür edinirler. Bu o kültürün dili üzerinden yepyeni bir dilin kültürde biçimlenişine de sebeptir. Buna arap kültürünün aşiret dili üzerinden Kur’anın imanın dilinin HZ. Resulullah tarafından ilkesel biçimde arab dilini biçimlendirilişini örnek olarak verebiliriz.

[13] İnsanın hayatında biçimlenen değerlerin tamamı inancadan ibarettir. Bazı değerler madde üzerinden edinildiği için tüketilebilinen popüler değerlerdir, bazı değerler de vardır ki insanın fıtratının gereği tüketilemiyen değerler olarak insan hayatında yer edinir. Tüketilemeyen değerler üzerinden kült edinmiş insanlık kültür ve medeniyette toplumsal egonun tavırlarında bulunurlar. Tüketilen değerler ise insanın keyfiyetleri üzeri biçimlenmelerinden sebebiyet insana tinsel düzeyde bir katkıda bulunmazlar.

Kelime ise irade ve mânayı betimleyen, anlamları olan huruf üzeri mevcudiyet bulan en küçük sözcüğe denir. Kelime kelimden kinaye sözcüklerle kelamda bulunulan işaretlerdir.

Dilin kendisi harf ve kelimelerle anlatılmak istenenin toparlanışı ile cümlelerden oluşur. Cümle camiden kinaye kelimelerin bir anlam oluşturacak biçimde toparlanışına denir.

Tasarruf ehli için harfler ve kelimeler cümle söylevi ile beraber Hakk'ı tefekkürde anlamanın, bilmenin, hikmet seyrinde bulunmanın ve Hakk'ı kelamda anlatmanın, hamdetmenin ve O'nun anlaşılmasının, bilinmesinin aracısı olan kelam sıfat-ı ilahiyesinin insanda karakterize edilmesinin aracı nesneleridir. Bu sebepten dolayı tasavvuf dili Hakk'ın sıfat, esma ve ayetleri üzeri biçimlenen, Hakk'ı anlatma ve anlama dili olarak tevhid dilidir.

Tevhid dili olan tasavvuf dili, iman ehline hitabı sebebi ile hâle hitapta biçimlenen feraset ve keşf ile kavrayışı sağlayan üslubu ile telepatik düzeyde anlayış sağlatan hâl lisanıdır. Zaten öznel ve algılarımıza göre soyut olan dil düzeyindeki bütün anlatımlar kelam eden ile kelam edilen arasında zeka ile alakadar olarak sezgide telepatik düzeydeki etkileşim ile anlaşılır. Bu sebepten dolayı tasavvuf dili imanın dili olarak, iman hâli üzeri muhabbet rabıtasında anlam kazanır. Anlatılanlara sebep olarak harf, kelime ve cümleler tasavvuf ehli için Hakk'ın, insanın kürsü-i ala'sından itibaren melâike yoğunluğu tavrıyla kelam sıfatında tavırda olarak kuluna verdiği, kulun irade ve mânaya bağlı kavrayışı ve düşüncede olay ve olgulara irade üzeri yönlendirilmeyi sağlayan kuvveler olarak edindiği melekelerine denir.

Anlatılan bağlamda harf ve kelime düzeyindeki her melekemiz kavil âleminde melekler biçiminde, ihtiva ettikleri anlam doğrultusunda canlılıkları ile beraber bağlı oldukları ayan-ı sabitelerin doğrultusunda suretlerde mevcudiyet bulurlar. Kelam katı da diyebileceğimiz, göğün yedinci katında bulunan kelam ağacı olarak biçimlendirilen sitre-i münteha, keribiyun düzeyindeki half, kelime ve cümle melekelerinin kelam sıfatı sonucu biçimlendirdikleri huddem meleklerinin görünüş katıdır.

İnsan başı, kelam katı olarak göğün yedinci katının insanda karakterize oluşudur. Harfler, kelimeler ve cümleler melekelerimiz olarak kavil âleminde düşüncemiz üzerinden asılları olan keribiyun melekleri olarak biçimlenirler. Harfler, kelimeler ve cümleler, kelam edişimizde ise anlatılan durumun anlam içeriğine göre cennet, cehennem melekelerinin ve ruhanilerin biçimi üzeri bağlı oldukları ayan-ı sabiteleri doğrultusunda biçimlenirler. Bu biçimleniş üzerinden gönül akibetimizde kelam üzeri hep yeniden yaratılırız. Bu da kelam üzeri bütün mevcudatın ayan-ı sabiteleri doğrultusunda meleke düzeyinde bizde dillendirilişi ile, kelam sıfatında insanlığımızı edinmemizdir.

Bazı kelam vardır ki bitkiler, bazı kelam vardır ki hayvanlar, bazı kelam vardır ki ruhaniler düzeyinde kavil âlemindeki ayan-ı sabitesi doğrultusunda içerdiği anlam, duygu ve irade yoğunluğuna göre biçim kazanır. Bu sözüme delil olarak "**Allah nasıl bir temsil yaptı güzel bir kelimeyi, güzel bir ağaç gibi ki kökü sabit, dalı semada, yemişlerini de Rabb'inin izniyle her dem verir, Allah insanlara böyle temsiller yapar ki kavrayıp düşünsünler".**(İbrahim, 24 - 25) ve "**iğrenç bir söz kökü yerden kesilmiş, acı meyveli bir ağaca benzer**" (İbrahim, 26) ayetlerinin tevil mânası

itibarıyla gösterebiliriz. Ayrıca miraçta Hz. Muhammed efendimize Hz. İbrahim efendimizin "**ümmetin cennet toprağına ağaç diksin**" sözü üzeri peygamber efendimizin cennet toprağına nasıl ağaç dikileceğini sorması üzerine Hz. İbrahimin **"süphanallahi velhamdü lillahi ve la ilahe illallahü vallahü ekber ve la havle ve la kuvvete illa billahil aliyyül azim desinler**" sözünü de hususen delil olarak gösterebiliriz.

Tasavvuf ehlinin ayet ve esma zikirlerini de bu bağlamda da görmek yerinde olur.

Her harf, kelime ve cümle düzeyindeki her kelamın kavil âlemindeki ayan-ı sabitesi üzeri akibetimizde kuvvet ve suretler olarak karşılığı vardır. Bu da küre-i arzda kelam üzeri dillendirilen niyet ve amellerimizin karşılığıyla ahiretimizde yüzleşeceğimiz anlamına gelir. Bu sebepten dolayı kelamda biçimlenerek dillendirilmiş olunan her türlü niyet ve amelimizden mesul olduğumuzu hususen belirtmek gerekir. Bu doğrultuda "**önceden gönderdiklerinizi Allah katında bulursunuz**" (Bakara, 110) ayetini hususen belirtmek gerekir. Ayrıca bu ayet, yukarıda anlatır olduğum olaya da delildir.

Anlatılanlar bağlamında harfler, kelimeler ve cümleler kelama dirilik veren melâike yoğunluğuna ve Hakk'ın istediği murad üzeri iş gören melekler biçiminde, kavil âleminde kelam kuvvetini oluşturmalarıyla bizde melekelerimiz olurlar. Bu sebepten dolayı tasavvuf ehli hak erenler için kelam, düşüncede ve ağızdan Hakk'ın "**ol**" emri ayetinin tevilen tecellisi olarak bize muhabbet üzeri gönülde varlık verdiği kudret ve ayrıca irfan nefesidir.

Misalli bir anlatım üzeri belirtmek gerekir ki her güzel kelam kökleri göklerde olan bir ağaç olarak biçimlenirken, ağacın meyvesi o kelamın anlamı, ağacın mevcudiyeti ise o kelamın irade ve mâna yoğunluğunun bizde kalıcılığı olarak gönlümüzde fikir ve huy içkinliğinde ahlakta halk edilmemizi sağlar. Lakin bu anlatım doğrultusunda kelamın sadece akibetimizde ağaç misali ile biçimlendirildiği anlaşılmaması gerekir. Çünkü her kelam bağlı olduğu ayan-ı sabitenin[14] küre-i arzda sözde biçimlenişi üzerinden ahiretimizde ayan-ı sabitesi olarak karşılık gören bir çok makam, mertebe ve hâllere göre biçimlenmiş nimet ve lütuflara göre misallendirilmişleridr.

Kötü kelam (vesvese, küfür, öfke ile söylenmiş sözler, yalan vb) ise anlatılamlar doğrultusunda anlaşılması gerekir ki cemenneme göre şeytanlık üzeri kavil âleminde biçimlendirilen misallendirmelerdendir.

Bu doğrultuda anlaşılması gerekiyor ki her kelam âlemlerin dillendirilişi olarak kelamdan sebep kavil âleminde sureten biçimlendiriliş olarak insanın yaşayışına geleceğe doğru yön verir.

Anlatılanlar doğrultusunda 1) harf, kelime ve cümle ile kelam etme, edilen kelamın ayan-ı sabitelerine bağlı olarak kavil âleminde biçimlenir, 2) kelam, melekeler düzeyinde gönülde halk edilişe sebeptir, 3) kelam, ahiretimiz olan akibetimizde ayan-ı sabitelerimiz düzeyinde karşılaşacaklarımızın söz üzeri misallendirilmesidir, 4) ahiretimizin misallendiği kelam üzerinden melâike yoğunluğu olarak önceden

---

[14] Bu bağlamda yer yüzündeki mahlukatın bağlı oldukları ayan-ı sabiteleri üzeri mevcudiyet bulduklarını da belirtmek yerinde olur. âlemleri kelamda dillendirirken aslında bağlı oldukları ayan-ı sabitelerin bizler üzerinden kelamda biçimlenişini bu bağlamda anlamak gerekir.

gönderdiklerimiz olarak ahiretimizde karşılık buluruz, 5) kelamdaki melâike diriliği sebebi ile feraset ve tasarruf buluruz (muhabbetin canın mayası olduğunu da bu bağlamda anlamak gerekir), 6) bu da önce iç âlemlerde evveliyatımız olan melâike ile yaşayacaklarımızın hazır kılınmış olması ve bizlerin hazır kılınmış geleceğimizi sonuç olarak madde boyutunda yaşamamız ile beraber her an hazır kılınmış geleceğimize melâike ile çekilerek Hakk'ın diriliği üzeri yaşamamızladır.

Bu sebepteb dolayı erenler "**ol**" emri ile her şey olmuş bitmiştirin dahilinde, diriliği ile olmuş bitmişi fiilde tavırları ile canlı kılan, "**ol**" emrinde melâike tecellisi ile her an halkedişte olan Hakk'tır görüşünü de beyan ederler.

Bu bağlamda "**ol**" emri kelamı sonucu ile herşey Zat-ı Ahad'ın varlığında olmuş bitmişten ibaret olup, Hakk'ın sıfat, esma ve ayet tavırlarında ise Rabb-ül Âlemin mertebesinden var ettiklerini biten, olan bağlamında olacaklarına nurani diriliğinde devindiren olması düzeyinde mahlukatın evveliyatı olan iç âlemlerden (kuantum melâike âlemleri) her an halketmede bulunması cebriyetinde "**ol**" emri her an tezahür eder.

Ehil olan erenler için bu bağlamda her şey "**ol**" emri üzeri Hakk'ın kelamında ibaret olan ilmin kelam sıfatında kudret üzeri, halkiyette biçimlenişinden ve bu doğrultuda Hakk'ın diriliği üzeri melâikesi ile yaşamdan ve yaşananlardan ibarettir. Tevilen "**Ol**" emri ise hak erenlerin feraset ve tasarruf kuvveti üzeri Hakk'ın "**ol**" emri doğrultusunda kulunu lütuflandırmasıdır.

İnsanda kelam sıfatıyla dillendirilen herşey, ilim düzeyinde nefs-i natıka biçiminde insanın varoluşuna sebeptir. Ve insan bu bağlamda âlemleri dillendirir iken kendisi de Hakk'ın kelam nefesi olarak dillen dirilişten ibarettir. Bu da insanın kelamda doğuşudur. Hz. Kur'anda Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın kıssalarını da bu doğrultuda zevk etmek yerinde olur.

Huruf için hususen belirtmek gerekir ki huruf ehli erenler için huruf, Hakk'ı sıfatları üzeri ve Hakk'ın insandaki tecelli biçimleri üzeri anlamlandırdıkları melâike tecellisi ile diri ve kelam tarafı ile de sembolik anlatım biçimine sahip bir konuşma üslubu oluşturur. Huruf üzerinden Hurufiye isimli bir tarikatın da olduğu bilinen bir vakıadır.

Huruf, kelime ve cümleler Hakk'a düşüncede miraç ve ciraç etmenin melâike yoğunluğu olarak meleke basamaklarıdır. Huruf zevkini ehline bırakıp sadece huruf-u mukatta olarak bilinen Kur'an ayetlerini ehline zevk için beyan etmeyi uygun görmekteyim.

Huruf-u Mukatta

Mukatta, bitişik olmayan, ayrı anlamına gelir. Huruf-u mukatta ayetlerden harf olma düzeyinde bağımsız olarak, içerdikleri anlam itibarıyla ayetlerle bağıntılı olarak anlam kazanan, ayetlere farklı düzeyde anlamlar veren ayet hükmündeki Arabça olan Kur'an harflerine denir.

Elif: Bu harf Hakk'ın şahsına,O'nun ahadiyetine,O'nun her olay ve olgunun başlangıcı olmasına işaret eder. İnsan için ise insanın Hakk-ın sureti üzeri halk edilişi sebebiyle

insana ve insanın Hakk'ın varlık nuru üzeri dirilikte Hakk ile yeklikte, herşeylede bir olduğu yek pare mertebesine işaret eder.Bu harf Hakk'ın şahsına işareten şuur ve diriliğin harfidir.

Lam: Bu harf Hakk'ın melâike yoğunluklarında tavırlarda bulunuşuna, melâike tavırları ile âlemlerdeki akla, hikmete, akl üzeri celal ve cemal sıfatları ile canlılık vermesine işaret eder. İnsan için ise Hakk'ın varlık tavırları üzeri canlılık buluşu, akl etmesi ve Hakk'a Hakk'ın rububiyeti üzeri yükselişine işaret eder. Bu harf aklın, hikmetin başlangıcının, Hakk'a yükselişin, Hakk'ın tavırlar olarak ef'alin, Aliyy olanın, uluhiyetin ve melâikeyi iliyyunun işaret harfidir.

Mim: Bu harf Hakk'ın kudretine, melâikelerine, ve melekleri üzeri veche ve suretleri olay ve olgularda toparlayışına, noktalayışına (sonlandırma) ve noktalayışı ile beraber yeni bir tavırda biçimleyişine işaret eder. İnsan için ise insanın Hakk'ın ilmi irfan ve ilmi kudret nefesiyle varlık buluşuna, gerçek yaşamı buluşuna ve böylece insanlığında kudret üzeri toparlanışına kemâlet buluşuna işaret eder. Bu harf kudretin, mamuriyetin, toparlanışın ve veche ve suretler üzeri mümkinler dairesinde belirişin ve hamd'in harfidir. Ayrıca bu harf sahibi insanlar kudret üzeri hareket ettiklerinden metin bir karakterde metih üzeri yaşarlar.

Sad: Bu harf Hakk'ın zatı, sıfatları ve fiilde tavırlarında sübhanlığına işaret eder. Bu da Hakk'ın samed esmasına karşılık gelir. Ayrıca bu harf kavil âleminin birliğine, iç ve dış âlemlerin döngüsüne işaret eder. İnsan için ise, insanın acziyeti sebebiyle Hakk'a sığınmanın Hakk'a rücu edişin harfidir. Bu harf Hakk'a sığınmayla rücu ederek Hakk'a varmanın, ruhani olan kavil âlemine vararak orada gezinmenin harfidir. Bu harf samediyetin ve kulun Hakk'a acziyeti sebebiyle sığınarak, uruç ederek yükselişinin, sıddikiyetin, Hakk'a sığınma sonunda koruyuculuğun ve tenzihin harfidir.

Ra: Bu harf Hakk'ın rahmetine, rahmeti üzeri rububiyet sıfatları tavırlarına, mimkinatı rakıp sıfatı üzeri vakitte (zamanda) toparlayışına, gözetlemesine işaret eder. İnsan için bu harf insanın zekasına, kavrayıcılığına, ferasetle müşahade gözcülüğünde varolmasına işarettir. Bir sufinin fenâ mertebelerinde muhabbetullahta seyiri bu harf üzeri gerçekleşen Hakk tavırlarında seyir etmekten ibarettir. Bu harf zamanın, görüşün, zekanın, farka gelmenin harfidir. Ayrıca bu harf rizkın, bereketin, rahmetin adalet sıfatı üzeri taksim edilişinin işaret harfidir.

Kaf: Bu harf Hakk için kudretine ve kudretin kelamda ve kelamın melek suretlerinde (ayan-ı sabite) biçimlendiği kavil âlemine işaret eder. İnsan için ise Hakk ile O'nun nuruyla var olmaya, âlemlerde gezmeye, gezginciliğe, Hakk ile varoluşun kafiliğine işaret eder. Bu harf kudret üzeri üstün oluşun, büyüklüğün, Kadir ve muktedir oluşun, kavil âleminin, Hakk ile varolmanın harfidir. Kaf ile mim harfinin işaret ettiği kudret arasındaki fark kaf ile Hakk'ın kudreti, mim ile de mümkinlerde bulunan, mümkinler üzerinden beliren ve görünen kudret işaret edilir.

Ha: Bu harf Hakk'ın nuruyla olan diriliğine (Hay) Hakk'ın nurları ile halk edişi nefesinde (fiil üzeri) bulunarak iradesi doğrultusunda dilediğini mevcuda getirişene işaret eder. Bu harf insan için ise Hakk'ın kudret nefesiyle, meşreblerin insanda noktalanışına ve insanın Hakk'ın melâike tavırları üzeri hayat bularak Hakk'tan nefeslenişine işaret eder. Bu harf Hayylığın (dirilik), Hakk ile varoluşun, tasarrufun ve

tohum misaliyle her şeyin birbirinin başlangıcı ve uzantısı olduğunun, hikmetin, hakimiyetin, Hakk'ın vahidiyeti üzeri tevhidin harfidir.

Ya: Bu harf Hakk için hayat sıfatında mevcudatına verdiği dirilikte, onlar üzerinden Hayy (diri) olarak ilahi tavırlarda bulunuşuna işaret eder. İnsan için ise insanın Hakk ile dirilik bulmasına, insanın maddenin zulmetinden (karanlığından) Hakk'ın nuru ile feraset buluşuna ve zulmetten beri olarak nur ile hayat bulmamız gerektiğine işaret eder. Bu harf hayat sıfatı üzeri Hakk'ın nuruyla Hakk ile yakinlik bulmanın, O'nun lütuflarında seyir etmenin işaretçisidir. Ayrıca bu harf, Yakub'un olay ve olguların zulmetinden keşf ile aydınlanışının, Yusuf'un zulmetin sonucunda feraset ile aydınlanışının, Yahya'nın insanların zulmünün sonucunda Hakk ile dirilik buluşunun ve Muhammed Mustafa efendimizin zati tecelli üzeri zulmeti aydınlığa çevirişinin karakterize edildiği Hakk ile yakinliğin harfidir. Ayrıca Muhammedi kemâlata işaret eder. Bu bağlamda Ya, zülmet üzerinden ihya olanların harfidir.

Ayn: Bu harf Hakk için nurunun diriliğinde şuurda görücülüğüne işaret eder. İnsan için ise insanın Hakk ile hissiyatları ve algılarının sonucunda bilme melekesiyle görücü olduğuna işaret eder. Ayrıca Hakk ile görücü olan insanın, iman ile âlemlerde Hakk'ı müşahade edeceğinin işaretçisidir. Bu harf insanın kendinde müşahade ile âlemlerden âleme seyir etmesi sebebiyle (alemler seyri) her âlemin insanın istasyon misali bir seyir durağı olmasından dolayı âlemleri müşahade ettiğini işaret eder. Böylesi âlemler seyrinde insan, meşrebler üzeri âlemlerin yaşantısında karakterize oluşu hâlleri üzeri belirdiği için âlemler kuşağıdır. Bu harf bu düzeyde âlemleri kuşanmış olan insanın, meşrebler üzeri âlemler kuşağı olarak seyrine işaret eder. Mâna gezgincisi olan erenler de bu harfin işaret ettiği âlemler seyirinde bulunurlar. Bu harf Hakk'ı ayet seyrinde müşahade etmenin ayrıca sezgiye işareten ayan oluş ile bilmenin işaretçisidir.

Ta: Bu harf Hakk'ın uluhiyetine işareten tenzihte Hakk'ı bilmeye ve müşahade etmeye işarettir. İnsan için ise bu harf kötülükten tezkiye olmuş nefsiyle, ihlas ve iman üzeri kuddüs esması tecellisinde bulunan bir insanın üzerinden Hakk nurlarının tecellisi sonucu Hakk'ın, ilahi sıfatlar üzeri tavırlarda küre-i arzda tezahür ettiği Hakk ile varlık bulan insan-ı kâmil mertebesine ve sıddikiyet ahlakında bulunmaya işaret eder. Bu harf âlemlerde Hakk'ın sıfat, esma ve ayet tavırlarında tezahürüne ve O'nun sıfat, esma ve ayetleri üzeri teşbihen tenzihde müşahadede tesbih etmeye ve insan-ı kâmil üzerinden Hakk'ın irfan ve kudrette tezahür edişine işarettir. Ayrıca bu harf Hakk'ın uluhiyeti üzeri tavırlarına, nuruyla hükm edişine işaret eder. Bu harf tenzih ve teşbihin harfidir. Kur'anda, Tuva vadisinde, tur-i sina dağında Hakk'ın nuru ile hüküm üzeri tecelli edişi de bu harfin işaret ettiği bir durumdur.

Sin: Bu harf Hakk'ın irade-i külliyesi doğrultusunda âlemleri hikmetle ikame, idare ve idame edişi üzeri toparlayışına işaret eder. İnsanın ise ihlas üzeri Hakk'ın nur nefesiyle feraset ve tasarrufta, Hakk'ın sıfatları üzeri toparlanışına işaret eder. Tasarruf hâli üzeri âlemlere tesir etme gücüne sahip olma, simyaya vakıf olma bu harf ile işaret edilir. Bu harf tesir üzeri tasarrufta simyaya vakıf olmada ve ferasetlede sinelerdeki hâllere vakıf olmada toparlanışın harfidir. Zaten bu harfin işaret ettiği melâikedeki tavır değişiklikleri üzeri Hakk Teâla, Rabb-ül erbab olarak âlemlere hüküm eder. Hz. İsa, Hz Süleyman, Hz. Yusuf, Hz Musa, Hz İsmail vb peygamberlerin feraset ve tasarruf kuvvetlerinde âlemlere tesir etme güçleri bu harf

ile işaret edilir. Bu harf Hakk'ın ihsanının ve kuluna verdiği tesir edebilme kuvvetinin bereket harfidir. Ayrıca Sin teslimiyetin, Müslim olmanın harfi ve iman ile tesbihde hatm-i meratip ederek Hakk' a yakinlikte toparlanarak ihsana ermiş olmanın harfidir. Melâikenin âlemlere tesir edişi de bu harf ile işaret edilir. Nas'ın (insanın) ünsiyette tesir edilen ve tesir edebilen düzeyde her an değişimde benlik düzeyinde kalbte toparlanarak var oluşu da sin harfiyle işaret edilir. Bu bağlamda Sin ilişki (ünsiyet) üzeri insan olmanın işaret harfidir. Bu harf insanın hem edilgen hem de etken olduğunun işaret eden bir harftir. Zaten insanlığın kendisi de tarihi boyunca etken ve edilgen olarak mevcudiyet bulmamış mıdır!

He: Bu harf Hakk için Hakim sıfatı gereği halk ettiğini irade-i külliyesi doğrultusunda hikmet üzeri var kılışının sonucunda şahsının sıfat, esma ve ayet tavırlarında tecelli ve tezahürde belirişini işaret eder. İnsan için ise Hakk'ın Halk edişiyle beraber mevcut kıldıklarını asıllarına rücu ettirişi, kendisine döndürüşü sebebiyle mevcudiyetiyle Hakk'dan aldığını Hakk'ın geri alması ile Hakk'a geri verişi nefesine işaret eder. Ha aldığını geri verme, hayr üzeri fıtratı gereği Hakk'a dönme, Hakk'a dönüş ile hüsniyet bulmanın harfidir. Ha Hakk'a dönüşte ve Hikmet üzeri Hakk'a yükselişte Hakk'ı ilahi tavırlarında tevhidte O'nu müşahade etmenin harfidir. Ha ile hikmeti üzeri Halık olan Hakk'a tevhid üzeri bakılır. He ile ise âlemlerde ilahi tavırlarda olan Hakk'a tavhid üzeri bakılır. Ha Hakk'dan gelişe, He ise Hakk'a hüve esması üzeri dönüşün harfidir.

Kef: Bu harf Hakk için "**kün**" (ol) emri ile halk edişine işaret eder.Hakk evvela bu harfin işaret ettiği hayal sultanında ilahi sıfat tavırlarını vechelendirişini ve bu doğrultuda melekler düzeyinde ilk suretleri (ayan-ı sabiteleri) var eder. Bundan sonra melâikesi üzeri âlemleri var kılar. Bu harf Hakk'ın kelam sıfatında nuruyla herşeye ruhani düzeyde anlam verdiği mâna'nın harfidir. İnsan için ise düşünce melekesi üzerinden Hakk'ın kelamına erişine işaret eder. Bu harf "**kün**!" emri üzeri kelamda halk edişin, ilmi ledün'un, mâna melekesinin, ruh ta anlam bularak var oluşun, Hz. Musa ve hususen Hz. İsa'nın Hakk'ın kelam sıfatındaki tecellilerinin mâna seyrinde bulunuşlarına işaret eder. Hz. Musa mertebesinde Kef, aynel yakin kelam üzeri Hakk ile muhabbet sonucu halk'a rücü edişin, Hz. İsa mertebesinde Kef, hak-el yakin ilahi kelam üzeri halk üzerinden Hakk'a rücu edişin seyrinde bulunmaya işaret eder. Hz Hızır mertebesinde ise Kef, hak-el yakin olarak ilahi kelam ile haklar üzeri anlam bularak olay ve olguların kader bilgisi doğrultusunda Hakk'a hizmet etmeyi işaret eder. Hz Süleyman'da ise Kef, hikmet üzeri âlemlerdeki mahlukatın kelamlarına vakıf olmaya, sembolik dil üzerinden edilen kelamın anlaşılmasına işaret eder. Ayrıca Kef harfin, mâna melekesine iye olarak iyilik, doğruluk, güzellik irade idealarının, ashab-ı kehf olarak karakterize edilişinin işaret harfidir. Bu harf anlatılanlar doğrultusunda ehlince bilinmelidir ki musavvir esması doğrultusunda biçim verişin, ruhun, mânanın, kürs-i alanın ve irade idealarının harfidir. Kelam bu harf ile işaret olunur. Ayrıca bu harf dilde gerçekleşen şükrün de işaret harfidir.

Nun: Bu harf Hakk için melâikey-i nokta (illiyun) düzeyinde Hakk'ın nuruna işaret eder. Ayrıca halk âlemlerinin melâikey-i nokta ile yazgı düzeyinde ikame, idare ve idame edilişinin işaretçisidir. İnsan için ise halk edilmişlerin, insana rücusunu işaret eder. Bu harf ayrıca insanın halk cihetiyle nebi resul üzerinden Hakk'a rücusunu işaret etiğinden dolayı nübüvvetin ve nebiliğin harfidir. Bu harf, yaratışta herşeyin özde nur ile, ilişkide bir birleri ile var oluşunun, toparlanışının harfidir. Hakk'ın nuru ve

Hakk'ın halk âlemlerini toparladığı nas'ın da harfidir. Ayrıca nun Hakk'a halkediliş üzerinden zorunlu olarak dönüşün de harfidir. Çünkü Hakk "**kün**" dediğinde her neyi var etti ise, o şey O'nun için olarak zamanda O'na dönüştedir, anda ise O'na dönmüştür.

Kaf, kudretin kelamda biçimlenişi sebebi ile Kef harfinde biçim kazanır. Bu da kudret üzeri olan Hakk kelamının doğrultusunda, Nun harfinin işaret ettiği Hakk'ın nuru ile mümkinlerin halk edildiğini işaret eder. Zaten "**kün**" emri de anlatılan bağlamda Kef ve Nun'dan ibaret olan bir kelamdır. Bu sebepten dolayı erenler için mümkinler düzeyinde var olan mevcudat, Hakk'ın kelamından ibarettirler. Bizler Hakk'ın zatında nuruyla, anda oldurttuğunu (var kıldığını), O'nun nurunun sıfat tavırları üzeri vakitte yaşarız. Nun nuru, nur ile var edişi ve Hakk'a davet olarak dönüşün harfidir. Kef, nurun melâike düzeyinde veçhelerde ve suretlerde biçimlenişin harfidir. Nun ile Kef, bu bağlamda ele alındığında "**kün**" emrinin hakikatini işaret eder. Bu da halkedişin aynı zamanda Hakk'a dönüşü içerdiğini bize işaret eder.

Huruf-u muakkatta dahilinde ba, vav, ya elif, lam elif de ehlince önem arz ederler.

Ba: Bu harf Hakk'ın vahidiyeti üzeri bakiliğine ve halka, ikiliğe aşkın varlık olarak birliğine işaret eder. İnsan için ise Hakk'ın ilahi tavırları ve mümkinatın insan da meşrebler olarak karakterize oluşun sonucundaki ben olmasına işaret eder. Bu harf tevhidin değil Hakk'ın cem-ül ezdad olarak ilahi tavırları ile mümkinatta ikilikteki birliğinin, bakiliğinin, batınlığının harfidir. Zaten Elif'ten sonra halkı işareten Ba'nın gelişi, halk üzerinden de Hakk'ın aşkın varlık oluşu, Ba'daki anlam içeriğinde işaret edilir. Ehlince Arabça'da bütün harfler elifin biçimlenişinden ibarettirler. Bu bağlamda Ba, Hakk'ın ikilikteki birliğine işaret eder. Lakin Ba, diğer harfler gibi Elif'i kendinde sırlar, yani Hakk şahsı ile âlemlerde hazırdır ama halkta sırlandığı için, halkın O'nu göstermemesi sebebi ile gizildir.

Vav: Bu harf Hakk'ın varlığına, vahdaniyetine, kudret üzeri halkın mevcudiyetine varlık veren, mevcudiyeti idare ve idame eden veli, vali oluşuna işaret eder. İnsan için ise bu harf Hakk'a vuslat etme sonucunda vasil olan kulun Hakk'ın nuru üzeri ahlak, feraset, ve tasarrufta velayet buluşuna işaret eder.

Ya Elif: Ya elif Hakk ile zati tecellide varlık bulmaya ve yek pare makamına işaret eder.

Lam Elif: Hakk'ın şahsı üzeri âlemdeki vahdete, Hakk'ın melâike tavırları üzerinden Hakk'a miraç etmeye ve vasil olmaya işaret eder. Bu harfin işaret ettiği seyirde Hakk'ın melekleri üzerinden Hakk'a miraç edilir.

Huruf-u mukatta üzerinden anlatılanlar bağlamında harfler, Hakk'ın ve insanın Hakk ile olan ilişkisinin kelamda dillendirilişinin ve bu dillendiriliş üzerinden dil ile Hakk'ı, tavırlarını ve O'nun insan üzerindeki tecellisinin müşahadesini sağlayan, bu bağlamda ontolojik olan melâike yoğunluğunda canlılığı bulunan melekelerimizdirler. Bu bağlamda huruf ilmi, varlıkta, yaşamda karşılığı olan olay ve olgular üzerinden biçimlenir. Erenlerin ebced ve huruf ile hakikat sırlarının keşfedilebilineceği beyanlarını da anlatılanlar doğrultusunda anlamak gerekir.

İman eden herkes kendi dilinin ontolojisi temeliyle Hakk'ı, dili üzerinden kelam sıfatında bulur, anlar ve böylece O'nu müşahade eder. Hususen belirtmek gerekirki

Arapça üzerinden biçimlenen Kur'an dilinde her harf ahlakı olan karakterize olduğu anlamın işaretçisi olarak kelimelere ve cümlelere anlamlar düzeyinde biçim verirler. Bu biçimde Kur'an dili üzerinden Kur'anı anlamak kendi başına bir zevktir.

Huruf-u Mukatta için anlattıklarımız üzerinden zevk ehlinin huruf-u mukatta'nın geçtiği Hakk'ın esmalarını ve sureleri anlamaya çalışması yerinde olur. Huruf-u mukattanın yukarıda anlatılan anlamlarının dışında rakamsal değerleri üzeri, zikr edildikleri surelerde bulundukları harf dizgesine vb bir çok duruma göre anlam içerikleri vardır.

Kur'an harflerini ehli olana farklı düzeylerde anlanlandırmak adına erenlerden gelen bereket üzeri huruf çark dairesi anlamı doğrultusunda aşağıda seyir mertebeleri üzeri anlamlandırırsak:

1. Çark açılımı (genel anlamda Zat'a bağlı açılımdır.)

A = Elif = A_1 = 1 = Zat

Ha = H_1 = 6 = Çekirdek (Nefes alış)

Ra = R = 10 = Zaman

Sin = S_1 = 12 = toparlanış

Sad = S_2 = 14 = Kapı (Geçmek Kapısı)

Ta = T = 16 = İnsan-ı Kâmil

Ayn = A_2 = 18 = İstasyon

Kaf = K_1 = 21 = Kapı (Olmak Kapısı)

Kef = K_2 = 22 = İsa (Mâna, Ruhta var oluş)

Lam = L = 23 = Canlılık buluş

Mim = M = 24 = Belirleniş

Nun = N = 25 = Kalem - Kudret -Varolura gelme

Vav = V = 26 = Vücut buluş

He = H_2 = 27 = İkinci nefes veriş

Ya = Y = 28 = Muhammedi

Ya-elif = 28+1 = 29

2. Çark açılımı (genel anlamda Zat'ın ulvi sıfat tavırlarına bağlı açılımdır.)

A = Elif = A_1 = 18 = Tek ve Bir

Ha = H_1 = 29 = Nefes veriş

Ra = R = 33 = Varoluş

Sin = S_1 = 17 = Bütünsel akıl

Sad = S_2 = 26 = İç ve Dış döngü (Alem)

Ta = T = 19 = Canlanma

Ayn = A_2 = 6 = Zat, İlk nefes

Kaf = K_1 = 28 = Nokta-i Kübra

Kef = K_2 = 9 = Kemâlet

Lam = L = 16 = Akıl

Mim = M = 21 = Veraset, Toplanış

Nun = N = 24 =Mürşid-i Kâmil

Vav = V = 41 = Vücud-u Zat, Kadem

He = H_2 = 12 = Nefes alış

Ya = Y = 13 = âlemler Kuşağı

Lam-elif = 23 = Melekkut Miracı

3. Çark (genel anlamda Zat'ın ulvi sıfatlarının fiiller üzerinden insanda toparlanışı açılımıdır.)

A= ELİF =A_1 = 12 =Zat'ı Hülasa yekpare

Ha = H_1 = 33= tohum

Ra = R = 1 = Kün fe yekün

Sin = S_1 = 17 = Rab'ül erbab

Sad = S_2 = 16 = Ruhani kavil âleminin birliği

Ta = T = 5 = Bağışlayan, nur'u tutan hükmeden

Ayn = A_2 = 9 = bilen , gören, yaşayan

Kaf = K_1 = 21 = Var eden yaratan

Kef = K_2 = 26 = Zamanın şafi'si

Lam = L = 24 = Mülk , Mürebbi , Rabb

Mim = M = 26 = Kudret yaşam

Nun = N = 29 = Gayb'ül gayb

Vav = V = 10 = Sır'ı arş sır'ı arz

He = H_2 = 14 = Kürsü yönetim

Ya = Y = 8 = hüküm , Kur'an

Lam-elif = 13 = Vahdet

Hâl

Hâl durum, vaziyet, görünüş, tavır, suret, keyfiyet vb anlamlara gelir.

Bir şeyin sıfat ve fiilen bulunduğu içsel ve dışsal durumlarının tamamına hâl denir. Hakk'ın kendi sıfat, esma ve ayet tavırları da dahil olmakla beraber mahlukatın varoluş durumu Hakk'ın melâike tavırında faili olduğu fiillerden ibaret olduğu için her durum bir hâlden ibarettir.

Hakk için hâl, melâikesi ile fiilde olarak sıfat, esma ve ayet tavırlarında ilahi ahlakında bulunuşudur. Ayrıca zatında nuru ile bulunduğu dirilik ve şuurlu olma durumu da şahsının hâlidir.

Mahlukat için ise hâl, Hakk'ın ahlak tavırlarını melâike yoğunluğunda melekeler düzeyindeki varoluşsal biçimlenişlerinde yaşamaktır.

Makam

Makam bulunulan durumun kalıcılığ, varılarak, durulunacak, kalınılacak yer anlamlarına gelir.

Tasavvufta Hakk'ın tecelli ettiği, kokusunu (hissiyatını) veren nimet ve lütufların, nişan olarak kalıcı oldukları mevkilere makan denir. Hakk için makam, mahlukatına kıyasen, mahlukatın vuslat edeceği, zatının kalıcı olduğu varlık durumu ve devamlı olan ahlak tavırlarıdır.

Kulun Hakk'ın tecellisinde vuslat ettiği, Hakk'ın varlık hâlleri ile devamlı ahlak tavırlarında kalıcılığı, kulun makam seyridir.

Mertebe

Mertebe derece, basamak, paye anlamlarına gelir.

Genel anlamda mertebe, Hakk'ın hâl ve makam tecellilerinin değizmez derecelerde sınıflandırılması ve böylece sıfatlandırılmasıdır.

Konuyu anlamlandırmak adına, kulun seyr-ü seferinden örnekleme yaparsak

Hâl: Hayâ, vicdan, merhamet, cömertlik, sahv, sekr, zikir, telvin, temkin, fikir, aşk, vb hâllerdir,

Makam Sıddik, veli, emir makamı, pir, mürşid-i kâmil, halil, acziyet, habib, feta, arif, arif-i billah, feraset, tasarruf, vb makamlardır,

Mertebe melekut, cennet, cehennem, mahşer, küre-i arz, lahut, hahut, arş, fütüvvet, velayet, sıdkiyet, şeytanlık, takva, nübüvvet, Kur'an, emir âlemi, esma seyri, ayet seyri, sıfat seyri, fenâ seyri, bekâ seyri, vb mertebelerdir.

Herkes mevcudiyeti itibarıyla bir mertebede bulunur. Bulunduğu mertebenin hâlleri üzerinden ulvi tecellilere mazhar olur. Tecelli buyurulan ulvi tavırların, kendisinde kalıcılık arz etmesi durumuna göre makamlarda seyir eder.

Mesela; 1) salik cennet mertebesindedir. Cennet mertebesinin hâli huzurdur. Huzur hâli üzerinde selam ve mümin, esması tecelli ederse eğer bulduğu nimetler üzeri veli, arif, makamlarında bulunur, 2) salik takva mertebesindedir. Takvada, farz edelim ki korku hâlindedir. Korku hâlinde iken salik, Hakk rububiyet sıfatları ile tecelli ederse Hakk'a halil olma makamında bulunabilir; eğer Hakk uluhiyet sıfatları ile tecelli ederse, salike nasip olan acziyet makamı olur. 3) Salik cehennem mertebesinde bulunursa, cehennem dertler seyridir. Hakk el Elim, el Darr, el Nafi esma sıfatları ile tecelli eder. Hakk kulunu, rububiyeti ile kendine rauf sıfatıyla yükseltirse eğer kul şükür makamına veya rıza makamına erer. Salik uluhiyet tecellisi ile karşılaşırsa eğer ya acziyet makamı üzeri tövbe makamına geçer ya da küfür hâli üzeri şeytanlık makamlarından birine düçar olur.

Bunlar gibi daha nice örnek verilebilinir, mevzuyu anlamlandırmak için bu kadarı kafidir.

Bilinmesi gereken bir hususiyet de şudur: bazı makamlar, hâlin kalıcılığı sebebi ile makam payesi alırlar. Bunlar Şükür, hamd, tövbe, dua, acziyet, feta, sabır, vb; bazı hâller ise kalıcılık arz etmezler, sadece yükseltici ya da düşürücü meleke sıfatında bulunurlar. Bunlar hayâ, korku, aşk, vecd, sekr, vera vb.

Mertebelerde ise mertebeler, âlemler mertebeleri seyri ve ibadetin sonucunda veya tam tersi olarak kötülüğün sonucunda seyir edilen mertebeler olmak üzere ikiye ayrılırlar.

Bunlara örnek: lahud, emiralemi cennet, cehennem, bitkiler, hayvanlar vb mertebeler âlem seyri mertebelerindendir. Fütüvvet, sıddikıyet, mübüvvet, velayet, şeytanlık gibi mertebeler ise ihsan ve ibadetin sonucu veya kötü hâllerin (gıybet, yalan, riya, hırs, vb) sonucu edinilen şeytanlık mertebeleri seyri mertebelerindendir.

Şeytanlık da bir mertebedir. Bu mertebede kalıcı olunursa eğer şeytanlık makan olmuş olur. Şeytanlığın gıybet, kibir, riya, hased, şehvet, vb hâlleri vardır. Şehvet hâlinin mertebe makamları zina ve fuhuştur. Hırs, hased, kibir, öfke, hâllerinin mertebe makamları ise buğz, bozgunculuk, ketum olma durumlarıdır.

Cenab'ı Hakk şeytanlığa dahi hâller ve kötülüğün makamlarını vermiştir. Ve cehennem katlarını kötülüğün seyrine göre derecelendirmiştir.

Allah'a sığınırız bu hâllerden ve şeytanlığın mertebelerinden.

Dinde imanlı bir insan için islamın şartları (farz ibadetler), imanın şartları (farz olan itikatler) farzlar olarak iman ediyorsa eğer iman-ı gaybi mertebesinde kurtuluşuna sebeptir. Tasavvuf ise dinde nafilele ibadette mertebe seyridir. Tasavvuf seyri, imanın, iman-ı şuhudi mertebesinde kemâlatını bulmasına sebeptir.

Fenâ Mertebeleri

Fenâ, yokluk, yok olma mânasına gelir.

Evliyaullaha göre fenâ seyirleri kulun günah ve masiva hâllerinde fenâ bulması ve Allah'ın ahlakı ile ahlaklanma seyrleridir. Fenâ seyrinde kul, iki manevi derdinde yokluk bulma derdindedir. Bunlar 1) kulun günah ve masivadan fenâya ermesi, 2) kulun kendi mevcudiyetinde Hakk'a kendine layık görmediğinden dolayı ayrıca kulluğunda Hakk'a hep ikilik perdesinden nazar ettiğinden dolayı kâmil bir vuslata eremediğinden sebep fenâsını murad etmesi dertleridir.

Fenâ seyri aşk ve muhabbet seyridir. Salik aşk ve muhabbeti şiddetince edindiği gayret, mücadele ve mücahede çalışmalarının neticesinde manevi dertlerinde fenâ bulur. Aşkı ve muhabbeti bulunmayanların fenâ mertebeleri seyrinden zevk alması beklenemez.

Fenâ seyirlerinde salik, mertebeleri ayrı ayrı metodlarla yaşamaktan daha çok muhabbetle gelen bir yaşam doğaçlaması ile bütünsel yaşar. Yani salik Hakk'a muhabbeti sonucu terk-i dünyada bulurken tevhid-i ef'alde ve fenâ-fil şeyhde, ilman yakin mertebe hâllerinde yaşar. Diğer seyirleri de bu bağlamda düşünmek gerekir.

Fenâ seyri başlangıcı ve devamlılığı ile Hakk'a aşk ve muhabbette olması, süreçte takvada bulunması, sonuçta ise kulun fenâ bulduğu duruma göre Hakk'a vasıl olması seyridir. Ve kul her fenâ seyrinde kulluk perdesinde vasil olur. Genel anlamda fenâ seyrini kavramsal olarak betimlersek, fenâ seyri kulun müşahede ve ahlak bulduğu seyirdir. çünkü kul fenâ bulduğu hâl üzeri ya müşahedede ya da ilahi ahlak üzeri ahlakta bulur.

Bu sebepten dolayı fenâ seyrinin sonunda kulun mevcudiyetinin, bedeninde fenâ (yokluk) bulması değil, kulun huy ve ahlakında ilahi ahlak tavırlarına devinimi ile değişimi ve dönüşümü gerçekleşir. Kul manevi dertlerine böylece çare bulmuş olur. Aslında bu seyir kulun takvada haklar üzeri yaşamasıdır. Yani kulun varolduğu ve yaşadığı her türlü mertebenin hakkını vermesidir. Bu bağlamda tasavvuf kulun Hakk'a varım ilkesi kıyasında nefs, beden, akıl ve ruhun varoluş haklarını vermesi seyridir.

Bedenin hakkı helalinden ve güzelinden, öçüsünce yemek, içmek, uyumak, konuşmak ve edebince giyinmektir. Nefsin hakkı, Hakk'ın irade-i külliyesi doğrultusunda heva ve keyfiyetten soyunup Hakk Teâlâ'ya hizmette (ibadetler) kul olabilmesidir.

Aklın hakkı, zanlar ve vesveselerde kalmadan, tefekkürde Hakk'ı hakikat bilgisi üzeri bilmek ve O'nu sıfat, esma ve ayetlerde müşahede etmektir.

Ruhun hakkı ise beden, nefs ve aklın haklarının ibadetler düzeyinde verilmesi ile asıl olan nurun tecellisi sonucu Hakk Teâlâ ile hem-hâl olmasıdır (bekâ seyri). Kul fenâ mertebelerinde seyir ederken nefsine muhalefet etmeyi, kul ve abd makamlarını ahlak edinene kadar devam etmelidir.

Daha önceki sayfalarda anlatılanlar doğrultusunda belirtmek gerekir ki insan, Allah'ın (cc) Hakk ve halk kudret eli ile yaratıldığından dolayı ve mevcudiyeti kendine ait olmadığı için kendi ile varlık bulmayan olarak ademdir (yokluk). Böylesi ademiyet sebebi ile fenâ seyrinden murad edilen, kulun Hakk'ın nuru ile şuurlanarak edindiği hakilkat bilgisi doğrultusunda yaşamında ilahi ahlakı bulmasıdır.

Yani tasavvuf, Hakk ile şuurlanma ve ahlak bulma yoludur. Bu da kulun Hakk'ın bahşettiği mevcudiyetini şükür ve tevekkülde, O'ndan olduğunun bilinci ile adanmışlıkta O'na ısmarlaması ile mümkündür. Hakk'a kendini feda-i canda ve feda-i nefste adak etmeyen, kâmil bir biçimde Hakk'a vuslat edemez.

Anlatılanlar doğrultusunda yokluk anlamlandırarak fenâ mertebe seyirlerini irdelersek,

Yokluk

Yokluk, olmayan anlamına gelir.

Tasavvuf ehli ise adem kavramı ile yokluğu anlamlandırır. Bu kavram genel anlamda varlığını kendi ile bulamayan mevcud mümkinatlar için kullanılır. Yokluk kavramı Hakk varlığının mutlak sonsuz, ahad, kuşatıcı, ezeli ve ebedi olması sıfatları bağlamında Hakk için kullanılmaz. Tasavvufta Hakk'ın varlığına kıyasen yokluk yoktur görüşü ilkesel düzeyde temel bir düşünce prensibi olarak biçimlenir.

Yokluktan hareket ile varlıkta Hakk varlığının nurani kuşatıcışığı sebebi ile boşluk da yoktur görüşünü hususen de belirtmek gerekir. Anlatılan bağlamlarda yoktan var ediş söyleminden ise yokluktan var ediş değiş yok iken halk edilmeleri ile mümkinlerin tezahüre gelişi kasdedilir.

Terk Mertebeleri

1) Terk-i dava, Hakk'a örten her türlü zann ve vesveseden ibaret olan itikatleri bırakmaya denir,

2) Terk-i dünya, zühd, riyazat, itikâf ile ayrıca manen dünyalığa kalben değer vermeden tamah, hırs, hased vb hâllerden kurtulmaya denir,

3) Terk-i ukba, kulun geleceğe dair beklenti ve kaygılarını bırakmasına ve seyr-ü seferde tecelli-i berkilerle gelen cennet nimetleri olan kerametlere itibar etmemesine ve şımarmamasına denir. Ayrıca kulun ispat hâlinde iken, Allah rızası için fiillerde bulunması ve ahiret beklentisinde olmaması durumuna da denir.

4) Terk-i terk, Salikin nefsinin kulluk ve abidyet mertebelerine yetişmesi sonucu bu mertebelerin salikin makam mertebeleri olması ile ahlakta terk edecek bir şeyi kalmaması sebebi ile terk etmeyi terk ettiği duruma denir. Bu fenâ mertebelerinde terk-i terktir.

Lakin kulun kulluğundan feragat edişiyle tecelli eden Hakk'ın ulvi sıfatlarıyla varlık bulması sonucunda varlık bulduğu ulvi hâller üzeri Hakk ile varlık bulması sebebiyle kulluk perdesini Hakk'la arasından kaldırılması sonucunda terk edecek bir mertebe hâlinin kalmaması üzeri terk etmeyi terk etmesine terk-i terk denir. Bu da bekâ mertebelerinde terk-i terk seyridir.

Terk seyri tevekkül seyridir. Kulun tevekkülü üzeri zühd ve takva sonucu fakr makamına yetişmesi seyridir.

Seyr-i Fillah Mertebeleri

Talibin kâmil bir pire biatıyla beraber ona olan muhabbeti ve samimiyetle hizmeti sonucunda erdiği fenâ-fil şeyh, fenâ-fil resul ve fenâ-fillah mertebeleri seyr-i fillah seyirleridir.

Bu mertebe seyirlerinde talip, pirinin Hakk ile alakadarlığı kadar irşad ve hâl bulur. Piri resul makamında ve bekâ mertebeleri seyrinde bulunmuyorsa eğer talip, bu makam ve mertebelerin seyrinde olan bir pire intisabı sonucu bu mertebelerde zevk eder.

Bu mertebe seyri, talibin pirine olan muhabbeti sonucu telepatik bir durumda pirinin manevi hâllerinden beslenerek hâl buluş seyridir. Yani pirin hâllerini kendi üzerine çekerek transfer eder. Aslında ise bu pirin tasarrufu altında gerçekleşir.

Bu seyirde Talibin kemâlatı, pirinin hâllerinde kâmil olması sebebi ile, pirinin gözünden, elinden, yanından, gönlünden onun muhabbetinden beslenmesi ile gerçekleşir. Talip bu seyirde istidadınca, muhabbette pirin nazarında bulunduğu kadar nasiplenir.

1) Fenâ fil-şeyh, talibin muhabbetteki rabıta ile telepatide bulunduğu pirinin meleke hâllerinden onun nazarı altında bulunurken, onun melekelerinin kendisinde istidadı kadar oranlarda belirmesi sonucunda piri ile hem-hâl olduğu mertebeye denir.

2) Fenâ fil-resul, talibin pirinin ya bağlı olduğu resullük mertebesi ya da varsa eğer kendisinin bulunduğu resullük mertebesinin makam hâllerinden beslenişi sonucu bulunduğu resullük mertebesini kendinde hem-hâl olarak yaşadığı seyire denir.

3) Fenâ fillah, talibin pirine ve Hakk'a olan muhabbeti sonucu pirinin zevki üzerinden Hakk'ın varlık seyri ahlakında fenâ bularak Hakk ile dem bulduğu, Hakk'ın tavırları ile hem-hâl olduğu seyire denir.

İlahi aşka tutulan, şeyhini bulursa eğer kendinde fenâ bulur, resulü bulursa eğer şeyhinden fenâ bulur, Allah'ı bulursa eğer resulden fenâ bulur . Bekâda Hakk'ı bulursa eğer varlığı kahır olur. Hakk ondan ulvi sıfatları ile kendine varlık verir. Salik, bu seyiri bir mürşid-i kâmilde yaşar ise yolu sarpa sarmadan, fazla zahmet çekmeden Hakk'a, kendinde vuslat eder.

Bu seyirde talip, pirinin esma-i hassı üzeri ondaki melâike yoğunluğuna göre hâl bulur. Talibin kendi esma-i hassında kemâlat bulması, esma-i hassı doğrultusunda bedendeki nur kapılarının açılışı ile melâike yoğunluğu edinişi, mevcudiyetinin kemâlatına gelmesidir.

Üveysi

Hakk'a talip bir insanın biat ettiği piri olmadan melekler tarafından veya zamanın büyük pirleri tarafından batınen yetiştirilmesine üveysilik denir.

İslamda ilk üveysi Üveys-el Karanidir. Kendisine Üveysten kinaye Veysel Karani de denir; batınen hitapta ise Karen denir. Karen zahiren Hz. Resulullah efendimizin yanında olmasa da ona olan sevgisi sonucunda ona lütfedilen tecellilerden rabıtası ile istifade eden büyük bir velidir. Hz. Peygamberin manevi evladıdır. Üveysilikte, samimiyet, sevgi ve aşk üzeri rabıta kuvvetli olduğundan, melâike düzeyinde (kuantum düzeyinde de denilebilinir) ünsiyet bulunulduğu için mekansal bir uzaklıktan sebebiyet eksiklikten bahsedilmemesi gerekir. Çünkü Hakk her yerde hazır olarak istediği melâike tecellisinde istediğine istediğini verir.

Üveysilik manen yetim olan birinin, Hakk'ın melekutu veya ruhani büyüklerin ruhaniyeti ile Hakk'a yetiştirilmesidir. Bu ehil kalben kudsidirler, hulkiyetleri ile de Allah'ın ahlakı üzeri yaşarlar.

Dem

Dem, her hangi bir durum üzeri bulunmaya, vakit geçirmeye, uğraşta olunmaya ve karşılıklı ilişki sonucu olay ve olguların tekamülünde değişimde olmaya dem denir.

Erenler, Hakk'a olan muhabbetin aşktaki şiddeti sonucu salikin aşkından sebebiyet kimi zaman hüzünden kimi zaman sürurdan (neşe, sevinç) göz yaşı ile nefsinde teskiye olduğu, Hakk ile hâl bulduğu tekamül için gerekli olan hâle dem denir.

Anlatılan bağlamda dem, demlenenin siretinde olanın suretinden dışlaşmasıdır. Bu dışlaşmada ise demlenende hâller düzeyinde değişmeler olur.

Nazar

Nazar göz atmak, düşüncede bakmak, göz deymesi anlamına gelir. Göz atmak ve düşüncede bakmak anlamları doğrultusunda nazar, kişinin irade melekesi doğrultusunda mâna melekesi ile bakışımlarda bulunduğu bir hâldir.

Bilindiği üzere her insanda belli bir melâike (kuvvet, enerji) yoğunluğu bulunur. Kişinin irade melekesi ile kuvvetli bir biçimde bakışına nazar (göz deymesi) denir. Nazar, sadece bakış ile olmaz. Kişinin iradesi ve melekeleri üzeri bir şeyi kuvvetli bir biçimde murad etmesi veya reddedmesi sonucunda, kişinin bulunduğu hâl üzeri gerçekleşir.

Bu açıdan nazar, her insanda bulunan cüzi bir tasarruf hâlidir. Nazar insanda bulunan bir hâl olarak, niyete göre değişen, iyi nazar ve kötü nazar olmak üzere ikiye ayrılır.

Tarikte pirin nazarından kastedilen, istidadınca nurani kapıların açılmış olan pirin, gayri iradi olarak Hakk tecellisinde, O'nun nurani şuunatı (fiilde emirler, muradlar, takdirler) altında akıcı hâller ve bakışlarda bulunmasıdır. Her iki durumunda da talip Hakk nazarı altındadır.

Böylesi nazar dışında, insanların kötü nazarlarından sakınmak gerekir. Özellikle hased, hırslı, tamahkar, kibirli vb insanlardan iyi, güzel ve doğru hâllerimizi sakınmak gerekir Böylesi insanlarla özellikle göz göze gelmemek gerekir çünkü gözler irade ve meleke hâlleri üzeri insanın lazer misali akıcı melâike şuunatında bulunduğu bir azasıdır.

Tasarruf

Tasarruf irade kullanmak, idareli sarf etmek, tutum, sahip olmak, anlamlarına gelir.

Erenler için tasarruf, ferasetli müminin imanı doğrultusunda, Hakk'ın, üzerindeki nurani tecellisinde oluşan melâike yoğunluğunu, iradi olarak istediği biçimde istediği doğrultuda kullanmasına denir.

Tasarrufta esas olan imanımız doğrultusunda Hakk'ın nurundan yana sıfatları üzeri ne kadar yakinlik bulduğumuzdur. Tasarruf erenlerde, erenlerin iradeleri doğrultusunda gerçekleşirken gayri iradi olarak Hakk'ın kulundan tecellisi ile de mümkündür. Zaten erenlerin iradesi doğrultusunda gerçekleşen tasarruf da Hakk'ın iradesi doğrultusundadır.

Kerametlerin tamamı tasarruf kuvvetinin sonucudur; ve bu ilim irfan nefesi ve ilim kudret nefesi olarak veli kullarda belirir.

İlim İrfan Nefesi

Veli kulundan nuru ile tecelli eden Hakk'ın nurunun melâike tavırları olarak beliren doğuşat ve muhabbet usulünde, sohbet sofrası açması ile veli kuluna verdiği feraset üzerinden gönüllere tesir eden, gönülleri hâlden hâle devşiren, kullarını kendisine cezbettiren nefese ilim irfan nefesi denir.

İlim Kudret Nefesi

Veli kulundan nuru ile tecelli eden Hakk Teâlâ'nın kuluna, nurunun melâike tavrı ile verdiği, olaylara, olgulara tesir edebilme, onları değiştirebilme, başka bir yere transfer edebilme, dilediğini dilediği gibi hazırında bulma vb cennet nimetlerini tasarruf kuvveti ile kerametler düzeyinde vermesine ilim kudret nesefi denir.

Ta-i mekan, ta-i zaman ve devir içinde devir var etmek bu nefeste gerçekleşir.

Ta-i Mekan

Veli kulun bir mekandan başka bir mekana olguları veya kendini taşıyabilme nimetine ta-i makan denir.

Ta-i Zaman

Veli kulun kısacık zamanda bir çok iş yapabilme nimetine ta-i zaman denir.

Devir içinde Devir Var etmek

Veli kulun, zaman içinde farklı zamanlarda bulunabilme ve başka insanları da bulundurabilme nimetine denir.

Ruh kuvveti ile birçok yerde bulunabilmeyi ve yaşayabilmeyi de anlatılanlara ekleyebiliriz. Ayrıca murakabe ve ruh seyahati ile başka mekanları gezmek ve mekanlardaki olay ve olguları gözlemlemek de bu ilahi nefesin sonucudur.

Bu iki ilahi nefeste veli kul, Hakk'ın melâike tavrında kendisine lütuf ettiği melekler ile "**ol dediği olur**" ayetinin tevilen bekâ seyrinde bulunur. Bu iki nefesi edinmek veli kulun istidadı kadardır.

Her iki nefeste de veli kulun üzerinde melâike kapılarının açılması görünür. Melâike kapıları elektromanyetik sarmal zigzagda açılan nur akışı kapıları veya kerametleri göstermenin melâike kapılarıdır.

Tevhid Mertebeleri

Tevhid mertebeleri fenâ seyrinde hem müşahedede hem de amelde yaşanan kulluk perdesi seyirleridir.

Müşahedede tevhid mertebeleri:

1) Tevhid-i Ef'al: kulun kendisi de dahil olmak üzere bütün olay ve olguların ilişkilerinin fiillerini Hakk'ın fiilleri (Fail-i Hakk) olduğunun müşahedesi hâline denir.

2) Tevhid-i Sıfat: kulun kendi de dahil olmak üzere bütün olay ve olgularda Hakk'ın sıfatlarının tecelli ettiğini müşahede seyrine denir.

3) Tevhid-i Zat: kulun kendisi de dahil olmak üzere bütün olay ve olgular üzerinden Hakk'ı fiillerinde zuhurda bulma müşahede seyrine denir. Burada hususen belirtmek gerekir ki ahadiyeti ve vahidiyeti sebebi ile zat tevhid edilmez. Tevhid-i zat seyrinde Zat-ı Ahad'ın tavırları olarak fiillerinde zuhurda müşahede edilmesi söz konusudur.

Amelde tevhid mertebeleri:

1) Tevhid-i Ef'al: kulun ilahi ahlak üzeri fiillerde bulunmasına denir. Örnek: merhamet, cömertlik, affetmek, sevebilme, Ikişileri suretleri üzeri değerlendirmeme, vb.

2) Tevhid-i Sıfat: kulun tevhid-i ef'al üzeri Hakk'ın sıfatları ile var olduğunun ve bu sıfatların Hakk ile kaim olduğunun bilincine gelmesine denir. Kul sıddikıyet üzeri Hakk ile sıfatlarında vuslat eder de veli makamına ererse eğer gözü, kulağı, ayağı, dili kalbinde tecelli eden Allah ile görür, duyar, yürür, konuşur ve anlar. Bu da tevhid-i sıfattır.

3) Zat: kul hakk'ın nurani tecellisinde kulluk perdesinden soyunur ve Hakk'a ererse eğer zat seyrindedir. Bu seyire özellikle tevhid seyri dememişlerdir çünkü tevhid kulun ademiyetinde, kulluk perdesinde gerçekleşir. Zat seyrinde tevhid olmaz çünkü Zat zaten kul ile birdir. Bu bağlamda "**Biz ona şah damarından daha yakiniz**" (Kaf, 16) ayetini yad ederiz.

Yakinlikte Müşahede Mertebeleri

Yakinlikte müşahede bulma seyri mümin bir kul için ilm-el yakin ile iman-ı gaybide başlar; ayn-el yakin ve hak-el yakin olarak iman-ı şuhudide devam eder.

1) İlm-el Yakin: kulun ihsana erdiği, Allah'ı görür gibi ibadet ettiği hâli üzeri Allah'ı, imanın şartları doğrultusunda iman-ı gaybi ile kabul edişine denir.

Lakin kulun hususen tefekkürü sonucu sıfat, esma ve ayet seyirlerinde bulunuşu da ilm-el yakin seyridir. Bu bağlamda salik kul, ayn-el yakin ve hak-el yakinde imanın şartları mertebe seyrinde de tevhid üzeri müşahedede olduğu için ilm-el yakin seyri içselleşmiş olarak hep yaşadığı bir durumdur. Mesela ayn-el yakinde kendine dışsal melekleri müşahede ediyorsa eğer melekleri melek oldukları bilgisi ile müşahede eder veya müşahede sonrasında melekleri müşahede ettiğini bilir.

2) Ayn-el Yakin: Kulun kendine dışsal olarak imanın şartları mertebe seyrinde, ayrıca esma, sıfat ve ayet tecellisi seyrini müşahede etmesine denir.

3) Hak-el Yakin: kulun kendine içsel olarak imanın şartları mertebe seyrinde bulması, ayrıca sıfat, esma ve ayet seyirlerini kendinde müşahede etmesine denir.

İman mümini müşahedeye sevk eder. Müşahede ise Hakk'a imanın şartları mertebe seyri üzeri melekeleri, kitapları, peygamberleri, kader, kaza, hayır, şerr ve ölüm üzerinden şahid olmaktır. O'nun ulvi ve süfli âlemlerdeki (cennet, cehennem, melekler, vb) tavırlarında da O'na şahid olmak müşahedenin gereğidir. Bu bağlamda sıfat, esma ve ayet seyrinde O'na şahid olmak müşahededendir.

Müşahede ise ilm-el yakin, ayn-el yakin ve hak-el yakin olmak üzere gerçekleşir; yani ya fikren ya kulun kendine dışsal âlemlerdeki ilahi tavırlar üzerinden ya da kulun kendine içsel ilahi tavırlar üzerinden gerçekleşir. Bu durumda müşahede, kulun kulluk perdesinde bulunmasının fenâ hâli üzeri her hâlukârda ikilikte bulunmanın sebebi ile dışsal bir düzeyde Hakk'a şahid olması anlamına gelir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu mertebe seyirleri Hakk'ın ilim sıfatının müşahedede tecellisi sonucunda gerçekleşir.

Yukarıda anlatılan müşahede seyiri mertebeleri doğrultusunda gerçekleşen bir mertebe seyri daha vardır. Bu da bekâ mertebesi seyrinden olan hak-el yakinden de yakin mertebesidir.

Hak-el yakinden de yakin mertebesi seyrinde kul, kulluk perdesinde değil Hakk'ın nurani tecellisinde Hakk'ın melâike tavırlarında O'nunla hem-hâl olarak daha önce müşahede ettiklerini yaşar. Mesela:

1) Kul esma seyrinde fenâda Hakk'ı nur olarak ayn-el yakin veya hak-el yakin müşahede edebilir. Bekâda ise nurun kendisidir.

2) Kul fenâda Hakk'ın el Kabz ve el Bast esmalarında ilm-el yakin, ayn-el yakin ve hak-el yakin tavırlarda müşahede edebilir. Bekâda ise tasarruf kuvveti ile kabz ve bast hâline sebep olur.

3) Kul fenâda Hakk'ın kendisini gördüğünü, bildiğini, duyduğunu ya ilm-el yakin ya pirden Hakk'ın dile gelmesi ile ayn-el yakin ya da duasının kabulü sonucu hak-el yakin sıfatta müşahede edebilir. Lakin bekâda feraset ile verildiği kadar gören, duyan ve bilen olarak bakar.

4) Kul fenâda Hakk'ı "**Öldüren de dirilten de O'dur**" (Necm, 44) ayeti gereği ilm-el yakin, ayn-el yakin ve hak-el yakin her an öldüren ve dirilten olarak müşahede edebilir. Bekâ seyrinde ise manen veya madden öldürür ve diriltir.

5) Kul fenâda, cenneti ilm-el yakin kabul eder, veliliği ile de ayn-el yakin olarak müşahede edebilir. Veliliği ile hak-el yakin tecelli-i berkide cennet nimetlerinden nasiplenebilir. Lakin bekâ seyrinde gönül olan kula Hakk tecelli ederse zuhurunu nurani lütuf ve nimetlerini zati tecellide ihsan eder. Böylesi bir durumda kul, gönül hâli ile cennet olur. Ama böylesi bir durum daim cennette olmanın yerini tutmaz.

Yukarıda anlatılanlar örnekler doğrultusunda belirtmek gerekir ki her fenâ seyri kulun bekâ seyrine geçmesi için bir basamaktır. Fenâ seyri tam olanın, nasibi var ise eğer bekâ seyri kolay olur.

Fenâ seyri takva ve daim salât seyridir. Takvası ile kul fenâ seyrinde iken ihsanın gereği olarak daim salât seyrindedir.

Salât

Salât, Hakk'a ihsan sonucu yönelerek O'na rağbetle yapılan dua, zikir ve yalvarışa denir.

Şeriatte salât, beş vakit Hakk'a yönelerek zikir ve dua ile Hakk'a ibadet etmektir (namaz); tarikte salât, her daim muhabbet üzeri Hakk'ı gözlemektir; hakikatte salât, Hakk'ı hakikati ile bilip hakikati üzeri ulvi tavırlarda müşahede etmektir, bu salâtın zikri tefekkürde fikrederek Hakk'ı düşünmektir; marifette salât, Hakk'ı ahlakında yaşayarak yaşam tevhidinde zikretmektir.

Salât Hakk'a yöneliş olarak Hakk'ın huzurunda olmanın huzur hâli üzeri edepte O'nu zikrederek, O'na dua ederek ve yakarış ile kulun mevcudiyeinden tezkiyesidir.

Daim Salât

Tasavvufta kul aşk, sekr, şirb, zevk, hayâ vb hellerde iken taharetinde abdest almaktadır. Kişi böylesi abdest alırken Hakk'ın verdiği ferasetteki sahv hâli ile her an O'na yönelen, yakarışı ile tövbede bulunan, zikretmesi ve fikretmesi ile O'na şükreden ve hayret ve hayranlığı ile O'na hamd eden bir durumda hep O'nu müşahedenin daim salât oluşu ile satattadır.

Daim salât her hâlukârda her an Hakk'a yönelerek O'nu gözetlemek ve O'nunla olmak hâli üzeri huzur-u ilahide bulunmak ile olur.

Böylesi salâtta hep O'nun tecelli-i berkilerle kuluna tavırlarda görünüşünü gözlemek, kıyamda durmamızdır; külliyatı karşısında acziyetimizi kabul ederek tevazuda O'na abid ve kul olmak, rükuda durmamızdır; külliyatında çaresizliğimizde O'nunla çare bulmanın niyeti ile mevcudiyetimizde fenâ bulma seyri, secdede bulunmamızdır. Vuslat sonucu mevcudiyetimizin sulh buluşunda O'ndan hoşnut olmanın razılığında şükürde ve sarsılmaz iman hâlinde oluşumuzla da bize verilen ulvi nimetlerin seyrinde oluşumuz tahiyatta bulunmamızdır.

Bekâ Mertebeleri

Bekâ daim, devamlı aynı hâl üzeri bulunma anlamına gelir.

Bekâ bir sıfattır. Bu sıfatın esması Bâkidir. Bâki, Hakk Teâlâ'nın şahsında yokluk bulmadan ebediyen daim varlık olduğunun anlamını taşır.

Bekâ mertebeleri ise fenâdan sonra kulun, bekâ âlemlerinde seyir etmesi ve seyir ettiği bekâ âlemlerinin nimetlerinden nasiplenmesi, Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmasının sonucunda O'nun ahlakı ile hem-hâl olduğu, baki olan Hakk'ın kuldan tavırlarda bulunduğu yaşam seyridir. Bekâ seyrinde Hakk'ın varlık tavırları ile hem-hâl olmanın dışında vakte ermek ile O'nun zatında da hem-hâl olmak vardır. Kulun bekâ seyri budur.

Bekâ seyri Hakk için ise kulun Zatının ve ahlak tavırlarının (sıfat, esma, ayet mertebeleri) değişmezi olan kendis ile hem-hâl ederek yaşattığı seyirdir.

Bekâ seyrini anlamak adına yukarıda ilm-el yakin, ayn-el yakin ve hak-el yakin ve hak-el yakinden de yakin mertebeleri için verdiğimiz örnekleri hatırlatmak gerekir.

Bekâ seyrinde olan bir kul için daim namaz, kulun beytullah oluşu ile sonlanır. Böylesi kul sureten halk, siretinde de Hakk ile hem-hâldir.

Mesela, Kur'anda "**Sen atmadın, Allah attı**" (Enfal, 17) ayetinde efendimiz sureten halk sıfatında idi; ama o vakitte sireten kulluk hâli üzeri değildi, o vakit Hakk ile hem-hâl idi ve Hakk'tı Muhammed Mustafadan taş parçacıklarını atan.

"**Allah'ın eli onların eli üstündedir**" ayetinin işaret ettiği tevil mânası ile belirtmek gerekir ki Resulullah efendimiz o vakit sireten Hakk ile hem-hâl idi. Zaten resul sureti ile halk, sireti ile de Hakk ile bulunduğu sıfat üzeri hem-hâl olandır.

"**Öldürdüğünüzde siz öldürmediniz, Allah öldürdü**" (Enfal, 17) ayeti tefsiren yukarıda örneklenen ayetler gibi her ne kadar tevhid-i ef'al ve tevhid-i sıfatı işaret etse de tevilen ashabın sirette diri olan Hakk ile hem-hâl olduklarını işaret eder.

Bekâ tecellileri yaşamda hayy sıfatı ile diri olan Hakk ile hem-hâl olma seyridir. Bu da Rabb-ül Âlemin olan Allah'ın, kulunu kendi nurunun diriliği ile diriliğinde hem-hâl kılmasıyla zuhurda ahlak tavırlarında bulunuşudur.

Bazı evliyaullahın zati tecelli dedikleri de bu tecellidir. Lakin böylesi zati tecelli yukarıda "**siz öldürmediniz**" ayetinde tenzilde işaret edilen ashabda tecelli-i berki biçiminde görünmüş, Hz. Resul üzerinde ise devamlılık arz etmesi sebebiyle tecelli-i zati olarak görünmüştür. Hz. Resul üzerindeki zati tecellinin devamlılığından dolayı, ashabın büyükleri de Hakk'a vuslatları sonucu böylesi zati tecellide nasiplenmişlerdir.

Bu da “**peygambere nasip olan ümmetine de nasip olur**” rahmetinin gereği, ashaba ve bu ümmetin büyük velilerine nasip olmuştur.

Lakin yukarıda tenzilen ashabı da kapsayan ayette Rabb-ül Âlemin’in melâike tavrında bulunduğunu beyan etmek de yerinde olur. Cenab’ı Hakk’ın hayy sıfatı yani nurunda diriliği yukarıda anlatılan bekâ seyrini belirler.

Anlatılanlar bağlamında, bekâ seyirlerinde zati tecelli, Cenab’ı Hakk’ın Zat’ının diriliği ile nurunda tecellisidir. Bu da tecelli-i Hakk’tır.

Hakk’ın şahsının ahadiyeti sebebi ile kendi varlığının dışında bir yer olmadığından dolayı tecelliden kastedilen nedir? Zati tecellide nasıl bir tecelliden bahsedebiliriz? diye sorulursa eğer, tecelliden kasıt Zat-ı Ahad’ın kendi varlığında, nuru ile melâike tavrında bulunarak her düzeydeki halk edişidir.

O, zatı ile yanında kimse bulunmadan ahaddır. Halk edişinde Zat’ının ahadiyeti zeval bulmaz; halk edilen ise O’nun kendinde melâike dışlaşması açılımı olarak tecellidir. Lakin Hakk’ın halk ettiğine şahsının ahadiyeti ile tecellisinden bahsedemeyiz. Çünkü Hakk, halk ettiğinde her zamanın ve mekanın dirisi olarak nurunun şahsı olması ile zaten hazırdır.

Kulun Zat’a varımı Hakk’ın kendisinde tecellisi değil, Zat’en kulunda hazır olan Hakk’ın, kulunda nuru ile melâike tecellisinde bulunarak, kulunu kendisine hazır kılışıdır. Hazır kılınan kulda Hakk kulun kulluk melâike yoğunluğunu yok eder. Böylece Hakk sureten kul olan tecellisinden, sireten şahsının diriliğinin nazarı ile (ahadiyet nazarı) melâike yoğunuğunda tavırda bulunur.

Böylesi bir durumu deneyimledikten sonra kulluk perdesi melâike yoğunluğu oluşursa eğer bu seyri anlamlandırmak adına tevhidin müşahede dili gereği ile zati tecelli deriz. Bu da Hakk’ın ahadiyet tecellisi değil kulun Hakk’ın ahadiyetine kulluk perdesinden soyunduruluşu ile varımıdır. Ahadiyet tecelli etmez, ahadiyete bizler kulluk perdesinden soyunarak ereriz.

Bu makamda hem-hâl olmak tabiri ise tevhidin dili gereği kullanılır. Kul için vuslat mertebesi olan Hakk için ise makam olan ahadiyette kul yoktur ki Hakk ile hem-hâl olunsun.

Bazı ehile göre tefsiren namaz için söylenmiş olduğu söylenen Hz. Resulün “**Allah ile öyle bir vaktim vardır ki melâike orada bulunamaz**” hadisi de tevilen bu seyri anlatır. Çünkü melâike tavırlarının hazır kılınmadığı vakit, Hz. Resulün melâike tavrının hazır kılınması ahadiyet seyri içindir. Kul, bu hazır kılınıştan sanra, kulluk perdesinde yokluk bulduğunda ise bulunulan makam ahadiyet makamıdır. Bu da sureten kulda sireten Hakk’ın melâike tavrı ile ferdiyet mertebesinde biçimlendirilir.

Bu hususiyette dikkat edilmesi gereken, Hakk’ın seçiciliği sebebi ile kulun Hakk’a hazır kılınmasıdır. Çünkü Hakk her şeyde şahsının ahadiyeti ile hazırdır. Ahadiyetinin melâike tavrı ile de her şeyi halk eder. Böylece halkta şahsını sırlar. Kulunu şahsına murad ediyorsa eğer kulunun melâike yoğunluğunu, ahadiyetinin şuurda diriliğine evvela hazır kıldırtır.

Hazır kılınmanın sonunda kulun kıyameti, arşa misal olan başına kopmuş olarak ahadiyetin vaktınde sonlanır. Ve O, böylesi bir vaktta diriliğinde şuurlu olarak sadece andır.

Hakk ahadiyetinde melâike yoğunluğunda tavırlarda bulunursa eğer, bu da ferdiyette kendi melâike tavrı olarak, kulun sureti üzerinden bu âlemde tavır sergileyişi olur. Yani tavırda bulunan kul değil Hakk'tır. Hz. Sıddik gibi, "**Allah'ı sende görüyorum**" kelamı üzeri, Hakk'ın böylesi tavrında O'nu, melâike yoğunluğunda rabıta sonucu fark etmek, O'nu zuhurda bulmaktır. Böylesi ferasete varan kulluk perdesindeki kulluğu ile Hakk'ın kendisi ile Hakk'ı zuhurda bulmuştur.

Böylesi seyirde bakılan suret değildir; Hakk bakılan cemal üzerinden zuhurda olduğunun hissiyatı ile veçhelenişinde görülüyordur. Bu da sıddiklerin fenâ seyridir.

Anlatılanlar doğrultusunda bekâ seyrinde tasavvuf Hakk ile dirilme, şuurlanma ve O'nun diriliği üzeri ilahi tavırlarında (sıfat, esma, ayet) O'nu yaşama yoludur.

Bekâ

Bekâ adı altında toplanan mertebeler şunlardır.

1) Bekâbillah: kulun, Hakk'ın nimetleri tavırlarında yaşayışı. Ahadiyete örtülü bir seyirdir. Kul fiillerde Hakk'ı yaşar. Cennet seyridir.

2) Bekâda fenâfillah: kulun, Hakk'ın sıfatları üzeri varlık buluşu seyridir. Mesela kul Hakk ile bakar, Hakk ile görür. O'nunla işitir, O'nunla duyar. Kul sıfatta Hakk'ı yaşar, Arş-ı Alâ seyridir.

3) Bekâ-i Nevand: kulun Hakk'ın nur deryasında varlık buluşu seyrine denir. Kul şahsında Hakk'tır, emir âleminde seyir eder. Bekâbillahta cennet, bekâda fenâfillahta arş, bekâ-i nevandda ise emir âlemi lütuflarında seyir edilir.

Bekâ seyri bekâ âlemleri ve lütufları seyridir.

Cem mertebeleri

Cem': kulun, Hakk'ı kendinde bulduğu, kendini bulamadığı seyre denir.

Hz. Cem': kulun, Hakk'ın lâ misli, lâ keyfi cennette görünmesinin misali olduğundan Hakk'ı zuhurda bulması seyrine denir.

Cem'-ül Cem': kulun cem' ve Hz. Cem'e aşkın, kâinatla yekpare olduğu bütünde yaşarken Hakk'ın bütûndan nazar ettiği seyre denir.

Ahadiyet-ül Cem': kulun hiçbir meleğin melâike tavrıyla araya girmesine olanak bulunmayan seyrine denir çünkü bu seyirde ahad olan, kulun kulluk perdesine kendisi ile son vermiştir. Böylece Hakk, ahad olarak şahsının diriliği ile melâike tavrı olarak suretten kuldan ahlak tavrındadır. Salikin, bu seyirinde yanında hiç kimse bulunmayan olarak Hakk, varlığının ahadiyetindedir.

Cem' mertebeleri kulun Hakk'ın şahsı ile olan seyirleridir. Ahadiyet-ül Cem'den sonra kul Hakk'ı yaşayan olarak çokluğa daldırılır.

Ev Edna

Ev edna aşağı ev anlamına gelir.

Hakk'ın ahad olarak şahsının diriliği ile melâike tavrı olarak suretten kuldan ahlak tavırlarında bulunmasıdır. "**Atarken sen atmadın Allah attı**" ayeti uyarısı bu makamda bulunanlar içindir. Bu âlemde Hakk ile Hakk'ı yaşayanın mevcudiyet durumu ev ednadır.

Kab-ı Kavseyn

İki yay arası anlamına gelir. Bundan kasıt, ulvi âlemlerin bekâsına yükselmiş kulun, geçmiş bütün mertebe süreçlerine ve gelecek bütün mertebe süreçlerine aşkın kul oluşunda Hakk'ı nur deryasında, Hakk ile baktığı için kalbi yalanlamadan gözü kaymadan dikkatle zuhurda bulmasıdır. Bu mertebede iki yaydan kasıt, kulun geçmiş ve geleceğe aşkın olarak kulluğunda bulunuşudur. Ama kul, kulluk perdesinde üçüncü bir yay gibidir.

***

Bu mertebe ile Hz. Cem'deki zuhurda Hakk'ı bulma seyrinde kulun kulluk perdesinde bulunması bekâ seyrine ters değil midir? diye sorulursa eğer; hayır ters değildir. Hz. Cem' cennet tecellisi ve kab-ı kavseyn lahut seyri olduğundan, bu mertebeler bekâ mertebeleri olarak işlenir. Bu da fenâ değil bazı bekâ âlemlerindeki (cennet, emir âlemi vb) seyirler veya o âlemlerde olan ilahi şahıs tavırlarının bu âlemde zuhur etmesi sebebiyledir.

Hususen belirtelim ki zatın tecellisi ile zatın ahadiyetine varım aynı şey değildir. Tecellide şahıs melâike tavrındadır; ahadiyetinde ise zat diriliğinde şuur olarak kendinde varlıktır. Melâike tavrı Hakk'ın ahadiyetine zeval vermez.

Olsa gerek ki fenânın tevhid mertebeleri seyrinde Zat mertebesine erenlerin tevhid-i zat dememeleri de ahadiyet sebebiyledir.

Kab-ı kavseyn mertebesindeki "yay", kavil âleminde hilal olarak anlam bulur. Göklerde gerçekleşen bu seyir, küre-i arzda da kulun geçmişi olan meşreb seyirleri ile geleceği olan meşreb seyirlerine fakr olunduğundan, Hakk'ın kulun kulluk perdesi üzerinden kendisini tecelli değil de zuhurda gösterişi olarak vuku bulur.

Sarktı

Bunlar dahilinde "sarktı" olarak geçen bir mertebe vardır ki o da kulluk perdesinde bulundurduğu kuluna Hakk'ın ahadiyetindeki hiçbir şeye benzemeyen sonsuzluk veçhesinde melâike tavrı ile zuhurda görünüşüdür. Genelde bu mertebe seyrinde Hakk kuluna, kulunun mevcud varlığı biçiminde melâike tavrı ile görünür.

Bu seyir hâli Hz. Sıddik'ın Allah'ı zuhurda olarak Hz. Peygamber üzerinden görüşü sebebiyle, mürşid-i kâmilden zuhura gelen olarak Allah'ın kuluna sarkışı mahiyetinde de kürei- arzda gerçekleşir.

Bu tecelli-i zati, bekâ âlemlerinde sarktı tabiri ile adlandırılırken, arz-ı kürede zuhur tabiri ile anlamlandırılmış olunur. Kulun âlemler üzerinden fakrda iken Hakk'ı zuhurda bulduğu hâl de bu anlatılanlardandır.

Anlatlanlarda dikkat edilmesi gereken, kulun gözü ile gördüğünü kalbi yalanlamaması hâli üzeri Hakk'ı zuhurda müşahede edişidir. Bu seyirde sureti Hakk yapma yoktur;

Hakk’ın suret üzerinden kulluk perdesi olan hile-i rabbanisinde müşahede edilişi söz konusudur.

Hiç

Hiç, varlığı bulunmamak anlamına gelir.

Mertebe-i hiç, kulun Hakk ile varlık bulduğunun bilincine ererek fenâdan sonra kulluğunun hiçlikten ibaret olduğunun bilincine ermesine denir. Ayrıca fenâ mertebelerinde seyir eden bir kulun bekâ mertebeleri seyrine terfisi ile lahut seyrinde kendi varlığını mevcud olarak bulamadığı hiçlik durumuna mertebe-i hiç denir. Bu mertebede kişi ulvi mekanda mevcudiyetinden yana fakrdır. Zaten mertebe-i hiçe varmayan, baki olan ile bekâ mertebelerinde seyir bulamaz. Mertebe-i hiçi bekâ mertebesi yapan, kulun hiçliği ile bekâ âleminde bulunuşundandır.

Bu bağlamda bekâ seyri 1) kulun varlığında hiçlik buluşu sonucunda ahadiyet ve ahadiyetin melâike tavırlarını hem-hâl olarak yaşantılaması, 2) kulun bekâ âlemlerindeki seyri ve bekâ âlemlerinin seyirlerini tecellide değil tezahürde buluşu seyirleridir.

Kul bekâ âlemleri olan cennet, melekut vb âlemlerde seyir etmesi veya Cenab’ı Hakk’ın, melekutunun tecellisi sonucu feraset ve tasarruf kerametlerine kavuşur. Feraset ve tasarrufta bulunmak da bekâ seyirlerindendir. Lakin kul, feraset ve tasarruf bekâ seyirlerinde bulunurken, kendisi kulluk seyrinde bulunabilir. Yani kul, kulluğunda her hangi bir fenâ mertebesinde bulunurken, bulunduğu fenâ meretebesi doğrultusunda bekâ nimetlerini kendinde bulabilir. Kerametlerin çoğunda da bu görünür. Ayrıca belirtmek gerekir ki hâl-i istigrak da bekâ seyirlerindendir.

Bütün fenâ ve bekâ metebeleri üzeri hâl, makam ve mertebe seyri bulmak, Hakk’ın kulunu ona takdir ettiği istidadı kadar kendisine hazır kıldığı insanlığın tekamülünün hatm-i meratibidir.

Akış

Akış kavramı tasavvufta kullanılmaz, manevi bir hâl sebebi ile irdelemek gerekir. Fiziğin gösterdiği kadar biliyoruz ki mekandan bahsediliyorsa eğer, melâike (kuantum düzeyinde kuvvetler) düzeyinde bir (elektromanyetik) hareketlilik söz konusudur. Cüziden (mikrodan) külliye (makroya) kadar ne varsa bir biri ile ilişkide bir akış içindedirler.

Cüziden külliye kadar her ne varsa, varoluşu iki temel prensipte, günümüz dili ile söylenirse eğer elektromanyetik kuvvet etkileşiminde vuku bulur. Bu iki temel prensip (sünnetullahtan) 1) noktadan noktaya noktalanma zorunluluğu, 2) sarmal zigzagda hareket etme zorunluluğu.

Birinci prensipte melâikeyi noktanın (kuantum tanecikleri) muhabbetleri (elektromanyetizmada gerçekleşir) sonucu noktalıktan, halk edişle noktaladıkları külli düzeyde küre-i noktalar (felekler) var etmeleri söz konusudur. Noktadan noktaya prensibi kütleden kütleye halk ediliş ile dışlaşma prensibidir. İkinci temel prensip ise melâike-i alâ olan melâike-i noktanın muhabbetlerindeki cereyan prensipleri olan hareket prensibinin, halk ediş dışlaşmasında külliyat üzerinden de aynı biçimde gerçekleştiğidir.

Cüziyattan külliyata kadar ne varsa bu iki prensip üzeri, yani mikrodan makroya her şey elektromanyetik düzeyde varlık bulur ve sarmal zigzagda hareket eder.

Sarmal zigzag spiral bir biçimde hareket etme zorunluluğudur. Ve elektromanyetik ortamlarda hareket edebilmenin gerekliliğidir. Zaten bu biçimde hareket etme sebebi ile makrodaki gök cisimleri küre veya küremsidir.

Kâinatta hareket, mevcudiyetin birbirleri ile cereyan eden ilişkilerinden ibarettir. Cereyandan kasıt akıştır.

Kâinattaki akış şuur ve tinsellik üzeri Hakk'ın şahsının tavırlarında biçimlenir. Yani fiziken sarmal zigzag üzeri gerçekleşen akış, tinsel olarak ilahi tavırlarda biçimlenir.

Görüntüler, melâikenin suret tavırlarıdır. Suretler ise her ne kadar ilahiyat ile varoluşta olsalar da ilahiyatı, suretlerde kalan bir bakışım sebebi ile bize göstermezler.

Suretlerin iç dinamikleri ve dışarıdaki diğer dinamiklerde bir biriyle ilişkide bulunması akışın mekanik zorunluluğu gibi görünmesi, Hakk'ın ilahi olarak akışta ulvi tavırlarda bulunmasının mekanikte örtünüşündendir. Aslolan O'nun tavırlarda olduğudur; sünnetullahta mekaniğin prensiplerinde O'nun örtünmesi değil. Mekanik ilkeler üzeri akıştan ibarettir. Suretler her ne kadar Hakk'ın hakikatini göstermeseler de, yasalar üzeri akıştaki mükemmellik sebebiyle Hakk'ı işaret eder.

Vicdana gelen bir insanın mekanikten, aklen sebep-sonuç ilişkilerinden ilkesel düzeyde düşünerek kurtulması için ise, Hakk'a iman etmesinden başka bir çıkış yolu yoktur. Yani Allahtan kaçış mümkün değildir. Fıtratı gereği insan Hakk'a iman ederse eğer geçmiş meşreblerine fenâ seyri ile, gelecek meşreblerine bekâ seyri ile seyr-ü sefer sonucunda tekamül (olgunlaşma) bulması ile fakr makamına ererse, Hakk ile varlık bulmuş olarak, akıştaki tinsel seyrin noktalandığı, akışın bittiği yer olur.

Akışın bittiği noktadan kasıt, kâinattaki akışın bitmesi değil, insanın Hakk'a olan şevki ile tekamül seyrindeki, insanın hâlden hâle devindiği istikameti Hakk olan akışın noktalanmasıdır. Çünkü "bir varın varlığı o varın varoluşu ile bilinir" prensibi gereği Hakk Hakk ile bilinir. Hakk'ı bilmek ise insanın şevk ile zamanda mertebeden mertebeye, hâlden hâle, makamdan makama geçme akışı ile vuslatta gerçekleşir. Böylesi akışın tekamül sonucu ise lâ-keyfi ve lâ-misli bir biçimde Hakk'ın zatına varmak ile kulun akış seyrinin bitmesidir.

Böylece kâinattaki mekanik akış değil, kâinatın varoluşunun nedeni olan insan için, kâinatın tinsel düzeyde insana akışı ve insanın tekamül mertebelerindeki seyr-ü sefer akışı, insanın Zat-ı Ahad'a varımı ile noktalanır.

Zat-ı Ahad için varlığının dışında bir yerin mevcud olmaması sebebi ile başka bir yere akışı söz konusu değildir. Sadece kendi varlığında varlıksal tavırlarda bulunur. Bu da sünnetullahı üzeri (mekaniğin yasaları) ahlakullah tavırlarında seyridir.

Hususen zevk adına belirtelim ki kulun Zat-ı Ahad'a varımından bahsetmek tevhid dilinde vuslat sürecini belirtmek içindir. Kulun Zat-ı Ahad'a mekansal ve şahıs düzeyinde varımı söz konusu değildir. Söz konusu olan kulun kulluk perdesinde fenâ bulmasıdır. Çünkü Zat-ı Ahad'ın karşısında kul örtünüşünün dışında başka bir zatın bulunması mümkün değildir.

Bu hususiyet için “**Seslendim, sesimi duyan olmadı; baktım, gördüğüm olmadı**” hadisi kudsisini ve “**O var idi, yanında da kimse yok idi**” hadisi şerifi ve bu hadisten hareketle “**kamekan öyledir**” Hz. Ali kelamını yad etmek zevk olur.

Anlatılan bağlamda Hz. Ali’nin “**O’nun künhüne (özüne) varılmaz**” kelamını belirterek, kul künhe varamaz çünkü künhte kul kulluk perdesinde fenâ bulduğundan kul değildir; bu makamda Hakk ise şahsı ile Hakk’tır, kul ile değil.

Bu bağlamda Hakk’ın şahsına varan için tinsel akış sonlanmış ve bu sonlanışın sonucunda kulluk perdesine dönen kul, Hakk ile Hakk’ı bilen, Hakk ile Hakk’ı ahlak tavırlarında yaşayan resul olarak geçmiş tekamül mertebelerine, hâllerine ve makamlarına nazar eden bir dönüş ile bütün meşreblerin akışta olarak kendisine devindiği nihayettir (erek de denilebilinir). Resule itaatin Allah’a itaat olduğunu, anlatılan bağlamda düşünülmesi yerinde olur.

Anlatır olduğum seyir, hayy sıfatında Hakk’ın kayyumiyeti ile Resul-ü Ahmed mertebesinde bulunuşudur. Bu mertebede bulunan Hakk’tır. Kul ise Hakk’ın bu mertebesinde Hakk’ın şahsının ulvi tavırları üzeri yaşayan olarak mertebeler O’nun mertebesi, hâller ulvi tavırlarda olarak O’nun hâli, makamlar da O’nun makamıdır. Ve böylece O mertebe, hâl ve makamların nihayetinde bulunur çünkü bu mertebede esas olan Hakk’ın diriliğidir. Kişi, mertebe, hâl ve makamları var eden Hakk’ın diriliği üzeri şuurlanışının hâliyle diriliğin birliğindedir.

Resul-ü Muhammed mertebesinde ise kul, Hakk’ın diriliğine Muhammedi şuurla örtülü, Hakk’ın diriliği ile ilahi tavırlarının ahlak olarak yaşamanın seyrinde bulunur; bu da zaten “**sen atmadın, Allah attı**” ayeti uyarısı ile işaret edilmektedir.

Bu iki mertebe arasındaki fark Hakk’ın kuldaki şahsı ile dirilik durumu değil iki mertebede bulunanların şahsı ile diri olan Hakk’a O’nun diriliğini O’nun ahlak tavırlarında yaşarken kulluk perdesi ile örtülü olma veya olmamaları ile alakalıdır.

“**Habibim, evliyanın (dostlarımın) ahvali Bendendir**” hadis-i kudsisini bu bağlamda şöyle yorumlarız: Ahvali Hakk’a ait kul, ahvalinde Hakk’a örtüsüz müdür yoksa ahvalinde yaşadığı Hakk’a örtülü müdür?

Resul-ü Ahmed mertebesinde örtüsüz, Resul-ü Muhammed mertebesinde ise ahvalini yaşadığımız Hakk’a örtülüyüzdür. Lakin Muhammediyetin akıbeti Ahmediyet olduğundan, “**sen atmadın, Allah attı**” uyarısı üzeri örtülü kulluktan şahsın diriliğindeki örtüsüzlüğe yükseliş olur. Böylece muhammediyet gök mertebesi olan ahmediyete terfi etmiş olur.

Böylece gökler ve yerlerle bir olan, geçmiş meşrebler ve gelecek meşreblerde diriliğinin tavırlarında bulunan Hakk ile bir olduğundan gökler, yerler ve meşrebler, küre-i arzda Ahmediyet mertebesinin zuhurunda cem’ olarak noktalanır. Evliyaullahın seyri de bu mertebenin tafsilatı seyridir. Bu mertebenin islamda başlangıcı Hz. Resul ve ashabın büyükleridir. Hz. Şah-ı Velayet, Muhammediyetin batın tarafı olan Ahmediyet tarafının bu âlemde uluhiyet tecellisi kapısı olması ile bu mertebenin velayetinin başlangıcıdır. Lakin bu mertebe evliyanın tafsilatı sonucunda Hazreti Hatem-i Evliyada tekamülünü bitirir.

Hz. Ali Şah-ı Velayet olarak bu mertebenin (Ahmediyet) uluhiyet seyridir. Hz. Resul ise bu mertebenin (Ahmediyet) rububiyet seyridir. Her ikisi de bu mertebenin zuhura

gelişidir. Bu babta ”**Ali bendedir, ben Ali'deyim**” kelamını hususen belirtmek gerekir. Yani Hz. Ali bu mertebenin uluhiyet sıfatlarının kendisinde karakterize oluşu seyirindedir. Hz. Muhammed efendimiz ise bu mertebenin rububiyet sıfatlarının kendisinde karakterize oluşu seyrindedir. Tecelli-i zati değil zati tecelliye bu iki mubareğin kutbiyetinin lütfu ile erilir; sıfat, esma ve ayet tecellilerine ise diğer veliullahın kutbiyetlerinin lütfunda erilir.

Makam-ı Mahmud

Mahmud, methedilmiş, övülen anlamına gelir.

Makam-ı Mahmud ise Muhammediyetin akibeti olarak, Ahmediyete terfi edişidir. Ahmediyet, Şahs-ı Ahad'ın hakikati ile dirilikte tezahür ettiği Aliyy olarak pek övülmüş ve insanlığın tekamülünün sonu olarak Makam-ı Mahmudtur.

Ferdi Hikmet

Ferd tek, bir, yekta anlamlarına gelir. Bu doğrultuda ferdiyet kişinin şahsı ile alakadar olarak tavırları dahilinde biricikliği için kullanılır.

Bu bağlamda ferdi hikmet, kişinin şahsı ve şahsının tavırlarında, haklarda ahlaki ilkeler üzeri Hakk'ın hakikatini buluşu ve Hakk'ı beşeriyeti üzerinden ilahi sıfatları üzeri yaşantılamasıdır.

Bunun içindir ki her peygamber ilahi sıfatlarda, ferdi hikmet üzeri yaşamış olsa da ferdi hikmet zati tecelli ile beraber hatem-ül enbiya olan Hz. Muhammedin ferdiyeti üzeri Hakk'ı şahsının nurani tecellisi üzerinden sıfat, esma ve ayet tavırlarında yaşamında kemâlat bulduğu sıfat mertebesidir. Eş deyişle ferdi hikmet şahsının ahadiyeti üzeri Hakk'ı Hakk'ın tavırlarını zati tecelli üzeri yaşamaktır. “**Sen atmadın Allah attı**” ayeti de bu mertebeye delildir. Peygamberlerin “**Ya Rabbi, bizi onun ümmetinden eyle**” duaları da bu mertebenin makam tecellilerindeki nübüvetin velayet nimetleri sebebiyledir.

Ferdi hikmet sıfat, esma ve ayet tecellilerinde ferdiyette yaşamak anlamlarında kullanılsa da zati tecelli sebebiyle Hz. Muhammedin sıfat mertebesi için kullanılır. Hususen belirtmek gerekir ki zati tecelli üzeri ferdi hikmette seyir bulan bir veli, Hakk'ın şahsı üzeri hususen varlık bulduğu için bütûndan varlık bulan olarak mevcudat ile bütünsel, hem-hâl olarak her şeyle her şey olduğu ve dirilikte de hem-hâl olarak Hakk'ı bulduğu varlık seyrinde bulunur. Ferid-un efrad denilen veliler de bu velayetten nasiplenenlerdir.

Tekâmül

Tekamül, kemâl bulmak yani olgunlaşmak anlamına gelir.

Tasavvufta tekamül mertebe, hâl ve makam seyrinde şuurlanma ve şuurlanmanın sonucu edinilen hakikat veya marifetullah bilgisi doğrultusunda ilahi ahlak üzeri

yaşamaktır. Böylesi tekamül Hakk'ın tecellisine mazhar olma istidadına sahip kâmil olma durumudur.

Evliya

Evliya veliler, Hakk'a ermiş kullar anlamına gelir.

Gerçek mânasında ise Hakk'ın kendisine hazır kıldığı üzerinde tecelli buyurduğu kuluna denir. Burada hazır kavramından, Hakk'ın tecellisi için tekamüle getirilmiş insanın durumu kastedilmiştir. Halk ve ulema diliyle ise evliya, Hakk'a dost olan kullar anlamında kullanılır. Evliya üç sınıftır:

1) Evliya-i Efal: ibadet (hizmet) üzeri tavırlarda Hakk'a vasıl olan yakin ehline denir.

2) Evliya-i Sıfat: Cenab'ı Hakk'ın subuti sıfat, esma ve ayet tavırlarında esma-i hassı doğrıltusunda vasıl olmuş yakin ehline denir.

3) Evliya-i Zat: Hakk'ın şahsının diriliğinde, Hakk'ın diriliğinin tavırlarında seyir eden yakin ehline denir.

Evliya, bulunduğu bu mertebelerin ya fenâ seyrinde ya da bekâ seyrinde bulunur.

Evliyayı başka bir mertebe durumuna göre sınıflandırırsak:

1) Evliya-i Şeriat: ilahi emir ve yasaklara uyan, ihlas ile ibadet eden, duası makbul, ihsan üzeri yakinlik bulan velilere denir.

2) Evliya-i Tarik: Hakk'a muhabbeti sonucu nefsine muhalefet etmeleri, zevk, sekr, şirb hâllerinde bulunmaları ile yakinlik bulan velilere denir.

3) Evliya-i Hakikat: ferasetlerindeki sahv ile hakikate vakıf olan müşahede durumlarına göre yakinlik bulan kendilerini Hakk'a adamış velilere denir.

4) Evliya-i Marifet: Hakk'ı yaşamlarında ferdi hikmet üzeri bulan ve bu doğrultuda hakikati kendinde yaşayan yakinlik ehli velilere denir.

Veli

Veli sahip, malik, muhafaza eden anlamına gelir.

Bu bağlamda veli Cenab'ı Hakk'ın sahiplenmesinde O'nun uluhiyet ve rububiyet sıfatlarının melikliğinde melâikesi tavırları ile muhafaza ettiği kuluna denir. Hakk'ın kulundaki tecellisi üzeri velilik tanımlanırsa eğer veli, Hakk'ın nurunun tecellisi ile O'nun uluhuyeti ve rububiyeti sıfatlarının karakterize olduğu, yaşamında Hakk ile feraset veya tasarruf kudretine sahip, Hakk ile muhafaza olan kişiye denir.

Veliler iki sınıfta toplanır: Veli-i enbiya, veli-i evliya.

1) Enbiya: Hakk'ın nurani tecellisi ile kendine yakin kıldığı sireten uluhiyet sıfatlarında Hakk ile olan sureten ise rububiyet sıfatları ile halka bakan nübüvet sahibi velilere denir.

2) Evliya: Hakk'ın nurani tecellisi ile kendine yakin kıldığı, sireten uluhiyet ve rububiyet sıfatları üzeri Hakk ile olan sureten ise halkı irşad etmeye memur edilmiş veya edilmemiş velilere denir.

Enbiya ve evliya arasındaki en büyük farklardan bir tanesi enbiyanın Hakk için halka çalışması evliyanın ise halkiyetinde Hakk'ı hakkınca yaşamaya çalışmasıdır. Evliyadan irşada memur olanlar ise Hatem-i Embiya olan Hz. Muhammed efendimizin lütfu ile, meşreb olarak bağlı bulunduğu peygamber veya peygamberler mertebelerinin makam hâlleri ile hem-hâl olarak nübüvetin velayet hâllerinden nasiplenebilirler.

Nebiler nübüvetlerinin davet gereği olarak şeytanlık ahlaklarını ilahi sıfat, esma ve ayet tecellisi olan kendilerine karşıt olarak Hakk ve hakikate davette nefslerine dışsal bulurlar. Bu da nübüvetin oluşmasının zorunluluğudur. Evliya ise velayette Hakk'a bakan iman yönleri ile şeytanlık ahlakı seyirini nefslerinde bularak, ferdiyette velayetin gereği olarak nefsleri üzerinden Hakk'a yükselişlerini "**Hakk geldi batıl zail oldu**" ayetinin tecellisinde seyir edişlerinde bulurlar. Bu da velayetin oluşmasının zorunluluğundandır. Bu bağlamda nebiler belli bir gayret göstermeden varlık buldukları ilahi sıfatlar üzeri velidirler. Evliya ise Hakk'a vuslat için gayretkar olarak velayet bulur.

Nebi

Nebi, nebe yani haberden kinaye ile haber veren veya getirene denir.

Hakk'ın insanlığı kendisine davet etmesi lütfunda, uluhiyetine ve rububiyetine mazhar ettiği ve böylece ulvi sıfatların, melâike açılımı üzeri yaşamı ile ahlakında tesilcisi olanlara nebi denir. Nebi insanlığın içinde, insanlara insan olarak ahlakında hak ve velayetinde ise Hakk aynası olan insana denir. Nebiliğin sebebi olan şart ikidir. 1) Hakk bir şeyi nede sonlandırırsa ondan tekamüle devam ettirir, 2) Bir olguyu tinsel ve fiziksel olarak, değişmezleri düzeyinde kendisine gösterecek yine o şeyin kendisi; değişmezlerine ve tekamülüne sebep verecek değişimlere, değişmezleri olarak sahip olan bir olgu ile mümkün olmasındandır.

Bu iki sünnetullah sebebi ile nebiler insan olmak zorundadırlar. Eğer melek veya cin olsalarda insan melek veya cinliğe devinecek lakin insanlığını görüp insanlığına devinemeyecekti.

Hakk Teâlâ bütün mertebe, hâl ve makamları küre-i arzda insanda meşrebler olarak karakterize etmesi sebebiyle, yukarıda anlatılan sünnetullahtan dolayı insanı, tekamülüne sebep verecek insanlar ile kendisine davet etmiş ve kendisine yükseltmiştir. Bu Hakk'ın insanı, tekamül seyrinde kendisine yükseltmesi ahlakında bulunuşudur.

Nebiler, bağlı oldukları ilahi sıfatın temsilcisi olarak yaşamlarında insanı Hakk'a davet etmiş ve yetiştirmişlerdir. Yani ulvi insanlık hâlleri ile insana insanlığı göstermiş ve insanlığa evrilmeleri ile insanlıklarına yetişmelerine sebeptirler.

Nebiye çoğul olarak enbiya denir. Enbiya meşreb olarak bağlı oldukları Hakk'ın melâike tavrı sonucu var olan bir ulvi meleğin veya meleklerin ulvi sıfatlarını melekeleri olarak halkiyetlerinde bulurlar. Bu söylevden, enbiyanın sadece bir meleğin varlığı ile varolduğu anlaşılmamalıdır. Her insan gibi enbiya da meleklerin ulviyetine meşreb olarak cem'dir. Yukarıdaki söylevden, enbiyanın velayet bulduğu melâike tavrında bir veya bir kaç meleğin velayet-i kübra denilen Hakk ile yakinlikleri ile alakadar oldukları anlaşılmalıdır.

Mesela Hz. Adem meşreb olarak Hz. Mikail'den etkilenir. Lakin Hz. Azrail'in velayetinden de beslenir. Hz. İbrahim, Hz. İsrafil'den etkilenir, Hz. Cebrail'in velayetinden beslenir. Hz. Musa, Hz. Azrail'den etkilenir, Hz. İsrafil'in velayetinden beslenir. Hz. İsa, Hz. Cebrail'den etkilenir, Hz. Cebrail'in velayetinden beslenir. Hz. Muhammed ise beşeriyetinde dört büyük melâikeden de etkilenir. Mucizedeki yakinlik tarafı ile Hz. İsrafil'in velayetinden, yaşamında halk ile ilişkilerinde Hz. Mikail'in velayetinden etkilenir. Mucizeler, muhabbet ve merhamet tarafı ile Hz. İsrafil'in ve Hz. Azrail'in velayetinden beslenir. Mâna tarafı ile de Hz. Cebrail'in velayetinden beslenir.

Enbiya, anlatılanın dışında insanı Hakk'a yükseltecek ulvi hâllerin kutup olarak ilk temsilcileridir. Mesela Hz. Adem akıl, iman, hayâ ve masumiyetin; Hz. Şid mahsumiyetin; Hz. Şid korkunun ve ulvi hâllere yükselişin; Hz. Nuh aşkın, bedeni olan keyfiyetlerden arınışın; Hz. İbrahim fetalığın, tefekkürün ve teslimiyetin; Hz. İsmail zati tecellinin; Hz. İsak suretler üzerinden düşünme, değerlendirmelerde bulunmanın; Hz. Yakup suretler üzerinden Hakk'ın muradını bilme, kader ve kaza bilgisine vakıf olmanın; Hz. Musa ilkeli yaşamın ve ilkeler doğrultusunda cebr kuvveti sergilemenin, sıddikıyetin; Hz. İsa Hakk'ın kelimesi olan mânayı insanın kendisinde buluşunun; Hz. Yusuf zekanın ve hadiseleri yorumlama ve değerlendirme yetisinin; Hz. Süleyman olay ve olgulardaki ilahi iradeyi hikmet düzeyinde görüşün ve olay ve olguları tasarruf kuvveti ile kullanışın; Hz. Muhammed ise insanın insanlık sıfatlarının (beden, akıl, nefs, ruh) merhamet üzeri hakkını vererek sulha ermenin ve bu doğrultuda zati tecelli üzeri ferdi hikmette bulunmanın kutup olarak ereğinde temsilcisileridir.

"Anlatılan hâller daha önce insanlıkta yok muydu?" diye sorulursa eğer; her insan bu sıfatların cem'inde halk edilmiştir. Lakin insan bu potansiyel hâllerini asli tavır kaynakları ile (erekte) ne kadar yaşamış ise, nebi karakterinden o kadar beslenmiştir.

Geçmişte bir insanın kendi devrinden sonra gelecek nebilerin kutup olarak temsilcisi olduğu sıfattan, mevcudiyetinin cem'iyetinde bulunduğu için manen beslenerek yaşaması da mümkündür.

Zaten seyr-ü seferde insanlığın karakteri olan nebi hâlleri hatm-i meratip edilir. Bu bağlamda insan, insanlığın ve insanlığın Hakk'a yükselmesinin hâllerini doğası olarak kendisinde bulan ve bağlı olduğu nebi meşrebi üzeri yaşamasıyla Hakk'a yükselendir.

Her nebi, Hakk'ın nurani tecellisi ile bağlı olduğu ulvi sıfat doğrultusunda Hakk'a yakinliği ile veli, veliliğin ulvi bilgisiyle de kâli (sözü) ve ahlakı ile Hakk'a davette olarak nebidir.

Nebilik mertebelerinde altmış altı tane baba diye de tabir edebileceğimiz Hakk'a yükselme mertebelerinin merkez kutbu olan nebiler vardır. Buna örnek olarak:

Hz. Adem: halk âleminin toparlanışı düzeyinde beden üzerinden Hakk'a yükselişin,

Hz. Şid, Hz. İdris: sezgi melekesi üzerinden Hakk'a yükselişin,

Hz. İdris, Hz. Nuh: duygu melekeleri üzerinden Hakk'a yükselişin,

Hz. İbrahim: tefekkür melekesi üzerinden Hakk'a yükselişin,

Hz. İsmail: tevekkül sebebiyle gerçekleşen zati tecelli üzerinden Hakk'a yükselişin,

Hz. Yusuf: bireysel olarak vicdan üzerinden Hakk'a karşı sorumluluk sahibi olarak ve ayrıca ferasette Hakk'a yükselişin,

Hz. Musa: sıddikıyet üzeri emir ve yasakların uygulanışı hizmeti üzeri Hakk'a yükselişin,

Hz. Süleyman: tasarruf kudreti ile saltanat sıfatında Hakk'a yükselişin ve hikmet üzeri Hakk'ı ile görüşün,

Hz. İsa: mâna melekesi üzeri hak ve hakikat bilgisi üzeri Hakk'a yükselişin,

Hz. Muhammed Mustafa: ferdi hikmette ahlak-ı hamid üzeri Hakk'a yükselişin kutuplarıdır.

Bu anlam doğrultusunda peygamberler, insanlığın Hakk Teâlaya yükselişinin miraç ve ciraç basamaklarılardır

Risalet

Risalet, birisini bir vazifenin yerine getirilmesi veya bir şeyi tebliğ etmesi için birilerine veya bir yere gönderilmesine denir.

Nebi için risalet, nebinin vahiy veya velayeti ile edindiği ulvi bilgisi ile Hakk'ı kâl ve ahlakı üzeri yaşamında tebliğ edişidir.

Nebinin kâli, vahiy ve velayeti ile edindiği haklar ve hakikat düzeyindeki ulvi bilginin nasihat ile hadis biçiminde söylevidir. Yaşam ahlakı ise Hakk'a nasıl yetişileceğini ve vuslat sonucu nasıl yaşayacağının sünnetidir (kanun, adet). Vahiy, hadis ve sünnet nebinin bulunduğu zamanın ahkamına göre risaletidir. Böylesi risalet de nebinin nübüvveti, ereği neticesinde ekmel olur.

Nübüvvet

Nübüvvet, nebi olmak, nebilik anlamına gelir. Lakin aslen nübüvvet, Hakk'ın nebisi (haber getireni) olmakla alakadar, nebiliğe ait hususiyetler üzeri bulunmaya denir.

Nebiliğe ait hususiyetler 1) vahiy ve vahyi aşikar tebliğ etmek, 2) vahiy bilgisi ile gelen emir ve yasaklara uymak, 3) nebinin Hakk'a yakinlik düzeyinde velayetinin olması.

Nebinin nübüvveti, bu üç hususiyet üzeri gerçekleşir ve risalet üzeri ekmel olur. Lakin nebinin risaletinde sünnetlerine (velayeti doğrultusunda gerçekleşen adetler) uyulmayabilinir ama nübüvvetine uyulması mecburiyeti vardır.

Sadece resul mertebesindeki nebilerin sünnetine uymak Allah'a itâat etmek noktasında gerekliliktir. Zaten Allah'a imanın söylevi olan "**la ilahe illallah**"ın ardında "**Muhammeden resulullah**" denilmesi de Hakk'a insan üzerinden imanın gerekliliği olarak imandandır.

Velayet

Velayet, veliliğe ait sıfatlar üzeri bulunmak anlamına delir. Velinin Hakk'a olan yakinliği sebebi ile edindiği irfan ve kudrette feraset melekeleri edinmesi veya tasarruf edebilme melekeleri edinmesi ile veli oluşu velayetidir. Velayet yakin kavramı ile de çağırıştırılan velilik durumudur da diyebiliriz.

Velayet üç hususiyet üzeri yakinlikte sıfatlanır

1) Müşahededeki yakinlik

2) Ferasetteki yakinlik

3) Tasarruftaki yakinlik

Bunlar dahilinde velayet,

4) Hizmetteki yakinlik,

olarak dört şıkta toparlanabilinir.

Velinin nübüvvette, irşada memur olmasının sonucu hizmette edindiği yakinlik hâli olarak, nübüvetteki hizmet yakinliği hususen irdelenmesi gerekir.

Velayet mertebelerinde, yakinliğin başı iman etmek, yakinliğin sonu ise şahs-ı ahad'a ermektir.

İman ile kul müşahede yakinliğine sevk edilir. İman ile kul duyduğu, gördüğü, bildiği şeylerin doğruluğuna şek ve şüphesiz itikat edişiyle Hakk nurununtecellisi ile feraset sahibi olur. İmanı ile kul, Hakk'ın nuru ile nurlanışının sonucu edindiği melâike yoğunluğunu itikatındaki şüphesizliği ile iradesi doğrultusunda yönlendirerek tasarruf sahibi olur.

Abdulkerîm Kuşeyri hazretleri bir kelamında "**kulun kurbiyeti (yakinliği) önce iman ve tasdikiyle olan yakinliktir; sonra ihsan ve tahkikiyle olan yakinliktir**" demiştir. Hazretin buyuduğu iman ve tasdik Hakk'ın varlığına olan itikat hâline, ihsan ve tahkik ise hakikat bilgisi üzeri müşahedeye işarettir. İtikat ve müşahedenin kendisinde Hakk nuru ile nurlanan mümin feraset ve tasarrufta yakinlik bulur.

Velayette bulunan yani veli olup da yakin olan feraseti ile irfanda, tasarrufu ile kudrette varlık bulur. Velayet bulanın temeli ise ibadet (hizmet) etmek ve nefse muhalefettir. Bu bağlamda velayet, ibadet etme ve nefse muhalefet sonucu yani cihad-ı ekber ile Hakk'a yakin olma yoludur.

Bu yol Hz. Muhammed Mustafanın Mekke'nin fethi zamanlarında işareti üzeri Hz. Ali'nin (kvc) pirliğinde, ona muhabbet duyanların nasibi olmuştur.

Her türlü mücadelede cihadın sonucu Hakk'a yakinlik olarak Hz. Ali'nin uluhiyet üzeri olan yakinliğinde son bulur. Bu da Hz. Ali'ye Şah-ı Velayet denilmesine sebeptir.

Şah-ı Velayet zati tecelli sonucu Hakk'ın şahsının diriliğini kendinde bulandır. Hakk'ın şahsının diriliği ile varlık bulması sonucu kendi mevcudiyetine aşkın oluşu sebebi ile Alîdir. Kendisinde olan ise diriliği ile her şeye aşkın olan Aliyydir. Aliyy olan Allah, velayeti Hz. Ali'de sonlandırmıştır. Bu bağlamda Ali, Hakk'ın yüce olan "Ben"lik tavrıdır. Bu sözümüzden mevcudiyeti ile Hz. Ali'ye Allah denildiği anlaşılmamalıdır. Bilakis Hakk'a kıyasen sınırlı varlığı ile Hakk'ın "Ben" olan uluhiyet yüceliğinin karakterize olan tavrı olarak Ali anlaşılması gerekir. Yani tavırda bulunan ile tavırda bulunanın tavırları müşahedede birbirine karıştırılmamalıdır. Hz. Ali'nin kendisine Allah diyen kölesi kamberi kılıcı ile öldürüp diriltmesi hadisesi sonucu Allah'ı kendisi ile sınırlamaması gerektiği dersini vermeye çalışmasını da hususen belirtmek yerinde olur.

Hz. Ali kendisi gibi büyük ashab-ı kiramla beraber Hz. Resulün de beslendiği Rabb-ül Âlemin nuru ile kuvvet bulur. Ali efendimiz zaten bu kuvvetin kendisinde melekelerinin ulviyeti üzeri cennet nimetlerini kendinde bulan gönlü itibarıyla cennettir. Ve bu hâlinde Hakk ile bulduğu kuvvetinde cennetin efendisi, Hakk'a yakin gelmiş olduğu için mümin olmuş olan müminlerin efendisi ve Şah-ı Velayet olarak da muhabbetinin yolunda giden Hakk yolcularının piri mahiyetinde seçilmişlerin efendisidir.

Aslında Hz. Ali için söylenecek tek söz böylesi velayet mertebeleri seyrinin O'nun mevcudiyetinde noktalandığıdır. Lakin bu nübüvvetin rububiyet seyri velayet hâlleri için geçerli değildir. Bu da O'nun Muhammediyete terfisi üzeri irşadda bulunmasına kadardır.

Hz. Ali muhammediyetten beslenir. Lakin nübüvetin nimetlerinden faydalanması mahiyetinde muhammediyete terfisi ise Hz. Fatma ile olan beraberliklerinin sonucudur. Hz. Ali Resulullah efendimiz ile zat tecellide hem-hâl olarak velayet bulmuştur. Hz. Fatma ile olan muhabbetinin beraberliği sonucunda nübüvetin faziletine ermiştir.

Bu bağlamda rivayet üzeri bir kıssa anlatırsak: Hz. Muhammed efendimiz Hz. Ali'ye sorar, "Ya Ali, Allah'ı mı, beni mi, evladlarını mı, Fatmayı mı çok seversin". Hz. Ali "hepinizi de seviyorum" der. Hz. Muhammed "Ya Ali, bir kalbte aynı anda iki sevgi bulunmaz" diyerek düşünmesini ister. Hz. Ali bu sualin cevabını düşünürken, Hz. Fatma'nın ne düşündüğünü sorması üzerine Hz. Ali hadiseyi anlatır. Hz. Fatma, Hz. Ali'ye "babama de ki, Allah'ı varlığımın hakkı için, sizi resulüm ve amcazadem olmanızın hakkı için, evlatlarımı sulbumün hakkı için, Fatmayı ise nefsimin hakkı için severim". Hz. Ali, Hz. Resule bu cevabı verince, Hz. Muhammed efendimiz. "Ya Ali, bu nübüvetin faziletindendir, velayetin değil" buyururlar[15].

Velayette her şeye bakmak yerine Hakk'ı müşahede cihetiyle her şey üzerinden Hakk'ı müşahede etmek ve Hakk'ı ulvi tavırları üzeri yaşamak vardır. Nübüvette ise her şey üzerinden Hakk müşahede edilirken ve Hakk ulvi sıfatları üzeri tavırlarında yaşanıyor iken her şeyin varoluş hakkı üzeri hakları da Hakk'ın varlık tavırları üzerinden yad edilir.

Velayet konusunda Hz. Fatma'yı anmamak velayetin hakkını vermemek olurdu. Hz. Fatıma kevser suresinin tenzilen ve tevilen anlam tecellilerini üzerinde yaşayandır. Kevser suresi Hz. Fatma'da anlamını bulur. Bu söylevden kevser suresinin tevil ve tefsir mânalarıyla yalnızca Hz. Fatma'da anlamını bulduğu anlaşılmamalıdır. Himmet ve muhabbetleri üzerimizden eksik olmaz, inşâallah.

Bu kitapta edepsizlik olmasın diyerek keşfte söylevde bulunmama hâline muhalefeten belirtmek gerekir ki her ne vakit baktıysam ruh gözümle Hz. Ali'nin siretine, Hz. Allah nurunun "Ben" olarak şahıs tavrında bulunuşundan başka bir şey görmedim. O Hz. Resule ve Hakk'a bütün mevcudiyeti ile kendini vakfetmiş sıddik-i ekberdir de.Himmet ve muhabbeti üzerimizden eksik olmaz, inşâallah.

---

[15] Bu hadisden nübüvetin Haklar üzeri biçimlenen fazileti anlaşılması gerekir. Bu hadisi rivayeten yazdığımızdan sebebiyet tam metnini bulanlar konuyu daha iyi zevk edebilirler

Hususen belirtmek gerekir ki Hz. Ali, Hakk'ın uluhiyetinin ben olma tavrıdır. Hz. Ali bu bağlamda Hakk'ı yaşayandır. Lakin Hakk onunla sınırlı değildir. Her şeyde diriliği ile hazır, melâike tavrı ile nazır olarak fiilinde aşkınlığı görünen Aliyydir

Şah-ı velayet ile beraber bu yolun erenleri üç düzeyde sınıflandırılmış olarak velayet bulurlar.

1) Velayet-i Suğra: Suğra pek küçük anlamına gelir. Velayet-i suğra bu bağlamda kulun imanı ile ihsan bulduğu ve fiillerde Hakk'ı bulduğu müşahede yakinliğine denir. Bu mertebede tecelli-i berkilerle kul Hakk'a yakinlik bulur.

2) Velayet-i Kübra: Kübra en büyük, ekber olan anlamına gelir. Bu bağlamda velayet-i kübra meleklerin ve peygamberlerin Hakk'a yakinliği mertebeleridir. Bu yakinlikte sıfat, esma ve ayet tecellileri ayn-el yakin ve hak-el yakin olarak yaşamda müşahede edilir.

3) Velayet-i Ulya: Ulya pek büyük, pek yüce anlamına gelir. Bu bağlamda velayet-i ulya sıfat, esma ve ayet seyirlerinin bekâ mertebeleri seyrinde bulunmaktır. Lakin velayet-i ulya melâike-i alâya (nokta melâikeleri) ermekle mümkün olan velayet mertebesine denir.

Hakk'ın melâike tavırlarının, esma tavırları olarak meleklerde biçimlendiği bilinir. Bu doğrultuda her meleğin fiili, Hakk'ın esma tavrı olarak Hakk'ın fiilidir. Her meleğin varoluş bilgisi de esma-i hassı gereği melâike yoğunluğu kadar Hakk ile muhabbetinden ibarettir.

Seyr-ü sefer sonucu salik bir melek velayetini asliyeti ile kendinde bulan, bulduğu velayetin gereği olarak, bulunduğu esma, sıfat veya ayetleri bekâ seyrinde velayet-i ulya düzeyinde yaşar; Ama velayet-i ulya salikin Hakk'ın nurunun tecellisi sonucu melek değil Hakk ile yakinlik bulmasıyla, Hakk'ın şahsı üzeri O'nun ahlak tavırlarını bekâ seyrinde yaşaması ile alakadardır. Zati tecelli de velayet-i ulyadandır. Velayet-i ulyayı diğer iki velayet mertebesinden ayıran en büyük hususiyet, bekâ seyri üzeri baki olanın nurları ile velayet bulunuşundandır. Velayet-i kübrada her ne kadar velayet-i ulyaya benzer bekâ tecellileri yaşansa da kulluk perdesi üzeri yakinlik bulunduğu için velayet-i ulya ile karıştırılmamalıdır.

Velayet seyrinde velayet mertebelerinin veli makamı olarak taksim edilişinin sınıflandırılışı vardır. Bunlar Kutup, Gavs, Sultan, Abdal, Efrad, İmam, Büdela vb makamlardır.

Kutup

Kutup merkez, uçlar anlamına gelir.

Velayette kutup, yüce mertebelerin kendisinde cem' edildiği nurani tecelli sahibi, hâl ve irade sahibi, nur kapıları açık olan velilere kutup denir.

Gavs

Gavs, yetişen mânasına gelir.

Dünya işlerinin yürütülmesine memur olan ve müminlere manevi himmetleri ile sıkıntılarında yetişen, Hakk'ın kudret eli olan velilere gavs denir. Bu mânada her veli bir gavstır.

Sultan

Sultan, güç ve hakimiyet sahibi imama denir.

Tasarruf ve feraset kuvvetine sahip velilere sultan denir.

Ebdal

Ebdal, abidden kinaye Hakk'a hizmetçi kula denir.

Böylesi erenler derviş tabiatlı olup her an, Hakk'ın nurunun sevk edişi ile ihlasta Hakk'a hizmeti gözler ve hizmetten kaçmadan hizmet ederler.

Efrad

Efrat, ferdler, askerler anlamında kullanılır.

Sıddik olan, kendini Hakk'a vakfetmiş, ferdiyette Hakk'ı bulan velilere efrad denir. Evliyanın büyüklerindendirler.

İmam

İmam önde olan, ileride olan, reis ve baş olan anlamına gelir.

Merhamet nazarı ile müminlere ve insanlığa ol gösteren veliye imam denir. Lakin bu ehil muhabbetleri ile de insanları ilahi ahlak üzeri değiştirici ve dönüştürücü manevi tesire sahip velilerdir.

Nücema

Necim yıldız anlamına gelir.

Dinin nüceması dinin yıldızları olarak, dine imam düzeyinde hizmetleri ile, hizmetlerinde Hakk'ı bulan velayet ehline denir. Bu ehil genelde nübüvetin velayet nimetlerinden istifade ederler.

Budela

Budela, halk arasında mecnun gibi görünen saf ehile denir.

Bu veliler emir ve yasaklardan mesul olmayan, Hakk'ın nazarı üzerlerinde bulunan, Hakk'ın kalben saf ve arı kullarıdır.

Şah-en Şah

Şah-en Şah, şahların şahı anlamında kullanılır.

Bu makamdan kast, Hz. Allah-u Âlemin, Rabb-ül Âlemin nurları ile şahsının diriliğinin ahadiyetinde bulunuşudur. Bu makamda Hakk, kuvvetler mânası itibarıyla ilahların ilahıdır. Yani kâinattaki bütün kuvvetlere aşkın olan var ediciliğin kaynağı kuvvet olarak Hakk, Rabbdır. Bu mertebeye sıfatlandırma düzeyinde rabblerin rabbi, hakimlerin hakimi denir. Nuruyla diri olan Hakk, diriliği ile ilahlık tavırlarında bulunuşuyla şah-en şahdır.

Bu mertebeye varan bir veli, melâikenin tecellisi olan velilerin ruh mertebelerine ve meleklerin mertebelerine aşkın olduğundan Şah-en Şah diye yad edilir. Böylesi bir veli Hakk'ın nurunu şahıs ahadiyetinde kendinde bulan olarak bütundan bakan ve kâinat ile bütun olması hâli seyrinde "yekpare" mertebesinde seyir eder.

Böylesi bir veli, kendi mevcudiyeti ile de bütün unsurlarında sulhta olarak yekparedir.

Ferid-ün Efrad

Ferid benzeri olmayan, yekta, tek anlamlarına gelse de ferid Hakk şahsının yekliği ve benzersizliğinden kinaye ahadiyet içkinliğinde Hakk şahsı için kullanılır. Efrad ise feridden kinaye biriciklikte şahsiyet bulan erler için kullanılan bir kavramdır. Bu bağlamda ferid-un efrad zati tecelli üzeri muhammediyet mertebesinde Hakk'ı şahıslarında tavırlar üzerinden bulan veliullahlara denir. Bu ehil resullerdendir. Bu ehilden yer yüzünde on bir tane olup on ikincileri olarak da bir tanesi ahmediyet mertebesinde resul mahiyetinde veliullahtır.

Kutb-ül Aktab

Kutupların kutbu anlamına gelen kutb-ül aktab, beş yüz elliler, yetmiş üçler, kırklar, yediler, beşler dörtler, üçler, ikiler denilen velayet meclisinin piridir.

Kutb-ül aktab esma-i hassı üzeri zamanının mâna akışına sebep olduğu için zamanının ahlakıdır da. Velayeti itibarıyla Hz. Ali'nin maneviyatında, halka bakan yönü ile de Hz. Resulün nurani faziletleri üzeri nazarda bulunur. Hz. Peygamberin ahlakının mirasçısıdır. Her devirde, bu makamın devredilmesi sebebi ile bir kutb-ül aktab bulunur.

Kendisine, Hz. Ali ve Hz. Peygamberin mertebe zevkleri üzeri bulunduğu için çift yüzlü (zül vecheyn) de denilebilinir. Bütün kutupların, erenlerin ulviyete dair yaşayacakları evvela onda tecelli eder, sonra bütün erenlere tafsil edilir.

Bu erenin bedeninde bütün nur kapıları açıktır. Hakk nurunun küre-i arzda en çok ve en şiddetli biçimde cereyan ettiği tecelli merkezi de bu velidir. Bu veli için Hz. Resulün, "**yer yüzünde kırkı İbrahim meşrebi, beşi Musa meşrebi, ..., biri de benim meşrebimden olan veliler vardır.**" diye rivayet edilen hadiste "**biri**" olarak kastedilen veli kutb-ül aktabdır. Yer yüzündeki vazifeli erenlerin iş taksimini, vazife değişimini, yeni kişileri seçerek vazife devrini yürüten bu zattır. Zamanının halifetullahıdır. Zati tecellinin merkez kutbudur.

Gavs-ül Azam

Gavs-ül Azam en büyük galip, yetiştirici, himmet edici anlamına gelir. Bu velinin görevi, mâna akışı ile bütün dünya işlerinin kader ve kaza çizgisi doğrultusunda işleyişini sağlamaktır.

Varlığının melâike yoğunluğu ile gözlerden âlemlere nurani (kuantum) düzeyde nazar ederek ulvi melâikeler üzerinden süfli meleklere iş taksim ettirir.

Gavs-ül Azam ve diğer veliler, vazifelerini bedensel değil nuraniyetlerinin azameti ile nurani düzeyde yaparlar. Genel olarak kendilerinden haberdardırlar lakin vazifelerini icra ederken yaptıkları ve yaptırdıklar işlerden haberdar olmayabilirler.

Kutb-ül Cihan

Ahlakı üzeri âleme salına nur ile zamanın otoritesini ve ahlakını oluşturan veliye Kutb-ül Cihan denir. Ve genel olarak Hz. Musa meşrebi üzeri olurlar; bir yönleri ile Hakk'a , bir yönleri ile halka bakarlar.

Kutb-ül İrşad

Kutb-ül İrşad, irşad ile vazifeli, zamanının mürşid-i kâmilidir. Peygamberin nübüvvet varisidir. Yüz sene, dörtyüz sene ve bin sene mücedditleri bu makamda karar kılarlar; zamanının nücemasıdır da.

Kutb-ül Ferasi

Ferasetten kinaye olarak kutb-ül ferasi, feraseti ile mâna zevkinin doruğunda seyr eden eden, her an ilhamatlar, doğuşatlar ile varidat seyrinde olan yakin mertebesinde varlık bulmuş erene denir. Bu erende füyuzat kesintisiz olarak melâike yoğunluğu olarak nurani düzeyde salınımdadır.

İmamet

Yer yüzünde ikiler de denilen, halifetullah olan Kutb-ül Aktab'a en yakın yardımcı velilerin bulunduğu görev mertebelerine imamet denilir.

Üçler

Üçler, zamanının manevi bilgi kaynaklarıdır; Okyanuslardan sorumludurlar.

Dörtler

Dörtler, insanlığı hâlleri üzeri zamanda yönlendirici kutuplarıdır. Mevsimlerden ve atmosfer olaylarından sorumludurlar.

Beşler

Beşler, zamanının yasalar ciheti ile ahkamı tavrında insanlık üzerinde etkilidirler.

Yediler

Yediler, mekandan, karalardan sorumlu velilerdirler.

On İkiler

On ikiler, füyuzattan sorumlu velilerdir.

Kırklar

Kırklar, zamanının insanlık içindeki ahlak direkleridirler. Rivayetlere göre on sekiz veya yirmi tanesi kadın erenlerdendir.

Yetmiş Üçler

Yetmiş ikiler oldukları da söylenir. Hakk'ı yer yüzünde devamlı zikir etmekle memur olan ve böylece insandan kaynaklanan negatif enerjiyi nötrleştiren velilerdir.

Üç Yüz Altmış Altılar

İnsan bedenindeki nurani kapıların temsilcileri olarak, her kapıyı ayrı ayrı temsil eden erenlerdir.

Beş Yüz Elliler

Abidler, zahidler ve ahlak ehlinden oluşan velilerdir.

Rical-i Gayb

Yukarıda anlatılan erenlere ricâl-i gayb erenleri denir. Bu erenler ulvi ve nurani mevki sahibi (ricâl), herkes tarafından bilinmeyen (gayb) erenlerdir.

Kur'anda "**saf bağlayıp duranlara**" (Safat, 1) ve "**şüphesiz biz saf duranlarız**" (Safat, 165) ayetleri tefsiren melekuta, tevilen ise melekutu yönlendiren ruh kuvvetine sahip ricâl-i gayb erenlerine işaret eder. Ricâl-i gayb erenleri Hz. Abdulkadir Geylaniye kadar, Hz. Ali efendimizin kutbiyetinde (Hz. Fatma dahildir) manevi seyirde bulunurlardı. Hz. Abdülkadir Geylani de bu zamana kadar ricâl-i gayb erenlerine bazı işlerde yönlendirici, koruyucu ve himmet edici kutup olarak vazifeliydi.

Kutb-ül İrşad ve Nücemalar her ne kadar rical-i gayb erenlerindenselerde nübüvetin velayet hâllerinde seyreden erenlerdirler.

Rical-i gayb erenleri, Hakk'ın küre-i arzdaki kudret elleri ve âlemlerin nur nefesleridirler. Hakk'ın nuru üzeri iş görürlerken, yer yüzündeki şerrin negatif kirliliğini, hayrın pozitif melâikeleri ile dengede tutarlar.

Maddenin ruhu olan meleklerin hayrı ile madde vardır. İnsanın şerri maddenin ruhunun hayrına ters düştüğünde, madde mevcudiyetinin anlamını yitirir. Ricâl-i gayb erenlerinin hayr-ı kudret nefesleri yani üzerlerinde tecelli eden nurun açılımı yüzü suyu hürmetine ve insanın Hakk'a varımı yüzü suyu hürmetine, madde mevcudiyetinin anlamını korur. Ve melekler onlarda tecelli eden nurun akışına secde edenler olarak onlardan açılan nurun sevki ile iş görürler.

Ricâl-igayb erenlerindeki mevki derecelendirilmesi, bu erenlerin üzerinde tecelli eden nurun nur deryasındaki latifliğine ve nurun tecelli yoğunluğuna göre değişir; mevkisinden terfi edecek erenin ibadetler, dertler ve ahlak durumuna göre, nur kapıları açtırılarak terfisi sağlanmış olur.

Bu erenler ruhanilerdir; bu sebepten dolayı göründükleri fakirlik, acziyet vb beden ve yaşam durumlarına aldanmadan onlara tevazu ile saygıda bulunmak pek çok hayrımıza sebeptir; görebilirsek eğer.

Hz. Hızır

Varlığının meçhuliyeti gaybi olan, âlemlerde gavs hükmünde insanlığa hizmet eden ruhaniye Hz. Hızır denir. Hz. Hızır'ın en büyük özelliği, sebep-vesile dairesindeki olayların tinsel mânada neden-sonuç ilişkilerine vakıf olmasıdır.

Kur'anda mürid-mürşid ilişkisinin nasıl olması gerektiği ve mürşidin nasıl eğitim verdiği, bu ruhaninin ismi verilmeden bu ruhani ve Hz. Musa üzerinden net bir şekilde anlatır.

Tasavvufta tarik çocuklarının gönlünde her zaman Hz. Hızır'ı (as) görmek vardır. Kâmil mürşidlere tâbi olan dervişler için "**Hazıra Hızır gerekmez**" denilir. Bu söylev, huzur ihsanına varan dervişin, her zamanın dirisi olan Hakk Teâla'ya feraset ile yakinliği sebebi ile "**Hazır'ı bulana Hızır gerekmez**" biçiminde, ilkesel tavır sergilediği ahlakında yer edinir. Lakin bu anlatımlardan Hz. Hızır ile tanışılmaması anlaşılmamalıdır. Bilakis Hz. Hızır ile mümin kardeş olarak tanışılmalı ve onda hazır olan, Hızır diye kudret elini uzatan Hakk müşahede edilmelidir.

Nübüvvetin Velayetten Üstünlüğü

"Nübüvvet mi, velayet mi üstündür?"; ya da "nebilik mi üstündür velilikmi üstündür?" tartışması tasavvuf erenleri tarafından tartışılagelen bir konudur. Bu hususiyete acizane olarak fikirlerimizi sunmak adına deyinirsek eğer; Velayet, Hakk'a yakinlik ve Hakk'ı ulvi ahlak tavırlarında yaşamak durumlarını içerir. Bu bağlamda velayet sahibi veli, irşada memur değil ise eğer velayetinin zevki ve neşesinde Hakk iledir. Nebilerin tebliği ve risaleti, enbiyaya varis olan mürşid ve mürşid-i kâmillerin irşadında nübüvvetin, nebinin sünneti olarak biçimlenişinde görünür.

Nübüvvet sahibi veli olan nebiler ile, onların naibleri (vekilleri) olan veliler (mürşid veya mürşid-i kâmiller) Hakk'a olan velayetlerinin dahilinde ikinci bir velayet hâlinde bulunurlar. Bu velayet ise Hakk'ın veren eli olma mahiyetinde hizmetin velayetidir. Hz. Resul efendimiz (sas) "**veren el, alan elden üstündür**" buyurur.

Evliya Hakk'ın nurunun nefesini alan olarak varlık bulur. Nübüvvet ehli ise bir taraftan Hakk'ın nurunun nefesi ile varlık bulurken bir taraftan da Hakk'tan aldığını irfan ve kudret nefesi olarak halka verir; bu da kulun Hakk'a şevki üzeri tabebine karşı Hakk'ın kuluna olan şevki sebebi ile nübüvvet ehli velisi üzerinden kuluna icabetidir.

Böylesi icabette, kulun meşrebi üzerinden Hakk veli kulunun feraseti veya tasarrufu kuvveti üzerinden muhabbet tecellisinde bulunarak kulunu kendine cezbeder. Bu muhabbette nübüvet ehli nebi veya naib-i nebi Hakk'ın, kulun şevki ve meşrebi üzerinden tecelli edişinde açılan ledünni bilgiden feraset ve tasarrufta bulunarak istifade ederken, kendinde melâike tavrı ile tecelli eden Hakk'a nübüvvet düzeyinde velayet bulur.

Ayrıca nübüvvetin velayet hâllerinden biri de nebinin veya naib-i nebinin, hidayetine sebep olduğu kulda kendi velayeti ve velayeti doğrultusundaki ahlakını görmesidir. Bu da Hakk'ın insan aynasında kendini bilmesi değil (zaten Hakk kendini bilendir) kendini seyir etmesi ahlakının insanda velayet olarak belirmesinin velayet hâlidir.

Anlatılanlar doğrultusunda velayet, Hakk'ı hakkınca bilip yaşamak ise nübüvette Hakk'ı hakkınca bilip yaşayan veli olan nebi veya naib-i nebinin Hakk'ı gönülleri halk eden ahlakı üzeri yaşamasıdır; bu da iki velayetli olmaktır. Birinci velayette Hakk kulun gönlünü kendi nurunun tecellisi ile melekelerde halk eder; ikinci velayette ise irşada memur kulu üzerinden Hakk, gönülleri halk eder.

Gönülde Halk Ediliş

Gönülde insanın halk edilişi, bedensel halk edilişinden sanra nurani düzeyde halk edilişidir.

İnsan, eşya üzerinden oluşan bilinci ile böylesi halk edilişine örtük, üzerinde şerri niyet ve amelleri sonucu oluşan melâike yoğunluğunda hakikate örtünmenin "kirliliğinde" küre-i arzda her an halk edilir.

Hz. Resul-ü ekrem efendimiz, "**Ne üzeri ölürseniz, o şey ile haşrolunursunuz**" buyurmaktadırlar. Kimisi, Hakk'a gafil dünyada şerr üzeri dünya ile ölür; şerr ile halk edilir. Kimisi ise Hakk'ın nurani tecellisi ile, O'nun kudret nefesi olan nefs-i ruhunda, mevcudiyetlerinden feragat etmenin ölümüyle O'nunla dirilir; O'nun lütfu ile velayet nimetlerinde nasiplenerek haşr olur.

Kulun Hakk'a olan imanı doğrultusunda, feda-i can ve feda-i nefs ile hayırda, mevcudiyetinde fenâ bularak ölmesi, hayır üzeri kudsiyette Hakk ile dirilmesidir, bu da kulun gönülde melâike yoğunluğunda hayır üzeri halkedilişidir.

Küre-i arzda, bedenin bize rahim oluşunda, küçük bir incir tohumu misali edindiğimiz melâike yoğunluğu ile gönülde halk edilerek devasa ve kuşatıcı bir âlemde (iç âlemler) varoluruz.

Bu sebepten dolayı yaşadığımız her şeye salih niyet ve amel üzeri dikkat etmemiz gerekir, gönülde halk edilişimizin akibeti hayır olsun diye.

Her an öldüren ve her an öldürdüğü sıfat üzeri dirilten Allah'a hamd-ü senalar olsun.

Hatem-ül Enbiya

Hatem mühür, mühür olarak kullanılan yüzük ve son mânalarına gelir.

Hakk'ı aşikar tebliğ etme ve velayet bulma, nebi silsilesinin zati tecellide Hz. Muhammed efendimizde sonlandırılması sebebi ile Hz. Nebi efendimizin bir sıfatı da Hatem-ül enbiyadır.

Hatem-ül enbiya bütün insanları ve cinleri hüsn-ü zan, hizmet ve fakr ahlakı ile kucaklayıcı ve zati tecelli ile noktalanan nebiliğin ereği makam mertebesidir.

Hatem-ül Evliya

Hakk Teâla'ya yakinlik bulmuş evliya silsilesinin Resul-ü Ahmed makam mertebesinde sonlandığı, Hz. Şahs'a ait kemâlat ve kâmilliğin son derecesi hatem-ül evliyadır.

Hatem-ül evliya Hz. Nebi soyundan, manen onun evladı olan, evladı olması ile nübüvvetin velayetinde de kemâlat bulan yakinliğin son haddidir. Hatem-ül evliya olanda ise yakinlik yoktur.

Böylesi kemâlat sahibi bir zat, insan-ı kâmil olması ile halka yönlendirilişi sebebiyle halk içinde Hakk'tır; mevcudiyeti ile halk, varlığı ile Hakk'tır. O Allah'ın küre-i arzında gölgeler vadisindeki iz düşümü gibidir.

Silsile

Silsile ard arda sıralanmış, bir birine bağlanan veya zincir anlamına gelir.

Tasavvufta, kişinin manen füyuzatından istifade ettiği pirin ruhen ve nuren bağlı olduğu bereket seceresi olan erenler zincirine silsile denir. Bu kavram soy için de kullanılır.

Ocak

Ocak, ateş yakılan korunaklı yer anlamına gelir.

Anadolu erenlerine, hak erenler olarak himmet adına sığınılması veya Hakk'a şevk ateşinin yakılmasından kinaye Hakk'ın nurunun tasarruf mahiyetinde tecelli ettiği pir evlerine ocak denir.

Lakin ocak pirlerin silsile itibarıyla bağlı oldukları silislenin son temsilcisi olarak silsilenin bereket ateşinin devamlılığından kinaye irfan ve tasarruf sahibi pire denir. Bazen de olur ki, böylesi bir zevk üzeri ocak olan pire "ocak sahibi" denir.

Dergah

Pir tekkesine dergah denir.

Pirin irfan ve tasarrufu altında muhabbete erilen, zikir ve ibadet edilen; çile çıkartılmaya müsait nafile ibadet (hizmet) mekanlara dergah denilir demek daha doğrudur.

Hakikat erenleri için ise dergah, pirin gönül muhabbetine ermek ve onun muhabbetinde gönülde derlenerek onunla hem-hâl olmaktan kinaye pirin gönlüdür.

Tekye

Tekye dayanılan, sığınılan yer demektir.

Dergahtan kasıt pirin gönlü olmasından dolayı hem pir evi olan hem de taliplerin ibadet (zikir, farz ibadetler vb) ettikleri ve Hakk dersi aldıkları sığınakları mahiyetindeki dergah olan mekanlara tekye denir.

Zaviye

Tekyenin küçük olanına ise zaviye denir.

Zaviye köşe anlamına gelmesinden kinaye ders görülen ve ibadet edilen küçük mekanlar anlamında kullanılmıştır.

İlim

İlim bilmenin soncucunda edinilen bilgidir.

Hakk Teâla için ilim, bilmenin sonucunda edindiği bilgi değil, diriliğinde zatıyla bildiği şeyi halk edişidir. Bu sebepten dolayı Hakk için ilim her türlü halk edişi ve halk ettiğini bütün nedensellikleri ile bilişidir. Bu doğrultuda mahlukat, halkiyetleri ile Hakk'ın ilmi olmasından ibaretir.

Bütün zamanlarda Hakk, her şeyi bilen olarak ilim sahibidir, öğrenen olarak değil. Hakk'ın öğrenerek bilmesinden bahsetmek O'nun şahsında, sıfatlarında ve fiilde bulunuşlarında süphan olduğunun bilinmediğine işaret eder.

Kul için ilim ise ilm-i huzuri ve ilm-i ledün bilgisi edinerek bilmesine sebep olan bilgidir.

İlm-i Huzuri

İlm-i huzuri, başta ebeveynlerden, yaşamda ise öğrenme melekesi ile başta ebeveynlerle süreçte ise mevcudattaki her türlü öğrenim ve eğitim sonucu olarak edindiğimiz nakli bilgiye denir. Bu bilgi dahi Hakk'tandır çünkü Hakk ile biliriz.

İlm-i Ledün

İlm-i Ledün, her şeyi kalbinde bilme melekeleri üzeri bildirten Hakk ile bilen kulun, Hakk'ın nuraniyeti ile melâike tecellisi sonucu bilginin kaynağı olan Hakk'tan bilgilenişi bilgisine ilm-i ledün denir. İlm-i ledüne ledün denilmesi Hakk'ın nazargah katı olan kalbten tecellisi ile edinilmesindendir. Bu bilgi Hakk'ın nurani katından nakil olarak değil nazar ile edinilir. Öğrenme sürecinde öğrenme melâikesinde bulunma ile öğrenilen bilgi değildir. Hakk'ın nurunun kalbe tecelli etmesi sonucunda, düşünce melekesinde tahkik ile değil kalbde zuhur etmiş mânanın kendisi ile ruhta bilme bilgisidir.

Ses veya görüntü ile ilahi âlemlerden bilgi gelişinde kişinin iradesi ile düşüncesinde bir oluşuma sebep vermesi değil, kişinin iradesi ve bu iradeye iye düşüncesinin dışında bilgi alımı söz konusudur. Nuraniler seslenir veya gösterirler. Bizler ise o sesleniş veya gösterileri kendi irade ve hayallerimizi öne almadan saf ihlâs ile müşahede ederiz.

İlim edinme düzeylerini sınıflandırırsak 1) feyz-i mukaddesten bilgilenme, 2) feyz-i akdesten bilgilenme olarak iki şıkta toparlayabiliriz. Feyz-i mukaddesten bilgilenme afaki bilgilenim olarak zaten bilinen bir konu olduğundan üzerinde durmayacağız. Lakin feyz-i akdes için bazı hususiyetler ile ilgili beyanlarda bulunmak gerekir.

Feyz-i akdesten bilgilendirilme beş düzeyde gerçekleşir. Bunlar 1) ilhamla bilgilendirilme, 2) melek ve ruhanilerin ruyetlerde sesleniş veya görüntü ile bilgilendirilme, 3) Hakk Teâla'nın kalbe hatır mahiyetinde bıraktığı kelam ile bilgilenmedirilme, 4) tekamül seyrini tamamlaması sonucunda erenin, ruhaniyeti üzeri şahsında ruhaniyetinden akan bilgi füyuzatıyla bilgilenmesi, bu bilgi edinme düzeyinde kişi bilgiyi kendi nefsinde, kendinin ruhani mertebesinden bulur.

Feraset bulmuş sufinin feyz-i mukaddesten akan bilgi füyuzatında telepatik düzeyde tahkik etmeden bilgilenmesi ve feyz-i akdeste bilme biçimlerinde gelen feyzin iman doğrultusunda kalb yalanlamıyorsa eğer emin olarak mutmainlikte manen beslenmesi ile bilgilenişi gerçekleşir. Lakin şüpheye düştüğümüz, evhamlandığımız bir durumda gelen bilgiye, dinde gerçekliğini görmeden ve gerçekliğini hayatta deneyimlemeden

itibar etmemek gerekir. Özellikle ilhamlara mesafeli olmak gerekir. Çünkü cinler ve insanlar da vesvese oluşturacak ilham verebilirler.

İlim, sonuç itibarıyla irademiz doğrultusunda bizde içselleşmesi sonucunda ben olmamızda noktalanan ve ben olmamızın karakteristik sıfatlarıyla özgünleşen yaşamımızın en temel sebebidir.

Erenler ilmi, Hakk ve hakikati bilmek ciheti ile ayrıca hayır amel olan hizmetlerinde biçimlenmesi için edinirler. Hakk ve hakikati göstermeyen, hizmet ve vuslata sebep vermeyen ilim yaşamlarına sirayet etmez; yani böylesi ilim yaşamlarında nesnelleşme düzeyinde görünmez. Bu bağlamda Hz. Resulün "**faydasız ilimden Sana sığınırım**" hadis-i şerifini yad etmek gerekir.

İlim bahsinde Hz. Ali'nin "**İlim bir nokta idi, cahiller çoğalttı**" kelamını ilmin çoğalışı üzerinden irdelersek: Temel ihtiyaçları, keyfi istençleri, makam hırsı, bilme şevki, merak, şüphe vb durumlar sebebi ile ilmi alimler çoğaltır. Bu da bilerek veya bilmeyerek alimlerin Hakk'ın hakkıyla bilmesi için bir hizmettir. Ve âlemlerde Hakk'ı hakkı ile hayret ve hayranlıkta müşahede etmek için. Resulullah'ın "**ilmimi arttır**", "**hayretimi artır**" "**eşyanın sırrını göster**" duaları da ilmin çoğaltılması doğrultusunda edilmiş dualardır.

Alimler ile artan ilim, ilmin sahibi olan Hakk Teâla'da O'nun müşahede etmede noktalanır.

"**Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim**" hadis-i kutsi'sinde işaret edilen bilinme istenci sebebi ile ilmi, insanın şerri ve hayri durumları üzeri Hakk Teâla arttırır.

İlmin noktalanışı ilim edinenlerin ben olmaklığındadır. Hakk ise ilminin halk ediş açılımlarında sıfat, esma, ayet, şe'n (tavırlar) lerinde bulunması ile ilmi ben olmaklığının varlık tavırlarında noktalar.

İnsanlık için ilmin çoğalması, ilimler arası disiplin yapılması ile beraber Hakk'ı bilmeye, O'nun varlığını kabul etmeye doğru yol tutulması için gereklidir.

Belki de insanlık çoğalan ilim ve ilmin disipline edişi ile vicdana gelerek Hakk'ın varlığını kabul etmeye daha da yakın olur. Elbette ki Rabb'imin diledikleri O'nu ilim ile daha iyi bilirler.

Hususen belirtmek gerekir ki istenç, ilahi düzeyde ilmin açılımını sağladığı gibi biz insanlar üzerinde de ilmin çoğalmasını sağlayan temel faktördür.

İlm-i Rasihun

Rasih temeli sağlam, sabit, kuvvetli, çok alim ve bilgili olan, dini bilgisi çok olan anlamlarına gelir.

İlm-i rasihun, ilminde derinleşmiş, ilmine vakıf, hikmet bilgisi üzeri Hakk'ın yasaları ve ayetleri ile din bilgisinde kuvvetli olan alimlere denir. Böylesi alimlere ulema-i rasihun denir. Bu alimler, Hakk ve hakikat bilgisi üzeri haklar çerçevesinde hizmette yaşantıları ile Allah'ın nuru üzeri hususi melekeler kazanmış ve melekeleri ile anlayışlarında derin, ilimlerinde ise hikmet üzeri bilmelerinde hakkıyla olay ve olgulara vakıftırlar.

Sübhan

Sübhan, sübuhdan kinaye noksansız sıfatları ile tesbih edilen demektir.

Erenler bu kavramı Hakk'ın varlığının kudsiyeti ile tenzihte bulunarak, O'nu noksansızlığında hakkıyla yad etme anlamında kullanırlar; yani tasavvufta, Hakk'ın noksansız varlık olduğuna işareten Hakk Teâla'ya Sübhan denir.

Noksansızlık, 1) varlığını başka bir varlıktan bulmak değil, varlığını kendi ile bulmak, kendi ile varoluşuna yeten olarak ve noksanlık bulmadan baki olarak kendi ile kaim olmak anlamını taşır; yani fani ve ihtiyaçlı olmanın eksikliğinde acziyeti olmamak, çaresizliğinde varlığı ile başka bir vara ihtiyaçlı olmamak anlamını taşır. Bu da Hakk'ın samed sıfatına işaret eder; 2) Varlık nitelik ve nicelikleri ile birinci şıkkın dahilinde sıfatlarında eksiklik bulunmaması anlamını taşır; 3) İrade doğrultusundaki fiilde, kendinden irade ederek, her daim iradesinin ereğinde bulunmanın eksiksizliğinde olmak anlamını taşır.

Anlatılanlar bağlamında Hakk Teâla, 1) Zatında kendi ile kaim olan, mükemmelliğinde eksiksiz varlık olarak sübhandır; 2) sıfat tavırları ile de hiç kimseye ihtiyaç duymamanın eksiksizliğinde, sıfatlarının varlığı ile uyumlu tavırlarıyla mükemmelliğinde sübhandır; 3) irade-i külliyesi ile fiillerinde, iradesini yerine getirmenin ereğinde eksiksiz varlık tavırları seyrinde bulunması ile sübhandır.

Hakk'ın iradesi ile fiillerinde noksansız tavırlarda olması iki türlüdür: 1) halk ediş fiilinde, halk ettiklerini bir birlerine uyumlu bir biçimde belli bir nizam ve mizan ölçüsünde var etmesi; 2) halk ettiklerinin kendisini bilmesi doğrultusunda, her an O'nu hâlde ve kâlde teşbih etmesi sonucunda bilinmeyi irade etmesinin ereğinde bulunması.

Hakk'ın böylesi iradesinin ereğinde bulunmasına, insanlar ve cinler, nefisleri ile hevâda hareket ettiklerinden dolayı O'nu unutmaları, bilmemeleri ve O'nun varlığını inkar etmeleri sebebiyle muhalif gözükürler; lakin cinler ve insanlar içinde Hakk'ı bilen, tanıyan ve varlığını kabul edenlere, daha önce anlattığımız şerrin hikmeti sebebiyle küfür ve şirkte olanların bilmeyerek hizmet etmiş olmaları sebebiyle, Hakk bu mahlukatı üzerinden de iradesinin ereğindedir. Yani iradesinin ereğinde olarak melâike tavrı ile noksansız iş görür.

Anlatılanlar sebebiyle Hakk'ı hakkıyla hamd etmemizin başlangıcı, O'nu sübhan olarak bilmemiz ve tenzihte kavramamız ile mümkündür.

Tenzihin ilkesel olarak anlamlandırılışı süphanlık ilkesine dayandırılır. Cenab'ı Hakk'ın şahsında, sıfatlarında, esma ve ayet seyrindeki fiilsel tavırlarında süphan olduğu idraki üzeri müşahedede bulunur isek hakkıyla tenzih seyrinde bulunuruz. Böylesi seyirde ayrıca teşbih seyrinde de bulunmuş oluruz. Çünkü her tenzih müşahedemizde maddeye aşkın tinsel bakışımda olarak Hakk'ın müşahedesi söz konusudur. Varlıkta farklılıklar üzeri belirme suretsiz olmaz ilkesi sebebiyle olduğundan, suretleri Hakk'a yakıştırmadan suretler üzerinde nuru ile hazır, varlığı ile fillerde tavırda olarak suretler üzerinden seyir eden Hakk'ı müşahede edişimiz teşbihin zorunluluğudur. Oluşta olan her türlü durumu Hakk'tan bilmemek, süphanlık ilkesi sebebi ile tenzihten uzaklaşmaktır. Her türlü oluşu Hakk'tan bilmek ve Hakk'ı oluşlar üzerinde oluşlara aşkın ilkesel bakışımlarda müşahede etmek; teşbihin

kendisinde seyir ederken, tevhidin prensipleri doğrultusunda her türlü bakışımımızdaki müşahede hâlimizde tenzih ve teşbihte seyir etmektir.

Tenzihi kast ederek uzakta olan bir tanrı inanışı doğrultusunda böylesi bir tanrıya süphan ilkesi doğrultusunda aciz, sınırlı, eksik bir şeyleri yakıştırmamak anlatılmaya çalışılmaktadır. Böylesi bir tenzihin hanif din olan İslam'da ve islamın uzantısı olan tasavvufta yeri olamaz. Çünkü hanif din olan İslam'da varlara uzak değil, her an her mekanda, her zamanda , her âlemde her oluşun üzerinde hazır olan ve her oluşun üzerinden tavırlarda bulunan Hakk'ın varlığına iman ile O'nun varlığını müşahede etmek ve böylece O'nun varlığına yâkin gelmek söz konusudur. Bu sebepten dolayı tenzih ve teşbih, tevhidin iki veçhesidir. Zaten uzakta bir tanrı inanışı Hakk'ın şahsına mekan isnat etmek olur ki, bu da her şeye varlığı ile mekan olan ve mekanda şahsı ile hazır olan Hakk'ın yanında bulunduğumuz ve bulunulan mekanların ayrı bir varlık durumunda bulunduğu anlayışını getirir ki bu da Cenab'ı Hakk'ın varlığına kıyasen süphan ilkesi ile uyuşmaz. Çünkü bir varlığın yanında başka bir varlık durumunun olması onda vücud olarak ksiklik olduğunun işaretidir. Hz. Celle Celalühü Cenab'ı Hakk ise bundan münezzehtir. Bizler maddeyi elbette ilahın vücüdu olarak göremeyiz ama ilahı madde üzerinden sıfatları, esmaları ve ayetleri üzeri fiillerinde müşahede edebiliriz. Bu da tevhidin gereğidir.

Nizam

Nizan, sıra, dizi, düzen, gereğine göre yapılmış kanun anlamına gelir.

Ehli tarafından nizam, Hakk'ın kâinattı idare ve idame edişinde sünnetleri (yasaları) doğrultusunda düzende tutması durumu için kullanılan bir kavramdır.

Mizan

Mizan terazi, ölçü anlamına gelir.

Ehli tarafından mizan, Hakk'ın kâinatı belli bir ölçü üzeri kader ve kazada ikame, idare ve idame etmesi sıfatına işareten kullanılan bir kavramdır.

Özet olarak nizam, kâinattaki yasalarda ölçü üzeri oluşan tertip edilişe ve düzene işareten kullanılır; mizan için ise kâinattaki düzenin belli bir irade doğrultusunda ölçülendirilmesidir de denilebilinir.

Hak

Hak toprak, turab, gerçek olan varoluşun zorunlu gereksinimlerinden olan ihtiyaçlar anlamına gelir.

Ehil için hak kavramı kimi durumda batılın zıddı olarak, gerçek olan için kimi durumda ise varların varoluşlarının zorunlu gereksinimleri için kullanılır.

Hakk

Hakk batılın zıddı olarak doğru, gerçek, vacib (zorunlu olan) ve lazım anlamlarına gelir.

Ehil için Hakk, Cenab'ı Hakk'ın şahsını işareten, O'nun varlığının, varlık olarak mevcudiyetinin gerçekliliği ve O'nun varlığının vacib olarak mümkinatın var oluşunun zorunluluğu anlamında kullanılır.

Hakk kavramsal olarak, Cenab'ı Allah'ı esma düzeyinde işareten, hak ise Cenab'ı Allah'ın adalet sıfatının açılımı olarak mümkinatın zorunlu var oluş sıfatlarının tecelli durumlarını anlamlandırır. Hak kavramı için belirtmek gerekir ki her mevcud, kader-i mutlak ve kader-i muğlakı dahilinde haklar üzeri suretlerde var oluş haklarında varlık bulur. Bu bağlamda her şeyi hakkınca görmek demek her şeyi varoluşunun niteliksel, niceliksel ve tinsel nedensellikleri ile sıfatları üzeri görmek ve bilmek demektir.

Kemâlat

Kemâl olgunluk, erginlik anlamlarına gelir. Kemâlat, olgunlaşmanın sonucu olan mükemmelik anlamında kullanılır.

Ehil için kemâlat sufinin sufinin fıtratı gereği bağlı olduğu meşreb üzerinden Hakk'a vuslat sonucu bulduğu ahlak durumunu işareten kullanılır.

Kâmil

Kâmil, kemâlden kinaye eksiksiz, tam, kusursuz ve mükemmel olan anlamlarına gelir.

Ehil için kâmil, sufinin fıtratı gereği bağlı olduğu meşreb üzerinden Hakk'a vuslat ve ahlak sonucu edindiği öznel sıfat durumunu işareten kullanılır.

Kemâlat sufinin meşrebi üzeri edep ve erkan bulduğu ahlakı için sufinin sıfatını işareten kullanılırken, kâmillik ise sufinin kemâlatının sonucu edindiği şahsi mükemmellik durumunu özne düzeyinde işareten kullanılır. Lakin bu anlatılanlar dahilinde biraz farklı olarak kemâlat, olgunluk; kâmillik ise tam ve mükemmel olma anlamında, sufinin meşrebi üzeri Hakk'a vuslatı sonucu kâmil olan bir kemâlat seyri yani mükemmel olan bir olgunluk seyri için kullanılır.

Bu bağlamda kâmillik, kemâlatın ereği olarak sufinin ilahi lütufla erdiği yakinlik ve ahlak üzeri bulduğu olgunluğun mükemmelliği için kullanılır. Kâmillik kemâlatta mükemmel olma faziletinde bulunmaktır.

Sufiler için kâmillik ve kemâlat fazilet (erdem) sahibi olma anlamına da gelir. Bu da kâmillik ve kemâlat sahibi sufinin hayır üzeri (ilahi ahlak üzeri) hikmette fazilet bulduğu anlamını taşır.

Hususen belirtmek gerekir ki kemâlat ve kâmillik Hakk Teâla için değil mümkinatın sıfatları için kullanılır. Hakk Teâla için ise sübhan ismi kullanılır.

Fazilet

Fazilet değer, meziyet anlamlarına gelir.

Ehil için fazilet yakinlikte ve yakinlikte oluşan ahlakta, hikmet üzeri erdemlerde sufinin kemâlatında kâmil oluşu için kullanılır. Sufiler için fazilet, iman ve hayır üzeri hizmette hikmet edinilerek yaşamak ile edinilir.

İnsan Olma Mertebeleri

İnsanlık mertebeleri ademiyet, insan, bir insan ve zat olarak sınıflandırılır.

Ademiyet, varlığını yokluktan ibaret olmasına rağmen, varlığını kendinden zann eden bilinç yapısına sahip, halka rağbet eden insanlık mertebesidir.

İnsan, hakkı, batılı, yanlışı, doğruyu ayırd etme vicdan melekesine ulaşmış kişinin Hakk üzeri doğrulukta yaşadığı insanlık mertebesidir. İnsan, insanlığın farkta farkındalık bulduğu hâl üzeri vicdanen dikkat etme mertebesidir.

Bir insan, Hakk Teâla'ya yakinlik bulmuş, O'nun ahlaki tavırları üzeri yaşayan velinin bulunduğu insanlık mertebesidir.

Zat, Hakk Teâla'yı, Zat'ının şuur diriliğinin ahadiyetinde zatında bulan ve O'nun ahlakı üzeri yaşayan, nur deryası olunan insanlık mertebesidir. Bu mertebede sufi, Cenab'ı Hakk'ın zatı üzeri nefsini bulduğu marifetullah seyrindedir.

İnsan-ı Kâmil

Hakk Teâla'ya esma-i hassı üzeri vuslat bulmuş ve esam-i hassının doğrultusunda Hakk'ın ahlak tavırlarında yaşayan herkes kendi mevcudietinin varık tekamülünü tamamlamış olması sebebiyle kâmil (tam) olduğundan insan-i kâmildir.

Ehlince insan-ı kâmil mümkinatlar dairesinde mim kâinatın tamamının yek vücud olduğu melâike biçimlenişi olarak üstad-ı sani mertebesidir. Bu bağlamda evvela üstad-ı evvel olan Hakk Teâla'nın şahsı var idi; ve O'nun melâike tavrı olarak insan-ı kâmil üstad-ı sani var edildi denilir[16]. Ve Hz. Muhammed şahsıyla ve yaşantısıyla böylesi insan-ı kâmil, mertebe ayan-ı sabitesinin küre-i arzda insan olarak görünüşe geliş makamında bulunur.Bu bağlamda insan-ı kâmil melâike yoğunluklarının örgünsel ilişki bütünselliğinin sonucu olarak akl-ı küll'dür de denilebilinir. Zaten Hz. Muhammed miraç etmesinde kevni âlemlerde ayan-ı sabiteler seyrinde bulunurken insan-ı kâmil mertebe açılımlarının seyrindeydi.

Bu anlatımdan farklı olarak insan-ı kâmil için erenler şöyle buyururlar: Bütün varlık mertebelerini hatm-i meratip etmiş, zat mertebesinde Hakk'ı yaşayan olarak insanlığını bulmuş, her zamanda mevcud bulunan, meşreblerin tekamülünün son mertebesinde olan insana insan-ı kâmil denir. İnsan-ı kâmil bu bağlamda insanlığın halkiyeti doğrultusunda fıtratının ahlaken ereği olan insanlık mertebesidir.

Anlatınlar kapsamında bu insanlık mertebesinin makamı Kutb-ül Aktabdır. Lakin zamanının dört yüz ve bin sene müceddidleri de yukarıda anlatılan sonucunda yaşayan insanlar olarak insan-ı kâmildirler.

Sonuç olarak insan-ı kâmil, insan için bütün varlık mertebelerinin hâl ve makam olarak meşreblerde karakterize oluşun sıfat mertebesi, yaşam hâli ve özne oluşun makamıdır.

Bu bağlamda insan Kur'anda geçen şeytanlık mertebesini de kendinde bulur. Lakin insan, insan-ı kâmil olursa eğer şeytanlık ahlakını hâl olarak kendinde bulsa da, Hakk mekanı olan gönül cennetinde şeytanlığa ve şeytanlık hâllerinin doğuşuna müsade

---

[16] Yukarıda anlatılan bağlamda Vücud ehli taayyün-u evvel ve taayyün-ü sani görüşlerinde de bulunurlar. Taayyün-ü evvel üstad-ı sani mertebesidir, tayyün-ü sani ise üstad-ı sani mertebesi üzerinden halk edilen mevcudattır. Lakin hususen belirteyim ki bu bağlamda taayyün olarak görünenleri Hakk'ın şahsının görünüşü olarak Hakk'ın şahsı ile karıştırmamak gerekir.

etmez. Bu da “**çık oradan”** (Araf, 18) ayetinin tevil mânası doğrultusunda “**in aşağıya**” emrinin hükmünde tecelli etmesidir.

İnsan-ı kâmillerde durum sonuç olarak her ne kadar böyle olsa da başlangıç olarak şeytani hâlleri rahmani hâllerine baskın gelecek kadar kuvvetlidir. İnsan-ı kâmilin mücadele ve mücahede sürecinin sonunda şeytani hâllerini yok etmesi değil, hükmü altında kontrol etmesi söz konusudur. Çünkü insan-ı kâmil Kur’anı Natık olması sebebiyle Kur’anda bulunan değişmezlerden olarak şeytanlık mertebesini de kendinde meşreb olarak bulur; lakin bu meşrebe devinmez. “**İn aşağıya**” emrinin hükmünde, Rabbi kendinde olarak rahman nazarında hayır meleklerinde ve melâikesinde kararlı olur; böylece kendi mevcudiyetinde sulhta bulunarak insan-ı kâmil olmuş olur. Bu da insan-ı kâmil olmanın hem başlangıcı hem de küre-i arzda şeytani hâller musallat olunca yaşayacağı hâllerden olur. Bu bağlamda “**ben şeytanımı müslüman ettim**” hadis-i şerifini yad etmek yerinde olur. Bu bağlamda ayrıca belirtmek gerekir ki irşada gelmiş bir insan-ı kâmil mürşid-i kâmil olarak halk tarafıyla mevcudiyetinde acziyetinden dolayı, varlık tarafı olan Hakk’a sığınandır. Bu da Felak ve Nas surelerinin mürşid-i kâmil ayeti olarak tevil mânasında tecellisindendir.

Mim Kâinat

Mim kâinat, kâinden (olan, mevcud) kinaye halk edilen mevcudatın tamamı için kullanılan bir kavramdır. Mim, harf olarak melâikenin kudrette biçimlenişi noktalaşının ilişkileri sonucu kudretin mevcudatta tecelli ile noktalanışı anlamına gelir. Bu bağlamda mim kâinat, kudret üzeri mevcuda gelen bütün varoluşlar için sünnetullah durumlarını nesnel düzeyde işareten kullanılır.

Yerde Adem – Gökte Adem

İnsan Hakk tarafı olan ruh ve nur ile göklerde, beden tarafı ile de küre-i arzdadır. İnsan göklere ve yerlere cem’ olmuş hâli üzeri Hakk’a, Hakk’ın nur tecellisi ile yükselir ise eğer ruhaniyeti ile göklerde beden kaydından bağımsız olarak seyirde varlık bulur; gönülde böylesi halk ediş ile ruhun şuur olarak suretsizliğinde nurani olarak insanlık sureti bulan ruh, melâike yoğunluğu ile yeni bir vücud edinir.

Bu insanın, göklerde bedenden bağımsız Hakk’ın nuru ile ve melâike tavırlarıyla vücud buluşu durumudur. Erenlerin “**Cennette insanlar nurdan vücudlara sahip olacaklar**” sözünü bu bağlamda düşünmek ve bilmek gerekir.

İnsan bedende dünya ile doğar; gönülde halk edilişi ile de nur ile doğar. Bedende insan, göklerde melâike yoğunluğu ile edindiği insanlığının küre-i arzda iz düşümü gibidir. Bu bağlamda erenler, ayan-ı sabiteleri de işaret ederek ”**her gölgenin bir hakikati vardır**” demişlerdir.

Bedende insan, göklerdeki insanlığından melâike düzeyinde etkileşiminden bağımsız hareket edemez. Hakk’ın melâikesi ile varlık bulmuş ruhani ve nurani düzeyde insan, küre-i arzda iz düşümü misali olan bedenin ayakta tutucusu ve varlık sebebi olarak evveldir; ayrıca bedendeki insanlığının gelecekteki sonucu olarak akibeti olan ahirdir. Cennetteki yaşamın sonsuz ve harikulade oluşu insanın ruhaniyeti ile nurani yaratılışından dolayıdır.

Ademiyetin bedensel durumundaki süfli halk edilişine süfli melekler secde eder. İnsanın göklerde ulvi halk edilişine ise ulvi melekler secde ederler. Böylece "**secde ediniz**" emri bütün melekler için geçerli olmuştur.

Kur'an

Bütün âlemlerin mertebeleri, hâlleri ve makamları ile zikredildiği, hak ile batılı birbirinden ayıran furkan oluşuyla hikmet üzeri okunan kitap olmasıyla insanda Hakk'ın nurunun tecelli etmesine sebep, ihlas ile okunması sonucu hikmeti anlaşılabilecek Hakk'ın kitabına Kur'an denir.

Böylesi okunuşta Kur'an, mushaf olmaktan daha çok mürşid-i ekber, hüda, nurun tecellisine sebep nur kaynağı olarak kerîm olan Hakk'ın varlığına işaret eden bir mucize olarak burhandır.

Böylesi burhan oluşu ile emir ve yasaklar beyanı ile, hak ve Hakk'ın varlık bilgisi sunuşu ile de hakikat kitabıdır. Hak ve hakikat kitabı oluşu ile de Kur'an, insanın yaşamında yaşayacağı el kitabıdır.

Kur'an'ı anlayabilmek adına okur iken, tevhid akidesi üzeri okumak ve anlamak gerekir. Başlangıçta Kur'an'ı hakkı ile anlamak isteyen bir kişi evvela Kur'an'da Allah Tâala'nın bizlere neleri verdiği, neleri üzerimizde halk ederek takdir buyurduğu ayetleri toparlaması gerekli olur. Böylece kişi, nelere sahip olup olmadığının farkına vararak, aslında hiçbir şeyi olmayan biri olduğunun farkındalığına gelerek, her şeyi Rabb'inden bilen bir bilince yetişir.

Bununla beraber kişi, mevcud durumu olarak yerini belirler (haddini bilir = varlık sınırını bilir) ve yerini belirlemesi ile beraber Hakk'ı tanımaya doğru yüz tutar. Bu durumda kişi, Kur'an'ı azimüşşan'daki Allah-u âlem'in sıfatlarını ve esmalarını içeren ayetleri toparlamalıdır. Böylece kişi Rabb'inin kim olduğunu, kendisinin de ne olduğunu ve ne için yaratıldığını daha iyi anlamaya yakın olur. Bundan sonra gerçekten Hakk'a hakkı ile iman ediyor isek, O bizden ne bekliyor ise ve neleri yapmamızı istiyor ise Kur'an'ı azümişşan'da bulmalı ve Rabb'inin iradesi üzeri yaşamaya çalışmalıdır.

Böylece kişi, Kur'an'ın tafsilatı ile her şeyi açıklayan, Rabb'inden bir kitap olduğunu anlaması ile beraber, Kur'an'ı pratik yaşama dair bir el kitabı olarak ele almalı ve Kur'an'ı yaşamalıdır. Ehli için hususen belirtmek gerekir ki, her ayetin yaşamda fenâ ve bekâ mertebelerinde açılımları celal ve cemal sıfatlarında hitap usulüyle tavır biçimleri vardır. Ve her Kur'an ayeti kaynağıyla örtüşen tenzil, tefsir ve tevilen yorum biçimleri ile ehlince anlamlandırılabilinir.

Tenzil - Tefsir - Tevil

Kur'an'daki ayetlerin indiriliş (nüzul) nedenlerine göre anlamaya çalışma ve yorumlama biçimine tenzil denir. Tefsir, ayetlerin mânaları itibarı ile olay ve olgular ile örtüştürerek açıklama ve yorumlama biçimi; te'vil ise ayetleri mânaları itibarı ile kavramlardan kastedilen imalı, kinayeli, misalli anlam içeriklerine göre yorumlama biçimidir. Tevil döndürme, maksadına göre varılacak yere vardırma anlamlarını da taşır. Bu bağlamda tevil, ayetlerin tefsirinden farklı olarak içerik manalarınca ilahi düzeyde maksad edilen anlam neyse batıni manalarına döndürtülerek iç yüzüyle anlamlandırılması yorum biçimidir.

Tenzilen Kur'anı yorumlama Hz. Muhammed ve ashabının yaşamına ait rivayet bilgilerin senetli delillendirilmesi üzerine yapılmalıdır.

Tenzilen Kur'anın yorumlanması, Kur'an'ın Hz. Muhammed ve ashabının yaşamı üzerinden nasihatlandırılarak anlamlandırılması yöntem biçimidir. Kur'andaki kıssalar da bir yönüyle tenzil etme aklı (nasihatlendirme) üzeridirler.

Tefsiren Kur'anın yorumlanması ise akla hitap etmek zorundadır. Tefsir etmenin akla hitap etmesi mantığın kabul dairesinde Kur'ana yorum getirmektir. Genelde kabul gören Kur'an yorumu biçimi de tefsirdir. Tefsir dahilinde Kur'anı tenzil yorum biçimiyle de anlamlandırma da genelde kabul görür.

Lakin Kur'anı tevil etme biçimi ile yorumlama genelde kabul görecektir diye bir kaide yoktur. Çünkü tevil yorum biçiminde imâna hitap esastır. Kitab-ı Kur'anın kuddüs olan temizler tarafından sırları doğrultusunda anlaşılması, iman kuvvetine bağlıdır. İmanımız kuvveti ölçüsünce saf ihlaslı biçimde Kur'anı okumamız doğrultusunda özümüz olan Hakk bize mâna verir Ve biz, bize verilen mâna üzeri Kur'anı gizil anlamları itibarı ile anlar ve yorumlarız. İlahi düzeyde ilham, hatır, keşif ve sahih rüyalar doğrultusunda Kur'anı yorumlama, tevil düzeyinde zevkidir. Ferdi hikmet düzeyinde zevki olan bu yorum biçimi ferdi olarak hususiyette kabul görebilir. Lakin genelde kabul görmeyebilir. Çünkü genel akla tabidir. Ferdi hususiyet ise akla tabi olabileceği gibi zevke de tabi olabilir. Bu doğrultuda zevki yorum çokluğa dahi hitap etmiş olsa da genel olma anlamını taşımaz. Tevilen yorum biçiminde zevki bakışımlarda farklılıklar olacağından hususiyet söz konusudur. Genelde ise genelin akli kabul üzeri genel olması sebebi ile zevkin ferdiyetteki çokluğu akla (mantığa da denilebilinir) taşındığı için toplumsallık söz konusudur. Lakin ferdiyetteki zevk, akla taşınmadığı sürece toplumdan daha çok cemaatler söz konusudur.

Ferdler ve cemaatler ümmet olarak zevkte, toplum ise akılda kendini bulur. Bizler tevilen zevki yorumlarımızı akla hitaba taşıyamadığımız sürece ferdiyette ve cemaatte ümmet olmayı aşarak toplumsal düzeyde ümmet olamayız.

Kur'anı tevilen zevki yorumlarımız üzeri anlamlandırmalarımızdaki farklıklar doğrultusunda yaşamamız ferdi ve cemaat olarak birbirimizden ayrışmayı getirmemelidir. Zevki farklılıklar üzeri yaşamamız Kur'anın açılımı kabul edilerek zevk edinilmeli ve farklılıklarımızı ortak ilke ve iradelerde bütünleyici olarak görüp toplumsallaştırmalıyızdır. Bu toplumlaşma, geçmiş neslin zevki üzeri kültür düzeyinde başlamalı, yeni bir nesil üzerinden gerçekleştirilmelidir. Yeni nesil ferdiyet ve cemaate aşkın, topluma dönük olmalıdır.

Tevil yorum biçiminde esas imâna hitaptır. Bizler tevil yorum biçimindeki zevklerimizi tefsir düzeyine indirgeyebilirsek eğer genelde kabulümüz olabilir. Çünkü tefsir ispat etmeye dayalı yorum biçimidir ki tenzilin nasihatçi üslup yorum biçimi tefsirde ispatçı, zorlayıcı ve ikna edici üslup anlatımına yerini bırakır. Tevil'de ise üslup olarak yorum biçimi keşfe bırakılmış olarak muğlak anlatımlarda zevki olan muhabbette hâl aktarımı (transferi) ile feraset üzeri hem-hâl olarak direk anlatımlarda idrak etmeyi sağlayan biçimde görünür.

Te'vil yorum biçiminde ayetler Arapça anlam içeriğinden daha çok Rabb'ca anlam içeriğine göre anlamlandırılır. Ayetler Hakk'ın murad ettiği anlam içeriğince kulun

tefekkürü, ilhamı, keşfi durumları ve düz yazı veya şiirsel doğuşatları üzeri vücud bulur. Ayetlerin, ayet sahibi tarafından kulda, kulun anlam ve kavrayışında veçhe düzeyinde vücuda getirilişi ve bu doğrultuda amelde biçimlendirilişi dilin sanatsal düzeyde kullanılışıdır. Te'vil dili bu yönü ile iman dolu gönülleri anlam farkındalığına getiren irşad dilidir. İrşad bu durumda Hakk'ın kulun dili üzerinden, kulunu ve kulu üzerinden hitapta bulunduğu kullarını cezbederek kendisine sevk edişidir.

Tevilde yorum biçiminin üslubu meczubane bir tavırda görünür dersek "teşbihte hata olmaz" sözü gereği hata etmiş sayılmayız. Lakin bu düzeydeki anlatımlarda ilmi irfan düzeyinde keramet belirdiği için imanımız doğrultusunda, kelamda kelim olan Hakk'ı müşahede edebiliriz. Ama tefsir yorum biçiminde Hakk'kı müşahededen daha çok tefsirdeki anlam yoğunluğu ile mâna perdesinde kalabiliriz. Bu durum tevilde de gerçekleşir. Tenzilde ise aklımızın hayal ciheti önde olarak geçmişin yaşam sahnelerinde kendimize yaşam dersi çıkartarak nasihatlerin hile-i rabbanisinde anlam buluruz.

Tevil biçimindeki yorumu ilkeler düzeyinde anlamlandırabilirsek eğer, akla hitap etmiş olarak tefsir düzeyine indirgemiş oluruz. İlkeler düzeyinde yorum dahi öznel yaklaşım sebebi ile zevki olduğundan genelde kabulü pek zordur. Bu sebepten dolayı Kur'an yorumu doğrultusunda İslam, ümmet yönü ile bütün faklılıklarına rağmen şeriatte toplumsaldır. Mümin olma ilkesiyle kardeşlikte (ihvan) hak yönüyle tarikatte ve cemaatlerde zevkte görünür. Muhabbetullaha erme yönü ile de hakikatte, bireyin müşahedesinde kulluğun ferdiyetinde görünür. Marifete erme ile yaşamda deneyimler ile zevkte ferdiyette görünür. Marifetullaha erme yönü ile ferdiyetin kendisinde sonlanır. Çünkü marifetullahta din ferdin yaşamında ekmelleşir ve ferd kendinde Hakk'ı şahsı ile bulur. Bu mertebeden sonra İslam irşada gelmiş ferdin yaşam ahlakında görünür.

Bu anlatımdan da edinilecek anlayışa hitaben şunu belirtmek gerekir ki İslam Kur'anın tenzil, tefsir ve tevil yönleri ile anlamlandırılarak yaşamımızda belirir. İslam, Kur'an ve Resulullah sünnetinin yorumlama farklılıkları sebebiyle her ne kadar şeraitte ümmet olma yönü ile toplumsal olsa da; fikir ve amellerdeki farklılıklar sebebi ile mezhep, cemaat ve ferdiyette, ayrışımlarda görünür. Bu da Hakk'ın hep yeni bir şe'nde (tavırlarda) bulunması sebebi ile ontolojik olarak zorunlu bir durum olduğundan İslam genelde olmasa da cemaat ve ferdiyette evvelinde olduğu gibi ahirinde de garibtir. Cemaat ve ferdiyetlerde bu gariblik içinde Hakk'a karib (kurbiyet) olunur.

Tenzil ayetlerin iniş dizgesindeki sistematiği ile tefsir ayetlerin mâna içeriğinin âlemlerle ilişkili bağıntılılığıyla, tevil ise ayetlerin mâna içeriğinin iç yüzü ile alakadar anlam yoğunluğu ve anlam derinliğiyle alakadar yorum biçimleridir. Tefsir yorum biçiminde olay ve olgulara yönelik dışsal ve akla hitap söz konusudur. Tevil yorum biçiminde ise tinselliğe yönelik içsel ve iman doğrultusundan deneyim üzerinden akla hitap söz konusudur.

Tenzilde Kur'an mitselleşir. Bu mitselleşme üzerinden Kur'an imanımız doğrultusunda zevk ile tefsir ve tevil edilmelidir. Çünkü mitsel anlatım iman doğrultusunda duyguların sevgide yoğunlaşmasını sağlayarak zekanın kavrayışını güçlendirir. Bunun içindir ki tenzil temelli bütün tefsirler, her ne kadar öğütçü olarak akla hitap etse de genelde betimleme düzeyinde edebi anlatımlar içerir.

Tenzil düzeyindeki anlatımlar genelde Hz. Muhammed efendimiz ve onun ehli beyti ve eshabı ile olan yaşamı sonucunda gayri Müslim, münafık ve müşriklerle olan yaşantısının mitselliği üzerinden biçimlenir. Fahri kâinatın yaşantısı üzerinden tenzil yorum biçimi oluşur.

Tefsir yorum biçiminde ise kimi zaman tenzil yorum biçimine iye anlatımlar doğrultusunda anlamlandırmalarda bulunulurken, Kur'an Fahri Kâinatın (S.A.V) mitselliği üzerinden anlamlandırıldığından olsa gerek ki, mitsel akıllandırma temelli olarak bir çok mutasavvıf mitsel anlatımlarda Kur'an'ı tefsir düzeyinde anlamlandırmışlardır.

Bu mitsel anlamlandırmalara örnek olarak mantık-ul tayr, Mesnevi, Amak-ı hayal gibi eserleri gösterebiliriz. Bu eserler her ne kadar doğrudan Kur'an tefsiri olarak görünmese de, içerik anlam temalarında ayet hükümleri üzeri biçimlendiklerinden eşsiz tefsir örnekleridirler. Mevlana'nın Mesnevisini tefsir olarak ele alırsak mitsel anlatımı ile söylediklerimizi çok güzel anlamlandırır.

Lakin tenzil temelli Kur'an tefsirlerinin genel bir çoğunluğu da şer'i hükümler doğrultusunda kuralcı bir düzeyde anlatımlar görülür. Böylesi bir akıl işleyişinde insan zekasından daha çok insan yaşamına şer'i hükümler doğrultusunda yön vermeler görünür. Dinde mezhep imamlarının ve bu doğrultuda hareket eden tefsircilerin Kur'an'ı anlayışı ve açıklayışı bu doğrultuda gerçekleşir. Bu da dinde fıkıh demektir.

Kanaatim o ki ilk tefsirler fıkıh doğrultusunda olmuştur. Mutasavvıfların manevi zevkleri sebebi ile tevil ettikleri anlamları hak boyutuna taşımaları ise mitsel biçiminde sonradan ortaya çıkmıştır.

Kanaatim o ki günümüze kadar gelen en yetkin tefsirlerden bir tanesi "Risale-i Nur" külliyatıdır. Tefsir için anlattığım tefsir aklını bu külliyatta rahatlıkla görebiliriz. Lakin "Risale-i Nur" geçmiş tefsir biçimlerinden ilmi anlamlandırmaları ile ve yaşamda mitselliği temel alan anlatımları içerse de daha çok mantıksal çıkarsamalarda örneklemeler yapması ile farklılık arz eder.

Bu yönüyle "Risale-i Nur" takdire değerdir. Fıkıh temelli, tefsire aşkın İslam'ın ilim cihetine ve bir çok müslümanın akla yönelmesine vesile olarak büyük hizmet vermiştir. Günümüzün bir çok tefsircisi de meşrebleri farklılık arz etse de bu aklın uzantısında bulunur.

Genelde ahlaken tenzilciler şükürcü, tefsirciler metihci, tevilciler ise hem metihci, hem de şükürcü olmalarının dahilinde irfanları doğrultusunda meczub bir hâlleri vardır.

Tefsir yorum biçiminde, tefsirde aklın temelini muhkem ayetler oluşturur. Tevilde aklın temelini ise müteşebbih ayetler biçimlendirmiş olsa da her muhkem ayetin dahi müteşabih yönleri olduğundan yorum olarak tevilsel anlamlandırmaya açıktır.

Tefsirde genel olarak örneklemeler olur, konunun aklı gösterilmez. Mesela ahlak örneklemeler doğrultusunda betimlenir. Ahlak ahlak olarak anlamlandırılmaz. Tefsirin bu cihete taşınması gerekir. Bu da arı kavramsal yorumlama olarak görülür. Günüme kadar gelen bütün tefsircilerin de eksiği budur.

Tevil yorum biçiminde Kur'an, akli zorlamalardan daha çok iman ehline hitap içeren yorumlarda anlamlandırılır. Bu yorumların kabulü kişilerin imanı derecesine göredir.

Bu yorum düzeyinde anlamlandırmalarda bulunmak ise Hakk'a olan yakinliğimiz derecesindedir.

Tevil yorum biçimlerinde ebced, huruf, havas v.b. zevki ilimler doğrultusunda anlamlandırmalar gene olarak görülür.

Her ne kadar Kur'an'ı Kur'an kavramlarının asıl anlamları doğrultusunda arapça'nın kaideleri üzeri akli temeller üzerinden anlamlandırmayı tevil yorum biçimi olarak görenler olsa da bu yorum biçimi dahi tefsir yorum biçimine dahildir. Çünkü öncelikli olarak bu yorum biçimi imandan daha çok akla hitaptadır. Tevil öncelikli olarak imâna hitaptadır.

İlk tevil eserleri genel olarak havas ilmi üzeri görünür. İmam el Burini'nin Şems-ül Maarif eseri havas ilminde kaynak kitap olarak gösterilebilinir.

Tevil, ayetlerin gizil ve iç yüzü ile alakadar yorumlar içerdiği için tevilsel yorumların iman ile kabul edilmesi önceliklidir.

Ebced, huruf, havasstan başka, ayetlerin tevili kişinin Hakk'ka olan yakinliği istidadınca ayan olan ve kişinin irfan zevkinde görünen yorum biçimi de vardır ki asıl tevil budur. Ama havass ilminin zevke dair çok zevki tevil yorum biçimleri de vardır.

Bu noktada havas ilmine hususen değinmek gerekir. Havas, esmaların ve Kur'an ayetlerinin belirlenmiş bir niyet üzerine riyazat ölçüsü dahilinde virdler edinilerek hafi veyahut cehri usulde okunuşu ilmidir. Bu ilmi ilim yapan niyet üzeri virdlerin sonucunda murad edilene erilmesidir.

Havass ilimde mühim olan nükte, kişinin ihlas üzeri iradesinde kuvvetli ve kararlı olması gerekir. Bu da aktif meditasyon durumudur. Havasın bu durumu niyet üzeri beklentiler ve kişilikle alakalıdır. Lakin beklentisiz, riyazat üzeri yapılan virdlerin sonucunda kişi arınarak, ayetler veya esmaların okunması sonucunda oluşan enerji yoğunluğuna (nurani yoğunluğa) göre etkileşim sonucu ulvi âlemlerin ruhani mahlukatları (melek ve ruhaniler) ile ilişkilerde bulunur. Ayrıca Hakk'ın nurani tecellisi ile feraset ve tasarruf melekelerinde kuvvetler edinir.

Zaten bu ilmi ruhani ilim yapan da virdler sonucunda kişinin ulvi olan nurani âlemlerden beslenerek ve melâikeden yardım görerek meleke edinilmesi ile iradesini yerine getirmesidir. Bu da kişinin tasarruf melekesi edinmesinin bir yöntemidir.

Kur'an ayetlerinin asıl olan tevilinde ise ayetler gizil anlamları ile iman dolu gönüllerin kabulüne irşad ve irfan bilgisi olarak sunulur.

Böylesi tevilin iki yönü vardır. Bir yönü ile kulluk perdesinde ayetlerin tevil edilişi, bir yönü ile de ayetlerin irfan sahibi velinin yaşamında vücuda gelişi vardır ki bu yönü ile tevil, ayetlerin yaşamda deneyim yoluyla yaşanması ile yorumlanışıdır.

Kur'an ayetlerinin müşahede yolu ile kulluk perdesinde tefsir, tevil edilişi ayetlerin fenâ mertebeleri düzeyinde algılanışının sonucunda kavranışının dışlaşmasında yorumlanışıdır. Ayetlerin velinin yaşamında, velinin ayetin kendisi ile hemhâl olup vücuda gelişi sonucunda yorumlanışı ise Hakk'ın halifesi olan kulunda ayetleri üzeri bu âlemde tezahürüdür. Ve Hakk kitab-ı mukaddesini kendisi koruyan olarak velisi üzerinden yaşamda vücuda getirişi ile yorumlatır. Böylesi bir veli ayetullahtır,

halifetullahtır, ve kitabullahtır. Bu da Kur'an ayetlerinin tevilen bekâ mertebelerinde zevk edilişidir.

Genel anlamda ayetlerin bu tarzda tevili Hayy ismi tecellisinde bulunulan velilerin doğuşatlarında görünür. Buna örnek olarak "**Benden başka ilah yoktur**" (Nahl, 12) ayetini yorumlarsak: bu ayetin bekâsında hâl ve mâna veçhelerinde vücud buluşunu şu doğuşatlarda müşahede edebiliriz "**Ete kemiğe büründüm Yunus diye göründüm**" (Yunus Emre). "**Niyazinin dilinden çağırırım dost dost**" (Niyazi Mısri), "**Bu gün benim Emre'de karar kılan**" (İsmail Emre). Anlatır olduğum zevkin anlaşılır olması adına isimleri geçen sultanların kaynak eserlerine bakılabilinir. Bu ayetin nurani âlemdeki tecellisi de ehline ayandır.

Bu ayetin genel tevil yorumlarından başka hususi bir yorumu da evliyaullah içinde bu ayetin vücuda geliş mertebesini bekâsı ile kendi olarak bulan bir velinin rablerin rabbi makamında velileri tasarrufu altında tutması ile Hakk'ın hükmü üzeri hüküm vermesini örnekleyebiliriz. Bu ayette Hakk, varlığının kabulü istencinde, Hakk'lığının haykırışında Hakk'lığına davette olarak ikazda bulunduğu içindir ki bu ayet Hakk'kın kendi şahsına daveti ayetidir. Mesela bu ayet bağlamında tevilen Abdülkadir Geylani'nin kendi zamanı ve kendisinden sonra ki sekiz yüz senede bulunacak velayet erbabını kasten "**Bütün velilerin boyunları ayağımın altındadır**" Hakk tecellisini örnekleyebiliriz. Bu sözü ile Hz.Şah-ı Hakk, Abdülkadir Geylani üzerinde bütün velayet erbabı velileri varlığına davettedir. Ama bu kelam Abdülkadir Geylani hazretlerinden velayet erbabına hitaben tecelli ettirilmiştir. Bin sene müceddidi olan nübüvvet ehli ve velayet ehli veliullaha değil.

Bu ayetin havas ilmine malik kişi ise melâikelere dahi tasarruf etme melekesini edinebilir. Çünkü bu ayetin hükmünde Rabb-ül âlemin'in, Rabb-ül âlemin nurları olan melâike-i ala, başka bir değişle nokta-ı kibriya nurları tecelli buyurur.

Bu ayetin tefsiri ise Hakk'ın kendi şahsına, kendi şahsı ile şahit olduğu ve kendi varlığının ahadiyetini, ikaz edercesine haykırarak kendisine ortaklar koşan kullarını vahidiyetinin müşahedesine davetkar olarak "**la ilahe illallah**" demeye ve "**la ilahe illallah**"ı yaşamaya davet etmesidir. Bu ayette Hakk, şahsı ve şahsının fiil ve sıfatlarında kendisine ortak koşulmamasının ikazının uluhiyet tavrındadır. Bu da ilahlık tavrıdır. Bu ayet ki bize kulluğumuzun vazifesi olarak Hakk'tan başka ilah olmadığını kabul ederek, biz de dahil olmak üzere bütün mahlukatın üzerinden her gün yeni bir tavırda bulunan Hakk Teâla'yı iman dolu bakışımlarda mahlukata aşkın olarak, fiillerinde O'nu sezerek, esmalarında O'nu kavrayarak, sıfatlarında O'nu bilerek müşahede etmemizi işaret ettiği gibi, ayrıca ayetleri (varlığına delil) ile O'na yaşamda yol tutmamız gerektiğini de işaret eder.

Bu anlatıma farklı bakışımlarda olarak bir çok tefsiren yorum eklenebilir. Lakin anlatımda dikkat edilmesi gereken nükte ayetler tefsir edilirken Kur'an disiplininde başka ayetlerin temeli ışığında anlam kazandığıdır. Zaten ayet demek delil demektir. Delil demek ispat demektir. Kur'an ayet disiplininde cevap ve gerçeklik ispatını kendinde barındırır. Bunun içindir ki mükemmel bir tefsir, ayet yorumunun yorumlanan ayetin anlamlandırıldığı düzeyde açıklayıcı ayetlerle yapılması ile gerçekleşir. Böylesi bir tefsirde Kur'an kendisini kendisi ile yorumlayabileceğimiz mucizevi ayet disiplinine sahiptir. Zaten en mükemmel yorum biçimi yorumlanan

yorumlama nesnesinin kendisini kendi varlığı ile yorumlamak değil midir! Kitap olarak Kur'an ise bütün mukaddesliği ile kendine kendindeki ayet açılımı ile yorum getirir. Kendisini tefsir düzeyinde yorumlayan ise Kur'anı Kur'anla yorumlamış olur.

Kanaatim odur ki günüme kadar yetişen tefsirlerin ayrıntıları ile olmasa da genelin eksiği tefsir edilen Kur'an ayetlerindeki kilit kavramların olgu düzeyindeki durumlarını betimleme düzeyinde anlamlandırmalarına rağmen, anlamlandırılan olgunun mantıksal düzeyde olurunun akli tanıtlamasını arı anlamlandırma düzeyinde yapmamış olmalarıdır. Mesela ahlakın genelde niceliksel düzeyde betimlemelerle anlamlandırıldığına şahit olurum. Lakin ahlak olarak ahlakın kendisinin niteliksel durumunun aklını anlatana rastlamadım. Veya aklı, aklın nicelik özellikleri ile anlatıldığına şahit olmuşumdur. Lakin aklı aklın kendisinin niteliksel özellikleri ile anlamlandırana rast gelmemişimdir. Felsefi boyutta verdiğim kavramsal olguları elbet ki anlamlandıranlar olmuştur. Tefsir boyutunda buna rast gelmedim. Bu anlatılandan kastım böylesi bir anlatımın olmadığı değil, bu fakirin böylesi bir anlamlandırma yorum biçimine rastlamadığıdır. Varsa eğer ne mutlu ki var. Bu anlatımda kast etmek istediğim sonuç, Kur'andaki kilit kavramları işaret ettikleri olgunun sıfat betimlemesi ile anlamlandırılmasına aşkın, olgunun kendi niteliksel varoluş aklını dolayımsız olarak o olgunun kendisi ile anlamlandırmaktır. Günümüze kadar ulaşan tefsirlerin tamamı tenzile iye betimlemelerden ibarettir. Eğer Kur'anın kilit kavramlarını arı düzeyde anlamlandırır ve edindiğimiz anlam yoğunluğunda da Kur'an'a bakabilirsek, Kur'anın anlam derinliğinde eşyaya aşkın şahsa iye bakışımlarda Hakkı daha iyi anlayabiliriz. Sonuçta ise O'na daha çok hayret ve hayran olmamızı sağlayan anlayış yetimizle (melekemiz) O'nu müşahede edebiliriz.

Bir olgunun aklını bilmeden onu yorumlamak o olgunun etrafında dönüp durmaktır. Mühim olan yorum biçimi olgunun kendisini yine olgunun kendisi ile anlamlandırabilmektir.

Kur'anı Kur'andaki kilit kavramlar üzerinden Kur'anın kilit kavramları kullanış ahlakına göre anlar ve Kur'ana bu düzeyde bakabilirsek eğer kendini kendindeki anlam derinlikleri ile bize bizde olarak kendini açan mucize bir eserle karşı karşıya kalırız. Böylesi bir yorum tarzında Kur'andaki kilit kavramların (ahlak, akıl, ruh, nefs, Ben, Biz, O, Ahad, Samed, v.b.) aklı üzeri Kur'anın hitap üslubuna göre ikili tarzda anlamlandırarak Kur'anı Kur'anla tefsir etmekte oluruz. Tefsirin hakkı da budur.

Tevil'de ayetler yorumu yapılan konunun sembolleri gibidirler. Bunu da hususen belirtmek gerekir. Kur'an farklı yorum disiplinleriyle okunduğunda kitap içinde kitap olma özelliğindedir. Böylesi durumda Kur'anın kendindeki genel anlatımı sebebi ile genel olan kapsayıcı anlam yoğunluğunu anlayabilmek için ve Kur'anda bütün varlık makamlarının mertebe düzeylerine göre zikredilmesi sebebiyledir ki Kur'anı anlayabilmek için varlık makamlarını mertebe düzeylerine göre hatm-i meratip etmiş, Kur'anın anlam yoğunluğuna kendi anlam derinliğinde vakıf olan yaşayan Kur'ana yani Mürşid Kâmil'e intisab etmek gerekir. Böylece Mürşid Kâmil'in terbiyesinde arınarak Kur'anı yaşayanından okumak ve bu deneyim üzeri anlayarak yaşamak gerekir. Böylesi yaşamak ise Kur'an'daki varlık makamlarını mertebe düzeylerine göre seyr-i sefer sonucunda hatm-i meratip etmektir.

Kur’an yaşanarak anlaşılarak ve yaşam deneyimi sonucunda kavranması üzerinden yorumlanacak kitaptır.

İşin özü şudur ki; Hakk Teâla’nın kuddüs esması tecellisinin bizde görünüşe geldiği ihlas dolu imanlı bir gönül ile Hakk’a yönelerek Kur’anı yaşadıkça kişi ve Kur’an okudukça gönlüne vahiy düzeyinde her an Kur’an inzal olur. Bu, yaşamda Kur’anın tenzilidir. Kur’anın yaşamda okunuşudur.

Her an yaşamında tenzil olan Kur’anı makam ve mertebeleri düzeyinde hâlince yaşamında muhabbetullahta anlamlandırmanın müşahedesinde ise kişi irfan dolu bir gönülde kendi yaşamında Kur’anın tefsirini bulur. Kur’anın yaşam tefsirinde Hakk ile bekâ mertebelerinde hemhâl olan kişi Kur’anı kendinde Hakk ile tevil etmekde bulur.

Başka bir deyişle de Kur’an’dan Hakk konuşur. Hakk’tır okuyan olarak Kur’an. Kur’an’da okuyanı anlamak Kur’anın tenzili. Okuyanı okudukları düzeyde kavrayarak tevhidte yorumlamak Kur’anın tefsiri, okuyanın Kur’anı kişinin kendisinde dili olarak yaşamında okuması ise Kur’anın tevilidir. Biz Kur’anı okuyanın (tanıtlayan) okuyanlarıyız (anlamaya, yorumlamaya ve yaşamaya çalışanlarıyız).

Başka bir deyişle de Kur’an okunması ve yaşanması düzeyinde bize, Muhammed Mustafa ümmeti olmamız şerefi sebebiyle vahyediliyordur ve yaşamımızda ilkesel biçimde hâl ve mâna veçhelerinde vücuda getirilerek biçimlendiriliyordur.

Tevil ilmi için hususen belirtmek isterim ki Kur’anın şer’i bilgisi doğrultusunda abidler ve zahidler genelde Kur’anın teviline havas ilmi yönünde yönelmiş, aşıklar ise Kur’anın teviline mâna yönü ile yönelmişlerdir. Tarikat pirlerinde ise tevilin her iki yönü de görülür.

Tenzil, Tefsir ve tevili anlamlandırmak adına örnek vermek gerekirse eğer “**seni hoşnut (mutmain) olacağın bir kıbleye yönlendireceğiz**” (Bakara, 144) Tenzilen bu ayet İslam’ın ilk kıblesi olan mescid-i aksa’ya yöneliniyor olunması sebebi ile Yahudilerin dedikodular çıkarması üzerine Hz. Muhammed efendimizin müteessir olması sebebiyle Mescid-i Haram’a yönlendirileceğini işareten indirilmiştir.

Tefsiren bu ayette belirtilmek istenen madden bize sıkıntı veren her olay ve olgudan manen Hakk’a yönelmemiz işaret edilir. Ayrıca bu ayette kalplerin Hakk’tan hoşnut olarak ve Hakk ile mutmain olmasından dolayı âlemlerdeki Hakka yönelişimizden daha çok sevgi ile kendi üzerimizde hazır olan Hakk’a yönelmemiz gerektiğini de işaret edilir. Bu yorum tevile yakın bir yorumdur. Ayet ayrıca gösterdiği akıl itibarı ile her yeni ilkesel oluşum ve doğuşun kendisi, bireylerin sembolleri ile biçimlenerek manen mutmain olmaları için ilkenin ereğine varımlarının araçları olan semboller ile yaşamda biçimlendirildiğini bize işaret eder.

Mealen “**seni hoşnut (mutmain) olacağın bir kıbleye yönlendireceğiz**” denilirken İslam dininin Hakk’ın iradesi doğrultusunda Hz. Muhammed Mustafa efendimizin kişiliği ve yaşam koşulları üzerinden biçimlendiğini görürüz. Ayetteki mutmain etme ve yönlendirme durumu ise Hakk’a yönelişimizin huzur ve huşu ile olması gerektiğini, bu sebepten Hakk’a yönelişimizde bizi ilahi huzurdan ve huşudan uzak kılacak olay ve olguların sonucu olan rahatsız oluşlarımızdan arınmamız gerektiğinin aklını da görebiliriz. Eğer ereğe varımda huzur ve huşu istenmiş olmasaydı da vuku bulan

olaydan dolayı sonuna kadar sabır istenmiş olunsaydı, kıblenin değiştirilmesine gerek kalmayacağından bu ayetin nüzulü söz konusu olmayacaktı.

Ayette Hz. Muhammed efendimizin gönlünün incinmesi sebebi ile mutmain olacağı bir kıble ile müjdelenmesi habibullah oluşuna da işaret eder.

Tenzil ve fıkhen bu ayet salâtlarımızda Hakka yönelmemizin sembolik aracı olan Mescid-i Haram'ın kıble olacağının müjdesini vermiştir. Bu düzeyde müjde hükmünü yitirmiş olsa da ayetin gizil haberler yönü ile Hakk ehli olan Muhammedilere bize tevilen işaret ettiği bir çok müjdeleri vardır.

Bu ayet Hz. Muhammed efendimizin yaşamı üzerinden ilahiyatın biçimlendiğini göstermesi sebebi ile efendimizin Resullüğüne de işaret eder. O beşeri yaşamında ilahiyatın biçimlendirildiği ahlakı üzeri ilahiyatı yaşayan olması ile resuldür. Muhammedi olduğumuz içindir ki, bu ayet bize de tenzil edilmiş olduğundan dolayı tevilen, bin dört yüz küsur sene önce Hakk'a yürümüş Efendimiz Muhammed (SAV)'ın muhabbetinden O'nun ölmeyen dirilik makamı olan Resulullah oluşunun muhabbetine ermemizi müjdeler. Şeriat ehli Muhammed Mustafa'ya yönelir. Ehil olan Muhammedi ise yaşamında zuhur düzeyinde Hakk'ın bu âlemde aşikar olduğu Muhammed olan Resul'e yönelir.

Bu ayet tevilen; Muhammedi olanların şeriat düzeyinden, âlemlerde fiillerde sıfat, esma, ayet tavırlarında, imanları doğrultusunda aşikar olan Hakk'ın varlık seyrinde, tehzihen maddeye aşkın tevhit bakışımından teşbihen ademiyette tecelli eden Hakk'a hakikat düzeyinde yönlendirileceğine işaret eder. Çünkü Muhamediler Muhammediyetin gereği olarak her ne kadar tenzihen Hakk'a rücudadırlarsa da fıtratları gereği teşbihen insana yönelmek zorundadırlar. Bu sebepten dolayı Muhammediler fıtratları gereği Muhammediyetin maddeye bakan yönünden ve tenzihen Hakk'a bakan yönünden mutmain olmazlar. Muhammediyetin resulullah mertebesindeki Hakkın insandaki hususi tecellisine rücu ederek asli zevkinden hoşnut olur ve huşu içinde şeriatın gereğini yaşarlar.

Bu da seyri seferde bulunan Muhammedinin gönül kıblesini, âlemlerde hazır melâikesi ile nazır olan Hakk'tan, tecelli ettiği Mürşid-i Kâmil olan insan-ı kâmile yönlendirilmesi, bu yönlendirilişinin seyri sefer sonucunda kıblesi olan insan-ı kâmil'den Muhammedinin kendinde hazır melâikesi ile de melekeler düzeyinde nazır, feraset ve tasarrufta aşikar olan Hakk'a yönelmesi demektir.

Ayrıca bu seyri sefer sonucunda Muhammedi olanın kâinatta melâikeleri ile bedenimizde ise melekelerimiz düzeyinde sıfat, esma ve ayetleri ile aşikar olan hak kıblemizden gönül mertebesinde şahsı ile ahadiyetinde zati tecellide bulunan Hakk'a yönlendirileceğini de ayet hükmü sebebi ile zorunluluk olarak tevil etmek gerekir.

Mescid-i aksa vahdete işaret eder, Mescid-i Haram ise ahadiyete yani Hakk şahsına işaret eder. Vahdet Hakk'ın âlemleri kapsayıcı bir sıfatıdır ki bütün İsrailoğlu peygamberleri bu sıfat üzeri âlemler üzerinden Hakk'ın vahdet sıfatı üzeri O'nu vahidiyet mertebesinin ve Rabb-ül âlemin makam tavırlarının müşahedesinde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda yakinlik mertebelerinde seyir etmiş ve nübüvetleri de bu doğrultuda olmuştur.

Muhammediyette ise bu anlatılan seyre aşkın Kabe'nin bölümsüz ve tek oluşu ile Hakk'ın şahsını ahadiyetini işaret etmesinin doğrultusunda bu ayet için tevilen söylenecek olan insanın Şahsı İlahiyi kendinde bulabileceği zorunluluğu sebebi ile asli olan kendi varlığına yönlendirileceğidir. Çünkü hiçbir Muhammedi Hakk'ın fiilde sıfat, esma ve ayet tecellisinin âlemler ve bedensel durumu üzerinden zuhurundan, Hakk'ın şahsına kıyasen hoşnut olmaz, huşu bulmaz. Kulluk perdesinde âlemler ve kendisi üzerinden Hakk ile müşahede yakinliğinde bulunan Muhammedi, ahadiyetinde mutlak varlık olarak şahıs olan Hakk'ın şahsını, O'na dışsal bir durumda müşahede edememesinin zorunluluğu sebebi ile kendisine, gönlünde olana yönlendirilir. Ve Muhammedi, gönlünde kendi olan Hakk'ın şahsı ile huzur ve yaşamında huşu bulur.

Muhammediyenin Muhammediyet mertebesinden makam-ı Mahmut olan Ahmediyet makamına yönlendirilişi de bu ayeti kerîmde işaret edilir. Hz. Muhammed Muhammediyetinden daha çok ereği olan Ahmediyetinden hoşnuttur.

Muhammedilerin tamamının bu sebepten zahiren mâna kıbleleri Muhammed mertebesi olsa da batınen gönüllerinde mâna kıbleleri Ahmediyet makamıdır. Çünkü bu makam şahsı Ahad-ı ilahinin Rabb-ül Âlemin olarak tecelli buyurduğu makamdır.

Anlatılanlar doğrultusunda belirtmek gerekir ki bu ayet Hakk'ın şahsı ve tavırlarına kinaye seyr-ü seferde tavırları ile bulunandan şahsı ile enfüste olana yönlendirici bir hüküm üzeri uzakta bulunandan yakinde olana yönlendirileceğimiz anlamını taşır.

Bu tevilden sonra belirtmeliyim ki İslamiyet, Muhammediyet dairesi ile hakikatin şeriatında biçimlendiği durumdan, irşad ehli naib-i nebi olan veliullah ile irfan öğretisinde şeriat üzerinden hakikatinde anlayış zevkinde biçimlenecektir. Çünkü Hz. Muhammedin yönlendirildiği ve kademe kademe yükseltildiği Makam-ı Ahmediyet tezahürüyle marifetullah mertebesinin makamıdır. Ahmediyet makamının yaşamda tezahürü marifette seyirdir.

Ayette geçen "**Biz**" lafzı ile Hakk'ın bütün melâikesi vahidiyetleri ile Muhammed makamından ahadiyet makamı olan Ahmediyete, Muhammediyeti yönlendirerek gönüldeki zati tecellisi ile muhammediyeti ahmediyette biçimlendirdiklerini de işaret eder.

Ayrıca Hz. Muhammet'ten sonra velayet ehlinin kutbu olan Hz. Ali'den (Şah-ı velayet) sonra Hz. Abdulkadir Geylani hazretlerinin velayet kutupluğuna geçişi söz konusudur. Böylece Muhammediyet üzeri Ahmediyeti kıble edinmiş hak velilerin manevi kutbu Abdulkadir Geylani olmuştur. Lakin Abdulkadir Geylani hazretleri melâike sıfatlarının ilahi düzeyinde zuhura gelişidir, Şahs-ı Ahad mertebesinin değil; Bu sebepten dolayıdır ki bu ümmette Hatem-i evliya olan ve naib-i hatem-i enbiya olan bir kişinin Şahsı Ahad'ı ilahinin bu âlemde iz düşümü gibi zuhuru söz konusudur. Bu dahi "**Biz**" lafzı ile melâikenin genel anlamda Muhammedileri bu şahsın sevgi ve muhabbetine yönlendirmesi ile huzur vermesine işaret eder. Ayrıca ayet Muhammedilerin, İslam dini hakikatlerinin aşikara taşınması ile yaşam sevinci huşusunu bulacaklarını işaret eder.

Ayetin havas tevili ise bu ayetin üzüntülü, kederli ve sıkıntıda olduğumuz hâllerimizden kurtulmak ve yaptığımız işlerin daha hayırlı olması için bir hafta boyunca riyazat dahilinde virt edinilmesi gerekir.

Havas ilminde dikkat edilmesi gereken hususiyet, niyetimiz üzeri niyetimize uygun ayetlerdeki kelimelerin virdler sonucunda meleke düzeyinde kâinattaki melâike ile etkileşime geçmemize yardımcı olmasıdır.

Bu da bize dini İslam da hitap-muhatap durumunda üslup üzeri dilin kullanımının ne kadar mühim olduğunu gösterir. Dini İslamda dil aklın dışlaşması olduğundan "**akletmez misiniz!**" ayeti ile dilde kavrayış düzeyinde yetkinleşmez misiniz buyrulmaktadır. Bu doğrultuda ayette kelimeleri öğreten Hakk'ın, akletmemiz ile hikmet üzeri amelde kendisine varmamızı da istenmektedir. Çünkü dil iradi olarak ikna ile aklen değişim ve dönüşümümüzün aracısıdır.

Kur'an ayetleri genel anlatımları sebebi ile ilahi düzeyde evrensellerdir. Evrensel oldukları içindir ki Ku'an her zamanda muhatabını bulan bir kitap olması sebebi ile her zamanın kitabı ve kendini yaşayan muhatabının yaşam el kitabı olarak, yaşayanında dirilerek, manen vücuda gelen ilkesel değişim ve dönüşüm sağlayan, ölümün değil dirilişin kitabıdır.

Konumuz olan tenzil, tefsir ve tevilin anlaşılması adına bir çok ayet yorumlanarak örneklenebilinse de verilen örneğin konumuzun anlaşılması adına yeterli olduğunun kanaatindeyim. Örnek verilen ayetin ders mahiyeti kıbledir. Kıble ise Hakk'a yönelişimizin aracısıdır. "**Akletmez misiniz!**" ayeti tefsiren kıble edinmez misinin, Hakk'ı müşahede etmez misinizin dillendirilişidir. Bu doğrultuda niyette kıblesi Hakk, yönelişinde âlemler olan niyette kıblesi şahs-ı ahad, yönelişinde kendisi olan insanın Hakk'ın şahsına seyri seferde iken hüzün ve yaşamsal sıkıntıları üzeri kıble edindiği bir mertebeden kıble edineceği başka bir mertebeye doğru yönlendirileceğini belirtebiliriz. Her yeni oluşum düzeyinde doğuş, geçmişin yozlaşmış yıkıntıları (Mescidi Aksa ve İsrailoğulları zihniyeti) ile değil, ait olduğumuz, kendisinden varolduğumuz asliyeti ile hep ayakta duran, evvelimiz olan geçmişimiz üzerinden (Mescidi Haram-İsmail tecelliyatının uzantısı) gerçekleşir.

Geçmişin yozlaşmış yıkıntıları üzeri Hakk'a yol tutamayız. Geçmişin yozlaşmış yıkıntıları üzerinden sıkıntılarımız, hüzünlerimiz doğrultusunda Hakk, atalarımızda göremediğimiz hakikati üzeri bizi kendine yönlendirir.

Seyri seferde ise hep yeni bir hak mertebeye yönelişimiz, geçmiş olduğumuz mertebelerin yeni mertebeye kıyasen eksikliğinin hüznü, tatmin etmemesinin sıkıntısı üzerine gerçekleşir. Kişi mertebesinden hoşnut ise seyri seferi bitmiştir. Eş deyişle ilkeye iye yaşarken ilkemizle tersleşen, bizde ilkeye kıyasen eksik ve zanlı bilişlerimizin sıkıntısı ve hüznü üzeri, ilkeye iye daha yetkin bilişte ve yaşam biçiminde bulunmaya doğru güdüsel olarak yönleniriz. (Bilerek veya bilmeyerek)

Geçmişin eksik ve yanlış durumları ekmel olana yönelmenin araçları olma durumu için kusursuz birer hiledirler. Rabbim Allah'tır ki O hileyi Rabbanisinde de sübhan iradesini yerine getirendir. Rabbimin mekri (tuzağı hilesi) şeytanların hile ve tuzaklarından büyüktür. Çünkü onların şeytanca kıyas ve hileleri Rabbimin maksat üzeri iradesine hizmettedir. Bunun içindir ki Hz. Muhammed zamanında İsrailoğullarının şeytanca kıyas ve kelamları Hz. Muhammed efendime, anlayışı ve yaşamına karşı bir hile ve tuzak olması sebebiyle efendimin tevhiden ekmele yönelişine sebep veren bir hizmettir. Bu da Hakk'ın kendini batıl üzerinden tecelli ettirerek batılı zayil etmesidir. Kıble değişimi de bu akıl üzeri gerçekleşir. Bu anlatmış

olduğum bakış açısı ise yorumlamak için verdiğimiz ayetin anlam yoğunluğunu açıcı ayetler ile tefsirinin aklıdır.

Ayetleri aklen açıklayıcı ve destekleyici ayetler ile yorumlamanın disiplinini kendinde bulunduran Kur'an dan bu doğrultuda yorumu uzun tutmamak kaydı ile bir örnekleme yaparsak. Tevhidin gereği olarak her şeyde imanımız doğrultusunda Hakk'ı müşahede etmemiz gerekir. Yukarıda kıble edindirilmemize dair açıklayıcı tenzil tefsir ve tevil yorumlarına paralel bir örnekle devam ederiz.

Hz. Eyüp buyurdu ki "**Şeytan bana dokundu**" (Sad, 41) Hz. Muhammed efendim buyurdu ki "**Senden sana sığınırım**" Rabbim Allah buyurdu ki "**Başlarına iyi bir şey geldiğinde Allah'tan biliyorlar başlarına kötü bir şey geldiğinde ise senden biliyorlar de ki her şey Allahtan'dır**" (Nisa, 78) Şeytan da dedi ki "**beni bir maksat üzeri azdırdın.**" Anlatmak istediğim yaşamda iyiliklerimizi Allahtan biliriz de kötülük bildiklerimizi ise şeytan ve tayfasından, üçüncü kişilerden biliriz. Başımıza gelen olaylarda şeytan mesul dahi görünse de yaşadığımız olaylar aslında dolaylı yoldan Hakk'tandır. Şeytan Hakk'ın dolaylı yoldan kullandığı bir hile-i rabbanidir. Bu sebepten dolayı yaşadıklarımızda şeytanı değil, "**ya rabbi senden sana sığınırım**" diyerek Hakk'ı hikmeti üzeri müşahede etmemiz gerekir.

Bu Muhammedi olmanın lütuflarından ve gerekliğindendir. Yaşam sıkıntılarına Hakk'tan değil de şeytan veya başka kişilerden dolayı yakalandığımız zannından kurtulmak için vicdanen kıblemiz olan Hakk'a yöneltilirsek eğer vicdanen her şeyin Hak'tan olduğu bilinci ile Hakk'ı her durumda müşahede ederek karşılaştığımız her türlü sıkıntılı olay ve olgudan daha hayırlı olana yönlendirildiğimizi görürüz.

İslam tarihi hakikati ile Kur'an'ı ve Kur'an'ı farzlar dahilinde kendi risaleti üzeri yaşayan Resulullah'ın sünnetini yorumlayarak toplumsal etkenler dahilinde yaşanmasından ibarettir. Bunun dışında Kur'an'ı ve sünneti heva ve zanları üzeri yorumlayarak yaşadığını söyleyen birey, cemaat ve mezhep toplulukları, İslam'dan uzak ve İslam olduklarının zannındadırlar.

Kur'an ve Resulullah sünneti, keyfi sebepler doğrultusunda yorumlanır ise eğer, Kur'an ve sünneti böyle yorumlayanların imanından şüphe etmek yerinde olur. Bu doğrultuda "**aklı ile Kur'an'ı yorumlayanın imanı gider**" hadis-i şerifini de belirterek Kur'an yorumlamanın kriterinin Resulullah'ın ilkesel yaşam biçimi üzeri risaleti olduğunu söylemek gerekir.

Yorum yapma yeterliliği elbetteki akıl iledir. Lakin Hz. Resul hadisinde heva üzeri akl etme ile Kur'an'ı yorumlamamamız gerektiğini imlemesinde bulunur. Hz. Resul hadisinde Kur'an'ın yorumlanamaz olduğunu belirtmiyor. Bilakis, Kur'an'ı heva üzeri akl etme ile değil Hakk'ın, düşünüldüğünde mânasını kendisinin verdiği akl etme ile olması gerektiğini imlemektedir.

Öyle ise, Kur'an'ı Kuddüs esmasının tecellisinde ihlas ve Subbuh esmasının tecellisinde Hakk'ı düşünen olarak fikreden, zikreden bir gönül sahibinin ilmi irfanı ile yorumlaması gerekir. Her kişi, ihlası ile, zikir ve fikir etme ölçüsünce Kur'an'ı anlama ve anladığı ölçüde yorumlama hakkına sahiptir. Lakin hevaya düşerek yalan üzeri uydurmalar yaparak Kur'an'ın yorumlanması hariç.

Her kişi ihlası doğrultusunda temiz olan gönlünce akl etmesi sonucu Kur'an'ı anlayabilir. Edindiği anlayış doğrultusunda Kur'an'ı tenzilen ve tefsiren yorumlaması doğaldır. Lakin tevilen Kur'an'ı yorumlamak "**düşündüğünde mânasını veren Ben olurum**" hadis-i kutsisinde buyuran Hakk'ın, feraseti yüksek kulunun dili ve yaşamı üzerinden kitabının gizil anlamlarını risalet düzeyinde bu âlemde dışlaştırması ile olması gerekir.

Kur'an'ın gerçek içeriği olan anlamlarını bildirmek, "**o zikri biz indirdik biz, elbette onun koruyusu da biziz**" (Hicr, 9) ayetinin tevil hükmü gereği sahibine ait bir iştir. Kur'an'ın gerçek sahibi Hakk Teâla'nın, kitabını gerçek anlamları ile, enfüsü, afakı göstererek ve yaşatarak veli kulu dilinden bildirmesi, veli kulun risaleti olarak görünen varidatıdır.

"Heva üzeri yorumu ve ilahiyat üzeri yorumu nasıl anlayacağız" denilecek olur ise; bakınız Kur'an'ı yorumlayanın ahlakına ve risalet üzeri Kur'an yorumlarına. Şayet ahlakullah, sünnetullah, Kur'an ayetleri ve Resulullah'ın ilkesel yaşantısı ile çelişen ve bunlara aykırı düşen bir durumla karşılaşırsanız ve vicdanen rahatsız olursanız, vicdan terazisinde yanlış olanı ve doğru olanı ayıracaksınızdır.

Kur'an'ı yorumlama melekesini edinenler de bilmelidir ki risaleleri genel olarak herkes tarafından kabul görecek diye bir kaide yoktur. Ayrıca kabul görmesi de söz konusu olamaz. Çünkü farklı anlayış biçimleri ve düzeyleri üzerinden ilmin sıfat olarak insanda belirmesi sebebi ile, insan yer yüzünde ilmince ve ilmi düzeyinde yaşadığınca halifetullahtır. Hakk Taâla dilese idi herkesin iman etmesini, mümin eder idi herkesi. Bu sebepten dolayı risalet sahibine düşen vazife, risalenin kabul edilip veya edilmemesi değildir. Risalet sahibi sadece bildiğini bildirmek ile mükelleftir. Böylesi risalet üzeri Hakk Taâla, dilediğine iman verir, hidayet eder; dilediğine de küfür verir, delalete sürükler.

Kur'an bütün makam ve mertebelerin bütünsel ve aşkın durumudur. Kur'an'daki makam ve mertebelerin yaşantımızda belirmesi hâldir. Hâl, öznel ve kalıcı varlık durumu olan makamın nesnel belirlenimi olan (sıfat durumu) mertebesini (düzey durumu) fıtraten yaşamımızda belirişidir. Hâl'in mertebesinin bizde kalıcılığı ise hâlin makam edilişidir.

Kur'an hitabı üslubu Hakk'a ve hakikate davet üslubudur. Bu da Kur'an'da makamlar üzeri mertebelerde (fıtratları üzeri) yaşayanlara, yaşayanların hâlini muhatab alarak başka bir mertebeye veya makama davet üslubu disiplininde görünür. Bu davet üslubunda Kur'an, muhatab aldığı kişinin fıtratına göre, onun anlayışında biçimlenir. Bunu anlatmaktan kastım, Kur'an yorum düzeylerinde (tenzil, tefsir ve tevil) yorum yapanın Kur'an'ın hitap ve muhatab ilişkisinde ki makam ve mertebelerine göre farklılıklar arz etmesini göz ardı etmemesidir. Çünkü Kur'an'daki her ayet, muhatabın fıtratına göre farklı anlam içeriği barındırır. Kur'an'ı yorumlarken, Kur'an makam ve mertebelerine göre yorumlamak doğaldır. Lakin Kur'an'da hitap muhatab ilişkisi içeren diyaloglardaki muhatab kişilerin hâl durumu üzerinden de Kur'an'ı yorumlamak gerekir. Yani dialoglardaki muhatabların psikolojik hâllerinin analizi üzeri ve bu hâllerin evrensel durumları üzeri Kur'an'ı anlamaya çalışmak ve anladığımız üzerinden bu hâllerin evrensel olması sebebi ile çevremizde ve kendi üzerimizde gözlemleyerek tahlil etmemiz gerekir. Bunu da Kur'an'dan Hakk'ın bize dolaylı hitabı

olarak bizi bize göstermesi olarak görmek gerekir."**Kur'an ile insan ikiz kardeştir**" hadisini bu anlam doğrultusunda da farklı bir açıdan kavrayabiliriz.

Bu efendim Resulullah Muhammed (as) hadisleri için de geçerli bir durumdur. Efendim buyurmuştur ki "**Allah'ın şahsını düşünmeyiniz. Çünkü siz O'nun kadir kıymetini bilemezsiniz**" Bizler efendimin böyle buyurması üzerine Allah (cc) şahsını düşünmememiz gerektiğini sanırız. Lakin efendim bu hadisinde kimlere buyurdu ise, onların hâl durumunun Allah'ın şahsını düşünmeye ve O'nu kadir kıymetince hakkıyla bilmeye müsait olmadıklarını işaret etmektedir. Aynı hadisten, bütün insanlığa, emir düzeyinde bir yasaklama getirildiği anlaşılmamalıdır. Çünkü bilinmeyi istedi ise Hakk, kendisini hakkıyla bilecek kullar da yaratmıştır. Bu sebepten dolayı, Kur'an ayetleri ve hadis-i şeriflerdeki hitab edilen kişi mertebelerinin hâl durumlarına da hitap edilen üslup üzeri dikkat etmek yerinde olur.

Bilinmelidir ki her yorum, habir olan bilenin ilkesel düzeyde tabir ve tasvir etme belâgatı ile muhatabını bulur. Kur'an'da Hakk, şiirsel üslup ile gönülleri, anlatımdaki makam ve mertebelerin tabir ve tasvir üslubu ile geneli muhatap alır.

Her tabir, soyut ve somut anlatımlar içerse de tasvir edildiği düzeyde anlam kazanır. Tabir etme, anlatımda bulunanın iradesine iye, anlatılanın nitelik ve nicelik kıpıları üzeri olsa da tasvir etme tabir edilenin düşüncede anlam kazandırılarak veçhelendirilmesidir. Eş deyişle tabir, iradeye iye ilkesel anlatımdır, tasvir ise anlatılanın manen hâli olarak biçimlendirilmeye çalışılmasıdır. Anlatım nesnesinin, anlatılanın düşüncede evvela kendinde olan anlayış ve bilgi düzeyince tasvir edilişi ile özgünleşmesi sonucunda tabir edilmesi söz konusudur. Anlatıma muhatap olanın, anlatımı tasvir edişi sonucunda kendindeki irade ve anlayış tutumunca özgünleştirmesi ve bu doğrultuda anlatımı tabir edişi söz konusu olduğundan, Kur'an'ı kendimizde tasvir ve tabir ettiğimiz düzeyde anlamlandırır ve yaşamımızda görürüz. Bu doğrultuda Kur'anın muhatabı olan herkes Kur'an'ı kendinde özgünleştirdiğinde, özgünleştirdiği kadar anlıyor ve anladığı kadar yaşıyordur.

Yukarıda anlatılan sebepten dolayı, Kur'an'ı muhatabımız alırsak eğer, bir mürşid-i kâmil olarak O'nu kendimizde özgünleştirdiğimizce manen vücuda getiriyor olmamızdan dolayı O'nu herkes kendinde yaşamalıdır. Çünkü herkesin fıtraten esma-ı hassı gereği iradesi ve anlayışı doğrultusunda hayat duruşu (yaşam tavrı) farklılıklar arz eder. Herkesin varlığının hikmetsel nedeni ise bir birlerine göre olan farklılıklarında gizlidir.

Herkes Kur'an'ı keyfi değil ilkesel düzeyde kendince yaşamalıdır. Zaten Kur'an'ı, Hakk'ın üzerimizdeki ilahi tavrı olan Rabblik sıfatı üzeri (esma-ı hassımız) okur ve yaşarız. Aslında ise bizlerin Kur'an'ı her tasvir ve tabir edişi, Hakk'ın bizlerde esma tecellisi gereği anlamlandırması ve özgünleştirerek yaşatmasındandır.

Her tefsir ve tevilde bulunuşumuz sonucunda Kur'an inzal olurken bu biçimde inzal olan Kur'an yaşamımızda manen vücud bulmuş olarak tenzil edilir. Böylesi bir tenzilde Kur'an bizde özgünleştiği hâl ile risal edilir.

Kur'anın Mahluk veya Hâlik Oluşuna Dair

İslam düşünce tarihinde evvela siyasi düzeyde daha sonra ise zevki düzeyde Kur'an'ı kerîm'in hâlik ya da mahluk olması üzerine bir çok görüş bildirilmiştir. Lakin bu konu

kanaatimce tam kemâli ile İslam düşünce tarihinde irdelenmemiştir. Bu konuyu bir nebze irdelememiz yerinde olur.

Kur'an, ayet ayet belirli zaman dilimlerinde inzal oluşu ile beraber musafta toparlanışıyla mahluk sıfatı üzeri varlık bulmuştur. Kur'an'ın mahluk oluşu musaf olma düzeyinde kabul edilebilinir.

Kur'an'ın Hâlik oluşu ise Hakk kelamı olan Kur'an'ın, ilahi kelam düzeyinde kadim oluşuyla zamana aşkınsallığı ile ilkesel olarak eril olması sebebi ile Hz. Hakk'ın yaratıcılık düzeyinde insan üzerinde ilkesel değişimine sebebiyet vermesiyle Hakk'ın Kur'an kadim oluşu üzerinden hâlik vasfına bürünmesiyledir. Zaten Kur'an, yaşamda okunuşu ile beraber insanı ilahi düzeyde yaratılış sürecine koyar. Ve Kur'an ilkesel düzeyde değişmez olan ve insanın ilahi düzeyde değişmesine kaynak olan ayetleri ile Hakk'ın hâlik olarak insana manevi düzeyde yaratış bahşetmesi ile hâliktir. Lakin Cenab'ı Hakk'ın kelamının bir tavrı olarak icadı olması sebebi ile Kur'an kelam düzeyinde mahluktur, Hakk'ın kelamda hâlik oluşu düzeyinde bize hâlik olan Hakk'ı imler. Bu sebepten dolayı Kur'an Hâlık'ı imleyen mümkinat düzeyinde bulunur. Hususen de belirtmek gerekir ki Kur'an kadim oluşu ile hâliktendir, bu sebepten dolayı yorum düzeyinde üzerinden tahrifatına meyil etmemek gerekir. Çünkü Kur'anı, Allah'ın Hâlik olarak ayet ayet tecellisi üzeri yaşamda bizleri halkedilişi üzeri okumak onun kadim olmasındandır. Bu bağlamda Kur'an kadim oluşu ile her zamanın kitabıdır. Allah'ın Hâlik sıfatı doğrultusunda Kur'anı yaşamda, yaşadıklarımızı ise Kur'anda görebiliriz.

Kur'an'ın hâlik olması kadimliği ile beraber bu biçimde ele alınmalıdır. Bununla beraber, Kur'an bütün varlık mertebelerinin, makamlarının ve Hakk'ın varlıksal tavırlarının toparlanışı olarak kendinde, hitap-muhatap ilişkisinde bulunan şahsı olan Allah'ı bizlere kelam sıfatında imler. Bu düzeyde Kur'an mahluk gibi görünse de, iman ile Kur'an'ı okuyan kişi üzerinde Hakk'ın, Kur'an üzeri hitap-muhatap ilişkisinde olarak ilahi kelamda bulunması sebebi ile Kur'an, bütün varlık mertebelerinin hakikati olan Allah'ı kelamda hâlık olması düzeyinden bize imler. Çünkü Kur'an'ı ilahi kelamda olarak kulu üzerinde bütün varlık mertebelerinin şahsı olarak makam makam, mertebe mertebe bütün varlık tavırları ile Kürsi-ü Alâ olan beyin üzerinden gönlümüzde hâlık olarak okuyan Allah'tır.

Kur'an'ın mahluk, hâlik ve Allah oluşu üzerine bir çok anlamlandırmalarda bulunabiliriz. Lakin bu fakirin belirtmek istediği, Kur'anın Cenab'ı Hakk'ın varlık mertebeleri düzeyinde ele alınması gerektiğidir. Bunun dışında sadece Kur'an mahluktur, Kur'an hâliktir, Kur'an Allah'tır söylevleri fazla bir anlam ifade etmez.

Şiir ve Kur'andaki Şiirsel Anlatım

Şiir, duygularımız üzerinden hâllerimizi muhatab alan hoş, vezin ve kafiye tertipli manzumelere (ölçülü, mizanlı olan söz) denir. Şiir söyleyene ise şair denir.

Şiir sözlü kültürlerde, insanı maneviyatı ile en çok etkileyen sözlü anlatımlardandır. Yazı temelli kültürlerde ise sözlü anlatımın estetiği olarak edebiyatın sanat tarafıdır. Şiir ve şiirsellikte temel ilke, anlatılmak istenen, yaşanan olay ve olguyu mantıktan daha çok duygu temelli, kalbe hitab biçiminde söylevde sunarak anlaşılmasını sağlamaktır.

Bu durumda şiirsellikte anlatılmak istenen misalli, kinayeli ve vurgulu olarak biçimlenirken vezin ve kafiyedeki tertiplenişte ise muhatab alınanın duygusal etkilenişi üzeri anlatılana dikkat çekilerek anlatılmak istenen durumun anlaşılması sağlanır. Bu da telepatinin en aşağı seviyesi durumunda anlatılmak istenenin anlaşılmasıdır. Bu bağlamda da şiir, kişinin kendisini anlatma biçiminden daha çok telepatik düzeyde anlatılmak istenenin anlaşılmasının sunum yöntemidir. Bu da bilgi-bilimsel temelde incelenmesi gereken şiirin, insanın öğrenim sürecinin bir aşaması olduğuna işarettir.

Kişilerin Hakk ve O'nun hakikatini inkar ettiği, ayrıca gerçekliği olmayan yalan olan hâller üzeri şiirsel anlatımda bulunuşu Kur'anda, ilahiyat açısından kabul edilmeyen şairlik durumu olarak yer edinir; lakin bu şiirin haram olduğu anlamına gelmez çünkü şiir insanlığın öğrenim sürecinin temel taşlarındandır. Bu sebepten dolayı Kur'anın kendisi Arabça şiirsel bir üslupta tecvidli olarak tertil ile okunur.

Tertil

Tertil, muvafık ve yerli yerinde anlamlarından kinaye güzel, uygun ve latif konuşma anlamlarına gelir. Lakin düşüne, düşüne, yavaş, yavaş anlayarak okumak, beyan eylemek anlamlarına da gelir.

Bu bağlamda tertil kavramsal olarak, Kur'anı Kerîmi usul ve kaidesine göre anlayarak okuma anlamında kullanılır.

Tecvid

Tecvid, cevdetten kinaye bir şeyi güzel ve kusursuz yapmak anlamına gelir.

Kur'anda tecvid ise Kur'anın Arapça imla kurallarına göre usulüne uygun, güzel ve mükemmel bir biçimde okumak ilmidir; çünkü Kur'an sözlü anlatım üslubu olarak tecvidlidir. Kur'an tecvidli üslubu sebebi ile muhatabı olan insanların ve cinlerin duygulanımlarına sebep vererek dinleyicisini sakinleştiren ve böylece dikkatlerini anlatılmak istenen konuda toparlayan anlatım diline sahiptir. Kur'an tecvidli okunuş üslubu ile insanı sakinleştiren ve sakinleştirmesi sonucu okuyan ve dinleyenlerin imanları ölçüsünde insanların ulvi melekelerini güçlendirmelerini de sağlar.

Bu sebepten Kur'anın zikir ve virdlerde arapça okunması efdaldir. Lakin Kur'an'ı fikir edinmek için okuyanın ana dilinde okuması şarttır. Kişinin Kur'anı Arapça dışında ana dilinde fikir etmesi ile zikir ve vird edinmesi de; kişi ihlaslı ise eğer makbul ve efdaldir. Ama bu Kur'an'ın arapça okunuşu ile kıyaslanmamalıdır. Çünkü arapça Kur'an ruhunun manevi düzeyde biçimleniş dilidir.

Kur'an dilinin şiirsel düzeyde oluşu sebebiyle, Kur'an ahlakı üzeri yaşayan erenlerin, Kur'anın dil üslubunun sahibi olan Hakk Teâla'aya yakinlik bulmaları sonucunda Hakk Teâla'nın nuruyla tecelli etmesinden dolayı ilm-i ledünundan doğuşatla beslenişleri de şiirsel bir biçimde gerçekleşir.

Bu evliyaullahın keşfe dayalı ferasetinin gelişmesi için, varlık-bilimsel bir eğitim biçimidir. Hem doğuşat sahibi hem de doğuşattan nasibi olan taliplerin doğuşattan gelen feyz ile nasiplenişleri olur.

Lakin bu anlatımdan, Hakk erenlerinin hepsinin şiirsel üslupla doğuşat sahibi oldukları anlaşılmaması gerekir. Çünkü doğuşat Hakk'ın nuru ile melâike tecellisinde

bulunuşuyla, Hakk erenlerinin, hâli olarak sohbetlerinde ve yazım çalışmalarındaki füyuzat akışında da gerçekleşir.

Şiirsel dil, ilkeselliğin kişiye özgü özellikler üzerinden anlatımıyla özgünleşmesinin aracısıdır. Bu sebepten dolayı Hakk Teâla, Kur'andaki şiirsel tecvidli üslup ile insanlara varlığına karşı iman aşılar. Hz. Ömer'in Kur'an dinlemesi üzerine müslüman oluşunu buna örnek göstermek yerinde olur.

Bu sebepten dolayı, Kur'anın usulünce okunması imanın artmasına ve imanımızda tazelenmeye sebeptir de. Ve Kur'an okunan yerde melekler Hakk'ı dinlemenin hâli üzeri hazır olurlar; okuyan ve dinleyenlere füyuzatlarından nasip edilir.

Erenlerin, doğuşatları sonucu gerçekleşen manzumeler ile zevkleri doğrultusunda söylevde bulundukları manzumeler bir birlerine karıştırılmamalıdırlar; çünkü doğuşatlar feyz-i akdes olarak kaynağından besleniştir, zevkler üzeri manzumeler ise zevkteki kıyaslar üzeri zanni biçimlenebilirler. Tasavvuf tarihinde doğuşat olduğu söylenen lakin zevki doğaçlamalar olan, ilahiyat sebebiyle mesafeli olmamız gereken bir çok manzume vardır.

Doğuşatlarda ise mertebe seyrinde bulunan erenin, seyir ettiği mertebenin hâl ve makam tecellilerine göre ilahi nurun etkisi altında doğaçlamalarda bulunması söz konusudur. Bu hadise erenlerin sohbet ve yazım çalışmalarında da geçerlidir.

Lakin mühim olan şiirsel eğitim sonucu keşf ile bilmenin dışında mutlak varlık olan Hakk'ın varlık bilgisi üzeri O'nun sünnet ve ahlak yasaları ile aklın hakkını da vermiş olarak O'nu bilmektir. Bu da Kur'anın akla hitab edişinin hakkını vererek Hakk'ı imanla kalben kabulde bulunarak, aklen ise mantığın sonucu olarak O'nu, tevhid akidesi doğrultusunda bilmekle kalben ve aklen mutmain oluşumuzun gerekliğindendir.

Belki geçen zamanlarda erenler vesveseden, kalben mutmain oluşları ile uzaktılar; ama bu zamanlarda vesveseden uzak olmak kalben ve aklen mutmain olmak ile mümkündür. Bu bağlamda sünnetullahın gereği olarak aklen kâinatı tanıyarak, ahlakullahın gereği olarak da insanlığımızın nedenselliği doğrultusunda insanlığımızı bilerek kalben ve kalbin bir ciheti olan aklen, hikmet üzeri mutmain olarak yaşayabiliriz.

Başka bir deyişle halk tarafı cihetimizle mekaniği, Hakk tarafı cihetimizle ise maneviyatı iyi bilerek, Hakk'ın varlığından emin kalben mutmain bir biçimde O'nu bilerek O'na hizmet edişimiz doğrultusunda insanlığımızı hakiki mânada yaşayabiliriz.

Vesvese

Vesvese şüphe, tereddüt hâllerini doğuran, nefsi zihinde ikna edebilecek her türlü kuruntu ve aslı olmayan ihtimale denir.

Aslı olmayan ihtimaller, nefsi şüpheye düşürerek Hakk'ı tefekkür etmeye mani olacakları gibi, Hakk'ı inkar etmeye ve sonuç olarak O'na buğz etmeye kadar insanı sevkeder.

Evhamlanma üzeri kuruntular ise, salih amellerimizden yana nefsi tereddüte düşürerek Hakk'a tevekkül etmeye mani olacağı gibi Hakk'ın rızasından bizi geri bırakır. Ve huzura örtünmemize sebep olarak Hakk'tan gafil olmaya insanı sevk eder. Bu doğrultuda da kişinin şüphe cehennemine düşmesine de sebep olur.

Nasihatler

Nasihat 1: Hakk'ı, Hakikati ve Kemâlatı Arayanlara

Ey iman eden mümin kardeşim!

İslamın beş şartını ihlas ile yerine getiren herkesin kurtulacağına Hz. Nebi ashabına "**beş şartı yerine getirirsen kurtuluşuna kafidir**" hadisiyle işaret etmektedir.

Ama Hakk'ı, hakikatı ve kemâlatı istiyorsan eğer iman, aşk, ihlas, sıdk, hayır ile Hakk'ı talep etmek ve O'na vasıl olmak için ehli olan bir mürşid-i kâmil bulman, bu kitapta anlatılanlar sebebiyle zorunludur. Kur'anı "**Kur'anla insan ikiz kardeştir**" hadisi gereği yaşayan, canlısı olan "Kuran-ı Natık" tan (Hz. Ali (kvc)) okumak gerekir.

Bil ki Hakk sana akıl vermiş; öyle ise aklen yaşantısında islamı görmediğin, kendisinde Hakk'ın varlığını işaret eden feraset ve tasarruf hâli görmediğin bir insana sakın tâbi olma!

Bir mürşid-i kâmilde islamı, üç haslet üzeri bulursun. Bunlar:

1) Her türlü hadis ve hadiseye hüsn-ü zann ile hikmet üzeri bakması ve hikmetiyle Hakk'ı göstererek değerlendirmelerde bulunmasıdır.

2) Bütün mevcudiyeti ile Hakk'a hizmet (ibadet) etmesi ve hizmetine karşılık hiç bir beklentide bulunmamasıdır.

3) Hiç bir şekilde ırk, toprak, cinsiyet, mal, servet, ilim, mevkii, makam, şöhret, belli bir tarik vb şeyler üzerinden kendine varlık vermeden ve ayrımcılığa gitmeden fakrda tevazu ile yaşamasıdır.

Bunun dışında bir ahlak, Hz. Nebi efendimizin ahlakı dışında bir ahlak olup, bizi kişinin nefsine yetiştirir; Hakk'a, hakikate ve kemâlata yetiştirmez. Belki bulduğun mürşid sana Hakk'ı, hakikati ve kemâlatı kâmil olarak öğretebilir; lakin onlara yetiştirmekten acizdir.

Müeşid-i kâmilde Hakk'ın varlığını işaret eden feraset ve tasarrufu ise sohbet mehiyetindeki muhabbetinde bulursun çünkü onun muhabbetinde Hakk, nuru ile melâike tecellisinde onun üzerinden kendine varlık verir.

Her an tavırları ile kendine varlık veren Hakk'ı, varsa eğer iman gözün zuhurda bulursun; yoksa eğer iman gözün, zuhurda buldum diye yalana da düşme; sonra sureti Hakk zanneden putperestlerden olursun.

Hakk Teâla dahi sana mürşid-i kâmil göstermediği sürece kendine mürşid diyenlere saygı göster ama itibar etme. Lakin mürşidlik iddiasında bulunmayan mürşidlerden hizmet ile himmet al. Bulur isen Hakk'ın sana işaret ettiği ve kendisinde nebi (peygamber) ahlakı bulan, Hakk'ın zuhur ettiği tecelli kaynağı olan bir mürşid-i kâmil, ölesiye hizmette ölesiye sev sadece.

Bir nazarı dahi yeter sana Hakk ondan nazar ediyor diye.

Sakın nefsini koyma hizmetine sonra ötelenirsin diye.

Bu fakir için de bir dua eyle, Allah-u Teâlaa acizden razı olsun diye.

Allah'ın selamı üzerimize olsun!...

Nasihat 2: Hakk'ı metafizik düzeyde düşünmemek gerekir.

Her türlü olay ve olgu başlangıçta Hakk Teâla'nın melâike tavrında (kuantum düzeyinde kuvvet tavrında bulunuşu) bulunuşuyla melekleri var edişi; süreçte meleklerin, melâikeleri (kuvvetleri) düzeyinde muhabbet edişi (elektromanyetik etkileşim kuvvetinde tavırlarda bulunuşları), sonuçta ise melâikenin suretler ve melekelerde fiilde dışlaşılmasıyla mevcudiyet bulur.

Yani yaşadığımız her şey meleke, melek ve Cenab'ı Hakk'ın şahsının nurlarının melâike tavırlarını sonuç olarak yaşayışımızdan ibarettir. Bu bağlamda başka bir deyişle de Hakk melek ve melekeleri ile bize uzak değil mevcudiyetimiz ve yaşantımızda bize bizden daha yakindir. "**Biz insana şah damarından daha yakiniz**" ayetini tevilen bu mânada yad etmek yerinde olur.

Aynı doğrultuda başka bir deyişle de her şey bir varlığın şahsının kendisi değil, şahsının tavırları olarak vardır. Öyle ise tasavvufta Hakk, uzaklarda metafizik bir varlık olmaktan çok metafizikten uzak olarak hayatın kendisinde bulduğumuz bir varlıktır. Bu sebepten dolayı Hakk, uzaklarda bir yerlerde olması anlayışından uzak, hayatın kendisinde mertebe mertebe tavırlarda bulunan bir varlıktır. Bu bağlamda "**güldüren de ağlatan da O'dur**" ayeti ile, kendimize ait olduğunu zannettiğimiz en hususi özelliklerimizin dahi O'nun tavırlar sonucu yaşadığımız sıfatlarımız olduğunu belirtmek gerekir.

Dostum, böyle olduğundan dolayı metafizik bir tanrı inanışını bırakıp, kukla olduğumuzun su-i zannı ile değil Hakk'ın hayatta aranması gerektiği anlayışı ile Hakk'ı hayatta bulup, yaşamımızda O'nun ahlakı üzeri yaşamamız gerektiğinin bilinci ile fakrda yaşamalıyız. Bil ki Hakk yolunda bulacağın ise nur, feraset, tasarruf, irfan ve ahlaktan başka bir şey değildir. Ayrıca Hakk'ı ve hakikati bilmenin zevkinde bulunmak da büyük bir lütuftur. Hiç bir yer ve kişide bunların dışında başka bir şey de bulamazsın. Öyle ise bunları bulacağın yerde nefsinin karşılığını hiç gözetmeden sebat ile hizmet et;.

Nasihat 3: "Size verdiklerimizden temiz olanları yiyiniz"

"**Size verdiklerimizden temiz olanları yiyiniz**" (Araf, 160) bu ayet tefsiren bize helal olandan yememiz ve içmemiz gerektiğine işaret eder. Tevilen ise her yediğimiz ve içtiğimiz bağlı oldukları meşreblerin melâike yoğunluğuna göre bizim hâllerimizi bevadih veya hücûm hâllerinde ahlakımıza kadar etkilerler anlamını işaret eder. Bu sebepten dolayı yediğimiz, içtiğimiz ve giydiğimizin helal olmasına ve meşrebleri itibarıyla temiz ve güzel olmasına dikkat etmek gerekir; zaten helaller de temiz, ve güzel olanlardandır.

Nasihat 4: Gariplik ve Kişiliği Yitirme Üzerine,

Tarikte yol tutan Hakk talipler, yolun yaşamları olduğunu iyi bilmelidirler. Hak talipler yaşamlarında kişilikleri üzerinden değişim, dönüşüm, gelişim safhalarında hâlden hâle devşirilirler iken, bazen kişiliklerini yitirmiş bir hâlde nerede olduklarını bilmemenin anlatımında meçhul bir garipliğe düşerler. Böylesi durumlarda Hakk talipleri aslında Hakk üzeridirler. Lakin varlıklarını külliyatta önemsiz bularak, önceki kişiliklerini yitirmiş hâlde, ilahi ahlak üzeri varlık bulan yeni kişiliklerine kıyasen, ikilemde bulunmaları ile kendi varlıklarında, gariplik hâli üzeri uzlettedirler.

Böylesi durumlarda talip, nerede olduğunu, nasıl olduğunu kavramak için geçmişi ile yeni varlık durumunu kıyaslamalıdır. Böylece hiç değişmemiş gibi görünen varlığının bir gelişim sürecinde ilahi sıfatlar üzeri değiştiğinin farkındalığına gelecektir. Talibin değişiminin, gelişiminin ve dönüşümünün farkındalığına gelişi, yitirmiş olduğu eski kişiliğinden soyunup yeni kişiliğinde kendi varlığının durum tespitini yapması, yolda nereye geldiğinin, nasıl olduğunun durum tespitidir. Talip kişi, şahsını yitirmemiştir; sadece kişiliğinin değişmiş olduğunun farkındalığına gelmelidir. Ve talip kişi yeni kişiliği ile ilahi sıfatlarının yaşantısında tavırlar olarak dışlaşmasının zevkinde âlemler ile uyum içinde yaşamalıdır. Bu da ahlak olarak yolun gayesidir.

Nasihat 5: Yaşam Üzerine

Yaşam, ilkeler ırmağıdır. Kim ki kendi varlığı ile set çeker bu ırmağa, kendi kendini perişan eder. Çünkü ilkeler üzeri yaşam ırmağını akıtan Allah (c.c.), varlığına kıyasen başkasılık iddasını güden başkasını istemez. Ve yaşam ırmağına kendileri ile set çekenleri sonunda helâk eder. Yaşam ırmağı önüne set çekilebilecek bir ırmak değil, huşu ile bir olarak akışında akacağımız bir ırmaktır. Yaşam ırmağında birlik, ilkeler üzeri yaşamak ile kişide gerçeklikte deneyimlenir. Yaşam, ilkeler üzeri deneyimlerde yaşanırsa zevktir. Bunun tersi sonuçta cefa ve acı getirir.

Yaşam ırmağı soyutlayamadığımız, ilkeler üzeri yalnızca kendimizi soyutlayabileceğimiz, akışına set vurulamayan ırmaktır.

Yaşamın kendisinde bize dışsal olan her şey ile yaşarken, yaşamın farkındalığına gelemiyoruz. Yaşamda, yaşamın farkındalığına gelmek, yaşayan olarak yaşadığımızın farkındalığına gelmek, en büyük mucizeye şahadet etmektir. Çünkü görünüşte cansız olanlardan can bulan bizler, cansızlıkta yaşamıyor muyuz? Ve diri olan Hakk Teâla ile can bulmamız bizim için en büyük zevk olmalı değil mi?

Yaşam bir sıfattır. Yaşayan ise o sıfatın öznesi ve şahsıdır. Şahıs olmak bir sıfatta bulunmaktır. Şahsın niteliksel durumu ise şuurda diriliktir. Şahsın kendi varlığı üzerinde şuurda diriliği ise yaşayışıdır, yaşam sıfatında bulunuşudur.

Bütünsellik kavramı ikiliği imler; ikilik içerir ve ikiliğin erek durumudur. Lakin ikiliğe ve ereği olan bütünselliğe aşkın bütûnda var olmak ve yaşamak, şahıs durumunda kendin olmaktır ki bütünselliğe aşkın özdeşlik sebebi ile ikilik ve bütünsellik farkındalığı bu durumda yitirilir.

Yaşam ikiliğe aşkın varoluş durumudur. İkilik yaşam için bir amaç değil, sadece yaşam ve yaşam sıfatlarımızın belirmesine bir araç durumudur.

İkilikte, yaşamdaki kendin olmaklığı bulamayız; lakin yaşamın kendisinde yaşayışımız (yaşantımız) ikilikte gerçekleşir.

Yaşayan ve yaşananlar iki farklı durumdur ki yaşayan ikiliğe aşkın bütûnda şahıs olarak vardır; yaşananlar ise yaşayanın ikilik gereği, varoluş tavırlarında seyridir. Yaşayan tinsellikte varoluştadır; yaşananlar ise eşya üzerinden tinselde seyir etmektir. Yaşayana kim sorusu ile cevap aranır, yaşananlara ne, ne için sorusu ile cevap aranır.

Yaşayan, şahıs olmaklığı ile değişmezliktedir, yaşananlar ise yaşamın akış içermesi sebebi ile akışta, her an bir oluşta fenâdadır.

Nasihat 6: Tevhid Gönlün İlacıdır

Tevhid, gönlün ilacıdır. Kim ki tevhid akidesi doğrultusunda yaşar, tanrısal olan ilkesel yaşantısı sebebi ile karakterinde ve yaşamının bütün alanlarında huzur bulur. Her türlü kaygı durumundaki korkularına aşkın yaşamında selamet bulur. Her işi, şundan bundan imlemeler ile başkası değil Rabb'i olan Allah'ından bilerek gönlünde sabır ile sükunet bulur.

Yaşanabilinir ise tevhid, gerçekle yüzleşildiği içindir ki acı dahi olsa gönlün ilacıdır.

Bilinmelidir ki gönül hastalıklarının (kin, nefret, kibir, öfke, cimrilik, yalan, hırs, zulüm etme vb.) tamamının sebebi şahsı ile tek bir gerçeklilik olan Tanrı varlığına keyfi iradelerimiz doğrultusunda örtünmemiz ve O'nun iradesini kabullenmememizdir.

Nasihat 7: Beklentide Olmamak

Yolumuz, hiçbir beklentide içinde olmadan Allah için yaşama yoludur. Bu yolda istenilen en güzel ahlaki huy, yapılan her türlü hayrı Allah için yapmak ve sonuçta akla dahi getirmemek ve bir gün içinde Allah'ı hatırlatan her türlü olay ve olgu karşısında veya sadece bir defa bile Allah demiş olma zevkinde bulunsak da "kulluk huzurunda" bulunmaktır.

Karşılığında bir mükafat beklentisinde olarak ibadet etmek ve ibadetlerimizi, borç ödeme niyeti ile yapmamız her ne kadar imanı işareten samimi bir durum belirtisi olsa da yaptığımız ibadetleri borç ödeme ve mükafata erme beklentileri ile değil sadece Hakk rızası için yapmak gerekir. İbadetleri âlemlerde hazır olan Allah'ın (cc) huzuruna ermenin mükafatı olarak görmek gerekir. "Allah" diyoruz, O'na şükür, hamd, tövbe, dua, ibadet ediyor, O'nun ahlakı üzeri yaşamaya çalışıyoruz. Bunu bir mükafat olarak kabul etmeli, başka mükafat beklentilerinde bulunarak, ilahi huzurda olduğumuzun hâlini kaçırmamalıyız.

Nasihat 8: Müminlerin Kardeşliği

Günümüzün entellektüel tasavvuf erbabı Arap tasavvufu, Hint tasavvufu, Horasan tasavvufu, Horasan kaynaklı Türk tasavvufu ve Arap İslam, Türk İslam, vb. gibi ayrışımlara girerek İslam'da farklılıklar göstermektedirler. Böylesi entelektüel kesimlerin anlayamadıkları İslam'ın niteliksel ölçüleri ile değişmezleri ve değişmezleri üzerinden her birey ve toplumun anlayışları doğrultusunda, İslamı yaşamalarında yorum farklılıklarının olabileceğidir.

İslam'da meşreb, ırk, millet, zevk vb. gibi ayrışımlara gitmek ve ayrışımları kategorileştirmek, şeriat kıyasınca değil ama hakikat kıyasınca münafıklığa yakın bir durum arz eder.

İslam’da meşreb, ırk, millet ve zevk üzerinden ayrışımlara gitmek, İslam’ın ruhuna ters düşer. İslam, özü itibarı ile herhangi bir meşrebe, ırka, millete ve zevke aşkın, Hakk’a aitlikte Hakk için yaşamak ilkelerince mümin kul olma öğretisini verir. Bu doğrultuda İslam olan herkes, meşreb, ırk, millet ve zevkine aşkın bir durumda İslam olan diğer mümin kardeşlerini yabancı görmemelidir; İslam’daki zevklerinin, ırklarının, meşreblerinin farklılıkları sebebi ile su-i zanda bulunarak onları dışlamamalıdır.

İslam olan bizleri ümmet olarak yek vücut yapacak ilke, hepinizin insan olduğu ve insan olarak birbirimizin mümin kardeşleri olduğudur.

Mümin olmaklığımız ile Hakk’ın huzurunda biriz, takvamızca da Hakk katında Hakk’ın daha çok razı (hoşnut) olduğu kullarız.

Farklılıklarımızdan dolayı üstünlüklerimizin davasında bulunmak yerine, bir birinden emin mümin kardeşler olarak Hakk huzurunda birliğimizi görüp haddimizi bilmek gerekir.

Nasihat 9: Mürşid-i Kâmile edepli Olma

Talip canlar ehli olan bir mürşid-i kâmile intisaplı iseler bilmelidirler ki kendilerinin zanları ve keyfiyetleri doğrultusunda oluşmuş olan iradeleri ben olmaklıklarının temelini oluşturur. Böylesi ben olmaklıkta kişinin kendine zulmü vardır. Bu durumda mürşid-i kâmil, dava-ı Hakk gereği Hakk’ın iradesini yaşayan olarak, Hakk’ın iradesinin hak irade olması doğrultusunda talipler tarafından yaşanmasının muhabbetindedir.

Taliplerin mürşid-i kâmilin muhabbetinde hak olan irade ile yüzleşmeleri sonucunda amel etmemeleri ve lakayid olmaları mürşid-i kâmilin taliplere buğzuna sebeptir. Bu da taliplerin mürşide buğzuna ve imansızlığına sebeptir. Bu sebepler sonucunda talip canlar tasarruf kuvveti ile mürşid-i kâmil tarafından muhabbetten uzaklaştırılabilinirler. Bu da vicdana gelmiş talip canlar için ileride bir azaptır. Ve ya talip canlar ola ki mürşid-i kâmilin merhamet nazarına yakalanırlar. Bu da talip canın meşakkatli ve sıkıntılı yaşam durumları üzeri (azap) terbiye edilmesine sebeptir. Bu yönde terbiye edilen talip can kendi zanlı ve keyfi iradelerinden hak olan iradeyi görmesi sonucu vicdana gelerek kendi ile yüzleşmesinin adaletinde hakkı olan hüzün, üzüntü ve kederlenişinin azabında pişmanlık ateşi ile kurtulmanın tövbesinde bulunur. Zaten ceza üzeri adalet tövbe etmek için değil midir?

Bireylerin hak sınırlarını bilerek, kendi varoluşunun hak sınırlarını çizerek nasuh bir hâl üzeri ailesine, toplumsal yaşantısına ve ya Hakk’a niyet ve amellerde rücu edişi tövbe değil midir?

Bu doğrultuda talip canlara tavsiyem, Naib-i Resul olan dilinde Hakk’ın konuştuğu, mevcudiyetlerinde Hakk’ın tezahür ettiği mürşid-i kâmiller ile zan ve keyfi iredeleri doğrultusunda zıtlaşmamalarıdır. Ayrıca onların huzurunda Hakk’ın huzurunda olmanın iman müşahedesi ile onların hak iradelerine de lakayd olmayarak edepli olmaları ile erkan edinmelidirler.

Onların huzurunda beşeriyetimizin terbiye olmamış yönleri yani toplum içindeki gündelik hayatımızın tevazu, kibarlık, nezaket ve latiflikten uzak davranışça kaba olan düzeysiz tavırlarda bulunmamalıyız. Olur da kalplerini bilmeyerek kırarız da onların yaşayışlarında yakin oldukları Hakk’ın azamet-i kibriyasına dokunmuş oluruz. Böylece

imanınız giderilir de imansızlığımızın zulmünde ne yapacağımızı bilmemenin körlüğünde şaşkınlardan oluruz. Kendimizi gafletin sonucu olarak azapta buluruz. Erenler buna Hakk'ın rahmet tokadı değil, gaflet tokadı demişlerdir.

Bizler anlatır olduğum zulümde iken, Hakk'ın doğada fiillerde ve görünüşlerde insanda ise beden ve kişilikte karakterize olarak biçimlenmiş sıfatlarına tavırdayızdır. Bu da Hakk Taâlanın hakkı eda edilmemiş sıfatları ile adalet sıfatında karakterize olarak adl esması ile sıfatlarının hakkının eda edilmesine sebeptir. Adalet böylesi tecelli eder. Hz. İsa'nın "**hüküm ettiğiniz ile hükmolunursunuz**" kelamında bu net olarak anlatılır. "**İnsan için çalıştığından başka bir şey yoktur**" ayetinin tefsiri de mealen buna işaret eder.

İnsan olarak bizler Hakk'ın iradesinin esmalar ve ayetler üzeri karakterize olarak biçimlendiği ahlaki tavırlar üzeri yaşayamaz isek eğer (bu her şeyi hakkı ile bilmeme, görmeme ve her şeye hakkını vermeyerek hakkıyla yaşamama anlamını taşır) ya vicdanen ya da bedenen cezalanmış olarak azaptayızdır.

Nasihat 10: Mürşid-i Kâmil ve Psikolog

Psikolog ile mürşid-i kâmili psikolojik vakaları tedavi etmede ayıran en büyük hususiyet; hastalar psikolog ile hasta oldukları hususiyet üzeri ben merkezci olarak hastalıklarının sunumundadırlar. Dervişliğe adım atan kişilerde irade üzeri nefis hastalıklarına yakalanmış olanlar ise ben merkeziyetçi değil, üstadları olan mürşid-i kâmil merkeziyetinde bir anlayış ile üstadlarının ilkeler üzeri muhabbetinde, varsa yanlışlarının veya doğrularının sunumunda kendileri ile yüzleşmenin müşahedesinde var oluş hakları üzeri terbiye edilirler.

Mürşid-i kâmili psikologdan önde kılan başka bir hususiyet de kâmilin muhabbetinde talipler için hasta kavramı kullanılmaz. Hastanın hasta kavramı üzerinden hasta olduğu bilinci dahi hasta olmasının şartlandırılmasıdır. Muhabbette ise talip, derviş, can ve mürid kavramları üzerinden kişiler, aidiyet hissiyatına bürünerek aidiyet hissiyatı ile sorumluluk duygusunda bulunurlar. Bu da kişilerde vicdan oluşturur. Vicdan, muhabbette taliplerin ilkeler üzeri kişiliklerine sınır getirmelerinin duygu hâlini getirir. Bu taliplerin hakkını vermedikleri varlık unsurlarının hakkının hüsn-ü niyet ve salih amellerle verilmesine sebep olur.

Aslında seyr-ü sefer denilen, hakikatin içsel deneyimle yaşanması, insanın varoluş unsurlarının haklarının iadesi ile insanın haklar üzeri yaşamasıdır. İnsan hakkını vermediği var oluş unsuru üzeri hakikate örtünür. Hakk muhabbetinde haklar ile yüzleşen talip, hakkını vermediği var oluş unsuru üzeri seyr-ü seferini de dondurmuş olur. (Tasavvufta buna "şeytanına takıldı" da denilir)

Mürşid-i kâmillerin psikologlardan farklı olarak, kişileri kişiliklerinde tedavi etme amaçları yoktur. Hakk'a ve O'nun ahlakına yetiştirmenin amacında olarak kişilerin karakterlerini, kişilerin imanları doğrultusunda ilkeler üzeri arketipleri olan esma-i haslarında yeniden biçimlendirirler.

Bu biçimlendirişin en büyük temeli, kişi dediğimiz talibin imanıdır. Ve talip imanı doğrultusunda kâmile olan güven duygusu ile emin ellerde olmanın hissiyatı ile ikrarı muhabbetince tevekkülde huzur bulur. Bu da Mürşid-i kâmili psikologdan ayırır. Çünkü psikologa giden hasta iman ile gitmiyordur ki. İnanç ve insanın inancı

doğrultusunda kendi ile yüzleşmesi kişiliğinde değişime sebep verir. Bunun dışında keyfi irade ve su-i zan üzeri insanın kişilik değişimi kişilik hastalıklarının temelini oluşturur.

Lakin inanç temelli kişilik değişiminde öncelikli konu evrensel düzeyde haklar çerçevesinde ahlak edinilmesidir. Hakların verilmediği, hakların gasp edildiği bir inanç üzeri ahlak edinme inisiye yöntemleri, içeriği boş olduğundan tatminsizlik yaratır.

Tatminsizlik ise hakları vermeme olarak ahlaksızlığa sebeptir. Ahlaksızlık hakların verilmemesinden dolayı vuku bulur.

Mürşid-i kâmil, doğruluk aynası olarak ahlakı ile talibin kendi ile yüzleşmesine sebep olarak talibin inancı doğrultusunda hakikat hastası olmasının tedavisini verir. Psikolog ise ya sakinleştiriciler yada uyarıcılar ile kişiliği bozuk hastasını uyutur. Hasta ile de empati yapmaya çalışarak onu anlamaya çalışırlar. Lakin mürşid-i kâmilin talip ile hem hâl olduğu gibi hastaları ile hem hâl olamazlar. Çünkü kâmil sohbetlerinde talipler kendilerini muhabbette hem hâl olarak bulurlar.

Nasihat 11: Kur'anı Anlamak Adına

Günümde tasavvuf ehli, Kur'anı anlamak için ontoloji, epistemoloji, psikoloji, teoloji, tipoloji, fizik, kimya, tarih vb bilimler ışığında anlamaya ve tefsiren anlatmaya çakışmaktalar. Bu mantıksal olarak bu çağda ve gelecek çağlarda Kur'anın hakiki mânada anlaşılması adına zorunlu bir yaklaşım biçimidir. Tasavvuftaki irfan öğretisi bağlamında Kur'anın yeni yaklaşım biçimleri ile anlaşılmaya çalışılması ve anlamlandırılması çağın gereksinimi olarak zorunlu olmuştur. Bunun için ehil olanların ilimler arası disiplin altında Kur'anı mutlar ilkeler ışığında bütünselliğinde anlamaları yerinde olur.

Nasihat 12: Tasavvufta Bilme

Tasavvufta bilme, Kur'an ayetleri ve sahih hadisler düşünceye referans alınarak gerçekleşir. Bunun içindir ki ayet ve hadisleri keyfi ve maksatlı olarak yorumlamaktan ayrıca keyfi ve maksatlı olarak yorumlanmış kelamlardan kaçınmak gerekir. Bunun içindir ki dini düzeyde yapılan her türlü yorumun gerçekliğini Kur'an ve sahih hadisleri referans alarak kontrol etmek yerinde olur. Çünkü harf be harf Kur'anı ve sahih hadisleri ve peygamber sünnetini maksatları doğrultusunda sözde mantıksal çerçevede yorumlayan kişiler her devirde bulunur.

Nasihat 13: Hakk'a Hizmet

Tasavvufta Hakk'a hizmet halka hizmet olarak, halkın içinde Hakk ile Hakk'ın ahlakı içinde yaşamak iledir. Halka hizmet Hakk'a hizmettir. Çünkü ka hizmet ederken ilahi sıfatların tecellisi söz konusu olduğu için, Allah'ın ahlakı üzeri yaşamak ile Allah'a da hizmet edilmiş olunur. Allah'a hizmet ise anlatılır olduğu gibi, Allah'ın iradesi üzeri emir ve yasaklarına riayet etmekle de biçimlenir. Ama hususen belirtmek gerekir ki Hakk'a hizmet, Hakk'ın ayetleri, sıfatları ve esmaları üzeri yaşamakla olur. Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmak da budur. Yani çalışmamız ile el Rezzak, Hakk ilkesi doğrultusunda her şeyi hakkı ile bilme el Hamid, her şeyin hakkını verme ve haklar üzeri yaşama ile el Adl, ebeveyin ve çocuklarımıza hizmet ile el Mürebbi, el Nasır esmaları üzeri yaşarken bir taraftan Hakk'ın ilahi esma tavırları üzeri yaşayarak O'na esma yaşantısı ile hizmetteyizdir bir taraftan da böylesi yaşantı sonucu Hakk'ın

esmalarını yaşamanın temsilcileri olarak tevhidde hizmetteyizdir. Bunun içindir ki Cenab'ı Hakk Hz. Musa'ya (as) "**ya Musa, bu gün benim için ne yaptın?**" suali ile beraber cevaben "**bir açı doyurdun mu, bir fakiri giydirdin mi, bir yetimi sevdin mi?**" buyurmuştur. Bu bağlamda beşeriyetimiz üzerinden ilahi ahlak üzeri yaşamamız Hakk'a hizmetimizdir.

Nasihat 14: Bilinmek İstedim

"**Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim**" hadis-i kudsisi bir çok kişi tarafından sahih olarak kabul edilmediği için hâla üzerinden tartışılmalar yapılmaktadır. Kabul etmeyenlerin görüşüne saygı duymakla beraber bu hadis-i kudsinin tasavvufun yaşam biçimini temellendirdiğini de hususen belirtmek gerekir. Çünkü tasavvufdaki Hakk'ı bilme şevki ontolojik olarak bu hadis-i kudsi ile anlam kazanır. Bu hadis-i kudsinin tasavvuftan çıkartılması, tasavvufun mürid ve murad temeli ile biçimlenen taleb ehli olan taliplerin, Hakk'ı bilme aşkı ve şevklerinin hikmeten ve aklen anlamının yitirilmesine sebebtir. Aklen ve imanen bu fakirin görüşü odur ki bu hadis-i kudsi Allah'ın kitapta anlatılan ahadiyet sırrı sebebi ile zorunlu bir tavır biçimidir. Zaten "**akletmez misiniz**" ayetleri bu hadis-i kudsinin Kur'anda biçimleniş şeklidir.

Bu anlatımın dahilinde yukarıdaki hadis-i kudsinin temeli ile Hakk'ı anlamak gerektiğini belirtmek yerinde olur. Bu hadis-i kudsi halkedişin hikmetinin iradi temelli olarak içeriğini doldurur. Yani Cenab'ı Hakk'ın halkedişteki iradesini bize gösterir.

Genel anlamda tasavvuftaki aklediş ve yaşam biçimi Hakk ve hakikat bilgisi ışığında bu hadis-i kudsinin temelinden yükselir. Zaten insanlık tarihi, insanın bilme iradesi doğrultusunda Hakkk'ın bilinme iradesine doğru devinişidir.

Lakin tasavvufun anlayış biçimini oluşturan bu hadis-i kudsi tasavvufta farklı fikir tartışmalarının da çıkış noktası olmuştur.

Cem mertebesinden bakışımda olan kimi erenler ahadiyet sırrı sebebi ile, mutlak olarak bilinen Hakk'ın şahsı sebebiyle "Hakk'ı da kim bilecekmiş" derler. Bu kelamı söylerlerken ahadiyeti ile Hakk'ı bilmeleri doğrultusunda zaten kuldurlar, kullukı perdesinde Hakk'ı bilmeleri ile de Hakk'ı bilen kullardırlar. Bunun içindir ki bu ehil meczubane tavırları ile Hakk'ın mertebeleri ile bilinmesinden uzak düşmüşlerdir. Bu anlatımdan, anlatılan hâlde bulunan erenlerin tenkid edildiği anlaşılmamalıdır bilakis tasavvufun zevki olarak mertebeler seyrinde farklı hâller üzeri yaşantılanan bir deneyim yolu olduğu anlaşılmalıdır. Her veli Hakk'ı küliyatında hakikati ile ayrıntılarında bilecektir diye bir kaide yoktur zaten yanılgıya düşmemek kemâlat yürüyüşüne de aykırıdır. Bu babta "günde kırk makam geçerdim, her makamda kendi küfrümü (örtüklük) görürdüm" hadis-i kudsisini de belirtmek yerinde olur.

Bazı ehilin yukarıda anlatılan hadis-i kudsiyi, ahadiyet sırrını ölçü alarak, "Hakk, yanlızlığından gına gelerek halk etmede bulunmuştur" söylevi ile yanılgıya düşmüşlerdir. Bu da Hakk'ın şahsının nur hâlinin tahmin üzeri keyfi olarak belirlemekten ibarettir.

Bazı kişiler ise yukarıda anlatılan hadis-i kudsiyi çarpıtarak "Hakk'ın bilinmek isteği, Hakk'ın kendini bilmek isteğidir, bunun için halketmede bulunmuştur" söylevinde bulunmuştur. Bu söylevi irdelediğimizde "Ben" diyerek kendini ifade edişi ile kendini bilen bir rabbin kendi şahsını bilmek için halketmede bulunuşunun çelişki oluşturduğu

görülür. Bu bağlamda bazı kişiler ise “Hakk zatını değil sıfatlarını bilmek için halketmede bulundu” der. Lakin Hakk kendi sıfatlarını dahi halkedendir ve kendi varlığındaki zaman genişliğinde bir şeyi halketmesi “**ol**” emri hükmünce anda gerçekleşir. Ve Hakk, halkettiğinde anda bilir. Halkettiğini ve tavırlar olarak var ettiği sıfatlarını bilmek için bir çabada bulunmaz. Zaten anda bilendir.

Genelde bir kısım ehli vücudtan bu görüşte bulunanlar Hakk’ı hakkıyla bilmemelerinden dolayı Hakk’ın sübhan esmasına muhalefeten böyle söylevlerde bulunurlar. Ehli olan bilmelidir ki Hakk bir şeyleri veya Zatını ve sıfatlarını bilmek için değil zatının varlığını zatında bilen olarak ve zatının bilinmesi için halketme tavırlarında bulunmaktadır. Zaten “**bilinmeyi istedim**” söylevinde Hakk’ın kendini bilinmek istenen olarak şahıs düzeyinde bildiği işaret edilmektedir. Ayrıca kendini bilmeyen ilah olarak bir zatın alemleri halketmesi de mantığa aykırı olarak pek garip bir durum olurdu ki Hakk böylesi bir durumdan münezzehtir. Bu düşünce ile böylesi kişiler “Hakk kendini bilmiyor, ben Hakk’ı bilir iken Hakk kendini bilmiş oluyor” anlayışına kadar akıl yürütürler. Böylesi bir düşünce insan-tanrı anlayışına kadar gider. Bunun içindir ki böylesi kişiler vicdana davet edilmelidir.

Böylesi kişilerin söylevi “**sen bizi rızıklandırmıyorsun bilakis biz seni rızıklandırıyoruz**” (Taha, 132) ayetinde geçen Hakk’ın bizleri madden ve manen rızıklandırdığını kavrayamayarak Hakk’a bilgisizce muhalefet etmektir. Ayrıca “**O gökten inen ve oraya yükselen her şeyi bilir**” (Hadid, 4) ayeti ile de Hakk Teâla’nın manen ve maddeten nur deryasından ikram ettiği her türlü bilgi ve kendisine yükselen her türlü niyet ve hâli zaten bildiği tefsir manası ile anlatılmaktadır. Her bilişimiz, fiilimiz bilen hakkın bizlere lütf-u ihsanından başka birşey değildir. Bilişlerimiz üzerinden Hakk’ın biliyor olmuş olmasını zannetmek, Hakk’ı insan aklı ile sınırlamaktan ve Hakk’ıyla yadedememekten başka birşey değildir.

Nasihat 15: Uzaklardaki Allah

Cenab’ı Hakk’ın zatının nurları ve sıfatlarının tavrı ile aşkın varlık olarak alemler ile olan birliğine karşı çıkanlar “**Melek ve ruh miktarı elli bin yıl tutan bir günde O’na yükselirler**” (Meâriç, 4) ayetini tenzihe ilke olarak kabul ederek bu bağlamda Hakk’ı alemlerden ayrı düşünürler. Lakin bu ayette belirtilen melek ve ruhun 1) Hakk katı olan lahudta (sınırı olmayan Allah katı, uzay) Cenab’ı Hakk’ın hususen nurani tecellide bulunduğu, nurunu ışıttığı nur merkezlerine varımı, 2) kendi mevcudiyetleri üzerinde melek ve ruhun varlık tekamülünün ayette belirtilen zaman sürecinde tamamlayarak Hakk’ın varlığının hususi tecellisine hazır kılındıkları belirtiler. Ki Hz. Cebrail’den önce binlerce cebrailin halkedilişi ve helak edilişini de bu babda anlamak gerektiği kanaatindeyim.

İnsana gelince, bu ayetle insanı yukarıda anlatılanlar doğrultusunda Hakk’ın varlığına hikmetsel düzeyde melek ve ruhun tekamül sonucu nasıl vardığı anlatılmaktadır. Melek ve ruh için bu böyle iken, insana üflenen Hakk’ın nur nefesi sebebi ile insan için Hakk’a varım, melekler ve ruh için takdir buyurulmuş varoluş tekamül süreci ile karıştırılmamalıdır. Bu doğrultuda Hakk’ın alemlerle olan birliğini kabul etmeyenler tenzihen Hakk’ı ikilikte, uzak ve öteki bir varlık olarak kabul ederler. Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda ayetlerin mertebe, makam ve hâl çerçevesinde, hitap – muhatab anlatımlarına dikkat edilmelidir. Bu bağlamda yukarıda bahsi geçen ayet

tenzihten daha çok, melek ve ruh mertebelerinde Hakk'a hususen tekamül ile varım sürecini işaret eder. Ayrıca belirtmek gerekir ki melek ve ruh kevni olduklarından dolayı, ışık hızında hareket ettikleri ve daha hızlı hareket ettikleri de düşünülürse, melek ve ruh hızlarınca hareket ederken ayette geçen zaman sürecinin sonunda kendilerinin momentleri düzeyinde değişime uğrayarak Hakk'a varımlarının söz konusu olduğunu da belirtmek gerekir.

Anlatılanlar doğrultusunda belirtmek gerekir ki şah damarımızdan daha yakin olan, her şeyde nuru ile hazır, melâike kuvvetleri ile de aşkın olarak her şeye nazır olan Hakk Teâla'yı alemlere uzak, ikinci bir şahıs gibi görmek Cenab'ı Hakk'a, vücud olarak varlığının ahadiyeti dışında yer isnad ederek, sübhanlığına muhalefet etmek olur. Çünkü böyle bir görüşle Cenab'ı Hakk'a sınır atfedilmiş olunur. Bu da Cenab'ı Hakk'ın, her şeyin mevcudiyet mekanı olan vücud sıfatına aykırıdır.

Nasihat 16: Kur'anı Anlamak Adına

İlk inen ayet olan "**oku**" ayeti, Hakk ve hakikati okumak anlamında anlaşılsa da, Hakk'ın bizlere okuduğunu (ayetler) halka okumamız gerektiği iradesiyle nüzul edildiğini belirtmek gerekir. Zaten Hz. Muhammede "oku" denilirken sana anlatacağımız, bildireceğimiz, göstereceğimiz olarak okuduklarını halka oku emri ile nebilik verilmiş değil midir! Bu doğrultuda tefsiren Kurânı okuyanlar için hususen belirtmek gerekir ki ilk gelen ayetlerde Hakk Teâla 1) hak olan hakikatini, varlık sıfatlarını anlatarak kendisine su-i zann ile yakıştırılan olgulardan kendisini tenzih ederek anlatımlarda bulunur, 2) insanların geleceklerindeki akibetleri olacak kıyamet ve kıyamet alametleri ile korkutmanın anlatımlarında bulunur, 3) bu doğrultuda peygamber kıssaları ile beraber insanları güzel ahlak ile öğütlemenin anlatımlarında bulunur, 4) cennet ve cehennem ile akibetlerini göstermenin anlatımlarında bulunur, 5) nübüvettin nasıl bir ahlak üzeri hitap – muhatap ilişkisinde gerçekleşmesi gerektiğinin anlatımlarında bulunur, 6) haberci ve uyarıcı olan nebinin geçmiş nebilerin ahlakı üzeri nasıl bir ahlak üzeri olması gerektiği anlatımlarında bulunulur, 7) haberci ve uyarıcı olan nebinin, geçmiş nebilerin hayat hikayelerinin anlatılması ile sadece kendisinin inkar ve zulüm olayları ile karşılaşmadığının bilincine ermesi gerektiği anlatımlarda bulunulur, 8) iman edenlerin Hakk yolunda, güzel ahlak doğrultusunda neleri yapmaları gerektiği, neleri de yapmamaları gerektiği anlatılır, 9) Kur'anın bir beşere ait değil Hakk'ın kelamı olduğuna dair beyanlarda bulunulur, 10) ayetlerin bulunduğumuz mekansal durumu, Hakk'ın kudreti ile melâike kuvvetleri ile halkettiği anlatılır ki böylesi anlatımlarda ise var oluş veren Hakk olarak Hakk kendini alemlerle bir olan varlık olarak teşbihen anlatır. Rahman ve Saffat surelerini bu doğrultuda anlamak gerekir.

Yukarıdaki anlatımlar dahilinde peşin sıra gelen ayetlerde 1) Hakk'ın ilahi nimetleri ve azabı anlatılır, 2) Hakk'ın varlık sıfatları ile birliği, kullarına yakınlığı, kudreti ile kuşatıcılığı anlatılarak, varoluş Hakk'ın hakikati ile anlamlandırılır, 3) kavimler helakıyla geçmiş olanların yok olduğu anlatılarak, Hakk ve hakikate yönelinmesi gerektiği anlatılır, 4) her şeyin hikmet ile maksat üzeri halkedildiği anlatlır, 5) şeytanın dahi hikmet üzeri ademe secde ettirilmediği ve şeytanlık ahlakına uyulmaması gerektiği anlatılır, 6) Mekkede inen ayetlere dikkatli bakıldığında tenzih üzeri

anlatımlar görülür, 7) insan haricinde halkedilmiş cinler ve melekler de zikredilerek kâinatta insanın dışında şuurlu hareket eden varlıkların da olduğu anlatılır, 8) her şeyin insan ilkesi dorultusunda, insan için yaratıldığı anlatılır, 9) Hakk, haklar ve hakikate göre ayet nüzulu ve tebliğinden sonra peygamber, inanlar ve inanmayanların psikolojik hâlleri tipoloji düzeyinde anlatılır, 10) tipoloji düzeyinde Hakk Tâla tavırlarınyla kendisini de veçhelendirdiği anlatımlar da görünür, ayrıca Cenab'ı Hakk esmalar doğrultusunda kendisini varlık sıfatlarıyla işaret eder, 11) her şeye hakkınca değer verilmesi, hakların dışında değer verilerek yalanlanmamaları anlatılır, 12) kavimler hikayeleri ile ahlaken nelerin şeriaten yapılmaması gerektiği anlatılmakta bu da güzel ahlaka nasihat ile davet anlatımlarıdır, 13) "**Allah doğru yol üzerindedir**", "**şüphesiz rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru yol üzeri olanlara melekler iner**" (Fussilet, 30) ve islamın fıtrat dini olduğunu beyan eden ayetlerle, insanın yaşamında Hakk'ı bulabileceği anlamdırılmakta, 14) Mekki ayetlerinin sonuna doğru, ahlaken şeriat düzeyinde toparlandığı vurgusu Hz. Musa'ya verilen levhalarla Araf suresinde 144 ve 145 inci ayetlerde vurgulanmakta15) peygamber kıssaları anlatımına ayetlerin nüzul sebepleri ile beraber bakıldığında peygamberler temsilen Hz. Muhammed'in hâl, tavır ve ilahi lütuflar üzeri yaşamında mevcudiyet buldukları net bir şekilde görülür, 16) Mekki ayetlerde muhammediyetin ubudiyeti üzerinden Rabb-ül Aleminin uluhiyet ve rububiyet sıfatları üzeri ayetlerinin biçimlendiği görülür, 17) inanmanın ve inanmamanın, delalette olmanın ve hidayette bulunmanın Hakk'ın takdirinde olduğu net bir şekilde anlatılır, 18) kavimlerin helakı alemlerin zikredildiği dünya bahçesi olan mülkünde prensipleri (sünnet ve ahlak adetleri) bulunan Hakk'ın inkar edilmesinden daha çok kavimlerin ahlaksız ve bozguncu olmalarından dolayı gerçekleşmiştir ve gerçekleşir, bu da kavimleri anlatan ayetlerde net bir şekilde görülür, 20) insanların nefsleri doğrultusunda maddiyat ve dünyalık üzerinden oluşan, Hakk'a haklar ve hakikate kör olmaları ve Hakk'ın kendisi ve hakikatine körlük edenler üzerinden varlık tavırlarında buşunuşu, Hakk'ın gerçek varlık olduğu, haklar üzeri tavırlarda bulunduğu ve böylece hakikatini ayetler üzerinden gösterişi net bir şekilde anlatılır, 21) vahyin 11. ve 12. yılından itibaren hicreti ve hicret sonrası müslimlerin hâllerini belirleyici Yusuf ve Kassas sureleri nazil olmuştur yani Hakk için hizmet edenler zorla hicret etmek zorunda bırakıldıklarından sonra Hakk'ın nusreti ile bir zafere ulaşacakları anlatılır; zaten müminin zindanı olan dünyadan ahirete intikali ve sonuçta Rabbinin nimetleri ile şereflenişi de Hz. Yusuf'un hâlinden ve Yasin suresinde ismi verilmeden zikredilen Habibim Naccar'dan pek farklı değildir, 22) hicretten önceki ayetler Hakk'a inanmayanları korkutma, inananları ise hicret ve cennet kurtuluşu ile müjdeleme ayetleridir.

Hicret sonrasında ayetler, hicret öncesi ayetlerin hikmeti dahilinde şu şekilde biçimlenir ve böylece 1) Bakara 30. ayette geçen "**kan dökecek birini mi yaratırsın**" kelamı ile küfür ehli ile savaşılacağı işaret edilir. Ve böylece küfür ehli üzerinden Hakk'a ve hakikatin gerçekliği anlatılır, 2) toplumsal ve yerleşik bir yer edinilmesiyle inananların toplumsal yaşantısı, şeriat kurallarınca emir ve yasaklar ve şekli ibadetlerle ayet hükümleriyle toplumsal yaşamda dinsel zorunluluklar olarak manevi yaşam için biçimlendirilir, 3) Mekki ayetlerde müşrikler üzerinden anlatımlar daha çok görülürlen, Medini ayetlerde münafıklar üzerinden anlatımlar daha çok görülür, ve Hakk Teâla münafıkların karakter biçimlerini anlatır, 4) müminleri bir birleri ile ilişkilerinde ortaya çıkan müminlik vasıfları ashab üzerinden anlatılır; aslında bu

hadise Mekke'de inen ayetlerin ahlaken Medine'de toplumsal yaşantıyla biçimlendirilişi ve toplumsal yaşamda görünüşüdür ki bu geçmiş ümmetlerin salihlerinin güzel ahlakının örneklenişidir, 5) Medine'de nazil olan ayetlerden anlaşılması gereken en büyük özelliklerden bir tanesi de daha önce doğa felaketleri ile helak edilenlerin ahlakında olanların, artık her biri bir halifetullah olan ashabın büyüklerini eliyle ve Hakk'ın resulü olan peygamber eliyle helak edilişidir, bu da tevhid-i efal ve tevhid-i sıfatı yaşamda anlamak adına güzel bir örnektir, 6) Medine'de nazil olan ayetlerde tenzih her ne kadar işlense de, insanın mevcudiyeti üzerinden yaşamındaki fiillerinde Hakk'ın birliğini anlatan anlatımlar önem arzeder, 7) Mekke ve Medine'de nazil olan, insanın kendi eli ile kazandığı, ürettiği ve icad ettiği nesneleri dahi Hakk'ın verdiğinin ayetlerle işaret edilişi, insanın Hakk'a sıfatları ile yakin bir kul olduğunun işaretçileridirler, Nahl suresi 81. ayet ve benzeri ayetler buna örnektir, 8) Medine'de nazil olan ayetlerde müşrikler haricinde kitap ehlinin Hakk ve hakikate tavırları da anlatılır, 9) günah ve hata işleyenlerin tövbe ile Hakk'a rücu etmeleri gerektiği anlatılır, bu da rububiyet sıfatı tavırlarının Medine'de daha çok gerçekleştiğini gösterir, 10) Kur'anın son ayetlerine doğru, daha önce kitap verilmişlerin yaptıkları hatalar ve günahlar anlatılarak müslimlerin de öylesi hatalara ve günahlara düşmemeleri öğütlenir bu da aslında Kur'anın tamamlanmaya yakın olduğuna işarettir, 11) fıkıh temel kuralları ile emir ve yasaklarla toparlandırılmakta, 12) resullük makamının Hakk ile birliği ve yakinliği anlatılmakta, 13) münafıklar ile müminlerin hâlleri Hakk, hakikat ve haklar ilkesine göre kıyaslanmakta, 14) Kur'anın tamamlanmasına yakin fetihle müjdelenilmesi beyanında bulunulmakta ve fetih sonrasında Kur'an tamamlanmaktadır, 15) Kur'an öğütler ile sonlandırılmaktadır.

Ayetlerin nüzul sırasına göre tefsiren Kur'anın anlamlandırılması bireysel olarak Hz. Muhammed ile beraber Mekki ayetlerle daha çok tenzih, Medeni ayetlerle de daha çok yakinliği mimleyen ayetlerle insan üzerinden teşbih hükümlü olması doğrultusunda insanların şeriat ayetleri ile beraber toplumsal olarak yaşamalarıyla kemâlat seyrini anlatır.

Kur'an ayetlerinden anlaşılacağı üzere sapkınlık, Hakk'ın varlığıyla beraber hakikat seyrinin insanlar tarafından kabul edilmemesi ve insanlığın evrensel olan haklar doğrultusunda gerçekleşen güzel ahlakta bulunmamalarıdır. Bu bağlamda sapkınlık Kur'anda Hakk için varolan insanın fıtratı doğrultusunda yaşamaması olarak Hakk yolundan çıkışıdır. Bunun aksi ise sırat-al mustakim olan Hakk ve O'nun hakikatini kabul ("**la ilahi illallah**" ı kabul) ve bu doğrultuda evrensel, Allah ahlakı olan haklar çerçevesinde yaşamaktır.

Kur'ana nüzul seyri ile bakıldığında haberci olan insana vahyin inişi ile beraber bireysellik, Hakk ve hakikati kabul ile haklar çerçevesinde yaşamaya çalışan insanlarla beraber toplumsal düzeyde gerçekleşen kemâlat seyri görülür. Bu toplumsal yaşantıda din denilen olgu ise bir taraftan insanların toplumsal yaşantılarını belirleyici kurallar bir taraftan da insanların manevi yaşamlarında mutmain olacakları Hakk ve hakikat bilgisinde, haklar doğrultusunda, imanları ile zevkte olacakları öğreti ile kemâlat bulur.

Anlatılanlar doğrultusunda Kur'anı ilkesel düzeyde tefsiren anlamak için hususen belirtmek gerekir ki Kur'an ahlak kitabıdır. Ve Kur'anı "**ben güzel ahlakı tamamlamak için geldim**" ve "**din güzel ahlaktan ibarettir**" hadis-i şeriflerinin işareti

üzeri, güzel ahlakı örnekleyeceğimiz ilahi kelam olarak görmek gerekir. Bu bağlam dahilinde ahlak kitabı olan Kur'anı, ahlak ilkesi ile hususen okuyarak anlamak gerekir. Çünkü Kur'an okunduğunda görülecektir ki 1) Cenab'ı Hakk'ın varlık tavırları olarak ahlakı, 2) helak edilen kavimlerin ahlakı, 3) peygamberliğin davetindeki hitap - muhatab ahlakı, 4) müşriklerin, münafıkların, ehl-i kitabın ve müminlerin ahlakı kelam sıfatında hep dile gelendir.

Kur'anda Cenab'ı Hakk'ın sıfatlarıyla kendisini dile getirişi, kavimleri helak edişini dile getirişi, suretlere değil de özlere bakışı, amellere göre değil de niyetlere göre karşılık verişi, melekleri cinler, insanlar, bitkiler, hayvanlar düzeyinde varlık tavırları düzeylerini dile getirişi, cennet, cehennem ile gelecek takdirinde bulunuşu, esma ve ayet tavırları vb durumlar olarak Hakk'ın ahlakı en güzel biçimde görülür. Ayrıca Hakk ve O'nun hakikatine iman edilip edilmemesi ve O'nun belirlediği haklar çerçevesinde insanlar ve cinlerin mümin, müşrik, münafık, kafir, sapkın düzeylerde ahlak biçimleri tipoloji düzeyinde Kur'anda net bir biçimde görülür.

Tipolojiyi belirleyen ilke, durum ve davranışlardır. Ahlak düzeyinde tipoloji genelde davranışlarda biçimlenir. Davranışlar düzeyinde tavırlarda görünüşler bize ahlakı gösterir. Bu bağlamda Kur'ana tefsir düzeyinde bakıldığında ahlaktan başka bir şey görülmeyecektir. Yukarıda anlatılan düzeyde ahlak ilkesiyle bütün tefsir kaynak kitaplara bakıldığında, ahlaki anlatımlar temeli ile Kur'anın yorumlanmasından başka bir şey görülmeyecektir.

Anlatılanların gerçekliğine delil olarak İslam için yapılan savaş ayetlerine bakıldığında, savaşlar üzerinden hem inananlar ve inanmayanların ahlaklarının anlatılışı hem de Hakk'ın inananlar ve inanmayanların ahlakı üzerinden varlık tavırları olan ahlakının dillendirilişini gösterebiliriz.

Hususen de belirtmek gerekir ki mizacımızı belirleyen meşrebler fıtratımızda, fıtratımız ise ahlakımızda biçimlenir. Bu bağlamda Kur'ana bakıldığında, peygamber, esma, sıfat, ayet meşreblerimiz; Hakk'ı kabul edip etmemeye ve Hakk'ın belirlediği haklar (evrenseller) üzeri yaşayıp yaşamamamız üzeri biçimlenen kafirlik, müşriklik, münafıklık, sapkınlık, müslimlik, müminlik vb durumları olarak hayatta görünür olur. Bu bağlamda meşrebler kitabı olarak Kur'an, Hakk'ın varlığına inanıp inanmama ve haklar üzeri yaşayıp yaşamamamıza göre hayatı anlamlandırabileceğimiz yaşam kılavuzudur. Ve bu doğrultuda Kur'anda ilke ve meşrebler üzeri devirler ve devranlar anlatır iken insanın tekamül mertebelerindeki seyrinin ahlaken nasıl ekmelleşeceği anlamlandırılır. Bunun içindir ki Kur'an, devirler ve devranların özetleniş kitabı olarak her devirde ve her kişinin haklar ve meşrebler düzeyinde hâllerde yaşayacağı ahlak kitabıdır.

İnsanın fıtratı ilahi ahlak temelli, meşreblerin genel hâli ile Allah'a iman hâli üzeri ahlakta biçimlenerek mizaç olarak çeşitlenir. Bunun içindir ki Kur'an okunurken, Kur'anda evvela fıtraten insana, konu anlatımları ile de mizac olarak insanlara hitap edildiğinin bilinmesi yerinde olur.

Anlatılanlar doğrultusunda Kur'an, Hakk'ın hakikati üzeri haklar çerçevesinde geçmişin, geleceğin ve yaşadığımız anın anlatımı üzeri ayet yasalarıyla kadim oluşunda değişmez ve genel olan ahlak kitabıdır. Kur'anı anlatılan bağlamda bakıldığında bilinmeyi isteyen Hakk'ın bilinmek iradesi doğrultusunda tavırlarda olarak

ahlakta bulunduğu görülecektir. Bu da bir birinden bağımsız konu anlatımlarıyla içeriği açısından anlaşılmadığı öne sürülen Kur'anın anlaşılması için anlayamayanlara bir tavsiyedir.

Ayrıca hususen belirtmek gerekir ki Kur'anın ilk inen ayetleri gelecekte yaşanacaklar üzeri genel anlamda sondan başa doğru sıralandırılmıştır. Bu da Kur'anda sonlandırılan ayetler üzeri başa dönüş, Hakk'a dönüş seyridir.

Nasihat 17: Tasavvuf Yolu

"**Şüphesiz rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru yol üzeri olanlara melekler iner**" (Fussilet, 30) ayetinin tefsir manası ile bilmek gerekir ki tasavvuf yaşantısı bu ayetin dahilinde biçimlenir. Bunun içindir ki tasavvuf, rabbimiz Allah'tır diyerek rabblerinin varlığından şüphe etmeyerek, O'nun ahlakı üzeri yaşayıp da meleklerin yardımı ile, Allah'ın takdiri ile nur ve meleke edinen, nimete erenlerin yoludur.

Nasihat 18: Öze sınır Vurulmaz

Hakk yolunun yolcuları hiç bir olay ve olgu ile Hakk'a sınır vurmazlar, Hakk'a sınır vurulması kişinin kendi nefsine Hakk yolunda sınır vurmasıdır. Hakk'ın sahsında ve tavırlarında sınır yoktur ki Hakk'a sınır vurulmuş olunsun. Bunun içindir ki kendimizi Hakk ilkesine kıyasen sınırlamak kemâlat seyrinde masiva örtülerimizde kalmaktan ibarettir.

Nasihat 19: Allah'ı bilerek şuurlanma

Şuurlanma, tevhid dini İslam'da aydınlanma olarak gösterilebilinir. Aydınlanma noktasında şuurlanma, basamaklar olarak sınıflandırılırsa eğer, bir dizge içinde anlaşılması gerekir. Bu dizgeyi şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1) İman-ı gaybi güzeyinde tahkiksiz olarak, Allah'ın varlığını özümüzden gelen ihlas doğrultusunda, iman ile kabul ederek Allah'ı bilme ki bu bilme meleklerin var oluşu itibarıyla Allah'ı dolayımsız olarak bilme hâlidir. Bu bilme durumunda Hakk'ı bilme, Hakk'ın kuluna varlığını iman örtüsünde, iman ile kabul ettirmesidir. Bu durumda kul, Hakk'ın varlığından emin olarak iman üzeridir.

2) Kulun "**işittik, itaat ettik**" (iman-ı gaybi düzeyi), "**gözü ile gördüğünü, kalbi yalanlamadı**" (iman-ı şuhudi düzeyi) ayet-i kerîmelerinin tecellisinde birinci şıkta anlatılan iman hâlinin sonucunda Allah'a teslim olan kulun iman-ı gaybi ve iman-ı şuhudi düzeyinde Hakk'ı imanı doğrultusunda müşahede edişi ile bilmesi ki bu bilmede kul imanı doğrultusunda Hakk'ın varlığını müşahede yoluyla bilir.

3) Kul, Cenab'ı Hakk'ın ayetleri olan yani varlığına delil olan her türlü olay ve olgunun bilgisi üzerinden tahkik üzeri, Hakk'ın varlığını tefekkürü üzerinden vicdanen kabul ederek bilir ki bu bilmede imanı doğrultusunda düşünce dolayımı üzerinde Hakk hayret ve hayranlıkla bilinir. Böylesi bir bilme durumunda ve yukarıda anlatılan bilme durumlarında kulun hiç bir itikate takılı kalmadan, Hakk'ı müşahedesi, varlık tavırlarında bulunan Hakk'a belli bir itikatte kalarak sınır vurmaması, Cenab'ı Hakk'ın varlığını anlamak ve varoluşu Cenab'ı Hakk'ın tavırları değil şahsı doğrultusunda anlamlandırmak için gereklidir.

4) 1., 2., ve 3. şıklarda bilme seyrinde bulunan bir kul, imanı doğrultusunda ilkesi Hakk olarak bilinçlenme seyrindedir. Lakin kulun gerçek şuurlanması Cenab'ı Hakk'ın

nuru ile nurlanarak, O'nun nuru ile feraset kazanmış olarak, istidadı kadar O'nun nuru ile edindiği bilgi üzeri O'nu müşahede edişi ve O'nu müşahedesi sonucunda O'nu bilişi gerçekleşir. Yani kul Hakk'ın nuru ile nurlandığı kadar, meşrebinin istidadı kadar Hakk ile şuurlanır çünkü dirilik noktasında şuurlu olan yanlızca Hakk'tır. Hakk'ın nuru ile hususen şuurlanmayan, Hakk'ı hakkı ile bilemez. Hakk'ı hakkıyla bilmek O'nun nuru ve nuru ile hususen bize yaşattığı ulvi tavırları ile gerçekleşir. Bu da Hakk'ın varlığı ile dirilik nefesi bulmaktır ki gerçek şuurlanma da budur. Bundan önceki, aydınlanma mertebeleri olan bilinçlenmelerde belli sıfatlarında Hakk'ın nurunun yardımıyla Hakk bilinmiş olsa dahi Hakk'ın direk nuruyla kendisini yaşamak, kendisini bilmek şuurlanma noktasında gerçek aydınlamadır. Bu da tasavvuf deyimi ile ifade edersrek marifetullahta bulunmaktır.

Bu anlatılanlar doğrultusunda Hakk'ı bilmek iki türlüdür demek yerinde olur. 1) özümüzden gelen iman ve ihlas ile dolayımsız olarak O'nun varlığını iman-ı gaybi düzeyinde şüphesiz kabul ederek bilmek, 2) imanımız doğrultusunda O'nun sıfat, esma ve ayet tecellisine fiileri üzeri imanı-ı şuhudide tahkik ve iman üzeri şahid olarak O'nu müşahede bilmek (ilm-el, ayn-el ve hak-el yakinde müşahede etmek).

Nasihat 20: Allah'ın nuru

Cenab'ı Hakk'ın nuru katışıksız kudret, dirilik, şuur ve görme (basir) şahıs niteliğinde bulunur. Yani nur kendinde kudret, dirilik, şuur ve görme hassasiyetleriyle varlık durumunda sadece şahıstır. Nurdaki dirilik, şuur, görme ve potansiyel kudret durumu şahıs olma durumunun niceliksel sıfatları olmaktan daha çok şahsının nitelikleri olarak katışıksız varlık durumlarıdır.

Nur, saf kudret olarak, şuurlu diriliğinde şahıs olarak bakan durumunda Cenab'ı Hakk'ın şahsının varlık gerçekliğidir. Allah'ın zati sıfatları ve zati sıfatları doğrultusunda yukarıda anlatılanlar dışında her ne ki sıfat, esma ve ayet mahiyetinde Cenab'ı Hakk'ın varlığında O'nun tavırları olarak südur etmiştir sadece O'nun varlık tavırlarından ibaret olarak halk edilmiş olmaktan ibarettir. Her ne ki halk edilmiştir, halk edilen olarak Hakk'ı müşahede edecek olanlar için Hakk'ın şahsına perde olduğu gibi Hakk'ın fiilde belirişinin hakikati üzeri, Hakk'ın aşikarlığının isbatı olmuştur. Bu sebepten dolayı halk edilen her ne ise hakkınca müşahede edeceğiz, halk edilene hakkının dışında varlık vererek Hakk'ın şahsını halk edilen ile sınırlandırmayacağız. Yani halk edilen sıfatları, esmaları, ayetleri ve mahlukatı Hakk'ın şahsı olarak görmememiz gerekir, Hakk'ın şahsının tavırları olarak müşahede etmemiz gerekir.

Bizlerin, Hakk'ın halk ettiklerini O'nun şahsı gibi görmemiz, kendimizi anlayışımız sonucu anlamlandırmalarımızla Hakk'ın şahsına örtünmemizden başka bir şey değildir. Bu noktada "**Allah-ü Teâla, ortak koştuklarınızdan aliydir (yücedir, aşkındır)**" (Araf, 19) ayetini hususen belirtmek yerinde olur. Esmalar, sıfatlar ve ayetler Hakk'ı tavırlarında hakkıyla müşahede etmemiz içindir. Allah'ın şahsını ise sadece yaşamın diriliğinde buluruz.

Yukarıda anlatılan, nurun basir niteliği Hakk'ın subuti sıfatlarındaki basar sıfatı ile ince bir noktada farklılık arzeder. Nurun basir olması nurun bir niteliğidir lakin subuti sıfatlarına ait olan basar sıfatındaki basiriyet halk edilenleri nurunun basirliği ile görüşü üzeri var kılınan bir sıfattır. Yani Hakk nuru ile kendinde dolayımsız olarak basirdir, dolayımlı olarak da halk edilenler üzerinden basar sıfatını icad eden olarak basir olur.

Nasihat 21: Kurbiyetin iki durumu

Erenlere göre kurbiyet iki durumda bulunur. Hakk'ın mahlukatına olan kurbiyeti ve mahlukatın Hakk'a olan kurbiyeti.

Hakk'ın mahlukatına olan kurbiyeti: Bu kurbiyet iki türlüdür ve Hakk'ın külli varlık olması sebebi ile zorunludur. Bunlar a) Cenab'ı Hakk;'ın şahsının nurları ile mahluklarını var ederken, mahluklarının şahsı ile içkin olarak yakin olduğu kurbiyet durumu, b) Cenab'ı Hakk'ın melâike tavırları ile sıfat, esma ve ayet tavırlarında bulunurken yarattığı her mahlukatın istidatına göre mahlukatına yakin bulunuşu. Bu yakinlik Allah'ın el Hakim esması tecellisinde her şeye varoluş hakkı verir iken var oluş hakları üzeri mahlukatına yakin oluşudur.

Bu iki yakinlik durumu da Allah'ın varlığının ahadiyeti sebebi ile mahlukat için zorunlu bir durumdur. Bu bağlamda bakıldığında suretler olarak değil ilkeler düzeyinde bütün fiiliyatta tavırlarda bulunan olarak Hakk, aşkın ve külli varlıktır demek yerinde olur. Hakk'ın yakinliğinden kastımız, mahlukatı referans almamızdan dolayı vurguladığımız bir durumdur.

Mahlukatın Hakk'a olan kurbiyeti: Bu kurbiyet durumu da haklar çerçevesinde mahlukların Hakk'a zorunlu ve sınırlı olan kurbiyetleridir. Bu doğrultuda a) mahlukların var oluş potansiyel hâllerine göre var edildikleri hak olan sıfatları üzeri fiiliyatlarında Hakk'a yakinlikleri ve özsel olarak Hakk'ın şahsına olan yakinlikleri durumuna göre her mahluk Hakk'a yakinlikte bulunur, b) mahlukların gayretleri üzeri fiillerinde Hakk'a olan dönüş durumuna göre, hak olan potansiyel varlık durumlarının yaşanmasına göre esma, sıfat ve ayetler üzeri tavırlarda Hakk'a ahlakı üzeri vuslat bulma kurbiyetinde bulunmaları. Bu ikinci şıkda anlatılan kurbiyet, insanlar ve cinlerin özleri olarak nuru ile hazır olan melâike tavırları ile nazır olan Rabb-ül Alemine olan kurbiyetleridir. İnsanlar ve cinler, O'nun kendilerine zorunlu olan (ontolojik) kurbiyeti üzeri O'na yakin gelme sürecinde yani aydınlanma sürecinde bulunmalarının sonucunda edindikleri Hakk ile bilinçlenme, şuurlanma ve ahlaklanma kurbiyetinde hakları (istidatları) çevesinde, gayretleri sonucu Hakk ile kurbiyet bulurlar. Bu son kurbiyet, mahlukun var olduğu hakları üzeri gerçekleştiği için kişiden kişiye mertebe, hâl ve makam durumlarına göre müşahedede izafiyet arzeder. Lakin Hakk'ın haklar üzeri tavırlardaki mahlukuna yakinliği zorunludur.

Aslında anlatılanlar doğrultusunda anlamak gerekir ki 1) zorunlu (mutlak) olan yakinlik doğrultusunda izafi olarak kişiden kişiye değişebilen Hakk'a olan yakinlik haklar çerçevesinde zorunluluklarda (ilkelerde) görülmesi gerekir. 2) zorunlu olan yakinlik, izafi yakinlik ile sınırlandırılmaması gerekir, 3) izafi olan yakinlik durumları zorunlu olan yakinlik durumunda bulunan Hakk'ın sınırsızlığı sebebi ile hakkınca yaşanmalı ve müşahede edilmelidir. Sınırsız olan hak olan tavırları ile sınırlandırılmamalıdır. 4) anlatılan bu durumlar üzeri haklar çerçevesinde, her şey Hakk'tandır diyerek her

şeyde Hakk'ı haklar olan ilkeler çerçevesinde müşahede etmek gerekir. Her şeyi hakkının dışında olarak Hakk'laştırmamak ve Hakk olarak görmemek gerekir çünkü her varlık var olduğu form üzeri yanlız kendini kendi kadar ve var olduğu haklar kadar gösterebilir. Allah ise sınırsız olarak her şey üzerinde esma, sıfat ve ayet tavırlarında yalnızca kendini gösterir.

Öyle ise bilimin değil tevhidin gereği olarak mahlukatı değil Hakk'ı müşahede etmek gerekir çünkü bilimsel anlayış üzeri nesne ve nesnelerin yasalarına bakılır, tevhid anlayışı üzeri ise yalnızca Hakk müşahede edilmeye çalışılır. Özet olarak belirtmek gerekir ki bilinen olarak bütün mahlukat alemlerdir, bizler alemlerde zorunlu yakinlikte, alemlerin rabbi olan Allah'a ne kadar yakiniz, ne kadar yakin değiliz? O bize zaten yakin, biz O'na ne kadar yakiniz. Bu babda şu hadis-i kudsiyi söylemek yerinde olur "**kulum, ben seninle idim, sen kiminle idin?**".

Madem ki böyle, kulun Hakk'a yakinliği 1) Hakk'ın varlığı huzurunda muhabbetullahta O'nu müşahede etme yakinliği, 2) Hakk'ın sıfat, esma ve ayet tavırlarında ahlakı üzeri O'nu yaşama yakinliği, 3) yaşamında dirilikte Hakk'ı bulma yakinliği.

Bu üç şıkta anlatılanlar doğrultusunda belirtmek gerekir ki kulluk perdesi üzeri müşahedede vuslat üzeri Hakk'a dönüş ve O'nun diriliğinde yaşam üzeri ilkeler düzeyinde kulun hakkınca dönüşümü sonucu bulduğu kurbiyet iki farklı kurbiyet durumudur. Birinci anlatılan dönüş düzeyindeki kurbiyet fenâ mertebelerindeki kurbiyet durumunun aklını gösterir, ikinci anlatılan kulun hakkınca dönüşümü sonucu kendinde zorunlu olarak hazır bulduğu Hakk'a dönüşümü düzeyindeki kurbiyet bekâ mertebelerindeki kurbiyet durumunun aklını gösterir.

Zevk olarak da ehline belirtmek gerekir ki -hazret olarak değil- mahluk olarak alemlerin Hakk'a dönüşü, insanın alemler ile olan ilişkileri doğrultusunda alemlerin insana rücusu ve itaatı sonucu secdede bulunmasıyladır. Alemlerin Hakk'a dönüşümü ise Hakk'ın halifesi olan insanın ilahi sıfatlar üzeri varolması sebebi ile alemlerin insan tarafından rızık ve ilim olarak tüketerek bitirir iken, insana dönüşmesi sonucu Hakk'ın sıfatlarına dönüşmesi iledir. Yani alemlerin miracı insanadır ve alemler, insandaki görme, duyma, bilme, hayat, enerji düzeyinde nur, kudret, merhamet, cömertlik, adalet vb bir çok sıfatların yine insanda açığa çıkmasının başta rızkı olarak süreçte ilke düzeyinde dönüşülmesine sebep sonuçta ise ilkeler düzeyinde Hakk'ın sıfatlarına meşrebler düzeyinde dönüşmüş olarak miraçlarının ereğinde bulunurlar. Ve böylece alemler insanda, insan ile bu alemde Hakk'a ilkeler düzeyinde dönüşürler. Bu da dönüş tarafı ile "**dönüşünüz Bana'dır**" (Lokman, 15; Ankebut, 8) dönüşüm tarafı ile de "**işler (emirler, oluşlar) Allah'a döndürülür**" (Enfal, 44) ayetlerinin insan üzerinden tevil edilen tecellilerindendir. Hususen de belirtmek gerekir ki bu bağlamda Abdulkadir Geylani'nin duyurduğu Hakk'ın alemlere halifesi olarak bineği ve alemlerinde Hakk'a rücusu olarak bineği olması sebebi ile "**insan, en güzel binektir**" sözünü zevki olarak anmak hoş olur.

Bu anlatır olduğum zevk, bu alemin ayan-ı sabiteleri olan meleklerin, gök aleminde Adem'e secde edişlerinin yer yüzünde iz düşümleri olan tecellilerinin insana secde edişlerinin sonucu olarak ortaya çıkan, insanın sıfatlar, esmalar ve ayetler üzeri en aşağıda (esfel-i safilin) yukarı alemlerde bulunanları yaşamasıdır. Bu sebepten dolayıdır ki yukarı alemlerin zikri olan dünyada yukarı alemleri bizler burada bulunan

mahlukat ile yaşamamız sebebi ile bu aleme gölgeler vadisi de denilmiştir. Gölgeler vadisinde her ne yaşıyor isek bir taraftan Hakk'ın tavırları bir taraftan da Hakk'ın melâike tavırları olarak biçimlenmiş ayan-ı sabite meleklerinin var oluş hakları üzeri yaşıyoruzdur. Bu sebepten dolayı bir hadis-i şerifte "**merhamet ediniz ki göktekiler de size merhamet etsin**" denilmektedir, çünkü her ne var ise burada gökteki karşılığı ile de dolaylı yoldan ilişkiye girmişizdir. Anlatılanlar sebebi ile 1) her şeyi Hakk'tan bilerek hak değerleri üzeri ilişkide bulunacağız, 2) her şey ile hangi tavır üzeri ilişkide olursak olalım, onların ayan-ı sabiteleri olan melâikeleri ile de o düzeyde ilişkide bulunacağımızı bilelim. Bu sebepten dolayı her şeye hakkıyla bakarken haklar çerçevesinde ilişkide bulunalım ki sonuç olarak üzüleceğimiz şeylerle karşı karşıya kalmayalım.

Madem ki böyle zorunlu kurbiyet gereği var oluşumuzun nedenselliğinin anlamını ararken Hakk ile kurbiyet bulurken ve her şey ile ilişkide iken hakları üzeri onları bilip haklar üzeri onlarla ilişkide iken onları Hakk'laştırmadan onlarda tavırda bulunan Hakk'a yakin gelmek ve yakin olmak yerinde olur.

Anlatılanlar doğrultusunda belirtmek gerekir ki sınırlılar üzerinden haklar doğrultusunda Hakk'ı müşahede etmek tevhidin gereğidir. Var oluşumuzun sınırları olan haklar çerçevesinde Hakk'ı yaşamak ise marifetullahın gereğidir. Öyle ise sınırlıları Hakk görmeyeceğiz, sınırlılar üzerinden haklar üzeri Hakk Teâla'yı müşahede edip bileceğiz ve var oluş sınırlarımız olan haklar üzerinden Hakk Teâla'yı, diriliği ve diriliğinin tavırları olan ahlakı üzeri yaşamaya çalışacağız. Zaten Hakk'a giden bütün yollar, O'nu müşahede etme ve O'nu diriliği ve diriliği üzeri tavırları olan ahlakında yaşama yollarıdır. Bizler O'nun sınırsızlığını kendi var oluş haklarımız olan sınırlarımızda buluruz. Ve O öyle bir varlıktır ki ne bir peygamber ne bir evliya ne de başka bir mahluk ile sınırlandırılabilinir. Lakin O sınırsız olanı hiç bir itikat ve görüşe takılı olmadan imanımız doğrultusunda ihlas ile sınırlılar üzerinden ilkeler düzeyindeki haklar çerçevesinde fiillerinde müşahede ederiz. Eğer sınırlılar olmasa idi kulluk perdesi sınırında Hakk'ı müşahede etmek ve O'nu yaşamak söz konusu olamaz idi.

Nasihat 22: Sorumluluk

Kulun Hakk'a kendini ilkeler düzeyinde kulluğunda var oluşunun hakkı olarak sorumlu hissetmesi imandandır. Kul, imanı doğrultusunda sorumluluk sahibi olsa da zaafları doğrultusunda bir çok hata ve günahta bulunabilir. Kulun bireysel olarak yaptığı her türlü hata ve günahın telafisi tövbe, kefaret, pişmanlık vb durumlar üzeri Hakk'a rücu etmesi ile mümkündür. Lakin kulun vazife düzeyinde edindiği manevi sorumluluklarında (din görevlisi, mürşidlik, din alimi, vb) hata veya günahlarda bulunması kabul edilir bir durum değildir. Çünkü vazife düzeyindeki sorumluluklarda vazifeli, sorumlu olduğumuz olguya bireysel olarak ihanet etmiş olduğumuz gibi, toplumsal olarak da insanların küfrüne sebebiyet vermiş olabiliriz. Bu sebepten dolayı vazifelerimizde sorumluluklarımızı yerine getirirken özel yaşantımınzaki keyfi zaaflarımızı terbiye etmeye dikkat etmeliyiz. İnsanlar zaafları doğrultusunda bir çok hata ve günahta bulunabilirler. İnsanların hata ve günahlarda bulunuşu, dine ve Hakk'a küfürde bulunmamamıza sebep olmamalıdır.

Nasihat 23: Halkın Hakk olup olmaması üzerine

Vücud erbabı genelleme yaparak "her şeye Hakk'tır dersen de doğrudur, her şeye halktır dersen de doğrudur" gibi söylevlerde bulunurlar. Ve alemlere bakışlarının anlayış temelini de böylesi söylevlerde bulurlar.

Var edilmiş olan her şey neye göre Hakk'tır, neye göre göre halktır söyleminin aklını da gösterdikleri de söylenemez. Ve yukarıdaki söylevleri doğrultusunda da su özdeği üzerinden Hakk'ın şahsına kıyasen hatalı bir misallendirme yaparlar. Şöyle ki, su buhar olarak latif oluşu ile de sudur, buz olarak katı oluşu ile de sudur. Böylesi bir örnek buzun ve su buharının sudan oldukları anlamını taşır, su oldukları anlamını değil. Bu da bilgi bilim düzeyinde hatalı bir sunumdur. Bu sebepten dolayı her şey özü itibarıyla Hakk'tır, var oluşu ile de Hakk'tandır denilebilinir, var oluş biçimi ile Hakk'tır denilemez. Böylesi bir durumda dil problemi de görülür. Çünkü suya katı hâlde iken buz, latif hâlde iken de buhar denilir, su değil. Bu sebepten dolayı her şeye sıfatının hakkı değerince anlamlandırıldığı kavram ve esmalarla anlamak ve bakışımda bulunmak dilde ve kavrayışımızda çelişkisiz olmak için şarttır. Ayrıca vücud ehli bilmezmi ki su, buhar ve buz hâllerinde iken kimyasal değerlerinde moleküler kristalleşmelerinde bozumunda değişikliğe uğrar. Lakin Cenab'ı Hakk, zatının nurları ile her şeyi var ederken ve var ettikten sonra var ettiklerinde şuursal düzeyde kayba uğramaz, fiziksel düzeyde de bozunuma uğramaz. Yani vücud ehli, var oluşa ait söylevlerinde ontolojik (varlık-bilimsel) düzeyde de çelişkiler arzederler.

Halk ediliş düzeyinde her şeyin Hakk veya halk olmaları söylevini var edilenlerin neye göre göre Hakk, neye göre halk oldukları doğrultusunda anlamlandırmak gerekir. Çünkü bunun dışında yapılacak anlamlandırmalar su örneğindeki gibi bilgi-bilimsel, dil ve varlık-bilimsel düzeyde yapılacak teolojide Cenab'ı Hakk'ın varlık bilgisine kıyasen çelişkiler arzeder. Buna örnek olarak Cenab'ı Hakk şahsı ile hiç bir şeye benzemiyor iken her şeye sureten Hakk'tır derseniz teolojinizde çelişki arzetmiş olursunuz. Anlatılanlar doğrultusunda var edilmiş olan alemlerin yani bilinenlerin Hakk veya halk oluşları söylevini haklar çerçevesinde görmek ve bilmek gerekir. Şöyle ki görünen ve bilinen alemler Hâlık tarafından icad düzeyinde var edilmeleri sebebiyle halktırlar (halk edilmiş olan). Halk özü itibarıyla da varlığında değişmez olan Hakk'tır. Özü itibarıyla Hakk olan halk var oluşu ile, Hakk'ın var etmesi ile Hakk'tandır, Hakk'ın vücud ahadiyeti sebebi ile O'nun varlığında var oluşta bulunulması zorunluluğu sebebi ile Hakk'tadır. Var edilenler halk edildikleri nitelik ve nicelik durumlarına göre Hakk'ın şahsına kıyasen sınırlı var oluşları sebebi ile başkasılık arzetmelerinden dolayı Hakk'tan ve Hakk'ta oluşları ile beraber Hakk'ladırlar.

Bu bağlamda var edilenler özü itibarıyla Hakk iken var oluşları itibarıyla halktırlar. Halk edilişi sebebi ile de her şey sınırlı var oluş sıfatları ve hususen varlık ahadiyetinde, Hakk'ın varlığının benzersizliğinde, Hakk'ın murad ettiğinin görünür olabilmesi için halk etmenin zorunluluğu olan suret biçimi üzeri var edilmeleri sebebiyle sureten var oluştadırlar ve suretlerin duyularla algılanışında Hakk'ı değil yanlızca kendilerini gösterirler. Bu sebepten halk edilenlere halktır demenin dahilinde sıfatları itibarıyla da haklarınca görmek ve bilmek yerinde olur. Kur'an'da atam İbrahim'in var edilenlerin evvela ilahlık sıfatları atfederek haklarının dışında görmesi ve sonuçta onları Hakk'ın külliyattaki fiiliyatı üzeri tavırlarında anlamlandırışı anlatır olduğum konuya suretlere Hakk'lık atfetmemek adına güzel bir örnektir.

Kaldı ki sureten halk edilen her şey suret ve diğer sıfatları itibarıyla cüz'i ve ölümlü olmalarının yokluk durumunu, var oluşun mekanik deviniminde arzetmeleri sebebi ile baki olan Hakk'tır nasıl denilebilinir; ki Hakk onları kendisi ile, özleri olmaları ile diri tutmakla beraber ikame, idare ve idame ediyor iken, onlara ilahın varlığı imiş gibi bakmak insafsızlıktır. Ve hakları dışında onlara ilahlık sıfatı atfetmek hem onları var oluş sıfatlarına kıyasen yalanlamak olur hem de Hakk'ın varlığından yana gaflete düşmüş olarak Hakk'ın varlığına iftira atmış bulunarak yalan beyanda bulunmuş oluruz.

Dil bilgisi itibarıyla belirtmek gerekir ki va edilen her şey var oluşu ile Hakk'ta, Hakk'tan ve Hakk ile iken halktırlar, halk oluşları ile de her şey duyularla algıda yalnızca kendilerini göstermeleri sebebi ile de Hakk'a perdedirler. Hakk'a perde olan her şey duyularla algı düzeyinde bize Hakk'ı göstermedikleri gibi, duyu düzeyimizdeki algılarımız sonucunda da edindiğimiz keyfi hissiyatlar üzeri bizi Hakk'a gafil bırakırlar.

Lakin duyularla algı düzeyinde değil var oluşumuzun asli kaynağı olan Hakk'tan gelen varlığına iman etmemiz sonucunda putperest, panteist ve her türlü özdekçi inanç ve düşünce biçimiyle ve Hakk'ı, halk O'dur diyerek O'nu sınırlamadan imanımız doğrultusunda külliyattaki fiiliyat üzerinden halk edilenlere aşkın olan Hakk'ı müşahede etmek gerekir. Halk üzerinden fiiliyatta Hakk'ı sıfat, esma ve ayet tavırlarında müşahede etmek, algı düzeyinde şahit olma değil iman doğrultusunda ilkesel düzeyde oluşan müşahededir. Duyularla algı düzeyinde yalnızca halkı görürüz. İman ile asli varlığımızdan gelen feraset ve sezgi düzeyindeki algılama ile de halkı Hakk olarak değil, halk üzerinden aşkın (aliyy) olan Hakk'ı külli fiiliyatında müşahede ederiz. Yani müşahedede İsa, Ali veya kendimiz için Hakk'tır diyerek Hakk'ı İsa ile, Ali ile veya kendimizle sınırlamak haksızlığıyla İsa'da, Ali'de, kendimizde ve hususen peygamberimizde fiiliyat üzeri Hakk'ı müşahede etmek iki ayrı durumdur. Bu noktada önemli olan hususiyet müşahedede iman ile ilkesel düzeyde bakışımda bulunulduğudur. Bu da müşahedede halkın anlamlandırılmasından daha çok halk üzerinden Hakk ile nesne düzeyinde değil yaşam düzeyinde hayatın anlamlandırılmasıdır. Yani tevhid seyri nesnel olgular üzerinden hayatın anlamlandırılması değil yaşamın bizatihi Cenab'ı Hakk'ın fiiliyatı üzeri dirilikle anlamlandırılmasıdır.

Yaşam düzeyinde her şey Hakk'ın şahsı doğrultusunda, Hakk'ın şahsının kendisi değil aklen Hakk'ın ayetleri mahiyetinde, Hakk'ı işaret eden ayetler olarak görülmelidir. İman ile de Hakk'ın şahsının kendisi değil şahsının sıfat, esma ve ayet tavırları olarak bilinmeli ve tavırlarında Hakk fiiliyatında müşahede edilmelidir. Böylece her şey Hakk'ın şahsı doğrultusunda yaşam üzerinden anlam kazanmış olarak hakikat dediğimiz Hakk'ın varlık gerçekliğinde anlamını bulur. Madem ki öyledir her şeye Hakk demek her şeyi Hakk görmek tevhitten uzak, gaflettir. Her şeyin var oluşu ile Hakk'ı işaret etmesi delili olarak ayet oluşu üzerinden imanımız doğrultusunda fiiliyatta Hakk'ı ilahi tavırlarında yaşamda müşahede etmemiz ve O'nu yaşamın diriliğinde bulmamız tevhidin gereği olarak O'nu hakkıyla bilmemiz olur. Bu dorultuda her şeyi Hakk bilmek yerine, her şeyde Hakk'ı ilahi tavırları üzeri bilmek ve müşahede etmek Kur'an ahlakının zorunluluğudur. Zaten bize ibret olsun diye Hz, İsa nebinin dahi Kur'anda Hakk ile olan diyaloğunda kendisini ilahlık sıfatlarından tenzih

ederek, Hakk'ı kendisi ile sınırlamayarak, Hakk'ı kendisinden tenzih edişi bize Hakk'ın hiç bir şey ile sınırlandırılmaması gerektiğini işaret eder.

Kur'andaki Hz. İbrahim'in örneklerinde halk edilen suretlerle Hakk'a sınır vurulmaması gerektiği Hz. İsa örneği ile ilahi sıfatlar üzeri olunsa da Hakk'a sınır vurulmaması gerektiği, Hz. Musa ve Hz. Hızır örneği ile ilkesel düzeyde hareket etsek de prensiplerle Hakk'a sınır vurmamamız gerektiği, Musa ve Semiramis örneği ile de keyfi iradeler düzeyinde hevalarımızla Hakk'a hiç bir şeyle sınır vurmamamız gerektiği net bir şekilde anlamlandırılır. Kur'andaki "**atınca sen atmadın, Allah attı**" vb ayet örnekleri de bize Hz. Muhammed efendimizi Allah olarak görmemizi değil, yaşamın diriliğinde ve ilahi tavırlarıyla Hakk'ı bulmamız, müşahede etmemiz ve bu doğrultuda ilahi ahlak üzeri O'nu yaşamamız gerektiğinin anlamını bize verir. Bilmemiz gereken diri olan Hakk'ı yaşarken, Hakk'ı kendimiz ile sınırlamamız gerektiğidir.

Kur'anda Hz. İbrahim kıssası üzerinden suretlere aşkın, Musa kıssası üzerinden iradeyi aşkın Hakk Teâla'yı nasıl müşahede etmemiz gerektiği işaret edilir. Hz. İsa kıssasıyla ise Hakk Teâla'yı "**Onlara azab edersen şüphesiz onlar senin kullarındır. Onları affedersen şüphesiz sen aziz ve hakim olansın.**" (Maide 118) esmalarla hakikatiyle nasıl bilmemiz gerektiği anlatılır.Zaten esmalar hep aşkın olanı işaret etmeleriyle hakikatin hakkıyla bilinmesinin tevhid araçlarıdırlar. Hz. Muhammed efendimizin yaşamı üzerinden biçimlenen ayetlerle ise Hakk'ı aşkın olan dirilikte bulunduğu için dirlikte bulmamız gerektiği ve O'nun iradesi üzeri O'nun ahlakında nasıl yaşamamız gerektiği anlamlandırılır. Bu sebepten dolayı Hakk'ı peygamber faziletleri üzeri müşahede etmemiz ve O'nu yaşamın diriliğinde bulmamız gerekir.

Bir daha söylemek gerekir ise tevhid her şeyi Hakk görmek değil, her şeyde Hakk'ı müşahede etmektir. Ayrıca tevhid Hakk'ın şahsı üzeri, haklarınca her şeyin anlamını yaşamda iman ile sebeplerinde (ayet hükmünü) bilmektir. Bu hikmetin birinci basamağıdır. Hikmetin ikinci basamağı ise her şeyde Hakk'ı tavırlarında hayır üzeri olmamız sonucunda hayy'lığının fiiliyatında müşahede etmemizdir. Çünkü hayır, Hayy olanın ilkesel tavır biçimidir. Bu da Hakk'ın rahmet üzeri oluşudur. Bizlerin ilkeler düzeyinde hayır üzeri oluşu da yegane diri olan Hakk'a kavuşmamıza sebeptir. Bu da doğru yol olan hayır üzeri yaşamda Hakk'ı bulmaktır.

Sonuç olarak her hangi bir nesne, suret, insan, kâinat kuvveti vb durumlarla müşahedede ve söylevde Hakk'ı sınırlandırma hakkımız yoktur. Lakin Hakk'ın her türden sınırlılar üzerinde aşkın varlık olarak sınırsızca tavırlarda olduğunu tevhidin gereği olarak müşahede etme hakkımız vardır. Bu hakkımız ise üzerimize farz olan bir haktır.

Halk edilenlere Hakk'tırlar derken neye göre Hakk'tırlar, neye göre halktırlar, neye göre Hakk değildirlerin aklını gösteremiyorsak eğer, Allah yolunun yolcularını itikatlerinde çelişkiye düşürecek hakkımızın olmadığını da bilmek gerekir. Bu bağlamda Kur'anı haklar çerçevesinde okumak yerinde olur.

Önceki nasihatlerde belirttiğimiz üzeri Kur'anı ahlak kitabı olarak okumak, Hakk'ı ilkesel düzeyde anlamak adına gereklidir. Kur'anda Hakk'ı ahlak üzeri anlarken, belirtilen haklar üzeri kavramak ise haklar üzeri hayırda, sıddıkiyet, hüsn-ü niyet ve velayet üzeri yaşamamızın gerekliliğinden sebebiyet zorunludur. Hususen belirtmek

gerekir ki hakları sadece şeriat bağlamında görmemek gerekir. Her şeyin hak değerinde görülmesi, haklar üzeri ilişkide bulunulması haklardandır. Doğruluk dediğimiz de budur. Ve Hakk'a iman etmek, Hakk'ın iradesi doğrultusunda yaşamak, Hakk'a hamd etmek, O'na şükürde, duada, tövbede, zikirde, fikirde tevekkül ve tefekkürde bulunmak hem kulluğumuzun hem de Hakk'ın bizlerden istediği insan hayatındaki önceliklerden olarak O'nu rabblik haklarındandır.

Hamdı bunun için örnekler isek: “hamd alemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur” denilir iken Allah'ın hakkı ile bilinmesi gerektiği ve hak olarak hamdın Allah'a mahsus olduğu tevhidin gereği değil midir! Tövbe, şükür ve dua edilme hakkına sahip olan Allah Teâla değil midir! Anlatılan doğrultusunda hakları, kulluğumuzun var oluş hakları, rabbimiz olan Allah'ın rabblik hakları, tavırlarımız sonucu karşılık göreceğimiz hakkımız olan haklarımız ve halk edilenler ile ilkeler düzeyinde haklar üzeri ilişkide bulunacağımız şerri olan haklar ayrıca Allah'ın sıfat, esma ve ayetlerini hakkıyla görme ve olay ve olguları Hakk'ın şahsının varlığı doğrultusunda ilahi tavırlar üzeri hikmetin hakkı ile değerlendirme olarak görmek gerekir. Bu bağlamda Kur'anı okumamız furkan olma düzeyinde onu anlamamız ve yaşamamız için gereklidir.

Nasihat 24: Allah'ın külli varlık oluşu

Hz. Allah-u Teâla için külli varlıktır demek doğrudur. O külli varlıktır dedikten sonra halk da O'dur demek Kur'an ahlakından ve tasavvufi kemâlattan uzak bir söylev olur.

Hz. Allah, külli varlık olarak her şeyin özü olması ile nuruyla ahadiyetinde bütunda bulunan olması doğrultusunda halk ettikleri ile ferd ferd ve bütünde bir olandır. Ayrıca sıfat, esma ve ayet tavırlarıyla ferd ferd ve bütünde külliyatta fiilde bulunması ile var ettiklerine hem aşkın varlıktır hem de var ettiklerini ikame, idare ve idame eder iken onlara her an varlık verişi ile aşkın varlıktır.

Hz. Allah külli varlıktır demek, Hz. Allah'ı Rabb-ül Alemin olarak aşkın varlıktır demek anlamında kullanılmalıdır. Hz. Allah külli varlıktır. Öyle ise halk da O'dur söylevi hüsn-ü zann ile iman üzeri söylense de aklen ve vicdanen bizde kabul görmez. Bu sebepten dolayı Hz. Allah külli varlıktır ama Rabb-ül Alemin olma düzeyinde var ettiklerini kuşatıcı ve var ettiklerine aşkın varlık olarak külli varlıktır demek doğru olur.

Marifet hayalde ruyetleri Hakk'ın kendisi olarak görmek değil, hayalde iken hayali var edeni ruyetlerde tavırlarında müşahede etmek, tavırlarında ve diriliğinde O'nu yaşamaktır.

Her nerede olur ise olsun dünyada, cennette, cehennemde, rüyada, kâinatta vb bir çok mekansallıkta suretler üzeri ruyetlerde seyir ederiz. Bilmemiz gereken suretler, var edilenlerin sınırı olduğu gibi bizim Hakk'ı suretler üzerinden gerçekleşen ilahi fiiliyatta, kulluğumuzun perdesinden müşahede etmemizin sınırlarıdırlar. Yani bir hile i rabbanidirler. Maden ki böyledir hile olan Hakk'ın varlığına perde ve sınır olan suret tavırlarını değil, iman dolu bir bakış ile Hakk'ı müşahede etmemiz gerekir. Her nerede suret vardır, ruyet olarak var oluşta orada hayal vardır. böyle ise, bize düşen bir ruyetten ibaret olan hayalin suretlerine takılıp kalmak değil, hem hayalin hakkati olan hem de varlığı ile hakikat olan Hakk'a kavuşmaktır. Bu babta “**kulum zatıma varana kadar hileme aldanmasın**” hadis-i kudsisini belirtmek yerinde olur. Hülasa Allah Teâla'yı halkın suretlerinde değil, fiiliyatta ve yaşamın diriliğinde bulabiliriz.

Kanaatim odur ki bir çok vücud erbabı ruhani büyüklerin çoğu marifet olduğunu zannetikleri, halkın Hakk olduğu imani zannında bulunarak var oluşun hilesinde kalmışlardır.

Varoluşa Hakk'ın şahsından bakarsak, halk hile-i rabbaniden ibarettir; varoluşa halkın var oluşu üzerinden bakarsak halk duyularla algıda Hakk'ı bizlere perdeleyen, iman ile bakıldığında ise Hakk'ın ilahi tavırlarından ibaret olan ve Hakk'ın halka aşkın ve kuşatıcı olduğu birlik seyrinde görülür ve böyle görülmesi de gerekir.

Nasihat 25: Rahmet ve Adalet

Allah fiiliyatı ile külli tavırlarının tamamında zulüm edici değil, adalet sıfatı gereği haklar üzeri tavırdadır. Hakk'ın tavırlarında ilkesel düzeyde zorunlulukta bağlayıcı ilahi tavırları adalet ve rahmettir. Adalet ve rahmet bütün ilahi tavırların temel içeriği ve biçimleyici ilkeleridir. Bizler Hakk'ı aklen, adalet ve rahmet ilkelerinde imanımız doğrultusunda müşahede etmez isek, Allah'ı varlık tavırlarında hakkıyla bilemeyiz. Zaten bu iki sıfattır ki Allah Teâla'nın ahlakının tinsel düzeyde biçimlenişine sebeptir. Bu bağlamda özlü bir ifade ile bu iki sıfatı anlamlandırırsak: rahmet Cenab'ı Hakk'ın muhabbet ile halk etme, varlık verme tavrıdır; adalet ise Cenab'ı Hakk'ın rahmet tavrında bulunur iken bütün fiiliyatında haklar üzeri değişmez ilkelerinin gereği olarak tavırlarda bulunuşudur. Mahlukat üzerinden rahmet ve adalete bir tanım getirir isek: adalet her şeyin var olduğu formda, var oluşunun hakkı üzeri (haddi, sınırları, var oluş biçimi, istidadı, varlık bulduğu ilkelerin üzerindeki açılış biçimi) var oluşudur; rahmet ise haklar üzeri adalette Hakk ile O'nun tavırları sonucu var olan mahlukatın, var oluşunun gerçekliğidir.

Varlık-bilimsel olarak varoluşu bu iki sıfat üzeri okur isek eğer Cenab'ı Hakk'ı daha rahat anlayabiliriz. Bu konunun anlaşılması adına bir örnek verir isek: Kur'anda Adem (a.s.) ve eşinin halk edilişlerini anlatan ayetlere dikkatli bakılır ise eğer ter yüzüne halife olarak halk edilen Adem nebi ve eşi, var oluşları ve var oluşlarının rahmet mekanı olan cennetten yer yüzüne zulüm üzeri indirilmedikleri görülür. Cenab'ı Hakk, Adem nebiyi yer yüzüne halife olması adına halk ettiği için, cebren "seni yer yüzüne halife yarattım, in aşağıya" dememiştir. Bilakis haklar üzeri tavırda olarak, verdiği rahmeti esirgemeyen olarak Adem nebi ve eşi için yasaklamış olduğu olgu üzerinden Adem nebi ve eşini yasaklanmış bir durumda fiilde bulundukları için yaptıkları hatanın sonucunda karşılık gördüğü hak üzeri yeryüzüne indirilişleri görülür.

Hülasa, külliyatın var oluşu ve külliyatta Hakk ile var oluş rahmeti, var oluşun sınırları ise bize haklar üzeri adaleti gösterir. Kur'anda, Allah zulmedici değildir denilir iken haklar üzeri adil olarak tavırlarda olduğu işaret edilir. Allah kendine rahmeti yazmıştır denilir iken haklar üzeri var etme ahlakında, var etme öncelikli olarak var oluşları ikame, idare ve idame ettiği işaret edilir.

Cenab'ı Hakk'ın şahsında ism-i azamları Hayy ve Kayyumdur. Külliyat üzerinden kendisini işareten ism-i azamı Allah'tır. Cenab'ı Hakk'ın Rabb-ül Alemin olarak tavırlarındaki ism-i azamları ise Rahman, Rahim ve Adl'dır yani Allah tavırlarındaki sıfatlarında adalet üzeri rahmet sahibidir.

Allah'ın tavırlarında adalet ve rahmet üzeri olduğunu bilmemiz bize haklar üzeri adalette hareket ederek (salih ameller) Hakk'ın varlık verme rahmetinde, Hakk'ı

haklar üzeri bulmamıza yardımcı olur. Aslında tasavvufta hizmet, haklar üzeri yaşamaktan ibarettir. Elbette her şeyi haklar üzeri bilmemiz, yaşamamız; kendimizde huzuru, sulhu, mutmainliği bularak belleğimizde bölünmeyen bir kişilikte karakterli olarak yaşamamızı sağlar. Zaten insanların bölünmüş kişilikleri ile huzursuz, tatminsiz, çatışarak yaşamaları haklar üzeri yaşamamalarından dolayı değilmidir. Bu sebepten dolayı haklar üzeri yaşayacağız lakin haklar üzeri yaşar iken haklarda öncelikler vardır ki Cenab'ı Hakk'ın üzerimizdeki varlık hakları her şeyden önce yaşamamız gereken sorumluluklarımız olmalıdır. Başka bir deyişle önceliğimiz Cenab'ı Hakk olmalıdır ki biz de Cenab'ı Hakk'ın öncelikli kullarından olalım.

Nasihat 26:Rahmet

Cenab-ı Hakk ilahi tavırlarının hakları üzeri varlık verme rahmetinde bulunur. Rahmet ilahi hak olan tavırlarda rahman ve rahim olmak üzere Cenab'ı Hakk'ın iki sıfatı üzeri biçimlenir ve aklen anlamlandırılır. Cenab'ı Hakk'ın rahmetinin rahman tavrında oluşu mevcudatın külliyatında külliyatta mevcudata varlık verişi, onları ikame, idare ve idame edişi olarak genel rahmet tavrında bulunuşudur. Cenab'ı Hakk'ın rahmetinin rahim tavrında oluşu ise her varettiğini mevcudatın külliyatında hususen var kılması ve hususen ilkesel düzeyde irade ettiğini kendisine murat edişi tavırlarında bulunuşudur.

Cenab'ı Hakk rahman oluşuyla mevcudiyete varlık verme rahmetinde bulunur, rahim oluşuyla da maneviyatta murat ettiği durum üzeri mevcudiyete varlık verme rahmetinde bulunur. Bu bağlamda Cenab'ı Hakk varlık verme rahmetinde rahmandır. Varettiklerini varlığına murat etme tavrı üzeri rahimdir. Cenab'ı Hakk'ın rahman oluşu başlangıcı kendinden olmak üzere rahmet tavrında bulunuşu ile alakadardır. Rahim oluşu ise başlangıcı muradına göre varettiği mahlukatı üzerinden mahlukatının kendisine dönüşü rahmet tavrında bulunuşuyla alakadardır.

Kur'andaki sure-i rahman Cenab'ı Hakk'ın rahman tavrındaki rahmetini anlamaya, dönüşünüz yine banadır ayetleri, Cenab'ı Hakk'ın kullarını kendine davet edişi ve öğütler verişi ayetleri rahim tavrındaki rahmetini anlamaya örnek olarak gösterilebilinir. Herkesin yaptıkları işlerin sonucunu bulmasının ceza ayetlerini ise Cenab'ı Hakk'ın adalet sıfatı gereği haklar üzeri rahmet tavrında bulunduğu anlayışıyla anlamak gerekir. Zaten ceza yaptığımız işlerin hak olan karşılığını bulmaktır ki bu sebepten adaletin haklar üzeri icra edilmesinden dolayı rahmettendir.

Cenab'ı Hakk bütün mevcudatın fıtratı gereği doğalarını veren ve onların doğalarının üzerinden aşkın varlık olarak tavırda olmasıyla rahmandır. Mevcudatın, kendisinin ilahi sıfatları üzeri varoluşu ve kendisine dönüşü üzerinden tavırlarda bulunuşuyla rahimdir. Merhamet ise rahmetin fert fert mahlukata has kılınan Cenab'ı Hakk'ın varlık verme tavrıdır. Zaten merhamet rahmet kökünden türeyen bir kavram olarak rahmetin sonucunda mahlukatın varoluşu üzerinden beliren ilahi bir tavırdır.

Nasihat 27:İslamı Yaşayabilmek

Zaaflarımız insan olma özelliklerimizden olsada insalığımızı hak olan sıfatlarımız üzeri bulmamız gerekir. İnsan olarak tinselliğimizi islamın kaideleri üzeri hakkıyla bulmamız inancımızın gerekliliğindendir. İnsanların dinin kaideleri doğrultusunda inançlarının gerekliliklerinde yaşamaları gerekir. Lakin nefslerinin keyfi olan hevaları

sebebiyle birçok insan dinini yaşarken zaafları doğrultusunda yanılgılarda, hatalarda, kusurlarda ve günahlarda bulunabilir. İnsanların zaafları doğrultusunda yaşadıkları durumlar bizim islama karşı buğuz etmemizin sebebi olmamalıdırlar.

İnsanların zaafları doğrultusunda yaşadıkları olay ve olgular üzerinden Allah'ın dinini değerlendirerek Allah'ın dinine buğuz etme hakkımız yoktur. Allah'ın ve O'nun resullerinin hak olan iradesi üzeri dini değerlendirmek ve ona göre muhabbet üzeri dinimizi yaşamamız gerekir. Başkalarının hataları ve günahları Allah'ın muhabbetinden bizi alıkoymamalıdır. Bilakis ahlaklı olmamızın ve Allah'a muhabbetle daha çok sığınmamızın ibret örnekleri olarak görülmelidirler. Kendisine bu güzel ahlakı nasıl kazandın sualine karşılık, kötü ahlaklı insanların ahlaklarını ibret alarak kazandım diyen Hz. İsa'nın kelamı bu nüktede önem arz eder. Ayrıca bu bahis için Ta'Ha suresindeki " **O'na inanmayan ve nefsinin arzularına uyan kimseler sakın seni O'ndan alıkoymasın.**" 16. ayeti kerîmesini örnek göstermek yerinde olur.

Nasihat 28:İlahi Metinleri Okumak

İman eden ve akleden insanlar için ilahi metinler Cenab'ı Hakk'ın rahim tecellisi altında iki nüktede okunur. Bunların birincisi iman eden ve akleden kulların ilahi metinleri içerdikleri anlamların hakları üzeri okumalarıdır. İkinci nükte ise iman eden ve akledenlerin okudukları ilahi metinler üzerinden Hakk'ı müşahede edişleridir. Birinci anlatır olduğumuz durum ilahi metnin anlam içeriğinin hakkını verme noktasında adl sıfatının rahmet tecellisindendir. İkinci anlatır olduğumuz durum ise Cenab'ı Hakk'ın varlığının kelam sıfatının rahmet tecellisinin tavırlarında hakkıyla müşahede edilmesinin rahmet tecellisindedir.

İlahi metinler içerdikleri anlamların hakları üzeri iman ile okunurken bizlerin Cenab'ı Hakk'ı müşahede etmesine perde olurlar. Bu da ilahi metinlerin bizde oluşturacağı müşahededeki yaşama ait dirilikten yana bizleri Hakk'a yakin kılınma ihsanından mahrum bırakır. İlahi metinler hitap muhatap ilişkisi üzeri Cenab'ı Hakk'ın kullarını kendisine yakin kılma ihsanı üzeri dillendirilerek inzal edilmiştir.

İlahi metinlerin anlam içeriklerini hakları üzeri elbette bilmemiz gerekir. Lakin ilahi metinleri okurken Hakk'ın bize kelam ettiğinin bilincinde olarak Hakk Teâla'yı hitabında yakin üzeri müşahede etmek gerekir. Çünkü ilahi metinlerdeki ilahi kelam ilkeler üzeri haklarda hitap, muhatap ilişkisinde dirilik arz eder. Bize düşen vazife ilahi kelam üzeri kelamın diriliğinde her zamanda bize hitapta bulunan Hakk Teâla'yı kelamın yakinlik arz ettiği ihsanda müşahede etmektir. Bu nasihat için hususen Hz. Resul'ün "**Rabb'iyle konuşmak isteyen Kur'an okusun.**" hadisi şerifini belirtmek yerinde olur.

İlahi bir metin olan insan ve kâinat kitabını da yukarda anlatılan biçimde okumak ve anlamak gerekir.

Nasihat 29:İlkelerle Bilmek

Varlık der iken Cenab'ı Hakk'ın varlığını, varolanlar der iken ise mümkinleri kastetmekteyiz.

Mutlak ilkeler varlığın asli nitelikleridir. Bizler Hakk'ı varlık olarak asli nitelikleri üzeri akli belirlenimlerde bularak bilebiliriz. Duyularla algıda ise sadece mümkinleri algı düzeyinde niceliklerine göre biliriz. Mümkinler kendilerini gösterirler iken Hakk'ı bize

perdeledikleri için bizler Hakk'ı, duyularla algıda değil iman ve akıl ile bilebiliriz. Akli olarak imanımız doğrultusunda varlık olarak Cenab'ı Hakk'ı hakkıyla bilebilmemiz için mutlak ilkeler zorunluluklardır.

İlkeler duyularla algılanmaz, iman doğrultusunda akli olarak tanıtlanabilinir ve yaşamda deneyimlenebilinir. Bu sebepten dolayı varlığın asli nitelikleri olan mutlak ilkeler, varlığı bilmemizin farklılıklarını bize gösterirlerken, akli olarak bizde bir birlerini olumsuzlamadan varlık ilkesi doğrultusunda birbirleri ile örtüşürler. Bu da varlığın asli unsurlarının, birbirlerinden ayrı olmadan varlığın nitelikleri olmasından sebebiyet, aklen varlıkta mutlak ilkelerin birbirleri ile örtüşmeleri sebebiyledir. Bu sebepten dolayı varlığı niteliklerinde, farklılıkta bilmek ve varlığı külliyatta bilmek ilkelerledir. Yani bizler Cenab'ı Hakk'ı hakkıyla imanımız doğrultusunda zati, subuti, esma sıfatları ve sünnetullahtaki ayet hükmündeki emirleri olan değişmezlerle (yasalarla) imanımız doğrultusunda akli olarak bilebiliriz. O'nu her bilişimiz bir sıfatı gereği, farklı bir niteleme üzeri O'nu bilmemiz olduğu gibi, niteleme üzerinden O'nun varlığını bilişimiz tevhidin gereği olarak varlık anlayışımız üzeri O'nu kavrayışımız olur. Yani rahman der iken rahman nitelemesi üzeri Hakk'ı biliriz. Lakin rahman der iken tevhidin gereği olarak rahman olan bir varlığı bilmiş oluruz. Böylece değişmez bir ilke gereği bir taraftan ilke üzeri Hakk'ı bilirken bir taraftan da Hakk'ı ilke üzerinden varlık olarak müşahede etmiş oluruz. İlkeler üzeri Hakk'ı bilmek bu şekilde iken, ilkelerin kendisi Hakk'ın varlığında varlık nitelemeleri olarak, hep varlıkta tevhidin gereği olarak birlenmiş olurlar.

Subuti sıfatlardan da bir örnek verirsek eğer, Hakk sıfat olarak hayat sahibidir, ilim sahibidir, irade sahibidir vb. hayat, ilim, irade ise Hakk'ı sıfatlarında akli olarak bilmemizin nesneleri olurlar. Bu sıfatlarda önemli olan bir hususiyet vardır. Hakk'ın varlığını imlemedikleri için sıfat olarak Hakk'tır denilemezler, Hakk'ın sıfatlarıdır denilebilinirler. Ve bütün kâinatta Cenab'ı Hakk'ı subuti sıfatları üzerinden, imanımız doğrultusunda akli olarak müşahede edebiliriz. Yani hayat Cenab'ı Hakk değildir lakin Cenab'ı Hakk hayat sahibidir. İlim Cenab'ı Hakk değildir lakin Cenab'ı Hakk ilim sahibidir. Bu sebepten dolayı bu sıfatlarla bütün aleme bakıldığında alemlerde canlılık olarak hayatın, kategorik olarak ilimin, var oluş nedenselliği olarak iradenin var olduğunu ve bu sıfatların sahibinin Hakk olduğunu iman ve aklen müşahede ederiz. Ve bu sıfatlar Hakk'ın sıfatları olarak bütün mümkinler üzerinde, var oluşlarının sıfatları olarak tafsilatta da müşahede edilebilinirler.

Böylesi sıfatlar kavram olarak Hakk'ın sıfatlarıdırlar. Lakin Hakk'ın şahsını içerik olarak bize vermezler. Bu sıfatların sıfat-esma değişmezleri bize Hakk'ın varlığını da işaret ederler ve O'nu müşahede etmemizi sağlarlar. Yani varlık olarak Hakk Hayydır, Alimdir, Müriddir vb. Hayy, Alim ve Mürid sıfat-esma kavramlarını alem bize göstermez. Bizler akli olarak Cenab'ı Hakk'ın varlığının hayy, alim ve mürid olduğunu imanımız doğrultusunda bilir ve niteleme olarak Hakk'ı bunlarla sıfatlandırmış oluruz. Hakk Teâla hayy oluşu ile hayat sahibidir, alim oluşu ile ilim sahibidir, mürid oluşu ile de irade sahibidir. Bu bağlamda Hakk'ı hakkıyla bilişimiz, sıfatlarla O'nu niteleyerek bilmemizden daha çok, varlığı üzerinden esma-sıfatlarıyla O'nu müşahede edişimizle gerçekleşir. Hayat sıfat olarak tek başına kavramsal düzeyde varlığı bize imlemez, varlığın bir niteliğini imler. Lakin hayy (diri) dediğimiz zaman varlığın kendisini, varlığı üzerinden sıfatı ile imlemiş oluruz. Aklen ve imanen de müşahede de bulunuruz.

Subuti sıfatlar tevhidin gereği olarak esmalarla dolayımsız olarak Hakk'ı işaret ederler, sıfat olarak ise sadece kendilerini işaret ederler. Lakin Cenab'ı Hakk'ın Hüve esması, 3. tekil şahıs olarak Cenab'ı Hakk'ın varlığını varlığı üzerinden imlediği gibi Cenab'ı Hakk'ın tavır sıfatları ve tavır esmaları ile kullanıldığında, varlığı üzerinden O'nu nitelememize yardımcı olur. Örnek: O hayat sahibidir, O ilim sahibidir, O irade sahibidir, O hayydır, O alimdir, O kelimdir, O müriddir.

Bu anlatır olduğumuz hususiyet zati sıfatlar için de geçerlidir. Örnek: bekâ Allah değildir ama O bekânın sahibi olarak baki olandır. Bekâ bir sıfat nitelemesidir, baki bir varlık nitelemesidir. Baki olanı sıfatta niteler isek bekâ sıfatı ile nitelendirmek zorunda kalırız. Bu bağlamda baki olan Allah'tır, Allah baki oluşu ile bekâ sıfatında bulunur. Esmalar varlık olarak Hakk'ın şahsını dolayımsız olarak işaret ederler iken, sıfatlar da dolayımlı olarak Hakk'ı işaret ederler. Anlatır olduğumuz bu hususiyetler Hakk'ı hakkınca aklen bilmemizin dil bilgisinden ibarettir. Çünkü bir şeyi aklen bilmemizin aracı dildir ve dilde ne kadar latifleşir isek Hakk'ı o kadar detaylı bilir ve O'nu hakkı ile de hamd etmiş oluruz.

Esmalar düzeyinde Hakk'ın varlığı üzerinden Hakk'ı imlemek, bilmek ve müşahede etmek tevhidin gerekliliğidir. Ve bütün olay ve olgularda esmalar üzeri Hakk'ı müşahede etmek, bütün olay ve olgular üzerinden esmaları ile Hakk'ı niteleme ile okumak başka bir deyişle müşahede etmek; ilkelerin akli olarak birbirleri ile işaret ettikleri nitelik sebebi ile farklılık arzetseler de varlık temelli olarak birbirleri ile varlığı imlemeleri sebebi ile iman üzeri bakışımda örtüştürülmesinin sonucudur. Zaten varlığın değişmezleri olarak ilkeler, varlığın külliyatta asli nitelikleri olduğundan dolayı aklen iman içkinliğinde örtüşürler. Bu da iman içkinliğinde faal olan aklın, varlık bilgisi edinişinin hak olan zorunluluğundandır. Ve ilkeler yaşamın kendisinde yaşandığı zaman gerçekliliği olan olgular olduğu için zanni bir nitelemeden daha çok yaşamda gerçekliliği bulunan ve akli olan varlıksal nitelemelerdir. Yani diriyizdir, bilenizdir, irade edenizdir, adilizdir, rızk sahibiyizdir, hakkımız ölçüsünce sıfatlarımızın üstünlüğünce rabb bizdir. Ve ilkeleri, yaşamın kendisinde evrenseller olarak bulur ve aklen de onları tanımlayabiliriz.

Hususen belirtelim ki ilimler arası disiplin, ontolojik olarak her ilimin mutlak ilkesinin birbirileri ile farklılık arzetmesi üzeri değil birbirleri ile varlıkta örtüşmeleri üzerinden gerçekleştirilebilinir. Sosyal yaşantıda ise ilimler arası disiplin ihtiyaçlar üzeri iradi ve gayri iradi olarak zaten gerçekleşmektedir. Günümüzde hiç bir ilim başka bir ilimden bağımsız olarak da ele alınamaz bir düzeye gelmiştir. Bunu da sağlayan insanların ihtiyaçları üzeri sosyal ilişkileridir. Sosyal ilişkiler üzeri gerçekleşen ilimler arası disiplin sonuç olarak ontolojik düzeyde ilimler arası disiplinde sonuçlanır.

Hülasa ilkeler varlığın sıfatları olarak varlıkta birdirler. Bizler için müşahedede sıfatlar olarak aklen farklılık arz ederler. Eşdeyişle Cenab'ı Hakk'ın şahsında O'nun şahsının sıfatları birlik arzettiği gibi şahsının tavırları da şahsının tavırları olarak birlik arz eder. Bizler için O'nun sıfatları müşahedede farklılıklar gösterir. Bu insanın kendisi içinde geçerlidir. Kendimizi tanımlarken veya üzerimize düşünürken sıfatlarımızı farklılıklarında belirtir veya farkındalıklarına varırız ama şahsımızın sıfatları ve tavırları kendiliğimizde birlik arz eder.

Bir varlığın varlığı yine kendisiyle bilinir. Bu yasa gereği Hakk Teâla'yı da O'nun varlığıyla, O'nun varlığının sıfatları üzeri bilebiliriz. Külli varlık olarak Cenab'ı Hakk'ın varlığında varolduğumuz için O'nun sıfatlarının varlık tavırları olarak insanda tam olarak tecelli etmesi sebebiyle O'nu O'nun sıfat tavırları olan ilkesel düzeydeki sıfatlarımız üzerinden bilebiliriz. Ayrıca O'nun zatı mutlak olduğundan sebebiyet zatını nurani düzeyde zatımız oluşunda bularak O'nu zatımızın kendisi olmasıyla bilebiliriz. Bu da varlığımızın dışında olarak O'nu bulmaktan daha çok varlığımızın kendiliğinde ilkesel düzeyde O'nu bulmak ve O'nu O'na ait olan sıfatlarla müşahede etmekte sonuçlanır. O'nun varlığında olmanın zorunluluğu sebebiyle ilkesel düzeydeki O'nun varlık sıfatlarıyla O'nu bilmek O'nu O'nunla bilmekten başka birşey değildir.

O'nda O'nu bilmek ihlas ve iman ile gerçekleşir. İhlas O'nun varlığına olan örtülerimizden kurtularak O'na varmanın aracı, iman ise ilahi sıfat tavırları olarak ilkeler düzeyinde vardığımız Hakk'ı tavırlarında okumamızın (müşahede etmemizin) aracıdır. Başka bir deyişle de kuddüs olanın varlığının nedeni kendinden olan olarak katışıksız olması sebebiyle kudsiyette bulunmasından dolayı kuddüs esmasının tecellisi olan ihlas ile Hakk'ı kendimize dışsal başkasında değil zatımızın kendiliğinde bulabiliriz. Ve O'nun zatı hayr-ı mahz (halis, has, sırf, safi, sadece), sıdk-ı mahz, hüsn-ü mahz üzeri tavırda bulunduğu için ihlas üzeri salih amellerde tavırlarda olarak O'nu ahlakımızda bularak bilebiliriz. İmanla ise O'nu ihlasla bulduğumuz her demde bilmiş olarak müşahede edebiliriz. İman ihlas üzeri olan kuluna Hakk'ın kendi varlığını yalanlatmadığı melekemizdir. Bu melekemizle biz Hakk'ı ilahi tavırlarında, O'nun verdiği anlayış ve kavrayış üzerinden okumuş olarak O'nu O'nunla bilmiş ve müşahede etmiş oluruz. Zaten O'nun düşünce üzerinden verdiği anlam ve kavrayış O'dan olduğundan dolayıdır ki O'nunla O'nu bilmekteyizdir. İhlas ile de kudsiyette O'nu bulur ve O'nu yaşarız. Çünkü O yaşamın saf diriliğinde sadece kuddüstür.

Kudsiyette saf varlık olanı sadece saflıkla bulabilir, saflıkla O'na erebilir, saflıkla O'nu yaşayabilir ve saflıkla kazanılan iman üzeri O'nu bilebiliriz. Bu da kendimize dışsal şeylerle varoluşumuzun nedenini bulmakla değil varlığımızın nedenini varlığı kendinde olan aslımızla bulmaktır. Bizler O'nu O'nunla bilmemiz sonucunda kendimizi de O'nunla bilen olarak ilkeler düzeyinde yaşamın diriliğinde O'nunla varızdır ki kendimizle O'nu biliriz.

Nasihat 30:Dünyevi İnsanlık Yürüyüşünü Yatsımamak

Başlangıcı Hz. Adem ile beraber olmak üzere insanoğlu hem halk tarafıyla alakadar olarak dünyevi hem de Hakk tarafıyla alakadar olarak uhrevi bir tarih sürecinden geçmiştir, geçmektedir ve geçmeye de devam edecektir.

Adem nebi ilahi sıfatların en kamil şekilde toparlanış biçimi olarak ilk insandır. İnsanın halk tarafının topralanışı olarak Hz. Adem'den önce birçok insan benzeri mahlukatın küre-i arzda bulunduğunu belirtmek gerekir. Adem nebi ilahi sıfatlar üzeri biçimlenen varoluşuyla halk tarafını aşkın Hakk tarafından daha çok halk tarafı cihetiyle algıda duyularıyla küre-i arza yönelmiştir. Bu yönelmesi Hakk tarafından bir yönlendirme olup insanın dünyeviyette ilahi sıfatlar üzeri halife olmasının başlangıcıdır. Yasak meyvadan yeme kıssasının altında yatan belirleyici hikmette budur. Ademiyetin eşyaya ve bedenlere rücusu duyularla algıda gayri iradi içgüdüsel olarak gerçekleşebileceği gibi isimlendirme ve sıfatlandırmalarla dil ile dillendirilişte hıfz etme

yetisiyle dikkatte varoluş bulması sonucuyla iradesi doğrultusunda hareket bulmasıyla da gerçekleşir.

Ademiyetimizle evvela eşyayı isimlendirmemiz üzeriden kavramlarla biçimlenen dil edinişimizle beraber ilahi sıfatların üzerimizde biçimlendiği melekelerimizi kullanarak eşyanın tabiyatını kullanırız. Bu da meleklerin bir bağlamda tabiat üzerinden insana secde edişidir.

Ademiyetin eşyayı isimlendirişi melakenin tabiat üzerinden dolaylı olarak Adem'e secde edişine sebep verir. Bu sebepten insanlık tarihinin sonucu olarak günümüze kadar gelen ve insanın melakeleriyle çalışmasını ve dilinin sonucu olarak edinilmiş olan ilimsel ve bilimsel her şeye yabancı kalamayız. Görünen alemin fiziki boyutuyla insanlık tarafından kullanımı ve kuantum fiziğiyle de eşyanın tabiatına hükmedelir düzeyde kullanılışı Adem'e secde ediniz ayetinin yaşanmasıdır.

Anlatılanlar sebebiyle imanlı bir insanın en basit teknik bir aleti dahi insanlık tarihinin emeğinin sonucu olarak görmesiyle beraber dünyeviyet arz eden olgular üzerinden dahi Hakk'ın esma sıfat ve ayetlerle tecelli etmesinden sebebiyet hor görmemesi ve insalığın dünyevi yürüyüşüne yabancı ve kayıtsız olmaması gerekir.

Elbetteki maneviyatımız üzeri iman ile Hakk'ı müşahede etmenin sonucu olarak O'nu temaşa etmemiz gerekir. Lakin insalığın dünyevi yürüyüşünde de Hakk'ın tecelli ettiğini bilerek dünyevi yaşama ilimsel ve bilimsel noktada kayıtsız kalmamamız gerekir.

İmanımız doğrultusunda Hakk'ı her şey üzerinden müşahede etmek bizlerin daha olgun kamil bir anlayışa varmasına sebep olur.

Nasihat 31:Hakk İle Mutmain Olmak

Duyular algılama nesnelerine, akıl akletmenin nesnelerine, iman ise Hakk'ı müşahede etmeye bizleri yönelendirir. Aklen birçok şeyi bilebiliriz. Bu Allah'ın varlığını kabul edip, etmeyeceğimiz anlamına gelmez. Allah'ın varlığını sadece imanla kabul edebiliriz.

Duyular üzerinden akılla kişi vicdana gelerek Hakk Teâla'nın varlığını kabul etme insafında bulunursa eğer hayret ve hayranlık içinde Cenab'ı Hakk'ı müşahede edebilir. Bunun dışında birçok şeyi bilmek birçok şeyi kâinatta gözlemlemek insaların Allah'a iman edecekleri anlamını taşımaz. Varlığımızın ulvi derinliklerinden gelen iman ve ihlas ile Hakk'ı her şey üzerinden bilebiliriz.

İman ve ihlas ile maneviyat yaşantısında deneyimlediklerimiz, bizi Hakk'ın kâinatta tecelli eden adalet sıfatından yana haklar doğrultusundaki yaşantımız sebebiyle beraate ermemiz sonucu manevi kurtuluşumuzu sağlar.

Maneviyatta yaşadıklarımız bizi dünyeviyetteki Hakk'ın tecellilerinden mahrum bırakmazlar. Bizlerin maneviyatımızla Hakk'a sınır vurmaması dünyevi düzeyde gelişen olay ve olgulara yabancı ve kayıtsız kalmamızla mümkündür.

Dünyevi yaşantı ilimsel ve bilimsel düzeyde iman ile bakışım içermediği sürece Hakk'a gafil olmamıza sebep verir. Bu sebepten maneviyatımızı unutup sadece dünyevi yaşantıda bulunmak Hakk'a bizi örter. Bu da dünyanın eşya karanlığında gaflet uykusunda bulunmak olur.

Bize düşen vazife iman ve ihlasımız doğrultusunda salih amellerle maneviyatımızın gereğini yaşamak ve yaşadığımız dünya ortamındaki dünyeviyet arzeden her türlü olay ve olgu üzerinden de Hakk'ı müşahede edebilmektir. Bu da en kamil düzeyde imanımızın bize verdiği gönül genişliğiyle her şeyi hakkıyla görmemiz sonucunda haklar üzeri Hakk'ı müşahede etmemiz ile gerçekleşir. Başka bir deyişle maneviyatımızda yaşadıklarımızı, bildiklerimizi eşyanın tabiatı üzerinden gelişen ilimler, bilimlerde de zevk edebilmeli ve sosyal yaşantımızda da hizmet üzeri yaşayabilmeliyiz. Eşdeyişle de maneviyatımız doğrultusunda ilimler arası disiplini kendi anlayışımızda haklar üzeri gerçekleştirmeliyiz. Böylece iman ve ihlasımız doğrultusunda kalben, manevi yaşantımızda deneyimlediklerimizi de pozitif bilimler ve ilimlerde görerek aklen mutmain oluruz.

Nasihat 32:Peygamberleri Hakkıyla Haklarınca Peygamberlerimiz Olduklarını Bilmek

Adem nebi insanlığın eşyayı isimlendirilişi, bilişi ve kullanışının başlangıç kademidir. İnsanlığın eşya üzerinden Hakk'ı hak tavırları üzeri esmalarla hakikatinde bilişi İsa nebide kemâlatını bulur. Eşya üzerinden eşyaya aşkın olarak Hakk'ı bilmenin kemâlatı esmalar ile Hakk'ı bilmekle İsa nebide sonlanır. Hakk şahsının sıfatları üzeri esmalarla Hakk Teâla'yı bilmek ve yaşamın diriliğinde O'nu bularak O'nun varlık tavırları olan ahlakı üzeri esmlarada O'nu yaşamak ahlakı ise Hz. Muhammed'de kemâlatını bulur.

Bizler için bütün peygamberler hakikatin temsilcileri olarak ve yaşadıkları ilahi sıfatlar üzeri Hakk'ın halifeleri olarak peygamber efendilerimizdir. Peygamberlere iman da bu biçimde olması gerekir. Bütün peygamberler peygamberlerimizdir. Lakin varoluş ahlakımızı bulduğumuz peygamber efendimiz Muhammed Mustafa'nın ümmetiyizdir. Zaten hatemi enbiyanın gereği olarak peygamberleri ilahi sıfatları gereği nebi olmalarınca peygamberlerimiz olarak görmek imanın gereği değil midir?

Hususen peygamber efendimiz ve ehli beyti dahil olmak üzere bütün peygamberlere salat ve selam olsun. Onların imanları doğrultusunda yaşadıklarının sonucu olarak Hakk'ı hakkıyla nasıl bilmemiz gerektiğini ve O'nu hakkıyla ahlakında nasıl yaşamamız gerektiğini daha iyi kavramaktayız. Bu bağlamda hususen Hz. İbrahim Hz. Musa Hz. İsa ve Hz. Muhammed Mustafa'ya salat ve selam olsun.

Nasihat 33:Evvel-Ahir

Bir varlığın hem evvel hem ahir oluşu varlığının kendisinde varlığını kendisiyle buluşu ve varlık tavırlarının kendi varlığında başlayışı ve bitişi ile alakadardır. Bir varlığın kendi varlığını kendisiyle buluşu mutlak olarak samediyetine işaret eder. Varlığın tavırlarının mutlak varlık oluşunda kendisinden başlayarak yine kendisinde sonlanışı varlığın tavırlarına aşkın varlık oluşuna sebebiyet verir. Bu da varlığın şahsıyla alakadar olarak nesne olarak varlığın değil, şahıs olarak varlığın tavırlarına aşkınsallığıyla alakadardır.

Anlatılan bağlamda Cenab'ı Hakk'ın evvel ve ahir oluşunu anlamlandırırsak: Cenab'ı Hakk vücud olarak varlığının sonsuz olmasıyla mutlak oluşu sebebiyle varlığını başkasından değil kendinden bulan olarak sameddir. Samediyet varlık olarak Cenab'ı Hakk'ın varlığını kendisinden bulması sebebiyle varlık olarak subhan oluşunu işaret eder. Bu bağlamda subhanlık Cenab'ı Hakk'ın varlığını kendisinden buluşuyla

beraber zorunlu olarak O'nun varlık tavırlarının kendisinden başlayışının ve kendisinde sonuçlanışının sonucu olarak varlığında varlık tavırlarıyla başkasına ihtiyaç olmadan kendisine kendisiyle yeten sıfatıyla subhan oluşunun anlamını da taşır. Çünkü bir şey varoluşu ve varlık tavırları için başka bir şeye bağımlı olmadan varsa eğer o şey varlık olarak noksansızlık(subhanlık) arz eder.

Cenab'ı Hakk kendi varlığıyla subhan oluşu sebebiyle şahsında şahsının tavırları kensinden başlayıp kendisinde bittiği için tavırlarının hem evveli hem ahiri olan varlık hâlinde bulunur. Bu sıfatı itibariyle Cenab'ı Hakk şahsının tavırlarının evveli ve ahiri oluşuyla beraber tavırlarına şahıs olarak aşkın ve tavırlarıyla da bütundan itibaren bütünsellik arz eden birlik seyrinde bulunur. Başka bir deyişlede Cenab'ı Hakk varlık tavırları olan sıfat, esma, ayet ve mahlukatın hem varoluşlarının başlangıcı olarak onların evveli hem de varoluşlarını şahsının tavırları olarak külli fiiliyatında sonlandırması sebebiyle onların ahiridir. Yani varoluşuyla her şeyin evveli O'dur. Ve her şey varoluş tavırlarında O'nun varlık tavırlarının sonucu olarak varoluşu ve O'nun ilkesel varlık tavırlarında tavırlarının sonlanışı sebebiyle O her şeyin ahiridir. Bu bağlamda Cenab'ı Hakk şahsıyla mutlak varlık olduğu için zorunlu olarak hem ilahi tavırlarının hem de mahlukat tavırlarının evvel ve ahiridir. Ve böylesi evvel ve ahir oluşuyla Cenab'ı Hakk hem tavırlarına hem mahlukatına aşkın varlık olur.

Mahlukatın varoluşunu Cenab'ı Hakk'ın varlığından ve ilahi tavırları (sıfat, esma ve ayet fiiliyatı) üzeri bulması sebebiyle O, hem varlık olarak hem de tavırlar olarak mahlukatın evvelidir. O, mahlukatın tavırlarının ilahi tavırlarında ve mahlukatın varlığının muhit oluşu sebebiyle varlığında sonlanmasıyla mahlukatın ahiridir. Cenab'ı Hakk kendi ilahi tavırlarının şahsından başlayarak şahsında bitmesi sebebiyle de tavırlarının evveli ve ahiri olan olarak şahsında hem evvel hem de ahir oluşuyla tavırlarına şahsıyla aşkın varlık seyrinde bulunur. Bu konuyu bir örnekle anlamlandırırsak: Şahıs olarak bedenimizle bütundan itibaren bütünsellik arz eden birlik seyrinde aşkın bir durumda bulunuruz. Ayrıca görme, duyma, bilme, hissetme, sevme, merhamet vb. gibi şahsımızın tavırları olarak beliren olgular yine bizde bize tavırlarda varoluş vermeleriyle sonlanmış olurlar. Böylece bizler insan olarak şahsımızda hem bedenin hem de tavırlarımızın varoluş başlangıcı ve varlık sonucu olarak evvel ve ahir düzeyinde varoluş suretimize ve tavırlarımıza aşkın şahıs olmaklıkta yaşarız. Beden ve tavırlarımızın varoluş başlangıcı şahsımızdır ve varlık sonuçları ise şahsımızın kendisini gösterdiği tavır biçimleri oluşlarından ibarettir.

Cenab'ı Hakk'ı şahsıyla evvel ve ahir oluşuyla bilmek O'nun Aliyy, Samed ve Subhan sıfatlarında hakkıyla bilmemiz için gereklidir. Lakin O; nuruyla evveldir, madde ve suretler O'nun ahiridir, madde ve suretler bu sebepten dolayı O'nun zahir oluşudur dersek eğer bu iki sıfat Hakk'ın aşkın varlık oluşunu anlam içeriğini bize vermezler. Ve bizler Hakk'ın şahsını madde ve suretlerle sınırlandırmış oluruz. Bu Hakk'ı varlık olarak anlamak adına büyük bir hata olur. Bu sebepten dolayı evvel ve ahir kavramlarını, Hakk'ın şahsını ve O'nun varlık tavırlarına aşkınsallığını anlamak adına yukarda anlatılan biçimde kavramak zorunludur. Bu da bu sıfatlar bağlamında Hakk'ı hakkıyla bilmek olur.

Nasihat 34:Hakk'ı Hakk'ın İstediği Gibi Bilip İstediği Gibi Yaşamak

Günümde en büyük inanış problemlerinden bir tanesi de insanların, Hakk'ın varlığına iman etmeleri doğrultusunda O'nu O'nun istediği gibi bilip O'nun istediği gibi yaşamaktan uzak olmalarıdır. İnsanlar Hakk'a inanıyorlar ama kendi isteklerince ve zanlarınca Hakk'ı tanımaya çalışıyorlar ve kendi keyfi istekleri doğrultusunda yaşarken dindar olduklarının zannınca yaşıyorlar.

İnançta mühim olan iman ve ihlas ile Hakk'ın varlığını kabul ve kendi varlığının nasıl bilinmesini istiyorsa o biçimde Hakk'ı hakkıyla bilmek ve O'nun iradesi doğrultusunda yaşamaktır. Bunun dışında Hakk'ın varlığına inanmamız doğrultusunda O'nun bilinmesini istediği gibi O'nu bilmememiz ve O'nun isteği gibi yaşamamamız dindeki samimiyetsizliğimizi gösterir.

Din, bizim keyfi istek ve zanlarımız doğrultusunda yaşamımızda biçimlendireceğimiz bir olgu olmaktan daha çok Cenab'ı Hakk'ın istediği gibi O'nu bilmemiz ve istençleri üzeri yaşamamız gereken manevi yaşam biçimimizi belirleyen bir olgudur. Dinde esas olan Cenab'ı Hakk'ın belirlediği haklar üzeri yaşamaktır. Bunun dışında keyfi heva ve zanlarımız doğrultusunda dini yaşadığımızı zannetmek nefsimizin menfaatleri doğrultusunda maneviyatımıza örtünmek ve menfaatlerimize karşılık maneviyatımızı satmak olur.

Nasihat 35:Allah'ı La Keyfi La Misli Görmek

Tenzih erbabı Allah'ın zaman ve mekan kaydından münezzeh olduğunu belirtir. Bu görüş Cenab'ı Hakk'ın şahsına ve şahsının tavırlarına kıyasen haklılık arz eder. Zaman külli olarak mekandaki bütünsel hareket ve vakit olarakta hareketteki farkındalıklar üzeri mekan kaydı üzerinden belirir.

Mekanla var olan zaman kaydı altındadır. Zaman kaydı altında olan ise mekana tabiidir. Zaman ve mekan kaydı altında olan her şey kategorik düzeyde misliyet arz eder. Yani birbirlerine nitelik, nicelik, iyelik vb. durumlar üzeri oranlarda benzerlik arz ederler. Misliyet oranlarda benzerlik arz eden olay ve olgular için kullanılır. Bu sebepten dolayı Allah'ı la misli görmek yani oranlarda kadarlarsız benzersiz bir biçimde görmek şekilsiz olarak görmek demektir. Bu da Hakk'ı görüşümüzün misliyet içeren eşyaya bağlı olarak duyularla algı düzeyinde gerçekleşmeyeceğini gösterir. Çünkü duyularla algıda görüş oranlardaki farklılıkların şekil arz etmesi sonucu gerçekleşir.

Cenab'ı Hakk şahsıyla zaman ve mekandan münezzehtir demek O misliyetsizdir demektir. Şahsıyla misli olmayan Hakk eşyaya içkin olarak eşyaya aşkın oluşuyla tavırlarında (sıfat, esma ve ayet fiiliyatı) da eşyanın tavırlarına aşkın olarak misliyetsiz bir biçimde, şahsında değil tavırlarında görünüş arz eder. Çünkü tavırlarında görünen yalnızca kendisi olduğu içindir ki başkasıyla benzerlik arz etmez. Bizlerin görüşü, duyuşu cüzi olsada O'nun görüşü duyuşuyla benzerlik arz etmez mi denilirse eğer; bizlerin görüşü, duyuşu dahi külli varlığın melâike açılımını bizde meleke düzeyinde görünüşünden ibarettir. Kişi duyuş ve görüşünü kendisine değil Hakk'a ait olduğunun farkındalığına gelirse eğer görüş ve duyuşunun Hakk'a ait olarak benzersizlik arz ettiğini görür. Bu doğrultuda bizlerin görüşleri ve duyuşları benzerlik arz ediyor denilirse eğer külliyatta bütün görüşler ve duyuşlar bütundan bakıldığında Hakk'tan olduğu içindirki görüş ve duyuştaki benzerlik Hakk'ın şahsının dışında başka bir varlığın olmaması sebebiyle benzersizlik arz eder. Yani görüş ve duyuş külliyattan

bakıldığında görüş ve duyuş olarak benzersizlik arz eder. Benzer diye gördüğümüz şey görüş ve duyuş sıfatlarına sahip olanların görüş ve duyuş sıfatlarına kıyasen benzerlik arz etmeleridir. Bu da bir yanılgıdan başka bir şey değildir. Çünkü herkesin görüşlerinin, duyuşlarının benzerlik arz etmesi görme ve duymanın külliyatta başka bir örneği olmadan benzersizlik arz etmesidir. Bu da bu iki sıfatın la misli olduklarını gösterir. Bu iki örnek dahilinde Cenab'ı Hakk'ın bütün ilahi sıfatlarının, esma ve ayet tavırlarının la misli olarak külliyatta tahsilatıyla tecelli ettiğini görmek gerekir. Örneklersek; dirilik, görüş, duyuş, biliş, isteyiş, sevme, merhamet, cömertlik, affetme vb. birçok sıfat mevcudatta benzerlik arz ediyor gibi gözüksede külliyatta aynılık arz etmeleri bu sıfatların varlıkta benzersiz olarak tezahür ettiğini bizlere gösterir. Yani bu sıfatlar Hakk'ın ahadiyeti sebebiyle varlıkta sıfat biçimleriyle la mislidirler(benzersizdirler).

Keyfiyet bir şeyin esası ve iç yüzünün nasıl olduğu, arzu ve iradeyle alakadar olan anlamlarına gelir. Lugat manasıyla bu anlamlara gelen keyfiyet, hevalarımız doğrultusunda oluşmuş hâl biçimlerimiz için de kullanılır. Bu bağlamda la keyfi demek hiçbir istek ve arzuya bağlı olmadan, hevalarımızın dışında ve belli bir düşüncede tasarımda bulunmadan bir şeyi olduğu gibi gerçekliğinde görmek anlamına gelir. Çünkü bir şeyin iç yüzünü esasını sorgulamak o şeyin esasını ve iç yüzünü bilmemek olarak bizi düşüncede tasarım perdesinde o şeye örter. Bir şeyi bütün gerçekliğiyle görmek ise o şeyin iç yüzü ve esasından yana bilgisizliği ortadan kaldırdığı için görülen şeyin varlığını gerçekliliğinde arz etmesi sebebiyle keyfiyet içermez. Böylece bizlerin iradi olarak zan üzeri keyfiyette bulunuşu da görünenin varlık gerçekliliğiyle görünüşü sebebiyle yitirilir.

Bir şeyi keyfiyetsiz görmek irade, arzu, heva ve bu hâller üzeri oluşmuş düşüncelerden soyutlanarak görüşün yalınlığında görünen şeyi olduğu gibi görmek anlamına geldiği gibi görünen şeyin de keyfiyetsiz olarak en yalın şekilde varlığının gerçekliliğiyle görünmesi anlamına gelir.

Anlatılanlar bağlamında la keyfi Hakk'ı görmek nefsimize ait irade, arzu, heva ve bu hâller üzeri oluşmuş zanlı düşüncelerden soyutlanarak Hakk'ı bütün varlık gerçekliliğiyle müşahede etmek anlamına gelir. La misli Hakk'ı görmek ise Hakk'ı varlık gerçekliliğinin ve tavırlarının benzersizliğinde oransız ve kadarsız olarak O'nu şekilsizliğinde müşahede etmek anlamına gelir.

Görüşün misliyet üzeri gerçekleşmesi sebebiyle böylesi bir şeyin gerçekleşmesi olanaksız gibi görünür. Hakk'ı la misli ve la keyfi olarak görmeyi olanaklı kılan nedir denilecek olunursa, Hakk'ı sadece ve sadece iman dolu bakışlarla görmemiz mümkündür deriz. Çünkü iman Hakk'ın varlığından gelen olarak kulun kulluk perdesinde kendinden keyfi olmadan Hakk'ın varlığından emin olarak Hakk'ı şüphesiz bilme ve müşahedede görme hâlini sağlar. Duyularla algıda misliyet içeren şekillerde var olan mevcudatı görürüz. İman ile bakan gözlerdeki bakışımla ise eşyaya ve misliyete aşkın olan Hakk'ı, kendi tabiatımıza ait keyfiyetlere aşkın olan hâl üzeri müşahede görüşünde seyir ederiz.

İman hâl olarak her ne kadar bir keyfiyet olarak görünse de Hakk'tan kuluna verilen O'nu müşahedede görme seyrini sağlatan; bizlerin keyfiyetlerine aşkın olarak saflık,

eminlik ve şüphesizlik hâllerine içkin ilahi bir melekemizdir. Biz bu melekemizle ilahiyata şahid oluruz.

"**Müminler Cenab'ı Hakk'ı cennetteki bir vadide ayın ondördü gibi göreceklerdir.**" hadisi şerifi ve "**Bu dünyada kör olan ahirette de kördür.**" (İsra 72) ayeti kerîmesini yukarda anlatılanlar doğrultusunda anlamak gerekir.

İman her şeye aşkın olan Hakk'ı fiiliyatında sıfat, esma ve ayet tavırlarında la misli ve la keyfi olarak müşahede etmemizin tek aracıdır. İlahi düzeyde gözle görüleni kalbin yalanlamaması Hakk'ın kuluna verdiği iman ile Hakk'ın ilahi tavırlarında şekksiz(şüphesiz) olarak müşahede edilmesi ve kendisini kuluna yalanlatmaması anlamını taşır.

Küre-i arzda, mahşerde ve cennette Hakk'ı her türlü tavrında müşahede etme görüşünde bulunma hevalardan kaynaklanan keyfiyetle değil iman keyfiyetiyle gerçekleşir. İman keyfiyetiyle gerçekleşen her türlü müşahededeki görüş la misli bir düzeyde gerçekleşmiş olur. İmanın sonucu da hevalardan ve zanlardan kaynaklanan keyfiyetlerden uzak Hakk'ı varlık tavırlarının gerçekliliğinde müşahede görüşünde seyir etmiş oluruz. Hakk'ın varlığının şahsını ahadiyeti sebebiyle bize dışsal olarak müşahededeki görüş seyrinde bulamayız. İmanın ereği olarak kulluk perdesinde fenâ buluşumuz iman keyfiyetinden soyutlanarak Hakk'ı yaşamın diriliğindeki şuurda şahsıyla buluşumuza sebep olur. Ve böylesi bir durumda Hakk, kendi varlığı gerçekliğinin kendisinde sadece kendisidir.

O'nu her türlü müşahede seyrinde görüşümüz, O'nu alemler üzerinden dolayımlı olarak ilahi varlık tavırlarında görüşümüzdür. Bu görüşümüz dolayımlı olarak imanla görüşümüzdür. O'nu yaşamın diriliğinde şahsıyla buluşumuz sonucunda kulluk perdesinde bulunursak eğer O'nun varlığından şüphesiz emin olmakla, O'nun varlığını yalanlamadan dolayımsız olarak O'na iman etmiş oluruz.

O'nu kah cennette kah gönül cennetinde görüşümüz hep iman iledir. O'nu kendiliğimizin diriliğinde buluşumuz kulluk perdesinde fenâ buluşumuzla gerçekleşir. O'nu ilahi tavırları olan ahlakı üzeri yaşayışımız ise hevalarımızın ve zanlarımızın keyfiyetlerinden arınarak kendimizi unuttuğumuz, asli varlığımızın ilahi tavırları üzeri yaşayışımızla mümkündür. İlahi tavırlar üzeri yaşamak bellekte zan üzeri var olduğumuzu zannettiğimiz kendiliğimizden soyutlanarak asli olan kendiliğimizin tavırlarında yaşamakla kemâlat bulur. Bu da insanın Cenab'ı Hakk'a imanının sonucu olarak varlıkta sulh bularak gerçekleşir. Böylesi sulhta bellekte kendimiz zannettiğimiz kişilikte değil Hakk'ın şahsının tavırları üzeri yaşarız. Ve böylesi sulhta O'nun tavırları üzeri varlık bulurken kendimizi unuttuğumuz için sulhtayızdır. Böylesi bir durumda biz değil bizde olandır kendine varlık veren.

İman O'nu la misli ve la keyfi olarak müşahede etmemiz için zorunludur. İhlas ise Hakk'ı ilahi tavırları üzeri yaşamamızın zorunluluğudur. İmanla şeksiz bir biçimde Hakk'ın varlığını kabul eder ve O'nu müşahede ederiz. İhlasla ise heva ve zanlar üzeri keyfiyette varlık hareketi bulmadan Hakk'tan olarak O'nun ilahi tavırları üzeri varlık hareketi buluruz. Heva ve zanlar üzeri keyfi olan, eşyaya bağımlı olarak kendiliğini kendiliğine dışsal olarak bulan bellek sonucu oluşmuş kendiliğimizle, ihlas sonucu asli varlığımızdan gelen ilahi tavırlara direnirsek eğer asliyetimize yabancılaşır ve örtünürüz. Hakk'ı ihlasımızın sonucunda iman ile bulur ve müşahede

ederiz. İmanın temeli ihlastır. İhlas kendiliğimizi katmadan Hakk'ı kutsiyetinde ve tavırlarında dolayımsız olarak yaşamamıza, iman ise Hakk'ı, kulluk perdesi olan kendiliğimiz üzerinden ihlasın sonucu olarak müşahede etmemize sebeptir. İhlas hem imanımıza sebepken hem de imana bağlı olarak oluşan kulluk perdesindeki kendiliğimizden fenâ bulmamıza da sebep olur.

Her türlü heva ve zan üzeri keyfiyetlerde bakışımda olmak eşyanın tabiatı üzeri varlık bulmaktan başka bir şey değildir. Böylesi bir durumda Hakk'ı la keyfi ve la misli müşahede etmek ve yaşamın diriliğinde bulmak söz konusu değildir. Bellek düzeyinde mevcudiyetini kendiliğine dışsal olarak eşyanın tabiatında bulmak bizi Hakk'a hem örttüğü gibi hem de inkara kadar sevk edebilir. Bellek düzeyinde mevcudiyetini kendiliğine dışsal eşyanın tabiatından değil, eşyanın tabiatından yana katışıksız olarak sadece asli varlığından O'nun varlığı üzeri ve varlığının melâike tavırları üzeri bulmak ihlas ile varlık bulmak olur. Bu bağlamda ihlas varlığının gerçek oluşu yalınlığında kuddüs olan Hakk'ın, bellekte kulluk perdesindeki kulun kendiliğine melâikesiyle varlık verişi sonucu örtülü oluşun heva ve zan kirliliğinden beri bırakarak kendisiyle varlık verdiği kendilik durumudur.

Varlığının gerçekliliğindeki sıfatı, iradesindeki halisaneliği bozulmadığı için ve varlığının gerçekliliğinde en yalın biçimde bulunduğu için Hakk Teâla kuddüstür. Bu bağlamda ihlas kuddüs esmasının insan üzerindeki tecellisi olarak bellekte insanın kendiliğinin, heva ve zanlardan yana katışıksız olarak Hakk'ın varlığı ve iradesi üzeri varlık buluş hâlidir. İhlas ile varlık bulmak demek Hakk ile varlık bulmak demektir. Bizler ihlas üzeri bulunursak ve ihlasımızın salih amellerin devamlılığı üzerinden görünüşü olan samimiyet üzeri hayırda bulunuşumuz ile Hakk'ı iman sonucunda bulabiliriz. Zaten hayır denilen ihlas üzeri yapılan amellerdir. Bunun dışındaki hayır üzeri olmayan ameller riya içerir. Bu da kişilerin menfaatleri doğultusunda eşyanın tabiatı üzerinden heva ve zan keyfiyetlerinde bulunarak kendiliklerini buluşlarıdır. Riya üzeri bakanlar Hakk'ı değil menfaatlerini görürler. İhlas üzeri bakanlar ise hayır üzeri halisane olarak Hakk'tan varlık bulmuş olmalarıyla kendilerini Hakk'a örten kendilik tavırlarından kurtulmuş olarak Hakk'ın kendisini yalanlatmadığı iman hâlinde O'nu temaşa seyrinde görürler. Ve sadece ihlas ile O'nu yaşamın diriliğinde şahsıyla bulabilirler. Çünkü O varlık şahsiyetinin gerçeklik yalınlığında(Hakk'ın kuddüs oluşunda) yaşamın diriliğinde la misli olarak ihlasın sonucunda bulunabilinir.

Kuddüs olarak anlamlandırılan varlık pak, mukaddes, saf anlamlarında kavranır olsa da varlığın saf, mukaddes, pak oluşuyla varlığını yalnızca varlığıyla göstermesi anlam içkinliğinde kuddüs olarak kavranması gerekir. Varlık varlığının gerçekliğini en yalın şekilde kendinde bulan kendinde gösteren oluşuyla kuddüstür. Bu bağlamda ihlas, kudsiyetinde Hakk'ı bulmamız ve Hakk'ı ilahi tavırlarında yaşamamızın zorunluluğudur. İhlasın sonucu olarak iman her ne kadar kalbi bir melâike olsa da akli ve vicdani düzeyde bizi Hakk'a yakin kılar. İhlas ise kalbi olarak Hakk'a vuslat etmemizi sağlar. Ve sadece ihlaslı kalpler Hakk'ı bulabilir ve Hakk'ın haklar üzeri olan tavırlarında yaşamaları sonucu O'nu yaşayabilirler. Başka bir deyişle de sadece ihlaslı olan kişilerde Hakk Teâla bütün kudsiyetiyle tavırlarında görünür olur. İhlaslı olmayan kişilerde ise görünür olan onların sadece menfaatleridir. Bu dahi hikmet üzeri Hakk'tan olduğu içindir ki bizlere düşen böylesi kişilerde dahi Hakk'ın muradını müşahede etmektir.

İhlas ile Hakk'a varılır. İhlaslı olandan Hakk görünür olur. Mademki böyledir Hakk'ı la keyfi ve la misli müşahede etmek yani O'nu görmek duyuda algıladığımız şekiller, heva, zan ve menfaatler doğrultusunda oluşan bir bakışımla değil, menfaat ve hevalardan uzak ihlas ile zandan uzak Hakk'ın kendisini yalanlatmadığı iman ile oluşmuş olan duyuda algıladıklarımıza aşkın bakışımla gerçekleşir.

İhlas ve iman ile Hakk'ı varlık sıfatlarının hakkı üzeri ve varlık tavırlarının hakları üzeri hakikatiyle bilmenin ve O'nunla yakinlik bulmanın yolu (tariki) esmalarıyla O'nu bilmek ve esmaları üzerinden O'nu müşahede etmektir. Esmalar kavramsal olarak hakikati üzeri Hakk'ı bilmemizi sağlarlar. Ayrıca esmalar Hakk'ın varlık şahsını ilkesel düzeyde işaret ettikleri için, bizler esmalar üzerinden Hakk'ı düşüncede akli olarak müşahede ederiz. Ve bu müşahede durumda la keyfi ve la misli Hakk'ı müşahede etmekte bulunuruz.

Esmalar kavramsal içerikleriyle kavrandıklarında esmanın hakkı üzerinden Hakk'ı bilmiş oluruz. Esmaların kavramsal içerikleri doğrultusunda Hakk'ın kendisini varlık tavırlarında ve varlık sıfatlarında müşahedemizde ise Hakk'ın varlık hakikati üzeri O'nu müşahede etmiş oluruz. Mühim olanda Hakk'ı Hakk'ın varlığı üzerinden müşahede edebilmemizdir. Örnek olarak Allah kavramını verirsek Allah kavramı üzerinden Allah'ı cami-ül sıfat olarak bilmek Allah esmasının hakkı üzerinden Hakk Teâla'yı bilmek olur. Allah esmasıyla Allah'ın varlığı üzerinden varlığını müşahede edersek eğer indillahta (Allah katında) Hakk'ı müşahede etmekte kendimizi buluruz. Adl esmasıyla Hakk'ı alemler üzerinden her şeyin varoluş hakkını veren adalet sıfatıyla bilmek adalet esmasının hakkı üzerinden Hakk'ı bilmek olur. Bizler adl esmasının işaret ettiği Hakk Teâla üzerinden Hakk'ı adl tavrında eşyaya ve kavrama aşkın müşahede edersek eğer Hakk'ı varlığının adl tavrında vechelenişinin hakikati üzerinden müşahede etmiş oluruz. Her iki örnekten de anlaşılması gereken Cenab'ı Hakk'ın varlığı üzerinden O'nu hakikatiyle müşahede etmek aklen indillahta O'nu müşahede etmemize sebeptir. Böylece mekana aşkın olarak mekan üzerinden tavırda olan Hakk'ı mekana aşkın olduğu tavrının ve varlık durumunun müşahedesinde, düşüncenin kendisinde bellekte aşkın olarak oluşan la keyfi ve la misli olan iç mekansallıkta (indillah) Hakk müşahede edilmiş olunur. Zaten Hakk'ı hakikati üzeri her müşahedemizde Hakk Teâla kendisini eşyanın mekansallığına aşkın olarak bellekte oluşturduğu mekansallık üzerinden kendisini müşahede ettirir. Böylece akli olarak bellekte oluşan mekansallık, kalbi varoluş olarak Hakk'ın tavırlarıyla la keyfi ve la misli göründüğü varlık tavırlarının mekanı olarak indillahtır. "**Mümin kulumun kalbine sığdım**." hadisi kutsisini ve "**O gün ki yer başka bir yere değiştirilir. Semavat da (göklerde başka bir göğe değiştirilir.)**" (İbrahim 47) ayeti kerîmesini tevilen anlatılanlar bağlamında da anlamak gerekir. Zaten Hakk'ı ahirette değişen yer ve semavat üzeri müşahede etmekte eşyaya aşkın bir bakışımla la keyfi ve la misli olarak gerçekleşir. Ahiretimizde bulacağımızı iman ve ihlas ile küre-i arzda bulur isek küre-i arzda indillaha ermiş oluruz. Böylece küre-i arzın içinde bulunurken Hakk katında yaşıyor oluruz. Ve Hakk katında Hakk'ın varlık tavırlarının ihsan seyrinde bulunan olarak şehidlerden oluruz.

Anlatılanlardan dolayı bilmek gerekir ki Hakk'a en kestirme erebileceğimiz tarik esmalarla Hakk'ı bilme ve müşahede etme yoludur. Ayrıca O'nun esmaları üzeri yaşamak ahlaki noktada bizi Hakk'ın halifesi yapar.

Anlatılan bağlamlarda belirtmek gerekir ki ihsan bellekte oluşan iç mekan üzerinden Hakk'ın huzurunda bulunurcasına Hakk'ın huzurunda bulunmaktır.

İhsanın birinci ayağı Cenab'ı Hakk'ın varlığından emin olarak mümin oluşu ve O'nun iradesi üzeri yaşayarak müslim oluşudur. İhsanın ikinci ayağı kulun nefsi ile zahmetlerin cehennem tecellisinde terbiye edilişinin rahmetinde bulunuşudur. İhsanın üçüncü ayağı Cenab'ı Hakk'ın varlığının huzurunda kulun huzur buluşu hâli üzeri gönül mekanı olan iç mekanında kulun Hakk ile hoşnut oluşudur. İhsanın dördüncü ayağı kulun gönül mekanında Hakk'ın ilahi sıfatlarının tecellileriyle varlık buluşu ve bu varlık buluşundan Hakk ile diri olarak kalıcı oluşunda selamet buluşudur. İhsanın bu ayağında kul dünyeviyetine ait her türlü olay ve olgu karşısında Hakk ile selamet bulduğu için yese, korkuya ve umutsuzluğa kapılmaz. İhsanın beşinci ayağında kul her şeyi Hakk'tan bilmesinin anlayışı üzeri yaşayışındaki her türlü olay ve olgu üzerinden her şeyi Hakk'tan bilişinin sevinci üzeri rızada neşede bulunur.

İman cennetten olduğu için başka bir deyişle de iç mekan olan gönülde Hakk'ın varlığından emin olmak Hakk'tan olduğu için mümin kul imanı ile Hakk iledir. Hakk ile olan mümin kulun dünyevi yaşantısında bulduğu zahmetler, sıkıntılar, yesler, korkular vb. gibi durumlar gönül denilen iç mekanda cehennem tecellisini oluşturur. Huzur, selamet, rıza, neşe kulun cennet tecellileri olarak iç mekan olan gönlünde Hakk'ı bu ihsanlar üzeri buluşudur. Cennetini gönlünde bulmuş kişi Hakk'ı da cennet hâlleri üzerinden gönül mekanında bulandır.

Gönül gönüldeki tecelli hâllerinden daha çok gönlün kendisinin Hakk ile varlık bulmasından sebebiyet la keyfi ve la misli oluşu sebebiyle indillahtır. Gönül denilen gönül olmaklığıyla varlıkta benzersizdir. Bu sebepten dolayı gönül la mislidir. Gönül denilen gönül olmaklığıyla varlığını Hakk'tan bulduğundan sebebiyet la keyfidir. Böylesi bir gönül ise mümin kulun gönlüdür. Mümin olan kul böylesi gönülde gönül mekanında kulluk perdesinden Hakk'ı ilahi tavırları üzeri müşahede eder. Hakk'ı gönlünün şahsında bulur.

Anlatılan bağlamda tasavvuf dünya içinde bulunupta iman ile gönül mekanında yaşayanların yaşam biçiminin ismidir denilirse yanlış da olmaz.

Küre-i arzda yaşayıpta küre-i arz ile dertli olanlar gönlün cehennem tecellisinde dünya ile yaşarlar. Küre-i arz içinde bulunupta gönlünde Hakk ile dertli olanlar ise gönlün cennet tecellisinde Hakk ile yaşarlar.

Kişilerin manevi yolda cehennemde mi veya cennette mi olduklarını anlamak kulun ihsan üzeri olup olmadığını bilmemizledir. Dünya ile dertli olarak pir huzuruna gelen cehhenemiyle gelmiştir. Hakk ile dertli olan ise pir huzuruna cennetiyle gelmiştir.

Bu anlatır olduğum hadise aslında tassavufta hayatın anlamlanması süreciyle alakadardır. Şöyle ki başlangıçta kul dünyayı heva ve zanları üzeri keyfiyette anlamlandırır. Manevi yaşam sürecinde de Hakk'ın nurani tecellisiyle gönülde varlık bularak yaşamı anlam bulur. Sonuçta ise her şeyi Hakk'tan bilmenin rıza ve neşesi üzeri yaşamını rıza ve neşe üzeri anlamlandırır. Böylece kul dünyadaki olay ve olguları Hakk'tan bulduğu feraset ile rıza ve neşe üzeri Hakk'ı hak tavırları üzeri bulmanın sevinci üzeri anlamlandırır ve yaşar. Bu bağlamda kul cennetini dünyada gönül mekanında bulandır. Elbette ki kahır da gerek lütuf da gerek, gönül mekanında

Hakk'ı rıza ve neşe üzeri kahrıyla ve lütfuyla bulanlar varoluşlarının şükrünü haklar üzeri yaşarken eda edişlerinde gönüllerinde sulhu bulmuş olarak selamet içinde yaşarlar. "**Allah katında din islamdır**."(Al-i İmran 19) ayetini de yukarda anlatılanların anlam içeriği doğrultusunda da anlamak gerekir. Yani gönül denilen indillahta Allah tarafından kabul edilişimiz sadece imanımız doğrultusunda islamın kaideleri ve Allah'ın ihsanıyladır. Zaten gönül olan indillaha varmayan ihsana eremediği için alemlerde de la keyfi ve la misli olarak indillahta bulunduğunun yaşam anlamına da varamaz. Bu konuyu bu bağlamda herkes kavrayışınca geniş anlamda değerlendirebilir.

Gönül arifler için Hakk'ı buldukları mekan olarak indillahtır ve eşyaya aşkın olarak da la mekandır. Gönlün la mekan oluşunda Hakk'ı ihsanında la keyfi ve la misli olarak müşahede edenler ariflerdir. La mekan olan gönülde Hakk'ın varlık nefesiyle Hakk'la la keyfi ve la misli varlık bulanlar ise arifi billahlardır.

Nasihat 36:İlimler Arası Disiplin

İlimler arası disiplin ortak ilkeler düzeyinde ele alınarak gerçekleşmesi gereken bir olgudur. Sosyal yaşantıda insanların menfaatleri doğrultusunda ilimler arası disiplin ihtiyaçlıklar noktasında gerçeklik kazanır ve devlet işleyişinde kemâlatını bulur. Felsefi boyutta ilimler arası disiplin ontoloji temelli olarak her ilmin mutlak ilkelerinin birbirlerini yadsımayarak varlıkta örtüşmeleri sebebiyle ve ilimlerin belli ortak ilkelerinin yardımıyla yasalardaki eşleşmelerle akli düzeyde mümkün olur. Akli olarak mekanik bilimde ilimler arası disiplin bilimlerin değişmez yasaları üzeri değişim yasalarında birbirleriyle teknolojide örtüşmeleri üzerinden gerçekleşir. Dini noktada ilimler arası disiplin ise Allah'ın ilahi sıfat, esma ve ayetlerinin ilkeselliği üzerinden, Allah'ın ilimlerdeki sıfat, esma ve ayet tecellilerinin müşahedesinde iman üzeri gerçekleşir.

Her ilim disipline olduğu ilkesinin hakkı üzeri diğer ilimlerin hakları üzerinden disipline edilebilinirler. Haklarıyla okunmamış ilimler akli olarakta disipline edilemezler.

Nasihat 37:Zatını Zatı Bilir Ve Zatında Zatına Görünen Sadece Zatıdır. Halk Hakk Teâla Olarak Görülmemelidir.

Tasavvufta Cenab'ı Hakk'ın zatı için "**O vardı yanında da hiç kimse yoktu.**" (Hz. Muhammed s.a.v) ve "**Her daim Allah öyledir. Şuanda dahi öyledir.**"(Hz. Ali r.a.) söylevleri ahadiyet ve vahidiyet temelli olarak O'nu bilmenin belirleyici kriterleridir. Hz. Nebi efendimizin söylevi düşüncede Hakk'ın zatının ahadiyetini mimler. Hz. Ali'nin söylevi ise düşüncede Hakk'ın hem zatının ahadiyetini hem de zatı ile mahlukatına içkin olarak mahlukatına aşkın aliyy oluşunun vahidiyetini mimler.

Cenab'ı Hakk'ın zati varlığının yanında başka bir yer ve başka bir kimse bulunmadığından dolayı O'nun varlığının dışında bir yere çıkılamayacağından dolayı O'na dışsal ve özsel olarak da zatından olan bizler O'na karşıt bir varlık olarak O'nun zatını müşahede edemeyiz. Bu bağlamda O'nun zatına karşıt ve dışsal olarak O'nun zatını müşahede edemeyen bizler kulluk perdesi ve mahlukat perdesinde O'na dışsalmışçasına mahlukatına aşkın varlık olarak ilahi sıfat tavırlarını iman doğrultusunda müşahede ederiz. Hakk Teâla'nın zatını ise yaşamın diriliğinde şuurlu

oluşun kendiliğinde kendimizde bulabiliriz. Ve yaşayan O'nu sadece ilahi sıfat tavırları üzeri yaşayabiliriz.

Varlıkta görmek, bilmek; görenin ve bilenin görme ve bilmenin nesneleri doğrultusunda ikilik içerir. Hakk'ın zatının ahadiyeti sebebiyle varlıkta gördüğümüz ve bildiğimiz her şey varlığın zatı değil Zat-ı ilahinin ilahi tavırları ve O'nun var ettiği mahlukatın niteliksel ve niceliksel sıfatlarından ibarettir. Duyularla algıda mahlukatı müşahede ederiz. İman ile algıda ise Hakk'ı ilahi tavırlarında müşahede ederiz.

Hakk Teâla zatıyla varlık olarak yanında kimse bulunmadan ahad olduğu için "zatından başka kimse mi var O'ndan başka bir varlık bileyim ve göreyim." fikrinde bulunulabilinir. Bu fikir halk edilenleri Hakk'tırlar görüşüyle görme anlayışının temel refaransı olabilir. Lakin böylesi bir fikir Cenab'ı Hakk'ın zatında zatını bilir olması ve zatının yanında kimse olmadığından sebebiyet zatında zatına görünen sadece zatıdır ahadiyet makamı için geçerlidir.

İman ile Hakk Teâla'yı mevcudiyet üzerinden onlara içkin oluşu doğrultusunda tavırlarıyla aşkın olan varlık olarak müşahede ederiz. Mevcud olan mahlukatı görünüşleri itibariyle Hakk'ın kendisi gibi görmek de her ne kadar iman içeren bir bakışım olsada, Cenab'ı Hakk'ın zatı kıyasınca mevcud mahlukatı Hakk olarak görmek duyularla algıladıklarımızda Hakk'ın zatını sınırlamak olur.

Ehl-i fikir Hakk'ın zatını ahadiyeti sebebiyle sınırlamamak adına her şeyi Hakk olarak görüyoruz derlerse; Hakk'ın zatı ile duyularla algıladıklarımızı müşahedede karıştırmamak gerektiğini belirtmek yerinde olur. Çünkü müşahedede müşahede eden müşahede nesnesiyle beraber ikilikte bulunur. Ve böylesi ikilikte Hakk'ın zatına dışsal bir hile-i rabbani üzeri kulluk perdesinde müşahede gerçekleşir. Varlık olarak Hakk'ın zatına dışsal olunamayacağından sebebiyet algıda görünenler Hakk'ın tavırları olarak bilinmeli ve onlar üzerinden Hakk Teâla tavırlarında müşahede edilmelidir. Ve Hakk Teâla'nın zatı yukarıda belirtildiği gibi yaşamın diriliğinde görülmeli değil bulunmalıdır.

O'nun zatını ahadiyeti üzeri zatında bulan nur deryasında zatını zatı bilir ve zatında zatına görünen sadece zatıdır mertebesine varmış olur. Bu anlatır olduğum seyir ise ehline ayandır.

Cenab'ı Hakk zatıyla varlık olarak ahaddır. Var ettiği bütün mahlukatı ise kendi varlığının nurundan varetmesiyle, O'nun ilahi sıfat varlık tavırlarının belirişinin sebep tavırlarıdır. Varlık olarak zatıyla Hakk Teâla ahad, mahlukat ise varlık tavırları olarak mevcud olan varoluşlardır. Mevcudiyet duyularla algıda bize sadece kendilerini gösterirler.

Her türlü müşahedede ikilikte bulunularak Hakk'ın zatına kıyasen O'na dışsalmışçasına kulluk perdesinin hile-i rabbanisinde temaşada bulunulduğu için zati olarak O'na dışsal olunamayacağından sebebiyet mevcud mahlukat üzerinden her şeyi Hakk diye görmek yerine her şeyi Hakk'tan bilmek anlayışı üzeri bakışımda bulunmak doğru olur. Ve Hakk'ın zatını yaşamın diriliğinde ki şuurun kendiliğinde bulmak ve yaşamak gerekir. Böylece ikilikte bulunmadan O'na dışsal olunmadan O'na kavuşmuş oluruz.

Nasihat 38: Öteler İnsanda Biter

Şuhud erbabı “**O ötelerin ötesi ötelerin ötesindedir.**” söylevinde bulunurlarken, duyularla algıda görünenler ve imanımız doğrultusunda Hakk’ı ilahi tavırlarında müşahedede bulunduğumuz hâllere kıyasen şahsının varlık durumunu tenzih ederler. Ötelerin ötesi söylevinde her ne kadar fiziksel bir uzaklık anlam içeriğince imlenmiş olsa da bu söylevden işareten kastedilen fiziksel uzaklıkta ötelerin ötesinde bulunan bir Tanrı değildir. Bu söylevden işareten kastedilen ötelerin başladığı bilinç düzeyinin insan olmasından sebebiyet insanın kendisine dışsal ötelerde bulunan Hakk anlayışını kendisinde bitirmesi gerektiğidir. Bu bağlamda öteler söylevinden ötelerin insanda başladığı ve insanda bittiği anlaşılması gerekir.

Şuhud erbabı yukarıda anlatır olduğumuz durumu “**O değil, O’ndan ayrı gayrı da değil.**” söyleviyle de imlerler. Bu söylevden kastedilen her şeyin, varoluş sıfatı itibariyle O’nu perdelemesinden dolayı O olmadığı lakin özü itibariyle O olduğu ve O’nun varlığıyla yönsel bir uzaklıkta olmadan var etmesiyle ve ilahi sıfat tavırlarıyla var olduğudur.

Her şeye dahil olan bizler de varoluş formumuz ile mahlukat nazarınca Hakk’a perde olmuşuzdur. Ve halkiyetimizi yanlızca formumuzdan ibaret bilenler olarak kendiliğimizin başkasılığında kendimiz ile Hakk’a perdelenmişizdir. Böylesi perdelenişte özsel ve ilahi olan ilkesel tavırlarda tinsel oluşuyla aslımız olan Hakk’ın şahsını hep ötelerde ararız. İman doğrultusunda O’nu ilahi tavırlarında ihsan edilen yakinlikte buluruz. Her yakinliğimizde ise O’nu fiiliyatında ilahi tavırlarında bulunan olarak müşahede ederiz. Böylesi bir durumda dahi O bize müşahedenin ikiliğinde hep ötelerde bulunmuş olur. Bu durum için şuhud erbabı “**Yarin uzaklığı kıl kadar dahi olsa cehennemden azaptır.**” söylevinde bulunurlar.

O’nu varlığının hakikatiyle ötelersiz, fiziksel olarak yönsüz bir biçimde ayrısız ve tinsel olarak gayrısız biçimde kulluk perdesinin fenâ buluşunun sonucunda kendiliğimizde buluruz. Böylesi bir durumda mutlak bitirilemeyeceği için mutlak olanda biz bitmiş oluruz. Bu bağlamda “**Kulum sen varsan ben yokum, ben varsam sen yoksun.**” hadisi kutsisindeki ilahi uyarıyı belirtmek yerinde olur. Şuhud erbabı kulluk perdesinin aşılmasını Hz. Muhammed Mustafa perdesinin aşılması olarak bilirler. Çünkü ilk kulluk mertebesi odur. Son olarakta aşılması gereken kulluk perdesi de odur. Bu sebepten dolayı her şeyi Hakk’tan bilerek Hakk’ta bitirmek ve her şeyimizle de Hakk’ta bitmek vuslatın gereğidir. Anlatılanlar bağlamında şuhudi bir söylevle belirtmek gerekirse Hakk hiçbir kişi ve olguyla sınırlanmaz ve sınırlandırılamaz. O sınırlar üzerinden ilahi tavırlarında fiiliyatıyla aşkın varlık olarak müşahede edilebilinir. Ve müşahedenin sonucunda kuluk sınırımızda fenâ buluşumuzla biz değil O yaşamın diriliğinde bulunan olur. Böylesi bir lütufa ermek Hz. Muhammed Mustafa’nın nuruyla nurlanmanın sonucunda Hakk Teâla kulunu murad ettiyse gerçekleşir.

Anlatılanlar bağlamında Niyazi Mısri’den:

Zat’ı Hakk’ı anla zatındır senin,
Hem sıfatı hep sıfatındır senin.
Sen seni bilmek necatındır senin,
Gayre bakma sende iste sende bul.

Sureti terk eyle mana bulagör,
Ko sıfatı bahr-ı zattan dalagör.

Ey Niyazi şark-u garba dalagör,
Gayre bakma sende iste sende bul.

Hususen belirtmek gerekir ki insanın zatından kasıt nefsi natıka düzeyindeki şahıs hâli değil Cenab'ı Hakk'ın varlığı olarak ruhundan insana verdiği zati mertebedir. Bizler Hakk'ın zatını kendimizde bu mertebe üzerinden buluruz. Nefsi natıka düzeyindeki şahıs hâlimiz ise Cenab'ı Hakk'ın ilahi sıfat tecellisinin sonucunda dilde, kelamda yaşadığımız varoluş düzeyimizdir.

Nasihat 39:İlmin Başlangıcı Ve Bitişi

İlim Cenab'ı Hakk'ın şahsının ilahi tavırları olarak başlangıç bulur. Cenab'ı Hakk ilmiyle alemlerde ayet tecelliyatıyla görünür olur. Bu bağlamda ilim ilahi tavırların (esma, sıfat ve ayet tavırları) mümkinatta hikmette belirişidir. Mümkinat ise ilahi tavırların ilim düzeyinde sonuçlandığı, ilm-i ilahinin görünüşünden ibarettir.

Mümkinatın varoluşuna sebep hikmet ilmi ve mümkinatın varoluşunda beliren ilim insanın madden ve manen halk edilişinde sonuçlanır. Hakk'ın sıfat düzeyinde bir tavrı olarak şahsından başlayan ilim, insanın bilme sürecinde oluşuyla aklen bilişinde bilgi ve ameli yaşantısında da deneyim birikimi olarak gerçeklik kazanır. Bilgi ve deneyim düzeyinde ilim, insanın nefs-i natıka düzeyinde ben oluşunda sonuçlanır.

Mümkinat ilminin dolayımlı olarak hikmet ilminin ise dolayımsız olarak bellekte insanın ben oluşunda sonuçlanışı ve insanın varoluşuna ait nedenselliğini vicdanen sorgulayışı hikmet ilmini de merak ve şüpheyle talep etmesine neden olur. Bu bağlamda insan dolayımlı olarak hikmet ilmini edinmek için Hakk'ın varlık ve tavırları bilgisini talep etmiş olur.

Hakk'ın varlık bilgisi O'na ererek ve tavırları bilgisi de vahiy ve yaşantıda ilahi tavırların müşahedesiyle seyr-ü seferdeki hatm-i meratip sonucu edinilir. Hakk'ın ilahi tavırlarına yaşantısı üzerinden varan O'nun ahlakıyla ahlaklanmış olarak yaşamın anlamını bulur. Hakk'ın şahsına ererek varlığının asli gerçekliliğini bulan ise nedenselliğinin anlamını Hakk'ın şahsıyla bulan olarak varoluşunu Hakk'ın şahsına kıyasen başkasılıkta aramaz. Zorunlu varlık olarak Hakk şahsıyla varolduğu için Hakk'ın şahsına varan nedenselliğini kendisine dışsal olarak neden oluşturan olgularda değil asli varlığı olan Hakk'ta bulur. Böylece Hakk'ın şahsının sıfat tavrı olarak O'nun şahsından başlayan ilim, insanın Hakk'ın şahsına varımı ile başladığı kaynakta sonuçlanışıyla ereğini bulur. Bu bağlamda insan nefs-i natıka düzeyinde ilimden ibaret olan varoluşundan hareketle asli varlığı olan Hakk'ın şahsına varımı sonucunda nedenselliğini asli olan varlık zorunluluğunda bulur. Böylece insan için ilim, düşünce üzerinden bilgi olarak anlamı veren Hakk'ın şahsından başlamış olup seyr-ü sefer sürecinde O'nu müşahede etmenin aracı sonuçta ise Hakk'ın şahsında sonucunu bulur. Hakk Teâla için ise ilim, halk etmesiyle kendinden başlayan, var etme sürecinde hikmette belirmesine araç olan sonuç olarak ise insanın kendisine varmasına sebep olan sıfat tavrı olarak kendisinde sonuçlanır.

Varlığına sebep bulunmayan, varlığının varoluş nedenini yanlızca kendinde bulan Hakk Teâla'yla varlık nedenselliğini bulan insan; mümkinatın varoluşuna sebep Hakk Teâla olduğu için ve Hakk Teâla'ya mümkinat üzerinden ilimle varımı sebebiyle varlığını her şeyin nedenselliğine sebep olan illet olarak bulur. Bu bağlamda insan

“**Kâinatı insan için insanı kendim için halk ettim**.” ve “**Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeyi murad ettim**.” hadisi kutsisinin işaret ettiği ilahi iradenin sonucunda varlık bulmuş olur.

İnsan kâinatın ereği olarak kâinatın kendisi için varolduğunu anlayışı sonucunda mümkinat üzerinden Hakk Teâla’nın şahsına varımıyla varlık nedenini kendinde bulan, varlığına sebep kendisi olmasının şuurlanışıyla, kâinatın varoluşunun sebebi olduğunun anlayışına varır. Kâinatın varoluşuna sebep insandır. İnsanın varoluşuna sebep ise Hakk Teâla’nın bilinme iradesidir. Nedenini Hakk ile varolmada bulan insan, Hakk’ın şahsına varımı sonucunda zorunlu olarak Hakk Teâla’nın şahsının ahadiyetinin mutlakiyetinde nedenselliğini sadece kendinde bulan olur. Bunun dışında kendine dışsal olarak varlık nedenini bulduğunun zannında olan her insan hileyi rabbanide, kulluk perdesinde aslına örtük varlığının nedenselliğini bulur. Böylesi bir durumda insan varlığına neden olan nedenler içerisinde nedenden nedene seyreder. Bu da Hakk’ın şahsına ve O’nun ilahi tavırlarına ererek kişinin varlık nedenini ve yaşam tavırlarını Hakk Teâla’yla buluşu sonucunda kalben ve aklen mutmain oluşuyla sonuçlanmazsa hileden hileye temaşada bulunmak olur.

Hikmet üzeri ilme bakıldığında Hakk Teâla’nın bilinme iradesi sebebiyle alemleri halk edişinin sonucunda insanın varoluşunu, Hakk Teâla’nın varlığını ve mümkinatı anlamlandırması Hakk’ı hakkıyla bilme sürecidir. Hakk’ın varlığında bulunduğu için zorunlu olarak insanın bilgiyle anlamlandırdığı her şey Hakk’ın varlık tavırlarının anlamlandırılışı olur. İnsan iman ile dolayımsız olarak Hakk’ın varlık tavırlarının müşahedesinde varoluşu ilahi bilme iradesi programı doğrultusunda anlamlandırır. İnsan imansız olarak ilkesi Hakk olmadığı için Hakk’ın varlık tavırlarını mümkinat üzerinden dolayımlı olarak anlamlandırmış olur. Böylesi dolayımlı yoldan Hakk’ın varlık tavırlarını anlamlandırma ise varlığında bulunduğumuz Hakk’ı tavırlarında nesnel düzeye indirgeyerek anlamlandırmaktan başka bir şey değildir. Böylesi anlamlandırma ise iman ile vicdana gelecek insanların, Hakk Teâla’nın varlığının kabulü üzerinden varoluşu tinsel düzeyde anlamlandırmalarıyla bilinme iradesi programı doğrultusunda sonuçlanır. Bu bağlamda varlığı ve varoluşu bilme süreci olan insanlık tarihi, mümkinatın varoluş bilgisi ve iman sonucunda kazanılan hikmet bilgisiyle Hakk’ı hakkıyla bilme ve bilgi ile yaşantıda O’na erme sürecidir.

İlim ile O’na amellerimiz üzerinden ermenin sonucunda varoluşumuzun anlamını O’nunla bulan olarak O’nun ahlakı üzeri yaşayarak O’nunla şuurlanmanın yaşamında aydınlanmış oluruz.

“**Rabbim ilmimi artır de** ” (Tâ’Hâ 114) ayeti kerîmesi Hakk’ın ilimle müşahede edilmesi sebebiyle ilmin önemini arz eder. “**Yakin gelinceye kadar Rabbine ibadet et.**” (Hicr 99) ayeti kerîmesi ise kişinin ilmiyle amelinde Hakk’a hizmet ederek O’na ermesinin gerekliliğini arz eder. Bu bağlamda her iki ayet-i kerîme anlam içerikleriyle birbirlerini tamamlayıcı olan ayetler hükmündedir. İlim Hakk’ı bilmek ve amel üzerinden hizmet ile Hakk’a yakin olarak Hakk’a ermenin gerekliliğidir.

Nasihat 40:Hizmet

Hizmeti hizmet yapan niyettir. Kişinin belleğinde Hakk ilkesi doğrultusunda varoluşunun bütün amellerinin Hakk için oluşu niyetinde bulunarak salih amellerde bulunuşu hizmettir. Kişinin kendi nefsi için oluşu niyetiyle yaptığı her türlü amel

Hakk'a hizmet etmekten uzaktır. Hizmeti hizmet yapan kişinin niyetinde kendi nefsi için değil hiçbir beklentiye girmeden Hakk için amellerde bulunuşudur. Böylesi hizmet adanmışlıkta, Hakk ile varolan insanın Hakk için varolma anlayışı üzeri ibadette bulunuşudur. Ve insan Hakk'a sadece hizmet üzeri ibadetiyle erebilir.

Din kişinin vicdanında Hakk'a iman ile Hakk'la ahidleştiği ve amellerinde Hakk'ın iradesi üzeri yaşayarak ahidinde sadık olduğu yaşam biçiminde gerçeklik arz eder. Kişinin dininde imanı ve salih amellerindeki kararlılığı varoluşunun gereğini yaşadığından sebebiyet kendi varlığına hizmettir. Ve Hakk'ın iradesinin yerine gelişi sebebiyle Hakk Teâla'ya hizmettir.

Allah rızasının beklentisinde dahi olmadan sadece Allah için niyette olarak salih amellerde bulunduğumuz her türlü olay ve olgu ibadet hükmü taşır. Allah için olan her türlü fiiliyatımızla (tevekkül, tefekkür, zikir, dua, tövbe, salat, aile ve toplum sorumluluklarını ödevler düzeyinde bilerek amellerde bulunmak, haklar üzeri yaşamak, iyilik yapmak, doğrulukta bulunmak vb.) ibadet hizmetinde bulunuruz. Bu sebepten dolayı yaptığımız bütün işlerde niyetimiz Hakk için olarak haklar üzeri amellerde bulunarak daim salatta olarak ibadette bulunmamız gerekir. Böylesi ibadet üzeri Hakk'a yakin geliriz.

Hizmet bağlamında yapılan her türlü ibadet durumu gönül mekanında kıblesi Hakk olan insanın ereği olan kıblesinde fenâ buluşuyla Hakk ile varlık bulmuş olarak Hakk Teâla'nın aşkınsallığında sonuçlanır. Madem ki böyledir. Her türlü ibadetimiz sonucunda gören gözümüz, duyan kulağımız, tutan elimiz, yürüyen ayağımız, düşündüğümüzde anlamı veren, kavrayışımızı sağlatan, Hakk ile yakinlik buluruz. Hizmetin sonucunda olarak kulluk perdesinden fenâ bulur isek eğer Cenab'ı Hakk'ın şahsının mutlakiyetinde varlık nedeni kendinde olan varlık olarak varızdır.

Nasihat 41:Mutluluk

Bazı İslam alimleri mutluluğu nedeni kendinde olarak kendine yeterlilikte bulunacağını söylemişlerdir. Bazısı ise mutluluğu hayatın her türlü şartında kanaate ererek bulunacağını söylemişlerdir. Bazısı da Hakk'ın emir ve yasakları üzeri yaşayarak mutluluğun bulunacağını söylemişlerdir. Mutluluğun nasıl bulunacağını mutluluğu hakkıyla tarif etmeden belirtmenin bir anlamı yoktur.

Mutluluk acziyetinde bulunduğumuzun iktidarını edinişimizde, yetersiz kaldığımızın yeterliliğine erdiğimizde , yoksunluğunu hissettiğimiz eksikliklerimizin tamamlanmasında, hayat neşesi ve hayat sevgisi bulduğumuz yaşam sevinci hâlimizdir. Her zaman acziyetinde bulunduğumuz, yetersiz kaldığımız, eksikliğini hissettiğimiz, hayat neşesini ve sevigisini bulamadığımız durumlarda bulunabiliriz. Ayrıca tüketilen şeylerde mutluluk aramak tüketildiklerinde mutsuzluğu getirir. Bu sebepten dolayı mutluluğu yaşamın kendisinde yaşadıklarımızdan Allah için Allah'tan razı olarak her türlü yaşam imkanımıza Hakk'tandır diyerek kanaat getirerek bulabiliriz.

Kişinin kendine dışsal olarak bir şeyler üzerinden edindiği mutluluğu, nedeni kendinde olarak kendine yeterlilikte bulamayız. Nedeni kendinde olarak kendine yeterlilikte huzur ve selamet buluruz. Selamet huzurun kalıcılığı ve daimliği, huzur ise mutluluğun, kişinin kendine dışsal olarak bir şeyler üzerinden edindiği değil varoluşsal

olarak kendinde bulduğu varoluşunun hoşnutluğudur. Bu bağlamda mutluluk varoluş hoşnutluğumuzda huzurda bulduğumuz ereği huzur olan huzurda saklı bulunan olgudur. Bu da varoluşunun nedenini kendinde bularak, varoluşunun nedeni doğrultusunda kendinden hoşnut (razı) olarak yaşamanın sonucunda bulunan mutluluktur. Bu mutluluk hâli Allah'ın selam, halim, rıza esmaları üzeri varoluşumuzun huzurunu her şeyle ve varoluş sıfatlarımızla sulhta olarak sükunet bulduğumuzda gerçeklik kazanır.

Nasihat 42:İnsan-ı Kamilin Ayak İzlerinden

İnsanı hayvandan ayıran en büyük özellikler insanın, akli olarak bellek sahibi oluşuyla iradesi üzeri düşüncede dikkatli oluşu ve ahlaki olarak da haya ve edep sahibi olmasıdır.

İnsanı meleklerden ayıran en büyük özellikler ise nefis sahibi olarak insanın imanı gereği Hakk için mücadeleci oluşu ve insanın külliyatta Hakk'ın sıfatlarına cami oluşu fıtratı üzeri halk edilişidir.

Melekler kuddüs esması gereği iradelerini Hakk'tan arı bir biçimde bularak saf nefs sahibidirler. İnsan ise iradesini her ne kadar Hakk'tan buluyor olsada iradesini aslına başkasılıkta kendine dışsal nedenler üzerinden de bulur. Ve bu hâli üzere insanın Hakk'a iman ederek nefsine muhalefette mücadeleci oluşu meleklerin nefs hâlinden farklılık arz eder. Ayrıca Allah'ın sıfatlarına cami olan insan, Allah'ın sıfatlarına ayrı ayrı mazhar olan meleklerden farklı olarak Cenab'ı Hakk'ı bütün varlık sıfatlarıyla bilme ve O'na bütün varlık sıfatları üzerinden yakin olma ve O'nun zatını zatında bulması sebebiyle meleklerden farklılık arz eder.

Hayvan ve meleklerden yukarıda anlatıldığı gibi farklılık arz eden insan, küre-i arzda ilahi sıfatların temsilcisi ve temsilcisi olduğu ilahi sıfatların yaşantısında tecelli etmesinde Hakk'a hizmet etmiş olarak varoluş nedenini Hakk ile bulmuş olur. Varoluş nedenini Hakk ile bulduğundan sebebiyet insan yaratılmış bütün mahlukata üstünlük arz eden bir hilkatta bulunur.

Madem ki böyledir: Varlık nedenini Hakk ile bulan insan insan-ı kamil olarak varoluşun ereği olan eserdir. Böylesi bir durumda insan-ı kamil olan insan şah-ı dane olarak bütün insanlığın varoluşunun nedeni ve ereği olan varlık düzeyinde bulunur. Ve bütün insanlık O'nun varoluşunun yaşam nedenselliğinin ilahi mesaj oluşunun ayak izlerinden hareketle varlıkta varoluşun hakikat anlamını bulur ve hakikate erer.

Nasihat 43: Hikmet ile bakma

Hikmet olay ve olguların nedenlerine ve nedenleri doğrultusunda sonuçlarına vakıf olmaktır anlamına gelir.
Olay ve olguların yasaları üzeri hikmetine vakıf olmak filozofların işidir. Cenab-ı Hakk'ın ilahi muradı ve ilahi sıfat tavır tecellilerine göre olay ve olguların hikmetine

vakıf olmak ayrıca olay ve olgular üzerinden fiiliyatta Hakk-ı tavırları üzeri müşahede etme, keşiflerle bilme hikmet seyrinde bulunmak ariflerin işidir.
Bu iki hikmet dışında bir hikmet daha vardır. Bu hikmet biçiminde ise anlatılan iki hikmetten farklı olarak hikmet nesnesi üzerinden hikmete vakıf olma değil, hikmete sebep veren şahsın bakışı üzerinde hikmete vakıf olma vardır. Yani hikmete sebep Tanrı'nın var ettiği olay ve olguların ne içinliği temelli nedenselliği üzeri hikmetini O'nunla kavrayabilme hakimliğin de bulunmak.
Böylesi hikmetsel bakışımda hikmete neden hikmetin sahibi ile olay ve olguların hikmetine vakıf olma arifi billahların işidir. Böylesi hikmette arifi billah, meleklerin "**Kan dökecek birinimi halk edeceksin**" bakışı üzeri olay ve olguların sebep oldukları görünür olan sonuçları üzerinden değerlendirme yapmaz. Arifi billah meleklerin dahi bilmediği "**Ben sizin bilmediğinizi bilirim**" diyen Hakk Teâlanın bildiği, O'nun tavırlarının ilahi ilke oluşunun ne içinliğinin nedenselliği üzeri olay ve olguların hikmetine vakıftır. Böylesi hikmete vakfiyette dildeki kavrayış hakimliği arifi billahın, Hakk Teâla'nın bi zatihi nuru ile şuurlu olarak, değerlendirme yapmadan olay ve olgunun var oluşunun gerçek nedenselliğini ve sonuçları itibarıyla de ne içinliğini bütün gerçekliğiyle görüşü üzerinden gerçekleşir. Allah ile anlayabilmekte diyebileceğimiz bu hikmet bakışımı sadece Hakk'ın nuruyla hem hâl olarak bakabilenlere nasip nimet olan ilahi bir lutuftur.

Nasihat 44: Hakk'ın Katında Bulunmak İçin İman Ve İhlaslı Olmak Şarttır.

Ne kadar imanlı ve ihlaslı olarak kuddüs esmasının tecellisinden nasipli isek o kadar Hakk'ın katında başkası ile değil Hakk ile buluruz kendimizi. Böylesi Hakk katında bulunmakta eşyaya aşkın bir hâlde sadece Hakk'ın valığında olarak O'nun huzurunda muhabbetullah seyrinde bulunuruz. Bu da Allah katı olan gönül mekan seyrimizden farklı olarak içimiz dışımıza çıkmışcasına O'nun gönül deryasında O'nu O'nda afaki olarak tavırlarında müşahede etme seyridir.

Nasihat 45: Sohbette Hakk'ı Bulmak

Sohbet üç düzeyde gerçekleşir bunlar:
1) Öğrenim düzeyinde verilen sohbet: Böylesi sohbetlerde talebeler Kur'an , hadis ve hadis-i kutsi temelli tefsirsel nasihat düzeyinde bilgilendirilirler.
2) Deneyim düzeyinde verilen sohbet: Böylesi sohbetlerde salikler Pir kelamında verilen ders mahiyetinde ki sohbeti yaşamlarında görürler ve söylenenleri deneyimlerler.
3) Hakk Teâla'nın müşahede edildiği sohbet: Böylesi sohbette sohbet edilen derviş iman ve ihlas verilmesi sebebiyle Hakk Teâla'nın muhatab aldığı kişi olarak Hakk'ı kelam sıfatında ilahi tavırlarında müşahede eder.

Tasavvufun asıl sohbetleri de üçüncü şıktaki sohbet düzeyidir. İkinci sohbet düzeyi tarikat ehlin, birinci sohbet düzeyi ise genelde cemaatlerin sohbet biçim düzeyidir.

Günümde cemaatler üçüncü düzeydeki sohbet hâlinden beri olarak sadece bilgilenme düzeyinde ders sohbetleri yapmaktalar. Böylesi bir durumda aklen ne kadar doymuş olsalar da ruhen Hakk'a aç olan çöl misali gönüle benzer bir durumda bulunurlar. Kanaatim odur ki bu durum sebebi ile cemaatlerde bulunan birçok kişi Hakk'ı muhabbetullah düzeyinde müşahede edebilecekleri sohbet ehline rücu etmek zorundadırlar. Tarikat ehlinin sohbetinde bulunanlar ise sohbetin devamlılığı ve sohbetteki muhabbet tecellisinin şiddeti sebebiyle hakikat sohbeti de diyebileceğimiz Hakk Teâla'yı müşahede etme sohbetine erebilirler.

Böylesi sohbetlerde Hakk'ı görebilmek aklın mantıksal yönüyle kıyasta görüş ile değil aklın sezgisel kavrayış yönüyle imanla, gönülden görüşle gerçekleşir. Bu sohbetlerde Hakk Teâla'dır ki özleri bilen olarak kullarının gönüllerine tercümandır. Ve kullarını kullarının gönüllerinden geçenler üzerinden irşad edende O'dur. Bu da O'nun, kullarının kulluk kitabı üzerinden kitaplarını okutuşudur. Yani böylesi sohbetlerde kullar varoluşlarının yazgısı olan istidatlarında hangi keyfiyet üzerilerse keyfiyetlerince Hakk'ı müşahede ederler. Bu dahi Hakk'ın kullarının ahvali üzerinden kendini ilahi tavırlarda bulunarak müşahede ettirişidir. Bu bağlamda kulun ahvali üzerinden ilahi tavırda bulunarak kendi varlığını kulluk perdesine aksettirerek kuluna müşahede ettiren O'dur. Böylesi sohbete erenler bilmelidir ki sohbette Hakk'ı müşahede etmenin başlangıcı, O'nu sohbetinde gönlümüzün tercümanı olarak görüşümüzdür. Ve O'nun sohbetinin varlık aynamız olduğunu kavrayışımız ve O'nu ilahi kelam tavrında müşahede edişimizle de O'nun katında bu alemde huzuru ilahide bulunmuş oluruz.

Zatının ahadiyeti sebebiyle O'nun zatına ayna olacak ve zatının da varlık tecellilerine ayna oluşundan bahsedemeyiz. O'nun varlık tavırları ilahi sıfat düzeyinde varlığımızın aynasıdır. Ve bizler O'nun varlık sıfatlarının tecellisi üzeri var iken O'nun varlık sıfatlarını bu alemde gösteren zuhur aynasıyızdır.

Nasihat 46: Halifelik

Her insan ferdi olarak küre-i arzda ilahi sıfatların temsilcisi olduğundan dolayı Hakk'ın halifesi olma durumunda bulunur. Bu durum Hz. Adem'in ardılı olarak Adem mahiyetinde ki bütün insanlar için geçerlidir.

İnsanlar iyi olmalarıyla ilahi sıfatların asli tecellisinde, kötü olmaları ilede yani akli olarak Hakk'a örtük bulundukları durumlarda ise ilahi sıfatların zilli (gölge) tecellisinde seyir ederler.

Anlatılan bağlamda insan ferd ferd Hakk'ın melâike alemindeki sıfat tecellisinin ardılı olarak O'nun halifesidir. Toplumsal yaşantıda da küre-i arza ve meleklerine (kuvvetleri) bütün insanlık bir insanmışçasına hükmeden olarak Hakk'ın halifesidir. Ayrıca küre-i arzdaki bütün mahlukat ve felekler düzeyindeki her türlü etkileşim insanın Hakk'ın halifesi olması sebebiyle insan üzerinden ilahi sıfatlara dönüşmenin sonucunda olarak Hakk'a rücu etmiş olur. Böylece insan bütün mahlukatın döndüğü zat olarak bütün mahlukata Hakk'ın halifesidir.

İnsanın toplum içindeki sosyal yaşantısında ise ilahi sıfatlar tecelli ettiğinden (esma'ül Hüsna ve ayet tecellisi) dolayı insan, ferdiyetinde ilahi sıfatlar üzeri varoluşuyla sosyal yaşantısında ise ilahi sıfatlar üzeri yaşaması sebebiyle Hakk'ın küre-i arzdaki halifesidir. İnsanın sosyal yaşantısında ilahi sıfatların ekmel tecellisi insan aklının medeniyette (şehirleşmede) nesnelleşmesi de denilen devlet olgusunda gerçekleşir.

Devlet varoluşuyla hukuken zimmen kabul edilen varlığıyla soyuttur. İnsanın hukuken kurumsal düzeyde işletişiyle de gerçeklik kazanır. İnsanda ki ilahi sıfat tecellisi sebebiyle devlet, organize biçimde işletenlerin insan olmasının sonucu olarak dev bir insan portresinde ilahi sıfatların tecelli mahalidir. Devlet toplumdaki çekirdek ailenin devleşmiş biçimi olarak varlığıyla insan olma portresinde uluhiyetin, hizmet işleyişinde ise rububiyetin izdüşümü gibidir. Bu biçimiylede insan aklında imlenir. Ve böylece insanlar devletin uluhiyetinde varoluş bularak O'nun işleyişinin rububiyet tavırlarında yaşarlar.

Devlet insanın halifeliğinin devleşmesinin sonucu olarak kurumlar üzerinden ilahi sıfatların tecellisinin kemâlatını bulduğu ekmel bir olgudur. Bu ekmelliyette devlet Süleyman mabedi gibi bir taraftan dev bir insana benzer. Bir taraftan da içinde bulunan, hakkıyla hizmet edenlerin, ilahi sıfatların asliyette açığa çıkması için ibadet hükmünde çalıştıkları devasal bir mabettir.

Anlatılan bağlamda devlet, işleyişinde insanlık için hizmette olarak iyilik üzeri ise asli sıfatların temsili olan peygamberler gibidir. Devlet, işleyişinde insanlık için değil kötülük üzeri sadece belli bir görüşün devamlılığında kendi bekâsı için zulümde ise ilahi sıfatların zılli tecellisinde firavunlar, nemrutlar, azaziller gibidir. Her iki durumda bulunan böylesi meşrep düzeyinde devletlerin varoluş biçimlerini anlamlandırmayı ehli keşifin zevkine bırakmak uygundur.

İlahi bağlamda Hakk'ın iradesi ve sıfatlarının hüküm tecellisi üzerine devlet düzeyinde halifelik, ilk olarak hz.Davut'un saltanat devletinde gerçeklik bulur. hz. Davut Hakk'ın verdiği sultanlıkla bulduğu saltanatta ferd olarak devlet oluşuyla Hakk'ın halifesi olmuştur. hz. Davut'un (a.s) halifeliğinden kasıtta budur. Bu bağlamda kendisi için Kur'an da "**Biz seni arza halife kıldık**" (Sâd 26) denilmektedir. Yani O'nu devlet düzeyinde halife kıldık buyrulmaktadır, hz. Adem nebinin hz. Davut'un (a.s) alnında gördüğü nurani parlaklık mührü devlet mührüdür. Bu mühür hz. Süleymanda iç içe girmiş iki üçgen olarak biçimlenir. Böylesi halifelik hz. Süleymanda doruğa çıkmış hz. Muhammed'in Medine dönemindeki siyasi yaşantısında ise halka hizmette olarak ilahi ahlak kemâlatını bulmuştur.

Saltanatta devlet, kurumların işleyişiyle biçimlenişinden daha çok önder olan meliklerin şahsında görünür. Cumhuriyet ve demokrasilerde ise devlet, şahıslardan daha çok kurumların işleyişinde ve halkın seçtiği başkanların yönetiminde görünür.

Not: Devlet üzerinden tecelli eden uluhiyet ve rububiyet sıfatlarını daha önce belirttiğimizden dolayı açıklamaya gerek görmemekteyim. Ehline ilahi düzeyde devletin önemini arz etmek için bu kadar anlatım kâfidir.

Metin Bobaroğlu'nunda buyurduğu gibi siyasi yönetim olarak devlet tecellisinin Kur'an da yer bulduğu sure, bir tevil manası itibariyle de Nas suresidir. Ayrıca Nas suresi Allah'ın kudreti ve melikliğiyle sultanlık bulmuş mürşidi kamillerinin ilahi kudret üzeri mana sultanı olarak devlet oluşlarının tevil anlamınıda kendinde bulundurur.

Nas suresinde insanların Rabbine denilirken devletin yargı erki, insanların Melikine denilirken yürütme erki, insanların ilahına denilirken yasama erki kast edilmiş olarak Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarının devletteki izdüşümü üzerinden tevil mahiyetinde anlamlandırmaya gidilir. Uluhiyet makamı olan bu mertebeler üzerinden Hakk'a sığınma ise devletin hizmetteki işleyişinin rububiyet sıfatlarının izdüşümü olması sebebiyle devlete sığınmadır. Böylesi sığınmada ise devlet üzerinden devletin gerçek sahibi olan Hakk'a sığınılmaktadır.

Nas suresinde insanların Rabbi, Meliki ve ilahı denilirken tevilen, mürşid-i kamilde sireten uluhiyet tecellisinde bulunan Hakk Teâla'nın kendisi anlamlandırılır. Suredeki Hakk'a sığınma ise beşeriyetiyle mürşid-i kamilin üzerinde uluhiyetiyle bulunan Hakk'a rububiyet sıfatlarının gereği olarak sığınmasıdır. Ayrıca mürşid-i kamile intisab edenlerin mürşid-i kamildeki uluhiyet ve rububiyet tecellisi sebebiyle ilahi devlet sahibi olan mürşid-i kamil üzerinden Hakk'a sığınmaları da bu surede anlam bulur.

Nas suresi tevilen her bir insan için genel olarak şu anlamı da kendinde bulundurur. İnsanların Rabb'i denilirken insanın fıtratı üzeri ben oluşunda Rabb olan; insanların meliki denilirken yaşamın diriliğiyle insanda Rabb olarak güç getiren, sahiplenen, sahibi olduğu mülkünde hüküm sahibi oluşuyla Melik olan; insanların ilahı denilirken insandan Rabb ve Melik sıfatları üzeri küre-i arzdaki mahlukata hükmedişi, onlara güç getirişi, onları işleyişi, onlar üzerinden mucid olarak icatta bulunuşuyla halk eden olmasıyla da İlah olan, halifesi insanda bu biçimde tecelli buyuran Allah kastedilir. Ve insan aciz yaratılışı sebebiyle halifesi olduğu kendinde Rabb oluşuyla Rabb'i olan Melik oluşuyla Meliki olan İlah oluşuyla da İlah'ı olan Hakk Teâla'ya sığınır. Zaten insanın Hakk Teâla'ya sığınması sebebiyle O insana, insanın Rabb'i, Melik'i ve İlah'ı olması tavrında bulunarak Rabb, Melik ve İlah oluşunun tavır seyrinde bulunur. O yaratıcı olarak İlah'tır. İlah oluşuyla halk ettiklerine içkin ve aşkın olarak güç getiren ve hüküm sahibi olarak Melik'tir. İlahlığında halk ettiklerine Melik oluşuyla da onlara Rabb'tır. İnsanın Cenab'ı Hakk'a sığınması O'nun insanın Rabb'i olması sıfatı üzeri başladığı içindir ki Nâs sûresinde Cenab'ı Hakk'ın Rabb sıfatı üzeri sığınma duasında bulunulur.

Nas suresi tefsir manası itibariyle insana kendi varlığından ve kendi sıfatlarıyla varlık vermesi sebebiyle daha yakin olan Hakk Teâla'ya insanın yakinlik bilincinde olarak O'na uluhiyet sıfatları üzeri rububiyetin gereği olarak sığınması anlamını içerir. Ayrıca Nas suresi kâinat üzerinden insana rahman sıfatıyla Rabb, diriliğiyle yaşam verişinin kuvvetiyle Melik, bütün kâinat üzerinden ve kendi ilahi sıfatları üzeri varlığından varlık verişiyle ilah olan mülk devletinin sahibi Hakk Teâla'ya aynel yakin sığınmayla yarattığı vesvese, şerr ve şerlilerden korunma murad edilişinin anlamını da içerir. Bu bağlamda Nas suresi kemâlatını Hakk ile bulanın O'ndan O'na sığınmasının dua

suresidir. Fatiha ise O’na varmak isteyenin din tarikine girişinin temennisinin dua suresidir. Anlatılan doğrultuda mürşid-i kamil suresidir. Fatiha ise Hakk’a talib olan kulların suresidir. Hakk Teâla’dan taleb etmeyle varlık kapıları açılır. O’na yakin gelerek O’na sığınmayla da selamet ve huzur kapıları açılır. Daha birçok anlamı kendinde bulunduran Nas suresi için bu kadar anlamlandırma yeterlidir.

Nasihat 47: Huzurlu Olmanın Reçetesi

Cümle mülkün sahibi Cenab’ı Hakk’tır. Öyle ise fakirliğini bil ve sahip olmadığınla kendine varlık verme.

Sana verilenler ilahi vergidir. Öyle ise sana bağışlanmış olanlara kanaat et.

Sana bağışlanmış olanlar emanettir. Öyle ise emanete olan sorumluluklarını yerine getirmek için çalış, gayretli olarak gerekeni yap.

Yukarıda anlatılanlar bizi bu alemde maddi düzeyde manevi bir hâl üzeri huzurlu kılar.

Lakin kişi ilahi düzeyde manevi huzuru, Allah’ın ilahi sıfatlarını yaşamında zikir etmediği sürece bulucu da değildir.
Her işinde Allah için niyetiyle salih amellerde bulunarak O’nun sıfat, esma ve ayetlerinin yaşamda tecelli edişinin zikri ile mutmain olarak kalben huzuru bulabilirsin.

Nasihat 48: Ariflerin Ahlakı Üzeri Üç Zümre

Arifler Allah’ın nuruyla bakıp ilahi tecelli hikmetine vakıf olan kişilerdir. Arifler kendi içlerinde ahlaken üç zümreye ayrılırlar. Bu üç zümrenin tamamının ahlakını üzerinde bulunduran arifler de vardır. Bu üç zümre latifler, zarifler ve kibarlardır.

Latifler: Bu ehil Allah’ın varlık bilgisi dahilinde ayet, hadis ve hadisi kutsiler ışığında ince düşünen kavrayışı yüksek olan imanlı zevk erenleridirler. Bunlar ders, kıyas ve müşahede ehlidir.

Zarifler: Bu ehil kendi menfaatleri doğrultusunda değil Hakk için niyette bulunarak halkın iyiliği için kendi nefislerinin iyiliğini dahi feda eden, duygusal yönleri baskın olduğundan dolayı kırılgan olan ihlaslı hizmet erenleridirler. Bunlar insanların hâllerine göre feda-i nefs düzeyinde ince davranışlarda bulunan fütüvvet ehlidirler. Kelam edişlerinde de çok zarif ve nükteli insanlardır.

Kibarlar: Bu ehil latif ve zarif oluşlarıyla amellerinde edepli, nezaketli, asil karakterli, davranışlarında tutarlı, vakur olan, salih amel sahibi, edep ehli hizmet erenleridirler. Bu ehil azameti kibriyanın tecellisinde asil fıtratlarının gereği olarak vakur olan azimet erenleridir.

Nasihat 49: Zılli Ve Asli Tecelli

Cenab’ı Hakk varlık tavırlarında hep asli tecelli üzeri seyirde bulunur. Tasavvufta zılli ve asli tecelli olmak üzere Cenab’ı Hakk’ın ilahi tavırları iki nüktede müşahede edilir. Bu iki tecellinin müşahedesinde bu tecellileri birbirinden ayıran en önemli farklılık

kulun kendi menfaati doğrultusunda benlik davasında bulunup bulunmamasıdır. Kul varoluş nedenini kendine dışsal olan varoluşunun nesneleri üzerinden menfaat üzeri benlik durumunda buluyor ise ilahi esmaları muzill ve mudill esmalarının asli tecellisinde diğer esmaları zılli tecellide yaşar. Kul varoluş nedenini kendine dışsal olan varoluşunun nesneleri üzerinden değil varoluşuna neden Hakk Teâla üzerinden benlik davasında bulunmadan Hakk için yaşıyorsa eğer Muizz ve Hâdi esmalarının asli tecellisinde diğer esmaları da asli tecelli üzeri yaşar.

Bir cimrinin eşya üzerinden malik-ül mülk esmasını zılli tecellide yaşaması ile bir cömertin cömertliğinde Kerim esmasını asliyetiyle yaşarken emanetçisi olduğu Allah'ın kendisine verdiği eşyadan harcamasıyla Malik-ül Mülk esmasını asli tecellide yaşamasını anlatılan mevzu için örneklemek mümkündür. Cimri malıyla kendinde hüküm bulan, varoluş nedenini kendine dışsal bulandır. Cömert ise malıyla değil Hakk'ın Kerim esmasıyla malını sakınmama hükmünde bulunarak verebilme sahipliğinde varoluş nedenini mal üzerinden değil Hakk'ın ilahi tavrı üzeri bulan olarak Malik-ül Mülk esmasını da asli tecellide yaşayandır. Firavun'un menfaati doğrultusunda benlik sahibi olarak mudil ve muzill esmalarının asli tecellisinde kahhar, kahir, aziz, azam, kebir, cebbar vb. gibi esmaları zılli tecellide yaşaması ile Hz. Musa'nın Muiz, Hâdi esmalarının asli tecellisinde Kahhar, Kahir, Aziz, Azam, Kebir, Cebbar vb. gibi esmaları asli tecellide yaşamasını da örnekleyebiliriz.

Nasihat 50: Yakin Gelmek

İslam olmanın şartları namaz kılmak, oruç tutmak vb. gibi ibadetlerle belirtilmiş olsa da bu gibi ibadetler maddi ve bedeni imkanlar dahilinde yapılan ibadetlerdir. Ve dinin bu bağlamda kaideleridir. Lakin gönül mekanında İslam olmanın şartları ise iman, ihlas sahibi olarak kâl ve hâl ile şahadette bulunmak, şahadet üzeri şükürde, duada, tövbede, hamdda, Hakk'ı fikretmede ve O'nu zikretmede bulunarak İslam olabiliriz. Her iki durum üzeri islamın şartlarını yerine getirerek ibadette bulunur Cenab'ı Hakk'ın ihsanı üzeri ikan kazanmış olur isek yakin ehlinden oluruz.

İbadetler bizi Hakk'a yakin kılar. İman O'nu seyri seferde müşahede etme, ihlas ise O'na erme mahiyetinde yukarıda bahsi geçen ibadetler ve nafile ibadetler dahilinde ikanımıza sebebiyet verir.

Nasihat 51: Nefs Durumları Ve Renklerle Biçimlenen Hayat

Şahıs olarak nefs değil latife olarak nefsin kendisinin asıl rengi katran karası siyahtır. Bu düzeyde nefs tamamıyla dışa bağımlı olarak varlık bulduğu her şeyi kendinde soğuran bedenin moleküler düzeyde enerjisiyle beslenir olan var oluş hâline sahiptir.
Nefsin kendisi aleme bağlılığında ihtiyaçlılığının açlık âlerinde kırmızı ışımaya sahip olsa da nefsi levvame mertebesinde levamenin şiddetine göre kırmızılaşır. Mana gözüyle kavil âleminden bakan bir insana da bu böyle gözükür.
Nefsi mulhime mertebesinde nefs hakkı olan sevgi ve muhabbetin şiddetine göre mavi tonajda nurlu bir yapıya kavuşmaya başlar bu da onun ilhamat bulacağı hakkani mertebelerinin birinci basamağını belirler.
Nefsi mutmain mertebesinde nefs yeşil renge bürünür. Bu da onun kulluk mertebesinde Hakk ile sulh bulmuş kendi varlığının kulluğundan emin, Hakk'ın varlığından emin dış âlem ile helalinde ilişkilerde bulunmasına işarettir.

Nefsi raziye ve marziyede nefs bir taraftan ilahi tecellinin üzerindeki rahmetten hoşnut ve coşkun olarak mavi ve yeşil renklerde seyredebilir. Bu da nefsin coşkunluğunda mavi, sükunda ise yeşil nurani bir halde bulunmasındır.
Nefsi safiyyede ise nefs asli yaratıldığı ilk haline dönmüş olur. Nefsin nurani rengi beyazdır. Çünkü nefs varlığının rengini nurun çeşitli renklerdeki tecellisinde bütünsellikte beyaz renkte asliyetiyle bulur. Aslında nefs bu düzeyde ebrulidir. Kendinde bu şekilde renkten renge girmesiyle dış âlem ve dış âlem etkileşimleriyle değil kendinde kendi ile varlık bulması sebebiyle kulluğun en saf halinde Hakk'ın varlık tecellisiyle beslenir olur.
Nefsi emare ve nefsi safiye arasında en büyük farkta budur. Nefsi emarede nefs kendi varoluşunu kendine dışsal etkileşimde olduğu varoluşunun nesneleriyle varlık bulma halindedir. Nefsi safiye de ise Hakk'ın varlık tecellisiyle aslından varlık bulur. Bunu anlaya bilmek adına şöyle söyleyebiliriz. Nefsi emarede nefs heva ile biçimlenen nefs hâlleri olan kıskançlık, öfke, şehvet, oburluk, kibir ve böylesi nice hâllerde varoluşunun nesnesi olan olay ve olgular üzerinden bedende moleküler düzeyde enerjinin salınımıyla varlık bulur. Nefsi safiye de ise daha ulvi nurani düzeyde ki tecellilerle varlık bulur.
Tarik ehli nefsi emareden itibaren kişinin geçtiği mertebeler doğrultusunda canlara zikir virtleri verirler. Her tarik virtleri faklı usullerle birbirlerinden farklı olarak yaptırırlar.
Böylesi zikirler verişte amaç kişinin nefsi ile ruhu arasında irtibat kurarak nurani düzeyde melâike tecellisiyle beraber kişide tecelli eden nurun feyzine göre manevi hâllerde bulunmasını sağlamaktır. Bu hâller ya ilim düzeyinde anlamanın, kavramanın hâlleri olarak kişinin feraset hâlleridir. Ya da kudret açılımı olan ilahi sıfatların üzerinde tecellisini sağlar. Ayrıca zikirler melâike âlemiyle de kişinin irtibata geçip melâike ile hem hâl olmasının araçlarıdırlar. Bunların dışında zikir yaptırmanın mertebe hâllerine göre bir çok sebebi vardır.
Zikirlerde nefs latifemizden daha çok ruh latifemiz Hakk'ın nur tecellisiyle varlık bulur. Lakin hafi değil bazı cehri zikirlerde cezbenin oluşmasıyla beraber vücudun yüksek derecede enerji salınımıyla beraber nefis latifemizde bundan istifade eder. Bu da nefsin kendinden fena bularak heva hâllerinin değişmesine yardımcı olur. Kişinin nefs latifesi değil ruh melâikesi emir alemindeki hangi nur ile varlık bulmuş ise eğer yaptığı zikirler ile bulacağı ilahi sıfat tecelliyatında güçlenir.
Bazıları buyuruyor ki belli bir zikir yapıldığı zaman o zikrin belli bir nur rengi vardır. Buna örnek olarak bir kişi "La ilahe illallah" zikrini yaparsa eğer bu zikrin nefste ki etkileşimi mavi olur. Mavi renkte görünüş arz eder.
Böylesi bir söylev kişinin hâline göre nefsinde bulduğu renk açılımına göre doğruluk arz edebilir. Lakin bu akli olarak herkesi bağlayıcı evrensel bir durum arz etmez. Çünkü:

1- Kişi cehri zikirde cezbede iken vücut enerjisinin ısı durumuna göre ve çıkardığı sesin frenkans oranına göre farklı şekilde nurun renk salınımın da bulunur. Bu bağlamda ağzı ile coşkun mavi, vücudu ile coşkun kırmızı vb. gibi nur salınımında bulunabilinir.
2- Kişi aşk ile hafi zikirdeyken beyin dalgalarıyla yeşil nur salınımında beden itibariyle de mavi nur salınımında bulunabilinir.

3- Böylesi bir durumda kişi üzerindeki nurani tecelli bedenin enerji salınım yoğunluğuna ve yaptığı zikrin frenkans oranına göre değişiklik arz eder.

Zikir edilen esmalar ve ayet cümleleri ilahi tavırlardır. Bu sebepten dolayı belli bir renkte nur tecellisine sebep verdikleri yorumunda bulunmamak gerekir. Çünkü kişinin emir âlemi nur latifelerinden herhangi birinden ruhaniyet olarak varlık buluşu söz konusudur. Kişi emir âleminin hangi nur mertebesinin ruhaniyet hâlinden besleniyor ise eğer o ruh latifesinin, yaptığı zikirlerin ilahi anlam yoğunluğuna göre karakteristik olarak tavır biçiminde görünüşü olur.
Mesela kişi âlim esmasının zikrindedir. Âlim esmasının tecelli tavrını ruhaniyet olarak emir âleminin hangi nur latifesine bağlı ise bağlı bulunduğu nur latifesinin ruhaniyeti üzeri âlim esmasının tavır feyzini kendinde bulur.
Bazı zikirler huddem melâikelerini çağırmak, onları tutmak için yapılır. Zikir sonucu gelen huddem melâikelerinin hayvanlar ve bitkiler şeklinde farklı renk ve görüntüleri olabilir. Bu bağlamda her zikrin yapıldığı usul ve kaidelerine göre birçok huddem melâikesi bulunur. Bunun içindir ki her hangi bir ayet ve esma zikrin sonucu ve yapılış yöntemi olarak belli bir nur rengi ve belli bir melâike ile ilişkilendirilmemesi yerinde olur.
Bazı erenlerin iç görüleri ayanı sabiteler düzeyinde gerçekleşir. Bu sebepten dolayı yapılan zikirler sonucu ve zikir yapanların hâllerini ilahi âlemde ki karşılığı olan ayanı sabite ne ise üzerlerinde veyahut ta karşılarında görür.
Zikir ehli için bu söz konusu iken zikir ehli olmayıp ta zikreden kişiler için bu söz konusu değildir. Böylesi kişiler üzerinde kişinin nefs durumuna göre hayvanatın kötü olarak bilincimizde imlenen hâllerine göre görüntülerde görülebilinir. Bu şekilde görüntüler görmek o kişinin rüyalarında nefs mertebe hâllerine göre rüyalar göreceği anlamına gelmez.
Bazı büyük erenler esma-ı haslarına göre nurlarının tecelli hâllerine göre yaşam biçimi bulurlar
Mesela Hz. Şah Muhammed Osman Sıraceddin'nin nuru hafiden olup yeşildi. Esma-ı hassı ise âlimdi. Hz. Lütfi Filiz'de esma-i hassı âlim nuru ise ruh latifesinden sarıydı. Bundan farklı bir örnek olarak Muhittin ihya efendinin esma-i hassı Hü iken Abdül Kadir Geylani nin esma-i hassı Kadir olmasına rağmen ruhaniyetlerinin nurani tanecik rengi sır latifesinin gümüşümsü beyaz renkteki taneciktir. Burada anlatmak istediğim nurun esma tavrında farklılıklar arz ettiği gibi esma tavrında farklı nur açılımlarıda söz konusu olabilmektedir. Esmanın zikirde belli bir renkte görünüşünden daha çok nurun esma ve ayet zikrinde farklı renk tecellilerinde bulunabilineciğidir. Esmanın renk verişinden daha çok nurun tavırda olarak renkte biçim arz etmesi söz konusudur. Ve kişiler yaptıkları zikir ve riyazatlarla emir âlemindeki nur latifelerine varırlar ve o nur latifelerine göre ruhaniyet bularak esme ve ayet tavrında yaşarlar. Böylesi nurani tecelli genelde beynin en yoğun enerji merkezinden hipotalamustan tecelli eder.
Hususen belirtmek gerekir ki büyük erenler ruhani olarak emir âleminin hangi nur latifesine bağlı olarak ruhaniyet bulurlarsa bulsunlar fark etmez üzerlerinde açık olan enerji merkezlerine göre farklı düzeylerde renkleri bulunan nur tecellisinde seyir edebilirler.

Bunun haricinde kişinin üzerinde tecelli eden nurun salınımı moleküler, atom, elektron, proton, nötron, kuark, nötrino düzeylerinde gerçekleşebilir. Ve her düzeyde nur, yüzlerce renk çeşidi ile bir kişi üzerinde tecelli edebilir. Bu sebepten dolayı insan olan ebrulidir. Rengarenklikte manevi âlemde beyaz diye görünür. Bu konuyu anlamak adına şöyle söylenebilinir; beyin merkezinde hipotalamus'ta tecelli eden nur nötrino ve kuarklar düzeyindedir. Gözde tecelli eden nur moleküler düzeydedir. Bu bazen kuarklar düzeyinde de gerçekleşir. Ruhaniyet itibariyle bir kişi belli bir nur renginde bulanabilir. Bu o kişinin sadece ruhaniyetinin renk tecellisinde varoluş bulunacağı anlamına gelmez. Her türlü eylemimiz üzerinden ilişkilerdeki etkileşimler üzeri üzerimizdeki nur tecellisine göre farklı mertebelerin nurlarına göre nurani renklilik arz eden bir yapıda bulunabiliniriz.
Yol erenleri iç görüleriyle beraber belli mertebe ve makamlarda ve zikirlerde nur tecellileri gördüklerinde bulunan mertebe ve makam hâlini gördükleriyle kayıtlı zannetmişlerdir. Bu onların zevkiyken diğer canlarda da öyle olacaktır anlamını taşımaz.
Nefis mertebelerinde görünen rüyalar içinde bu böyledir. Eğer rüyalar için bir katagorileştirme yapmak gerekir ise nefsi emare düzeyinde görülen rüyalar karanlıkta görünen rüyalardır. Kişi nurlandıkça aydınlıkta bulunduğu rüyalarda görebilir. Lakin bu söylev nurlanan bir kişi her zaman aydın rüyalar göreceği anlamını taşımaz.
Ayrıca belirtmek gerekir ki nefs mertebelerinde nefsi safiyeye kadar çıkmış bir nefs, nefsi emaredeki heva hâllerini potansiyel olarak hâlen kendinde bulundurur. Bu sebepten dolayı miracını tamamlamış sefer ehli ciraç seyrine geçtiği vakit nefsin kötü olarak Hakk'a örtük kılan dışa bağımlı heva hâlleriyle karşılaşabilir. Bu durumda seyir ehli her işin helalini gözeterek peygamber ahlakında yaşamanın ahlakını nefsine kazandırmalıdır.

Varlıkta nurları ana renkleriyle anlamlandırırsak:
Siyah: bu renk diğer renklere kıyasen renk hükmünde bulunur. Nurun başka nurlardan enerjiyi soğuruşunun had safhasında enerji salınımında bulunmaması veya az miktarda enerji salınımda bulunması sebebiyle görünür olur.
Kendi varlığını nur enerji salınımında yansıtmadığı için bilinememeklikte kara görünmesi sebebiyle beliren bu renge renk denilmez. Ama böylesi biçimde renk durumu arz etmeyen bu renk; nuru Kibriya nurlarında (ön nötrinolar) katışıksız saf nurun kendisidir.
Bütün nurlar bu nurun kendisini ısı düzeyinde enerji biçiminde ısıtmasının sonucu olarak renkli olma biçiminde görülür. Bu nur şuuren diriliğiyle bütün nurlarda ışımış nur olarak renk tavrında bulunur. Ve renk ilahiyatın temel dillerindendir. Çünkü nuru ile katışıksız kendi olan renkte dilenli verdi. Bütün kevniyeti renkte dillendiriverdi. Başka bir deyişte renk kuantum düzeyinde taneciklerin niceliksel bir durumu olarak lisanlarındandır. Her tanecik titreşim durumuna göre kuantum deryasında kendi ahlak tavrını gösterir. Siyah nur külliyatında Hakk varlığının aşikâr kendinin beyan etmesi olmasına rağmen bütün mim kainata arka bir fon gibi görünür. Lakin sonsuzlukta O, O'nun homojen görünürlüğü ve boyutsal alan oluşturması sebebiyle ön fonudur.
Bu sebepten dolayı O, bütünsel cazibesiyle görünürken bizler, onun görünüşünü sağlayan arka ve alt tasarım olan çokluğunun aldatmacasında kevniyetini görürüz.

Asli olarak siyah Hakk'ın varlığını tecelli de değil zuhurda yalınlıkta vücud düzeyinde gösterdiği, katışıksız oluşuyla en mükemmel renk durumunda bulunur. Ve bu renk asli nurun her şeyi varlık cazibesiyle kendinde belli bir düzen üzeri ikame etmesi sebebiyle en çekici renk olarak cazibenin rengidir. Bu sebepten dolayı siyah rengin cazibesi diğer renklere kıyasen en alt boyutta dahi görünüşünün etkisi asla rücu cazibesinden dolayı en yüksek seviyede bulunur.
Bu da varoluşun doğası gereği dönüşün kendisinde soğrulmanın yokluk arz etmesi sebebiyle hiçliği bizlere imler. Bu renk;

Odaklanışımızla enerjimizi çekici özelliğiyle soğurtması sebebiyle yorgunluk, bıtkınlık, sıkıntı tutulma, kabz olma vb. etkileşim özelliklerine sahiptir.

1- Bilinmezliği sebebiyle hiçbir şey ifade etmiyor oluşuyla kendi ile kendini bilinmez kılan bir durumda bilinmezliği baktırtan, kimilerinde merakla hayale açılan bir bilinçaltı imgesi kimilerinde ise varoluşunun yokluk bulacağı son olarak korkuya açılan bilinçaltı imgesi olmanın etkileşim özelliğine sahiptir.
2- Merak ve korku sebebiyle şüphe hâlinin berzahlığında kimileri hey can ile bu renge atılır, kimileri de tedirginlikte bu renkten kaçtığından dolayı hey can ile bilinmezliğe kanat açmanın ve tedirgin kılmanın etkileşim özelliğine de sahiptir.
3- Bu renkten kaçanlar ya nefislerinin kötü olan karalığından yada asılları olan Hakk ile yüzleşmekten dolayı kendilerinden kaçarlar. Bu renge dalanlar ise O'nun cazibesinde ya gönlün hayal sultanında kevniyetle varlık bulur, ya da kendini kaybederde bu renk üzerinden kendilerine dönmek zorunda kalırlar kendi olanı, şuur olup ta bakanı bulurlar. Çünkü bu renk içinde her şeyi kaybeden kendi ile var eden etkileşim sıfatına sahip olan renktir.

Siyah renk sonsuzluğa açılan sonsuzda bizi kaybettiren ve azametiyle bizi korkutarak kendimize dönmemizin gerektiğini imleyen göz bebeğinin ve göz bebeğinden bakan Hakk'ın azameti Kibriya rengidir. Müşahede gereği siyah rengin etkileşim özellikleri böyledir.
Siyah olmak her şeyi her kesi kendine cezb ettirirken gizemli, azametli huşuya sebep, korkutucu, asli oluşuyla, tutucu sırlayıcı, varlığından emin kılıcı, kendini kendi ile sırlarken âşikar edeci olmaktır.
Bunlar haricinde siyah varlığını kendinde bulamayıp ta varlığının görünüşünü dahi ışıkla görüyor olmamız sebebiyle bulan maddenin, cismaniyetin zulmet oluşunun rengidir. Böylesi bir durumda bu renk kazın, bilmezliğin, şüphenin, güvensizliğin, Hakk'tan ayrılığın, adaletsizliğin, hevalar libasını giyerek var olarak sadece kendini göstermeye çalışan nefsin ve benliğin karanlıkta kalışının rengidir.
Kendini en iyi şekilde azamette kahhar olarak ben olmanın duruşunda göstermenin bilinçaltı imlemesiyle bu renk kötülüğün imgesi ve kötü karakterlerin mana da görünüşünde ve giyimlerinde görünür.
Bu renk asliyetiyle dışsallıkta soğuk enerji yönünden kendine cezb ettiren psikolojik olarak ta korkutan, zulmet hâliyle de içsellikte sıcak olup kendinden olan her şeyi kendinde bitiren, kendi gibi yapan psikolojik insanları çoğu zaman uzaklaştırmasıyla itici bir renktir.

Siyah herkese kendini işaret eden ve gösteren mükemmelliği, noksansızlığın rengi olarak en güzel renktir. Renklerin onkolojisi bu renkle başlar bu renkle biter. En çok görünen olmasıyla da sıradan olma özelliğine sahip olmasına rağmen cazibenin kutbu olarak diğer renklere baskın, modasını yitirmeyen, insanları cazibeli kılan, erenler için sırlanmanın, dünyeviler için, kendini ben olmaklıkta gösterebilmenin en uygun rengidir.
Yok olmayı işaret ederken yok oluşun acısını imleten mateminde rengi olur. Kimi durumlarda ise hatmi meratip te kemâlatını arayan talibin Hakk ile kemâlat buluşun rengidir. Ayrıca Hakk'ın azametiyle tutulan talip canın seyri seferinde kendisini istemeyen, sadece kendisini isteyen Hakk'ın tecellisi sebebiyle kendisine zulmet olan varlığını terk etmenin, varoluşunda yokluğa ermenin imleyicisi olan dertlerin, acıların, Hakk'a olan ayrılıktan kaynaklanan hüznün hâl rengidir.
Buna da sebep maddenin ve cismaniyatın karanlığından asli olan şuurun aydın olduğu saf karanlığa cezbeyle rücudur.
Kimi durumda ise Hakk ile olunduğundan dolayı yalnızlıkta huzurun ve kendinde dinginleşerek arınmanın rengidir.
Bakanı susturan, kendine döndürten siyah renk renklerin anası olarak bilinmezliği bilinç altında imleyerek diğer renklerle renk olarak görünen renktir. Siyah iyi veya kötünün en uçtakilerin dahi ortak rengidir.
Beyaz: renler içinde en nötr olanı beyaz renktir. Fizikte cisimlerin beyazlığı ışığı dalga boyları ile beraber geri yansıtması sebebiyledir denilir. Melâike aleminde asli varlığında ise beyaz , ışık melâikesi olan cebrailin nötron denilen nur taneciklerin asl olan rengidir.
Bu renk diğer renklerin görünüşe çıkmasının ölçüsü olan renktir. Fizik ehli her ne kadar diğer ana renklerin kendilerini örttüğü bu rengin kendinden renk olmaması sebebiyle renk olarak görmeseler de nur deryasında ahfanın siyah olan nur taneciklerinin haricinde beyaz nur tanecikleri ve cebrailin nur taneciği de beyazdır.
Saflığı temizliği bilinç altına imleyen, nötr oluşuyla da anlamsızlığı da imleyen bir renktir. Her ne kadar anlamsızlığı imlese de nurani durumda bu renk renkliliğin bilgisini, cem olmanın hâli güzelliğini kendinde taşır. ve beyaz olmanın örtüsünde sırlar kendindeki namus-u ekber olmayı. Bu renk cebrailin namus-u ekber namının nişanı olan renktir.
İlahiyatta melâike beyazda Hakk'ın muhabbetulltah bilgisini açar. Bu sebepten dolayı ilahiyat tevhidin rengini beyazda imlenmiştir.
Tevhid bilgisini hıfz eden ve bilgiyi açan, bilgiyle **"oku "**emrini bengide daim yerine getiren melâikenin rengidir. Cebrail bu renkte güneş feleğinden salınan Hakk'ın ziyasını alarak her daim dünya feleğini aydınlatı verir. Hâl lisanınca oku diyen ,okutan renklerin tercümanı olarak bize gösteren ışık melâikesi de O'dur.
Doğruluk aynası olmanın, menfaatlerle kirlenmemenin, lekesizliğin saflığında ihlas ve imanda olduğu gibi yaşamanın imleniş rengidir beyaz.
Bu rengin asli nuru ile nurlananlar parçadan değil bütünden, nesneden değil kendisiyle bütün dan bakabilmenin, anlayabilmenin tevhid ilmine sahip olurlar. Anlatılan bağlamda belirtmek gerekir ki İbrahim Nebinin de ruhaniyetinin ahfadaki nurani rengidir beyaz.
Erenler nurun beyaz tecellisinin saflığında kendilerini cemde bulurlar.

Her ne kadar nötr bir renk olsa da beyaz, dünya menfaatlerine bulanmanın kirliliğinde lekesizliği bilinç altında imlediği için gayri irade olarak gıpta etmenin, sahip olabilmenin iradesini bizlerde uyandırır. Böylece bakanı kendine çeken bir renktir bilinç altında düşüncenin arka fonu oluşuyla her şeyin saflığını onunla kıyas eder, ve onunla göstererek çekici kılmak isteriz.
Cemin rengi olduğu kadar diğer renklere cem oluşuyla cem de farklılıklarda bilmenin yetisi de bu renkte imlenir. Zaten farklılıkta bilmenin aklını renklendirmesiyle bütün dünyamızı ışık ve mana melâikesi bize vermez mi? Cebrailin melekutta bembeyaz olan kanatlarını çırpışıyla rengarenk oluşunda aydınlanırken dünyamız, O'nunla manen nefes alırken ve bakarken aydınlıkta O'nu görmeyiz hiçbir zaman. Aslında aydınlık O'dur. Bize her şeyi rengarenk gösteren, tanıtan hâl lisanınca anlatarak okutan aydınlık O'dur.
Beyaz her ne kadar güzelliğin, doğruluğun,saflığın, içinden gelerek iyiliği yaşamanın rengi olsa da aslından ayrı olmanın kötülük oluşunun göstergesidir. Kötülüğün riyakarlığını örtmek için ise baş vurulan saf ve güzelliğin rengidir.
Nesnelerin renkliliği ayrığın hikayesi dir. Bunun içindir ki her nesne rengi ile renk düzeyinde anlam verirken bizlere, beyaz ile var olan aydınlık zaman içinde de renkten renge geçişleri sebebiyle onların asli olmayan faniler olduğunu gösterir.
Bu renk her ne kadar aydınlığın temel rengi olsa da değişimi, dönüşümü, devri gösteren renktir. Ve bize kırılganlığı,bozunumu, faniliği bilinç altında imler.
Aydınlık melâikesinin bize işaret ettiği ise fani olan ilişkiler üzerinde küllüyatta her şeyin renkten renge geçiren renklerde her şeyi gösteren Rabb'ül âlemin dir, bu bağlamda hakkın hakikatini işaret eden ayetleri gösteren aydınlığın renk ayeti beyazdır.
İsrafil meleğinin ruhani melâikesi olan nur taneciklerinin (proton) Mikail (ruhani melâikesi elektron) ve Azrail(ruhani melâikesi atom) ile eşyaya renk verirken eşyanın rengini en doğru biçimde bize gösteren kuvvette bulunan melâike de Cebrail dir. Eşyayı oluşturan bütün melâikenin nur deryasında renkli oluşları söz konusu olduğundan sebebiyet eşyanın kendine ait ışıkla görünür olan renkliliği elbette ki vardır. Cebrail bize olanı olduğu gibi gösteren melâikedir.
Beyaz yokluğa ermenin Hakk ile varlık bulmanın, eşyaya aşkın Hakk ile Hakk'ın müşahedesinde bulunmanın nur tecellisinin rengidir. Eşyanın farkındalığını yitirten Hakk'ın varlığının farkındalığına getirten nurun rengi de beyazdır. Bu bağlamda bu renk bilinç altında bizleri yönlendirmenin renk imlemesidir. Aydınlıkta yok olmuş gibi olup ta var olanları gösteren kendi için olmamanın fedakarlığında bulunmanın rengidir beyaz.
İsa nebi de kalb tecellisinde sarı nurun tecellisinde ruhaniyet bulurken bu nurun tecellisinde kararlı bulunur ve feyz sahibidir. O hakikati gösteren bembeyaz bir Hakk perdesidir.
Beyaz başka renkleri gösterirken kendisi görünmez olan görünmezliğin rengidir. Ve Cebrail beyaz renkte melek iken eşyanın rengini en doğru biçimde bize gösterirken bütün renklerde bulunur.
Mavi : Nur deryasında mavi hafinin taneciği olarak Adem nebinin , Ali efendimizin rengidir.

Mavinin en önemli özelliği kendin olabilmenin rengi olmasıdır. Bu renk özgüvenin, kendine hayran etmesiyle bakanlarını nötrleştirmenin, yaşam sevinci bulmanın rengidir.
En düşük tonajı ile samimiyetin en yüksek tonajına doğru ise renk olarak sevginin ve aşkın şiddetini imler. Coşkunluğun, kendinde Hakk'ın kudretini göstererek cezb etmenin ve aşkın imleyici rengidir mavi.
İlahiyatla hâli olarak bağ kurmamıza yardımcı olan, ufuklarda dahi görünür oluşuyla umutlarımızı imleyen, arkasındaki karanlığın derinliğini ve kudretini kendinde saklayan ve kendisi ile işaret eden de mavi renktir.
Bu renkler içinde şiddetli görünüşü ile azamet sergileyişi sebebiyle asil tavrında bulunan ve asalette görünen de mavidir. Görünüşüyle derinlik arz ederken bizleri kuşatıcı ve korkutucu olan mavi sonlu oluşuyla da umutların, muratların, istençlerin noktalandığı sonu bizlere imler.
Bu renk Hakk iradesinin bu alemde noktalandığı halife olan insanın rengidir. Bu renkle bakan kendiliğinde Hakk nefesini rahmaniyette bulan olarak Hakk ile velayet bulur.
Velayetin rengi mavidir. Şahım Ali'nin nurunun ruhaniyet rengi mavidir. Nefs ejderinin karanlık nefesinden Hakk nefesi olup ta Hakk'ın varlık nuruna çeken Âli nurunun rengidir mavi .O'nun nuru ile ancak nefs ejderinin zulmünden kurtulunur. Aşık olanların nurudur Ali hak erenleri aşka, cüşe getirerek Hakk'a yükselten, uruç ettirende bu nur ile var olan Ali'dir.
Coşkunluk, heycan, manen hayat bulmak bu renk ile imlenir. Hazret gök alemlerinde uruç etmek, mana deryalarında Hakk'ın tesbihinde bulunmak, her şeyi hakkıyla Hakk ile yaşamak mavi olan bu nur iledir. O da Ali! Ali'de olan ise bütün nurlarında da şuurun diriliğiyle bulunan nur sahibi olan Aliyy.

Ali bu nurun rengiyle beraber verdiği asalet ve azamet ile Ali 'dir.
Adem nebinin nuru da bu nurdur. Lakin Adem babam bu nur ile Hakk'tan daha çok halka baktı da halk ile halkta buldu kendini. Bu sebepten rahman nefesi olan bu nur hakkı ile Ali efendimizde görünür oldu.
Siyah her nekadar üstün gelişe, kahhariyete işaret etse de mavi aliyy, aşkın, azim varlığından emin olarak mert, cesur ve verici olmaya işarettir.
Bu rengin asli nuru olan hafi taneciğinin ruhaniyetiyle nefs ejderinin benliğinden kurtulan Hakk'ın rahman nefesiyle benliğini bulur. Hakk'ta mimlenişin noktalığında kudret ile bulur kendini bu nurun tecellisinde seyir eden.
Bu renk idealist olarak her türlü koşul altında umudu imleyerek kararlılığın, kararlılıkta dünyalığın menfaatlerle kirlenmiş bayağılığından kurtulup kendi için değil haklar üzeri yaşayarak Hakk ile var oluşun velayetinin iman rengidir. Azameti kibriyanın kendini sırladığı renk olduğu için olsa gerek ki kendine soğuk baktırır. Var oluşuyla da bizlere rahatlığı, selameti, huzuru nazar eder.
Kırmızı: renkler içinde mavi gibi şiddetli bir biçimde en yalın görünen renklerdendir. Hareketin, dinamizmin, arzuların dışa vurumu olan şehvetin imlemeleriyle halk içinde anlam bulur. Dikkat edilmesi gerektiğinin, ben buradayım hâliyle görünmek, bilinmek isteğinde bulunulduğunun bilinçaltı imlemesinin rengidir. Bu renkte biçim bulan eşyanın, kırmızının hatırlatıcı etkileşim özelliği sebebiyle unutulması da zordur. Zaten nefsimizin siyahlığındaki öfke, şehvet vb. hâllerde içten içe enerji yüklü olarak

yanışının hâliyle kırmızılaşan rengiyle doğası gereği açlığını hissettiği hâller ve olguları hatırlatması da bu renk hâliyledir.
Kırmızı ilahiyatta ruh latifesinin sarı, bal rengi, turuncu nur taneciklerin haricinde bulunan taneciğin rengidir. Kavil âleminde bu rengin görünüşü, görünüş durumuna göre ya nefsimizin kendine zulüm ettiği öfke vb. veya helallerinde yaşadığımız şehvet vb. hâllerine yada yaşayacağımız bela ve acılara işarettir.
Kırmızı zulmet âleminde dikkat edilmesi gereken bela, zahmet, ateşli ve şiddetli hastalıklar, acıların işaretçisidir.
Hakk'ın zulmette, nefsin kendine zulüm etmesi üzerine zuhur etmesinin gerekliliği olarak en şiddetli biçimde tecellide bulunması da bu renkle imlenir.
Ateşi, savaşı, belaları, acıları, cehennemi, tehlikeyi imleyen renk olarak aşık kula göre ise zulmet deryası olan dünyadan kurtularak Hakk'a varmaya işaret eden ayet hükmündedir.
Ruh latifesinin kırmızı nur taneciğinin tecelli ettiği veliler genelde vurgulu kelam eden dıştan celalli, içten madde zulmetinin bilgisine vakıf olan acıların insanları dertlilerin ocağıdırlar. Böyle velilerin nurlarının tecelli kutbu da Hz. Eyyub'dür. Azamet ve kibriya tecellisi bu velilerde şiddetlidir. Bu renk tehlikeyi işaret ederken sabırlı ve vakar olmanın gerektiğininde işaretçisidir. ,
Kırmızı rengin seyretilmişi gibi görünen pembe ise küçük bela, hastalık ve sıkıntılara işaret eder. Halk arasında "pembe gönlüm sende" deyimi ise maneviyatta pek itibar görmez. Olaki bu deyim önüme engeller çıksa da ister nefs temelli olsun ister hak temelli olsun sevdamdan dönmeyeceğim anlamını taşımış olsun.
Kimi kültürlerde kırmızı tanrısal renk olarak anlamlandırılır. Hakk'ın zulmet tecellisinde kullarını terbiye etmesi sebebiyledir ki bu renk belalar ve acılarla terbiye eden ve azdıran Rabb'in terbiye etme ile hidayete veya nefsle azdırtmayla delalete sürükleme rengidir.
Celali tecellinin had safasında kırmızının imlediği terbiyeden nasiplenmeyenler Hakk'tan uzaklaştırılmanın sonucu olarak öfke, hırs, şehvet hâllerinde bulunurlar. Bu hâllerin dahi imleyicisi olan renk kırmızıdır. Ve dünya menfaatiyle Hakk'tan uzaklaştıkça uzaklaşanlar kırmızılara bürünen şeytanlar olarak insanlığı sömürür ve aldatırlar. Böylelerini imleyen en güzel renkte kırmızıdır. Bu bağlamda kırmızı hevalarla aldanışın, aldatışın, sömürülüşün rengi olarak görünü verir. Şeytanlığın kendisini en aşikar biçimde gösterdiği renk ayeti bu renktir.
Bazı durumlarda ise pişmanlığın, yanışın rengi olarak haklar üzeri Hakk ve hakikate yönelişin, tövbenin, sevdiklerinden feragat etmenin rengi olur kırmızı. Zaten dünyevi sevdiklerinden feragat etmeyenler nasıl bulurlar Hakk'ı. Kırmızı kimi durumlarda feragat edebilenlerin rengi olmuştur.
Akışkanlıkta zahmet üzeri rızkın Hakk tarafından verilişinin rengi de kırmızıdır. Acılar içerisinde kan ağlarcasına üzülmenin tecellisinin rengi de kırmızıdır.
Sonuç olarak ta kırmızı ceza hükmü gerektirebilecek dikkat edilmesi gereken gizli ve önemli olan şeylerin değerlendirmesini yapmanın ve sonuçta ceza görülecek bir fiilde bulunmamanın imlenişinin nişanıdır. Bu renk zorlayıcı ve yorucu olma etkileşim özelliğine sahiptir.
Yeşil: Yeşil hayat verişin ilk görünür rengidir.
Bu renk hafinin yeşil olarak efendim Muhammed Mustafa'nın ruhaniyetinin nur rengidir.

İlk yeşil ise efendimin nurunu var eden Rabb'ül Aleminin kudretiyle var etmeye başladığının ilk anında tavır olarak karar kıldığı nötrino düzeyindeki açık yeşil renkte bulunan nurani parlaklıktaki nurun rengidir. Zaten bu nurdur ki nur deryasında bütün nurları melâike açılımı olarak boyut boyut var eden. Bu nur bin bir çeşit tavrın renkliliğinde melâikelerini var eder. Nur-u Muhammed'e gelince Rabb'ül Alemin cümle melâike ve alemleri ondan onlara aşkın onunla var etti. Yeşil nur havanın ruh taneciği olarak görünen hayatın başlatanıdır. Ve fiiliyatta hayat Hakk Teâla tararından onunla bâki kılınmıştır.

Bu renk ahlakın, sulhun, uyumun rengidir. Tabiata bakıldığında anlattıklarımızın bu renkte görünen mevcudatta nasıl görünür olduğu müşahede edilir.

Bu renk mavi rengin işareten tenzihte ihsan ile Hakk üzerinden Hakk'a yöneltmesinden daha çok halkın fiillerinde görünen Hakk üzerinden Hakk'a yönelten bir sıfat etkileşime sahiptir.

Meşrebi bu renkten olanlar varlıklarını Hakk için diğer mahlukatın var edilmesi adına bahşederler. Bu sebepten olsa gerek ki efendim benetton yeşili nurani parlak ruhaniyetiyle ümmetine pek şefkatli ve merhametli olarak nurundan varlık vererek şefaatçi olur.
Bu renk şefaatin, merhametin, halkta Hakk'ı gözleminin, haklar üzeri helalinde yaşamanın halkı ümmet olarak sulh ta Hakk'a yetişmenin rengidir. Hakk muhabbetinde Hakk'ı hakkıyla bilip hakkı ile söylevinde bulunmanın hamdında liva-i hamd sancağının rengidir.
Mavi daha çok bireyselliğe hitap ederken yeşil uyum ahenk ve sulh etkileşiminde bulunarak daha çok toplumsallığa hitap eder. Her iki nurun renk etkileşimi de Cenab-ı Hakk'ın zati tecellisi üzeri biçim bulur.
Bu rengin en büyük özelliklerinden bir tanesi de mevcudatta bütünsel olmanın uyum ve ahengini verirken düzen arz ettirmesidir.
Anlatılanlar dahilinde bu renk Hakk'ın iradesi üzeri haklar üzeri oluşuyla haklarda hakkınca yaşamanın helal dairesine sevk edici vicdanı uyandıran nurun rengidir. Dikkatli bakıldığında bedene ve nefse huzur, şifa verici, rahatlatıcı güven verici etkileşim özelliklerine sahiptir.
Yeşil nur Hakk'ın kudretinin rahim nazarında halka yönelik olarak rahmet tecellisinde bulunduğu Hakk'ı Hakk ile bilmenin ve Hakk ile halkı bilmenin ilim rengidir.
Bu bağlamda rahman tavrıyla tabiatta mavi ile herkesi kucaklayan, rahim tavrı ile de tabiatta yeşille herkese yaşam feyzi veren hakkı renklerin tavır biçimlerinde müşahede etmek gerekir.
Yukarıda anlatılan renler temel renklerdir ehline zevk olsun adına diğer renklerinde özlü bir biçimde bahsetmek gerekir.
Krem rengi: İsrafil'in proton denilen nurunun harekette kararlılık gösterdiğinde renginin biçimidir. Kainatın frekans düzeyinde renginin krem olarak tespit edilişinin sebebi de kanaatim şu ki bu melâikeden dolayıdır. Bu renk kararlılık, düzen, hiyerarşide, disiplinde olgunluk bulmanın rengidir. Hz. Eba Bekir'in ruhani rengi de bu renk olmasına rağmen beyaz nurun tecellisinin zevkine de sahiptir.

Sarı. Emir âleminin ruh latifesi nur taneciğinin rengidir. Hz. İsa'nın kalpteki nur tecellisinin ruhani rengi de sarıdır.
Bu renk ilk bakışta sıkıntı ve kabz edici etkileşimin renklerinden olsa da içsel olarak heyecan uyandırıcı, ferahlatıcı bir renktir. Bu renk kavrayışı kolaylaştırıcı ilim bahşedici bir etkileşime sahiptir. Ayrıca zarifliğin,nezih, kibar ve latif olmanın edep rengidir. Nefsin heva ve enaniyet tavırlarından soyunarak edepte erkân buluşunun imlenişi de bu renkledir.
Gri: Açık gümüşümsü nurani parlaklıktaki gri sır latifesinin nurudur. Bu nur kudretin bahşedilişi, ilahi aleme berzah olunuşunun nurudur.
Normal gri renk ise belirsizliğin kararsızlığın rengidir. Güven telkin etme etkileşim özelliğine sahip değildir. Genelde güvensizlik telkin etme özelliğine sahiptir.
Eflatun: Bu renk nesnenin yasalarla görünüşünün son durumunu arz eder. Nesneyi yasasıyla bilme bilgeliğinin rengidir. Yasalarla bilme hikmetini imler.
Mor: Tutkunun hat safasını bilinç altına imler. Çekici olduğu kadar yorucu olma etkileşim özelliğine sahiptir. Yorucu etkileşime sahip olduğundan dolayı çekici özelliği göz ardı edilir. Ve fazla önemsenmez.
Bir şeyi hakkıyla bilmenin bilgisine tutku ve şüphe sebebiyle örtünülerek eminlik aranmasının rengidir. Bilgi düzeyinde varılmış ne ise bildiğimizde, bulduğumuzda kararlı olmamızın gerektiğini işaretçisi olan renktir.

Konu anlatımının bazı yerlerinde hususen nurların renkleri adına esma tavırlarını kullansak ta bahsi geçen esmalar Hakk'ın tavırları olarak diğer nur açılımlarında da farklı cihetlerden tavır biçimleri olarak görünür ve müşahede edilirler. Renklerin öncelikli olan etkileşim sıfatlarına göre bu esmaları anlamlandırmaktayız. Mesela mavi renkteki nur için aşkınlık arz etmesi etkileşim özelliğinde bulunması sebebiyle Aliyy esmasını kullanmıştık. Bu esma ahfa taneciği olan siyah renkteki nurun tavrı olarak farklı bir anlam taşır. Siyah nur diğer nur renklerinin başlangıcı, sonu olması, kuşatıcı, saf kudret ve şuur nuru oluşuyla diğer nurlara Aliyy olma tavrında bulunur. Buna benzer olarak nurların esma tavırları bir çok noktada müşahede edilerek anlamlandırabilinir. Bu örneği özellikle esmalar ve ayetler zikriyle nur tecellisini yapılan virtlere göre " bu zikirde şu nur çıkar" diyerek sınırlamalarda bulunan kişilere nasihat olarak belirtmekteyiz. Ayrıca belirtmek gerekir ki esma ve ayet zikri olarak yapılan her virt kişinin bağlı olduğu nurun potansiyel esma ve ayet tavırlarını yaşamında bulmasına yardımcı olur.
Konu anlatımında özellikle peygamber ve melâike nurlarını anlatmaktan kasıt nurun renginin etkileşim özellik biçimine göre ahlakının dillendirilişinin anlatılan ruhaniler üzerinden gerçekleştiğidir. Yani her ruhani fıtratı gereği karekteristik özelliğini varlık bulduğu nurun etkileşim özelliklerine göre kendinde bulur. Bu durum faklı tecelliler üzeri çok çeşitli olarak bütün mevcudat içinde geçerlidir. Başka bir deyişle de nurun renk dili mevcudat üzerinden hâl ve kâl lisanınca dillen dirili verilir.
Fizyolojik olarak renk ışıkla bize görünür olan cisimlerin niceliksel durumudur. Alemi safilinde renkler, alemi iliyyunda ki nur taneciklerinin renkler üzeri tavırda görünüş ve etkileşim biçimlerine göre görünür olur.
Kuantum (nur tanecikleri = melâike-i nokta) deryasında ise renk nur taneciklerinin frekans hızlarına göre titreşimlerinin ses biçiminde belirişinin niceliksel durumudur. Eş deyişle her nurun titreşim düzeyinde ses olarak rengi vardır. Her sesinde titreşim

olarak frekansı gereği rengi vardır. Ayrıca her mevcudun varoluşunun melâike yoğunluğunundaki frekans değeri üzeri renkte var oluşu söz konusudur. Yani gördüğümüz her şeyin melâikenin etkileşim sonucu renkte görünüşü vardır. Bizler onları sadece ışıkla algılayabildiğimiz için ve Hakk'a bizi bilinçte örtmelerinden sebebiyet zulmet tecellisi olarak adlandırırız. Aslında ise onlar kendilerinde Hakk ile Hakk'ı varlık lisanlarınca tesbih ederler.
Nurun rengi nurun tavrı olarak niceliksel durumudur. Nurun niteliksel durumu ise hiçbir şeye benzemez olarak saf şuur ve dirilik oluşudur. Her tanecik saf şuur ve diriliğin kendiliğinde şahıs olma özelliğinde bilincin, aklın cevheridir.
Fizyolojik olarak Hakk için beyaz nur hile, siyah kendini gösterişinin diğerleri ise renkliliğin perdeleridir. Şuur olarak nurun rengi yoktur. Diriliğinin fiiliyatında sarmal zikzakta titreşimde renksizliğine nurdaki kudretiyle renk veren Hakk'tır.
Renk melâike-i âladan itibaren kendini göstermenin dili, sarmal zikzaktaki titreşim biçimine göre kendini dillendirmenin dilidir. Bu alemde ise her şeyi renginin hâli üzeri dillendirerek lisanda hayatı renklendirerek dillendirmenin dilidir. Zaten dil edinişimizin temelinde her şeyi renklerle görüşümüzün çeşitliliğinde renkler dilin hâli veren karekteristik özelliğini belirler. Hayatı dilde renklendirmek renkler iledir. Ayrıca belirtmek gerekir ki her hâlimizde ve kelamımızda nurani düzeyde renklilik arz ederiz.
Anlatılanlar bağlamında her renk yaşantımızın anlam olarak biçimlenişinin karakteristik özelliğini ruhani olarak kendinde bulundurur. Renkler dildir, dilin kendisi renkler ile biçim ve ruh bulur.

Hususen konu akışında belirtilen ruhaniyet latifeleri olan nur taneciklerini mertebeleriyle belirtmek yerinde olur.

Ahfa mertebesinin ruhani nur tanecikleri: siyah ve beyaz renktedirler.
Hafi mertebesinin ruhani nur tanecikleri: mavi ve yeşilin her tonajının rengindedirler.
Sır mertebesinin ruhani nur tanecikleri: gümüşümsü beyaz renktedirler.
Ruh mertebesinin ruhani nur tanecikleri: kırmızı, sarı, bal rengi oranj vb. renktedirler.

Ahfa tanecikleri toprağın, hafi tanecikleri mavi suyun, yeşil ise havanın, sırrın tanecikleri havanın, ruhun tanecikleri ateşinde diyebileceğimiz moleküler düzeydeki enerji durumunun ruhani nurlarıdır. Toprağın, havanın, suyun, ateşin melâikeleri bu ruhani nurların etkileşimi altında varoluş sıfatlarını kazanırlar.

Ayrıca belirtmek gerekir ki meşrep olarak bir kişinin bağlı olduğu ruhani nur tanaciklerinin haricinde bedenindeki enerji merkezlerinde farklı ruhani nur taneciklerinin tecellisinin etkileşim özelliklerinde de varlık bulması söz konusu olabilir.

Nefs katı değil lâtif olarak melâikeye yakın bir yaratılış halinde bulunur. Rengi her ne kadar siyah olsa da kişinin hal, makam ve mertebe tecellilerine göre de ebruli biçimde değişiklik arz edebilir. Melâike Hakk'ın ilahi tavırları üzeri O'nun la varlık bularak var oluşunu yaşarken, nefs eşyaya bağlı olarak var oluşunu eşyayla ilişkisinin etkileşiminin sonucunda bulunur.

Toprağın, suyun, havanın ateşin ruhaniyet nurlarıyl a arşın melâike nurları karıştırılmamalıdır. Emir aleminin nur taneciklerinden hafinin yeşil olan nur taneciği arşın melâikelerinin varoluşunun temel nur taneciğidir. Arşı alada maddenin renkliliğinde sorumlu baş melâike İsrâfil dir. Mikail ve Azrail ise diğer melâikeyle beraber etkileşim ve frekans biçimlerine göre maddenin renk biçimlerinin dağılımını sağlarlar.

Melekut aleminde melâike nur olan doğaları gereği bir çok renkte bulunabilirler. Hususen de belirtmek gerekirse kişiler hangi ruh latifesinin nur tanecikleri ve bağlı oldukları meşrepleri olan melâikenin nurani renk etkileşimlerini kendilerinde zikir esnasında tecelli ettiğini müşahede edebilirler. Bunun haricinde her zikrin ayrı bir nur rengi vardır diyerek zikri nur renkleriyle kategorileştirmek "bu işi bilmiyorum " demek anlamını taşır.

Nasihat 52 : Mitlerin Önemi

Mitler anlatıldığı kültürlerin karakteristik özellikleri ile biçimlenen ve yeni nesile kültürün aşılanmasının en iyi eğitim araçlarıdırlar.

Mitler toplum bireylerinin ideoller edinmelerini sağlar. Evrensel ilkeler ideollerin, yaşam biçiminde ve karakterinde biçimlenirler. Bu durumda mit'ler bireylerin ideallerini belirleyerek, ideallerin ideoller üzeriden kültürde idealize edildiği anlatım biçimleridir.

Bu bağlamda her kültürde o kültürü yaşayan insanlar mitlerinin biçimlendiği kültürün kendilerini çocukluktan itibaren derinden etkileyişiyle karakteristik tavırlarda bulunurlar.

Buna örnek olarak Dede Korkut masallarının beden kuvveti üzeri biçimlenen anlatımı sonucu Türklerin kültür yapıları ile beraber .beden kuvvetine önem veren savaşçı oluşlarını gösterebiliriz. Türkler ne zamanki İslam olmuştur imanı aşılayan peygamber, evliya ve Kur'an mitleriyle örtüşen, hem geçmişlerinin sonucu ile biçimlenen savaşçı oluşlarıyla cihadcı hemde imanlarının sonucuyla biçimlenen ahlaki durum üzeri maneviyat kuvveti buldukları savaşçı oluşlarıyla islami yaşayan bir kültürde yaşar olmuşlardır.

Bu bağlamda alp erenler (savaşçı erenler) tabiride bu kültürün içinden çıkmıştır.
Bu örneği Türkleri övmek adına değil, mitlerin nasıl insanları etkileyerek kültürlerini niyete bağlı olarak evrilten ve dönüştüren bir kelam kuvvetine sahip olduğunu belirtmek için anlatmaktayım.

Maneviyat adına belirtmek gerekirki mitler tasavvufta kişilerin hâlini ahlaki noktada değiştirici özelliğe sahiptir.Herkes anlatılan mitlerde anlatımın dolaylığında kendi hâlleriyle yüzleşir.

Özellikle mana ehlinin anlatılan sebeplerden dolayı mitlere önem vermesi gerekir. Bir toplumun mitleri o toplumun ahlaki kültürünü bize gösterir. Bir kişinin kültüründe edindiği mitler ise onun ahlakının hangi ilkeler üzeri biçimlendiğini bize gösterir.

Mitler toplum üzerinde kültürel bellek oluşturur.Bu sayede toplum bireylerin kültürel temelde aidiyet hissiyatıyla beraber kolektif akılda hareket alanları oluşturarak yaşar ve ırk ve ya idolojik temelli milletleşirler.Bu nüktede esas olan mitlerin kültürde bireylerin toplumsallaşmasını sağlayan en büyük harcı olmasıdır.

Bu bağlamda belirtmek gerekir ki mitsiz toplumlar kültürel belleğini yitirmiş olmalarıyla ruhsuzdurlar. Böylece birey öncelikli yaşantılarında çıkarcı, ayrıştırıcı, olumsuzlayıcı, ilahi değerlerden yoksun olarak akılcılığa önem veren vb benzeri ahlak tavırlarında toplumsallıkta ilahi sorumluluktan uzak toplum dışı yaşam biçimleri gösterirler.Başka bir deyişle böylesi toplumlar hukukun sağladığı düzen ile toplumdurlar lakin birey ilişkilerinde birbirlerinden bağımsız olarak birbirlerinden yoksun ve ayrı yaşam biçimlerinde toplum olma özelliği göstermezler.

Böylesi durumlarda toplumları ayakta tutan kültür harçları ise uydurma mitler olur.Böylesi mitlerde fenomen ve ikon olma düzeyinde idealler oluşturularak kültürel bellek oluşturulur.Böylesi durumda ilkesellikten, idealardan uzak dünyevi menfaatler üzeri toplum olunmuştur.

Mitler duygularımıza hitap eder,sezigi ile kavranır. Hayallerimizde canlandırılmalarıyla zeka melekemizin kuvvetlenmesini sağlarlar. İnsana en önemli katkısı ise mantıksal bakışım değil tinsel düzeyde bakışım kazandırmasıdır. Bu bağlamda mantıksal düzeyde akli hareket eden toplumların tinselliklerini yitirdikleri aşikardır.

Tinselliğini yitiren toplumların toplumsal harç olarak tin adına ilkelerin dünyevi menfaatler ve hazlarla bayağılaştırıldığı spor, eğlence, moda vb gibi dünyevi olan durumlarda putlar oluştururlar.Bu da moderinzm ve popülizmle insan hayatında kendini gösterir olmuştur.Bu maneviyat adına insan olabilmenin günümüzde en büyük problemlerindendir.

Kominizim, faşizm, kemalizm vb ideolojik dünyevi durumlarda ise mitler ideolojinin başladığı olay ve olgular, başlatıcısı ve harekete geçiricisi olan kendilerine göre kahraman fikir önderlerinin karakter ve yaşantılarıyla biçimlenir.Bu da başlangıçta ideolojilerin mitleriyle toplumsal harç oluşturarak toplumun birliğini sağlamaktan daha çok toplumu ideolojiye karşı ikna edici, sempatizan ve motive edici bir durum arz ettirir.Sonuç olarakta kişiler mitlerdeki karakter ve yaşantılarıyla toplumun efsaneleri düzeyinde mitleri olurlar. Aslında dinsel olarak ta toplumun mit ediniş sürecide böyledir. Semavi dinin üzerinde tekamül ettiği kişiler karakter ve yaşantılarıyla toplum efsaneleri olarak mitleşen hayatlarıyla manevi hareketin önderleridirler.

Her mit meselesinin kahramanı ile mit olma özelliğini taşır.Kur'andaki mitsel anlatımlarda insana insan hikaye edilerek ilkelerin farklı açılarda tekamüle erdiği insalar ile ders verilir.Kur'anda mitler imanın ve imanın gereği olarak ilkesel yaşantı

biçiminin nasıl olması gerektiğinin en yüksek çıtaları olarak kendini gösterir.Herkes bu mitsel anlatım üzeri tinsel durumunun kritere ederek var oluşunu anlamlandırır.Kur'an mitleri iman ehlinin hâline tercüman kelam aynalarıdır. Bu sebeple iman ehli olan herkes mitsel olan anlatımın inlemeleri üzeri meşrebince ders mahiyetinde istifade eder.

İman ehli Kur'anda ilkelerin biçimlendiği mitlerin tinsel yaşamın arketipal örnekleri oluşu sebebiyle kendileriyle yüzleşirler. Mitler arketipal oluşları sebebiyle bizde karşılık bulurlar.İlksel olmaları durumuylada ilkesel yaşantımızda ilkeler düzeyinde görünür olurlar.

Peygamberler, cennet, cehennem mitleri ve melâikenin kendinin biz lafsıyla anlatımında mitleştirmelerinin ayrıca Kur'an ahlakının tekamül ettiği peygamber, eshabı kiram ve evliya yaşantılarının iman, ihlas, sadakat, iyilik, doğruluk vb gibi olguların yaşantımızı mitsel düzeyde niyet ve fiilde belirleyici etkileri vardır. Bu sebepten dolayı anlatılan her mit iman ihlas ve muhabbetle alıcısı olduğumuz kadar bizleri başta niyete evrilterek süreçte hâlde ve amellerde deneyimde yaşantılanmalarıyla sonuçta ise bizleri ahlaken dönüştürmeleri sebebiyle büyük önem arz ederler.

Anlatılanlar doğrultusunda Kur'an mitlerinde bulunan karakterlerden Adem nebi kandırılabilinecek kadar saf ve temiz olmanın, İbrahim nebi doğru bildiğinden taviz vermeyen akli ve ahlaki noktada doğruluk aynası olmanın, Musa nebi mantıksal noktada doğruda hareket etmenin, İsa nebi insanın hakikatine dair ve Hakk'ı hakikatiyle hakkıyla bilmenin hakikat aynası olmanın, Muhammed(sav) nebi ilahi ve dünyevi ahlakın kemâlatında yaşayabilmenin gerekliliklerini bize gösterirler.

Mitlerin insanı manen değiştirici özelliği üç durumda kemâlatını bulur.Bunlar:

1) Mitlerle imanı gereği kişi hayalinde sevdiği ideolü olan kahramanlar ve onların yaşam değerleri üzeri hayal sultanında onları kendi dünyasında canlandırmasıyla imanla sevgide doğar.

2) Mitlerle büyüyen kişi mitlerdeki kahramanların yaşantısını hayatında ilkesel düzeyde yaşantılayarak yaşamınında canlanan mitin manevi etkisiyle ahlaki olarak ruhlanır ve ferahlanır.Bu durumda kişinin yaşamında mitler ve mitlerdeki ideoller meşrebi olarak varlık bulur ve canlandırılmış olunur.Yani kişi karakter ahlakında ve yaşam biçiminde mitlerinin ön gördüğü ilkeler üzeri doğar.

3) İlkelerin biçimlendiği bir karakterde yaşam bulan bizlerin yaşantısı mit olur.Biz yaşam mitimizin ideolü olan kahramanı olarak canların hayat bulacağı mitleri oluruz.

Birinci şıkta belirtilen durumda çocuklukta mitleri kendimizde canlandırıveririz.İkinci şıkta bulunulan durumda yaşamın kedisinde gençlik evresinde mitlerimizin

öngördüğü ilkelerle gönülde canlanıveririz.Üçüncü şıkta belirtilen durumda ise mit olan bizlerin yaşantısıyla canlar hayat bulur.

Anlatılanlar dahilinde belirtmek gerekir ki mitlerin görsel sanat anlatımıyla biçimlendirildiği sinema vb gibi olgular zekanın refleksel gelişimi için önem arz eder.Lakin bu gibi ögeler zekanın değerlendirme yetisinin özgün olarak gelişimini zayıflatırlar.Bu da devamlı yemek yiyen insanın yediğini insanlık sıfatlarında değerlendiremeden obezit olarak biriktirmesine benzer.Bu sebepten dolayı mitsel anlatımlarda görselliğe önem verilmesi kadar özellikle çocuklar için sözelliğe de önem verilmesi gerekir.Görsel olan mitsel anlatımlarda değerlendirme üretkenliğinde bulunmadan hikaye olduğu gibi izliyicilerini etkiler.Lakin sözel olan mitsel anlatımlarda dinleyen kişinin meşrebi doğrultusunda miti kendinde özgün olarak canlandırarak hayalinde yaşaması söz konusudur.Bu da miti dinleyenin akli olarak değerlendirme yetisi ve tasvir edici düzeyde Hâlik esmasının tecellisinde icat edicilikte yaratıcı bir zeka kazanmasına sebebiyet verir.

Anlatılan düzeyde mitler iman ederek dinleyenler üzerinde ilahi bir tesir bırakarak gönülde yaratılışlarının, ilkeler üzeri bellek edinmelerinin aracıdırlar.Mitler anlatanın dilinde ise Hâlık'ın ilahi nefesi olarak dinleyen kulun kulluk perdesi üzerinden kendini var edişinin iman hâlini oluşturur. Kulun gönlünde mitlerle kendini ihsan ile oldurtan Hâlık sıfatında kulunda tecelli buyurur.

Mitler yaratıcı zekanın oluşmasının en temel faktörüdür.Gerçek bir sanatçı ve mürşidi kamil mitlerle büyüyen kişidir.İçeriği boş ilkelerin bayağılaştırıldığı günümüz mitleri refleksel zekanın gelişimine yardımcı olurken yaratıcı zekanın maddi temeller üzeri oluşumuna sebebiyet verir.İlkelerle biçimlenmiş ilkelerin bizde uyanışını sağlayan mitler ise ilahi temelde yaratıcı zekanın oluşumuna sebebiyet verir. Miti dinleyenlerin hayâl sultanında mitin canlandırılmasıyla kişi miti var oluşunun anlığında yaşar. Ve böylece mit kişide tesir edici bir kuvvet ile ilkeler düzeyinde değiştirici bir özellik taşır. Böylesi bir durumda kişi mitte anlatılan ruhanilere muhabbetinin artmasıyla onların nurani olan ruhani himmetlerine de nail olur.

İslam tasavvufunda mitler sohbetin konusuna göre hâllere tercüman olur. Sohbetti dinleyiciler sohbet akışında melâikenin hâl yoğunluğu üzeri anlatılan mitlerdeki hakikati ferasetleriyle keşfederler. Bu bağlamda mitler feraset üzeri keşfin kuvvetli olması için ve talip canların aldıkları ders üzerinden hayatlarına yön vermeleri için kelam himmetidirler.

Kur'an temelli tasavvufta anlatılan mitler talip canların hayatlarını gönüldeki etkileşim sonucu niyette ve amelde iman üzeri değişmelerini sağlar. Böylesi değişime sebep mitsel anlatımlarda anlatılan mitin anlatıcısı olan Pir'in, anlattığı mitte biçimlenen ilkeler üzeri melâike yoğunluğuna da tasarrufta bulunarak sahip olması gerekir. Bu da mitin kelamda dirilik taşımasıyla miti dinleyen canlara kelamda ruh nefesi olması için zorunludur. Bu durumda önemli bir hususiyette miti dinleyen kişinin ihlas ve iman üzeri her türlü beklentisinden yana sükut bulması gerektiğidir.

Bu hadiseyi bir Kur'an mitiyle anlamlandırırsak eğer Cebrail ile Meryem kısası çok güzel bir örnek olur. Kur'an da Hz. Cebrail Hz. Merye'me göründüğü zaman "Allah'ın kelimesini sana bırakacağım dedi! O da hiçbir insan eli deymemişken nasıl olur dedi? Allah'a zorluk yoktur. İnsanların sana ilişmesi üzeri bugün ben Allah için oruçluyum(susma orucu)"

Kur'an da genel anlatım itibariyle birebir olmasada yukarıda anlatıldığı gibi geçen hadise: **1)** Meryem kadar saf bir zihne sahip olan talip cana melâike yoğunluğuyla beraber Hakk kelamını bırakan Pir'in, talip canın kendinden mâna feyzini doğururken sükut üzeri olması gerektiğini ve kendisinden doğan, hak üzeri gelen kelamı konuşan dilinde Hakk'ın tecelli etmesiyle insanlara kelam etmesini işaret eder. Böylesi bir durumda muhabbet sürecinde feyizlenen kişiden mâna zevki üzeri Hakk'ın tecelli etmesi en güzel biçimde anlatılır. **2)** Erenlerin zevkine göre Meryem dünya menfaatleri ve haram lokmayla kirlenmemiş Hakk'a adanmış bedene, Cebrail ise böylesi bir bedende Hakk'ın mâna tecellisine araç melâikeye işaret eder. Böylesi bir durumda dünyevi ve uhreyi beklentilerinden soyunmuş bu alemin garibi Hakk'a karip olan Meryem remziyetinden Cebrail'in bıraktığı mâna melekesi sükut üzeri doğuşat bulur. Ve her türlü dünyevi lekeden uzak olarak tecelli buyuruşu ile Hakk'ın kelamının kendinden yana sükuta eren kuldan tecelli ettiği anlatılır. **3)** Meryem ihlas ve iman ile saf tertemiz zihinin bu alemde vücud bulduğu mertebenin ismidir. Cebrail ise ilahi kelamın taşıyıcısı olan ışkın, mânanın, kavrayışın, Hakk ile bakışın, irfan zevkinin, aydınlığın biçimlendiği melâike olarak hakikatin habercisi olma mertebesinin ismidir.
Bu bağlamda menfaatlerle kirlenmemiş zihin olan Meryem olunmadan Cebrail'i kendimizde bularak doğar doğmaz konuşan, Hakk'ı hakkıyla bilme mâna melekesi olan isa'yı kendimizde doğurarak İsa'yla hem hâl olamayız,isa olamayız. Böylece bu alamde Hakk'ın hakikatini esma tavırlarıyla kelimi anlatan aydınlanmış hakikat ehli olamayız. **4)** Hakk'ın kudretini en saf biçimde üzerinde bulundurmak, Hakk ile bakmak Hakk'ın kudretine yönelerek yalnızca Hakk 'tan dilemek, irade üzeri Hakk'a yakin olmak, irade-i külliyenin en saf şekilde tecelli ettiği ihlasta bulunmak, ilahiyatın tecellisini gizli yaşamak Meryem olmaktır. Böylesi Meryem olan külli aklın mâna taşıyıcısı olan kudretle tanışır. Bu kudret külli iradeye bağlı saf olan cüzi irade sahibinden Hakk'ın kelam nurunu çıkartır. Meryem olan hakikate gebe olandır. Meryem olan iradesi Hakk'a bağlı olan kişinin alemdeki belalardan yana Hakk'a sığınarak kudret bulan, kudreti Hakk kelamında biçimlenipte İsa olan kişidir. **5)** ihlaslı saf olan irade dişildir. Haklar üzeri olan hakikatin kelamı erildir. Hakikat kelamı dişil olan iredemizi batıl olan dünyevi korku, çekince ve menfâatlerden yana sükuta erdirterek dünya olan beden zindanında ferahlanmamızı ve sonuçta da ruhlanmamıza sebep verir. **6)** Meryem olupta cinsiyetinden yana fena bulan Hakk'ın varlık tecellisiyle varoluş bulan kişiler kendilerinde Hakk sırrını kendi hevaları doğrultusunda nefslerinden söylemezler. Heva ve korkularından yana sükutta bulunduklarından dolayı kendilerinde tecelli eden Hakk'ın varlık nuru, sıfatı, esması ve ayeti kendiliğnden kendi hakikatini söyler. Meryem bize insanda tecelli eden hakikatin hakkınca nasıl yaşanması gerektiğinin ders ayetidir. Hakikati bulanda hakikat kendini söyler, nefs değil!

Yukarıda anlatılan altı şık doğrultusunda birkaç anlamlandırma daha yapabiliriz. Lakin yukarıda anlatılanlar da anlaşılması gereken odur ki Kur'an mitleri ve tasavvufta anlatılan mitler, bize bizi anlatan gönlümüze tercüman, varlığımıza ayna ilahi tecellilerdir. Böylesi mitlerde herkes kendi varlık sıfatları üzeri kendi hâllerini, ne yapması gerektiğini, hangi varlık mertebesinde seyir ettiğini bulur. Bir çok düzeyde anlamlandıra bileceğimiz Hızır ile Musa kıssası da aynı bağlamda tecelli bulmuştur. Bu mitin ayrıntılarına geçmeden ehli için belirtmek gerekir ki Hızırın yaptığı her fiil Musa'nın daha önce yaşadığı halleri üzerinden ona onu anlatmak ve ona onu anlatırkende yaptığı ameller üzerinden de kendisini ve ilmini Musa'ya anlatmak olmuştur.

Hızırın çocuğu öldürmesi Musa'nın daha önce Mısırda bir insanı öldürmesi, Allah için karşılıksız duvarı örüşü Musan'ın Şuayb'in kızlarına Allah için yardım etmesi, Hızır'ın gemiye zarar vererek müminleri kurtarması ise Allah'ın bir sandıkta bebekken Musa'yı kurtarması ile örtüşür. Bu da Hızır'ın eyleminde Musa'nın yaşadığı hadiseler üzerinden Musa'ya Musa'yı fiiliyat aynasından anlatmasıdır. Bu şu demek olur ki herkes yaşadığı varlık sıfatları üzeri yaşadığı olay ve olgular üzerinden Hakk Teâlaya vuslat için yol bulur.

İnsan varlık sıfatlarıyla Hakk'a böylesi yol buluşunda kendinden daha çok Hakk'ı kendisine dışsal olarak gözler olduğundan kendi sıfatları üzeri kendisine eylemlerinde ve yaşamın diriliğinde yakin olan Hakk'ı göremez. Hakk'ın sıfatları üzeri varoluştayken Hakk'ın, yaşadığımız olay ve olgular üzerinden bizi bize anlatışıyla ve kendi varlığına eylemlerimiz üzerinden yetiştirişi bu kısasın anlatımında biçimlendirilmiştir.

Hz. Hızır çocuğu öldürürken kendisindeki heva veya ilkelerlede biçimlenebilecek, bizi hakikate örtebilecek kıyas ve inat çocuğunu öldürdüğünü, Musa'nında böylesi kıyas ve inat çocuğunu öldürmesi gerektiğini eylemiyle anlatmış olmuştur. Hızır iki yetim çocuğun hakları olan hazine üzerine duvar yaparken, bu alemde kendisinde yetim hükmünde bulunan ruh ve akıl çocuğunu kendisindeki ilahi hazine olan mânaya ve olayların hikmetine vakıf olmasının susarak, ne söyleniyorsa yaparak, her türlü fiilde hikmeti gözlemliyerek tefekkür işinde mâna duvarı örerek, gerçekleştiğini böylece Hızır olduğunu Musa'ya eylemiyle anlatır olmuştur. Ve Musa'nında kendisinde ki akıl ve ruh olan iki yetim çocuğu nasıl ilahi hazineye vardırtması gerektiğini, nasıl Hızır olabileceğini de eylemleriyle anlatmış olmuştur. Ayrıca Hızır müminlerin bindiği gemiye zarar vermesiyle de Musa'ya nasıl Hızır olarak Hakk'ın kudreti üzerindeyken dahi fakr olarak Hakk'ın mülkünde kendine varlık vermeden nasıl yaşaması gerektiğini ve kudreti nefsinden dolayı değil insanların çaresizliklerine tasarrufta himmet ederek yaşamak gerektiğini böylece müminlere varlık deryasında Hakk'ın cebbar ve azamet hışmına uğramadan onlara nasıl sığınacak bir gemi olunacağını eylemleriyle anlatmış olmuştur. Böylece insanları şeriaten değil, kainattaki fiiliyatta hikmet üzeri hikmete nasıl vakıf olunacağı ve nasıl yaşamaları gerektiğinin hak bilgisini Musa'ya yaptığı amellerde ki fiiliyat üzeri örnekliyerek anlatır olmuştur. Bu mit üzerine hak bilgi doğrultusunda birçok anlamlandırmalarda bulunabiliriz. Ehline bu mitteki aklın hali üzeri nasıl kendisi üzerinden kendisi anlatılırken Hakk'ın kendisini

aşikar ederek kendisine yetiştirdiğini beyan etmek kanaatimce yeterlidir. Hususen zevk ehli için de bu mitten farklı düzeyde dersler beyan etmek gerekirse:

1) Hızır ile Musa kısasında Hızır mürşid, Musa ise mürid olmayı işaret eder. Bu durumda kıssasta müridin talep ettiği şeye nasıl kavuşması anlamlandırılırken mürşidin Hakk aynası olarak eyleminde öğretici olduğu görülür.

2) Kıssasta temel alınan ilke ilim sıfatıdır. Bu sıfat mürşidte âlim esması gereğince tecelli buyurur. Âlime tabi olmak ilme varmayı sağlar. Lakin kişilerin daha önce edindikleri ilimlerle varlık buluşları yeni edinecekleri ilime perdeli olmalarına sebep verir. Bu da Musa'nın her soru soruşunda görünür. Âlime tabi olmak demek sadece onun bilgisini öğrenmeye tabi olmak demek değil ayrıca âlimin varoluş bulduğu ilmi onun eylemlerinde, huylarında yani ahlak biçiminde de görerek ahlakıyla da ahlaklanmak anlamına gelir. Bu da ahlaki olarak varoluşumuza sebep ilmimizde ve ilmimizin göründüğü amellerimizde sükuta ererek tabi olduğumuz âlimin ilmine ermeye çalışarak mümkündür. Kişilerin ahlaki varlık sıfatlarını bırakmaları varoluşlarına kast olduğundan dolayı çok zordur. Bu sebepten dolayı yaşam biçimimizi tamamıyla değiştirecek her türlü ilimi öğrenerek bilgide değişim, dönüşüm; ilmin kendisini dolayımsız olarak aktarmaktan daha çok kişinin varoluş sıfatlarıyla aynalaştırarak aynalaştığı sıfatları üzerinden dolayımlı olarak bilgi edinilmesi sağlatılarak gerçekleştirilmelidir. Kişilerin bilgide değişimi ve dönüşümü varoluş sıfatlarına dokunarak gerçekleşmesi sebebiyle kişilerin, değişim ve dönüşüme direnişleri söz konusudur . Bundan dolayı ilme talip kişilerin varoluşlarına kast sebebiyle ilim ve ilmin getirdiği ahlakta yeniden doğuşları pek zor ve sıkıntılı bir durum oluşturur. Bu da kıssasta net bir biçimde Musa'nın tavırları üzerinden görünür.

3) Yaşadığımız her türlü olay ve varlık bulduğumuz her türlü sıfat kainat üzerinden imam-ı mübin tavrında bulunan Hakk tarafından kitab-ı mübin olan kainat aynamızda biçimlendirildiğinden dolayı yaşadığımız her şeyin karşılığını kainatta da buluruz. Kainat bize yaşadığımız şeyleri anlatan hâl aynasıdır. Bu da kıssasta anlatılan iki deryanın buluştuğu yerde Musa'nın yoldaşı olan gencin balığın canlanmasını haber vermesiyle anlamlandırılır. Şöyle ki Musa'nın yoldaşı olan genç Musa'nın talep ettiği muradına karşı yılmaz olduğunun işaretçisidir. Ölmüş balık ise her ne kadar Musa talep ettiğinde yılmaz olsa da talep ettiğine ermenin umudunu yitirdiğine işarettir. İki deryanın buluştuğu yer iki derya misali olan iki zatın farklı ruh hallerine sahip mâna deryaları olduğuna işarettir. Bu sebepten dolayı iki deryanın buluştuğu yerde birbirleriyle karşılaşmışlardır. Kâinat onların haline ayna iken bize de her nerde hangi fiilde yaşıyorsak yaşayalım yaşadığımız olay ve olguların bizi ilkeler düzeyinde remizli bir biçimde anlatır olduğunu da bu kıssasta anlamlandırılmaktadır.

4) Bu kıssas bize ilmin değiştirici ve dönüştürücü gücünü işaret eder.

5) Bu kıssastan anlaşılıyor ki Musa her ne kadar kelam sıfatının temsilcisi olsa da kelamın biçimlendiği Hakk'ın iradesi üzeri hareket etmektedir. Hızır da her ne kadar âlim esmasının temsilcisi olsa da Hakk'ın irade sıfatının tecellisi üzeri hareket etmektedir. Hakk'ın iradesi Musa'da olanı yaşaması doğrultusunda O'na varlık verirken, Hızır'da da olacağı yaşaması üzeri O'na varlık verir. Musa'nın talip olduğu bilgi olanı yaşamanın bilgisi değil olacağı yaşamanın bilgisidir. Olacağı yaşamak, olacağa şekil vermek ise şeriatta hükümler üzeri olanı yaşamaktan daha çok gerçek diri olan Hakk ile yakinde bulunarak gerçekleşecek bir şeydir. Başka bir deyişle de kanun koyucuyla yasaya aşkın olarak olanın varoluşuna dokunabilir ve onu değiştirebiliriz.

6) Mit bize Musa'nın sebep ve vesilelere göre olanın bilgisi üzeri tavırda, Hızır'ın ise neden, sonuç ilişkilerine göre olacağın bilgisi üzeri tavırda olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda olacağın bilgisini bizler sebep ve vesile durumu üzeri değil, neden sonuç ilişkisinin neticelerine göre olay ve olguların ilişkilerini takip ederek görebileceğimizi bu mitten öğrenmekteyiz.

7) Mitte Musa ilahi iradenin sonucu olarak düzeni sağlayan yasaların temsilcisidir. Bu da Hakk'ın yasalar üzeri tavırda oluşu sebebiyle adl sıfatında rahman tecellisi gereği Musa'da tavırda bulunduğunu bize gösterir. Hızır ise ilahi iradenin sonucu olarak müminlere karşı şefkat ve merhamet tavrında ilahi ahlakın biçimlendiği yasaların temsilcisi olarak Hakk'ın rahim tecellisini bize gösterir.

8) Musa beden kitabının yasalarıyla âlemi okuyor ve tavırda bulunuyor. Hızır ise gönül kitabının yasalarıyla âlemi okuyor ve tavırlarda bulunuyor. Mit bu bağlamda yasalarda adl sıfatı ile umumiyette rahman tavrında kararlı, hususiyette ise rahim tavrında merhamet ve şefkati sebebiyle koruyucu, setr edici, himmet edici ve böylece bahş eden Hakk'ı iki nebisi üzerindeki tecellisiyle bize göstermektedir.

9) Bu bağlamda mit her insanın meşrebi olan özgün sıfatları üzeri her şeyi algılayabildiğini ve bilgisi gereği tavırlarda bulunduğunu bize göstermektedir.

10) Hızır'ın adl sıfatı gereği olumsuz gibi görünen eylemleri ve Musa'nın haklar doğrultusundaki tavırları üzerinden Hakk Teâla adl sıfatını iki tecellide bize göstermektedir. Bunlar adl-ı mutlak : Bu adalet tavrı herkes için geçerli olan evrensel yasalar üzeri tecellide bulunmaktır. Adl-ı mutlak tecellisi kainat yasaları üzeri hâkim olan ve hikmette görünen, insanın istikbalinde kurtuluşuna, dünyada da sulh içinde yaşamasını sağlayarak kati olan şerri yasalar olmak üzere iki noktada görünür. Böylesi adalet zorunluluklar ve haklar üzerine ikame, idare ve idame düzeyinde varoluşu tesis etmek için zorunludur. Bu bağlamda Musa mitteki kendi iradesi dışında karşı duruş tavırlarıyla bizlere genel olan zorunlulukları ve haklar üzeri olunması gerektiğini işaret eder.

Umumi olan zorunluluklar ve haklar üzeri yaşamın temel nedenselliği bilinmeyi murad eden Hakk'ı zorunluluklar üzeri bilmek, haklar üzeri yaşayarak da ilahi ahlakın küre-i arzdaki temsilcisi olmaktır. Bu durumda zorunluluklar üzeri Hakk'ın varlığını bilmek vicdanen O'nun var olduğunu

kabul etmek ve O'na iman ederek O'nun belirlediği haklar üzeri yaşamak O'nun, insanın nedenselliği doğrultusunda yaşaması için koyduğu yasalardır. Böylesi yasa Hakk'ın muradı doğrultusunda umumi değil hususiyete ait istisnai ilahi tavırlar ortaya çıkartır.

Hususiyete ait Hakk'ın ilahi tavırları Musa'da tecelli eden ulûhiyetin tavırlarından daha çok Hızır'da ulûhiyetiyle iş görüşünde rûbubiyet tavırlarında tecelli ettiği adl-ı izafide biçimlenmekte olarak görünür olur.

Adl-ı izafi: Adl-ı izafi kâinatta kâinatın bir ilkeye bağlı olarak her türlü değerlendirmeye açık oluşu düzeyinde görünür. Bazen olur ki insan yaşantısında bir devletin bekası için bir insanın iyiliği için yalan söylemekte, bazen de olur ki istisnai olarak bir kulda Hakk'ın umumi yasalarına aşkın bir kudret durumu arz eden keramet ve mucizelerde görünür. Bazen de olur ki Hızır'ın mitteki eylemleri üzerinden işaret edildiği gibi Hakk'ın kendisine iman edenleri hususi bir tecellide istisnai bir durumda koruyucu, setr edici, himmet edici biçimde görünür.

11) Mitte Musa rahmaniyet üzeri zorunluluklarla varoluşun, Hızır ise râhimiyet üzeri Hakk'a dönüşün ve varışın işaretçileridirler. Bu da bizlere Allah'ın adı ile Allah'ın şeriat üzeri yasalarının zorunluluğunda haklarımız ölçüsünde yaşarken doğru bildiğimiz zorunluluklar ve koşullandırmaların dışında karşılaşacağımız olay ve olguların hikmetlerine erebilmek için hüsnü zan üzeri gözlemleyerek ilahi iradeyi yani ilahi nedenselliği sebep olunan neticeler üzerinden sabrederek müşahede edilmesi gerektiğine işaret eder.

Rahmaniyetle varoluşta bulunan bizler ihlâsta hüsnü zan ile râhimiyet tecellisine ererek Hakk'a dönüşte bulunabiliriz. Rahman tavrında Hakk ile varoluştayızdır. Rahim tavrında ise varlık bulduğumuz sıfatlar üzeri yaşadığımız olaylar ve olgular üzerinden Hakk'a dönüşteyizdir. Bizler Hakk'a rahim tavrı üzeri dönüşteyken rahman tavrı üzeri bulduğumuz birçok doğru bildiğimiz tavırdan feragat etmek zorundayızdır. Çünkü bir mertebedeki doğru olan yasa tavrı başka bir mertebe doğrusunun yasa tavrına göre hüküm taşımayabilir. Yani her doğru bulunduğumuz durumun doğrusu olarak başka durumlara göre izafi bir biçimde görünür. Bu da mitin bize işaret ettiği bir ilkedir.

13) Mitin tevil anlamında Musa yasalar üzeri yaşamın temsilcisi olarak olay ve olgulara yasayla bakışı işaret eder. Hızır ise iki yetim çocuk remiziyetiyle kastedilen ruh ve tevhid ile biçimlenmiş akıl ile beden duvarına saklanmış olan ilahi hazine ile yani (nur, mana, hâl ve melâike durumunda Hakk ile) olay ve olguları yakinen müşahede etmenin temsilcisidir.

Yetim çocuklardan biri mana kutbu İsa'yı diğeri ise tevhid aklının kutbu Muhammed Mustafa'ya (s.a.v) da işaret eder. Bu da bize nesnenin yasaları ile nesnelere bakarken hakikatin anlatıcısı olan sezgiler ve esmalarla mana bularak, nesneye ve sebeplere aşkın bir biçimde ilahiyatı tavırlarda müşahede etmenin gerçekleşmesi gerektiğini İsa nebi üzerinden bize anlamlandırmak gerektiğini işaret eder. Ayrıca Hakk'ın hakikati üzeri her şeyi hakkıyla görerek hakları ölçüsünce ilişkide bulunmak gerektiğini Muhammed Mustafa (s.a.v.) üzerinden bize anlamlandırmak ve yaşamak gerektiğini işaret eder. Bu bağlamda bu iki mertebenin kemâlat halinin değil çocukluk halini ve

çocukluğun saflığı üzeri bulunmayı Hızır, olay ve olguları hakları ölçüsünce gören ve hakları ölçüsünce onlarla ilişkilerde tavırda bulunan, eyleminde kâmil bir zat olmanın ahlakını bize işaret eder. Bu da bize bu ahlakın Hızır'ın safiyane karakterinde kâmil olması sebebiyle yaşam biçiminde ermemiz gereken makam olduğunu işaret eder.
Mitteki iki çocuk yukarıda anlatılan koşullandırma olan yasalarla değil hikmet üzeri yasalarda Hızır'ın sezgi, iç görü, iç ses ile ilahi irade üzeri Hızır olmasının ahlakında tam, lakin esmalar ve ayetlerle hakikati bilme, esmalar ve ayetlerle haklar üzeri Hakk'ı bilerek yaşamın kemâlatından yana tıfıl olduğunu işaret eder. Zaten bu tıfıllık sonucu Musa'yla olan ilişkisi Hakk'ın emri üzerine Hızır tarafından bitirilmiştir. Bu da Hızır'ın akibetler üzeri olay ve olguları bilirken Hakk'ı, hakikatiyle ve hakkıyla esma ve ayet tecellisinde o zamanda kemâlatıyla müşahede edemediğine işarettir.
14) Musa haklar üzeri bakarken kaderi gözetendir. Hızır ise kazayı gözetendir. Musa ile Hızır kader ile kaza bilgisinin tamamlayıcı temsilcileri olarak ilahi irade üzeri bulunmalarıyla kaderin belirlendiğini işaret ederler. Yani gelecekte olunacak durumlara göre evveliyatta Hakk Teâla melâikesi ile geçmişi şekillendirir geleceğe taşır. Yani murad edilen ne ise her şey ona göre biçimlendirilir ve murada doğru devinir. Bizlerin niyet ve beklentileri ilkesel düzeyde ne kadar güzel, doğru ve iyi olsa da Hakk'ın muradına kıyasen bir hüküm taşımaz.
15) Mühim olan Hakk'ın iradesi doğrultusunda hikmet üzeri tavırlarda bulunabilmektir. Kendi benliğimiz doğrultusunda hikmet üzeri bulunsak da ilahiyatı anlamakta zorlanırız ve ilahiyat üzeri yaşamakta problemler yaşarız. Yani Hızır benliğinden soyunmuş ilahiyat üzeri yaşamayı işaret eden mit kahramanı olarak temsilen, Musa da ilkesel biçimde oluşan benliğinden soyunamamış mit kahramanı olarak temsilen biçimlenen karakterlerde görünürler.
Bu da bize murad ettiğimizi öğrenmek için değil murad ettiğimize aşk ve muhabbetle ermemiz gerektiğini işaret eder. Çünkü bir şeyi istemek ve o şeyi bilmek, o şeye bizi erdirtmez. İstediğimiz her ne ise ona arzu ve tutku ile aşk ve muhabbette bulunarak ona varmanın gerekliliklerini yerine getirerek erebiliriz. Başka bir deyişle de kendimiz olarak şahsımızda değil karakterimizde fena bularak istediğimizle biçimlenen karakterde varlık bularak istediğimize ermiş olabiliriz. Bu bağlamda Musa kişiliğinde fena bulması gereken müridi, Hızır ise talibin kişiliğinde fena bularak aşk ve muhabbetle gerçekleşen rabıta ile maneviyatından beslenilen mürşide işarettir.
16) On beşinci şık bağlamında belirtmek gerekir ki Musa kudret ile tesir bulan ve kudret ile tesir edebilen fıtratında bulunur. Hızır ise eyleminde kudreti ile görülmekten daha çok hikmetiyle iş gören, eyleminde görünen Hakk'ın sıfatı üzeri fıtratında bulunur. Bu bağlamda Hızır her ne kadar olunması gereken ereği işaret etse de; her insan ilahi fıtratı gereği tabi olduğuyla değişim, dönüşüm ve oluşum sürecindeyken kendine özgü özgünlükte varlık bulduğundan dolayı ereğe, kendine dışsal değil kendinde içselleştirmesiyle kendinde varır. Bu sebepten dolayı zanni benlik davranışlarımız ereğe kendimiz de ererek erek ile varlık buluşumuza engeldir.

Bu sebepten dolayı Hızır üstat olarak Musa'ya dıştan rehber olduğunun, O'nun kendisindeki mürşidi bulması gerektiğine yardımcı olduğunun bilincinde bulunarak Musa ile olan sohbetinde ektiği mâna tohumlarından sonra yollarını ayırır. Çünkü herkes fıtratı gereği Hakk'ı ilahi sıfat tecellisinde kendinde bulmalı ve yaşamalıdır. Bu da ferdi hikmetin temeli ve biriciklikteki zorunluluktur. Zaten iki deryanın karıştığı değil de birleştiği yerde buluşmaları, beraber oluşlarının sohbetinde ilimlerinde zevk edebilecekleri lakin farklı fıtratları gereği biriciklikte iki ayrı gönül ve mâna deryası olarak kalacakları mitin en başında işaret edilmiştir.

17) Bu bağlamda mitten çıkartılması gereken en güzel hayat dersi hiç kimsenin birebir bizim gibi olamayacağının bilincinde olarak fıtratları usulünce onları eğitmek gerektiğini bilmemiz gerektiğidir. Ayrıca böylesi eğitimde bizlerin de katkısıyla kişilik duvarı örülen kişinin değişim, dönüşüm ve oluşum sürecinde geçirdiği başkalaşımda kendimizi ve ilahi sıfatlarla tecelli eden Hakk'ı farklı tavırlarda müşahede etmiş oluruz. Bu da nübüvvetin velayet bereketi faziletlerindendir.

18) Musa'nın Hızır'a " **Beni sabredenlerden bulursun.** " demesi ahdetmesidir. Talip olduğumuz istediğimiz şeyler için ahdetmemiz istediğimize varmamıza engeller çıkarsa eğer sözün mesuliyet taşıması sebebiyle sözünde durmanın ahlakı gereği bizi yolda bırakabilir. Bu sebepten dolayı yoldayken ahd ile yolumuzu kendimiz bitirmemek için, ahdetmeden sadece gerekli olanı maddi ve manevi gücümüzün yettiği kadar yaparak yol tutmamız yerinde olur. Özellikle belirtmekte gerekir ki ders almak için kâmil insanlara giderken sözler üzeri bulunmamız gerekir. Çünkü sözlerimizi tutamayacak koşullar sonucu yalancı durumuna da düşebiliriz. Bu da azameti kibriyaya dokunduğundan bizleri Hakk'a örtebilir ve kamillerden de uzaklaştırabilir.

19) Musa otoriteye, Hızır ise otoriteye değil fıtrat üzeri yetiştirmeye ve fıtrat üzeri ünsiyete bulunmaya işarettir. Bu da özgürlüğün temsilcisi olan Musa'nın yasalar üzeri otoritede toplumsallaşmanın sonucu olarak toplumda özgürlüğün bekasının yasalarla gerçekleşmesinin temsilcisi olduğunu da işaret eder. Lakin ferdi olarak özgürlük Hakk'ın iradesini dolayımlı biçimde zorunluluklarda koşullandırılmayla yaşamaktan daha çok Hakk'ın iradesini, yaşamın diriliğinde dolayımsız olarak bulmak ve hayır amellerde bulunarak madde, heva ve acıların zulmetinden kurtularak nedenini ve iradesini Hakk ile bulmakla gerçekleşir.

Hızır bu bağlamda zulmetten Hakk'ın diriliği üzeri kendinde ilahi iradeyi bulan olarak yaşamda diriliğin verdiği özgürlüğün temsilcisidir. Zaten iradeyi külliyeyi cüzi iradesinde bulana şeriatın sınırları gerekmez.

20) Otoritenin ve şeriatın anlamı disiplinle beraber tuzda remiz olur. Hızır ise otoritenin, koşullandırılmanın dışında sezgi ve keşf ile bilme hikmetine işaret eder. Bu durum muhabbetin yani sevgi ile ilişkinin remiziyeti olan şekerle remiz edilir.

21) Musa zorunluluklarda beden kitabı ve kainat kitabına vakıf olmanın, Hızır ise ilahi hazine olan Hakk ile beden kitabı ve kainat kitabına (kitab-ı mübine) vakıf olmanın temsilcileridir. Böylesi temsilde Hızır Musa'ya gizli hazine olan

Hakk'ın, fıtrat bilgisi (genetik bilgi) üzerinden bedende ve mümkinatın varoluş bilgisi (neden, sonuç bilgisi) üzerinden de sırlandığını ve sebepler dairesinde Hakk'ı bulamayacağımızı, iman, ihlas ve hayr üzeri tevekkül ve tefekkürde bulunarak O'nu eşyanın tabiatına aşkın ilahi sıfatlarıyla fiiliyat tavırlarında bulabileceğimizin ve müşahede edebileceğimizin dersini verir. Bu da feyzi mukaddesten beslenen Musa ve feyzi akdesten beslenen Hızır'ın diyaloglarında net bir biçimde görünür. Mitin özellikle duvar örme anlatımında anlatır olduğumuzu müşahede etmek yerinde olur.

22) Musa yasaya bakan pozitivist biçimde düşünen aklın karakterize edildiği kişilik yapısına sahiptir. Hızır ise ilmi, ruhani düzeyde Hakk katı olan insan gönlünde yani Hakk'ın melâike tavrıyla tecelli ettiği gönül oluşunda bularak düşünen ve ruhani düzeyindeki aklın karakterize edildiği ilahi bilgi doğrultusunda yaşayan kişilik yapısına sahiptir.

Pozitivist aklın hak olan yasalar üzeri bakışı ve bunun dışında olanlara şüphecilikle bakışını Musa remiz eder. Aynı doğrultuda Hızır'da ruhani düzeyde ilim bularak aklını işletenlerin bilgilerinden emin, yaşamlarında ise eylemlerin doğru olduğunun bilincinde selamet içinde yaşamanın sulhunda bulanların hayata bakışını remiz eder.

23) Musa eşyanın tabiatı üzeri kendi nefslerini heva ve zanlarını ilah edinerek zulmetin esir aldığı insanların özgürlüğe ermeleri umudunun biçimlendiği temsili karakterdir. Hızır ise vahdet deryasında Hakk'ın varlığından emin olupta kurtuluşu, selameti Hakk ile bulanların zulmetten korunmaları, sakındırılmaları, setr edilmeleri doğrultusunda zulmetten zulmet ile kurtulan hürriyet abidesi olarak umut edilen yedullahın temsili karakteridir.

Musa zulmetin esaretinde bulunanların umut ettiği aydınlığın, nurun eli olmasıyla yedullahtır. Hızır ise hak yolunda darda kalmışların umut ettiği selametin eli olmasıyla yedullahtır. Fıtri olarak bu bağlamda sıfat sahibi olan bu iki şahsın bize mitte gösterdikleri ise Hakk'ın kuluna hakkını kulu eliyle verdiği, bunu bilmeyen cahilin kuldan bildiğidir. Böyle ise sebep ve vesile dairesinde Hakk'ı ilahi tavırlarında müşahede etmemiz gerektiği sebep ve vesilelere de aldanmamamız gerektiğinin dersi bize mitte verilmektedir.

24) Her kişinin bir şeyi talep etmesi, talep ettiğiyle yüzleşmesiyle imtihan edilmesini gerektirir. Talep edenin talep ettiğine karşı samimiyetinin belirlenmesi ve fıtratı üzeri talep ettiğini gayreti sonucu hak ederek bulması için imtihan zorunludur. İmtihan bir nevi "**İnsana çalıştığından başka bir şey yoktur.**" ayetinin tecellisi sonucu olarak çalıştığının sonucu olan bereketi fıtratı gereği toplamasının zorunluluğudur. Bu da mitte Hızır'ın eylemleriyle denenen Musa üzerinden bize işareten anlatılır.

25) Kişi fıtratı üzeri Hakk'ın muhabbetine erdiyse eğer; fıtratının gereği hakları olan Hakk tecellisinden istidadı dâhilinde razı (hoşnut) olmalıdır. Bu da Hızır'ın mitin sonunda Musa ile yollarını ayırması üzeri bize anlatılır. Bu hadiseyi şu biçimde dillendirirsek; Sen ki hazır olanı bulmuşsun razı ol O'ndan. Hızır ne ne gerek! Hazırı bulana Hızır gerekmez. Hızır hazır olanı bulamayanlara hazır olan nazarıyla görünendir.

26) Özet olarak da belirtmek gerekir ki ilkesel düzeyde ne kadar Musa veya ne kadar Hızır'ız. Hakk'ın koyduğu şeriatta varlık bulan, tavırlarda bulunan Musa'yı ve Hakk'ın iradeyi külliyesini hayır üzere cüzi iradesinde bulan, şeriat kaydıyla bakmayan, iman eden çaresizlere yardım eden Hızır'ı ne kadar yaşayabiliyoruz? Zulmet diyarında zulmette kaybolan çaresizlere, kıblesi Hakk olanlara yedullah olarak ne kadar yetişiyoruz? Bu dersler haricinde mitin verdiği vb. derslerle üzerinden miti ne kadar yaşayabiliyoruz?

İlahi mitler yaşamda gerçekliliği olan yaşanacakların ve yaşananların ilk örnekleridir.

Yaratıcı miti yani halık olmasıyla el-ilah sıfatında Allah olarak varolmanın miti mutlakiyetin miti olarak tinselliğin nesnellikte değil öznellikte şahıs olmaklıkta bulabilmenin mitidir. Çünkü O yaratırken yaratıcı olarak kendisi değişmeyen şahıs olarak mutlakiyetinde halk etme tavırlarında bulunuşuyla tensellik ve nedensellik üzerinden tinsellikte seyir eder. Yaratan miti şahıs olarak tinsel yaşayabilmenin zorunlu mitidir.

Yaratılışın miti olan Adem miti anne rahminde cennette bulunurken alem-i safiline indirilen her insanın maddeye yönelmesini ve estetik üzerinden kişilikte karakter edinilmesinin mitidir.

Kurban mitleri iyi niyet üzeri kişinin nefsinden ve canından feragat ederek kurban ettiği veya kurban olduğu durum üzerinden Hakk ile kurbiyet bulmanın mitleridir. Bu bağlamda Habil ihlas üzeri malından feragat ederek Hakk ile nimetlerinde yakinlik bulmanın mitidir. İsmail, İbrahim'in sevdiğinden kurban ederek iman ile Hakk'ın varlığından emin mümin olabilmenin ve kurban edilecek olanında Hakk'ın varlığını zati tecellide fedai can üzeri bulabilmenin mitidir. Hasan kendi varoluş hakkından feragat ederek Hakk'ı varlığında sulhta bulmanın, Hüseyin de haklar üzeri tavırda olarak hak ilkelerin tecellisine sebep eyleminde Hakk'ı yaşamanın ve bulabilmenin kurbanlığının mitidir. Bizler ise Hakk'ın kuzusu olarak Hakk'a bütün varlığını feda etme ile kurbiyet bulmanın mitiyizdir. Kurban mitleri toplumsal belleği oluşturmakta en etkili olan mitlerdendir. Kurban mitinde kurban Tanrı ile bağlantı kurmanın, O'na olan imanın ve samimiyetin şiddeti göstergesinin sebbolüdür.

Ütopya mitleri olarak anlamdırılan ahiret mitlerinde cennet umudun, huzurun, selamet bulmanın, aydınlanmanın mitidir. Cehennem ise korkunun, acının, Hakk'a örtük olmanın karanlığında bulunmanın, ilahi adaletin tecelli ederek cezalandırılışın mitidir. Cennet bize ahir olan gelecek olarak heva ve zanlardan kurtularak özgür olabilmeyi imler. Cehennem ise ahir olan gelecek olarak bize ilahi gerçeğe örtünüşümüz sonucu azaba düccar olmayı ve tutsaklığı imler.

Peygamber mitleri ise yaratıcı mitine bağlı olarak tinsel yaşamın, varoluşun nedenselliğinde Hakk'ın varlığının gerçekliği üzeri O'nun ilahi sıfat tavırlarında yaşayabilmenin olabilirliğinin mitleridir.

İslam dininin en büyük miti ise Hakk Teâla'ya yetişebilmenin olabilirliğini bizlere işaret eden miraç mitidir. Bu mit nurani boyutta varlık bulmuş mahlukatın gökler denilen iç alemdeki asli suretleri üzeri müşahede edilişinin mitidir. Bu mitte her ne ki göklerde müşahede edilmektedir bu alemde mevcudata ya gelmiştir ya gelir ya da gelecektir. Miraç miti zulmetten ve kesretten yükselerek alemlerin vahdetini ve alemlerde vahid olanı delilleri olan ayetleriyle müşahede etmenin mitidir. Ayet demek gerçeği işaret eden akli delil demektir. Bu bağlamda miraç bu alemin asılları olan melekler aleminde meleklerin Hakk'a delil teşkil eden ayet halleri üzerinden Hakk'a yükseliştir.

Birlik deryası veya gönül deryası da diyebileceğimiz göklerde ayet müşahedesinde bulunmak gördüğünün ve yaşadığının eminliğinde yaşamın ve yaşamanın gerçekliliğinde Hakk'a yetişmektir. Bunun içindir ki miraç gönlün akıl cihetiyle mantıksal olarak yasalar üzeri Hakk'ı müşahede etmenin ciraç seyrinden farklı olarak gönlün ruhani cihetiyle sezgisel kavrayışta ve gönüle hitap eden kelamda Hakk'ı ayetleri üzeri müşahede etmenin seyridir.

Miraç mitinde anlatılan seyir kişinin cüzi varoluşuna neden unsurlardan kurtularak külliyatta varoluşuna sebep ve bu alemin asılları da olan unsurlarla ilişkide olarak değişim ve sonuç olarak da dönüşümün seyridir. Bulunduğumuz aleme içkin olarak bulunduğumuz alemin asıllarının bulunduğu melekler alemindeki seyrin sonucu olarak bu alemin asıllar aleminin iz düşümü olması sebebiyle gölgeler vadisi olarak tasavvufta adlandırıldığı görülür. Gölgeler vadisinde gölgelerden asıllara yükseliş asılların seyrinde bulunma insanın asli varlığı olan ruhaniyetle mümkündür. Kalbi olan görücü ve duyucu olan ruhtur. Ve ruhun asıllarda seyri bağlı olunan bedenin şekli üzerine insan biçiminde suret buluşuyla gerçekleşir. Miraç bu bağlamda bedeni biçimde, kalbi durumda şuurlu olarak ruhani düzeyde gerçekleşmiştir. Bu da ehline malumdur.

Bizlerin ilahi düzeyde değişimi, asıllarla olan alakadarlığımız ve ilişkilerimiz sonucu yaşadıklarımızla dönüşümde bulunduğumuz oluşumda sonuç bulur. Bu bağlamda miraç Hakk'a yükselirken ilahi sırlara vakıf olarak ilahi sırlar üzeri değişimin, dönüşümün ve oluşumun mitidir. Bu mitte asıl olan en büyük hadise ise miraçta görülen her şeyin insanın varlık aynası olduğudur. Miraç, insanı sağir olmaklıktan insanı kebire yükselerek insanı kebirde varlık unsurlarını müşahede etmenin, kendi varlık sıfatlarıyla sulh ve huzur bulmanın sonucunda birliğe ererek kendi olan kendisi olabilmenin hakikatiyle insanı kebir olabilmenin seyridir. İnsanı kebir olmak demek bir cihetiyle alemin asıllarıyla varolmak bir cihetiyle de Hakk'ın üzerinde ilahi sıfat tavırlarıyla kendisini aşikar ettiği üstad-ı sani olarak mirat-ı hak olan imam-ı mübin olabilmektir.

Miraç mitindeki en büyük hususiyetlerden bir tanesi de kişinin geçmişi olan dünya ve geleceği olan asıllar seyrine aşkın olarak huzuru ilahiye varmasıdır. Ayrıca geçmişe olan insanlık seyrine ve geleceğe olan insanlık seyrine aşkın olarak evveliyatı Hakk ahiri Hakk olan seyirde bulunmaktır.

Miraç miti hakkında kitabın birkaç yerinde beyanlarda bulunmuş olsak da hususen bir daha beyanda bulunmak yerinde olur.

Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya burakla gitmek at figürünün aslı olan melâikeyle yol almaktır. Bu melâike Hakk'a, O'nun hakikatine olan muhabbet ve hüzün melekelerimizin asli suretidir. Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya gidiş isra yani gece yürüyüşü olarak zikredilir. Bu da Hakk'ın evi olan insanın kendisini Hakk'a uzak tutan kulluk perdesinde yaşamasına sebep olan karanlıkla anlamlandırılabilinecek gece hükmündeki bedenden ayrılarak ve kainattan üzerinden Hakk'a yükselişin anlamını taşır. Kainatın perde oluşu geceliğinden Hakk'a ve göklerin aydınlığına ruh ile yükselme Mescid-i Aksa'dan birinci gök katına çıkmakla remz edilir.

Birinci gök katında horoz figürünün aslı olan beyaz horoz meleği birinci gök katının kuvvet meleğidir. Bu melâike insanın beden ve şehvet kuvveti üzerinden Hakk'ın tecelli ettiği melekelerinin asli suretidir. Horoz melâikesinin ötüşüyle beraber bütün göklerin zevk ile mest oluşu orgazmda insanın bulduğu şiddetli haz ile mest oluşu haline işarettir. Böylesi durumda insan üzerinde Hakk'ın nurani tecellisi çok şiddetli olur. Yani insan üzerindeki enerji salınımı şiddetli bir biçimde gerçekleşir. Bu da Hakk'ın kişinin doğası gereği helali olan şehvet üzerinden kuluna kendine yükseltişidir. Lakin bu yükseltişte şehvetteki haz maneviyatı idrak etmede kuvvet açılımı hükmünde bir perdedir. Böylesi tecellide Hakk halık esmasının tavrında tecelli buyurur. Adem nebinin birinci gök katında bulunuşu ise anlatılanlar doğrultusunda anlaşılması gerekir ki Havva'ya olan ülfetteki meyili sebebiyle insan soyunun başlangıcı ve devamı olması sebebiyledir. Bu katta meniye benzer bir deryanın görünüşü ve bütün mahlukatın biçimsel olarak varlık bulduğu mahlukat deryasının görünüşü aynı doğrultuda ademiyet tecellisi üzerinden anlamlandırılması gerekir.

Belirtmek gerekir ki ruh deriden, etten, kemikten, ilikten, kandan ve sinir sisteminden çekilişiyle ilahi alemlere yükselir. Bu da zatı ilahiye işaret eden elif harfinin anlam içeriğinin izdüşümü tecellisinde biricikliği ve ayrılığı elif harfi gibi işaret eden bedenden, zatı ilahiye doğru evvela lam harfinin anlam içeriğinin izdüşümü olarak işaret ettiği mülk aleminden lam harfinin işaret ettiği asıllar vadisi de diyebileceğimiz melâike ve ruhani alemlere yükselerek Hakk'ın gönül veya muhabbet deryası da denilebilecek göklere he harfinin tecellisiyle bir oluşum sürecinde olarak ilahiyatla varlık bularak asıllar üzerinden ilahiyatla varlık bulmanın dönüşüm seyrinin başlangıcıdır. Bu dönüşümde seyir edilen ise Allah esmasında Rabb'ül aleminin kitab-ı mübinindeki imam-ı mübin (üstad-ı sani) tavırlarıdır. Miraç bütüne aşkın olarak bütunda külli varlık olan Allah'ın imam-ı mübin tavrında müşahede edilişi seyridir. Kul aslı olan Allah'ın varlığında O'nun Rabb'ül alemin oluşunun imam-ı mübin tavırlarında varlığının başlangıcı olan Hakk'a ahiri olarak yükselir. Allah'tan gelip Allah'a dönücü olan kul miraç ile Allah'a kulluk perdesi üzerinden yükselir. Allah'ın Allah esmasının izdüşümü insanda zuhur eder. Bu sebepten dolayı miraç kişinin kendisi olan Allah'a Allah esmasının tecellisi altında yükselişidir. Bu yükselişte yalnızca kendisi olan elife varım, O'nun külli akıl tecellisinde lam ın açılımı olan melâikede seyir ve melâikenin ilişkilerinin sonucu olarak oluşan mülkün kendisinden he nin tecellisinde bulunarak

Hakk'a dönüşümde kendi varlığının ruhani asliyeti üzerinden ruhaniyetini de var eden Hakk'a varım ile gerçekleşir. Bu da he harfinin işaret ettiği kişinin kendi üzerinden Allah'a varım seyridir. Allah'a varımda ise sulh ve huzur tecelli eder ve böylece kişi kendindeki, Hakk ile bütundan bakan olarak bütünün kendisindeki birlikte biricik olarak ferdi hikmette seyreder. Bu da kulun cennet seyrinin temelini oluşturur.

Miraç seyrinde asıllar aleminin ikinci gök katında yetmiş bin başı her başında yetmişbin yüzü her yüzünde yetmiş bin dili ve her dilinde başka bir lisanda zikri ilahide bulunan Kasım adında rızkı yerlere taksim eden melâike görünür. Bu melâike insan bedeninde bağırsakların temsil ettiği melektir.Ayrıca İkinci gök katında derya melâikesi görünür. Bu melâike böbreklerin meleke tecellerinin aslıdır. Hz. Yahya da böbreklerin temsil ettiği bu gökte Hz. İsa ile böbreklerle beraber göbek bağının da işaret ettiği ikinci gök katında geçici bir şekilde bulunur. Bu iki peygamber sinir sisteminin işaret ettiği tuba ağacının tecellisinin seyrinde de bulunur. Hz. İsa mana melekesi olarak tuba ağacının ilahiyat tarafına bakar. Hz. Yahya ise zulmette canlılık bulan olarak bu aleme bakar. Tuba ağacının temsili sinir sistemi olsa da güneş feleği tuba ağacının gölgeler vadisindeki temsili gibidir. Üçüncü gök katı midenin işaret ettiği fil figürünün temsil ettiği fil meleğinin perdelediği ve Hz. Eyüp'ün bu remizler üzeri bulunduğu tecelli katıdır. Bu kat her ne kadar Hz. Yusuf'un makam katı olmasa da sabır, selamet, şefkat halleri üzeri olması sebebiyle Hz. Yusuf bu katta da görünür olur. Anlatılan bağlamda kalp serçe ve güvercin meleklerinin bekçisi ve kuvvet tasarrufuna sahip oldukları gök katının, beyin şahin melekesinin bekçisi ve kuvvet tasarrufunda bulundukları gök katının melekleri olarak seyreder.

Bu meleklerin izdüşümleri olarak temsilen figürleri de küre-i arzda görünür. Göklerde kürsü diye görünen beyne, sitre-i münteha diye görünen ağız kuvveti olarak kelam ağacına,sitredekelebek, kuş, vb. biçimde görünen keribûyun melekleri ise mâna melekelerinin, cennette bal ırmağı diye görünen mana zevkinin akışına, şarap ırmağı diye görünen hal zevkinin akışına, süt ırmağı diye görünen ilm-i ledun bilgisinin akışına, su ırmağı diye görünen ilm-i huzurinin akışına, kürsünün kırmızı yakuttan yapılmış kapısı diye görünen dile, altı yüz kafalı yedi yüz kafalı her kafasında binlerce dili olan binlerce dil ile zikreden melekler ise insan vücudunda bulunan ilahi sıfatların tavırlar düzeyinde tecelli etmesine yardımcı olan hormon melekelerimize işaret eder. Yeşil renkli minder biçiminde görünen refref meleği her ne kadar aşkın temsili biçimi olsa da Muhammed Mustafa'nın ahlak, edep, haya hallerinin de temsilcisi olarak bu sıfatlar üzeri Hakk'a yükselişin temsili meleğidir.

Ayrıca üçüncü gök katında cehennem kapısının açılmasıyla azamet, kahhariyet, cebbariyetin vb. sıfatların temsilcisi olan korkunç bir fıtrat üzeri bulunan cehennemin meleği Malik ve miraçtan geri dönerken cennet kapısının bekçisi olan ejderha figürünün temsil ettiği rızanın, koruyuculuğun, selametin vb. sıfatların temsilcisi olan cennetin koruyucu meleği Rıdva'nı da hususen anmak yerinde olur.

Gönülde ve bedende azap ve acı bulmak cehennemin temsili durumudur. Gönülde huzur, selamet, haz ve zevk bulmak ise cennetin temsili durumudur. Anlatılanlar dışında miraçta görünen her türlü ayet hükmündeki mahlukatın bu alemde fizyolojik

biçimde veya hal olarak temsili olan tecellileri mevcuttur. Ayrıca belirtmek gerekir ki göklerde görüken levh-i mahfuz insan bedeninde genler ile temsil edilir. Ve miraçda insan biçimine benzer birçok melek cinside görünmüştür.

Hususen belirtmek gerekir ki göklerle paralel olarak insan bedenindeki peygamber tecellilerinde bağırsaklar İdris'in, safra kesesi Salih'in, omirilik Nuh'un, kalp Musa'nın, gözler Yusuf'un, Süleyman kulağın, Yakup burnun, İbrahim beynin sol lobunun, Hz. Muhammed beynin sağ lobunun tecellilerini kendilerinde daha yetkin bir şekilde bulurlar. Bu organlar peygamber makamlarının karakterize edildiği temsili mertebelerdir.

Hz. Muhammed'in miraçta gök katlarını seyir ederken üçücü katta cehennem kapısını görüşü ve ardından melekleriyle beraber cehennemi seyir edişi daha çok göbek bölgesinde tecelli eden ateş latifesi üzerinden insanların helalinin dışında şehvet, öfke, hırs, dedikodu, vb. gibi hallerin oluşturduğu ahiret halinin temsili olduğu asıllarının seyridir. Cennet seyri ise Hakk'a yükseldikten sonra göklere pararel olarak karın boşluğundan, diyaframdan itibaren göğüs kafesi ve baş ile temsil edilen ve bu bölgelerde tecelli eden huzur, selamet, ferahlık hallerinin asıllarında seyir etmektir. Bir kişi azap seyrini kendinde istidatınca olan hak seyrinde Hakk ile imanı doğrultusunda müşahedenin sonucunda helale çevirirse gönülde cennet tecellisini bulur. Böylesi bir durumda yaşadığı hallerin asılları olan cennetin manevi hallerinde de miraç hükmünde seyir etme imkanını bulabilir.

Asıllar aleminin en kuvvetli meleklerinden bir tanesi de yedinci katta görünen aslan meleğidir. Aslan meleği Hz. Ali'nin kuvvet meleği olarak tasarruf melekesidir. Ruhaniyetiyle Hz. Ali'nin göklerde ve cennette görünmesi ise asıllar aleminin meliki oluşundandır. Hz. Ali ruhaniyetiyle Hz. Adem'in asli melâikesidir. Hz. Adem'in gölgeler vadisinde halife oluşu hikmeti, Hz. Ali'nin göklerde Hakk'ın halifesi oluşu hikmetinin tecellisinin izdüşüm seyridir. Nasıl ki ademiyet Hakk'ın ilahi sıfalarının tecelli ettiği hüküm sahibi olarak gölgeler vadisinde halifetullahtır. Ali mertebesinin açılımı olan kırklar, yediler, üçler, ikiler ve bir vb. cennet evliullah makamlarında bulunanlar da asıllar aleminde Hakk'ın ilahi sıfat tecellisi üzeri hüküm verenler olarak halifetullahtırlar. Ve miraç seyrinde insanlığın bu alemdeki halifelik tecellisini belirleyen asıl olan insanlık makamlarının halifelik seyrinde de seyredilmiştir.

Bu bağlamda hususen belirtmek gerekir ki Hz. Adem gölgeler vadisi olan küre-i arzın ve küre-i arz da tecelli eden sıfat, esma ve ayet tavırlarının fena mertebesi temsilcisi olarak halifetullahtır. Hz.Ali hakikatler alemide denilebilinecek asılların bulunduğu gökler aleminin, cennetin ve asıllar üzeri tecelli eden esma, sıfat ve ayet tecellisinin bekâ tavırlarının temsilcisi olarak halifetullahtır. Hz. Sıddık hakikatlerin hakikati de denilebilinecek olan asılların aslı olan emir aleminin ruhani tecellisinin temsilcisi olarak halifetullahtır. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ise gölgeler vadisi olan küre-i arz, asıllar alemi olan gökler ve asılların asılları olan emir aleminin insanı kamil tecellisinin mertebe halinin ve rububiyet sıfatlarının temsilcisi olarak halifetullahtır.

Anlatılanlar bağlamında miraç günümüzde paralel evren denilen gök boyutlarında melekler düzeyinde asli varoluşa sahip mahlukatın seyrinde bulunmaktır. Asli alemde olan küre-i arzda, küre-i arzda bulunanlar ise insanda sıfat, hal ve mana melekeleri cihetiyle noktalanır. Bu noktalanışın sonucu olarak insan asli ve arzi alemlerde seyir etmenin istidadına sahiptir.

Sekizinci gök katına kadar kevni alemlerin asıllarında seyirde bulunulmuştur. Sekizinci gök katında ise asılların asılları olan melâikeyi nokta müşahedesinde alemlerin ruhu olan ulvi nur aleminde seyirde bulunulur. Bu seyirde emir aleminin ruhani nur latifelerinde seyirde bulunulur. Hz. Eba Bekir Sıddık'ın sesi üzeri bu alemde seslenilmesi O'nun emir alemi ruhanilerinin göğünde asliyetinin varlığı olan ruhaniyetiyle varlık buluşundandır. Asılların asıları olan gerçek varlık aleminin nurani tecellisini de insan kendi fıtratında ruhaniyeti üzeri bulma seyrinde de miraçta bulunur.

Hakk katına varıldığında ise Dur! Rabb'in salat ediyor kelâmı kulun ilahi sıfat tecellisinin kemâlatına varması gerekteği için söylensede; zati ilahinin diriliği ve varlığının kayyumiyetinde elif olarak kıyamda, her an var edişinin ve uluhiyet ve rububiyet tavırlarında mahlukatına yönelişinin rahmanlığında rükuda, her şeyde nuruyla hazırken mahlukatını kendine rahim sıfatıyla dönderişinde ve mahlukatında sırlanışıyla secdede, her an varlığının zatıyla bütün alemlerin rabbi olarak kâadda varlık tavrı seyri salatında bulunuşunun, muhammediyet kulluk perdesinde kendini Allah olarak fiiliyatta surete bürünerek görünüşünün sonucu olarak kulun böylesi müşahedeye hazırlanışının kelamda dillendirilişidir. Böylesi salatta kulun geçmişe ve geleceğine aşkın olarak kudsiyet üzeri Hakk'ın huzurunda bulunuşu ve Hakk'ın da kuluna kulu üzerinden varlık mertebesinden yönelişinin salatı iki cihetli olarak gerçekleşmiş olur. Kulun salatta Hakk'a yönelişi, Hakk'ın salatta kendini ihsanda müşahade zikrinde tavırları üzeri gösterişi ve seyir ettirişidir. Muhammed-i mertebede miraçta "**Dur! Rabb'in salattadır**" kelamı Muhammed-i mertebede bulunan kuluna Hakk'ın rahmet nazarında bulunuşu sebebiyle de buyrulmuştur.

Böylesi tecellide kul sekizinci gök katı olarak kalben Hakk'ı yalanlamadan O'nu fiiliyat tavrında müşahede edişinin zikri salatında bulunur. Ve böylesi fiiliyatta Hakk'ı müşahade etme sonucunda fiiliyatta Hakk'ı yaşadığının bilincine ererek resul olma seyrinde bulunulur. Bu da miracın sonunda gölgeler vadisinde, salat ve ilahi sıfat tecelliyatının fiiliyatta yaşanarak ilahi ahlak üzeri yaşamda resûl olmanın tecellisinde görünür. Böylesi resûllük ve salat göklere yükseldikten sonra gölgeler vadisinde görünür olmuştur. Göklerden gelen ve göklere yükselişinin sonucunda geri gelen her kişi göklerde verilen ilahi bir hediyenin, bahşın tecellisini bu alemde gösterir. Ve asıllarda olan gölgeler vadisinde böylece görünüre çıkar.

Miraç isra seyrinden sonra kevni alemlerin asıllarında ve asıllar alemlerinin de asılları olan emir aleminde seyir etmek üzere iki kademde gerçekleşir. Asılların asılları olan alemde gerçekleşen kab-ı kavsen seyrini kitabın diğer bölümlerinde anlatmıştık. Ama hususen belirtmek gerekir ki Hakk miraç eden herkese vahdaniyeti sebebiyle

bulundukları sıfat ve suret üzerinden asli olan kendi varlık sıfatı üzeri surete bürünerek o kişinin kendisi olarak ona hilede görünür olur. Bu sebepten dolayı Hakk Teâla Muhammed Mustafa (s.a.v.) 'nın asli olan ruhani latifesi üzeri O'na üstadı sani tavrında olarak O'nun sureti üzeri görünür olmuştur.

Hz. Muhammed emir aleminde bu görünür olan suretin asli sıfatları üzeri gölgeler vadisinde izdüşümü mahiyetinde temsili mertebesidir. Yani miraçta Hz. Muhammed (s.a.v.) kendisine kendisi gibi görünen alemlerin ruhunu suret üzeri müşahade etmiştir. Bu da müşahede de suretin olması zorunluluğundandır. Müşahedenin bittiği yerde kulluk perdesinden müşahede etmenin hilesi kalkar ki o vakit orada ahadiyetinin sırrıyla sadece Hakk'ın zatı vardır.

Bu din her ne kadar semi bir din olsada miraç seyriyle beraber basariyet üzeri harikalar alemi olan göklerde asıllarda seyir etmeninde dinidir. Bu sebepten dolayı bu din miraçtan önce ve miraçtan sonra olmak üzere iki noktada yaşanır.

Bu da a) kendisi olan Hakk'a başkasılıkta ve dışsal olarak duyum ve sezgi üzeri yol tutma
b) kendisi olan Hakk'a, temsil ettiği asli sıfatlar üzerinden yükselerek, kendisi üzerinden ererek, vahdaniyetin sırrı üzeri O'nu kendi gibi bularak, gölgeler vadisinde hakkınca O'nun temsili olan tecelli mertebesi olarak yaşamın kendisinde bulma, müşahede etme ve O'nu biriciklikte ilahi ahlak üzeri yaşama seyri olmak üzere iki kademde gerçekleşir.

Anlatılan bağlamda bir rivayeti örneklersek; miraç sonrası bir vakitte Hz. Resulallah Cebrail'e kimden vahiy aldığını görüp görmediğini sorar. Cebrail ise görmediğini yeşil bir nurun vahyi verdiğini beyan eder. Hz. Resulallah ise bir daha ki sefere vahiy alırken vahyin verildiği perdeyi Hakk'ın izniyle açmasını ister. Hz. Cebrail perdeyi açtığı vakit hafinin ruhani yeşil tanecikleri üzeri Hz. Resulallah'ın asli suretinden vahiy aldığını görür. Ve Hakk Teâla O'na üstadı sani tavrında olarak hilede görünmüş oldu. Bu anlatılanı "**Rabb'in neye benziyordu.**" sorusu üzerine "**Beni gören O'nu görmüştür.**" diye buyuran Hz. Muhammed Mustafa'nın hadisi şerifini referans alarak düşünmek yerinde olur.

Kişinin Hakk'ı kendisi gibi görmesi hilesinin sebebi O'nu kendisi gibi gördüğünde kendi üzerine dönerek O'nun vahidiyetinin hakikatini içselleştirmesi ve yaşamın diriliğinde kendisi üzerinde tavırlarda bulunan Hakk'ı ferdi hikmette vahdaniyetin gereği olarak yaşadığının hakikati üzeri bulunduğunun bilincine ermesi içindir. Eğer Hakk Teâla ahadiyeti gereği suretsizliğinde sadece kelim olarak kelam aynasında semiyet üzeri hitap ederek müşahade edilmiş olsaydı insanın Hakk'ı kendinde kendisi olan asli varlığı olarak hak-el yakindende yakin yaşamasına ve O'nu hak-el yakin müşahade etmesine imkan olmazdı. Kul sadece gaybi olarak Hakk'a imanda kalmış olarak kendisine başkası gibi olan ve dışsallıkta bulunan bir Tanrı inanışında kalmış olurdu.

Anlatılan bağlamında bilinmesi gereken odur ki Rabb'ül alemin vahdaniyeti üzeri her şeyle birdir. Bu sebepten dolayı herkese herkeste bulunduğu sıfat üzeri herkesin kendisi gibi onlara tavırlarda bulunur ve onlara görünür. Bu da içeriden dışarıya dışarıdan içeriye, yukarıdan aşağıya aşağıdan yukarıya, sağdan sola soldan sağa olmak üzere asıllar ile varlık verilmiş akislerin izdüşümleri üzerinden aynalaşmasından ibarettir.

Miracın bize gösterdiği en büyük derslerden bir tanesi de kuantum düzeyinde gösterilmesi sonucu algılatma olarak görünen ve yaşanan her şeyin Hakk'ın şahsına kıyasen bir hile olmasına rağmen gerçeklik arz etmesidir. Bu da birbirine içkin ve dışkın olan boyutsal düzlemde paralel evrenlerin olduğunun ispatıdır. Ayrıca miraç bulunduğumuz alemin mahlukatının varoluşunun fizyolojik nedenselliğini asıllarıyla (ayan-ı sabiteler) ve mevcudatın asıllarının asılları olan melâikeyi noktayla (nur tanecikleri=kuantum deryası) varoluşun fizyolojik nedenselliğini bulmanın ve anlamlandırmanın seyridir. Ayrıca varoluşun tinsel nedenselliğini miracın sonundaki vahidiyet sırrına ererek Hakk için varolduğunun nedeni ile ve ahadiyetin sırrına ererek nedeni yalnızca kendinde olan Hakk ile varlık nedenselliğini bulmanın ve anlamlandırmanın seyridir. Yani miraç göklerin bilgisiyle varoluşun nedenselliğini kaynağından başlıyarak bulmanın ve anlamlandırmanın hatmi meratip seyridir.

Hz. Muhammed efendimiz için hüzünlüydü çünkü bilmiyordu ve eremiyordu, miraç ile bildi ve erdi denilir. Bundan kast edilen ise nedensizlikten kurtuluşun ayrıca nedenini Hakk ve O'nun ilahi tavırlarını fıtri ahlakında bularak mümkinatta mevcudat ile sulhta ve selamette birlikte yaşamanın hürlüğünün ferdi bir seyir olan miraç ile gerçekleştiğidir.

Nedenini bilemediğimizden dolayı kendimizde içselleştiremediğimiz olgularla başkasılığın ve garibsemenin hali üzeri mesafeli olarak sınırlı yaşarız. Kendimizde içselleştirdiğimiz olgularla ise sulhta uyum içinde hürcesine yaşarız. Bu da gerçek hikmetiyle olguları bilmemiz sonucunda vahdette ilahi ahlakta bulunarak amellerde bulunmamızla mümkündür. Böylesi sulhta mümkinatta hürcesine yaşamanın temsilci nebisi ise Hz. Muhammed'tir.

Nedenini bildiklerimizle hürcesine düşünürüz. Kendimizde içselleştirdiklerimizlede ilahi ahlak üzeri amellerde bulunursak eğer hürcesine yaşarız. Zanlar ve heva üzeri bir yaşam ise varoluş nedenselliğimiz doğrultusunda yaşamaktan uzak kendi nefsimize mahkum olmaktır. Miraç bedenimizin, nefsimizin heva ve zanları ayrıca sünnetullahın kaidelerinden yükselerek, Hakk ile varlık nedenini bularak ilahi ahlak üzere yaşamanın gerektiğinin bilincine erildiği kurtuluşun seyridir.

Anlatılanlar doğrultusunda belirtmek gerekir ki miraçta asılların seyrinde Burak, Horoz, Rıdvan vb. olarak görünen melâikelerden de anlaşılıyor ki kızıl derilerdeki totem inancına, eski yunanlılarda ki pegasus imgesine, eski mısırlılardaki osirise vb. kültür mitlerine bakıldığında görülen gerçek belli zamanlarda gelen bir çok peygamberlerin asıllarla irtibatlı olarak insanlara dinsel öğreti verdikleridir. Ve onlarda

kültür oluşturan kült mitler bıraktıklarıdır. Toplumlardaki ortak mitler aynı hakikat kaynağından beslenildiğini ve toplumların tin ve kültürlerindeki ortak yönlerini gösterir.

Dinler tarihine miraçla anlatılan biçimde bakıldığında görülmesi gereken ise asılların mitleri ile tinsel bir kültürün toplumlarda oluştuğudur. Böylesi kültür sahibi toplumlarda mitlerin kahramanlarını melâike açılımlarına göre tanrılaştırmak ise bu toplumların Hakk Teâla'nın hakikatine kıyasen zanları doğrultusunda ki gafletleri olmuştur. Zaten dinlerde putperestlik düzeyinde düşüncede sığlaşma, hevalar sebebiyle yozlaşma ve asli olan gerçek durumdan amellerle ve niyetlerle uzaklaşma dolayısıyla bozulmanın temeli de budur.

Miraçta görünenler Hz. Muhammed (s.a.v.) de karakterize olan asıllar ve asılların asılları olarak O'nun gölgeler vadisinde küll-i aklın temsilcisi olarak külli-i aklın ruhu olan kuşatıcı gönül durumu ile insan-ı kâmil'de seyridir. Bu da O'nun miraç seyrinin sonucunda insan-ı kâmilin küre-i arz da temsili olarak halifetullah olduğu mertebe seyrinde biter.

O insan-ı kâmilde seyirdeyken miraçta gördüğü peygamberler ve asıllar hükmündeki melekler olduğu gibi görünürken, özellikle peygamberler muhammediyetin o zaman dilimindeki akıl, ruh, beden ve nefs hallerine göre sıralanmış olarak görünmüştür. Bu sebepten dolayı miraçta görünen asıllar bir velide velinin bulunduğu nefs, ruh, beden ve akıl durumuna göre peygamber mertebelerinin kendisinde karakterize olan melekenin etki önceliğine göre farklılıklar arzedebilir. Bu sebepten her veli asli suretlerde aynı biçimde ama gördüklerinin mertebe sıralanışında değişik görgü ve haller üzeri miraç eder. Yani her veli aynı biçimde miraç edecek diye bir kaide yoktur. Örnek olarak şöyle söyleyebiliriz: Hz. İsa muhammediyetin bulunduğu zamandaki mertebe durumuna göre ikinci gökte görünürken her hangi bir velinin mana melekesi tecellisinin temsilcisi olarak kürsü-i alâsında yedinci gök katında görünebilir. Veya altıncı gök katında kalbi tecellide seyreden Hz. Musa herhangi bir velinin fena veya bekâ tecellisinde yedinci gök katında görünebilinir.

Bu dinin velileri olarak miraç eden evliullahın miraç ediş biçimleri de farklılıklar arz eder. Kimi evliullah bedende ruh gözünün açılmasıyla bedenin asıllarının melâike yoğunluğunun oluşturduğu suretlerde müşahadelerde bulunarak miraç eder. Kimi evliullah da kudsi tecelli sonucu düşünce kuvveti üzerinden hayal sultanında asıllar aleminde seyrederek miraç eder. Kimi evliullah ise ruh gözünün açılmasıyla kendine dışsal olarak yakazada asılların ve asılların asıllarının müşahadesinde miraç seyrinde bulunur. Kimi evliullah da vahiyin kırkaltıda biri olan sahih rüyalar aracılığıyla miraç seyrinin tecellisini kendinde bulabilir.

Özlü olarak anlattığımız miraç hadisesi uzun bir mittir. Konumuzun anlaşılması adına verilen örnekler yeterlidir. Miraç kişinin kendi olan kendiliğine seyrü sefer ettiği, varoluşunun nedenini asıllar ile ve asılların asılları olan Hakk Teâla'nın kendisi ile bulmanın anlatıldığı mitin adıdır.

Bu mitten anlaşılması gereken önemli bir konuda ahsen-i takvim (en güzel kıvam veya en güzel suret) de denilen insanın, vahidiyetin ve muhabbetin meyva biçiminde temsilcisi olan incir ayrıca nurun ve ahlakın meyva biçiminde temsilcisi olan zeytin remizleriyle tin suresinde anıldığıdır.Tin suresinin tefsiri her şeyin kendisinde noktalandığı insanın insanı kamilde miraç etmesi sonucu yapılabilinir. Miraç asıllarda yaşananın sonucu olan neticelerin insanda beden, akıl, ruh ve nefs mertebelerinde hâller ve melekeler olarak en güzel kıvamda yaratılması sebebiyle yaşandığının dersinide bize verir. Bu da bize ilahi varlık deryasında hiçbirşeyin yasaların dahilinde de olmak üzere birbirinden bağımsız olmadığının aklınıda gösterir.

Miracı olmayan insan varoluşu eşyanın bilgisi üzerinden anlamlandırmaya çalışır. Böylesi bir anlamlandırmada kişi, bir taraftan tinsellikten uzak bir taraftanda görüngüler olarak gördüğü mahlukatın biçimlerinin nedeninin asli nedenselliğinden habersiz olarak mahlukatı fizyolojisine göre anlamlandırmaya çalışır. Miracı olmayan aslıyla varlık bulmadan, varoluşun nedenselliğini kemâlatıyla anlamlandıramaz.

Asılların uzantıları olarak gölgeleri olmaları sebebiyle misalleri de olan misaller alemi de denilen küre-i arzdaki mahlûkatın ve insanın asli unsurlarının biçim ve varoluşlarının nedenini asılları sebebiyle mümkün oluşlarından dolayı anladık. Lakin asılların hayalde mevcudiyet bulan harikalar misali biçimselliğinin nedeni nedir? Denilecek olunursa.

Surette biçimselliğin zorunlulukları sebepleriyle anlatarak soruyu cevaplarsak:

1) Ahadiyeti sebebiyle Hakk Teâlâ şahsının suretsizliğinde bilinmek maksadıyla mevcudatı biçimleri ile var etmesi zorunluluğunda suret üzerine halk eder. Yani biçimsellik, Hakk'ın varlığında zahir olabilmesi için ve mahlûkatın mahlûkata görünür olabilmesi ayrıca hitap muhatap ilişkisinde sıfat ve esma varlık tavırlarının seyrinde bulunmak ve varlığını biçimselliğin ayet oluşunda göstere bilmesi için suretsiz olunmaz ilkesi sebebiyle zorunludur.
2) Var edilen her mevcut biçimselliği ile Cenabı Hakk'ın sıfat, esma ve ayetlerini bulunduğu ortamda en yetkin noktada tavırlarında gösterebilecek kıvamda olmanın en güzel biçimde halk edilmiştir.
3) Mahlûkat bulunduğu ortamın şartlarıyla uyumlu olan en doğru biçimde halk edilmiştir.
4) Mahlûkat bulunduğu ortamın koşullarına göre mevcudatının ikamesi, idaresi ve idamesine sebep en doğru biçimde halk edilmiştir.
5) Her bir mahlûkat diğer mahlûkatın var oluşuna sebep tamamlayıcı sıfat biçimiyle en iyi biçimde halk edilmiştir.
6) Hakk Teâlâ fâtır esması gereği her mahlûku birbirinden farklı biçimde halk ederek varlık deryasında mahlûkatını farklı sıfatlarıyla çokluğun içinde görünüşe sebep biçimlerde halk eder.
7) Hakk Teâlâ bedi esması gereği mevcut asılları benzer örneği olmadan mevcudun değişmez özellikleri üzeri benzersiz halk eder.
8) Hakk Teâlâ musavvir esması gereği tasvir eden olarak nurani ve maddi düzeyde mahlûkatını her türlü ölçüde biçim vererek halk eder.

9) Hakk Teâlâ sanatı ekber olan yaratıcılığında tasvir ettiğinden razı olmasının gereği olarak hoşnut olması tavrında bulunarak mevcudatı varlığında ikame eder. Halk ettiğine halk ettiği biçim üzeri muhabbette bulunması sebebiyle mevcudatın biçimsel nedenselliği O'nun muhabbetinden dolayı tinsel içeriğe sahiptir. Bu sebepten mevcudatı olduğu biçimde kabul ederek bütünde edindiği estetikle sezgisel kavrayışla görmek gerekir.
10) Hakk Teâlâ mucit esması gereği mevcudatı en uygun ölçülerde var eder. Mevcudatı birbirilerinden ayrı biçimde ayrıştırarak değil mucit esmasının gereği olarak birbirileriyle uygun biçimlerde noksansız halk edilmeleriyle noksansız bir nizam ve mizanda aklın gerçekliğinde çoklukta gerekli ve bütünde anlamlı oluşlarının biçimselliğinde halk edilmeleri sebebiyle akli kavrayışla görmek gerekir.

Anlatılanlar doğrultusunda miraç mitinden edinilmesi gereken ahlaki bir ders de mahlûkat ile fizyolojik ve hayati nedenlerden dolayı ilişkilerimizde sınırlı ve mesafeli olma hakkımız olsa da onları biçimleri sebebiyle çirkin ve nedensiz görme ayrıca onları horlamaya hakkımızın olmadığıdır. Çünkü yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi Hakk Teâlâ nedensiz bir şey halk etmez ve her şey halk edildiği nedeni doğrultusunda doğru olan fıtratı üzeri nedenini yaşamanın iyiliğinde varlığını en yalın biçimde sunuşunda güzellik taşır. Alemlerde mahlûkatın yanlış bir biçimde var oluşundan da bahsedilemez. Yanlış olarak gördüğümüz, zan veya hevamız doğrultusunda baktığımız ve hakikatine örtündüğümü bir doğrudan ibarettir.

"**Yerdekilere merhamet ediniz ki göktekiler de size merhamet etsin**" hadisi şerifinden de anlaşılması gerekir ki misallere olan şefkat ve merhamet asılları olan gök ehlinin bizlere şefkat ve merhamette bulunmalarına sebeptir. Bizlerin küre-i arzdaki mevcudatla ilişkisi niyetlerimize göre geleceğimiz olarak asıllarda karşılık bulur. Her ne kadar asıllar üzeri varlık buluyor olsak da niyetler ve amellerimize göre de asıllarla geleceğimiz biçimlenir.

Hakk için her ne yapıyor isek bulunduğumuz zamandan gelecek gök zamanlarına önceden gönderdiğimiz O'nun katında geri ödenilesi borç olarak kabul edilir. Ve asılarları ile karşılık gösterilir. Bu sebepten gelecekte niyet ve amellerimizin karşılığı mekânlar olan cennet veya cehennemde biçimlenmiş asıllarla karşılaşılacağından yaşantımıza dikkat etmemiz gerekir. Bu da miraç mitinden çıkarılması gereken derslerdendir. Bu da istikbalimizle alâkadar bir derstir.

Denilirse ki insanın göklerde ilk olarak aslı olan sureti var mıdır? Evet vardır. İlk insan sureti Hz. Muhammed efendimizin suretidir. Hz Adem dahi bu ruhani suretin iz düşümü olarak cemadatın temelinde halk edilmiştir. Ayrıca her insan asıllar göğündeki asli sureti üzerine küre-i arzda fıtratı gereğinde biçim bulur.

Asıllar göğü felsefi düzeyde idealar evreni, tasavvufi bağlamda da ise ayan-ı sabiteler alemi de diye bileceğimiz ilk örnekler göğüdür.

Denilirse ki neden her şey birbirine içkin ve dışkınlık da benzeştirilerek halk edilmiştir? Bu sorunun cevabı:

1) Hakk Teâlâ nurundan halk ederken varlığında içkinliğinde bulunduğu, mevcudatın başkasılıkta ayrılıkta bulunduğu ve O'nun halk ettiğine aşkın olarak birliktelikte bulunduğu durum üzeri kâinatta her şeyi tafsilatında halk etmiştir. Ayrıca her mevcudu birbirine içkin, birbiri üzerinden birbirleriyle aşkın olan asıllarına rucu edecek biçimde birliktelikte etkileşimde cemi oldukları biçimde halk etmiştir.
2) Hakk Teâlâ nurundan evvela asılların asılları olan nur taneciklerini halk etti. Nur taneciklerinden de mana alemi olan melekler alemini letafet üzeri halk etti. Ayrıca melâike-i nokta olan nurlarından da melekler aleminin iz düşümü hükmünde kesif olan bulunduğumuz cemadat temelli madde alemini halk etti. Mana alemi ile cemadat temelli madde alemi birbirilerinden letafet ve kesafet bakımından farklılık arz eder. Bu farklılık üzeri mana alemi nurani canlılık üzeri cemadat temelli madde aleminden Hakk'a yakinlik derecesine göre de farklılık arz eder. Bu farklılık üzerine asıllar alemi olarak melekler alemi ile asılların iz düşümü hükmündeki cemadat temelli madde alemi birbirilerinin benzerlikleri üzerinden farkındalıklarına göre varlık aynası olmuşlardır. Bu durumda her iki alem birbirilerine içkin ve dışkın olan paralel yapılarıyla inilen (cemadat alemi) ve yükselinin (melekler alemi) olarak Hakk'a rucunun asıllar üzerinden gerçekleşmesinin temelini oluştururlar. Her iki alemde her ne ki birbirinin aslı ve zıllıdır var oluşlarının nedenselliğini birbirlerinin varlık aynası olarak bulur ve misaller hükmündeki zıllar asılları aracılığıyla Hakk'a yükseliş bulurlar.
3) "**Kâinatı insan, insanı da kendim için halk ettim**" hadisi kutsisinde belirtilen insancıl ilke sebebiyle Hakk Teâlâ, asıllar ve asılların misali olan diğer mahlûkat tarafından halk edildikleri sıfat üzeri fıtratları doğrultusunda zatında aynı sıfatlarında ise ayrı düzeylerde farklı cihetlerde biliniyorken her şeyi kendisinde noktalayarak cem ettiği insan tarafından bütün mahlûkatın zikri üzeri ekmel biçimde bilinmek istedi. Bu sebepten yücelerde ilk var ettiği insan olmuş, tafsilatta var ettiği kâinat ilahi sıfatlarının tavırlarda biçimlenişinin açılımı olan insanı kâmil tavrında tecelli ettiği mahal olmuş, alemi safilinde denilen misaller aleminde tafsilatın(açıklamalar, izahlar) toparlanarak noktalandığı küre-i arzda en son var ettiği meratibin ekmelleştiği son mertebe insan olmuştur. Bu da Hakk Teâlâ'nın sünnetinden olan noktadan noktaya noktalama prensibinde, manevi düzeyde ahlaki olarak tavırda bulunuşundandır. Zaten bir şeyi ekmeliyetiyle bilmek o şeyi bütün sıfatlarının yekünü ile bilmekle mümkündür. Asılarda dahil olmak üzere bütün mevcudat fıtratlarında nakş edilmiş ilahi sıfatların tecellisi istidatlarınca Hakk'ı bilir ve yaşamlarında eylemleriyle O'nu zikir ederler. İnsan ise kâinatın toplamda özetlendiği küre-i arzda kendisinde asılların asılları, asıllar, misaller ve ilahi sıfat tavırların, nur tecellisi, ruh, akıl, beden, nefs latifeleri üzeri melekeleri, halleri ve yaşam tavırlarında görünen ilahi sıfat tecellisinde cami olan noktalanışta biçimlenen fıtratı gereği kendi sıfatları üzerinden Hakk'ı ekmeliyette(tam, mükemmel) bilme ve yaşam eylemlerinde O'nu zikir etme istidadına sahiptir.

Anlatılan sebeplerden de anlaşılacağı gibi farklı formlarda benzeştirmek ve toplamda noktalamak hem farkındalıkta varlık aynası olunması hem de toparlanış da Hakk'ı yaşanan ilahi sıfatlar üzeri daha ekmel bilmek ve kavramak için Hakk'ın bilinmek isteğinin sonucu olan ahlakındandır.

Anlatılanlar doğrultusunda miraç miti bize gösteriyor ki Hakk Teâlâ bilinmek iradesini en mükemmel biçimde yerine getirdiği mertebeler seyrinde mevcudatı daha da mükemmel olana zıtları ile yürütürde bulunarak ve asılları ile de benzeştirerek devindiriyor ve noktalandırıyor.

Misaller doğru söz üzeri bulunan Hakk'ın, asıllar ayet kelamının yankısı misali gibidir. Yankı nasıl ki aslına akseder misallerde asıllarına geri dönüşün aksında gerçeklik arz ederek onlara yükselirler ve bizlere hem onları işaret ederler hem onlara merhametle ve şefkatle yükselmemize sebeptirler hem de onları bu alemde müşahede etmemize sebeptirler hem de Hakk'ın ilahi tavırlarını tevhid de müşahede etmemizin araçlarıdırlar.

Miraç mitinden anlaşılması gereken en güzel ders de insanın Allah'ın halifesi olan misali oluşudur. Bu da tasavvuf da insanın kıble edinilerek yaşamda Hakk'ı bulabilmenin tinini oluşturur. Aslında miraç miti insanın Hakk ile varlık bulduğunun, asıllar ile sıfatlarının meşrebleri düzeyinde biçimlendirilerek insan olduğunun insanlık mitidir.

Mitsel anlatımlarda bizler kendimizi bulurken Hakk'a da iman ve ihlas ile yakinlik bularak yetiştiğimizden genelde habersiz oluruz. Bu bağlamda mitlere ne kadar önem vermek gerektiğini bu işin ehli olanların bir daha düşünmesini temenni ederim.

Nasihat 53 : Hâl Ve İlim

Hâl ve ilim tasavvuf ehli tarafından öncelik konusu olarak hep tartışıla gelen olgular olmuşlardır .

Hâl halkedilmesi itibariyle ilmin sonucudur. Her halk edilen halk edilme bilgisince ilişkilerinde ve varoluşunun sunumunda hep bir bilgi açılımıdır. Bu bağlamda hâl ilimle varoluş bulur. Lakin ilmin sonucu olan hâl varoluşun gereği olarak bir melâike yoğunluğunun bilgi açılımı mahiyetinde varlık potansiyeli hâline sahiptir.Bu bağlamda hâl ilminle varoluş bulurken melâike yoğunluğu ile de varlık potansiyelinde mevcudiyet kazanır.

İlmin sonucu olan hâl varoluş bilgisiyle ilişkide, Hakk'ın hikmet bilgisi üzeri var etme, ikame, idare ve idame etme bilgisi ile var olan mümkinattandır.

Anlatılan bağlamda ilim ehli olmak varoluşa dair bilgi sahibi olmak anlamına gelir.Hâl ehli olmak ise mümkinatta olanın varlık potansiyel durumu ile hem hâl olma bilgisinin sahibi olmak anlamına gelir.

Dünyevi olan haz, uhrevi olan manevi her türlü hâl Cenabı Hakk'ın bilgisi dahilinde varoluşuyla O'nun melâike tecellisiyle de varlık bulduğundan ilmin sonucu hâl , hâlin sonucu ise melâike ile varlık bulmaktır da denilebilinir. Bu sebepten hâle tabi olan , mümkinatın melâike durumuna, ilme tabi olan ise mümkinatın aklı olan bilgi durumuna tabidir.

İlim ve hâl kelamda dillendirilirler. Her kelam ilme bağlı olarak kelam edenin melâike yoğunluğu olan hâline göre anlatımda biçim kazanır. Kelam edenin anlatımda bulunduğu olgunun bilgisinin melâike yoğunluğuna göre gerçeklik arz etmesi gerekir. Melâike yoğunluğuna bağlı olmadan söylevinde bulunduğumuz bilgi, ilim düzeyinde gerçeklik arz etsede, kişi hâl düzeyinde yalan durumunu arz eder. Böyle olduğundan dolayı anlatılanın ilmen gerçeklik, anlatanın ise hâl ilede melâike yoğunluğunun gerçekliğinde yalansız olarak doğrulukta yalınlık arz etmesi gerekir. Böyle olduğu takdirde sözü ve özü ile doğru olan Hakk kelamıyla batıla baskın , hakikata ayna olunur.

Anlatılanlar bağlamında seyri seferde mühim olan, aklın gereği olarak ilim, gönlün gereği olarak da hâldir.Her ilim bir melâike yoğunluğu üzeri olduğundan hâli iledir. Bizler hâli üzeri ilme tabi olursak akılda ve gönülde mutmain bir şekilde yaşadığını bilen, anlata bilen, akıllara ve gönüllere hitap edebilen bir durum kazanırız.

Mümkinatta kevni olanları Hakk Teâla'nın varlık kelamı olarak irdelersek, Mevcudat değişmezleri ile ilim sıfatında bilinir. Mevcudatın melâike yoğunluğu ise keşfen, mevcudatla hem hâl olarak bilinmesi ile gerçekleşir.Bu durum ibadetler için, yaşadığımız mekanlar içinde geçerlidir.Şöyleki : namazı kılmayı, oruç tutmayı vb. ibadetleri bilmekle, namazda; namazın bizde sebep olduğu asli nişan hâli birbirine bağlı iki farklı durumdur. Nafile tutulan oruç ile ramazan ayı orucunun hâli olarak farklılık arz etmesi , her vakit namaz hâlininde farklılıklar arz etmesi de konuyu geniş bir biçimde görebilmek adına örneklene bilinir. Mesela istanbul'u karış karış bilmek ile İstanbul da İstanbul'u yaşamanın farkındalığında bulunmayı konu adına örnekleyebiliriz.

Akli bağlamda bilmek elbette gereklidir.Bildiğini hâlinde zevkiyle yaşamakta kalben gereklidir.Bu sebepten dolayı ilme ve ilmini bildiğimizin hâline kayıtsız olamayız.

ilimsiz hâl bedenini bulamamış ruha, hâlsiz ilim ise ruhsuz cesede benzer.Böyle ise kelamda kelam edilenin ruhu misali olan hâliyle ilim sohbetinde bulunmak gerekir ki hakikatiyle irfan edinmiş olabilelim.

Bu bağlamda bu yolun yolcularının bilmesi gerekir ki er sohbeti ilmihâl iledir.İblislerin sohbeti ise ilmi cesed iledir. Erenler Hakk'ın şahsından nefeslenerek nurlanır, kelam edilenin hâliyle ruhlanır ve ferahlanırlar.İblisler ise nefislerinin hevalarından nefeslenerek menfaatlerinde harlanır sonuçta da darlanırlar .

Hâli ilimde akli olarak dile getirebilirsek eğer; dil aynasında gönüllere tercüman olabiliriz. Dilde hâle tercüman olmak akli düzeyde felsefede, manevi düzeyde ise dinsel olan mitsel, şiirsel ve kinayeli anlatımlarda kemâlatını bulur. Yaşamda ise aklımızı ve duygularımızı sükuna erdirebilirsek eğer; kendi hâlimizde yaşadıklarımızın hâllerini keşf ile görür ve hem hâl olarak yaşayabiliriz.

İlmi hâli ile yaşamak kitaptan öğrenilecek bir olgu değildir.Kitaptaplar bize belki ilmin kavranış zevkini verebilirler.Ama ilmi hâliyle yani melâikesiyle kavramak ve zevkinde bulunmak, yaşamak ve neşesinde bulunmak ilmi hâliyle yaşayan bir insanla mümkündür.

Nasihat 54; Mekansız Olmak

Hz. Allah'ın zatı için mekandan münezzehdir ve mekansızdır denir. Evet ! Öyledir .Lakin hangi sıfat üzeri nasıl böyle olduğu üzeri pek bir şey söylenmemiş ve söylenememiştir.

Mekansallık boyutsal düzlemde cihetselliktir (yönsellik).Cenab'ı Hakk ise şahsında şahıs olmaklığıyla ahadiyet sıfatı gereği yanında başkası veya bir şeyler bulunmayan olarak cihetsiz oluşuyla mekandan yani cihetten münezzehtir.

Bu bağlamda mekandan münezzeh oluş yani la mekansız oluş Hakk'ın şahsının ahadiyetiyle alakadardır . O'nun şahsına kıyasen yanında mekansal bir yer bulunmadığından, yansız olarak sonsuz olması sebebiylede cihetsizliğinden dolayı vücud olarak da mekansızdır .

Bu durum O'nun zat'ına kıyasen böyle iken O zatının varlığında, melâike yoğunluklarında hâlk etmede bulunması sebebi ile vücud olarak kendisinin dışında var edememesinden dolayı var ettiği her şeye varlık mekanı olmaktadır.

Bu durumda O zatında bir şey kaybetmeden cihetsiz oluşuyla, kendinde melâike yoğunluklarında boyutsal olarak cihetselliği yani mekansallığı var kılar. Bu sebepten dolayı saf nur olan zatıyla mekandan münezzeh iken (cihetsiz) vücud sıfatında vacib-ül vücud olarak kendi nurundan var ettiklerine kendi varlığını varlığı zorunlu olan mekan eyler.Bu bağlamda O, boyutsal düzlemde var olabilme koşuluyla var olan her türlü mekansallıkta hazır, zatı ilede mekandan münezzeh cihetsiz oluşuyla mekansızdır.

Nasihat 55:Hatmi Meratib Etmek Seyri Seferde

Senin için yapılan her ne ise
Odur ibadet.
Her niyetimde senin için ise nefesim
Her nefesim de ibadet
Cümle geçmişin emeğinin haklarının sonucu ben,
Cümle âlemin emeğinin haklarının sonucu ben,
Cümle gelecektekilerin var oluşunun haklarının sonucu ben,
Hepsinin hakları var üzerimde
Bedenimle divanı hak ben,
Dilde, sevgide, divanı muhabbet ben!
Haklarını helal ederler
Ben olan benler, inşallah.
Ben olan benlerin haklarını ödemek, haklarını vermek,
İnsanca onları yaşamakla
İnsanca insanlığı yaşamakla
İnsan olabilsem,
Bileceğim ki üzerimde en büyük hak sahibi Sen.
Helalin de cümlesini yaşarken
Cümlesi hakkını helal etse de
Nasıl ödeyeceğim Senin hakkını ben.
Sen!
Sen ki varlığından halk eden
Sen ki varlığını bahşeden, helal eden,
Helal etsen de ben olan varlığını,
Nimetinde mihnet borcu olmuş kulluk,
Nasıl öderim Sen'in hakkını?
Hizmet dedikleri senin için olan ibadet,
Sana yakın kılan ibadet.
İbadet hakkını eda etmek için çare
Hakkını ödemeye var mı çare?

Bu kadar hak varken üzerimde
Nasıl öderim senin varlık hakkını?
Geri verilesi şeyse borç,
Nasıl ödenir borç olan bu haklar?
Var oluşum varlığına borç,
Ben olduğun bu borcunu al benden ya Rabb!
Borç değildir verdiğim sana
Alacağındır
Almadan önce verdiğim sana.
Senin için olan her nefesin ibadetin de
Sıfatlarını yaşamanın hizmet ibadetin de
Eda edilesi, sana olan borç.
Sen ne istersen o dur duam,
Duam ise sadece Sen!
Anladım ki çare Sen,
Ben olan Sen!
Ödenemez hak borçlar,
Kişi feda etse de bütün varlığını,
Senle ödenir, sadece Sen!
Halka, halka zincir olmuş boynuma hak borçlar,
Ödenesi değil,
Ödeyecek, Sen!
**
Hakları borç gördüğümden değildir duam,
Borç olan haklar bahane,
Muradım, Sen'sin Sen!
Muradım Sen'sin derken
Kulluğum perde
Öyle bir perde ki
Aşılası değil sanki
Aşılası en zor perde.
Aşkın ile yanan kulun, kulluk perdesi

Gark olunca nuruna, silinir,

Kulun kulluğundan fenasının sonucu

Diri olan Sen,

Yalnızca Ben!

Dirilik nuruyla ahadiyetinde

Kendinde kendini gören,

Cümle mahlûkat elbisesinde

İlahiyatıyla seyir eden,

Her dem de kendini temaşa ettiren,

Canlar canı olan

Delili bilgi, ayetiyle hep kendini işaret eden,

Sen!

Biz diyen meleklerde kudreti ile

Nebilerde daveti ile

Sebeplerde ayeti ile

Ölümde hakikati ile

İman dolu gözlere, tavırlarında görünen

Hep Sen!

Zatın ile insanda gayb-ül gayb da bulunan

Sıfatların ile malum olan

Esmaların ile ayan olunan

Tavırların ile âlemlerde sezilen

İman ile sezgide müşahede edilen

Hep Sen!

Dirilik nurum Sen!

**

Sen, Ahmed diye görünen Ben.

Ben, görünenler de surette kendini perdeleyen Ben,

Ben, görünenlerde fiiliyatıyla görünen Ben,

Ben, cümlesine var oluş hakkını veren Ben,

Ben, haklar üzeri hüküm süren ilah Ben,

Olan, secdededir âdem varlık canıma,

Gölgeler vadisinde gölgesiz,

İnsanda görünen Ben.

Bütün hayatı Kur'an olan ,

Kur'an'ı yaşayan Ben,

Makamlar, makamı

Mertebeler, mertebesi Kur'an

Olan, insan da Ben.

Maneviyat yürüyüşünün sonucuyum, son ucu Ben,

Gelmiş geçmiş var olan, gelecek olan

Bütün insanlığınsonucu, son ucu olan Ben

İlahlar ilahı, Rabler Rabbi,

Hakem el hâkim olan

Olan, insanda Ben

İnsana hakikat çınarı,

Nur çırası

Olan, insan da Ben.

Ben, hep kendini söyleyen Ben

Nedeni yalnızca kendi olan Ben

Varlığının başlangıcı, sonu kendinde noktalanan,

Kendinde bulunan Ben.

Bütün işlerin başlangıcı sonucu Ben.

Ne için olunduğunun sırrı Ben.

Bütün mevcudatın asıl varlığı, hepsine Aliyy olan Ben.

Ben derken mutlak varlık,

Ben olan Sen.

Başlangıcı Sen, sonu Sen olan Ben

Her şeye içkin olan
Her şey ile her şey de bulunan
Bende benimle ben olan Ben!

Ben olmakta kendine varlık veren Sen.
Her şey ile her şey kılan Sen.
İlahi Sen!
Seyrinde,
Sen eyledin beni Sen.
Evire çevire varlığın da
Kendine kul eyledin yine Sen.
Kulluk hizmetin de
Diriliğin Resulü eden Sen.
**
Ya Rabb!
Dileğim dilediğindir,
Yalnızca Sen olan Ben,
Ben olan Sen
O denilen Ben
Ben demek Aliyy, Aşkın, Samed, Cami olan
Varlık mutlakiyetini söylemek,
Varlığını noktalamak,
Varlığını söylemek olsa da
Zatında,
İkilikten, ben demekten dahi münezzeh
Cihetsiz, yalnızca kendi olan Ben.
Dileğim!
Şirki hafide ben demek değil
Bu sesleniş küfürden, şirki hafiden değil.
Sana olan sevgimden,
İmandan, ihlastan,
Dilimden kelam eden Senden,

Şirki hafiden değil.

**

Her ne kadar

Fakrda, Sen'in benliğinin

Cihetsiz gölgesizliğinde

Rızada, varlığından hoşnut

Kanaatte, seninle huzurlu

Sulhta, varlığında yek vücud

Olsa da bu can,

Doymuyor, sana aç,

Ta ki Sen, sadece Ben!

Var oluşun heyecanı Aşk!

Aşkım, ışkım Sen!

Ta ki Ben, sadece Sen!

**

Sidret-ül münteha kelam ağacı,

Kelam hale tercüman varlık aynası

Sana kör, sana sağır insan olası.

Kendini gör, kendini bil insan olası!

Anlar mı bu sözü hiç, kelam aynası.

Hakk'a, Hakk'ın sözüne buğz etme insan olası!

Duy ilahi kelamı, varlık aynası

Seni sana gösterir doğruluk aynası

Kelamdır bil, Hakk'ın aynası

Gör, duy Hakk'ı, insan olası

Bil ki bu kelam Hakk'tan

O dur görünen kelam aynasından.

**

İnsan olası kör,

Gör!

Enis-i Hakk olan insanda gör

Diri Hakk'ın Resulü olan pir de gör

Varlığı varlığına, varlığa ayna olmuş kâmil de gör.
Gördüğün olmasın ne insan, ne resul, ne ayna, ne pir, ne de kâmil
Varlığının kelam aynasında
Fiiliyatıyla görünen Hakk'ı gör
Seni sana gösteren Hakk'ı gör.
Gönlüne tercüman irşad istersen eğer bul!
Secde edilesi, âdem görünen pirini bul,
Bulduğunda, gördüğün de
İman ile başlar imtihan ve borç
İmtihan, doğruyu gerçeği bulmanın dersi
Aslına yol tutabilmenin dersi
Kendinikeşfedebilmenin gereği.
**
Varlığından varlık vermiş sana
Aittir varlığın O'na
Varlığın ödenesi borç
Borç, varlığından varasın diye borç.
Var oluşunun haklarını ödedikçe fena bulan canlar
Canan ile varlık bulur
O, canlar.
Muhabbet, edep ile yol bul
Bir pirin elini tut
Ondan onun ile var ol!
Dinledinse kelamı
Var olasın kelam ile
Varlığını ver, varlık hakkını iste!
Ben olan Ben'den,
Ben sen, sen de Ben.

Yukarıda bildiğin karşında

Kelam etmekte sana
Sende!

Kelam etmekte sana.
Gör kendindeki Ben'i,
Kelam aynasında
Yalınlığıyla görünmekte sana.
**
Uyanası uyku bu
Uyanmayacakmısın daha
Uyan ki değişiversin mekân
O'nundur dünya mekân
Olsun sana Hakk'ın mekânı, gönül deryası
Her yerde gör O' nu sen,
Gönlünde de göresin, asıl sen
Sen, seni göresin asıl Ben!
Uyanası!
Ben sen, sen de Ben
Ben den başkası yok,
Yoksun sen!
Uyanası!
Ahadiyetin sırrıdır bu,
Şahıs olmanın sırrıdır bu
Sen yok, yalnızca Ben!
Gör öyle ise Ben'i
Gör Ben olan kendini
Kendin yalnızca Ben.
**
Cinsine, ırkına, törene, milletine, mülke
Eyleme mihnet!
Sen! Kendinden var edene
Sen olana eyle mihnet
Gaflete düşme,
Aldanma,
Tecelli   hilesi.

Kesret hilesi

Sen, ben ikilik hilesi

Aldanma sen.

Şahıs olmanın ahadiyetinde

Cihetsiz kalınca sen

Başkası değil

Sen,sadece olan Sen.

Bak gördüğün olmaz,

Seslen duyduğun olmaz,

Kendi olan başkası olmaz.

Yerini hiç bir şey doldurmaz.

Gör!

Ben, böylesi Ben.

**

Bu doğuş!

Şiir diye okuma sen.

Varlığından sesleniş,

Her cümlede, cümlesinde

Oku! Yalnızca Sen.

Bu sesleniş varlığından varlığına sesleniş.

Sen derken aldanma

Yalnızca Ben.

Ben, ben derken de aldanma

Yalnızca sen olan Ben.

Varoluşun ikili gerçeğinde sen ile Ben.

**

Kâinat mülkün arşı

Bu arşı tutan dört melek

İsrafil, Mikail, Azrail, Cebrail

Beden dedikleri kâinattan haşr

Gönle erenler ederler onu Hakk için beyt,

Beden mülk arşını tutan dört melek

Onlardır toprağın, havanın, suyun, ateşin meleği
Sen beden mülkü arşından vazgeç
Gönle erenler Hakk için ederler onu beyt.
Bil ki gönle varanlar hak erenler
Hakk gönlünü mekân eylemiş bil
Hakk'tan gayrı olan yok
Senliğindir gayrı olan kendini bil!
Beden arşının melekleri hizmet ederler sana
Sen beden mülküne aldanma
Durma er Hakk'ın makamına

**

Gönüldür muhabbet arşı.
Dört melek tutar bu arşı.
Cebrail, Azrail, Mikail, İsrafil
Bu melekleri varlığında bil!
Cebrail mananın, ışkın meleği
O'nunla okunur O'nunla bulunur her şey,
Azrail görüntünün var oluşun yok oluşun meleği
O'nunla biçimlenir görünür ve yok olur her şey,
Mikail rızkın, kimyanın, ilişkinin, hâllerin meleği
O'nunla tadılır, O'nunla hâllenilir yaşanılır her şey,
İsrafil kudretin, cazibenin, düzenin meleği
O'nunla mizan ve nizam bulur her şey,
Hakk'ın gönül deryası mülkü melekleri bunlar
Hepsini sende cami bil!
Onların işi, fiili âlemin rahmeti
Rahmetinde onlarla görünür Rahman,
Çalışana, rahmetinde onlarla görünür Rahim
Cümlesi ile yüksel Hakk'a
Sen onları cümle âlemde de bil!

**

Bil ki Hakk'ın nuru diriliğin, şuurun kudreti

Şahıs olmanın gereği

O'nunla varlık bulur yaşar her şey,

Fıtratı gereği O'nunla bilinçlidir her şey.

O'dur nuruyla Melik, Hâkim olan

Cümlesine varlık vererek rahmet tavrında bulunan

Cümlesine Rabb, Aliyy

Rabb-ül Âlemin, Hakem-el Hâkim olan.

Makam dedikleri değişmez olan

Sen tecelli ile bulsan da yakin

Başkası gibi görünür bil!

Tecelliye aldanan olamaz mutmain,

Sen,Sen olanı gör!

Uyan! O'nunla kalk, O'nunla gör!

Makamı zata er!

O'nunla bak, O'nunla gör!

**

Gönül mekânı Beyt-i Mamur,

Tavaf eder melekler.

Beden mekânı Kâbe,

Secde eder iman edenler.

Tavaf ede ede, sende görünene dönerler.

Bil ki secde, tavaf

Sevgi, aşk, hizmet ile

Sevgisi, aşkı hizmeti olmayan

Uzaklaşır muhabbet aynasından.

**

Beden ağacından kâinat yükselir,

Döner O'na.

Gönül mekânında melekler yükselir,

Döner O'na.

Bil ki her şey insandan yükselir
Döner O'na.
Döndükleri sıfatı Hakk'ın,
Bil ki her şey yükselir senden O'na.
Erer isen eğer zatı Hakk'a,
Yükseldikleri döndükleri sen olan Ben.
**
Cümle mümkün sana aç!
Sen kendini onlara aç!
Melekler dahi yükselirken emin ol inerler sana.
Tecelliye aldanma!
Yukarıdaki aşağıda, görünür sana
Zatı Hakk'a muhabbetle var!
O aşağıda görünür sana
Âdem canında, misal vadisinde
Zatı Hakk'ı zatıyla bil!
Cümle âlemi O'nunla bil, O'nunla gör!
Gör! Yanında kimse olmadan gör!
**
Ahadiyette iki kişinin varlığı yalan,
Bildi isen söyle! Sen kimsin, ben kimim?
Yanında kimse yoksa
Ne sen bensin, ne de ben sen
Sen de, ben de
Biz olan hep O Ben.
O Ben olan,
Ettik biz muhabbet!
Biz derken temelimiz ahadiyet,
Görünüşümüz ikilikte kesret,
Varlık deryasında vahdet.
Biz olmak Hakk ile hakkını bilmek,
Seni, beni, her şeyi Hakk ile görüp hakkıyla bilmek,

Mizanı nizamda edep ile haddini bilmek,

Ahadiyetin sırrını,

Kesrette görünürken vahidiyette söylemek

Nesneleri değil, şahıs olmanın sırrını dile getirmek

Sıfat itibari ile

Ne ben senim , ne de sen ben.

Zat-ı itibari ile

Bende sen, sende ben.

Varlık itibarı ile

Ne sensin ben, ne de ben sen.

Ahadiyet itibarı ile

Yalnızca kendi olan Ben.

**

Dostum!

Biziz bak âlemi tutan.

Biziz bütün işlere bakan.

Biziz muhabbette selam da bulunan.

Varlığı vatan tutan.

Okuduysan bu Hakk sözü

İnsan eyle insan olması gereken canı

İrşad eyle haberiyle o canı.

Haddini gösterip

Biz eyle o canı.

Eylerken bil, sen değil

Hakk eyler.

Varlığını kendine mekân eyleyen

O’nu kendine mekân eyler.

Cihanda onu bize dost

Bizim ile biz eyler.

Selamet köşkünde onu mutmain eyler.

**

Devirlerdir devr olunur

Enel Hak!

Böylesi devr eyler Hakk.

Zuhurda Biz olası varken

Demeyesin enel Hak!

Gönülde ben demekten de münezzeh

Kendin olasın sadece Hakk!

Canlara eyle muhabbet,

Gelirlerse sohbet!

Kötülükten men eyle,

İyiliğe meyil et!

**

Ya Rabb!

Sadıklarız sana,

Kurbandır canımız sana,

Yolundan baş çevirtme,

Sen'den başkasını dost eyleme,

Unutturduğun, unutanlardan eyleme,

İnsanın, cinin vesvesesinden, şerrinden

Bizleri emin eyle!

Ya Rabb!

Bizim için istemediğin değildir arzumuz,

Muradındır duamız.

İbadettir yolunun temeli

Yakin kılan ibadet

Her nefesimizde Sen,

Her nefesimizde ibadet

İlahiyatında bizi var et!

Seni bilen, gören canlar

Seninle var olan, seni yaşayan canlar

İster mi Sen'den gayrısını hiç!
Bizi senden ayrı eyleme
Yaşantımızı tevhid eyle
Ahirimizi Seninle Sen eyle!
Ahiret yurdu gönül mekânı,
Gönülmekânında bizi Sen eyle!
Sen bizden ayrı, gayrı değilsin,
Varlığımızda dirisin,
Bizi biz eden sıfat sahibi
Fiilimizde görünensin.
Ya Rabb!
Bu duam canlara,
Sen'i murad eden canlara,
Dünya karanlığında,
Varlığından gaflete koyma.
Seninle çıkılır gönül aydınlığına.
Ya Rabb!
Muhabbet denilen gönlün nur çırası,
Varlığının hakikat mayası,
Muhabbetinde varlığınla varlık bulup
Kendini unutanlardan eyle!
**
Biz sana avuç açtık.
Acziyetimizi sunduk.
Senden ayrıymış gibi yapıp
Adabı beşerde haddimizde durduk.
Canlar!
İkilikte değildir özümüz,
Sözümüzdedir örtümüz,
Adabı beşerden dolayı haddimizde durduk .
Siz zannetmeyinki ikilik var bizde,
Aşikârız iman dolu gözlere.

Özden göze, özden öze dem tutarız Biz,

Hakk diyenlerin başlangıç dersi Biz,

Sonunda olacakları Biz,

Dünyayı, cenneti, cehennemi, kendi nefsini unutup da

Hakk ile şuurlu olanlar biz.

Varlığınla şımarma, kibirlenip de bizi horlama

Bizi ikilik cehenneminde sanıp da

İkilik cehennemine kendini atma!

Duamıza bakıp aldanma!

Duamız, Ben olup da biz olana

**

Ya Rabb!

Nasuh tövbeyle sana duada yönelen,

Şükründe varlık hakkını eda eden,

Sen'i hakkıyla bilip hamd eden,

Zikrin, fikrin ile yâd eden,

Kullarından eyle!

**

Canlar!

Ben, biz bitmez tükenmez

Kelamı kendinden

Sonu gelmez.

Kelam ikilik aynası

Seyri zevki yeterli gelmez.

Kelam aynasında O,

Sükûtta kendini bulan

Dile getirmez.

Dile getiren ikilikte, ona da kâfi gelmez.

**

Dil denilen ikilikte

Garip olmuşuz karibe.

Dil aynasında bulunur ise
Susmak gerek ikiliğe.
İkilik kalkar ise
Zatını zati bilir diriliğinde.
Aşk ile yanan canlar
Hayal sultanında O'nunla buluşurlar.
Sükûtta sakin olan canlar
Varlığında O'na kavuşurlar.
O'na vuslat bulanlar
Başlangıca,Ahadiyete varırlar.
O, onlar
Zatında zatına kavuşanlar.
Başka yerde aramayın!
Her işin başlangıcı ve sonu
Sizde olandır canlar.
Dostlar!
Bu sözü doğru bilin!
Varlığınıza nimet bilin!
Hakikat bu
Varlığınıza rahmet bilin!

**

Her daim coşkundur O!
Varlığından emindir O!
Zatında kendidir O!
Bütün işlerin başlangıcı, sonu ola hep O.
Zannetmeyin ki tecellide O görünür
Tecelli olanlar kendin görünür.
Onlarda O, ayet hükmü ile görünür.
Tecelli denilen varlığına delili ayet,
Süreyi Hakk' ı okuyun,

Hepsi size ayet.
Rabb olanı fiiliyatında görün
Hepsi size inen ayet.
Sureyi ahadiyeti okumak isterseniz
İhlas ile
Her okunan sıfatlarıdır
O zatıyla okunmaz
Yaşanandır, sadece bizde.
Her okunan şahit olunan
Kulluk perdesi ile beraber bir perde
Siz dönün başlangıca cümlesi ile
Zat'ını bilin cümlesi ile
Zat'ına ererseniz siz
Biter hilesi
Ne siz kalır, ne de biz.

**

Ey onlar dediğim siz
Görmez misiniz?
Sadece ben olanla biz
Görmez misiniz?
Kulluk perdesinden soyunup
Ermez misiniz?
Böylesi görünen Ben
Görmez misiniz?
Varoluşun nesnelerinden soyunup
Görmez misiniz?
Ahadiyetin sırrı Ben olanda bulunur
Ötelenmeyecek kendilikte bulunur
Yalnızca Ben var, bilmez misiniz?
**

Varlığımdan var kıldım.

Coşkun oldum var kıldım.

Bir cilvedir tutturdum.

Kendi varlığımda karar kıldım.

Bir cilvedir tutturdum.

Örtülerde unutturdum.

Kendi şahsımda karar kıldım.

Değişmez olan benim.

Eminim şahsımdan,

Cümlenizin varlığından.

Kararlılığında Samed olan,

Daim devr eylemekteyim Ben.

Devrime aldanan görmez Ben'i

Nereden bilsin kendini.

**

Zannederler ki her gün bir güneş doğar

Bilmezler ki her gün aynı güneş doğar.

Ben kendini bilenlerde

Kimseler görmez Beni.

İman dolu sadık canlar

Fiiliyatımda görür Beni.

Tecellide zuhurattır bu

Bitmez tükenmez.

Kelam aynasında görünen

Her dilde zuhur etmez.

Zatı ile de görünmez.

Yolu bitirmek için yola koyulun!

Yolda bitesi siz olun!

Bitirilesi değildir O!

Biterseniz Onda siz

Siz, siz değilsinizdir sadece O

Anladıysanız sırrı
Erenliğin sırrın bu
Ne siz var, ne de biz
Adabı beşerin gereğidir
Siz, biz.
Kelam aynasında görünmenin gereğidir
Siz, biz.
Hakikatin görünüşü için
Muhabetinin gereğidir
Siz, biz.
**
Dost!
Size bize aldanma!
Her şeyin gereğini yaşa!
Hakk ile bil, Hakk ile yaşa!
Hakkıyla bil, hakkıyla yaşa!
Hakikatte Emir Sultan,
Bu âlemde görünür Abdal Pir Sultan,
Ahmet'te karar kılan.

Velisi Hakk, vekiliyim Hakk'ın!
Sözde ikilik var aldanma!
Sözümden yana daralma!
Bulunulan devirde,
İman dolu akitte,
Okunan vakitte,
Ben olan Ben,
Kendini söyleyen.
Yücelerden bakan,gönlüne sarkan!
Duy, gör
Kalbin yalanlamadan.
Nutku ilahi bu

Görünen Ben.

Nutku ilahide

Halk eden Ben.

Yanında ne bir yer, ne de bir kişi

Bulunmayan.

Nasıl sığarım bir yere?

Temsili sıfatım, tecelli nurum ile

Bakılan insanda.

Görünürüm Âdem diye!

**

Ya Rabb!

Varlığından razı

Pir Emir Sultan.

Kulluğunda bulmuştur seni

Abdal Pir Sultan.

Bu bir ikilik oyunudur.

Kul ile Hakk,

Kulluk perdedir.

Görünür Hakk.

Hakk, kul ile Hakk 'tır

Zan perdesinde Hakk.

Oyunu bitir, perdeyi kaldır.

Anladıysan sözü.

Sadece Hakk.

İkilik hilesi,

Aldanma.

Bu sözü ikilikte bilip

Yanılma.

Her gördüğünde bil ki

Gayrında.

Kâinatı verseler de kanma,

Sen, sen olanı yaşa.

Razı ol O'nda

Sonuçta da yanma.

**

Hakk'ı görmek istersen

Tefekkür et, Hakk için yaşa.

Hakk'a varmak istersen

Kendinden vazgeç,

Kendi olanı yaşa.

Bil ki lütfu ihsandıryaşamak.

Yok iken var olmak;

Ezelden ebede

Sadece

O'nda O'nunla O'nu yaşamak

Lütfu ihsandır

İman ile muhabbete ermek

O'nu müşahede etmek

İhlas ile de O'nu yaşamak.

Asl olan yaşamak,

Eşyayı değil

Şahıs olanı yaşamak.

Yaşamak,

Seyri seferde

Eşyaya aşkın olana varmak,

Hatmi meratipte

Şahsı ilahinin tavırlarında yaşamak.

Yaşamak,

Şahsı Ahad 'ın şahıs oluşunu

Tavırlarında yaşamak.

O'nu hakkınca yaşamak.

Yaşamak,

Zamanda var olmak

Var olanlara aşkın,

Şahıs olmakta yaşamak.

Zamansal oluşta zamansız

Kendiliği yaşamak

Zaman,

Zaten yaşamak

Şahsı Ahad ‘ın tavrından ibaret

O’nu, tavırlarında yaşamak.

Emir, kendi olanı yaşa

Zaman tavrında,

Tavırlarda bulunan

Hakk’ı, hakkınca yaşa!

**

Peygamber ümmetim,ümmetim derken
Kullarım,kullarım diyen
Hakk’ı duy.
Böylesi seslenişte
Merhamet,şefkat ile
Hakk’ı gör.
Bil ki Hakk’a hizmet
Aşk, merhamet, şefkat ile
Halka hizmet ile
Birlik deryasında hizmet,
Mahlûkata, insana, ümmete
Hizmet ile
Sen!
Hizmet et’
Hizmetinde, ahlakında
Hakk’ı yaşa.
Sen!
Noktalığında,
Kendini yaşa.

Son Söz

Günümde pozitif bilimlerle maneviyat bilgileri doğrultusunda örtüştürmeler ve sentezler yapan kişiler bulunmakta. Bu insan doğasının bilmeye olan açlığının doğal sonucu olarak gerçekleşmekte.

Pozitif bilimler ile maneviyat bilgisinde örtüştürmeler yapanlar maneviyat bilgisinin Hakk Teala'nın şahıs ve varlık bilgisi doğrultusunda ahlakının sonucu olarak biçimlendiğini pozitif bilimlerin ise Hakk Teala'nın sünnetullahının sonucu olarak eşyanın ve melaikesinin yasaları üzeri nesnel düzeyde bir bilgi olarak biçimlendiğini bilmeleri gerekir.

Bu bilme onlara eşya ve melaikenin yasalar bilgisiyle Hakk Teala'nın şahıs ve varlık bilgisini karıştırmamak gerektiğinin anlayışını vermelidir. Elbette ki eşya ve melaikenin bilgisi Hakk'ın sünnetullah bilgisi olarak O'nun varlığını işaret eden ayet (varlığına delil) ve hikmet bilgisidir.Lakin eşya ve melaikenin yasaları üzeri bilgisi bizlere Hakk'ı işaret ederken Hakk'ı göstermezler.

Bizlere Hakk'ı gösteren imanımızdır.İman ile eşya ve melaikeye aşkın olarak fiiliyatta kendini gösteren Hakk'ı müşahede etmemiz söz konusudur.Kalbi olarak iman ile Hakk'ı, varlığının ayet,sıfat ve esma tavırlarının ahlakında sünnetullaha içkin ve sünnetullaha aşkın olarak müşahede edebiliriz. Bu da Hakk'ın fiiliyat ahlakında yaşamın kendisinde müşahede edilişidir.

Sünnetullah bilgisi Hakk'ın ilim sıfatı tecellisinde O'na aklen hayrette müşahede de bulunmamıza sebep olan ayet ve hikmet bilgisi olarak ele alınmalıdır.

Marifetullah ve ahlak bilgisi ise Hakk'ı şahıs ve dirilikte yaşam fiiliyat tavırlarında müşahede halinde seyir etme ve yaşam durumunda bulunmak olarak ele alınmalıdır.

İman ile yaşamda bulunan şahıs olan ile duyuda algı düzeyinde nesne ve eşya hükmünde bulunanı birbirine müşahede düzeylerinde karıştırmamak gerekir.

Unutmamak gerekir ki din bilgisi şahıs olarak Tanrı'nın varlık ve ahlaki tavırlarının bilgisi üzeri nasihat düzeyinde biçimlenen iradesi doğrultusunda yaşamanın bilgisidir.Din bilgisi bizi eşyaya ve melaikesine aşkın Hakk'a vardırır.Eşya ve melaikenin yasalar bilgisi ise bizi ya teknik ve konfora yada iman doğrultusunda kabul ettiğimiz Hakk'ın varlığına delil, ayet tecellisi olarak sünnetullah bilgisi hikmetine vardırır.

Bilmek gerekir ki Hakk'ın ahlak tavırları üzeri müşahede de bulunmak da hikmet bilgisindendir.

Anlatılanlar doğrultusunda belirtmek gerekir ki varlığı ve var oluşu materyalist bir çizgide pozitivist olarak eşyanın ve melaikenin(kuvvetler) yasaları ile anlamlandırmak ile eşya ve melaike tavırlarına aşkın şahıs olarak Tanrı'nın varlık ve ahlak bilgisi üzeri anlamlandırmayı birbirleriyle karıştırmadan zevk etmek yerinde olur.Çünkü birisi

duyular ile algıda ve aklen bilme ile görüş içerir diğeri ise iman ile algıda kalben bilme ile görüş içerir. Kalben iman ile görüşte Hakk müşahede edilirken pozitivist olarak nesnel düzeyde gerçekleşen görüşte ise bilme nesnesi müşahede edilir. Duyular ile algıda müşahede edilen görüş odak noktamız iken iman ile kalben müşahede edilen bir iç deneyimin sonucu olarak görüş odak noktamız olur.

Kalbi olan imanlı görüşte Hakk yaşamda bulunur. Pozitivist görüşte ise varlıklar, eşya ve nesnel bir düzeyde bir bütünün tamamlayıcı parçaları olarak görünür olur ki bu da gaflettir.

Bu anlatımdan pozitif ilimleri bilmememiz gerektiği anlaşılmamalıdır. Bilakis pozitif ilimleri sünnetullah bilgisinin bilgisi olarak görerek Hakk'a aklen hayret, kalben hayranlığımızın artması için bilmemiz gerekir.Bu da imanla kalbi müşahede(sezgi) ile beraber aklen ve kalben varlık ve var oluş bilgisi üzeri mutmain olmamıza neden olur. Ayrıca pozitif bilimleri bilmek ve teknik düzeyde kullanmak Hakk'ın zamanda koşullandırması olarak zaruri bir ihtiyaçtır.

Özet olarak belirtelim ki pozitif bilimler ile maneviyat bilgisinde örtüştürmeler ve sentezlerde bulunmak varlığı ve var oluşu sorgulayan insanların ihtiyacına cevaben gereklilik olarak tezahür etmektedir. Lakin bu konu ile alakadar olan ve fikri görüşlerini beyan edenlerin şahıs , yaşam ve eşya, yasa faktörleri üzeri kalbi ve akli görüşün farklılıkları doğrultusunda gaflete düşmeden varsa keşfi bilgileri ile beraber Kur'an ayetleriyle çelişmeden titizlikle çalışmalarda bulunmaları gerekir. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar için maneviyatın şahsı akdes olan Hakk Teala'nın varlık ve varlık tavırları temelli tevhid dilini bilmeleri zorunlu bir gerekliliktir. Hususende belirtelim ki örtüştürmeler ve sentezlemeler yapmaktan daha çok her ilmin mutlak ilkeleri doğrultusunda mutlak ilkelerin birbirleriyle çelişmeden varlıkda örtüşmeleri sebebi ile mutlak ilkeler doğrultusunda akli olan çalışmalar yapmak yerinde olur. Böylesi çalışmalar hem aklen mutmain hemde kalben zevkte olmamızı sağlar.

Tasavvuf için bilinmesi gereken en önemli konu yaşamın kendisinde Hakk'a yol tutulduğu, yaşamın kendisinde ilahi ahlakta tevhid üzeri herkesin istidadınca Hakk ile yakinlik bulduğudur.

Sonuç olarak tasavvuf için, Hakk'a ve O'nun hakikatini müşahede etmeye perde olan maddenin karanlığından, insanın böylesi karanlığının gaflet uykusundan Hakk ile aydınlanışı sonucu uyanışının yaşam yoludur demek gerekir.

Bu kitapta hususen Şeyh-ül Ekber namıyla yad edilen Muhiddin Arabi hazretleri ve İmam-ı Rabbani namıyla yad edilen Ahmed el Faruk hazretlerinin görüşleri üzerinden de anlatımlarda bulunmamızın sebebi bu iki zatın günümüze kadar gelen tasavvuf düşünce ekollerinin en bağlayıcı ve kapsayıcı iki ekol olmasındandır.

Bu kitapta özellikle keşfi anlatımlara pek az yer verilmiştir. Hususen konunun kendi bütünlüğünde anlaşılması yerinde olur. Belirtmek isterim ki tasavvuf tarihi boyunca Hakk'a yetiştirme yöntem biçimleri olan tarikat adı altında toplanan yolları ehlinin

zevkine bırakmaktayım. Elbetteki tasavvuf anlatır olduğumuz her biri bir konu ve ders başlığı olan kavramlar ve kavram dizgeleriyle sınırlı değildir.

Bizler insanlığı Hakk'a davet ve yetiştirmeye memur olmaktan daha çok Hakk'ı hakikatiyle insanlığa anlatmaya memur olanlarız. Bu da peygamberin nübüvvet ışığında evliyaullahın vazifesi olan hizmettendir.

Bizlerin yolu emir aleminin ruh latifelerinin hakikat seyranına ererek Cenab-ı Hakk'ın sıfat, esma ve ayet tavırlarında şekillenen bir yaşam biçimidir. Arşın melâikelerinden daha çok ruhaniyetleriyle varlık bulmanın yaşam yoludur. Meşrebi Hakk olarak O'nun nuruyla varlık bularak O'nun ahlakıyla yaşamanın yoludur. Her düşünüldüğünde ikilikte bir tavrı üzeri bulunana sükut ile varmanın yoludur. Bu yolda mühim olan talipleri uzak bir tanrı inanışından kurtarmak ve içkinliğinde bulundukları mutlak varlığı ihsanın gereğinde muhabbetullahta dışkın olarak ayn-el ve hak-el yakin müşahede edebilmelerini sağlamaktır. Bu da aşk ve samimiyetle sohbet derslerinin aracılığıyla gerçekleştirilir. Böylece seyri sefer bulan talip fikren, zikren gayretince ve yaşamda Cenab-ı Hakk'ın ahlakının üzerinde tecelli ettiği ölçüde vuslat bulur. Böylesi seyri seferde mühim olan ise talibin toplumsal yaşamda koparılmadan Allah'ın ahlakı üzeri yaşayabilmesine sebep olacak huylar edinmesini sağlayabilmektir.

Hususen bu kitabı Hz. Fahr-ı Kâinat Muhammed Mustafa'ya ve onun ehl-i beyti olan Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e ayrıca, Hz. Eba Bekir Sıddik'e de atfetmekteyim. Ayrıca üstadlarım Hz. Şah Muhammed Osman Sıraceddin-i Sani, Abdullah Değerli, Abdulhadi Canbolat ve Metin Bobaroğlu'nun hatıralarına atfetmekteyim.

Tasavvuf ehline de zevk için hususen hediye etmekteyim.

Hakk'tan geldik Hakk'a dönücüleriz. Her şeyin evveliyatı Hakk'tandır, ahiri olan akibeti de Hakk'a dönüştür. Bu bağlamda tasavvuf, aslımız olan Hakk'a dönüşü sağlayan nafile ibadet yoludur.

"**Buyur ki, ibadetim, salâtım, yaşamım ve ölümüm Rabb-ül Âlem olan Allah içindir**". (En'am, 162) Senin için varolan bu kullarını sen sana kabul eyle ya Rabbi.

"Bireysel olarak O'nu kendimize dışsal her türlü müşahede durumunda bilebiliriz ama O'nu sadece ferdiyetimizdeki yaşamın diriliğinde bulabiliriz".

İstanbul, 28 Eylül 2010
Bülent Genç